9 789975 163385

EDITURA LEXON

RECURS LA MEMORIE:
învățământul superior
din RSS Moldovenească

I

HISTORIA Universitaria

RECURS LA MEMORIE:

învățământul superior din RSS Moldovenească

Universitatea de Stat din Moldova
Centrul de studii interdisciplinare „Silviu Dragomir”

RECURS LA MEMORIE:
învățământul superior din RSS Moldovenească

Vol I

Chișinău, 2022

Aprobat de Consiliul științific al Universității de Stat din Moldova, proces-verbal nr. 11 din 18 mai 2022.

Volumul a fost elaborat în cadrul proiectului nr. 20.80009.1606 *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici*.

Editor: Liliana ROTARU
Coordonatori: Georgeta STEPANOV
Ion Valer XENOFONTOV
Responsabil de ediție: Lidia PRISAC

Referenți științifici:
Gabriel MOISA, doctor în istorie, profesor universitar (Universitatea din Oradea)
Valentin TOMULEȚ, doctor habilitat în istorie, profesor universitar
Aurelia HANGANU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar

Redactor: Vitalie Țurcanu
Machetare: Nadia Potângă
Copertă: Natalia Berebiuc

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească / Universitatea de Stat din Moldova, Centrul de studii interdisciplinare "Silviu Dragomir" ; editor: Liliana Rotaru ; coordonatori: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov ; referenți științifici: Gabriel Moisa [et al.]. – Chișinău : S. n., 2022 (Lexon-Prim) – . – ISBN 978-9975-163-37-8.
Vol. 1. – 2022. – 780 p. : fot. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. în subsol. – Ind. de nume, toponime : p. 767-779. – 100 ex.
ISBN 978-9975-163-38-5.
CZU 378(478)
R 36

Cartea include 30 de interviuri semistructurate cu foștii studenți din RSS Moldovenească. Sunt prezentate profiluri de personalități, universul studențesc (de la sesiune la sesiune, viața în cămin, lucrul în colhoz, timpul liber etc.), aspecte din istoria orașelor Chișinău, Tiraspol, Bălți, ingerința factorului politic și ideologic în sistemul de învățământ superior. Totodată sunt expuse și memorii edite care acoperă viața studențească din Uniunea Sovietică.
Volumul este adresat istoricilor, antropologilor, jurnaliștilor, tuturor cititorilor interesați de viața interioară din cadrul sistemului de învățământ superior de sorginte sovietică.

EDITURA LEXON LP
MD-2049, mun. Chișinău, str. București 59
GSM: 0 699 04 555; 0 795 29 555
fax. 022 28 81 78; www.lexon.md
e-mail: lexonprim2001@gmail.com

SUMAR

Abrevieri 8
Notă asupra ediției (*Liliana ROTARU*) 10
Învățământul superior în RSS Moldovenească:
o abordare din interior (*Ion Valer XENOFONTOV, Lidia PRISAC*) 13

I. MEMORIA PROVOCATĂ
BACIU Gheorghe
„Procesul de adaptare la viața studențească
pentru mine a trecut relativ ușor"
(*Interviu realizat de Ion Valer XENOFONTOV*) 30

BADÂR Iurie
„Balticii s-au opus prin inteligență, caucazienii –
prin brutalitate, dar noi – prin nimic"
(*Interviu realizat de Liliana ROTARU*) 56

BANTEA Maria
„M-am dus primul an și erau 15 pe un loc"
(*Interviu realizat de Sorin ȘCLEARUC*) 87

BORDENIUC Elena
„Am încercat să stau cât mai departe de activitățile politice"
(*Interviu realizat de Adrian ROȘCA*) 104

BURLAC Serghei
„Un singur lucru nu era, libertatea cuvântului [...],
dar nu ne trebuia nouă libertate" *(Interviu realizat
în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic",
redactor coordonator Georgeta STEPANOV)* 113

BURLACU Natalia
„În Republica Moldova fiecare savant e perlă, el socoate
că deține adevărul în ultima instanță" (*Interviu realizat
de Liliana ROTARU*) 125

BURUIAN Svetlana
„Viața mea de elev și apoi student a fost cu mult mai interesantă, decât cea a generațiilor contemporane”*(Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta STEPANOV)* 147

CĂPĂȚÂNĂ Olga
„Voiam toate să semănăm cu Eliza Botezatu”
(*Interviu realizat de Lidia PRISAC și Ion Valer XENOFONTOV)* 161

CIUVAGA Alexandru
„Nu se permitea să gândești liber”
(*Interviu realizat de Sorin ȘCLEARUC*) 175

CÎRSTEA Nina
„Sistemul și-a îndeplinit obiectivul prin cărțile, manualele, prin ziarele celea mincinoase”
(Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta STEPANOV) 201

COȘCIUG Anatol
„Eram nevoit să plec noaptea la descărcarea diferitor vagoane”
(Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta STEPANOV) 215

DAVNIC Natalia
«Преподаватели были настроены позитивно»
(„Profesorii erau pozitiviști”)
(Interviu realizat de Ludmila BURMENKO) 226

DRAGNEV Demir
„De la școala națională românească la învățământul sovietic cu caracter ideologic” *(Interviu realizat de Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC)* 235

GĂINĂ Tatiana
„După ’89 m-am simțit profesor fără diplomă”*(Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta STEPANOV)* 263

GHILAȘCU Ion
„A venit cineva de la KGB, am fost toți interogați”
(Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta STEPANOV) 285

LUPAN Ilie
„Mulți dintre studenți ascultau «Europa Liberă»”
(Interviu realizat de Ion Valer XENOFONTOV) 303

MACARCIUC Stanislav
„Mi-a fost foarte greu să trăiesc din bursă”
(Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta STEPANOV) 345

MALCOCI Iulia
„Prima din sat am devenit studentă la Universitatea de Stat”
(Interviu realizat de Ion Valer XENOFONTOV) 369

MATEI (CIOBANU) Silvia
„Nu știu pentru ce am învățat această disciplină, că nu mi-a mai trebuit în profesia de medic”*(Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta STEPANOV*) 430

MUNTEANU Valentina
„Mulți erau leneși, nu se dădeau la învățat, ei mai bine se duceau pe deal, la prășit”*(Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta STEPANOV)* 453

PETRENCU Anatol
„Comuniștii au răsturnat comunismul”
(Interviu realizat de Lidia PRISAC) 469

POTLOG Vladimir
„Când ne pregăteam de sesiunea de vară, învățam
în Cimitirul Armenesc; era o liniște nemaipomenită”
(*Interviu realizat de Ion Valer XENOFONTOV și Lidia PRISAC*) 500

PRISAC Ștefan
„Politehnica nu avea timp de descărcat vagoane!”
(Interviu realizat de Lidia PRISAC și Ion Valer XENOFONTOV) 515

RADU Alina
„Școala sovietică era foarte rigidă, îți bloca foarte multe inițiative,
ascundea unele adevăruri și eu am înțeles și am învățat
de atunci cum să lupt și cum să rezist” *(Interviu realizat
în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”,
redactor coordonator Georgeta STEPANOV)* 546

RENIȚĂ Valeriu
„Nu afișam astfel de cărți, le păstram în învelitori și vorbeam
despre ele în șoaptă, de parcă eram complotiști” *(Interviu realizat
în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”,
redactor coordonator Georgeta STEPANOV)* 573

ROMANIUC Marian
„Profesorii de origine evreiască lucrau numai cu elevii care
într-adevăr doreau să însușească materialul”
*(Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație
„Interviul social-politic”, redactor coordonator
Georgeta STEPANOV*) 599

RUSU (GROSU) Sofia
„Îmi scriam conspectele în grafie latină”
(*Interviu realizat de Liliana ROTARU*) 631

SAVIN Vasile
„La Tiraspol a fost o revoluție adevărată"
(Interviu realizat de Ion EREMIA) 668

SOROCEANU PETRENCO Olga
„Grupele moldovenești eram cu o treaptă mai jos
decât grupele rusești"*(Interviu realizat în cadrul*
Laboratorului de creație „Interviul social-politic",
redactor coordonator Georgeta STEPANOV) 697

TOMȘA Natalia
„Conspect, conspect și încă o dată conspect, și atât!"
(Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație
„Interviul social-politic", redactor coordonator
Georgeta STEPANOV) 718

II. VIAȚA STUDENȚEASCĂ
ÎN MONOGRAMELE MEMORIILOR
ORIGINEA ȘI ITINERARELE UNEI PROMOȚII DE MEDICI
(*Liliana ROTARU*) 736

MEMORIILE „STUDENTULUI *ȘPILER*"
(*Ion Valer XENOFONTOV)* 756

Indice de nume (Tatiana TANAS)..... 767
Indice de toponime (Tatiana TANAS) 777
Summary 780

ABREVIERI

ANRM – Arhiva Națională a Republicii Moldova
AOSPRM – Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova
CC – Comitetul Central
CC al PC (b) M – Comitetul Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Moldovei
Cca – circa
CM – Curierul medical
Comsomol – (Комунистический союз молодежи) Uniunea Tineretului Comunist
Conf. univ. – conferențiar universitar
Crt. – curent
CSI – Comunitatea Statelor Independente
d. – dosar
Dr. hab. – doctor habilitat
Dr. – doctor în științe
Gulag – (Главное управдение лагерей) Direcția Lagărelor de Muncă
Eng. – englezește
Inv. – inventar
Ivdellag – Lagărul de muncă corecțională din localitatea Ivdel, regiunea Sverdlovsk
F. – Fond
f. – filă
KGB – (Комитет государственной безопасности) Comitetul Securității Statului (Serviciul de securitate sovietic, 1954–1991)
n. – născut
NKVD – (Народный комиссариат внутренних дел) Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne
n.n. – nota noastră

Nr. – număr
Or. – oraș
PCM – Partidul Comunist din Moldova
PCUS – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
Prof. univ. – profesor universitar
Raikom – (Районный комитет) Comitetul Raional de Partid
Reg. – regiune/regionalism
rn. – raion
RSS Moldovenească – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
rus. – rusește
s. – satul
Selsovet – (Сельский совет) Sovietul sătesc
s.n. – sublinierea noastră
SUA – Statele Unite ale Americii
Tab. – tabel
URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească* constituie spațiul de întâlnire a poveștilor a 30 de studenți din RSS Moldovenească, care au urmat studii superioare în diferite instituții de învățământ superior din Uniunea Sovietică și este rezultatul efortului de peste doi ani al unui grup de cercetători angajați în proiectul *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici* (Proiect de stat 2020–2023). Volumul este temerar pe terenul nostru istoriografic, fiind prima lucrare care își propune prin provocarea memoriei unor foști studenți sovietici, să recupereze unele aspecte tăcute sau ascunse ale istoriei învățământului superior din RSS Moldovenească și ale istoriei noastre furate, în general.

Fiecare dintre „mărturiile" incluse în volumul nostru (însoțite de fotografii și documente personale) se deschide cu o scurtă biografie – un fel de parcurs succint al vieții fiecărui fost student sovietic, editorii considerând trebuincios să le prezinte pentru o mai bună descifrare și analiză a conținutului interviului.

Interviurile au fost transcrise textual după înregistrări, urmărind, în primul rând, necesitatea redării cu fidelitate a mărturiilor celor care au fost studenți sau/și profesori în școala superioară sovietică. Deși fiecare intervievator a avut la îndemână un ghid al interviului semistructurat, interlocutorii au fost lăsați uneori în captivitatea amintirilor povestite, pentru a releva mai multe imagini ale vieții studențești păstrate de ei în memorie. Fiecare dintre textele cuprinse în acest volum sunt niște captivante narațiuni cu o pronunțată notă de oralitate, autorii relatând din perspectiva personală, dar cu autoritate și eleganță, întâmplările și emoții care i-au încercat în anii studenției. Textele transcrise au fost divizate, iar întrebările intervievatorilor au fost transpuse în mici titluri cuprinzătoare pentru a compartimenta narațiunea și a facilita lectura.

Principala noastră grijă a fost de a nu interveni prea mult în textul interviului, astfel ca acesta să respecte modul de exprimare a intervievaților, care au o formare și un parcurs profesional diferit. Editorii au consultat și cerut sfatul intervievaților ori de câte ori s-au văzut într-o dificultate în procesul de transcriere sau redactare a mărturiilor lor. S-a intervenit în textul interviului doar pentru a corecta unele greșeli gramaticale sau

de stil, iar în subsolul textelor s-au făcut, în unele cazuri, precizări asupra unor regionalisme, asupra unor cuvinte din vorbirea convențională a studenților sau au fost explicate sintagme și noțiuni specifice limbajului sovietic fără însă a lămuri ceea ce nu se poate ști cum a fost înțeles de către persoanele care au binevoit „să mărturisească" despre emoția și condițiile vieții lor de student sovietic.

În a doua parte a volumului se regăsesc și două studii-recenzii la două lucrări, elaborate de Liliana Rotaru și Ion Valer Xenofontov, care pot fi incluse în categoria „memoralistică studențească" și care vin să completeze interviurile respondenților noștri. Este vorba despre lucrarea *Originea și itinerarele unei promoții,* elaborată de conferențiarul universitar Iulian Grossu, și *Memoriile „studentului șpiler"*, semnată de jurnalistul, poetul, traducătorul și activistul civic Boris Marian.

„Biografiile studențești" sunt înțesute cu sovietisme, prescurtări-simboluri specifice perioadei sovietice, dar și limbajului studențesc de atunci, astfel editorii au găsit de cuviință să insereze în primele pagini ale volumului o listă de abrevieri, care vor înlesni „străbaterea" textelor de către un cititor mai tânăr sau neavizat.

Așa cum se obișnuiește în cadrul unui astfel de volum, editorii au contribuit cu o introducere intitulată *Învățământul superior în RSS Moldovenească: o abordare din interior,* un indice de nume proprii și unul toponimic, care să fie instrumente pentru studiu, cercetare și lectură cu cât mai puține eforturi.

Cine poate fi cititorul acestui volum?

În primul rând, volum este adresat istoricilor, antropologilor, filologilor, politologilor, specialiștilor în politici educaționale, jurnaliștilor și altor profesioniști în ale cercetării și elaborării de politici. Or, textele adunate în volumul de față nu ne dezvăluie doar o istorie a învățământului superior sovietic în RSS Moldovenească și a vieții cotidiene a studentului sovietic așa cum anunță titlul. Ele sunt o sursă pentru cercetătorii care studiază diverse aspecte ale istoriei secolului XX – de la istoria politică a regimurilor totalitare, a formelor de rezistență antisovietică, a modului și nivelului de viață în RSS Moldovenească, a mișcării naționale de la sfârșitul anilor 1980 și până la istoria formelor de gândire și a mentalităților specifice epocii sovietice. Este o lucrare care ne poate ajuta să descifrăm și să înțelegem resorturile crizei identitare din Republica Moldova, modul/modurile noastre de gândire, de asumare a responsabilităților și de luare a

deciziilor, să conștientizăm de ce avem reprezentări diferite despre trecutul nostru comun și perspective diferite despre viitorul nostru. Memoriile, la o lectură atentă și inteligentă, pot constitui o sursă de inspirație pentru autorii de politici educaționale și de tineret din Republica Moldova.

În al doilea rând, lucrarea se adresează tuturor cititorilor interesați de viața tumultuoasă de student în sistemul de învățământ superior sovietic și credem că mulți dintre cititori, foști studenți sau profesori în perioada sovietică, vor rezona armonios cu conținuturile și vor vibra la amintirile inserate aici.

În încheiere, ținem să exprimăm profundă recunoștință celor fără de care nu ar fi fost posibilă realizarea acestui volum. Datorăm mulțumiri respondenților (în ordine alfabetică): Gheorghe Baciu, Iurie Badâr, Maria Bantea, Elena Bordeniuc, Sergiu Burlac, Natalia Burlacu, Svetlana Buruian, Olga Căpățână, Alexandru Ciuvaga, Nina Cîrstea, Anatol Coșciug, Natalia Davnic, Demir Dragnev, Tatiana Găină, Ion Ghilașcu, Ilie Lupan, Stanislav Macarciuc, Iulia Malcoci, Silvia Matei (Ciobanu), Valentina Munteanu, Anatol Petrencu, Vladimir Potlog, Ștefan Prisac, Alina Radu, Valeriu Reniță, Marian Romaniuc, Sofia Rusu (Grosu), Vasile Savin, Olga Soroceanu Petrenco, Natalia Tomșa.

Dr., conf. univ. Liliana ROTARU

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ: O ABORDARE DIN INTERIOR

Alături de date inedite de arhivă[1], documente edite, presă, memorii etc., recuperarea istoriei învățământului superior din RSS Moldovenească prin prisma *memoriei provocate* – implicit a *interviului semistructurat* – constituie un element inovativ în demersul istoriografic din Republica Moldova. Sumativă în acest sens este și *Bibliografia* realizată în scopul cunoașterii istoriei învățământului superior în Moldova sovietică[2], care include peste 2 500 de înregistrări.

Miza cercetării de față, de recuperare a istoriei prin filierea memoriei, a constitut-o elaborarea unui demers științific alternativ la istoria oficială[3], o istorie narată și scrisă a subiectului enunțat. Grupul-țintă avut în vizor îl constituie persoanele care au fost studenți, cadre didactice, anagajați în sistemul de învățământ superior din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească în anii 1944–1991.

Cele 30 de „povești de viață studențească", dar și ale profesorilor universitari (dintre care 15 relatate de femei și 15 de bărbați) înscrise în această lucrare pot oferi cititorului mai multe aspecte din istoria învățământului moldovenesc sovietic. Martorii intervievați au fost născuți între anii 1927 și 1968. Cei născuți între 1927 și 1949, în total 11 peroane, au sesizat impactul celui de-al Doilea Război Mondial, au devenit martorii greutăților generate de foametea organizată de autoritățile sovietice (1946–1947) și al deportărilor (1949), inclusiv al fondării instituțiilor superioare de învățământ. De remarcat că la momentul represiunilor staliniste, cei intervie-

---

[1] Liliana Rotaru (ed.), *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM: studiu, documente și material*. Vol. 1, Chișinău, Lexon-Prim, 2021, 1012 p., 334 doc.

[2] *Istoria învățământului superior în RSS Moldovenească. Bibliografie* /bibl.: Lidia Zasavițchi, Janna Nikolaeva; coord.: Liliana Rotaru; resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov, Chișinău, 2022, 243 p. (Seria: Historia Universitarea).

[3] Pentru comparație, a se vedea I. Ciornâi, *Învățământul superior – una din importantele realizări ale Moldovei*. În: *Învățătorul sovietic*, 1967, nr. 11, pp. 28-33; *Învățământul public din Moldova în anii puterii sovietice*, Chișinău, Lumina, 1967, 35 p.; А.П. Гозун, *Деятельность Коммунистической партии Молдавии по перевоспитанию и приобщению к социалистическому строительству интеллигенции старой школы в послевоенный период (1945–1956 гг)*. În: *Ученые записки /Тираспольский гос. пед. ин-т.*,1967, вып. 15, с. 64-70; З.А. Федько, *Деятельность Компартии Молдавии по перевоспитанию буржуазной интеллигенции (1944–1950 гг)*. În: *Научная конференция по итогам научно-исследовательских работ за 1967 г.* /Кишиневский гос. ун-т., Кишинев, 1968, с. 99-100.

vați aveau de la câțiva ani la 22 de ani. Ceilalți, născuți începând cu anul 1950, în total 19 la număr, au prins timpuri mai puțin traumatice dar, în esență, nu lipsite de nevoi[4].

Cu referire la regiunea de proveniență a persoanelor intervievate, zece au fost născuți în nordul republicii[5], zece – în centru[6], opt – în sud sau sud-est[7] și doi în fosta RSS Ucraineană (la Cernăuți și Berșad).

În privința instituțiilor superioare de învățământ la care și-au făcut studiile, cei mai mulți dintre intervievați, 12 la număr, au urmat Universitatea de Stat din Chișinău, cinci au făcut studii la Institutul Pedagogic de Stat „T.G. Șevecenko" din Tiraspol, cinci au fost studenți la Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chișinău, trei au urmat Institutul Pedagogic „Alecu Russo" din Bălți, doi – Institutul de Stat de Medicină din Chișinău și alți doi – la Institutul Politehnic „Serghei Lazo" din Chișinău. Au fost înregistrate câteva cazuri în care intervievații au început studiile superioare în Moldova sovietică, dar le-au continuat la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov" din Moscova sau la Universitatea de Stat din Rostov-pe-Don. Totodată, este înscris un caz în care intervievatul a făcut studii atât la Universitatea de Stat din Chișinău, cât și la Institutul Politehnic „Serghei Lazo" din Chișinău, deținând diplomele de filolog și inginer.

Din perspectiva specialităților îmbrățișate de cei 30 de respondenți, 14 s-au specializat în științele exacte, iar 16 – în cele umanistice, devenind ingineri, medici, scriitori, jurnaliști, istorici, pedagogi în matematică, fizică, biologie, geografie, istorie și filologie.

Important de specificat este faptul că, din cei 30 de intervievați, șase persoane au oferit mărturii de pe poziția unei duble ipostaze, având atât experiența vieții de student, cât și cea de activitate didactică, fiind implicați în procesul de predare în sistemul de învățământ superior.

Cu referire la ghidul interviului semistructurat, acesta a inclus următoarele componente: I) Argument (informație descriptivă referitoare la miza cercetării); II. Date signaletice (prezentare intervievator [nume, afiliere instituțională, scopul interviului]); prezentare intervievat (nume, locul și data nașterii, educație [formă de învățământ absolvită], profesia);

[4] Din cei intervievați unul a fost născut în anul 1930/32?, doi – 1936, câte unul – 1941, 1942 și 1944, doi – 1947, unul – 1949, doi – 1950, unul – 1951, câte doi în 1952 și 1953, unul în 1954, doi în 1955, câte unul în 1956, 1957, 1958, 1959, 1961 și 1962, doi în 1967 și unul în 1968.

[5] La Bălți, Dondușeni, Drochia, Glodeni, Ocnița, Râșcani și Soroca.

[6] La Călărași, Hâncești, Rezina, Șoldănești, Telenești și Ungheni.

[7] La Cahul, Căușeni, Comrat, Leova, Ștefan-Vodă și Vulcănești.

III. Educația [martorului] în familie până la înmatricularea la facultate; IV. Educația în sistemul educațional preuniversitar până la înmatricularea la facultate; V. Educația în sistemul educațional universitar; VI. Viața poststudii; VII. Materiale ilustrative. Coordonate.

Mărturiile din acest volum reprezintă vocile unor martori ai sistemului de învățământ superior creat de autoritățile sovietice în RSS Moldovenească. Este o viziune din interior, „din perspectivă umană către uman" asupra unui segment important al vieții, cel al creării profesionale, al elanului tineresc, al așteptărilor, dar și al dezamăgirilor și decepțiilor create în perimetrul sistemului totalitar sovietic. Narațiunile developează imagini retrospective, aflate în conexiune directă cu „trăirile" generate de schimbări de autorități, nostalgii și antinostalgii, imagini dihotomice ale aceluiași fapt istoric, contraste în percepția evenimențialului, ceea ce-i conferă lucrării un grad de originalitate mai intensă.

Registrul memorialistic, deși a avut o grilă de întrebări relativ identice, enunțurile, judecățile de valoare și reproducerea experiențelor, totuși, sunt diferite, existând astfel o varietate de interpretări, meandre de viziuni. Unele reprezentări sunt de esență factologică, telegrafică, standardizată, includ clișee, stereotipuri ale timpului; există însă și expuneri „îmblânzite" de distanțarea istorică, considerate a fi retrospective în propria tinerețe; o îmbarcare într-o autentică „mașină a timpului". Au fost înregistrate și abordări socratice, analitice, comparative, ceea ce conferă volumului de față o polifonie aparte.

Dacă pentru unii martori conexiunea cu sistemul de învățământ interbelic a fost cunoscut în mod direct, atunci pentru alții a fost reconstituit prin releul memoriei indirecte (al părinților, bunicilor ș.a.). Narativul este marcat de memoria istorică a învățământului, în cazul Basarabiei – de cel al învățământului românesc interbelic, iar pentru Bucovina și mai progresivă decât școala românească a fost considerată cea de sorginte germană din Imperiul Austro-Ungar. Legendare sunt „cele patru clase românești", care au reprezentat nu doar o marcă a calității studiilor, ci și a ordinii, a înaltei culturi europene, toate acestea fiind în contrapunere cu noile realități instituite prin acțiuni acerbe și valorificate în spațiul „oriental". Abordarea dihotomică era utilizată pentru a marca comparațiile cu școala sovietică/rusească: „La ruși școala nu-i de nimic, e de râsul găinilor. La români era foarte strict, dar la nemți era școală adevărată!" (Marian Romaniuc). Nu au fost excluse nici comparațiile cu sistemul actual de învățământ supe-

rior din Republica Moldova. Din această perspectivă, a existat o anumită competiție *nonverbalizată* a experienței predecesorilor, fie chiar instruit într-un regim de sorginte „adversară". Iar cele mai bune cadre didactice au fost asociate cu cele de factură veche, „de școală veche", de sorginte românească. Imaginea „zeificată" a învățătorului a fost una emblematică atât pentru perioada interbelică, cât și pentru cea postbelică.

În funcție de particularitățile de epocă sunt redate și detalii referitoare la condițiile instruirii, marcate de penurie, foamete, deportări, moartea lui Stalin, dezghețul hrușciovist, stagnarea brejnevistă, transparența și restructurarea gorbaciovistă, mișcarea de eliberare națională. S-a pornit de la sistemul de învățământ preuniversitar, pentru a înțelege mai bine conexiunea acestuia cu învățământul superior.

Dacă unii din intervievați au fost admiși la facultate imediat după absolvirea studiilor medii, alții au urmat o anagajare în câmpul muncii, au efectuat stagiul militar, apoi au fost înmatriculați. De altfel, din perspectivă psihologică și practică se constată o mai bună adaptare la sistemul de învățământ superior a celor cu o anumită întrerupere în sistemul de învățământ, iar din perspectivă teoretică (de cunoaștere a conținuturilor din cadrul disciplinelor de studii) se constată o mai bună pregătire în cazul celor care au pledat pentru continuarea studiilor la facultate imediat după absolvirea școlii.

Atmosfera studențească a fost asociată elanului tineresc mixat cu romantismul inerent vârstei respective: „Și la Institutul Politehnic, și la Universitatea de Stat din Chișinău atmosfera generală era una de creație și aspirație spre culmile științei amestecată cu mult romantism tineresc" (Valeriu Reniță).

Din perspectiva unor observații, meditații și constatări edificate în timp, s-au sesizat două tipuri de culturi educaționale, una rurală și alta – urbană: „cultura urbană, bazată în mare măsură pe raționament și analiză, iar în cea de-a două cultura rurală, bazată pe emoții și moralitate" (Valeriu Reniță).

Dacă la anumite specialități nu erau concursuri de admitere foarte mari, atunci la unele era o concurență acerbă: 15 candidați pentru un loc (Maria Bantea). „Concursul era foarte mare, ni s-a spus că erau mai mult de 15 pe un loc și ne-am uitat cu colega mea și am zis: *Doamne, așa de mult ne-am dorit, dacă sunt 15 pe un loc, te miri dacă rămânem la facultate*. Dar am susținut examenele foarte bine" (Olga Soroceanu Petrenco).

Nu au fost excluse situațiile în care absolvenți cu medalie de aur au fost apreciați cu note suficiente la examenul de admitere, existând suspiciuni că existau „politici speciale" în acest sens, de a descuraja anumiți candidați: „Absolventă cu medalie de aur, am obținut la primul examen nota „3". De ce? Nici până astăzi nu-mi pot explica. Am răspuns la cele două întrebări din bilet unui examinator, celălalt era ieșit. La intrarea celui de-al doilea examinator, primul zice: „suficient". Dar problema? întreabă al doilea examinator, „suficient", repetă primul" (Iulia Malcoci).

Admiterea la facultate era considerată o etapă importantă în viață, deoarece astfel se putea „scăpa de sapă" (Valeriu Reniță).

Informațiile furnizate identifică mai multe profiluri de studenți: deștepți, tocilari, isteți, descurcăreți, săraci, bogați, lași, turnători ș.a.

Dacă după cel de-al Doilea Război Mondial cadrele din sistemul de învățământ erau prepodenderent cele de „import", treptat, în anii 1960 s-au format noi cadre naționale: „În primii ani de studii, toți profesorii erau alogeni, veniți din alte regiuni geografice ale URSS, excepție fiind șeful Catedrei de istorie a URSS – Ia. Grosul" (Demir Dragnev).

Relații dintre cadrele didactice și studenți au fost sesizate ca fiind mai bune în perioada imediată după cea de-a doua conflagrație mondială. „Profesorii se străduiau să fie cât mai aproape de studenți, o pedagogie foarte utilă pe vremea ceea. Cred că greutățile de atunci ne-au alăturat, războiul a făcut multe jertfe în lume și neplăceri, și lectorii vroiau cumva să compenseze asta" (Serghei Burlac); ulterior, spre sfârșitul epocii sovietice, se constată faptul că în „relațiile profesor–student, nu erau nicicum apropiate" (Svetlana Buruian). „Se simțea că profesorul este superior și studentul este mai inferior" (Tatiana Găină). „Erau la distanță, așa ne țineau profesorii. Ei aveau o manieră autoritară, se considerau că sunt cineva mai presus" (Natalia Tomșa).

Au existat și exemple de profesori, care constituiau autentice exemple pentru studenți. La Facultatea de Filologie de la Institutul de Stat Pedagogic din Bălți era Eliza Botezatu: „O femeie foarte deșteaptă, ne-a învățat teoria literaturii, cum să vorbim, cum să facem o analiză literară a unui text, roman, a unui scriitor. Era scriitoare, critic literar" (Nina Cîrstea). „Tare voiam toate să semănăm cu Eliza Botezatu. Se îmbrăca așa de frumos și era atât de extraordinară" (Olga Căpățână). „Erau unii mai înfumurați [...], dar erau și profesori democrați, care nu era nicio problemă să-ți răspundă la vreo întrebare" (Alexandru Ciuvaga).

Rigorile timpului impuneau elaborarea materialelor didactice sub controlul nemijlocit al statului, partidului. „În perioada stalinistă, profesorii citeau cursurile în fața studenților de pe conspecte aprobate în cadrul catedrelor, în vederea corespunderii cu cerințele politico-ideologice" (Demir Dragnev). Ulterior, s-a schimbat această percepție. „Treptat, s-a cristalizat o nouă intelectualitate, care, deși fusese educată în spiritul ideologiei comuniste sovietice, poseda cunoștințe profesionale mai largi decât profesorii săi" (Demir Dragnev). Profesorul bun era considerat acela care nu citea conspectul, dar comunica în mod direct cu auditoriul (studentul) (Natalia Davnic).

Au fost sesizați profesorii cu har didactic: „Preda un evreu Șlaen[8], eu am mai văzut profesor, dar de-aceștia îs puțini pe fața pământului. Profesor de la Dumnezeu. Niciodată nu l-am văzut cu fițuică [...], începea lecția fix de la cuvântul la care ne-am oprit data trecută, continua lecția. Fuma în timpul lecției, fuma numai „Belomor", se înecau fetele de la atâta fum (*râde*). Fuma adică la fereastră, dar fuma și în timpul cât preda" (Alexandru Ciuvaga), dar și cadre didactice lipsite de vervă pedagogică: „Avea un conspect galben, de ani, de pe care a predat încă la Institutul de Învățători din Tiraspol de până în '40"(Alexandru Ciuvaga).

Metodele interactive, explicațiile, dezvoltarea spiritului critic au fost părți componente ale procesului didactic. „La Tiraspol am avut doi profesori model. Unul era Șubernițchi, un profesor de biologie, avea 60 de ani, explica foarte atent și găsea cuvinte pe înțelesul nostru. Ne preda materialul în mod teoretic, științific, iar apoi ne explica simplu, așa ca în popor, ca noi să însușim cu ușurință tema predată. Un alt profesor a fost Cociorvă, profesor de chimie. Nu l-am văzut niciodată la lecții cu conspect, niciodată. Toată lecția cu noi vorbea, ne explica, atât de profund cunoștea disciplinele pe care le preda. Mai era unul, Pulbere, la zoologie. Îi plăcea foarte mult în timpul lecției, în torent în special, să adreseze întrebări când explica materia, ca să-i introducă pe studenți în subiectul discuției, să fie atenți la ceea ce vorbește. Adeseori adresa întrebarea «cum credeți voi?», obligându-ne astfel să îl ascultăm" (Ion Ghilașcu).

[8] *Iosif Moiseevici Șlaen* (1916–?), absolvent al Facultății de Istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău (1944). Din 1944 angajat pentru predarea disciplinei „Istoria evului mediu" la Institutul Pedagogic din Chișinău. Din 1960, după fuzionarea Institutului Pedagogic din Chișinău cu USM, angajat la Catedra de istorie universală (1960-1969) și din 1969 la Catedra de istorie antică și modernă a USM (Liliana Rotaru, *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, vol. I, Chișinău, Lexon-Prim, 2021, p. 92).

Viața studențească a fost surprinsă din prisma mediului de trai și celui al învățământului conectat la *spiritul epocii*. Au fost redate condițiile de trai în cămin, autentic „cuibușor de nebunii", cu dificiențe, lipsuri (cazarea a 7–8 persoane într-o cameră) (Gheorghe Baciu), dar și cu scene descrise cu mult amuzament (Ilie Lupan). Sursele alimentare erau gențile transportate de studenți de acasă: „O parte din alimentele necesare studenții și le asigurau de acasă, cărând cu genți mari cartofi, legume, conserve, ulei, din care-și preparau, de regulă, cina" (Valeriu Reniță). „Viața de student era foarte interesantă, în special pentru băieții care locuiau în cămin. Acolo viața forfotea ca într-un stup. Băieții din oraș veneau în vizită la noi în cămin și nu voiau să plece înapoi, spuneau: *ce bine e la voi, dar acasă* [...]. Unul care locuia cu noi, cânta foarte bine la chitară, erau momente când ne distram fantastic. Mai ales când primeam colete de acasă, căci mama îmi trimitea mereu ouă, cartofi [...]. Desigur, noi cumpăram o sticlă cu vin, cea mai ieftină, și organizam o sărbătoare de zile mari" (Stanislav Macarciuc). „Ca să ajungi la bucătărie, trebuia să mergi cu cratița și cu lingura în mână tot etajul" (Silvia Matei (Ciobanu)).

Viața la trei gazde a fost considerată mai monotonă, „fiind restricționată de cerințele stăpânilor", decât cea din căminele studențești (Iurie Badâr).

Impedimentele de trai nu vizau doar tineretul studios, ci și tinerele cadre didactice „Un singur lucru a umbrit activitatea în cadrul Institutului Politehnic – condițiile de trai într-un cămin din str. Florilor unde locuiam într-o cămeruță de 12 m² trei lectori universitari. De altfel, era ceva obișnuit pentru realitățile sovietice" (Iurie Badâr).

Bursa, câștigurile de ocazie, vestimentația, muzica, auditoriile, materialele didactice – toate se prezintă ca fiind parte din universul studențesc. Nu au fost lipisite din vizor nici mobilizările geografice studențești: renumitele plecări „la țelină" ale tinerilor comsomoliști „transportați în vagoane marfare" (Gheorghe Baciu).

In grosso modo, disciplinele de studii au fost clasificate în două tipuri: *utile* și *neutile*. Cursurile universitare ce se refereau la specialitate, oferind cunoștințe practice și teoretice, au fost considerate importante pentru practicarea meseriei. În contrast, fiind disciplinele cu caracter ideologic (*Istoria Partidului Comunist*, *Istoria Moldovei*, *Filosofia marxist-comunistă*), apreciate ca fiind anoste, lipsite de valoare și chiar mari consumatoare de energie și de timp: „minciuni peste minciuni" (Elena Bordeniuc);

„Aceste discipline ideologice, greu le «înghițeam»" (Tatiana Găină); „Cât privește disciplinele *Istoria PC al URSS*, *Comunismul științific*, *Ateismul științific*, *Pedagogia*, nu cred că e necesar să spun neapărat că erau cu caracter ideologic. Erau niște aberații!" (Iulia Malcoci); „Numai *Comunismul științific* și *Ateismul* erau cu caracter ideologic. Îmi amintesc că lecțiile erau marți, iar eu sâmbătă sau duminică mă duceam la bibliotecă să conspectez tezele lui Lenin. Doamne, nu știu pentru ce am învățat această disciplină, că nu mi-a mai trebuit în profesia de medic" (Silvia Matei (Ciobanu).

Din categoria „timpului cu caracter ideologic" au fost considerate și orele consacrate informațiilor politice. Prelucrarea ideologică „se efectua pe diferite căi, la lecțiile din cadrul disciplinelor umanistice [...], la întâlniri cu reprezentanții organizației de partid sau cu funcționarii de partid" (Demir Dragnev); „Era bine organizată, la nivel înalt, pentru că era foarte actuală pentru acele timpuri" (Anatol Coșciug).

În esență, facultățile de științe umanistice și sociale au fost pe deplin cu caracter ideologic. Istoricii, de exemplu, făceau parte din cadrul „frontului ideologic"[9]. „Facultatea de Istorie a fost prin excelență una ideologică. Istoria era predată prin prisma concepției PCUS despre dezvoltarea omenirii ca rezultat al luptei de clasă, care era absentă doar în comuna primitivă și în viitoarea societate comunistă. Toate programele de studii, cu excepția *Istoriei Moldovei*, erau trimise de la Ministerul Învățământului al URSS" (Anatol Petrencu).

Exista și o tendință a unor cadre didactice de a-și „comercializa" produsele ideologice, în contextul în care li se ofereau manuale scrise de aceștia tinerilor studioși: „[Unii profesori] ne forțau să cumpărăm cărțile lor scrise aiurea pentru Partidul Comunist, din care nu aveai ce lua. Ei le scriau la comanda Partidului și pe urmă forțau studenții să le cumpere, așa o disonanță n-am mai trăit în viața mea" (Alina Radu).

O altă lume, paralelă, aflată în contrast cu cea sovietică era cea occidentală. Contactul cu această lume era menținut prin filiera posturilor de radio străine: „În vacanță sau în altă perioadă, fiind acasă, mulți dintre studenți ascultau *Europa Liberă*, *Vocea Americii*, posturi de radio care au contribuit, de fapt, la dărâmarea imperiului sovietic și la pregătirea gene-

[9] Demir Dragnev, Ion Valer Xenofontov, *Istoricul din RSS Moldovenească între știință, politică și ideologie*. În: Liliana Corobca (ed.), *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări*, Iași, Polirom, 2019, p. 495.

rației de intelectuali care gândeau, nefiind îndoctrinați de ideologia comunistă sovietică" (Ilie Lupan).

A existat o percepție dualistă vizavi de libertate. S-a conștientizat faptul că aceasta lipsea în statul sovietic însă, totodată, nu a fost considerată una existențială: „Nu se permitea să gândești liber sau să-ți expui părerea" (Alexandru Ciuvaga); „Un singur lucru nu era, libertatea cuvântului, cum i se mai spune acum, dar nu ne trebuia nouă libertate, aveam totul și de învățat, și loc de lucru, toate posibilitățile, n-aveam nevoie de altele" (Serghei Burlac).

Un impediment major pentru moldoveni îl constituia studierea disciplinelor în limba rusă, or acest „disconfort" i-a făcut pe tinerii studioiși să se simtă într-o tensiune de alteritate cu vorbitorii nativi de limbă rusă. „Mă temeam la început pentru că nu știam limba rusă [...], cursurile se țineau în „limba moldovenească", chiar și *Istoria Partidului*, ce-i drept, într-o limbă tare pocită" (Vladimir Potlog). „Foarte multe cursuri ni s-au predat în rusă. Profesorul nu cunoștea româna sau erau invitați" (Alexandru Ciuvaga).

De menționat faptul că moldovenilor cu armata făcută le era foarte dificil să studieze în limba română, de aceea optau pentru limba rusă, considerând că astfel le este mai facil să asimileze disciplinele: „Lecțiile toate-n limba rusă. La mine în grupă, dar era o grupă cu care am început să învăț *Istoria Partii* în limba moldovenească, foarte curată, literară, și am zis că nu mai dau examenul pentru că nu puteam vorbi moldovenește! Eu învățasem totul în rusă, și obiectele le trecusem în rusă, și încearcă și învață istoria în moldovenească. Era un profesor Ion Buga [...] și m-am dus înapoi la limba rusă [...], toți cei cu armată s-au dus înapoi [...]. Buga era foarte bun, dar mă temeam că n-o să pot răspunde, aveam complex că nu mă voi putea exprima pentru că gândesc în rusă" (Ștefan Prisac).

Limba rusă era considerată un mijloc de comunicare elitist și promovată intens în statul sovietic. „Deseori auzeam fraze: *Toți suntem în aceeași țară, toți vorbim aceeași limbă*. De asemenea, ne „băgau în cap" ideea că cunoașterea limbii ruse este o oportunitate pentru noi, că suntem cei mai fericiți că am avut posibilitatea să învățăm limba rusă. Ne spuneau că oriunde ne vom duce în URSS, dacă vom vorbi fluent limba rusă, vom fi primiți cu brațele deschise, ca niște prieteni" (Ion Ghilașcu). Literatura de specialitate, la fel, prevala în limba rusă. Totodată, rusa era aplicată și la convocarea diferitor ședințe, activități și evenimente.

Din considerent lingvistic s-a sesizat percepția dihotomică a grupurilor vorbitoare de limbă română, vizavi de cele în limba rusă: „Noi, grupele moldovenești, eram cu o treaptă mai jos decât grupele rusești. Se simțea asta, ne mai poticneam din cauza necunoașterii termenilor din domeniul economic, financiar, fiindcă astea-s cuvinte deosebite, nu-i ca vorba de la bucătărie, în filosofie, în domeniile de business, că atunci nu era business, atunci totul era planificat, totul ținea de stat, economia era planificată" (Olga Soroceanu Petrenco).

„Ochiul de veghe" al serviciilor secrete, l-a fel, nu a eclipsat din viața studențească: „Decanatul avea informatori peste tot" (Elena Bordeniuc); „Îmi spunea Claudia Miron: în toată luna mă chemau la KGB să scriu caracteristică despre tine [...]. Cineva turna, cineva nu turna" (Olga Căpățână); „Noi și azi știm că unul din șefii grupei a fost turnător, că a fost reprezentantul KGB-ului [...], KGB-ul nu dormea. Noi eram sub lupă în permanență" (Alexandru Ciuvaga).

Pilele, influențele, sinecura, apartenența la partidul de guvernământ, sistemul de caste privilegiat, la fel, sunt subiecte abodate în mărturiile foștilor studenți sovietici: „Care erau membri ai Partidului Comunist primeau din oficiu note pozitive, chiar dacă nu răspundeau. Studenților care erau copiii unor lideri de partid sau ai unor personalități din sistem li se puneau note mari în mod automat" (Alina Radu).

Mărturiile abundă în profiluri de personalitate ale profesorilor, colegilor. Sunt redate caractere umane cu moralitate înaltă, înalt grad de umanism, patriotism, dar sunt expuse și acțiuni reprobabile. S-au scos în evidență acținiile rectorului patriot Nicolae Testemițanu, care a pledat pentru includerea în sistemul de învățământ superior medical a limbii române, fapt care a avut o urmare negativă în itinerarul profesional al acestuia, însă, pe termen lung, i-a edificat o imagine de rector-patriot (Gheorghe Baciu).

În pofida faptului că statul sovietic etala imaginea unui stat pacifist, totuși, activitatea militară la facultăți era una aflată la ordinea zilei. „În procesul de instruire a studenților, organele directive acordau o atenție sporită pregătirii militare a tinerilor – viitori apărători ai patriei sovietice. În fiecare zi de vineri, la Catedra militară situată la parterul Bisericii Universității (pe atunci Sala sportivă), studenții ascultau lecții teoretice și practice în domeniul artileriei. Studenții participau la două cantonamente de vară, continuau pregătirea militară până în anul al V-lea, după care li se acorda gradul militar de locotenent inferior" (Demir Dragnev).

Sub vizor au fost luate și organizațiile comuniste de la facultăți, cele care monitorizau procesul instructiv-educativ, viața privată a studenților: „Organizațiile comsomoliste aveau rolul de a exmatricula, de a cerceta situația unui sau altui student (în funcție de comportament sau altceva)" (Maria Bantea); „La facultate totul se rotea în jurul noțiunii «noi suntem comsomoliști». Orice pas în stânga, în dreapta de la linia partidului – asta era să fii dat afară din comsomol; dacă erai dat afară din comsomol, foarte degrabă erai exmatriculat. Adică asta era Doamne ferește pentru un student" (Alexandru Ciuvaga); „Lumea se plictisea la aceste ședințe. Ore întregi trebuia să stai, permanent era lăudat Partidul Comunist, Uniunea Sovietică. Ne plictiseam. La fel și la adunările comsomoliste. Noi ne duceam, pentru că altfel nu aveam bursă. Se socotea mare încălcare, dacă nu te duceai" (Tatiana Găină); „La adunările comsomoliste se critica, se pedepsea, se lăuda" (Valentina Munteanu).

Pe baza unor observații și constatări, comparate, s-au tras concluzii asupra „felului nostru de a fi", de a ne raporta cu noi înșine, dar și cu lumea: „Balticii s-au opus regimului sovietic prin inteligență, caucazienii – prin brutalitate, pe când noi am avut mai multe restanțe la acest capitol" (Iurie Badâr).

Viața studențească a fost considerată ca una ce jalonează două etape ale vieții cu impact social masiv – înainte și *după*: „După ce am terminat studiile universitare la medicină, au apărut alte griji, obligațiuni de serviciu și familiale, lăsând parcă în umbră anii cei bogați de întâlniri gălăgioase cu rudele și prietenii" (Gheorghe Baciu). Percepția timpului a fost sesizată de la o viață studențească intensă până la o constatare extremă, „a lipsei timpului": „Nu dispuneam niciodată de timp. Programul nostru de studiu era unul foarte încărcat" (Stanislav Macarciuc).

În contextul în care URSS era o țară izolată, nu mai puțin relevante se prezintă informațiile de esență imagologică, referitoare la studenții străini: „Lângă cămin era cantină. Cel mai mult mâncau acolo străinii. Noi am trăit în cămin internațional, unde erau foarte mulți străini, de prin Cambodgia, Vietnam. Noi mai puțin acolo mâncam, ei când găteau în cămin, trebuia de acolo să fugi. Am simțit pe pielea mea, senzația de vomă, vreo trei zile [...], făceau scrumbie în taz[10], cu varză" (Maria Bantea).

Materialul oferă informații prețioase referitoare la percepția instituțiilor de învățământ superior din diferite spații: unul aflat la periferia Uniunii

[10] Lighean (*reg.*).

Sovietice, cum era RSS Moldovenească, și altul în centrul statului sovietic (Moscova). Studiile realizate în capitala URSS împreună cu diferiți studenți din republicile unionale erau apreciate ca fiind „multietnice" (Natalia Burlacu). Iată, de exemplu, cum se prezenta sistemul de învățământ aplicat la Tiraspol și cel de la Moscova: „Deosebirea era destul de mare. Acolo toți studenții erau asigurați cu manuale de la facultate, aici nu erau manuale suficiente. De asemenea, acolo profesorii noștri erau însuși autorii manualelor din care învățam, erau mult mai inteligenți, dotați. La fel, studenții nu erau așa timizi, speriați, erau mai încrezători, își exprimau ideile, gândurile. Toți primeam bursă și toți eram asigurați cu loc de trai în cămin" (Ion Ghilașcu). Aceste mărturii deprind, totodată, percepții valoroase referitoare la concurența (deseori neloială) între instituțiile de învățământ superior din cadrul URSS.

Muncile agricole organizate în colhoz au fost percepute ca o posibilitate de asigurare cu resurse materiale, formarea de amiciții, combinate cu romantism, însă și ca un factor perturbator al procesului de învățământ. Au fost menționate și condițiile de cazare, dar și de alimentare, mai dificil de suportat în cazul studentelor: „Am fost cazate zece fete într-un grajd în care nu era podea și nici pe departe nu erau cele mai decente condiții de trai [...]. Referitor la regimul alimentar, pot spune că era unul dezastruos, în hrișca ce ne era servită am găsit șoareci" (Elena Bordeniuc).

Evenimentele oficiale (1 Mai, 9 Mai, 7 Noiembrie, *subotnicelele*) erau măsuri obligatorii pentru studenți, iar cele religioase erau în totalitate excluse de către regimul comunist ce promova politica ateismului militant: „Era obligatoriu. Doamne ferește să lipsești" (Sofia Rusu (Grosu)). La Institutul de Stat de Medicină din Chișinău erau obligatorii în perioada premergătoare Paștelui lecțiile de ateism o dată pe săptămână, însă cadrele didactice recurgeau la diferite tertipuri pentru a evita acele lecții ideologice: „Încercam să le predau studenților în loc de lecția de ateism una referitoare la domeniul artistic, cum ar fi pictură, sculptură etc." (Elena Bordeniuc).

Au existat și diferite manifestări naționaliste, iar unii studenți au avut de suferit în urma acestor acțiuni reprobabile din perspectiva autorităților: „Au fost exmatriculați studenți pentru că se numeau români. Pentru că unul purta o batistă cu tricolor"(Alexandru Ciuvaga); „Un student de la Ziaristică a smuls plăcuța cu inscripția „ул. Павел Ткаченко". A fost căutat timp de câteva săptămâni, arestat și judecat pentru naționalism, complot

împotriva statului sovietic și mai nu știu ce. A făcut câțiva ani grei de pușcărie. După aceea, a fost trimis omul Moscovei la facultate, au fost făcute modificări în programa de studii, „strâns șurubul", fiind activată o rețea scârboasă de turnători" (Ilie Lupan).

Pe filiera perpetuării memoriei istorice – una venită din perioada interbelică –, au fost situații în care unii studenți au scris chiar cu grafie latină: „În anul I și mai pe urmă scriam conspectele în grafie latină. Dar nimeni nu m-a pârât" (Sofia Rusu (Grosu).

Lecturarea cărților românești era considerată de către autorități drept o acțiune subversivă și putea fi aspru pedepsită. Nu au fost excluse însă nici cazurile în care prima carte cu grafie latină a fost cumpărată și lecturată la Moscova (Natalia Burlacu). Avem mărturii despre arderea cărților cu grafie latină: „Când eram în anul III, au strâns toate cărțile în limba română, cu grafie latină, și le-au dat foc în fața facultății" (Olga Căpățână).

Există și mărturii valoroase privitoare la ciocnirile naționaliste de la Tiraspol: „A fost o revoluție adevărată la Tiraspol, ne-am bătut cu orășenii [...]. Rusofonii, nu știu, [...] îi băteau rușii, dacă-s moldoveni, îi prindeau la colțuri și șiocăneală[11]. Ne-am unit" (Vasile Savin).

Comparativ cu alte orașe ale spațiului românesc încorporat în URSS, Chișinăul a fost considerat de studenții veniți din afara RSS Moldovenești ca o localitate în care se vorbea „mai românește": „Orașul Chișinău este de trei ori mai mare decât Cernăuți, că acolo se vorbește românește și nu trebuie să te ascunzi pe stradă sau să-ți fie rușine că vorbești limba română, așa precum o vorbești la Cernăuți sau în alte orașe din regiunea Cernăuți, din nordul Bucovinei istorice" (Marian Romaniuc).

Perechea de blugi, muzica occidentală, filmele triviale la fel puteau constitui manifestări ușoare de sorginte antisovietică (Alexandru Ciuvaga).

Geografia studenției a inclus, tradițional, campusul universitar, căminele studențești, dar și „orașul studenției". Din această perspectivă, sunt foarte valoroase informațiile furnizate despre dinamica arhitecturii și urbanismului local. De exemplu, în cazul Chișinăului, oraș grav afectat de bombardamentele declanșate în timpului celui de-al Doilea Război Mondial, s-au constatat transformări în spiritul realismului socialist: „Primele edificii cu mai multe etaje au fost construite pe strada centrală. În 1952 era finisată o asemenea clădire vizavi de Sala cu Orgă (inițial, Banca urbană).

[11] Îi băteau (*n.n.*).

Construcției edificiului, scriitorul Emilian Bucov i-a consacrat romanul „Cresc etajele". Tot atunci, alături de Sala cu Orgă, a fost construit Hotelul „Moldova", cu scuar în față, fiind unicul hotel prestigios din capitală. Vizitatorii străini numeau atunci Chișinăul „orașul unei singure străzi" moderne" (Demir Dragnev). În anii 1960, unele cartiere din Chișinău semănau mai degrabă cu infrastructura unui mediu rural. „Când ne-am mutat în cartierul Râșcani, el abia se construia. Nu existau clădiri, ci doar blocul pentru Institutul Politehnic și căminul nostru. Anterior, troleibuzul mergea doar până la „Floricica", unde se află acum McDonald' s, aici troleibuzul se întorcea și noi mergeam pe jos. Drumuri normale nu existau, noroi era pretutindeni, dar încetul cu încetul se începeau schimbările" (Stanislav Macarciuc); „Orașul era acoperit cu *toli*[12], case în centru încă nu erau, dar cele când te duci la Mălina Mică toate erau acoperite cu *toli*, acum văd că s-au făcut roșii [...]. Noi trăiam pe str. Florilor, lângă Tipografie, atunci nu era parc [...]. Când m-am dus în 1966 aici nu erau nici căminele, era teren viran, și doar începute clădirile [...] Troleibuzele mergeau repede, și apăruse cele noi, primele erau *pazikurile*[13][...], mașini erau destule în timpul zilelor lucrătoare, da duminica mergeau doar troleibuzele, era liniște în Chișinău, mergeai pe str. Lenin de-a lungul [...]" (Ștefan Prisac).

Alături de materiale didactice inerente procesului de învățământ, au mai fost utilizate și alte surse alternative (televiziunea, radioul, presa scrisă). Se constată o penurie de manuale. Bibliotecile erau luate „cu asalt de către tineretul studios": „În sala de lectură a bibliotecii ne duceam să ocupăm loc" (Olga Căpățână).

Universul studențiesc era divizat între procesul de studii, dar și un timp dedicat activității culturale (vizite la teatre, muzee, concerte), promendate etc. Evenimente majore erau considerate nunțile studențești. „Erau nunți ca la moldoveni, în cort, cu muzicanți, cu neamuri, cu nănășei. Nunta se organiza, de obicei, în localitatea de unde era fie băiatul, fie fata, mergeam și noi ca invitați la această nuntă, dansam, stăteam la masă, veneam cu daruri" (Svetlana Buruian).

Trișările la examene, copiatul nu constituiau elemente străine sistemului de învățământ sovietic: „Se copia, iată un coleg de la Călărași, căruia i-am rezolvat problema, a luat notă mare" (Valentina Munteanu). „Copiau

[12] Carton gudronat (*n.n.*).

[13] Este vorba de Павловский Автомобильный Завод – «ПАЗ», de aici numele de *pazik*, un autobus mic, cu cca 20 de locuri (*n.n.*).

care și cum puteau. Făceau hârtiuțe micuțe sau pe mână scriau, dar cât poți să scrii, trebuia să înveți" (Natalia Tomșa). Se copia în mod special la obiectele care nu erau de specialitate și era dificil de asimilat: „La Catedra militară. Acolo trebuia să fii robot ca să ții minte tot și încă în rusă"(Alexandru Ciuvaga).

Totodată, se aplicau diferite forme punitive pentru cei care tindeau să trișeze la examene: „Cei care încercau și erau prinși, erau lăsați fără bursă. Rămâneau și fără cămin" (Olga Soroceanu Petrenco).

Umorul studențesc este unul sarcastic, face referință la viciul uman, la morală, la pregătirea profesională. O legendă adevărată era Timofei Antipovici (numit de către studenți și Antilopovici) Crăciun (soțul adjunctei președintelui Sovietului de Miniștri din RSS Moldovenească, Agripina Crăciun), profesorul de pedagogie, de peste Nistru, care își tot lăuda disciplina: „Pedagogia sovietică e cea mai sovietică din toată lumea" (Ilie Lupan); „El ne spunea*: Și iaca o venit tovarășul nu știu care și avea un gâtlegău atât de frumos"* (Sofia Rusu (Grosu)); „Pentru a arăta nivelul intelectual al acestui personaj voi aduce un exemplu. La studenții de la Filologie, câțiva ani mai devreme, la prima oră de curs, când a terminat de făcut apelul studenților, unul a strigat: *Pe mine nu m-ați numit*! *Cum te chemă*? – a întrebat pedagogul. *Mihai Eminescu* – a urmat răspunsul. Pedagogul l-a trecut în registru, corectându-l – *Mihail Eminescu*. Ceilalți studenți au prins poanta și au urmat Creangă, Alecsandri [...]. Acești „studenți", desigur, nu au mai frecventat lecțiile de pedagogie, dar în ajun de examene îl întâlnește lectorul pe decan și îi zice că unii studenți s-au prezentat doar la prima oră, în rest au lipsit. La acest pedagog, o lipsă însemna mult, dar una singură frecventată [...]. Decanul repede a luat registrul profesorului să vadă situația. Când a văzut numele „răilor", cu greu s-a ținut să nu izbucnească în râs, dar situația pe atunci era gravă. Pentru așa „glumă" puteau fi exmatriculați. Acești scriitori pe atunci erau interziși în RSSM. Atunci decanului i-a venit o idee ingenioasă; știind cu cine are de a face, i-a zis: *Timofei Antipovici, mă iertați, au fost transferați la studii cu frecvența redusă. E vina mea, am uitat să vă previn*. Dar cu studenții decanul a discutat în cel mai serios mod" (Iulia Malcoci).

Tot de zona umorului ține și discuția de la blocul sanitar dintre student și profesor, convesație ce putea să decurgă în felul următor: „*Ce, Ion Filipovici, ne mai pișăm, ne mai pișăm?* Ia imaginați-vă, cam ce ar răspunde un profesor la o astfel de întrebare a unui student. Mocreac nu se pierde

cu firea și îi răspunde: *Ia seama, Petrică, să nu te pișI tu la examen, mâine-poimâine*" (Ilie Lupan).

Descompunerea URSS, a generat implicit și descompunerea sistemului de învățământ superior creat de statul sovietic. Vechea formă de activitate didactică și viața studențească au cedat, sistemul politic însă a tins, totuși, să se conserveze până în ultimele sale momente de existență. Toate acestea erau însă în contrasens cu noile realități de epocă. Or, este un fapt bine cunoscut, imperiile, cum era și URSS, nu se pot reforma[14]: „Cel mai bine a fost să văd când s-a destrămat Uniunea Sovietică. Eram la Facultatea de Jurnalism. Era o tragedie, nu mai puteam să văd profesorii care îmi spuneau că trebuie să scriu în grafie chirilică, că limba română nu există, că România e inamică, că-s toți fasciști în România. Eram în ultimul an de facultate și foarte mulți dintre noi riscau să nu primească diploma de studii pentru că nu ne supuneam acestor prostii. Știu că la un moment unul din profesori ne-a impus să semnăm un document, în care spunem că ne dezicem de grafia latină" (Alina Radu).

Bogatul material iconografic oferă o notă colorată și diversificată demersului narativ și întregește complexitatea surselor orale. La o analiză comparativă cu sistemul „burghez" occidental, resursele fotografice demonstrează faptul că studenții sovietici erau îmbrăcați mai modest, iar din perspectivă fizică aceștia arătau a fi chiar mai maturi decât vârsta lor reală.

Dr. conf. univ. Ion Valer XENOFONTOV, dr. Lidia PRISAC

[14] Казимеж Вуйчицкий, Евгений Магда ș.a., *Выживать рядом с империей: цена новейшей агрессии Кремля.* Перевод на русский: Сергей Федуняк, Ивано-Франковск, 2021, с. 14.

I. MEMORIA PROVOCATĂ

„PROCESUL DE ADAPTARE LA VIAȚA STUDENȚEASCĂ PENTRU MINE A TRECUT RELATIV UȘOR”

Gheorghe Baciu s-a născut la 2 octombrie 1936 în comuna Slobozia, județul Bălți, Basarabia, Regatul Român. A învățat la Școala Feroviară nr. 4 din Bălți (1944–1951). A fost student la Școala de Felceri și Moașe, Bălți (1951–1954). Șef al Punctului medical din satul Răcăria, raionul Râșcani (1954–1955). Între 1955 și 1956 a efectuat serviciul militar în Armata Sovietică. Felcer la Stația de Salvare Medicală din orașul Bălți (1956–1957). Student la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (1957–1963). Doctorand la Catedra de medicină legală (1963–1966). Doctor în științe medicale (1967). Doctor habilitat în științe medicale (1983). Profesor universitar (1988). Membru titular al Academiei Balcanice de Medicină Legală (2003). Membru titular al Academiei de Științe Medicale din Republica Moldova (2018).

Gheorghe Baciu este nu doar unul dintre pilonii serviciului de medicină legală din Republica Moldova, ci deține și recordul incontestabil privind durata neîntreruptă a activității medicale – de 67 de ani – începută din 15 iulie 1954 și care o continuă cu succes până în prezent.

În anii 1960, Nicolae Testemițanu, rectorul Institutului de Stat de Medicină din Chișinău (1959–1963), ministrul ocrotirii sănătății al RSSM (1963–1968), a fost acuzat de manifestări naționaliste, de promovarea cadrelor naționale, de introducerea limbii române în activitatea didactică, ulterior fiind persecutat

ideologic și nedreptățit de autorități[15]. În echipa celor care a susținut spiritul patriotic al lui Nicolae Testemițanu a fost și Gheorghe Baciu. Această atitudine civică și patriotică i-a marcat itinerarul profesional, care a avut mai multe meandre. Caz excepțional pentru Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, în pofida faptului că Gheorghe Baciu era doctor habilitat în științe medicale, a fost „înghețat" de rectorul Vasile Anestiadi (1963–1986) pentru mai mulți ani în funcția de simplu asistent universitar! Reîntoarcerea prof. univ. Gheorghe Baciu la *Alma Mater* se datorează rectorului (1986–1994) Leonid Cobâleanschi. În 1995, Gheorghe Baciu a fost numit în postul de șef al Catedrei de medicină legală a USMF „Nicolae Testemițanu". Din 2017 este profesor consultant la Catedra de medicină legală a USMF „Nicolae Testemițanu". De menționat că neamul Baciu este constituit dintr-o întreagă dinastie de medici. Este vorba de 16 medici cu studii superioare, inclusiv: trei profesori universitari, care activează la Chișinău, Londra, Moscova; cinci doctori în științe medicale, specialiști în domeniile oncologiei, pediatriei, stomatologiei etc.

Printre realizările administrative ale profesorului Gheorghe Baciu se numără fondarea Centrului de Medicină Legală. În perioada aflării la conducerea acestei structuri, dar și în calitate de specialist principal al Ministerului Sănătății (1997–2008), a elaborat și implementat în practica medico-legală, în premieră în Republica Moldova, setul de regulamente pentru buna activitate a serviciului, care rămân în vigoare până în prezent.

Profesorul Gheorghe Baciu este autorul a 700 de lucrări științifice, inclusiv 98 de monografii, manuale și materiale instructive, 11 brevete de invenții, 93 de certificate de inovații publicate în Republica Moldova și peste hotare. A participat cu rapoarte științifice la numeroase congrese, simpozioane și conferințe naționale și internaționale, inclusiv în: România, Rusia, Ucraina, Belarus, Lituania, Letonia, Germania, Turcia, Estonia, Bulgaria, Sudan[16]. Sub conducerea profesorului universitar Gheorghe Baciu au fost realizate și susținute două teze de doctor habilitat, cinci teze de doctor în științe medicale și 16 teze de master. Activitatea științifică, didactică, clinică și managerială a profeso-

[15] Ion Valer Xenofontov, *„Problema națională" la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău.* În: Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 7-a, 4 iunie 2021: dedicată aniversării a 10-a de la fondarea Centrului Studii Interdisciplinare „Silviu Dragomir", Chișinău–Oradea: Program. Rezumatele comunicărilor; editor: Aurel Zanoci, Chișinău, CEP USM, 2021, pp. 79-80.

[16] *Gheorghe Baciu: Biobibliografie* /Bibl. Șt. a Univ. de Stat „Alecu Russo" din Bălți; alcăt. Elena Harconița (red. resp.), Valentina Enciu; red. bibliogr. și ind. Lina Mihaluța, Ludmila Răileanu; trad. în lb. engl. Valentina Topalo; tehnored. Elena Țurcan, Antonina Antonov, Bălți, S.n., 2016, pp. 258-331. (Colecția: *personalități bălțene*).

rului Gheorghe Baciu, inclusiv cu caracter autobiografic[17], a fost expusă într-o serie de lucrări științifice[18] și publicistice[19]. Este supranumit *Sherlock Holmes de Moldova*[20]*, sau urmașul lui Hippocrates, prietenul lui Herodotus*[21].
Este distins cu Ordinul „Gloria Muncii" (2006), „Ordinul de Onoare" (2021). Laureat al Premiului Național al Republicii Moldova (2017).

Mama – pilonul familiei

Mama, Maria Baciu-Bălan, s-a născut într-o zi de marți, 14 martie 1916, în Slobozia-Bălți. A absolvit cu mențiune școala primară, apoi trei clase de liceu. În copilărie era isteață, pretutindeni devenea lider; după comportament, semăna cu un băiat. Fiind cel mai mare copil la părinți și cu tată invalid de război, a fost nevoită mai mult să gospodărească, să întrețină familia și să se ocupe de educația fraților mai mici, cărora, ulterior, le-a fost și nașă de cununie. Pe parcursul întregii vieți, mama a fost pilonul familiei, îndrumătoarea fraților ei și o bună educatoare a propriilor copii.

[17] Gheorghe Baciu, *Bazele legislative și procedurale ale activității Serviciului Medico-Legal din Republica Moldova*. În: Revista științifico-practică „Info-Med", nr. 2(4), 2004, pp. 9-17; *Idem*, *Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu". Promoția XVIII la 50 de ani (1957–1963)*, Chișinău, 2013; *Idem*, Andrei Pădure, *Colectivul Catedrei de medicină legală la aniversarea septuagenară a Alma Mater*. În: *Info-Med. Revistă științifico-practică*, nr. 1 (27), 2016, p. 10. Gheorghe Baciu, *Organizarea învățământului superior în Bălți în perioada sovietică*. În: O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere. Lucrări prezentate la Conferința națională cu participare internațională *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*, Chișinău, 15–17 octombrie 2020 /Coord.: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chișinău, 2020, pp. 24-29. (Historia Universitaria); *Idem*, *Spovedania mamei*. În: Literatura și arta, 3 septembrie 2020.

[18] Gheorghe Baciu, *Sarcinile Serviciului Medico-Legal din Republica Moldova la momentul actual*. În: Materialele Primului Congres al Medicilor Legiști din Republica Moldova, Chișinău, 2001, pp. 8-12; Emil Ceban, Ion Bahnarel, Ion Valer Xenofontov, *Profesor universitar Gheorghe Baciu: savant, manager, om al cetății*, Chișinău, Combinatul Poligrafic, 2021, 385 p.

[19] Gheorghe Baciu, *O viață de zbucium*, Chișinău, S.n., 2009, 383 p.; Iulia Malcoci, Lansare de carte de ziua Internațională a Științei. În: Făclia. Săptămânal de informație, opinie și cultură pedagogică. Vineri, nr. 43 (3679), 19 noiembrie 2021, p. 4; Eugenia Tofan, Profesorul perpetuat de glorie. În: Literatura și arta, nr. 46 (3975), 18 noiembrie 2021, p. 7.

[20] Ion Valer Xenofontov, *„11" considerente despre enciclopedistul Gheorghe Baciu (Sherlock Holmes de Moldova)*. În: Moldova Suverană. Cotidian național independent, nr. 63 (2004), 27 mai 2016, p. 2.

[21] Emil Ceban, Ion Bahnarel, Ion Valer Xenofontov, *Urmașul lui Hippocrates, prietenul lui Herodotus. Profesorul universitar Gheorghe Baciu la 85 de ani*. În: Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă, nr. 3 (62), 2021, pp. 166-167; Emil Ceban, Ion Bahnarel, Ion Valer Xenofontov, *Profesor universitar Gheorghe Baciu: savant, manager, om al cetății*, Chișinău, Combinatul Poligrafic, 2021, 385 p.

Bunicul, alias Ernest Hemingway

Pentru nepoți și strănepoți, bunicul Bălan devenise o legendă în timpul vieții, datorită manierei sale de a vorbi și glumi cu expresii neobișnuite, prin cântecele proprii improvizate în cadrul festivităților familiale (și nu numai), prin amintirile povățuitoare din viața lui bogată în evenimente, prin expresiile sale hazlii, pe care copiii le ascultau cu gura căscată. El și la exterior era neobișnuit (semăna mult cu scriitorul american Ernest Hemingway) și se deosebea de alții prin faptul că avea mustață stufoasă și mare, mergea încetinel, cu mâna dreaptă permanent îmbrăcată în mănușă de piele, iar în cealaltă purta un baston specific din lemn. În rarele momente, când ne probozea pentru ceva și ridica bastonul în sus, noi deveneam smeriți, îndeplineam întocmai ce ne spunea, de parcă îl aveam în față pe însuși Dumnezeu.

Școala românească

La 1 septembrie 1943, am fost înscris în clasa I românească, la nici 7 ani. Am izbutit să încep studiile într-o clădire particulară veche, mică, neadaptată pentru școală, dar aproape de casa noastră. În scurt timp, s-a dat în exploatare o școală nouă, mai mare, vizavi de fabrica de zahăr, lângă podul ruinat peste Răut. Aici am învățat practic doar 5–6 luni, fiindcă au reînceput acțiunile militare. Învățătorul, nu știu motivul, m-a pedepsit cu 10 lovituri cu rigla peste palme, de nu puteam nici să țin lingura în mână. Firește, am procedat bărbătește și mamei nu i-am povestit despre cele întâmplate. După acest eveniment, îmi trecuse dorul de școală, dar nu aveam încotro. Să fi văzut cât de ascultător eram la lecția de religie, când părintele ne învăța *Tatăl nostru*, iar copiii parcă deveneau sfinți, repetând necondiționat doar spusele lui.

Școala sovietică

În toamna anului 1944 am început învățătura la Școala Feroviară nr. 5 din Bălți, cu predare deja în limba „moldovenească" și scrisul în grafie chirilică. Mult timp noi, copiii, nu înțelegeam ce vor de la noi pedagogii și conducătorii școlii. Ah, câte probleme apăruseră din cauza necunoașterii limbii ruse! Nu aveam cărți și caiete, nici tocuri, penițe, cerneală și creioane simple. Scriam pe ziare sau table la școală. În memorie ne rămânea doar câte ceva din ce ne povesteau pedagogii, ultimii preponderent fiind doar cu studii medii, întrucât pedagogii cărturari se refugiaseră care și

încotro. Puţinele caiete şi cărţi le purtam în trăistuţă, confecţionată din pânză cadrilată.

Cel mai mult ne era frică de şeful de studii al şcolii – un om înalt, plinuţ şi roşcat, cu puţin păr pe cap, care vorbea asurzitor de tare şi doar în limba rusă. Chiar dacă nu înţelegeam totul ce spunea el, aveam o frică. Directorul şcolii, pe nume Zolotov, era un om sever, fără capacitatea de a zâmbi, cu o privire respingătoare, permanent îmbrăcat într-un „kitel" ca al lui Stalin. La început, clasa noastră era mai mult ataşată doar de prima învăţătoare – Nina Ivanovna Russo, ulterior şi de Matus Abramovici Zac (născut în Bălţi) – profesor de limba franceză, istorie, pe care le preda atunci când lipseau unii învăţători.

Dar câte torturi verbale şi înjosiri am suportat de la învăţătoarea de limba rusă, Vera Ivanovna! Aceasta era o comsomolistă înverşunată de vreo 30 de ani, necăsătorită, sosită din Siberia. Ne spunea că noi toţi suntem ruşi, că ei ne-au eliberat de subjugare, că limba rusă trebuie ştiută. Pe acasă ni se recomanda să învăţăm poezii scrise de Puşkin, Lermontov şi alţi poeţi. Cu toate că le învăţam pe de rost şi le spuneam cu greşeli, multe cuvinte rămâneau, totuşi, străine şi necunoscute. Nici atunci când ne povestea ceva din creaţiile lui Gorki, Tolstoi, Cehov, noi nu înţelegeam complet sensul celor spuse. Am înţeles esenţa comportamentului Verei Ivanovna mai târziu, atunci când am cunoscut strategia seculară a „fraţilor eliberatori" – de a-şi lărgi imperiul prin anexarea pământurilor ţărilor învecinate şi deznaţionalizarea băştinaşilor.

La literatura „moldovenească", pe atunci, studiam numai lucrările lui Ion Canna, Iacob Cutcovețchi, Iurie Barjanschi, „renumitele" povestioare „Hartene", „Pe valea Socilor", „Cu tractoarele", scrise de Grigore Adam, faimosul roman al lui Samson Şleahu „Tovarăşul Vanea" şi ale altor scriitori, care nu aveau nimic în comun cu literatura. Cel mai „serios" am studiat „romanul" „Când calul râde". Mai târziu am auzit de lucrările lui Emilian Bucov şi Andrei Lupan. De Eminescu, Creangă la şcoală nici nu se auzea, chiar era interzis să se vorbească despre ei. Totul ce cunoşteam despre aceşti mari scriitori ai neamului se datora în exclusivitate părinţilor, care ne povesteau câte ceva.

Lecţii în timpul foametei

Este greu să-ţi imaginezi calitatea studiilor în anii postbelici şi groaznica perioadă a foametei. La lecţii ne gândeam doar la mâncare, acasă

eram mereu ocupaţi cu lucrul în gospodărie, cu îngrijirea vitelor, care mai existau și serveau drept unică sursă de supraviețuire. Timp liber pentru câteva clipe de joacă practic nu aveam. Fratele mai mic, Leonid, cu timpul devenise cel mai vrednic la tras râșnița, la măcinat orz sau păpușoi, deoarece cei mai mari ajunseseră deja sleiți de puteri din cauza foametei îndelungate.

Am memorizat destul de bine cum un coleg de clasă, energic și grăsuț, unicul copil la părinți (mama lui era vânzătoare în bufet), venea la școală întotdeauna cu geanta plină de mâncare. Bineînțeles, mânca pe furiș în timpul lecției și niciodată nu se împărțea cu nimeni. Evident, toată atenția mea era orientată nu la profesor, ci la carnea fiartă și pâinea pe care colegul le înfuleca cu dibăcie. Adesea, în aceste clipe, profesorul mă probozea să fiu atent sau mă întreba ceva la temă. Dar ce puteam să-i răspund, când eram ameţit din cauza foametei? Această situație se repeta zile, săptămâni, luni și ani la rând.

Călătorie la Chișinău

În mai 1949, pentru prima dată am vizitat Chișinăul în cadrul unei excursii, organizată de conducerea Școlii Feroviare nr. 5 din orașul Bălți pentru elevii claselor V-a și a VI-a. Conducător al grupei a fost prima mea învățătoare, Nina Ivanovna Russo, care, deși era rusoaică, cunoștea limba română. Am pornit spre Chișinău într-o zi ploioasă cu un autobuz mic pentru 15–20 persoane. Când am ajuns la Chișinău, ploua cu găleata. Prin geamurile ude ale autobuzului, orașul mi s-a părut mai frumos decât Bălțiul meu, chiar dacă multe dintre clădirile înalte erau distruse. Primul popas l-am făcut pe str. Lenin, lângă Arcul Victoriei[22] din centrul orașului.

La Școala de Felceri și Moașe

În 1951 am absolvit clasa a VII-a. Împreună cu colegii mei Victor Barbieru, Jan Iuhtimovschi, Anatol Marcu și Mitică Bălan, am decis să continuăm studiile la Școala de Felceri și Moașe din Bălți. Toți am început să studiem tainele medicinei. Nu totul se însușea ușor, fără manuale și cunoașterea limbii ruse, fără un sistem perfect de pregătire și fără cadre didactice autohtone. Norocul nostru era că anumite discipline medicale se studiau sub conducerea unor medici-practicieni foarte bine pregătiți, care și-au făcut studiile la București, Viena, Berlin, Paris și mulți dintre

[22] Arcul de Triumf sau Porțile Sfinte (*n.n.*).

ei cunoșteau limba băștinașilor. Printre aceștia au fost farmacistul Mihail Egher, chirurgii Cotigher și Râbacov, interniștii Buhbinder și Chișelev ș.a. Am avut ce învăța de la așa personalități ca doctorii Marmor și Saruhanova, renumiți organizatori ai sistemului de sănătate publică din Bălți, de la severul nostru director Șevțov, șeful de studii Baliura, pedagogii Hazins, Pisanciuc, Danișevschi, Lascenco, Berejnaia ș.a.

Știam cu toții că farmacologia se studiază cu greu, trebuie memorizate sute de denumiri de medicamente, iar obiectul era predat de Mihail Davidovici Egher, un pedagog principial și sever. Avea un comportament adecvat, bun față de elevi; ne învăța cu iscusință să memorizăm medicamentele în limba latină; își permitea să glumească cu noi, dar distanțat. Îmi amintesc cât de spectaculos petrecea el lucrările de control. După ce repartiza întrebările fiecărui elev, se așeza pe scaun în fața grupei, supraveghea atent cum lucram, apoi desfăcea un ziar și începea parcă să-l citească. Noi numai atâta și așteptam. Ne străduiam să copiem pe furiș sau să consultăm colegii, dar în scurt timp auzeam: „Te văd, te văd", fără să ia ziarul din fața ochilor. Acest procedeu se mai repeta; în unele cazuri îi nominaliza pe unii elevi, iar noi de la început rămâneam nedumeriți: cum ne observa prin ziar? La recreații întrețineam discuții aprinse, până am găsit explicația fenomenului. Secretul „văzutului prin ziar" era foarte simplu: în ziar se făceau găuri mici prin care se vizualiza toată situația din jur. Prin acest truc, Egher deveni bine cunoscut de mai multe generații de studenți ai Școlii de Felceri și Moașe din Bălți, dar și unul dintre cei mai îndrăgiți pedagogi – prin calitățile sale excepționale pur omenești. În timpul studiilor la Institutul de Medicină adesea îl vizitam pe Mihail Davidovici la farmacia din centrul orașului, unde lucra de mulți ani. Să-l fi văzut cât de bucuros era de vizită, că nu este uitat de foștii elevi și se bucura nespus de cei care își continuă studiile.

Majoritatea studenților, promoția 1951–1954 a fostei Școli de Felcer și Moașe din Bălți, aveau doar vârsta de 14–15 ani. Unii din ei erau mai în vârstă, chiar și participanți la al Doilea Război Mondial, demobilizați din armată (Țîrfa Nicolae, Tiron Efim, Bazic Gheorghe, Bezdetnâi Alexei, Gordienco Iurie, Habarova Tamara ș.a.). Cei mai tineri aveam mai mare frică de colegii noștri cu practică de viață, decât de unii pedagogi. Eram impuși să-i ascultăm pe toți în măsură egală și să luăm de la ei totul ce era mai bun.

Spre finele primului an de studii, la școală s-a început o metamorfoză a vieții studențești: ne-am încadrat mai activ în sport, ne întâlneam

cu fete, făceam șotii. Ceva mai activi la șotii erau cei care locuiau în căminul studențesc, mai cu seamă cei veniți de la casa de copii (Gheorghe Cotelea, Grigore Andrușcenco, Petru Nicolăeș, Alexandru Țipris, Anatolie Eriomenco ș.a.). Mai târziu, la aceștia ne-am asociat și noi, bălțenii de la „Gara Mare", iar împreună prezentam deja anumite „incomodități" altor grupări din oraș. Ba chiar eram discutați sau avertizați de director. În acest sens, eu am fost mai retras, nu participam la evenimentele spectaculoase, și doar din cauza dificultăților economice familiale și supraîncărcării cu lucrul din gospodărie. Nu-mi rămânea timp nici pentru învățătură, nici pentru distracții.

Mi s-a fixat în memorie dimineața zilei de 5 martie 1953, când noi, studenții grupei de felceri, ne aflam la orele practice de chirurgie în spitalul nr.1 din Bălți cu pedagogul nostru Vladimir Lvovici Râbacov și discutam despre o patologie chirurgicală la patul bolnavului. Aproximativ pe la ora 10.00, prin difuzor s-a comunicat îndurerata veste despre moartea scumpului nostru conducător și învățător, generalisimul și părintele tuturor popoarelor înjosite Iosif Vissarionovici Stalin (Djugașvili). Momentan, toată lumea parcă muțise; priveam nedumerit unul la altul și nu înțelegeam în ce situație am nimerit. Peste câteva clipe, doctorul Râbacov a început să plângă isteric în hohote, iar cei din jur, nevrând, începeau și ei să plângă. Aveai impresia că s-a prăbușit pământul și în curând se va stinge soarele odată cu moartea lui tătuca Stalin. Peste 15–20 minute de amorțeală stupidă, plânsetele parcă se potoliseră și stimatul nostru pedagog a început să ne vorbească domol, cu un accent evreiesc specific, despre meritele genialului Stalin față de toate popoarele lumii, că moartea lui este o imensă și irecuperabilă pierdere, că astfel de persoane se nasc o dată la o mie de ani și numai Uniunea Sovietică a avut norocul să aibă un așa conducător genial. Trei zile, tot poporul sovietic a fost în doliu, iar noi, studenții, ne bucuram că am fost scutiți de lecții. Am întâlnit însă și persoane care nu plângeau, nu se văicărau, fără mari semne de tristețe pe față sau durere sufletească pronunțată.

Acum, mi-aș permite să-i reproșez domnului Vladimir Lvovici Râbacov că atunci, în martie 1953, el nu a avut perfectă dreptate, când s-a exprimat că o dată la o mie de ani se nasc așa oameni ca „tătuca" Stalin. În realitate, ei se plodesc cu mult mai des în toată lumea. Cu cât mai răi decât Stalin au fost Hitler, Lenin, Beria, Mussolini, Ciombe din Congo, Pol Pot cu khmerii roșii în Cambodgia, Saddam Hussein în Irak ș.a. Aș fi curios

acum să aud părerea domnului Râbacov și a altora de seama lui în această privinţă.

Revelionul 1954 se preconizase să-l petrecem împreună cu colegii în sala de festivităţi. Către acest eveniment, noi, cei mai mari, deja absolvenţi, am hotărât să fim la nivel faţă de cei mai mici, mai cu seamă faţă de fete. Fiecare trebuia să se pregătească de revelion cât mai bine. Eu, bălţean, am împrumutat de la bunelul o pălărie de culoare neagră, ochelarii, bastonul și mi-am improvizat o mască. Am intrat fudul în localul școlii și le-am demonstrat prietenilor cu ce „zestre" am sosit. Ei s-au mirat, întrucât nu aveau nici măcar haine pentru astfel de festivitate. În scurt timp, fără a observa, a dispărut fără urme toată zestrea mea, iar căutările mele nu s-au încununat cu succes. Toţi colegii îmi spuneau că nu știu și nu au văzut nimic. Abia peste câţiva ani, Victor Barbieru s-a destăinuit că acest lucru a fost organizat de Gheorghe Cotelea, la care au participat și alţi colegi. Acum imaginaţi-vă ce observaţii severe am primit de la mama și de la bunel.

Pe parcursul anilor de studii la Școala de Felceri și Moașe, unii studenţi practicau diverse probe sportive (fotbal, baschet și volei), la care se organizau și competiţii. Pe terenul de baschet adesea îl vedeam pe un medic tânăr și zvelt, cu numele Victor Ghețeul, care juca bine și totodată îi invita pe studenţii noștri să se antreneze împreună cu el. Din grupa noastră mai frecvent jucau Nicolae Gaisan, Victor Barbieru, Jan Iuhtimovschi, Petru Nicolaeș, Anatol Marcu ș.a. În timpul competiţiilor, se adunau cu bucurie mulţi suporteri din rândul studenţilor, fani și susţinători ai echipelor respective, care deveneau foarte gălăgioși, adesea chiar agresivi, gata să se încaiere la bătaie, pe la sfârșitul competiţiilor.

După una din astfel de competiţii, care a avut loc într-o sâmbătă, dintr-o acţiune copilărească, am avut ocazia să pătimesc și eu, dar totul a trecut cu bine, fără consecinţe. S-a întâmplat așa că de la terenul de baschet toţi băieţii ne-am îndreptat spre localul școlii, mingea se afla la mine. În drum spre clădire, colegii se mai opreau, discutau, iar eu mergeam înaintea lor. Și iată mi-a venit o idee: să-i sperii pe colegii mei, când vor intra în școală. Am intrat repede în clădirea școlii, am mers pe coridorul lung și niţel întunecos și m-am ascuns după colţ, așteptând să-l lovesc cu mingea pe cel care va intra primul. Peste un timp, am auzit pași care se apropiau de mine, iar eu tocmai așteptam să arunc cu mingea în cineva. Datorită întunericului din coridor, l-am lovit cu mingea nu pe unul dintre colegi, ci pe însuși directorul școlii, Șevţov, de i-au zburat ochelarii. Înţelegând

evidenta greșeală și posibilele consecințe, am fugit neobservat la etajul doi și m-am ascuns într-o clasă. În acel timp, colegii mei se aflau încă afară și nu știau nimic despre cele întâmplate. Mai târziu, directorul l-a invitat pe Severin Azrilovici Engler, dirigintele grupei noastre, să clarifice cazul și să-i raporteze, dar nu a mai aflat nimic și incidentul a trecut nepedepsit. Totuși, peste opt ani, i-am mărturisit domnului Engler, prezent la nunta mea, că vinovatul de atunci am fost eu.

Primii ani de studenție au fost pentru mine foarte anevoioși din punct de vedere material, ceea ce influența negativ asupra învățăturii. Din lipsa banilor pentru autobuz, eram nevoit să merg pe jos câte 5 km spre școală, apoi spre casă. Dacă plecam cu autobuzul, cheltuiam cele 50 copeici pe care mi le dădea mama, în schimb, toată ziua rămâneam flămând și spre seară mă întorceam acasă sleit de puteri. Din acest motiv, pe timp relativ cald, mă agățam din urma autobuzului pentru a parcurge măcar 2–3 stații. O asemenea călătorie, pe timp de iarnă, putea să se termine pentru mine tragic, deoarece îmi înghețase degetele la mâini, m-am desprins de autobuzul ce mergea în plină viteză și am căzut, lovindu-mă puternic de șosea. Acest eveniment m-a „dezvățat" pentru toată viața de a călători „iepurește" în afara autobuzului.

Pentru prima dată am părăsit cuibul părintesc în primăvara anului 1954, când m-am aflat timp de o lună de zile la stagiu practic în spitalul raional Susleni, la 14 km de Orhei. În această perioadă, am locuit la gazdă la o infirmieră din spitalul nominalizat. Cu gospodarii, încă relativ tineri, mă împăcam foarte bine și mă tutelau ca pe copilul lor. Eu de asemenea mă străduiam să fac față lucrurilor, le mai ajutam prin grădină, adesea luam masa împreună. Dar iată că înainte de Sfintele Paști, gospodarul a dezgropat un butoi cu vin, știind că tatăl său l-a îngropat în fundul grădinii încă înainte de război. Deci, acest butoi s-a aflat în astfel de condiții mai mult de 10 ani. După ce butoiul a fost curățat de pământ și s-a scos vrana, s-a constatat că vinul este acoperit cu o pieliță rezistentă, cu grosimea de un centimetru, de culoare și viscozitate asemănătoare uleiului, dulce la gust. Stăpânul m-a servit și pe mine cu un pahar de vin, pe care l-am băut ca pe compot, iar mai târziu am mai servit unu. Consecințele le-am simțit în scurt timp: am dormit peste 24 ore neîntrerupt. Pentru toată viața am însușit efectul vinului păstrat timp îndelungat în astfel de condiții.

În anul trei de studii la Școala de Felceri și Moașe, ne obișnuiserăm nițel cu viitoarea specialitate; relațiile cu pacienții ne făceau să fim mai se-

rioși, mai maturi. Chiar și tonalitatea convorbirilor dintre colegi se schimbase. Tot mai des frecventam dansurile, ne întâlneam cu fetele, ne împrietenisem cu studenții din cursurile inferioare – cu Nicolae Opopol, Boris Albu, Petru Roșca, Anatol Eriomenco, Ion Cebotari din anul II și Petru Galeţchi din anul I. Deveniseră cunoscuți și absolvenții anilor precedenți, care veneau să viziteze școala. Printre ei erau Victor Ghețeul, Andrei Dovganschi, Ion Podubnâi, Vasile Procopișin – viitorii profesori universitari, care au absolvit școala înainte de a fi noi înmatriculaţi, dar la care priveam doar de la distanţă, fiindcă ne era rușine să ne apropiem de ei.

De menționat că circa 30 dintre cei 150 de absolvenți ai anului 1954, promoția a IX-a a Școlii de Felceri și Moașe din Bălți, ulterior și-au continuat studiile la institutele de medicină din Chișinău, Kiev, Odesa, Harkov ș.a. Mulți dintre ei au devenit medici practicieni renumiți (Nicolae Gaisan – dermatovenerolog, Jan Iuhtimovschi – sexopatolog, Pavel Palamarciuc – radiolog, Tudor Vacarciuc – internist); 6 din această promoţie au susținut tezele de doctor (Nicolae Ţârfă, Miltiad Scurtu, Boris Edinac, Villi Dobreanski), iar doi au devenit doctori habilitaţi în medicină, profesori universitari, șefi de catedră (Gheorghe Baciu, Mihai Corlăteanu).

Student la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău

În 1957 am fost înmatriculat la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău. Am început să mă familiarizez consecvent cu Chișinăul, cu localul institutului, și al căminului, precum și cu noii colegi de facultate.

În anul I mi s-a oferit cămin pe str. Kiev 137, într-o odaie pentru șapte persoane: eu, Petru Galeţchi, Sașa Zbanţ, Nicolae Elașcu, Nicolae Goncearuc, Vlad Bălan și Vladimir Sarî[23]. Înainte de a începe studiile la facultate, o parte dintre cei care au susținut bine examenele de admitere, au fost selectaţi pentru a pleca la țelină în regiunea Pavlodar, Kazahstan. Din această echipă am făcut parte și eu. Am fost transportaţi în vagoane marfare. Detașamentele studențești se bucurau de privilegii până la locul destinației. Peste 7–8 zile am ajuns la Pavlodar. Ne-au repartizat în echipe mai mici și ne-au trimis în diferite sovhozuri și colhozuri. Acolo l-am întâlnit și pe fratele meu Ion, student la anul II, care sosise mai înainte, adică era deja „băștinaș”. Am lucrat la construcție și la colectarea grâului până la 15–16 octombrie.

[23] Vezi: Gheorghe Baciu, *Promoția XVIII a ISMC la 50 de ani (1957–1963)*, Chișinău, S.n., 2013, 148 p.

La sfârșitul lunii octombrie, ne-am întors cu toții cu bine din Kazahstan. Am fost repartizați în grupe și noi, „țelinarii", am început procesul de recuperare a absențelor „motivate" la toate disciplinele, fiind mai ocupați decât colegii noștri. Abia pe la începutul lunii decembrie achitasem toate „datoriile" acumulate. Ambele sesiuni le-am susținut foarte bine, cu obținerea bursei de merit.

Procesul de adaptare la viața studențească pentru mine a trecut relativ ușor. Cel mai greu obiect era biologia, întrucât doamna Vera Simonov era foarte exigentă cu studenții, dar totul a trecut cu bine. Am memorizat lecțiile șefului Catedrei de biologie, profesorul Vladimir Zaharov[24], care în primul semestru al anului critica vehement teoria Veisman–Morgan–Mendel, iar în al doilea semestru deja își schimbase tonalitatea expresiilor la această temă. Veismanismul devenise mai acceptabil (prin hotărârea de atunci a partidului), începuse recunoașterea incontestabilă a valorii științei genetice, viabilitatea multor aspecte în acest domeniu, care anterior erau respinse ca fiind nefondate și antiștiințifice. Tocmai aceste restricții la nivel de strategie politică a statului au stopat dezvoltarea științelor medico-biologice și au cauzat pregătirea defectuoasă a viitorilor specialiști la facultățile respective, inclusiv în ramura medicală, aducând mari prejudicii societății, iar mulți savanți cu renume mondial au fost desconsiderați.

La anul I de studii am rămas fascinat de limba latină, pe care o studiam cu eminentul pedagog și enciclopedist în materie, Serghei Smirnov, care ne învăța cu dăruire și la care țineau mult studenții. Avea o pregătire profesională de excepție, un comportament și o ținută deosebite. De la el învățasem pe de rost expresii întregi în limba latină, pe care le foloseam ulterior pe parcursul multor ani în cadrul seminarelor la disciplina medicina legală. Doar mai târziu am aflat că renumitul pedagog Serghei Smirnov a studiat pe timpuri foarte temeinic disciplinele fundamentale la București și în alte orașe din Europa, făcând parte din pleiada intelectualilor ruși care, după Revoluția din Octombrie, s-au refugiat pe plaiurile noastre moldave. Nici nu-mi puteam imagina că el cunoștea mai multe limbi, inclusiv româna, pe care inițial nu o vorbea.

Îndată după sesiunea de vară din anul 1958, împreună cu fratele Ion și viitoarea mea soție Alexandra Gălescu, am plecat pentru a doua oară la țelină, de data aceasta în regiunea Kokcetav din Kazahstan. Dintre șefii de-

[24] Despre profesorii de la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău vezi: Gheorghe Baciu, *Profesori universitari absolvenți ai USMF „Nicolae Testemițanu"*, Chișinău, S.n., 2012, 296 p.

taşamentului făceau parte pedagogii Ion Podubnâi, Nicolae Cereş şi reprezentanţi ai comitetului comsomolist. Ne-am deplasat ca şi în anul precedent. Echipa noastră, din 40 persoane, condusă de Iurie Ridlovski, student al anului III, a fost repartizată într-un aul, la peste 200 km de Kokcetav. Eu, în calitate de brigadier, şi colegii mei Mihai Râjalo, Ion Paruş, Costică Semionov, Valentin Botnariuc, Grigore Savciuc şi fratele Ion lucram la reconstrucţia unor ferme, iar în timpul liber ne angajasem să construim o casă particulară din bârne, meserie pe care o însuşisem acolo. În unele zile participam la seceriş, uneori având ocazia chiar să conduc combina.

Spre finele lucrului la ţelină, în calitate de studenţi-medici, am avut ocazia să consultăm un pacient după o traumă cranio-cerebrală, care în mare măsură a avut tangenţă cu medicina legală, fără a conştientiza atunci acest fapt. Un bărbat de vreo 45 de ani a fost bătut drastic de prietenii săi. La examinare am constatat o traumatizare severă a capului. I-am dat nişte sfaturi, dar la a 4-a zi a decedat la domiciliu. Pentru mine devenise clară eventuala moarte de origine traumatică, legătura directă dintre traumă şi deces, însă mai târziu m-am convins că infracţiunea nu a fost cercetată de către organele cu funcţii abilitate. Deci, victima a decedat de „boală", şi nu din cauza traumei cranio-cerebrale! Cu regret, astfel de cazuri sunt înregistrate şi în zilele noastre.

Şi de data aceasta ne-am întors de la „ţelină" cu întârziere, având cu toţii un program special de recuperare a absenţelor motivate la disciplinele studiate la anul II. În drum spre casă am procurat un aparat de fotografiat „Smena", devenind ulterior un fel de fotograf studenţesc. Apăruseră noi discipline de studiu, concomitent cu anatomia, care s-a prelungit încă un semestru. Cursul teoretic de prelegeri la anatomie îl susţinea renumitul profesor universitar, venit din Moscova, Vasili Kuprianov, care în scurt timp s-a reîntors la baştină. Lecţiile practice le-au susţinut Alexei Popa (I semestru) şi Nicolae Cereş (semestrele II-III). Devenise o obişnuinţă ca, la începutul fiecărui seminar, domnul Alexei Popa să spună: „Va răspunde Baciu!". Nu înţelegeam de ce numai pe mine mă întreabă de fiecare dată. Mai târziu m-am dumerit: pur şi simplu, eu eram primul pe listă. Mă întreba, apoi ne recomanda să studiem de sine stătător obiectele anatomice. Noi, cei după şcolile de medicină, ne descurcam mai bine la anatomie. Către examenul de stat ne-am pregătit cu Petru Galeţchi, Petru Lazăr şi Simion Guranda; repetam materialul în prezenţa lui Boris Terehov, pentru care anatomia era obiectul cel mai greu, iar noi deveneam consultanţi mai „ştiutori" de materie.

Caracterul disciplinelor studiate pe parcursul anului II nu s-a schimbat esenţial comparativ cu anul I. De asemenea, predominau disciplinele care nu aveau nimic comun cu medicina. Dar nu ne rămânea decât să executăm cerinţele prevăzute de planul de studii și să facem faţă lucrurilor. Totodată, ne simţeam mai adaptaţi la viaţa studenţească.

Locurile preferate unde, în primii ani de studii, ne petreceam timpul liber în zilele de odihnă, în afara clubului nostru studenţesc, erau platourile de dansuri de la Lacul Comsomolist și de la Casa Ofiţerilor (actualmente pe acest teren se află clădirea Președinției). Nu frecventam dansurile organizate la Universitatea de Stat și la alte institute, în schimb, tineretul altor instituţii din oraș preferau dansurile din clubul nostru studenţesc, fiind atraşi de fetele noastre frumoase, cu atât mai mult de dorinţa de a avea o soţie-medic. În cadrul acestor serate ne cunoșteam mai bine, deveneam prieteni cu tinerii din afara Institutului de Medicină.

Deseori vizionam filme la cinematograful „Patria”, deoarece se afla mai aproape de căminele unde locuiam, și anume acolo, înainte de film, cânta Nicolae Sulac, înalt apreciat de tineretul generației mele. Uneori, după film treceam pe la cantina-restaurant „Moldova”, anexată pe atunci la clădirea cinematografului (actualmente, clădirea nu există), cu un spaţiu foarte încăpător, cu mâncărică ieftină și bună, cu muzică populară frumoasă, unde puteai să te relaxezi, să cunoști mulţi tineri de vârsta ta sau să discuţi cu diferite persoane cu aceleași interese și preferinţe.

În primii ani de facultate eu cu fratele Ion vizitam foarte des părinţii în zilele de odihnă și în timpul vacanţei. În 1958, până la demolarea casei părintești, eu am organizat o serată la care au fost prezente Nina Iodco, Nina Secrieru și consăteana Anicuța Ciobanu. Tocmai atunci am și avut ocazia să-l fac cunoscut mai îndeaproape pe fratele Ion cu viitoarea lui soție. Peste trei ani, el și Nina Secrieru s-au căsătorit.

În primăvara anului 1959 s-a început un lucru foarte anevoios și intens: demolarea casei părintești, făcutul lampacilor, pregătirea terenului pentru temelia noii case, agonisirea banilor etc. Toată activitatea organizatorică era pe umerii mamei. În prima etapă, lucrul de bază era înfăptuit după serviciu, de către tata și fratele Leonid, care atunci atinsese vârsta de 18 ani. Ei erau ajutaţi de fraţii mamei (Vlad, Mihai, Jorja) și de Vasile Hanganu – finul părinţilor. La făcutul lampacilor, în mare măsură se încadrau mătușa Agripina și surioara Elena.

Eu și fratele Ionel soseam din Chișinău în ajutor în zilele de odihnă, iar în vacanța de vară preconizam să lucrăm activ la viitoarea casă părintească. După sesiunea de vară, am sosit la Bălți pe trei săptămâni, fiind nevoit să mă „specializez" la făcutul olanelor pentru acoperiș, metodă pe care numai eu la acel moment am însușit-o de la un meșter în domeniu (dl Ursu). În același timp, fratele Ion s-a deplasat în orașul Tbilisi la campionatul unional de lupte greco-romane printre studenți. Revenit, am aflat că Ionel al nostru a câștigat la această competiție locul III pe Uniunea Sovietică, fiind învins cu greu în finală de reprezentantul Georgiei, țara-gazdă.

Toți studenții cunosc că anul III de studii la facultatea de medicină este cel mai responsabil, se studiază obiecte complicate, iar examenele sunt foarte severe, mai cu seamă la morfopatologie și farmacologie, care se susțin cu greu. Toate examenele le-am susținut foarte bine. Pentru a agonisi ceva bani, pe timp de vacanță am reparat Catedra de anatomie (etajul II), împreună cu fratele Ion. „Obținusem" profesia de constructori. Ajuns la anul IV de studii, aveam un interes deosebit față de medicină; începeam a medita asupra selectării viitoarei specialități.

Poate e paradoxal, dar mă bucura perioada examenelor, când aveam posibilitatea numai să învăț, să recapitulez cunoștințele acumulate, să însușesc ceva necunoscut. Programul de lucru devenea mai conturat și concret, începând cu ocuparea locurilor în aulele de studii cât se poate mai devreme, fapt care devenise un element de concurs pentru studenți. Pe parcursul anilor de studenție mă pregăteam de examene împreună cu Petru Galețchi, Simion Guranda, Petru Lazăr, Șura Gălescu, iar în ajunul examenului toată grupa noastră făcea o recapitulare a materialului.

Îmi amintesc un caz curios, care a avut loc la sesiunea de iarnă, anul IV, când m-am aflat vreo 2–3 săptămâni în spitalul republican ca fiind suspectat la reumatism după un surmenaj condiționat de serviciile de noapte în secția de traumatologie timp de 7–8 zile la rând. Aveam probleme cu Catedra militară. Băieții din grupă (Juc, Galețchi, Casian) m-au informat că a sosit un pedagog nou – colonelul Mobutu (*de facto*, numele președintelui rival din Congo!). După externare m-am adresat la Catedra militară cum să-l găsesc pe colonelul Mobutu. De la masă s-a ridicat un bărbat înalt și a strigat înfuriat la mine: *Eu sunt Butov, și nu Mobutu!* Băieții au râs mult de această situație, iar eu timp de 1,5–2 luni nu puteam lichida restanțele din cauza acestei glume nepotrivite.

În cadrul sesiunii de vară din anul IV, trebuia să susținem examenul la terapie, unde șef de catedră era fostul rector, profesorul Nicolae Starostenko[25]. Susținerea acestui examen pe note pozitive era de mare valoare, cerințele fiind foarte severe. Asistenții-examinatori nu puneau note mai mari de „3" și „4", de frica lui Starostenko, indiferent de calitatea răspunsului și de notele din timpul anului. Grupei noastre, în timpul anului, i-a predat asistentul Anatol Secrieru, care avea cerințe mari față de studenți în procesul de studii, iar noi deveneam obligați permanent să ne pregătim pe monografii la tema respectivă. Aproape toți aveau note anuale foarte bune. Dar așa s-a întâmplat că la examen am nimerit să răspund la asistentul Bunescu, care m-a calificat cu nota 4, cu toate că, în viziunea mea, am răspuns foarte bine la toate întrebările, inclusiv la cele suplimentare. Dar așa am și rămas cu unica notă de 4 pe parcursul studiilor la universitate.

Tot atunci, mai mult de 10 studenți au obținut note negative la examenul de terapie. Unul dintre aceștia a fost și Dumitru Coșciug, care a reacționat inadecvat, întrucât învăța bine. După examen a venit la cămin și s-a spânzurat. Eu am fost unicul care nu m-am speriat, ajutând să-l scoatem din laț până la sosirea procurorului. Nici atunci nu-mi puteam imagina că viitoarea profesie va fi legată de astfel de cazuri.

În octombrie 1961, împreună cu colegii de facultate, am hotărât să plecăm cu trenul pentru câteva zile să vizităm capitala Ucrainei, orașul Kiev. Am ajuns cu bine, bucuroși ne-am plimbat pe strada principală Kreșceatik, am umblat prin magazine, am vizitat muzeele și alte locuri frumoase. Neavând unde să dormim, aproape toată noaptea am cutreierat orașul, iar spre dimineață ne-am întors cu trenul la Chișinău.

În anul V de studii, toți colegii deveniseră parcă mai serioși, mulți dintre ei se căsătoriseră, iar unii au devenit chiar și bunici. Învățătura mergea mai ușor, ceea ce se simțea și prin notele obținute la examene. La finele anului, grupa noastră (nr. 5) a ocupat locul I la învățătură în cadrul institutului, fapt confirmat prin fotografia afișată pe panoul de informații. Tradițional, bărbații după anul V erau încadrați pe o lună în serviciul militar. Tot cursul nostru a fost repartizat la o unitate militară din Tiraspol. Grupa din care făceam parte și eu adesea mai profita de ocazie și dispărea

[25] *Starostenko Nikolai Tihonovici* (1897-1972) – doctor habilitat în științe medicale, profesor universitar. Șef al Catedrei terapie, director adjunct pentru activitatea științifică (1951-1953), director (1953-1959) al Institutului de Medicină din Chișinău. Liliana Rotaru, *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, vol. I, Chișinău: Lexon-Prim, 2021, p. 708.

din unitate – în ospeție la Tudor Monul, unde eram serviți cu bucate alese.

În anul VI, eu, ca și alți colegi, psihologic, parcă mă apropiam de comportamentul unui medic, fie și începător. Și discuțiile cu colegii deveniră mai oficiale, mai concrete. Nu ne mai permiteam întrebări banale sau de prost gust. Într-un cuvânt, se înfiripau niște relații mature. Având bursă de merit și adaos financiar din contul lucrului adăugător în spital, îmi permiteam să-mi procur lucruri și îmbrăcăminte mai bune decât unii pedagogi. În perioada specializării prin subordinatură la Catedra medicină legală mă adaptam la noul colectiv, la modalitatea relațiilor dintre cei mai mari și avansați.

Nicolae Testemițanu: ***Cine dorește să răspundă în limba noastră?***

Vreau să vorbesc despre marele medic, savant și neîntrecut organizator al sistemului de sănătate publică, care a fost Nicolae Testemițanu[26].

Fericita ocazie de a-l cunoaște pe Nicolae Testemițanu am avut-o în decembrie 1957, când deținea funcția de medic-șef al Spitalului Clinic Republican din Chișinău. M-am adresat cu rugămintea de a fi angajat la serviciu, prin cumul, în calitate de felcer. I-am menționat că sunt absolvent al Școlii de Felceri și Moașe din Bălți, până la armată am îndeplinit funcția de șef al punctului medical din satul Răcăria, raionul Râșcani, sunt student la anul I, Facultatea Medicină Generală a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. După o scurtă discuție mi-a recomandat să revin după un anumit timp.

Fiind student deja la anul II de facultate (martie 1959), a devenit cunoscut faptul că tânărul doctor în medicină, fostul medic-șef al Spitalului Clinic Republican Nicolae Testemițanu este numit în postul de rector al Institutului de Medicină. Am memorizat marea bucurie a studenților, care vorbeau cu mândrie despre calitățile organizatorice, nesecata energie, sociabilitatea și exigența acestuia. Se accentua că în institut fusese un lider excepțional al tineretului, că-i un om simplu și foarte capabil. Justa apreciere a studenților s-a confirmat cu prisosință pe parcursul anilor, la exercitarea diferitor funcții de conducere.

[26] Nicolae Testemițanu (1 august 1927, s. Ochiul Alb, jud. Bălți – 20 septembrie 1986, Chișinău) – medic, domeniul științific: medicină socială. Membru titular al AȘM (2011, post-mortem). Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Academia de Științe a Moldovei: evoluție, instituționalizare, personalități (1946–1961–2021): album enciclopedic*, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan", 2021, p. 133.

În vara anului 1959, eu am fost angajat la serviciu în calitate de felcer de gardă în Secţia traumatologie a Spitalului Clinic Republican, care pe atunci era condusă de Larisa Iacunin, viitor profesor universitar. Tocmai în această secţie adesea îl întâlneam pe rectorul și traumatologul Nicolae Testemiţanu, fiind însoţit de tinerii specialiști în traumatologie: Ion Marin (viitor profesor universitar, șef catedră), Petru Pulbere (conferenţiar), Constantin Cozub (conferenţiar), medicul practician Iurie Jila ș.a. Timp de mai mulţi ani am observat modul de adresare, neobișnuit de cald, al medicului Nicolae Testemiţanu faţă de bolnavi, cărora le alina durerea și le întărea credinţa în însănătoșire.

Una dintre primele întâlniri cu pedagogul Nicolae Testemiţanu am avut-o în cadrul examenului de chirurgie generală din primăvara anului 1960. Surprinzătoare a fost adresarea acestuia către studenţii grupei din care făceam parte: *Cine dorește să răspundă în limba noastră?* Eu am fost printre primii care au răspuns afirmativ. Înainte de a răspunde la bilet, m-a întrebat pe scurt de unde-s de baștină și cine sunt, dacă, întâmplător, părinţii mei nu sunt lucrători medicali, odată ce cunosc limbajul specific ramurii medicale. Am mărturisit că părinţii mei sunt oameni simpli, dar am avut norocul să învăţ la Școala de Felceri și Moașe din orașul natal, unde anumite discipline ni s-au predat în limba maternă, de către unii pedagogi băștinași. Apoi mi-a mărturisit că și el și-a făcut studiile la Bălţi și că-și aduce aminte cu nostalgie de acest oraș. Examenul s-a desfășurat în condiţii descătușate și povăţuitoare, iar eu am conchis că rectorul este și un pedagog și psiholog iscusit, dotat polivalent și cu o atitudine grijulie faţă de generaţia tânără. Aceste calităţi s-au manifestat din plin în relaţiile cu activul organizaţiilor comsomolistă și sindicală ale institutului, dând dovadă de principialitate și fermitate, perseverenţă și obiectivitate, delicateţe și bunăvoinţă. Era un om fără orgoliu și fără dictat administrativ. Este important de menţionat că rectorul se afla permanent printre studenţi, nu doar la adunările și festivităţile oficiale. Era prezent și la bine, și la rău; adesea găsea posibilităţi să viziteze studenţii la locul de trai, să asiste în calitate de suporter la diferite competiţii sportive, încurajându-i și susţinându-i pe participanţi.

La începutul lunii septembrie 1962, rectorul Nicolae Testemiţanu se ocupa intens de selectarea studenţilor din anul VI pentru ulterioara activitate la catedrele teoretice ale institutului. Printre aceștia era și candidatura mea. Discuţiile aveau un caracter individual. După ce mi-am dat acordul să mă specializez în medicina legală, mi-a spus accentuat: „Studiază

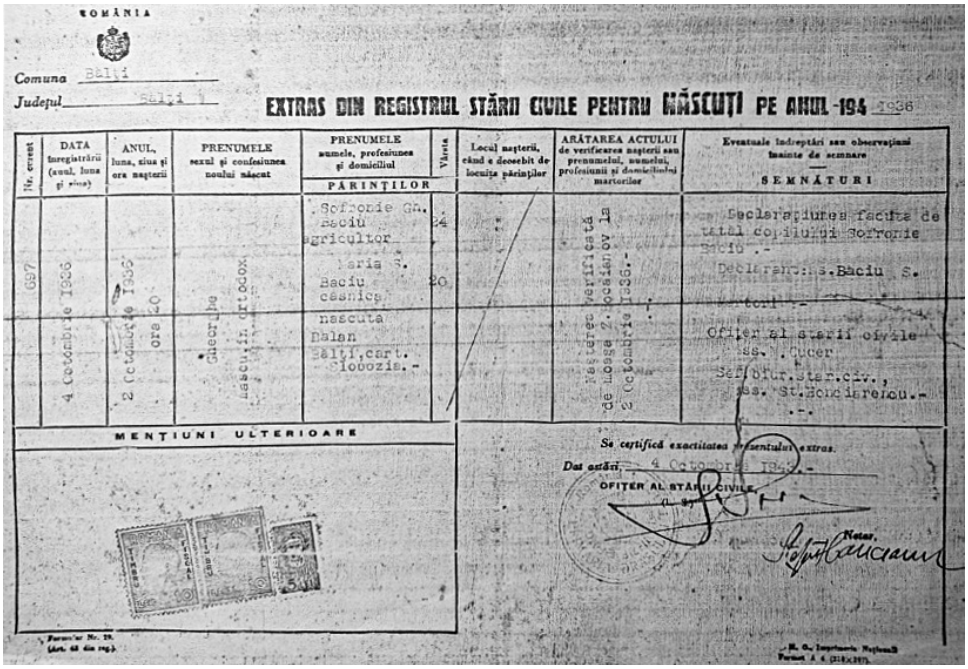
profund nu numai latura practică a disciplinei, dar și aspectul științific, deoarece este posibil ca pe viitor să activezi la această catedră". Cuvintele lui, spuse atât de laconic și categoric, m-au încurajat mult. Atunci am promis că mă voi strădui necondiționat să procedez întocmai așa.

Istoria învățământului medical superior din Republica Moldova ar fi incompletă fără aportul multilateral și benefic al savantului Nicolae Testemițanu.

După finalizarea studiilor

După ce am terminat studiile universitare la medicină, au apărut alte griji, obligațiuni de serviciu și familiale, lăsând parcă în umbră anii cei bogați de întâlniri gălăgioase cu rudele și prietenii. Mai multă atenție deja acordam viitoarei activități profesionale, întreținerii familiei, educației copiilor etc. Astfel, parcă inconștient, am început treptat a mă îndepărta de anii tinereții, de preocupările și visurile adolescentine, care nu se vor repeta, precum nu se repetă nici evenimentele istorice.

ANEXE[27]

ROMÂNIA

Comuna Bălți

Județul Bălți

EXTRAS DIN REGISTRUL STĂRII CIVILE PENTRU NĂSCUȚI PE ANUL 194 1936

Nr. crest	DATA înregistrării (anul, luna și ziua)	ANUL, luna, ziua și ora nașterii	PRENUMELE sexul și confesiunea noului născut	PRENUMELE numele, profesiunea și domiciliul PĂRINȚILOR	Vârsta	Locul nașterii, când e decesbit de locuința părinților	ARĂTAREA ACTULUI de verificarea nașterii sau prenumelui, numelui, profesiunii și domiciliului martorilor	Eventuale îndreptări sau observațiuni înainte de semnare — SEMNĂTURI
697	4 octombrie 1936	2 octombrie 1936 ora 20	Gheorghe născut. ortodox	Sofronie Gh. Baciu agricultor Maria S. Baciu casnica	24 20		Nașterea verificată la 2 octombrie 1936.	Declarațiunea făcută de tatăl copilului Sofronie Baciu.- Declarant: s.Baciu S. Martori:- Ofițer al stării civile ss. Lucer Sefi ofur. stare civ., ss. St. Gondarenco.-

MENȚIUNI ULTERIOARE

Se certifică exactitatea prezentului extras.

Dat astăzi, 4 Octombrie 1936.-

OFIȚER AL STĂRII CIVILE,

Notar,

Anexa 1. Extrasul din Registrul stării civile pentru născuți pe anul 1936

[27] Surse iconografice: arhiva privată Gheorghe Baciu.

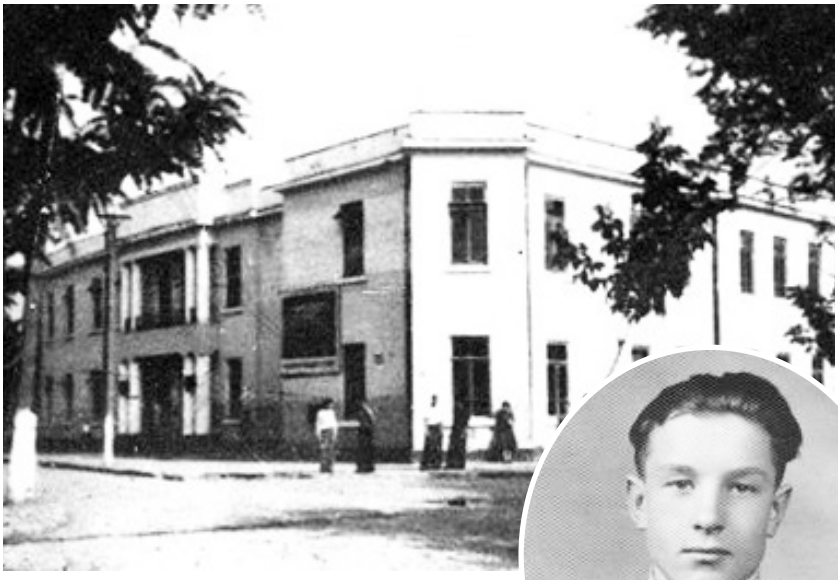
Anexa 2. În clasa a VII-a (1951). Primul rând, de la stânga: Barabaș, Catinca Slobodeniuc, bnJan Iuhtimovschi, Silvia Țaranu, Gheorghe Baciu, Tamara Gurnic, Ion Țăranu; al doilea rând: Ira Morenco, învățătorii – Vladimir Țârclevici, învățătoarea de limba franceză (!) Vera Ivanovna, directorul Zolotov, Gheorghe Russo, Lidia Cucinscaia, Matus Zac; rândul trei: Maria Arbuz, Victor Barbieru, Anatol Marcu, Dumitru Bălan, Boris Bunescu, Boris Ulmada, fetele – Guranda, Țentiu, Cocieru

Anexa 3. Maria și Sofroni Baciu cu cei cinci copii ai lor (1954): lângă mamă (din dreapta) – Ionel, lângă tată (din stânga) – Leonid (1941–2017), între părinți, sora mai mică Elena, în picioare – Maria (1934–2019) și Gheorghe

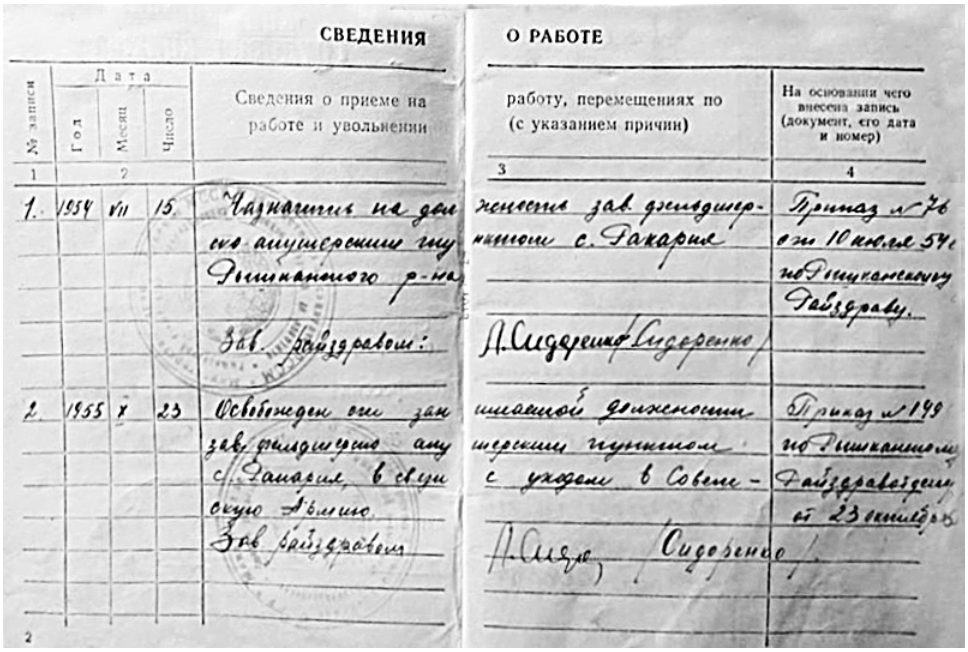
Anexa 4. Bunicii Gheorghe și Anicuța Bălan (în centru) cu o parte din copii și nepoți, 1958

Anexa 5. Sediul Școlii de Felceri și Moașe din Bălți, 1954

Anexa 6. Gh. Baciu, absolvent al Școlii de Felceri și Moașe din Bălți, 1954

СВЕДЕНИЯ О РАБОТЕ

№ записи	Дата: Год	Дата: Месяц	Дата: Число	Сведения о приеме на работе и увольнении	работу, перемещениях по (с указанием причин)	На основании чего внесена запись (документ, его дата и номер)
1	2				3	4
1.	1954	VII	15.	Назначен на должность акушерской гру Рышканского р-на	женосна зав. фельдшер-ским пунктом с. Факария	Приказ № 76 от 10 июля 54г по Рышканскому Райздраву.
				Зав. Райздравом:	А. Сидоренко / Сидоренко /	
2.	1955	X	23	Освобожден от должности зав. фельдшерско- акушерским пунктом с. Факария, в связи с уходом в Совет- скую Армию. Зав Райздравом	шерским пунктом с уходом в Совет-	Приказ № 199 по Рышканскому Райздравотделу от 23 октября
					А. Сидо, Сидоренко /	

Anexa 7. Filă cu prima inscripționare din carnetul din muncă al angajatului Gheorghe Baciu, 15 iulie 1954

Anexa 8. Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, 1953

Anexa 9. Anul II de facultate. Cu Constantin Semionov, Ala Mereniuc și Șalom Edelman, 1958

Anexa 10. Colegii de facultate sărbătoresc 1 Mai 1959

Anexa 11. În cămin, după înregistrarea căsătoriei, 8 septembrie 1962. De la dreapta: soția Șura, mirele Gheorghe Baciu, sora Maria, Mihai Casian cu soția Larisa și Petru Galețchi

Anexa 12. După orele de chirurgie la Spitalul Clinic Republican, 1960

Anexa 13. Grupa nr. V, absolvenți ai Facultății de Medicină Generală

Anexa 14. În timpul gărzii în Secția de traumatologie a SCR, 1961

Anexa 15. La demonstrația din 1 Mai 1963 cu colegi și membri ai Catedrei de medicină legală

Anexa 16. Portret expres executat de Victor Zveaghin (Rusia) în timpul susținerii tezei de doctor habilitat de către Gh. Baciu. Semnat dreapta jos și datat stânga jos: 30 noiembrie 1983, ora 16.10. Inscripționat (în limba rusă): Moscova, susținerea tezei. Pictură în grafit, 10 x 12 cm.
Notă: Victor Zveaghin a condus lucrările de deshumare a familiei imperiale ruse, asasinate de către bolșevici în 1918

Anexa 17. Sherlock Holmes imaginat de ilustratorul britanic Sidney Edward (1860–1908) în revista „Strand" are trăsături fizice și intelectuale comune cu profesorul Gh. Baciu.
Sursă: http://www.artintheblood.com/scan/sidbits.htm

Anexa 18. Monument consacrat profesorului universitar Gheorghe Baciu. Dezvelit la 10 noiembrie 2021 la Centrul de Medicină Legală. Sculptor: Gheorghe Postovanu

„BALTICII S-AU OPUS REGIMULUI SOVIETIC PRIN INTELIGENȚĂ, CAUCAZIENII – PRIN BRUTALITATE, PE CÂND NOI AM AVUT MAI MULTE RESTANȚE LA ACEST CAPITOL”

Iurie Badâr s-a născut la 19 octombrie 1950 în satul Gârbova, raionul Ocnița. A studiat la Facultatea de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic din Bălți, ulterior la Universiatea de Stat din Chișinău și cea din Rostov-pe-Don. A urmat doctorantura și a susținut teza de doctor în economie în cadrul Universității „M. Lomonosov” din Moscova. Începând cu anul 1974, activează în calitate de lector și conferențiar universitar la Institutul Politehnic din Chișinău și Universitatea de Stat din Chișinău. După proclamarea independenței Republicii Moldova deține diferite funcții în administrația publică locală și centrală: consilier al Primarului mun. Chișinău, locțiitor al șefului Direcției Economie a Primăriei, sef al Agenției de Privatizare a mun. Chișinău (1992–1996), membru al primei componențe a Curții de Conturi a Republicii Moldova (1995–1997). În 1997–1998 deține funcția de ministru al Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, în 1998–2000 – de consilier al Președintelui Republicii Moldova pentru probleme de economie și finanțe. Începând cu anul 2001, activează în domeniul protecției proprietății intelectuale: vicedirector al Institutului de Proprietate Intelectuală, seful Secției evaluare, seful Direcției economie și finanțe la Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală a Republicii Moldova. Din 1998 – șef direcție expertiză, evaluare și comerț internațional a Camerei de Comerț și Industrie a Republicii Mol-

dova[28]. Autor a cca 140 de lucrări științifice. Printre cele mai recente publicații: *Dimensiunea economică a proprietății intelectuale*, Chișinău, AGEPI, 2014, 320 p.; Studiu *privind elaborarea mecanismului de monitorizare a pieței obiectelor de proprietate intelectuală din Republica Moldova*, Chișinău, AGEPI, 2014, 131 p. (coautor); *Mecanismul monitorizării pieței proprietății intelectuale în Republica Moldova,* Chișinău, AGEPI, 2015, 48 p. (coautor); *Considerații privind modernizarea instruirii în domeniul proprietății intelectuale*. În: *Intellectus*[29], nr. 3, 2016, pp. 52-60; *Note de curs în domeniul proprietății intelectuale* (coordonator și autor), Chișinău, AGEPI, 2017, 306 p.; *Managementul proprietății intelectuale*, Chișinău: S.n., 2018, 312 p. (coordonator și coautor).

Provin dintr-o familie de intelectuali [...]

[...] Din nordul Moldovei, raionul Ocnița, însă în satul de baștină Gârbova, unde m-am născut, de fapt, nu am locuit, revenind la bunici doar în vacanțe. Părinții, fiind funcționari, au schimbat de mai multe ori locul de trai în Dângeni, gara Grinăuți, Ocnița, Bălți, până la urmă după pensionare, transferându-se la Chișinău pentru a fi aproape de copii, deoarece și eu și sora mea eram deja stabiliți în capitală. Mama a fost un adevărat motor al familiei, inițiind și promovând toate schimbările. Cunosc mai mulți prieteni și colegi ce întreprind numeroase eforturi disperate de convingere a părinților pentru a-i aduce mai aproape, pe când ai mei cu plăcere au acceptat schimbul apartamentului și stabilirea la Chișinău, unde, până la urmă, au fost și înmormântați.

Pe linia mamei provin din familie de represați. Bunica împreună cu sora mai mică a mamei a fost deportată în Siberia, iar bunelul chiar judecat în 1947 la 10 ani de detenție pentru „trădare de patrie sovietică", jurământ de credință căreia nu a depus, cetățean al acesteia devenind peste noapte în urma ocupației sovietice a Basarabiei din iunie 1940. În GULAG a muncit la construcția celei mai de nord căi ferate din lume – Norilsk-Dudinka, situată mai la nord de cercul polar. La întoarcerea din detenție, în 1957, împărtășea uneori apropiaților amintirile suferințelor umililitoare de care a avut parte în detenție, la care, fiind curios, trăgeam cu urechea și eu, fiind copil de vreo șapte ani. Cel mai mult m-a impresionat afirmația

[28] *Enciclopedia „Oamenii Moldovei". Volumul I. Președinți. Prim-miniștri. Președinții Parlamentului. Miniștri. Deputați (1991–2017)*, Chișinău, S.n., 2017, p. 37.

[29] „Intellectus" – revistă de proprietate intelectuală care apare din anul 1995 cu o periodicitate trimestrială (*n.n.*).

lui precum că sub fiecare traversă a căii de 100 km, care, apropo funcționează până în prezent, zace câte un cadavru. La mai puțin de un an după eliberare, a decedat în urma unei crize cardiace.

Școala veche, școala nouă

Maică-mea, Zamfira, cu familia de fată Cucer, a studiat la Școala Normală din Cernăuți, deoarece nordul Basarabiei, datorită trecutului isotric și geografic, era atașat de Bucovina. Fratele ei mai mare, la fel, își făcea studiile la Liceul Real din Cernăuți[30]. Printre altele, în perioada sovietică, urmare a deficitului de cadre pedagogice, mama, doar în baza cunoștințelor acumulate la școala normală pe parcursul a 10 ani, a predat limba franceză, fără studii speciale, fiind una din cele mai bune profesoare de limba franceză din raion. Când venea vreun inspector școlar din Chișinău, mulți își scoteau buletine medicale, iar ea dădea niște lecții exemplare care mereu erau apreciate cu calificative înalte. Neavând la începutul carierei pedagogice studii superioare, totuși, ulterior a absolvit Institutul Pedagogic din Bălți la care mai târziu a devenit profesoară de *Limbă română.* Uneori ne povestea multe lucruri extrem de interesante despre învățământul românesc, mai ales despre cel desfășurat în școala normală, în care, în afară de cunoștințe profunde la diferite discipline de profil pedagogic, se mai învățau multe lucruri și abilități utile, chiar și unele foarte simpliste, dar puțin cunoscute de copiii ce proveneu din mediul rural, gen cum se servește masa, cum se aranjează tacâmurile, cum se ține furculița etc. Toate acestea luate împreună i-au format o atitudine deosebită față de cultura, învățământul și limba română.

Nu în zădar, prin anii 1960–1970 în popor era extrem de frecventă o apreciere axiomatică a sistemului educațional românesc, conform căreia patru clase românești fac tot atât cât zece clase sovietice. Bineînțeles, aprecierea și-a lăsat amprenta asupra învățământului seral din anii postbelici, cel prin corespondență, dar și accesul liber la cunoștințe și învățământ. Instruirea serală a fost necesară în Moldova postbelică nu atât pentru lichidarea analfabetismului precum se insista de propaganda sovietică, deoarece cca 80 la sută din populația până la 30 de ani era cărturară, cât însușirii limbii ruse, caracterelor chirilice și pseudovalorilor ideologice sovietice.

[30] Referitor la acest subiect a se vedea: Constantin Ungureanu, *Învățământul românesc în regiunea Cernăuți: istorie și actualitate*. În: Mesager bucovinean, anul XIII, nr. 1 (49), 2016, pp. 10-17.

Acum, pe fundalul degradării sistemului educațional din primii ani de după independență și încercărilor ulterioare de reabilitare a acestuia, putem privi cu alți ochi și evalua mai obiectiv evoluția școlii naționale. Desigur, nu putem compara cu aplicarea criteriilor identice eficiența unor sisteme educaționale în care principalele probleme erau lipsa sălilor de studii, a manualellor, iar deseori a îmbrăcămintei și încălțămintei elevilor, subnutriția acestora și a învățământului de astăzi sau odinioară, care se confruntă cu dificultăți de cu totul altă natură, fiind, de regulă, mult mai complexe comparativ cu cele de acum 70-90 de ani. Bineînțeles, scopurile ce urmau a fi atinse de sistemele educaționale în diferite epoci, de obicei, erau diferite.

În ansamblu putem concluziona că fiecare sistem educațional a înregistrat niște realizari remarcabile, printre care: 1) în perioada interbelică se cerea introducerea obligativității învățământului primar și promovarea unuia gimnazial și liceal elevat; 2) democratizarea semnificativă a învățământului gimnazial, liceal și superior prin întroducerea accesului gratuit în perioada postbelică; 3) deideologizarea și depolitizarea învățământului și omogenizarea lui cu principiile fundamentale ale celui european, atinse după obținerea independenței.

Tata: un autodidact care și-a salvat mâna cu „ajutorul" lui Stalin

Tata a fost un om extraordinar. Născut în anul 1923, termină doar școala primară, deoarece maică-sa era categoric contra continuării studiilor în cadrul învățământului gimnazial, fiindcă îi decedase primul copil și se temea să-l înstrăineze la o vârstă atât de fragedă. Astfel a rămas la vatră ca ajutor în gospodărie și lucrări agricole. Era o fire foarte curioasă, dar, neavând acces larg la cărti și informație, împrumuta ziarele de la părintele paroh din localitate, care era în relații bune cu bunelul, le citea cu mult interes din scoarță-n scoarță, iar mai apoi le înapoia. Astfel a devenit un autodidact, fiind întotdeauna la curent cu cele mai principale evenimente politice din țară și srăinătate.

Țin bine minte cum prin anii 1960, când opinia publică nu cunoștea prea multe despre crimele comise de regimul sovietic, tata ne vorbea despre tragedia celor 20 mii de ofițeri polonezi împușcați de sovietici într-o pădure din regiunea Smolensk a Federației Ruse despre care cunoștea din presa românească din timpul războiului. Eu, fiind prin clasele superioare

sau în primii ani de studenție, format involuntar sub influința propagandei comuniste, îi reproșam, presupunând că încurcă ceva datorită săvârșirii unei alte crime comise de fasciști într-un cătun cu o denumire asemănătoare din Belarus, unde au fost exterminați toți locuitorii acestuia pentru colaborare cu partizanii. În realitate, la mijloc era doar o coincidență de denumire a localităților Hatîni din Belarus și Katyn din Rusia, în care s-au produs două crime diferite, cea comisă de sovietici nefiind asumată de aceștea. Tata insista asupra faptului că văzuse în presa românească copiile documentelor emise de Comisia de experți a Organizației Internaționale a Crucii Roșii invitați de germani după ocuparea în 1941 a teritoriilor repective. Doar mult mai târziu, pe la sfârșitul anilor 1980 am aflat mai multe detalii ale acestei crime odioase recunoscute de conducerea URSS doar în preajma destrămării acesteia.

Tata Mihai Badâr, fiind mobilizat de sovietici în primăvara anului 1944, a participat în componența Armatei Sovietice la luptele finale ale celui de al Doilea Război Mondial, fiind decorat cu un ordin și mai multe medalii. În luptele pentru cucerirea Königsbergului a suportat o rană ușoară cu contuzie, iar, în Potsdam, o suburbie a Berlinului, a fost rănit grav la mâna stângă, aceasta fiind practic aruncată pe spate. Se mai ținea doar în mușchi, osul fiind zdrobit complet. Când l-au adus la spital, medicii, alegând cea mai simplă și sigură soluție, intenționau să-i amputeze mâna, iar el, insistând că o simte le-a declarat că în cazul amputării îi v-a adresa o plângere lui Stalin. În condițiile de teroare totală și frică patologică, această amenințare disperată și-a atins scopul. După un an și jumătate de spitalizare prin diverse clinici militare din Germania și Polonia, revine la vatră cu mâna schilodită, dar parțial funcțională.

Noi cu sora deseori glumeam că datorăm viața lui Stalin, deoarece mama, fiind de o frumusețe deosebită, nici într-un caz nu s-ar fi căsătorit cu un invalid. În perioada postbelică, tata susține prin extern examenele de absolvire a studiilor medii, cele de admitere la studii în Institutul Industriei Alimentare din Moscova, iar în final și cele de absolvire a acestuia. Urmează o activitate prodigioasă îndelungată de cca 40 de ani în industria de zahăr din Moldova la uzinele din Dondușeni, Cupcini și Bălți, în cadrul cărora a parcurs cale de la șef al subdiviziunii de colectare a materiei prime la director adjunct.

Învățătorul - zeu, unchiul - evaluator

Am urmat școala primară din satul Dângeni, raionul Ocnița la care maică-mea preda limba franceză. În calitate de prim dascăl l-am avut pe domnul Vasile Tabuică, căruia îi spuneam Vasile Andreevici. A fost o persoană extrem de corectă, binevoitoare și responsabilă pe care în primele două clase o zeificam. Câțiva ani în urmă am comunicat cu feciorul lui, care locuiește în Chișinău. După finalizarea școlii primare, părinții s-au mutat la Ocnița, unde construiau o casă iar eu nu mă încadram în sarcinile lor de finalizare a acesteia. Astfel, la 1septembrie 1961 m-am pomenit elev al clasei a V-a la Școala nr.1 din Bălți. Locuiam la unchiul meu Mihai Cucer, fratele mai mare al mamei, care era celebatar și activa în calitate de prodecan la Institutul Pedagogic. Fiind profesor de formație și asumându-și în cel mai serios mod responsabilitatea pentru destinul meu, m-a luat sub tutela sa, astfel încât la orice oră s-ar fi întors acasă considera oportun să controleze cum am făcut lecțiile. În rest, viața la oraș prezenta pentru mine un interes deosebit prin diversitatea cercurilor de la palatul orășenesc al pionierilor, vitrinele magazinelor mari, cinematografele etc.

Revenirea în familie și marea provocare a școlii ruse

În clasa a VI-a am revenit în sânul familiei deoarece părinții au finalizat construcția casei din Ocnița și s-au angajat în câmpul muncii la noul loc de trai. Dar aici mă aștepta o mare provocare pentru depășirea căreia nu eram pe deplin pregătit: în ambele școli din Ocnița limba de predare era rusa. În aceste circumstanțe taică-meu îmi propune două variante: școala rusă din oraș sau cea moldovenescvă din satul vecin Lipnic, situată la 4 km de casa noastră, până la carea nu ajungea șoseua și nici nu mergea vreun autobuz. Am hotărât să risc, alegând prima alternativă. În prima jumătate de an primeam note de „5" doar la geografie și matematică, deoarece puteam fi verificat fără a pronunța vreun cuvânt în limba rusă. La celelalte obiecte eram apreciat preponderent cu note de „3". Am suportat un stres după calificativele majore din anii precedenți. A fost o provocare și de ordin moral fiind uneori poreclit *kukuruza, papușoi, молд*аван дурак большой[31].

Această stare de lucruri undeva m-a umilit, dar și m-a motivat, m-a călit. Cel mai straniu pentru mine era faptul că colegi cu nume de familii pur moldovenești gen Ursu, Grosu, Guțu se comportau în același mod.

[31] *Porumb, popușoi, moldoveanul e un prost mare* (*rus*.).

Unii din ei, având ambii părinți moldoveni, nu cunoșteau limba română, vorbind, inclusiv în familie, doar rusa. Era rezultatul unei politici de rusificare accelerată bazată doar pe limitarea accesului la învățământ în limba maternă. Această stare umilitoare a durat cca un an și jumate, deoarece în clasa a VIII-a învățam deja mai bine decât majoritatea colegilor, vorbeam rusa întocmai ca și aceștia, epuizându-se sursa ofenselor.

În 1966, sora mai mică, Elena, urma să purceadă în clasa I. Mama, având în spate Școala Normală din Cernăuți, conștientizând consecințele nefaste ale rusificării masive a moldovenilor, decide să întreprindă o încercare de lansare în componența școlii ruse a unei clase cu predare în limba română, numită în perioada sovietică „moldovenească". A avut curajul și fermitatea, sub privirile neprietenoase, iar uneori chiar ostile a rușilor să mearga două luni din casă în casă pentru a convinge părinții moldoveni ai copiilor ce urmau să fie înscriți în clasa I să depună cererea de înmatriculare a acestora într-o clasă cu predare în limba natală. Conform unui act normativ de pe timpuri, în acest sens erau necesare minimum 16 cereri. Problema majoră a efortului consta în faptul că grădinițele din Ocnița de asemenea funcționau doar în limba rusă, astfel moldovenii fiind rusificați aproape din fașă. A fost o provocare pentru opinia publică din Ocnița, care, până la urmă, totuși s-a finalizat cu succes. Dar, bineînțeles această activitate a mamei nu a fost privită cu ochi buni de administrația locală, nici de colectivul școlii în care era angajată. Atitudinea negativă a profesorilor, probabil,era generată de perspectiva reducerii ulterioare a contingentului de elevi instruiți în limba rusă și a numărului respectiv de ore cu riscul diminuării salariilor.

În aceste circumstanțe, părinții au luat decizia de a se stabili cu traiul la Bălți, unde mama a fost angajată în calitate de lector la Catedra de limbă și literatură română a Institutului Pedagogic, iar eu, după susținerea examenelor de admitere, am fost înmatriculat la Facultatea de Fizică și Matematică a acestuia.

Alegerea facultății: o eroare

La scurt timp după înmatriculare am înțeles că am comis o eroare, deoarece, fiind predispus unor activități de profil preponderent socio-uman, disputele înflăcărate ale noilor mei colegi, inclusiv în afara orelor, cum s-ar putea mai corect rezolva o problemă din programele cursurilor de analiză matematică, mecanică sau alte discipline tehnice, mă lăsau complet

indiferent. Îmi invidiam prietenii pentru satisfacția de obținere a unor cunoștințe de ordin tehnic. Așa au trecut doi ani. Părinții sesizau insatisfacția mea, însă insistau vehement asupra continuării studiilor. Tot mai des dădeau semne de nemulțumire, urmare a atitudinii mele iresponsabile, și rezultatele nici pe departe strălucite obținute în cadrul sesiunilor. Neîncrederea în sârguința, dar poate și în capacitățile mele de a face față unor sarcini serioase fără a se afla sub controlul lor permanent, primejdia ispitelor vieții prin străini îi înclinau spre a mă ține mai în preajmă. Din cei apropiați doar mama m-a înțeles și susținut. La un anumit moment, din propria inițiativă, a început să se informeze din diferite surse la ce specialitate de profil socio-uman aș putea fi transferat. Eforturile însă s-au adeverit inutile, doarece transferurile se admiteau doar în cadrul unor specialități apropiate, cu un grad avansat de discipline comune.

Transferul de la fizică și matematică la economia politică

Între timp, în primăvara anului 1969, cineva din colegii de gimnaziu ai mamei ce activa la Universitatea de Stat din Chișinău i-a sugerat să urmărească atent ziarul *Moldova socialistă*[32], în care urma să fie publicată informația privind admiterea la universitate în vara acelui an pentru două specialități noi: filosofie și economie politică. Nu mi-a spus nimic până în ziua când a apărut anunțul. Am decis să nu ratez o asemenea oportunitate apărută ca prin minune tocmai la timp. Inițial, preferam să aleg filosofia, însă realitățile m-au impus să mă axez pe economia politică și niciodată n-am regretat. Specialitățile în cauză erau prezente doar la câteva universități din URSS. Admiterea la acestea în Universitatea din Chișinău s-a efectuat doar în anul 1969 în vederea pregătirii specialiștilor pentru corpul didactic al instituțiilor de învățământ superior și mediu din Moldova. Conform unei înțelegeri anterioare cu ministerul de resort al URSS, după doi ani de studii în cadrul Universității din Chișinău în baza programelor de studii ale specialităților respective, cei promovați urmau să-și continue studiile la facultățile de profil.

Examenele s-au desfășurat în limba română, astfel fiindu-mi cam dificilă aplicarea terminologiei după scoala rusă. Însă doi ani de facultate mi-au prins bine pentru examenul la matematică, iar geografia mi-a fost mereu obiectul preferat. Concursul la noile specialități s-a adeverit sub așteptările mele. Probabil, datorită unei mediatizări insuficiente a noi-

[32] Ziar editat în RSS Moldovenească.

lor specialități. În ultimele zile de depunere a actelor, membrii comisiei de admitere selectau candidați (la admitere) cu note bune de la diverse specialități umanitare pentru a le propune transferul la specialitățile noi. Însă puțini se încumetau să ia decizii pripite, mai ales că excesul de promovare deseori generează respingerea. Peste trei săptămâni de așteptări m-am pomenit student la economia politică cu acte în regulă, fiind foarte mândru de alegerea mea și mulțumit de șansa ce mi s-a oferit.

Ani de studenție în cadrul USM

Grupele de economie politică și filosofie administrativ au fost atribuite Facultății de Istorie (decan – dr. hab., prof. univ. Afanasie Repida, prodecan – dr., conf. univ. Visarion Totrov). Totodată, acestea erau sub tutela catedrelor respective, în cazul nostru cea de economie politică (șef – dr., conf. univ. V. Sidorov). În calitate de curatori i-am avut pe Ion Jalbă și dr. N. Zagorodnii, iar printre cei mai remarcabili profesori – tânărul doctor în științe, viitorul academician, parlamentar și mare patriot Petru Soltan, dr., conf. univ. Andrei Poștaru, dr., conf. univ. V. Sidorov, V. Țurcan. Pe tot parcursul celor doi ani de studii am fost tratați de membrii catedrei cu multă responsabilitate, bunăvoință și inteligență.

Limba de predare

Majoritatea disciplinelor ne erau predate în limba română, iar cele de specialitate – în rusă. Conștientizam oportunitatea unei asemenea abordări, deoarece, pentru a continua studiile în universitățile din Rusia, aveam nevoie de cunoștințe profunde a limbii ruse și de cunoașterea terminologiei economice.

Disciplinele predate

Programele de învățământ pentru primii doi ani de studii includeau, în afară de ciclul de discipline, științe umanistice, multă matematică, programare, statistică și doar câteva obiecte de profil economic: economia politică, inclusiv câteva cursuri speciale consacrate acesteia, istoria economică, economia principalelor ramuri ale economiei naționale, evidența contabilă. O bună parte din disciplinele predate aveau un grad înalt de ideologizare, mai ales *Istoria Partidului Comunist*, *Istoria Moldovei*, *Filosofia marxist-comunistă* și bineînțeles într-o mare măsură însăși economia politică, în mod special compartimentul ei consacrat economiei socialiste.

Începând cu anul II, o zi pe săptămână era totalmente consacrată pregătirii militare în cadrul catedrei respective, cadrul didactic al căreia era constituit din ofițeri în rezervă ai Armatei Sovietice, care luau în cel mai serios mod misiunea. Catedra militară a Universității din Chișinău dispunea de un bloc de studii amplasat pe un teritoriu separat, câteva blindate, arme pentru instruire, alte echipamente militare și materiale didactice necesare. În holul de la parterul blocului de studii al Catedrei militare era expus un drapel în preajma căruia veghea o santinelă din cadrul studenților supuși instruirii.

Aceste instruiri săptămânale durau trei ani, includeau diverse discipline militare și se finalizau în vacanța de după anul IV cu un cantonament de două luni, examene de absolvire și acordarea gradului de locotenent. Astfel, programul de învățământ militar din cadrul instituțiilor de învățâmînt superior includea cca o mie de ore, ceea ce era comparabil cu numărul de ore destinat disciplinelor de profil. Bineînțeles, aceste exerciții militare erau un element integral al militarizării societății sovietice ce s-a răsfrânt în mod firesc și asupra învățământului universitar.

În majoritatea instituțiilor de învățământ superior din URSS funcționau catedre militare, cei de la Politehnică studiind artileria, cei de la Medicină – chirurgia medicală, chiar și fetele frecventau cursuri de surori medicale. Noi nu luam aceste preocupări în serios, dar ca orice tineri manifestam un anumit interes față de arme și tehnica militară, fiind de asemenea nevoiți să ne conformăm cerințelor, deoarece acordarea gradului de locotenent ne elibera de serviciul militar în termen obligatoriu. Tin minte un caz foarte haios din cadrul instruirii noastre militare. În cadrul defilărilor, curatorul nostru, maiorul Andreev, în permanență ne îndemnă să cântăm vreo melodie ostășească. Noi, de obicei, nu eram foarte receptivi, dar la un moment dat Costică Postică, seful grupei noastre, ne-a propus să ne învețe cuvintele unui cântec militar cântat de taică-său în Armata Română, care începea cu cuvintele: *Când mergem noi prin oraș cu regimentul drăgălaș.* La un reproș al maiorului, precum că nu cântăm destul de tare, cineva a obținut acordul lui să încercăm un cântec militar moldovenesc. Spre satisfacția maiorului, care nu știa ce-l așteapta, am încordat la maxim corzile vocale pe parcursul a mai multor lecții, astfel încât vocile noastre au ajuns până la rectorat. Urgent a fost chemat și mustrat șeful catedrei, iar cel mai mult a avut de pătimit maiorul Andreev, care a rămas supărat pe noi până în vară.

Viața la gazdă versus în cămin

În anul I am locuit la trei gazde și doar la al doilea an am obținut un loc în cămin. De obicei, viața la gazdă era destul de monotonă, fiind restricționată de cerințele stăpânilor. Dar existau și excepții. Astfel, la una din gazde amplasate pe fosta str. Tomsk am avut ca stăpân un pensionar, fost judecător în unul din raioanele din centrul Moldovei. Când cineva din noi revenea de acasă, bineînțeles nu lipsea o gustărică și un pahar de vin. Stăpânul nostru, flămând de comunicare, dar nu numai, cu multă plăcere ni se alătura la mesele noastre și după primul păhărel începea depănarea amintirilor din practica sa judiciară. Erau cazuri penale ordinare, însă unul m-a zguduit extrem de puternic. În primii ani după război judecase un țăran doar pentru faptul că acesta, fiind glumeț de natură, cu câțiva ani înainte de război, având un câine, l-a numit Stalin[33]. Fiind pârât de cineva, a încasat 10 ani de pușcărie practic pentru o glumă nereușită.

În cămin, bineînțeles, viața era mult mai amuzantă. În ciuda faptului că locuiam cinci într-o cameră, nu ne simțeam incomodați și strâmtorați. Mai mult eram deranjați de faptul că după ora 23:00, ușile căminului se închideau, accesul devenind problematic, dar și de controalele practicate de administrație și activiștii comsomoliști, mai ales cele ce urmăreau depistarea aparatelor de radio ale persoanelor, axate pe posturile românești. Absurditatea acestor controale era evidentă, deoarece tinerii ascultau doar muzică, fiindcă în România domina aceeași ideologie comunistă, problema unității istoriei, limbii și culturii românești nu era abordată de mass-media de peste Prut, iar știrile erau deseori și mai cu caracter ideologic, și mai plictisitoare decât cele sovietice.

Universitatea din Rostov-pe-Don: oază de democrație

Peste doi ani am fost transferați la diferite universități din Rusia: Moscova, Leningrad și Rostov-pe-Don. Eu împreună cu alți patru colegi de la economia politică și șapte de la filosofie ne-am continuat studiile la Universitatea din Rostov-pe-Don, instituție cu o istorie extrem de bogată,

[33] Vezi: Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Deportat în Siberia din cauza câinelui Stalin*. În: Conferința științifică internațională „Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației", 7 iunie 2018: [în vol.] /com. șt.: Bostan Ion [et al.]. Cahul, Tipogr. „Centrografic", 2018, pp. 251-254; *Idem*, *Deportat în Siberia din cauza câinelui Stalin* [Interviu cu Pantelemon Cătărău din s. Olănești, raionul Ștefan-Vodă]. În: Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz, vol III. C. Manolache (ed.), Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan", 2019, pp. 93-108.

aceasta fiind de fapt fosta universitate din Varșovia, evacuată în cadrul Primului Război Mondial la Rostov și rămasă ulterior în Rusia, deoarece între timp Polonia și-a recăpătat independența și instruirea în limba rusă polonezilor nu le mai trebuia. În Universitatea din Rostov-pe-Don am nimerit într-un mediu mult mai democratic decât cel din Moldova, fapt ce se manifesta în atitudinea mult mai colegială, prietenoasă și receptivă a profesorilor față de studenți, dar și în lipsa unor interdicții și obligații absurde cum ar fi participarea obligatorie la demonstrațiile din piețele centrale ale orașelor cu ocazia sărbătorilor oficiale ale statului sovietic 1 Mai și 7 Noiembrie, patrularea în orele târzii a străzilor și parcurilor în vederea combaterii încălcărilor ordinii publice etc. Ignorarea nemotivată a unora dintre acestea la Chișinău putea servi drept motiv pentru a fi lipsit de bursă. Totodată, am avut parte de un corp didactic destul de profesionist, mai ales la disciplinele ce țineau de specialitate.

Am fost surprins de pragmatismul populației locale. Astfel, majoritatea bărbaților lucrau în două și mai multe locuri de muncă. Mulți practicau activități ilicite de antreprenoriat în domeniul comerțului, serviciilor, construcțiilor, pe care opinia publică practic deja le considera legale. Un astfel de comportament economico-juridic, probabil, era o consecință a amplasării geografice a orașului în nemijlocita apropiere de regiunea Caucazului, toate popoarele căruia dispuneau de abilități antreprenoriale și comerciale avansate. Această stare a lucrurilor a generat o situație în care realitățile economice evaluau într-o albie mai puțin rglementată în baza principiilor și restricțiilor impuse de conceptele egalitariste, excedentul de planificare, marginalizarea relațiilor de piață etc.

Economia URSS deja dădea semne evidente de oboseală, ce se manifestau în viața cotidiană tot mai mult afectată de diverse fenomene economice negative și distructive gen deficitul ce se extindea asupra tot mai multor mărfuri și servicii, motivația insuficientă a muncii, ignorarea funcției de reglementare economică a pieței. Toate aceste dificultăți crescânde impuneau un comportament economic al populației mult mai activ, dar totodată semiclandestin ce nu se încadra totalmente în unele prevederi legislative și administrative, dar și ale codului moral al constructorului comunismului adoptat în 1961, care deja tot mai mult era dat uitării. În aceste condiții, practicarea ilicită în masă a multiplelor activități de antreprenoriat genera o discrepanță uluitoare dintre conceptele ideologice și economice dominante și realitățile în care activau zi de zi milioane de

oameni, conducându-se de cu totul alte principii ce le asigurau realizarea unor obiective firești privind satisfacția nevoilor materiale cotidiene. Tot mai des mă puneau pe gânduri veridicitatea conceptelor privind dezvoltarea economică a socității socialiste, care în urma ideologizării excedente moștenite de teoria economică marxistă se transformase deja într-un compartiment separat al economiei politice și se contrapunea diametral teoriilor economice moderne ale societăților occidentale.

Desigur, erau doar niște presimțiri mai mult intuitive, fără argumentări stricte, care se manifestau în numeroase bancuri, atitudinea tot mai nihilistă a opinei publice față de pseudovalorile orândurii socialiste, eschivarea tacită a unor profesori de economie politică de la predarea cursului de economie politică a socialismului, care tot mai mult se împotmolea în tentative disperate de apologetică etc.

Totodată, permanentele congrese și plenare ale Partidului Comunist, hotărâri ale comitetului central al acestuia de comun acord cu Sovietului de Miniștri axate pe consolidarea eforturilor de depășire a deficitului unor mărfuri și unele îmbunătățiri temporare ce uneori le urmau, creau falsa impresie precum că mai sunt necesare câteva zeci sau chiar sute de asemenea decizii pentru soluționarea situațiilor respective. Era nu altceva decât o iluzie, deoarece între timp apăreau alte mărfuri ce deveneau deseori și mai inaccesibile, care solicitau alte decizii urgente. Conștientizarea certă a faptului că toate cauzele crizei perpetue a orânduirii socialiste erau de cu totul altă natură vine mai târziu.

În circustanțele caracteristice primei jumătăți a anilor 1970, abordarea publică a unor asemenea opinii putea avea consecințe extrem de grave ce se soldau minimum cu exmatricularea din universitate. Cunosc un asemenea caz, care mi l-au relatat studenții de la istorie despre un coleg al lor mai mare. Acesta, fiind neamț de origine, născut și crescut în URSS, studiind la Facultatea de Istorie a Universității din Rostov-pe-Don, și-a ales în calitate de teză de absolvire o temă consacrată Bătăliei de la Stalingrad. În calitate de factor determinant al catastrofei suportate de trupele germane, el a invocat slăbiciunea armatelor italiene și române pe sectorul cărora a fost spart frontul. Bineînțeles, a urmat excluderea din rândurile comsomolului și exmatricularea din universitate.

Pe la mijlocul anilor 1960, regimul sovietic interzice instituțiilor din Moldova orice colaborare cu România, inclusiv turneele formațiilor muzicale și teatrelor, abonarea la ziarele și revistele românești, călătoriile turis-

tice și personale etc., frontiera de pe Prut transformându-se într-un adevărat zid chinezesc. Pe fundalul acestor restricții, turneul celebrului grup românesc Savoy cu iluștrii protagoniști Mihai Constantinescu, Angela Similea și Olimpia Panciu, conducătorul Marian Nistor la Rostov-pe-Don, a fost o mare surpriză pentru noi toți. Am asistat la mai multe prestații ale artiștilor români, aceștia fiind surprinși de atitudinea noastră binevoitore. Ne-am împrietenit, îi conduceam după spectacole la hotel și prin oraș, iar la finele turneului i-am invitat la un restaurant de pe malul Donului și la o plimbare cu vaporul. Ne-am despărțit foarte emoționați, cu speranța revederii pe meleagurile natale.

În vara lui 1973, după finalizarea anului IV, conform planului de instruire al catedrelor militare pe parcursul a două luni am participat la un catonament de instruire într-o unitate militară din Osetia de Nord, situată la poalele Caucazului, unde au fost recrutați cursanții din câteva universități. Din unitatea în care am fost dislocați la o depărtare de cca 12-15 km se vedea vârful monumental al Kazbekului, al doilea munte caucazian după Elbrus. Am confruntat stoic lipsele și incomoditățile cantonamentului, în cadrul cărora au fost improvizate chiar și niște manevre simpliste de trei zile în care am parcurs cca 60 km, acesta finalizându-se-se chiar cu simularea unei lupte. A fost o experiență utilă și destul de interesantă pentru vârsta noastră. Ne-am împrietenit acolo cu un soldat în termen din unitatea în care eram dislocați, care s-a adeverit un român originar din Transcarpatia. Ne-a povestit în șoaptă despre evenimentele sângeroase din orașul Groznîi, situat la cca 50 km depărtare, pe atunci capitala Republicii Autonome Ceceno-Ingușe. În 1972 cu un an înainte de venirea noastră în unitate, în Groznîi s-au desfășurat mari demonstrații și revolte ale ingușilor, prin care se cerea divizarea autonomiei în două: Cecenă și Ingușă. Prietenul nostru din Trancarpatia ne-a arătat chiar și tancurile ce au participat la înăbușirea revoltei și ne îndemna să privim rămășițele de sânge de pe șenilele acestora. Atunci mi-am făcut concuzia că dacă cu atâta cruzime s-a procedat în cazul ingușilor, care nici nu îndrăzneau să ceară independență, ci doar izolarea administrativă de la ceceni, iar statutul lor de autonomie era mai inferior decât cel al Moldovei, ce avea unul de republică unională (desigur, o formalitate ce nu costa mult la acea vreme), noi, moldovenii, nu scăpăm cu una cu două de sub călcâiul Rusiei.

Revenirea la baștină și angajarea la Politehnica din Chișinău

După absolvirea în 1974 a Universității din Rostov-pe-Don ne-am prezentat la ministerul de resort din Chișinău, unde am fost repatizați la diferite instituții de învățământ din Moldova. Cu satisfacție am acceptat propunerea de angajare la Catedra de economie politică a Institutului Politehnic din Chișinău, deoarece în cadrul acestuia funcționa o facultate de economie. La catedră am fost tratat cu bunăvoință și mult tact. Astfel, în primele câteva luni de activitate nu aveam obiceiul să port cravă. Într-o bună zi seful catedrei (dr. conf. univ. A. Cojuhari), în cadrul unei convorbiri private, într-o manieră prietenească mi-a sugerat ideea că unui lector universitar i-ar sta bine cu o cravată la gât. Am înțeles aluzia și ulterior chiar am procurat câteva cravate.

Limba de predare la Politehnică era rusa, dealtfel ca și cea de lucru a tuturor ședințelor, activităților și evenimentelor. Cu câțiva ani înainte, în a doua jumătate a anilor ' 60, primul rector al Politehnicii din Chișinău, marele patriot și celebrul savant Sergiu Rădăuțan a intreprins o tentativă curajoasă de introducere a limbii române în procesul de instruire, inclusiv în predarea disciplinelor tehnice. A urmat o reacție promptă a regimului, cu învinuiri de naționalism, eliberarea din funcție a rectorului și a câtorva zeci de persoane, și revenirea la limba rusă. Am avut mai mulți prieteni care îmi povesteau cu multă ardoare despre colegii de altădată expulzați și eforturile depuse pentru traducerea în română a cursurilor tehnice.

Pe parcursul celor trei ani de activitate la Politehnică am acumulat o experiență destul de utilă de ordin pedagogic, organizațional și relațional, fiind implicat în activități didactice la facultățile economie, construcții industriale și civile, construcții urbane și arhitectură, la secțiile cu frecvență la zi, redusă și serală, dar și în detașamente studențești de construcții și lucrări agricole, diverse sarcini educaționale și comsomoliste. În aceste activități am fost puternic motivat și de propunerea administrației de a fi recomandat pentru continuarea studiilor la doctorantura Universității „M. Lomonosov" din Moscova, pe care am acceptat-o ca pe o oportunitate de deschidere a unor noi orizonturi.

Un singur lucru a umbrit activitatea în cadrul Institutului Politehnic – condițiile de trai într-un cămin din str. Florilor, unde locuiam într-o cămeruță de 12 m² trei lectori universitari. De altfel, era ceva obișnuit pentru realitățile sovietice.

Doctoratul

Universitatea „M. Lomonosov" din Moscova, al cărui complexul arhitectonic monumental mai impresionează și astăzi, a fost și rămâne cea mai prestigioasă și una din cele mai mari instituții universitare din URSS și Rusia. În toamna lui 1977 am fost admis la doctorantura uneia din cele patru catedre de economie politică a Universității „M. Lomonosov", cea a Facultății de Economie. La catedra condusă de dr. hab., prof. univ. N. Țagolov, anual erau înmatriculați câte 30-35 doctoranzi doar cu frecvența la zi, numărul total al acestora depășind o sută de persoane, iar la facultate – cca 500. În acest furnicar academic am nimerit și eu pentru trei ani.

Catedra era renumită prin nivelul avansat al cercetărilor și prin promovarea propriului concept privind rolul fundamental al planificării în funcționarea economiei socialiste. Conducătorul meu științific, dr. hab., prof. univ. Anatol Gusarov, activa la universitate prin cumul, locul permanent de muncă având-l la Institutul de Economie al AȘ a URSS. Era un remarcabil specialist în domeniul formării și funcționării prețurilor, caracterul motivațional al acestora, valorificării noilor tehnologii. A elaborat și o originală metodologie de selectare, prelucrare și aplicare prin codificare a materialelor și lucrărilor utilizate în cadrul cercetărilor. Mi-a impus și mie aplicarea extrem de dificilă a acesteia, fapt ce a contribuit esențial la realizarea cu succes a tezei de doctor susținute în decembrie 1981. Anii petrecuți la Moscova m-au format ca economist și cercetător datorită mediului creativ ce domina în universitate, comunicării cu personalități celebre ale științei economice, dar nu în ultimă măsură conducătorului, metodologiei lui de cercetare care, de altfel, s-a dovedit aplicabilă și în condițiile IT. Exigența, cu care m-a tratat în primii doi ani ulterior mi-au ușurat mult elaborarea și finalizarea tezei.

În cei trei ani petrecuți la Moscova am avut fericita ocazie să mă familiarizez cu bogatele valori culturale ale Rusiei: splendidele muzee de artă plastică universală și rusă, renumitele teatre moscovite, bijuteriile arhitecturale ale Moscovei și așa numitul „Inel de Aur" al acesteia. O altă preocupare placută în această perioadă a fost vizitarea periodică a magazinelor de cărți din Moscova și, în mod special, a Librăriei „Drujba", în care se vindeau contra ruble sovietice edițiile țărilor socialiste, inclusiv cele din România. Nu s-a întâmplat nici odată să ies din *Drujba* fără câteva cărți ale autorilor români sau occidentali. Astfel, în doar trei ani mi-am format o bibliotecă destul de reprezentativă de literatură artistică în grafie latină.

Cea mai mare provocare de care am avut parte la Moscova a fost una absolut întâmplătoare, ținând de restricțiile posedării și utilizării resurselor valutare. Sora mea, Elena, învăța la Universitatea din Chișinău la Limbi Străine, locuia în cămin cu o domnișoară din Madagascar cu care se împrietenise. La finalizarea studilor și plecarea urgentă, aceasta i-a dat 50 de dolari să-și cumpere ca amintire un cadou. Sora mi i-a dat cu rugămintea de a-i cumpăra un dicționar enciclopedic *Larousse* ediție franceză, deoarece doar la Moscova exista un magazin special în care se vindeau contra dolari cărți editate în Occident. Preocupat de dificultățile finalizării tezei, n-am recurs la serviciile vreunui doctorant din străinătate de însoțitor pentru a declara în caz de necesitate precum că cei 50 de dolari sunt ai lui. La ieșirea din magazin m-au luat de subsuori doi activiști și m-au condus la Sectorul de miliție, unde alți doi milițieni au perfectat rapid un proces-verbal. Pentru o asemenea infracțiune am putut avea probleme serioase dacă milițienii nu s-ar fi adeverit niște alcoolici. Pentru trei sticle de rachiu și 25 dolari primiți ca rest din cei 50 care au uitat să mi-i întoarcă, au rupt procesul-verbal și mi-au dorit succese.

Activitatea în cadrul USM

Am început activitatea în cadrul USM în 1977, fiind transferat în componența Facultății de Economie de la Institutul Politehnic. În toamna aceluiași an, după susținerea examenelor de admitere, am fost înmatriculat la doctorantura Universității „M. Lomonosov" din Moscova, revenind la USM doar în 1980. În calitate de lector, lector superior, conferențiar universitar am predat economia politică și relațiile economice internaționale la facultățile de economie, filologie, jurnalism și istorie până în 1991.

În cadrul activității am avut mai multe generații de studenți, mulți dintre care, pe parcusul anilor, au devenit personalități celebre în diverse domenii, printre care: Andrei Porubin, Alexei Tulbure, Vitalie Ciobanu, Mircea Surdu, Sergiu Harea, Anatol Golea, Roman Chircă, Irina Nechit, Vasile Nastase, Marian Jalencu, Pavel Caba ș.a.

Economia politică se preda preponderent în limba rusă, cu excepția specialităților cu profil pedagogic. Chiar și la Jurnalism, cei ce urmau să devină ziariști, comentatori etc. erau lipsiți de posibilitatea de a cunoaște terminologia economică română. De asemenea, toată documentația, activitățile și manifestațiile, începând cu nivelul catedrelor și terminând cu cel universitar, se desfășurau exclusiv în limba rusă. Excepție constituiau

doar catedrele de limbă și litaratură română. Astfel, principala instituție universitară din Moldova era un instrument de rusificare a oamenilor de știință și cultură, pedagogilor, juriștilor, economiștilor, iar prin intermediul lor și a unui segment reprezentativ al populației Republicii Moldova.

În 1985 am avut ocazia să fiu delegat la un stagiu de perfecționare de cinci luni la Universitatea „T.Gr. Șevecenko" din Kiev, iar în 1987 am fost confirmat în calitate de membru al Consiliului specializat de susținere a tezelor de doctor în economie condus de E. Hrișcev, în care am activat până la sfârșitul mandatului acestuia. Fiind cel mai tânăr membru al consilului, deseori puneam competitorilor întrebări mai puțin comode. La un moment dat am sesizat că invitațiile la unele ședințe ale consiliului întârzie, iar data desfășurării altora este fixată în perioadele unor deplasări ale mele.

Îmi aduc aminte cu multă satisfacție călătoria întreprinsă în primăvara anului 1990 la Iași, în componența unei mari delagații a USM, pentru participarea la conferința științifică consacrată aniversării de 125 ani ai Universității „Al.I. Cuza". A fost prima mea vizită la Iași, întreprinsă imediat după revoluția română din decembrie 1989 și deschiderea frontierei cu România. Am avut un raport consacrat perspectivelor creării pieței forței de muncă a Republicii Moldova în condițiile tranziției la economia de piață. Conșientizându-mi lacunele în aplicarea terminologiei economice române, în drum spre Iași am citit discursul de vreo zece ori pentru a-l memora mai bine. Am fost tratați de colegii de la Catedra de economie politică (șef catedră: dr., prof. univ. Vasile Nechita) cu multă binevoință și respect. În afară de participarea la lucrările conferinței am fost familiarizați cu activitățile didactice și științifice, programele de învățământ, sarcinele catedrei în contextul ultimelor evenimente politice din țară. Am rămas plăcut surprinși, dar și cu o anumită doză de invidie, când am aflat că toți membrii catedrei deținători ai gradelor științifice avuse stagii de cercetare cu un termen de 10 luni în una din țările dezvoltate din Occident. La astfel de stagii noi, în URSS, nici nu visam.

Prima jumătate a anilor ' 80 a fost o perioadă de criză profundă a regimului sovietic și a URSS, atât în aspect economic, cât și politic, care s-a răsfrânt asupra tuturor domeniilor și activităților. Forța de muncă gratuită a deținuților și agricultorilor ca prioritate a economiei socialiste s-a epuizat. Populația rurală, obținând prin 1977–1978 buletine de identitate numite în URSS pașapoarte, nu mai putea fi impusă să muncească în unica gospodărie agricolă din localitate, care livra producția agricolă statului la prețuri derizorii. Această stare a lucrurilor, în ciuda faptului că în agricul-

tură erau implicate aprope 40% din popupația URSS, a agravat și mai mult incapacitatea regimului de a hrăni țara. Industria, la rândul ei, fabrica cel mai performant armament și mijloace spațiale din lume, fiind incapabilă să producă tigăi și hârtie igienică, dar și majoritatea mărfurilor de larg consum. Absurditatea situației devenea tot mai bizară. Era tot mai evident că economia sovietică pierde rușinos competiția cu Occidentul, generând tot mai multă sărăcie. Regimul însă continua să aplice cu cinism în documentele de partid și de stat, pe toți pereții și gardurile din țară, lozinca ce devenise obiectul numeroaselor bancuri: *Totul pentru om, totul pentru binele lui*! Cauzele reale ale crizei economice, bineînțeles, erau mult mai profunde, ținând de socializarea excedentă a factorilor de producție, aplicarea unei planificări obligatorii și extrem de detaliate, ignorarea principiilor economiei de piață generatoare de spirit competitiv, eficiență și prosperitate, aceste cauze ale eșecului economiei socialiste până la urmă adeverindu-se principii fundamentale ale teoriei economice marxiste. Până la urmă, aprofundarea crizei economice pe fundalul democratizării a condus la prăbușirea URSS.

În aceste circumstanțe, economia politică ca disciplină univesitară și-a pierdut în mare parte reperele practice, dar și teoretice. Bineînțeles și în perioadele anterioare s-a văzut un grad în permenentă creștere de șifonare, însă dinamica era treptată.

Un suflu temporar a fost redat teoriei economice marxiste prin *Perestroică*. Rolul benefic al acesteia nici pe departe nu coincide cu cel declarat inițial. În opinia mea, aceasta a constat în asigurarea unei tranziții pașnice de la regimul sovietic totalitar la o societate dominată de valorile firești ale democrației și liberalismului. În anii 1990 cursul de *Economie politică* a fost înlocuit cu *Economics.* Aceasta a fost taxa achitată pentru ideologizarea excedentă, ortodoxismul marxist, incapacitatea de a revedea conceptele depășite ale acestuia.

La Catedra de economie politică am avut onoarea să muncesc alături de mai mulți profesori și savanți distinș: dr., prof. univ. Nadejda Șiscan, dr., prof. univ. Valeriu Umaneț, mem. cor. al AȘM Dumitru Moldovanu[34],

[34] Dumitru Moldovanu (2 noiembrie 1946, s. Piatra (Lazo), raionul Orhei – 17 august 2018, Chișinău) – economist, domeniul științific: economie mondială, relații internaționale. Doctor habilitat în științe economice (1997), profesor universitar (1997). Membru corespondent al AȘM (2007). Vezi : Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Academia de Științe a Moldovei: evoluție, instituționalizare, personalități (1946–1961–2021): Album enciclopedic* /Coord.: Liliana Condraticova, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan", 2021, p. 137.

dr., conf. univ. Boris Chistruga, dr., conf. univ. Galina Ulian, dr., conf. univ. Boris Stratu ș.a. La alte facultăți la care am activat, de asemenea, am avut parte de lume bună, personalități celebre ale științei și culturii, patrioți înflăcărați ai neamului, printre aceștia: mem. cor. al AȘM Anatol Ciobanu, dr. hab., prof. univ. Alexandru Moșanu, dr., prof. univ. Victor Banaru, dr., prof. univ. Sergiu Chircă, academician Grigore Belostecinic, dr., prof. univ. Eugen Hrișcev, dr., prof. univ. Viorel Țurcan, dr. conf. univ. Nicolae Costin, dr., conf. univ. Dumitru Coval, dr., conf. univ. Gheorghe Palade, dr., conf. univ. Mihai Manole, dr., conf. univ. Andrei Smochină ș.a. Despre mulți dinre aceștea aș putea mărturisi multe lucruri frumoase, cu mulți din ei am rămas prieteni și după plecarea mea de la USM, însă mă voi referi succint doar la un caz particular din biografia fostului decan al Facultății de Istorie, ex-președinte al Parlamentului, marele patriot și savant, cetățean și om de stat, Alexandru Moșanu.

Astfel, prin 1994, fiind director al Agenției Chișinău pentru Privatizare, într-o dimineață mă pomenesc în birou cu o colaboratoare agitată, care, fiind extrem de emoționată îmi relatează că în rând la depunerea documentelor pentru privatizarea spațiului locativ se înghesuie Moșanu. Am ieșit și l-am invitat în birou, iar între timp, până a sosit angajata din Secția de privatizare a spațiului locativ pentru a-i ridica actele, le-am răsfoit și am rămas uimit de cele două camere în care locuia ex-președintele Parlamentului Republicii Moldova. Au mai trecut niște ani, ne-am mai întâlnit întâmplător de câteva ori, schimbând din politețe câteva vorbe. Prin 2005–2006, activând la AGEPI, în cadrul celebrării zilei de naștere a unui coleg, cum se mai întâmplă la un pahar de vorbă, la afirmația unuia dintre cei prezenți precum că toți demnitarii de stat sunt niște hoți, i-am reproșat afirmând că mai sunt și unele excepcii, povestindu-le tuturor cazul lui Moșanu. Pe neașteptate, a intervenit un alt coleg, Vasile Merean, ex-viceministru de stat în prima jumătate a anilor 1990, iar la moment șef al Serviciului personal AGEPI. Acesta ne-a relatat în același context despre o încercare reală de îmbunătățire a condițiilor de trai ale președintelui Parlamentului. Astfel, până prin 1992–1993 se mai elibera câte un apartament de stat al înalților funcționari de stat, care venea în posesia temporară a Cancelariei de Stat pentru a fi distribuit altora. La un moment dat, ministrul de stat Gusac împreună cu viceministrul Merean au selectat din fondul disponibil două apartamente a câte patru și două sau trei camere, bucuroși, au pășit pragul biroului lui Moșanu, mărturisindu-i că cunosc

condițiile lui de trai și îi propun să-și aleagă unul din apartamentele eliberate. Aici, Vasile Mereanu, deopotrivă celor mai mari actori dramatici, face o lungă pauză pentru a reda cu o notă majoră, ca ulterior să pună întrebarea: Și cum credeți că a procedat Moșanu? ca după o altă pauză să ne răspundă: *Ne-a alungat, spunându-ne că nu a venit în Parlament pentru a*-și soluționa problemele personale! Iată astfel de personalități a avut și sunt convins că mai are USM!

Primăria, albinele și puciul din august 1991

În vara anului 1990, în cadrul unei discuții, nou alesul primar al municipiului Chișinău, Nicolae Costin m-a invitat în echipa lui în calitate de consilier în problemele economice. Am dat acordul, fiindcă nu prea înțelegeam ce se petrece în sectorul real al economiei. Din punct de vedere teoretic era cât de că clar: liberalizarea relațiilor economice cu aplicarea principiilor economiei de piață, promovarea proprietății private, reformarea sistemului bancar etc. Însă lipsa totală a bazei normative, a experienței unei tranziții de la economia bazată pe principiul administrativ de comandă la economia de piață, necunoașterea pașilor concreți ce urmează a fi întreprinși și consecutivității acestora complicau extrem de mult ecuația tranziției. M-am decis să mă implic în aceste procese, probabil, mai mult din curiozitate. Țineam mult la activitatea pedagogică și libertățile ce mi le oferea aceasta și în final am hotărât să îmbin catedra cu lucrul prin cumul la Primărie. Doar peste un an am acceptat transferul definitiv la Primărie, deoarece se crease o situație extrem de complicată în urma divergențelor dintre Consiliul Municipal plin de nomenclaturiști și primar. În aceste condiții, primarul s-a concentrat mai mult pe problemele de urgență ale orașului, însă deseori apăreau altele ca din senin.

Una din acestea a fost puciul de la Moscova din 19 august 1991. Cu o zi înaintea lui, fiind la vilă, am observat cum pe o tufă de la poartă s-a așezat un roi de albine. Soacra mi-a sugerat ideea să-l prindem. Eu m-am lăst provocat, mi-am adus aminte cum întorcea roiurile fugite bunelul Gheorghe, am găsit în șură un știubei, l-am curățat bine, am împrumutat de la vecin două rame cu foi din ceară, am plasat știubeiul sub tufă și am scuturat încetișor ramurile. Doar după instalarea capacului am simțit că între timp vreo câteva albine m-au înțepat pe față. A doua zi dimineață, când fața mea s-a transformat într-un boț deformat de carne, a fost transmisă știrea privind declanșarea la Moscova a unui puci și preluarea funcției de

președinte al URSS de către vicepreședintele Ianaev. Neprezentarea la lucru ar fi însemnat nu altceva decât solidarizarea cu puciștii. Iată așa, cu mutra umflată, m-am prezentat la serviciu, unde activitatea de combatere a posibilelor intervenții armate și provocări era în toi. Nu țin minte din ce surse au parvenit informații precum că în pădurea de la Condrița și pe direcția Tighinei au fost observate concentrații de tancuri care pot ataca Chișinăul. În perioada estivală, când conducerea țării era la odihnă, Primăria a întreprins o serie de măsuri de blocare a intrărilor în oraș prin instalarea pe trasee a unor plăci de beton. Peste o zi-două, puciul a eșuat, nefiind susținut de nimeni.

În calitate de consilier al primarului, am activat într-o serie de comisii, inclusiv de înregistrare a întreprinderilor mici, am examinat diverse scrisori, inițiative, proiecte de legi și hotărâri, acumulând o anumită experiență privind activitatea organelor locale. În perioada activității la Primărie, am fost invitat să particip la elaborarea unei legi cu privire la privatizare, la care am pus umărul, ca anume aceasta, fiind până la urmă, adoptată în Parlament.

În labirintul privatizării

Adoptarea în iulie 1991 a *Legii cu privire la privatizare* a fost destul de dificilă, deoarece existau mai multe concepte pentru modelul de privatizare ce urma să fie luat drept bază. Ideea aplicării modelului bazat pe bonuri patrimoniale a fost preluată din experiența altor țări (Cehia, Rusia etc.). Totodată, s-a luat în considerație lipsa unei predispuneri a Parlamentului, afectat încă de virusul sovietic al egalitarismului, de a adopta un model de privatizare bazat în mod exclusiv pe comercializarea patrimoniului de stat contra bani. Estimările au demonstrat că populația nu dispunea de resurse financiare capabile să acopere mai mult de 10% din patrimoniul ce urma să fie supus privatizării, iar băncile nu erau capabile să asigure cu mijloace creditare privatizarea pe principii pur comerciale, mai cu seamă în condiții de instabilitate financiară și monetară, dar mai ales în preajma introducerii monedei naționale. Nici investitorii străini nu manifestau interes pentru întreprinderile noastre. Astfel, conform calculelor preventive valoarea patrimoniului ce urma să fie scos la privatizare depășea suma de 100 mild. ruble, iar depunerile pupulației în Banca de Economii, unica ce la moment opera depozite ale persoanelor fizice, constituia la moment doar 4,5 mild. ruble.

În câteva luni după adoptarea legii a fost instituit Departamentul Privatizării, subordonat Parlamentului. Directorul general al acestuia Visarion Ceșuiev mi-a propus funcția de vicedirector însă, fiind deja implicat în diferite activități ale Primăriei Chișinău, am preferat postul de Director al Agenției pentru Privatizare Municipale. Am format, în februarie 1992, Agenția de la zero, punând-o pe picioare, am desfășurat procesul de eliberare întreprinderilor, organizațiilor și populației din mun. Chișinău a bonurior patrimoniale, am lansat și asigurat privatizarea a mai mult de jumătate din spațiul locativ de stat dislocat în capitală și am lansat primele câteva licitații de privatizare a unor construcții nefinalizate contra bani. Între timp, Departamentul Privatizării a fost comasat cu Fondul Proprietății de Stat în componența unei structuri noi – Ministerul Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, Agenția pentru Privatizare Chișinău fiind subordonată acestuia.

Primul deceniu după proclamarea independenței a fost însoțit de un neîntrerupt șir de reforme în toate domeniile de activitate. Apăreau în permanență noi instituții: agenții, birouri, centre etc. Astfel, în a doua jumătate a anului 1994 a fost creată Curtea de Conturi, în componența căreia, conform prevederii Legii privind Curtea de Conturi, era stipulată crearea unei subdiviziuni de control al sistemului bancar și al legalității procesului de privatizare. Ion Ciubuc, președintele numit al Curții de Conturi, căuta un specialist pentru acest sector, iar mai multe persoane m-au recomandat pe mine. Nu aveam de gând să plec de la Agenție, însă insistența lui Ciubuc, promisiunea de a-mi acorda un apartament de stat și, probabil, dorința de schimbare m-au înclinat spre o activitate atât de contradictorie și nepopulară, precum este cea de control. În fina, prin ianuarie 1995, am fost confirmat de Parlament în calitate de membru al Curții de Conturi, unde am activat mai mult de doi ani. A fost o perioadă de responsabilitate enormă, deoarece funcționarea sistemului bancar în devenire și procesul de privatizare erau cele mai dinamice, inprevizibile și totodată generatoare de conflicte în sectoare cu activități mai puțin cunoscute.

În toamna anului 1996, Ion Ciubuc a fost numit prim-ministru al Republicii Moldova, iar în mai 1997 după demisia neașteptată a ministrului privatizării și administrării proprietății de stat, Ceslav Ciobanu, mi-a propus să-l substitui. N-am avut de ales, deoarece prim-ministrul miza pe candidatura mea, dar și eu eram tentat să revin într-un domeniu cunoscut, în care consideram că voi putea face față.

Am fost numit în funcţia de ministru într-o perioadă când termenele vechiului Program de privatizare 1995–1996, care includea preponderent întreprinderi ce au fost privatizate contra bonuri patrimoniale în cadrul unor licitaţii publice, deja expirase, iar altul nou pentru următorii ani încă nu fusese elaborat şi adoptat de Parlament. Fără un asemenea act normativ privatizarea deja se stopase pe parcursul a mai mult de patru luni. Principalul element al programelor de privatizare erau listele întreprinderilor ce urmau a fi scoase la privatizare, deoarece doar acestea puteau fi înstrăinate, dar şi modalităţile de privatizare ce puteau fi aplicate. În aceste condiţii, pentru continuarea procesului de privatizare era necesară finalizarea, coordonarea şi adoptarea urgentă a programului respectiv pentru anii 1997–1998. Într-un termen extrem de restrâns acesta a fost perfectat, iar la sfârşitul lunii iunie 1997 – prezentat şi adoptat în Parlament. Noul program a stabilit în calitate de unic mijloc de plată mijlocele financiare. Valoarea totală a patrimoniului inclus în program constituia cca 1,5 mild. lei, această sumă fiind acoperită cu mijloace financiare interne disponibile ale agenţilor economici şi băncilor comerciale doar în proporţie de 20 la sută.

Pe parcursul mandatului de ministru, au fost întreprinse eforturi pentru atragerea investiţiilor străine, care sau soldat cu spargerea gheţii prin privatizarea în anul 1998 a Fabricii de Confecţii din Bălţi *Bălţeanca* de către renumitul concern german *Steilmann,* s-a produs extinderea Programului Pământ de la 100 la 600 de sate, a fost lansată comercializarea acţiunilor statului la Bursa de Valori a Moldovei.

Un extrem de important şi anevoios domeniu de activitate a ministerului era axat pe administrarea proprietăţii de stat. Anterior întreprinderile de stat erau în subordinea ministerelor de resort. Pentru facilitarea procesului de privatizare şi excluderea tergiversării lui din partea ministerelor, administrarea întreprinderilor a fost transmisă Fondului Proprierăţii de Stat, iar după comasarea acestuia cu Departamentul Privatizării, i-a revenit Ministerului Privatizării şi Administrării Proprietăţii de Stat. Bineînţeles, prin această modificare un important actor al procesului de frânare a lucrărilor de privatizare a fost exclus, însă nu s-a izbutit neutralizarea completă a acestuia, deoarece procesul a fost preluat cu aceeaşi ardoare, dar cu o motivaţie şi mai personificată de către conducerea întreprinderilor. Dar în urma acestui pas mai mulţi miniştri care adminastrau anterior întreprinderile ce au fost transferate în gestiunea Ministerului Privatizării şi Administrării Proprietăţii de Stat au obţinut un pretext pen-

tru o atitudine ostilă față de acesta. Totodată, numărul enorm de mii de întreprinderi de stat nu putea fi administrat adecvat de către un efectiv de 15-20 de specialiști ai direcției respective. Astfel, activitatea acestora deseori se reducea la coordonarea activităților de reorganizare a întreprinderilor, colectarea rapoartelor financiare și dărilor de seamă, numirea și eliberarea, la propunerea ministerelor de resort a conducătorilor.

Totalizând ulterior rezultatele procesului de privatizare în Republica Moldova, regret că nu s-a izbutit accelerarea acestuia, nu a fost elaborat și implementat un sistem strict și eficient de verificare a fondurilor de investiții și companiilor fiduciare care, scăpate de sub control, au compromis activitatea și eforturile depuse în cadrul privatizării. Este de asemenea regretabil că nu s-a putut elabora și promova un model de privatizare la prețuri simbolice în favoarea corporațiilor străine, condiționată de unele sarcini (de ordin investițional, de menținere a locurilor de muncă etc.) și interdicții (spre exemplu, stabilirea unor limite privind înstrăinarea patrimoniului privatizat pe această cale).

Activitatea în cadrul Președinției

În vara anului 1998, după încheierea misiunii de ministru și alegerile parlamentare, am fost invitat la Președinție în calitate de consilier în problemele economice și financiare al președintelui Republicii Moldova, Petru Lucinschi. Cea mai mare provocare pe parcursul activității în această funcție a fost legată de combaterea consecințelor crizei economico-financiare mondiale declanșate în 1997 în Asia și importate în Moldova în august 1998 din Rusia, Ucraina și Belarus, în care la moment se plasau cca 80% din exporturile moldovenești. În primele două luni după declanșarea crizei, doar în Rusia au fost blocate cca 800 mil. lei ale agenților economici din Moldova. În cadrul unor ședințe ale grupului de lucru, creat cu factorii de decizie din Guvern, BNM și Ministerul Finanțelor, s-a examinat și propus un pachet de măsuri privind asigurarea stabilității financiare, cele mai importante fiind: restricționarea tranzacțiilor valutare și a celor de import-export, cu introducerea temporară a unor taxe; reeșalonarea de către băncile comerciale a rambursării creditelor obținute de întreprinderi; încetarea acordării creditelor tehnice din sursele bugetare; concentrarea mijloacelor bugetare asupra achitării salariilor și pensiilor etc.

Desigur, consecințele crizei au fost enorme: diminuarea de cca două ori a cursului leului; reducerea de trei ori de la cca 300 mil. dolari la cca

100 de mil. a rezervelor valutare ale BNM; creșterea datoriilor la pensii și salarii, însă, spre deosebire de Rusia, s-a reușit evitarea incapacității de plată. Chiar și reprezentanții organismelor financiare internaționale au menționat faptul că Republica Moldova a depășit criza cu mai puține pierderi comparativ cu așteptările inițiale ale acestora. În mare parte, a fost o consecință a nivelului relativ înalt al stabilității macroeconomice vizavi de cea a vecinilor din Est: ponderea moderată a datoriilor publice, inclusiv străine, în PIB; dobânzile rezonabile la hârtiile de valoare ale statului etc.

În cadrul activității la Președinție, am coordonat lucrările Consiliului Economic de pe lângă președintele republicii, secretar al căruia am fost. Funcțiile consilierului includeau, de asemenea, examinarea diferitor adresări, solicitări și informații de ordin economico-financiar, reprezentarea Presedinției la unele evenimente și ședințe de rutină, perfectarea unor documente adresări și scrisoi în domeniul economic și financiar. Printre cele mai haioase adresări a fost una parvenită de la un bătrânel din comuna Lozova, Strășeni, prin care acesta solicita întreprinderea unor măsuri pentru soluționarea unei situații absurde în care s-a pomenit în urma privatizării pământului. Patru cote de pământ de care dispunea acesta erau divizate în 44 de titluri de proprietate amplasate în diferite locuri. Solicitantul se plângea că într-o zi nu izbutește nici să le viziteze pe toate. Examinarea situației la fața locului a constatat un caz ieșit din comun. Astfel, lozovenii nu au urmat recomandările Programului Pământ de a diviza fiecare cotă, care, de obicei, constituia în centrul republicii cca un ha în trei părți (pământ arabil, vie și livadă). Ei au preferat câte o parcelă de fiecare soi de viță de vie și în mod analogic în cazul livezii: câteva rânduri de mere, câteva de prune, cireșe, pere etc. În total, fiecare cotă a fost divizată în 11 titluri de proprietate. Dat fiind faptul că bătrânului îi decedase soția, după ce s-a recăsătorit cu o văduvă, căreia i-au revenit parcelele primului soț, acesta devine gestionar a 44 de loturi. Pornind de la faptul că mai mulți proprietari erau în asemenea dificultate, am sugerat celor de la primărie să aplice la vreun proiect care ar finanța consolidarea terenurilor excedent dispersate în numeroase titluri de proprietate.

AGEPI între realitate și viitor

Începând cu anul 2001, am activat pe parcursul mai mulotr ani la Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală (AGEPI), într-un domeniu inițial absolut necunoscut, care a devenit pentru mine o nouă provo-

care și de care pe parcurs m-am atașat extrem de mult. Nu m-am limitat la obligațiunile de serviciu stipulate în fișele de post ale funcțiilor pe care le ocupam (prorector al Institutului de Proprietate Intelectuală din cadrul AGEPI, șef al Secției evaluare, șef al Direcției economie și finanțe etc.), efectuând din propria inițiativă o amplă activitate de cercetare a aspectelor economice ale proprietății intelectuale. Cele mai importante din acestea s-au axat pe specificul și dinamica pieței proprietății intelectuale, gestiunea și evaluarea acesteia, ponderea activelor imateriale în bilanțurile contabile ale agenților economici din Republica Moldova, oportunitatea brevetării invențiilor în străinătate și modalitățile de stimulare a acesteia, problemele și perspectivele tranziției Republicii Moldova pe calea inovațională a dezvoltării economice, modalitățile de încurajare a activității de inovare etc.

În anii 2008–2009, la comanda Organizației Mondiale a Proprietății Intelectuale, am întreprins o cercetare care s-a soldat cu elaborarea unor recomandări privind accelerarea activităților inovaționale în țările CSI, care ulterior au fost expediate oficiilor naționale pentru proprietate intelectuală. Rezultatele cercetărilor au fost expuse în cca 100 de publicații științifice și de popularizare, inclusiv patru cărți, raportate la cca 20 de conferințe științifice internaționale și câteva sute de conferințe, mese rotunde și seminare naționale.

Pe parcursul mai multor ani am participat la elaborarea unor acte normative în domeniul proprietății intelectuale, promovării și evaluării acesteia, introducerea în curricula universitară a unor noi discipline ce țin de domeniul proprietății intelectuale și inovării, printre care: Economia proprietății intelectuale, Evaluarea proprietății intelectuale, Piața și comercializarea proprietății intelectuale, Managementul inovațional etc. De asemenea, am elaborat planurile de învățământ pentru disciplinele menționate și le-am predat la Institutul de Proprietate Intelectuală, ASEM, USM etc. O disciplină facultativă intitulată *Introducere în Proprietatea Intelectuală* am promovat și pentru învățământul liceal, elaborând și prezentând Comisiei ministeriale pentru curricula spre aprobare programul acesteia.

Cercetarea problemelor economice ale proprietății intelectuale și dezvoltării inovaționale mi-a adus o satisfacție enormă deoarece mi-a consolidat convingerea privind caracterul inevitabil al tranziției la calea inovațională a creșterii economice și societatea cunoașterii.

De la cercetare la aplicarea practică a rezultatelor

Acum patru ani am mai realizat o schimbare, angajându-mă la Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova în vederea aplicării practice a activității de evaluare a proprietății intelectuale. Evaluarea fiecărui obiect de proprietate intelectuală s-a justificat o adevărată cercetare, impunând nu mai puțină creativitate decât cercetarea propriu-zisă.

Învățământul universitar și cercetarea în societatea cunoașterii

Într-o societate bolnavă, nicio componentă sau domeniu al acesteia nu pot funcționa nefiind afectate profund de consecințele maladiei. Învățământul și știința în această situație, probabil, au avut de suferit cel mai mult. În epoca tranziției Occidentului la societatea cunoașterii, Republica Moldova era concentrată asupra tranziției la economia de piață, care decamdată nu a fost finalizată.

Referitor la învățământul universitar, vom menționa că acesta, pe parcursul ultimelor decenii s-a apropiat mult de exigențele aplicate în Europa. Totuși, în contextul implementării principiilor, cunoașterii impuse de societate mai are de parcurs niște pași. Cei mai importanți printre aceștea sunt: consolidarea componentei științifice a învățământului universitar și apropierea cercetărilor de necesitățile concrete ale economiei și societății; implicarea crescândă a studenților în cecetare, deoarece doar în cadrul acesteia se formează abilitățile activității științifice, iar aceasta este unica sursă a valorilor intelectuale, ale căror pondere în patrimoniul societății este în permanentă creștere. Prin urmare, materialul uman, în primul rând, capacitatea lui de creație, va deveni tot mai important pentru dezvoltarea economică, dar și umană. În limbaj utilitar, acesta va contribui la sporirea cerințelor privind calificarea personalului, iar în final și remunerării factorului uman.

Sunt sigur că aceste sarcini pot fi pe deplin realizate în cadrul USM, deoarece ele se transformă tot mai mult în condiții generale ale funcționării învățământului universitar în epoca tranziției la societatea cunoașterii. Și dacă nu le va soluționa USM, cea mai prestigioasă instituție universitară din Republica Moldova cu cele mai bogate tradiții, apoi cine?

ANEXE[35]

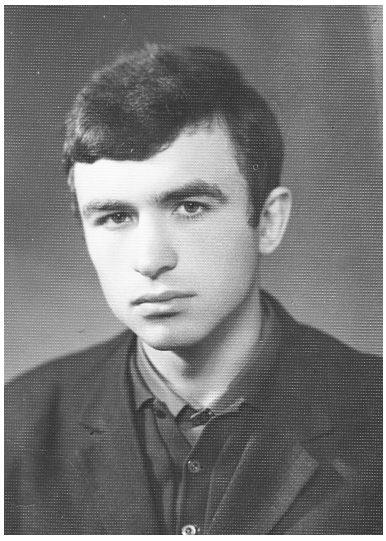

Anexa 1. Iurie Badâr (copil) împreună cu părinții Mihai și Zamfira Badâr. Fotografie expediată bunicilor deportați în Siberia

[35] Surse iconografice: arhiva privată Iurie Badâr.

Anexa 2. Iurie Badâr, elev în clasa a V-a a Școlii nr.1 din or. Bălți, 1961

Anexa 3. Iurie Badâr, student la Facultatea de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic din Bălți, decembrie 1968

Anexa 4. Ministru al Privatizării și Administrării Proprietății de Stat al Republicii Moldova, 1997

Anexa 5. Iurie Badâr (primul din dreapta rândului unu) la întâlnirea cu colegii de facultate, cu ocazia celor 30 de ani de la absolvirea Universității de Stat din Rostov-pe-Don, 2004

„M-AM DUS PRIMUL AN ȘI ERAU 15 PE UN LOC”

Maria Bantea s-a născut la 16 ianuarie 1958 în satul Ciulucani, raionul Telenești. A absolvit Facultatea de Limbi Străine, Universitatea de Stat din Chișinău, specializarea: învățătoare de limba franceză și spaniolă (1982). Profesoară de franceză în satul Sculeni, raionul Ungheni. Șeful Biroului de servicii consulare la frontieră (1999–2007).

Baștina

Ciulucani este alături de Mândrești. Îs două sate lipite, dar au istoria lor.

Părinți foarte credincioși

Am crescut într-o familie numeroasă de șapte copii. Mama era o simplă muncitoare la câmp, iar tata era mecanizator. Am fost cel mai mare copil în familie [...]. Mama nu avea posibilitate să-mi dea mare (ajutor) [...] pentru că avea mai mulți copii după mine [...].

Se muncea mult. Discuții în familie erau doar la sărbători sau seara când stăteam la cină sau când veneau de la lucru de la câmp, nu prea aveam timp. Norocul meu a fost că am cunoscut o învățătoare de clasele primare care mi-a fost prietenă chiar până când a închis ochii. Ea a fost ca un mentor pentru mine, mai mult chiar [...]. Mama n-a putut să citeas-

că pentru că a terminat două clase românești și pe urmă școala rusă sau școala sovietică. Tata a terminat șapte clase și a lucrat, dar nu prea [...] știa a citi, m-a ajutat în limita în care putea [...], dar avea grijă de mine întotdeauna ca să fac temele, să citesc, să ascult muzică; el ne-a creat lucrurile astea, cam în formă primitivă pentru anii ceia, dar în măsura în care se putea. Au fost doi părinți foarte credincioși, care mergeau la biserică [...]; tata era foarte credincios, mergea în fiecare duminică la biserică, asculta serviciile divine, muzica bisericească, care cred că au influențat asupra formării mele ca personalitate.

Mătușile cărturare

Un rol considerabil l-au jucat și mătușile mele, care erau mai mici ca mama mea. Ele erau cu carte. Au făcut studii de colegiu cum ar fi acum, dar atunci era tehnicum [...], ele de foarte multe ori stăteau cu mine, îmi explicau, mă ajutau. Ele își au locul lor în viața mea de copil și de elev.

La biserică

Ce m-a marcat mai mult [...] că tata insista duminica să mergem la biserică. Asta [...] cred că și-a spus cuvântul. Eu am un slogan al meu: „Cine se teme de Dumnezeu – nu poate face rău"; mie mi se pare că eu de acolo vin, fiindcă bunelul meu a fost dascăl.

Tata [...] băiat umblat prin lume [...]

Tata știa foarte multe, era băiat umblat prin lume [...]; pentru timpurile celea era foarte interesant să spui că ai fost în Ucraina Apuseană, a lucrat (acolo), venea și povestea foarte multe lucruri [...] avea experiență [...], pentru noi, el era mai presus decât mama, nu în sens emoțional, în sens educațional.

Lectura

Părinții mei nu citeau cărți pentru că mama mea citea [...] foarte încet sau foarte slab. Tata nu prea citea, doar ziare, cărți din bibliotecă nu prea citea [...]. El primea ziare și le citea, nu mai țin minte cum se numea atunci, poate „Moldova socialistă", dar cărți nu se citeau. Cărți am început să citesc datorită doamnei Maria Roman, ea m-a influențat.

Televizorul

Mai târziu am avut televizor și erau chiar emisiuni despre care discutam cu tata. De, situații diferite [...], țin minte ce mi-a rămas de atunci

[...], apăruse filmul „Cireșele" de Ion Creangă [...], nu se numea „Amintiri din copilărie", dar „Cireșele" [...] un film alb-negru, cam primitiv [...], în rest nu-mi amintesc ce emisiuni exact priveam, dar țin minte că priveam televizorul și discutam în drum cu elevii, în stradă, strada era mare, copii mulți și discutam despre multe lucruri [...]: eu am văzut asta, da, eu am văzut asta [...].

Educația și cartea românească

Tata și mama povesteau despre educația și cartea românească [...]. Mama acum românește poate citi, dar în chirilică nu, ea se iscălește românește [...], dar în chirilică nu. Citește pe litere [...], a învățat doar două clase, așa era vârsta atunci [...], tata a învățat patru clase sau trei clase la români, nu mai țin minte exact, dar se vorbea despre asta, se vorbea despre „la români" [...], dar pe secret, ceea ce mi-a rămas [...], țin minte [...] la școală n-aveam dreptul să spunem despre români [...].

Școala

Era școală mare, eu am învățat la Școala nr. 1. Au fost două școli mari medii. Noi, de exemplu, am fost patru promoții într-o școală, patru promoții [...], acuma sunt 160 de elevi, dar atuncea erau 1 000 și ceva de elevi. Eu am fost într-o clasă numeroasă cu 17 băieți și 13 fete. La clasele primare am avut o învățătoare foarte bună, care a decedat nu demult, care m-a marcat și a rămas prietenă pentru toată viața. De câte ori mă duceam la mama acasă, mă duceam și pe la ea. Întotdeauna o serveam cu ceva și aveam o plăcere enormă (să o revăd).

Învățătorii

Am avut învățător de geografie extraordinar de bun, și un învățător de biologie. Doi învățători am avut, care erau tot în familia mea, Corman; erau de *jița* asta a noastră. Învățător la biologie era Piotr Vasilievici Corman, extraordinar [...], atât de tare ne îndulcea, așa, parcă ne-ar fi luat cu bombonica, ne da întâi tema nouă, ne întreba lucrul de acasă și pe urmă, la fiecare temă [...] erau jocurile [...], apăruse televizorul, care era o senzație. Prin '60, '63, '69, apăruse desenele animate «Ну, погоди!»[36] și el fiecare episod ni-l povestea, după ce ne da tema nouă și atât ne îndulcea și ne mângâia cu lucrurile astea. Era extraordinar! Un învățător nemaipomenit,

[36] „Stai, că-ți arăt!". Desen animat sovietic cu mai multe episoade, apărut în anul 1969.

și geografia, tot Corman [...], bănuiesc că tot mă trag de acolo [...], nimic nu-i în zadar în lumea asta.

Am avut un profesor de istorie, foarte versat, Dumnezeu să-l ierte, a murit și el, dar știa foarte multe lucruri și eram atât de frapați de dânsul că mă gândeam: Doamne, de unde știe el atâtea lucruri?!

Învățătoarea de fizică mi-a fost dirigintă, o femeie foarte inteligentă [...], am mai avut și un profesor de fizică [...] de-o inteligență rară. Nu demult a murit Efim Josanu[37], a fost primul președinte al Comitetului Olimpic din Republica Moldova, suntem pământeni. La el și la profesorul cela de fizică se uitau ca la Dumnezeu atunci când veneau în sat. Erau foarte atașați de oameni. Până la urmă a vrut să fie îngropat în satul din care a ieșit, n-a vrut la Chișinău [...]. Dar acesta de fizică era unul citit, citea românește, tare mult, foarte mult, avea o terminologie frumoasă românească și noi cu gura căscată ascultam, pentru noi atunci limba română era [...] *aghe* se deschideau niște porți așa, vorbeam pe secret românește, despre România, despre muzica românească, nu în gura mare!

Învățătoarea extraordinară

Maria Roman, Dumnezeu s-o ierte că a murit, era din Drochia și era extraordinară [...]. Nu știu ce a văzut la mine, dar m-a acceptat ca prietenă. Era cu mulți ani mai mare ca mine [...], o profesoară care-mi citea versuri și eu eram inspirată de felul de a fi al ei, o admiram foarte mult. Era pentru mine un idol și a rămas un idol. A jucat un rol foarte mare în formarea mea ca personalitate. M-a văzut într-un fel romantică, a văzut că-mi place foarte mult natura, ieșeam în natură, mă duceam la pădure, citeam versuri pe vârful dealului, că la mine satul e între două dealuri și pentru mine atunci orice vers însemna o asociere cu satul meu.

Toată vara mă găteam de 1 septembrie

Pentru mine era ceva foarte emoționant, pentru că mă găteam toata vara de 1 septembrie, și nu așa, dar mă gândeam cum am să mă întâlnesc cu prietenii, cu ce o să mă îmbrac, ce-o să le spun, ce am făcut toată vara, ce am citit, cu cine m-am întâlnit; pentru noi era ceva foarte, foarte emoționant. 1 septembrie era sărbătoare, nu așa [...], acum elevii nu simt lucrul ăsta, dar pentru noi era foarte emoționant [...].

[37] 28 ianuarie 2021 (*n.n.*). Referitor la biografia lui Efim Josanu a se vedea: Nicolai Ambrosi, Pavel Brădescu, *Sport: Mică enciclopedie.* Ed. a 2-a, rev. și ad. /Resp. ed.: Ion Xenofontov, Chișinău, Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan" (Inst.), 2015, pp. 166-167.

Cartea era o *Biblie*

Așa cum n-aveam acasă posibilitatea să cumpărăm cărți, pentru mine cartea era o *Biblie*, și era [...], țin minte, cu hârtie foarte plăcut mirositoare, ori așa era senzația mea, dar așa mi-a rămas (în amintire). Părinții mei nu aveau posibilitatea să ne cumpere cărți. Trăiam cam greu, modest ca să nu zic greu.

Eram prin clasa a 6-a, a 7-a când au apărut magazinele de cărți și moda asta de cărți, ca să cumperi acasă [...], dar așa nu aveam acasă cărți [...], pentru noi cărțile acasă erau niște relicve și nu mi se păreau grele [...]; elevii și acuma zic că-s grele, dar mie nu mi se păreau [...], mi se părea că duc o bucată de aur în spate. Pentru mine, dacă aveam carte, dacă avem „Abecedar" sau dacă avem carte de „Matematică", de „Algebră" sau de „Geometrie" era suficient să fiu mulțumită. Asta era. Ca orice copil, iubeam poveștile, poveștile lui Creangă, nu mai țin minte exact [...], Deleanu [...], iar ca adolescentă, mai mult citeam literatură recomandată.

Citeam din programul (recomandat la școală), sau dacă mi se recomanda de prieteni foarte buni. Am fost o norocoasă chiar, la școală am avut o prietenă foarte bună, care citea foarte mult și asculta multă muzică. Ea m-a influențat și pe mine.

„Alpinist" cumpărat [...] pe vin

Eu aveam un „Alpinist". Trebuie să vezi doar la muzeu ce înseamnă radioul „Alpinist", un radio micuț [...], Doamne ferește să mi-l fi luat cineva sau să nu mi-l fi dat [...], mi se părea cum ar fi un calculator azi. Era al meu, cumpărat de la cineva [...] pe vin, din păcate. Tata făcea foarte mult vin și eu l-am cumpărat de la un tânăr [...], l-am legat cu niște cordele, l-am mai scăpat jos, s-a stricat, dar pentru mine undele și muzica erau [...].

Jurnalul muzical

Aveam un jurnal pe care țin minte că îl completam pe vremea ceea. Prin clasa a IX-a, colaboram cu prietena mea și scriam fiecare formație. De *Negru și Roșu*, nu știu dacă ai auzit, eu știam încă [...] din clasa a IX-a, apăruse numai ce despre Andrei Popa, extraordinară muzică, nemaipomenită, atunci. Despre formația „Mondial"[38] știam încă din clasa a IX-a [...]. Și eu aveam jurnalul acesta, țin minte că la activ avea fiecare, când mă duceam la școală, aveam 150 de formații muzicale din România, eram ne-

[38] Formație românească de muzică rock creată la București în anul 1966.

bună, eram tare, tare obsedată de muzica românească. Nu ni se permitea și eram speriați atunci, că dacă „ascultați ceva din Occident sau din [...] undeva [...], voi adică sunteți anti [...]", primitivism de acesta (ironic spus).

Materiale didactice

Foarte modeste. Era doar o planșă în care foarte primitiv, cu un difuzor, ni se demonstra niște filme, televizoare nu erau în clasă deloc, nici radio. Nici nu se vorbea atunci, când ne duceam în cabinetul de fizica în care era panoul acesta alb și cu, nu știu cum se numește, îi ziceam „Kino", „mergem la Kino", un fel de aparat vechi, învechit și se derulau filme istorice, la biologie [...]. Acestea erau sursele. Alte surse nu țin minte să fi fost.

Pregătirea ideologică cu o singură direcție

Pregătirea ideologică era îndreptată într-o singură direcție: „Noi suntem nepoții lui Lenin", atât! Mai mult nu știam nimic, nu mai știam altceva, alte curente [...], eram într-o singură direcție îndreptați.

Trebuia să aducem din ziare (informații politice), căutam ziare, reviste învechite, trebuia să fie neapărat cuvântul Lenin, sau cuvântul Uniunea Sovietică, de Rusia nu se vorbea atunci [...] și era ca un fel de informație politică [...]. Aveam un caiet în care lipeam toate articolele. Primeam și note pentru asta, era un fel de educație [...], ideologie mai degrabă.

Vestimentația școlară

Mama, având șapte copii, era obligată să am rochie cafenie, șorț negru de zi și șorț alb de sărbători, și *golfi* albi și *banturi* pe cap – asta era obligatoriu. Făceam tot posibilul să avem. Împrumutam, dar aveam. La școală nu ne primea în haine diferite sau în costum sportiv.

La facultate cu ambiție

Foarte ambițios am ales facultatea. Ea germina în mine încă din școală, nu spuneam la nimeni, absolut la nimeni din școală n-am spus că vreau să fiu profesor de limbă franceză. Aveam notă mare la franceză, numai la examen, profesoara când a auzit că mă destăinuisem cuiva că aș vrea să merg la universitate [...]. Scopul meu a fost definit exact – trebuie să ajung la universitate [...]. Am fost foarte ambițioasă în privința asta, fiindcă n-am intrat din primul an, ci dintr-al treilea [...] și facultate de limbi străine era și la Bălți, de care eram mult mai aproape, erau numai 60 de km, iar până

la Chișinău 90 km [...]. Ambiția mea am plămădit-o aici și nu puteam s-o las nerealizată. De trei ori mă duceam devale[39], mama îmi zice: *Du-te la Bălți, Maria*. Iar eu ajungeam la Chișinău. Pentru mine universitatea era ceva superior [...], unica universitate din Moldova, pentru mine era prestigios [...]. Nu mi-a fost usor, pentru că m-am dus primul an și erau 15 pe un loc [...], era concurs [...], dar nu se vorbea despre bani, nu aveai cui să dai. Al doilea an îmi pare că erau tot 13 sau 11 pe un loc și al treilea an tot nu am intrat, dar între timp, după primul an când n-am intrat, am lucrat. M-am dus la Chișinău la Asociația „Steaua Roșie", unde se fabrica lenjerie pentru copii și maturi. Am lucrat un an, apoi m-am pregătit și vara iar m-am dus la universitate și iar n-am intrat [...], erau niște concursuri exagerat de mari. La universitate, la facultățile la limbi străine și de drept era cel mai mare concurs. Și *tuhma*[40] în al treilea am intrat la cursuri pregătitoare, deci a treia vară tot n-am intrat, dar toamna am intrat la cursuri pregătitoare, din 24 – 4 eram care am intrat. Adică eu am fost una din cei 4. Învățătura dura patru ani și un an de zile cursurile de pregătire, dar erau integrate [...].

Acolo făceam un fel de repetiție de materie pentru clasele a IX-a, a X-a, pentru că terminasem 10 clase și asta m-a ajutat să dau examenele de intrare. După cursurile de pregătire eram deja înscrisă la facultate [...], am fost foarte ambițioasă, îmi pare rău de tinerii de azi că nu reușesc din prima etapă și se decepționează [...]; eu am avut o ambiție nebună, am fost unica din clasă care am făcut facultate. Din cei 30 de colegi, eu am făcut studii și un băiat la o instituție militară din Sevastopol. La admitere se luau în calcul notele generale din atestat și notele de la examen.

Prima zi de universitate

Eram obișnuită, fiindcă cunoșteam universitatea de-acum. Pentru cei care vin prima dată și calcă pragul universității sunt unele emoții, dar eu știam deja tot, pentru că un an de cursuri mi-a dat posibilitatea să cunosc foarte multe în universitate și pentru mine 1 septembrie a fost ceva mai lejer decât pentru cei care au venit prima dată.

M-am dus singură. Părinții n-au știut deloc unde am învățat. Prima dată când m-am dus la Chișinău, am coborât la stație și întrebam unde-i universitatea. Pentru mine era o descoperire, nu pur și simplu, când te duce părintele e una – iar când te duci tu singur, e altceva.

[39] Se are în vedere spre drum, stație etc. (*n.n.*).
[40] Tocmai (*reg.*).

Cerințe dure

Foarte dure. Nu aveai nicio scuză, că erai bolnav, că erai de acolo [...], acum studenții caută diferite scuze, dar atunci nu era acceptat. Profesorul de fonetică era (exigent), nici nu se discuta. Era foarte dur, dar cu beneficii. Au prins bine lucrurile acestea. Cu toate că lumea spune că-i dictatură [...]. Cerințele în cazul învățământului erau bune.

Am susținut de trei ori *Istoria*

Mai erau care nu susțineau, eu, de exemplu, *Istoria comunismului* (partidului) am susținut-o de trei ori. Unicul examen care l-am dat repetat. În alte cazuri, nu se susținea [...]. În ziua de azi mai sunt și alte motive. Atunci nici vorbă nu era de strâns bani pentru vreun profesor (precum în ziua de azi). Doamne ferește! Nici nu se discuta. Doar dacă vreun buchet de flori sau o cutie de ciocolate, pe care tot nu o acceptau.

Colegii

Eram foarte sociabilă și am avut o grupă foarte prietenoasă. Pe lângă aceasta, am venit de la cursurile de pregătire cu trei fete pe care le știam deja și am avut o grupă superbă. Deci, la început subgrupa era de 10, fiindcă grupa era de 20, dar apoi am rămas nouă, fiindcă una s-a căsătorit și a plecat [...]. Am avut o grupă și acum ținem legătura, niște fete foarte prietenoase. Am trăit cu fetele de la facultate din grupa mea în cămin toți patru ani și toată lumea se mira cum patru fete trăiesc toți patru ani împreună. Numai de bine pot să vorbesc despre ele, m-au acceptat așa cum sunt și pentru asta le mulțumesc.

Bursa și câștigul de ocazie

Eu întotdeauna am avut bursă, în afară de un singur semestru [...]; mâncarea era foarte ieftină și ne înțelegeam cu colegele de cameră, ne ajutam reciproc [...], duceam și sticlele din bucătărie pe care cineva le arunca (de chefir), noi le spălam și le duceam, ca tară, la tarabele de colectare a sticlei. [...] Nu îmi era rușine. Fetele nu aveau emoții „că ai", „că n-ai", era o egalitate cumva, deși veneam dintr-o familie numeroasă, ele veneau din familii puțin mai înstărite, pe ele părinții le ajutau mai mult decât pe mine. Dar m-au acceptat și mă descurcam [...]. Dacă nu-mi ajungeau bani, mă duceam la Poșta Centrală, lucram o *sutcă*[41], cum se spunea, făceam 15

[41] O zi (24 ore) (*n.n.*).

ruble, și jumătate de lună aveam de mâncare. Din bursă se putea liber de existat.

Vestimentația

Vestimentația mi-o confecționam singură. Cumpăram de 4 ruble un metru de material și în cămin îmi coseam fustă, sau vreo bluză, pentru că nu aveam posibilitatea să-mi cumpăr (una gata). Vara plecam în detașamente, făceam bani și îmi luam haine de iarnă, de exemplu.

Discipline de studiu

Istoria Franței era citită în limba rusă, precum și istoria universală, care, normal, trebuia să o citim în franceză – o citeam în rusă și se dădea foarte greu. Profesorul era venit din Rusia și nu știa limba, acesta era motivul. Jumătate de cursuri erau în rusă, jumătate – în română, moldovenească pe atunci.

Profesorii

Zinaida Radu era de o eleganță nemaipomenită și de un talent de a discuta și de-a duce lecțiile, și Silvia [...], am uitat familia, îmi aduc aminte pe parcurs. Din profesori, era regretatul Victor Banaru, care a fost ucis la Bălți pe motive politice [...]. Doina Banaru la fel. Victor Banaru era de o inteligență extraordinară, și cu un tact de a vorbi cu studenții, la egalitate, asta era extraordinar. Mai este un profesor – Anatol Lența.

Profesori și studenți

Relațiile dintre profesori și studenți erau diferite. Depindea, de la caz la caz, dar era un pic de distanță, nu mare.

Lecturi la facultate

Restricții (la lecturat) n-am avut, nu țin minte să fi avut la ceva restricții, dar de citit era mai mult literatura universală. Aveam lista de cărți din care trebuia să alegem, lista de autori francezi, sau englezi [...], aveam program special.

M-a marcat foarte mult „La vie" (Viața), un roman nemaipomenit de frumos cu linii de subiect foarte pronunțate, care nu poate să nu acționeze asupra unui individ [...]. Flaubert [...], Stendhal cu „Le Rouge et le Noire", istoria de dragoste a lui Julien Sorel cu Madame de Renal nu poate să te

lase indiferent. Eram îndrăgostită în acest Julien Sorel, un băiat foarte fin, care se duce în casa lui Renal să-i educe copiii [...].

Auditoriile

Nu era nimic. Erau doar bănci. Bănci și catedra. Era modest, ca să nu spun sărac. Pe pereți putea fi harta Franței, sau vreun Tour d'Eiffel, ori niște scriitori universali, francezi, englezi, spanioli [...], în rest pe pereți nu era nimic [...]. În cabinetul lingofonic erau instalate receptoarele [...].

Materii cu caracter ideologic

Istoria Partidului, *Comunismul științific* au fost două discipline care, vrei nu vrei, ne îndreptau într-o singură direcție. Și ne-au influențat procesul de învățământ în direcția ideologică.

Lecțiile preferate

Nu știu dacă la alte facultăți se făcea, dar la noi trebuia să citești textul și să-i faci o examinare analitică [...], mie-mi plăcea foarte mult lucrul acesta. Literatura analitică pentru mine a fost ceva foarte important, dezvolta foarte multe facultăți ale creierului, ale imaginației și m-a format mult, mi-a prins foarte bine în activitatea de mai târziu.

Occidentul

Foarte vag se vorbea despre Occident. Eu am terminat în 1982 și deja începeau lucrurile un pic să se dezlege, să se dezgheațe.

Manifestări naționaliste

Nu, nu, nu, categoric (nu erau). Personal n-am văzut, n-am auzit, nu era liga studenților așa radicalistă [...] cum ar fi, poate, acum; aceasta datorită faptului că lumea acum e mai liberă decât atunci. Oamenii atunci erau taxați, pedepsiți foarte aspru pentru aceasta, erau dați afară, exmatriculați [...]. Nu te întreba cum te cheamă, te punea să semnezi ordinul și – la revedere.

Planimetria universității

Biblioteca era concisă, aulele, cantina erau foarte bine amplasată, era totul pe loc. Era distanță doar până la cămin. Noi am trăit în Caminul nr. 16 și era foarte incomod, era de mers mult pe jos, dealurile și văile celea,

când era zăpadă era o problemă. În rest, în privința procesului de învățământ era bine disponibilizat și cantina era pe loc, era bufet [...].

Căminul și scrumbie în *taz*[42]

Lângă cămin era cantină. Cel mai mult mâncau acolo străinii. Noi am trăit în cămin internațional, unde erau foarte mulți străini, de prin Cambodgia, Vietnam. Noi mai puțin acolo mâncam, ei când găteau în cămin, trebuia de acolo să fugi. Am simțit pe pielea mea, senzația de vomă, vreo trei zile [...], făceau scrumbie în *taz*, cu varză [...], îți închipui?!

Organizațiile comsomoliste

Atunci toate activitățile extracurriculare de la facultate erau monitorizate de organizațiile comsomoliste și [...] spuneau că ei au organizat, nu a venit inițiativa de la cineva. Organizația comsomolistă era ceva pus în evidență și foarte pronunțat. [...] Organizațiile comsomoliste aveau rolul de a exmatricula, de a cerceta situația unui sau altui student (în funcție de comportament sau altceva).

Muncile agricole

Muncile agricole care erau organizate de instituțiile de învățământ aveau și partea bună, nu numai rea. În primul rând, studentul își făcea un ban de cheltuială, în al doilea rând, era un mod de a se împrieteni cu studenții de la diferite facultăți. Noi așteptam lucrul acesta, așteptam vara, eu personal trei veri la rând am lucrat în detașamente studențești [...]. Aceasta m-a format [...], am cunoscut multe persoane, mulți elevi, mulți studenți cu diferite opinii, mi-am revizuit anumite idei și felul meu de a fi.

Erau niște contracte încheiate de universitate cu Tiraspolul, de exemplu. Studenții de la Facultatea de Istorie și Limbi Străine mergeau, pentru două luni de zile, la Uzina „Tkacenco", în care se fabricau pateuri din legume pentru copii și vagoanele se exportau în Rusia. Eu, de exemplu, am lucrat la cuptorul fierbinte pentru că se plătea foarte bine, 80 de ruble pe zi sau nu mai țin minte concret, eu aplicam unde era mai greu –mă duceam că se plătea mai mult. Așadar, este și partea bună aici; vara studenții erau foarte concentrați [...]. Acum își caută fiecare, dar atunci era organizat și asta era un plus, cred. Era tot absolut, era masă, cazare, totul organizat în acord cu uzina, fabrica sau gospodăria agricolă. De exemplu, eu am fost la

[42] *Lighean* (rus.).

o gospodărie agricolă la Grigoriopol, acolo ne-au cazat, ne-au hrănit – tot, tot. Era un plus, fiindcă studenții veneau acasă cu un ban și toamna își rezolvau multe probleme.

Evenimentele cu caracter festiv

Doamne ferește să nu participăm. Era grandoare. "La grandeure". Era măreție, se simțea suflul de grandoare [...], nu găsesc alt sinonimul. 1 Mai, 9 Mai, 7 Noiembrie, toată lumea era gătită, cu placate, cu drapele, fiecare avea însărcinarea lui și nicidecum nu puteam lipsi. Nu mă puteam duce acasă de 7 Noiembrie, pentru că *curatora* de la grupă mă pedepsea. Ori nu-mi dădea bursa [...], găsea modalități de a ne pedepsi și nu puteam niciodată să lipsesc.

Era frumos [...], nu pot să explic acum, dar ne umpleam de energie pozitivă, era o stare emoționată [...]. Ca la un concert. Muzică foarte frumoasă era în jur și fiecare instituție avea fanfara ei, adică trebuie să recunoaștem și lucrurile care erau bune. Erau impuse, dar erau bune.

De Crăciun nu se organiza cine știe ce, dar de Paști întotdeauna era *subotnik*; în oraș, noi eram duși să facem curățenie într-o regiune, să prășim sau să sădim copaci, am avut și în ziua de Paști când am fost duși la un fel de duminical, nu se spunea așa, dar se spunea tot *subotnik*, așa era limbajul atunci. În ce privește Anul Nou, eram eliberați, ore nu aveam, era zi liberă, da de Crăciun nici nu se vorbea de zi liberă. N-aveai dreptul să te duci la biserică [...].

Privilegii pentru studenți

Erau concerte programate și din fiecare grupă erau aleși patru studenți care aveau dreptul să se ducă la teatru, noi aveam abonament gratis la teatru, aveam dreptul în curs de un an să mergem de patru ori la teatru pe gratis.

La tren aveam reducere jumătate de preț, și la rutieră, și autobuz, avion, cu biletul de studenție aveam jumătate de preț reducere. Eu mă duceam cu 75 de copeici acasă la Telenești, cu 3 ruble mă puteam duce de 3 ori acasă. Deci, era ieftin și studenții erau privilegiați. Bine, nu erau atâtea facultăți private[43], că atunci nici nu se vorbea de învățământ privat, era numai la buget.

[43] Se are în vedere locuri la contract (*n.n.*).

Nunți comsomoliste, nunți studențești

Erau făcute chiar la cantina universității, erau organizate nunți studențești făcute doar cu studenți. Personal, am avut nuntă din studenți doar. A venit grupa mea și grupa lui, atât, și n-am avut niciun fel de [...] tradiții, cum se fac la noi. La mine a fost foarte, foarte lejer. Bine, și tradițiile își au locul lor, nu trebuie să le negăm.

Amintiri plăcute, amintiri neplăcute

Cea mai plăcută amintire mi-a rămas colaborarea cu Victor Banaru, mi-a dat niște lucruri [...]. Am avut licența la el. (Tema a fost legată de) emoții și gesturi [...]. *Les emotions et les gestes,* așa s-a numit lucrarea mea, cu tipurile de emoții, de gesturi, ce înseamnă [...] tare interesant [...]. M-a provocat denumirea de temă *Les gestes et les mimiques*. El a rămas pentru mine un model, model de a se comporta cu studenții. Nu poți să fii perfect. Perfecțiunea nu există, [...] dar e foarte frumos să tindem spre ea.

Cea mai neplăcută (amintire) este că am avut o profesoară Mălai, care veșnic nu știu de ce avea pică pe mine și mereu mă ținea în clește. Chiar îi spuneam: *De parcă aș fi un lup în fața dvs., vreau să știu care sunt motivele de atât de tare mă respingeți. Și ea pentru mine a fost* o [...] nălucă la universitate. Am purtat-o ca pe-o nălucă. Am avut doi ani de zile cu ea. La practica de stat am avut „5", ca și cum „10" în prezent și am avut diplomă de laudă la practica de stat (pedagogică), la actualul Liceu „Mihai Eminescu" am făcut, la Botanica, dar ea nicidecum n-a vrut să-mi recunoască practica și mi-a pus „3". Unicul „3" l-am avut, nu mă rugam deloc la ea. Asta-i.

Psihologie, traductologie

Mi-a prins foarte bine psihologia, factorul psihologic e foarte important în orice domeniu. De multe ori spun de ce nu există oare niște pregătiri psihologice pentru toți specialiștii, mai ales cei care lucrează cu oamenii, pentru că psihologia este un factor extraordinar în toate relațiile omenești. La universitate am avut cursuri de psihologie și traductologie. Chiar cursul patru a fost aproape tot cu traductologie. Curs de traducere, așa se numea, în care am tradus articole din limba rusă; era greu, că nu găseam articole românești, dar ne-am descurcat.

După absolvire

Eu, de fapt, am avut două drumuri sau două căi, ori fie că merg traducător pentru că diploma mea este ca traducător și filolog. Am lucrat la „Inturist”[44] atunci cu grupe turistice, ca interpret. Dar am ales pedagogia, cred că așa-i soarta, așa mi-i crucea de sus să aleg pedagogia. Indiferent de faptul că am lucrat în mai multe domenii, dar toate au fost legate de pedagogie, psihologie, sunt niște domenii legate unul cu altul, vrei sau nu vrei. A fost o perioadă grea de trecut, dar foarte interesantă. După facultate, vii un boboc nepregătit [...].

După facultate ne-o angajat statul. Era special o comisie care se ocupa de angajarea studenților care absolvesc, deci pe mine m-au direcționat. Eram căsătorită și am mers după bărbat. El a avut repartizarea în raionul Ungheni [...], deci mi-a făcut niște înlesniri comisia [...] și m-a repartizat și pe mine în raionul Ungheni, la Secția de Învățământ, deci n-a fost ușor. Mai întâi am lucrat la școala specială cu copii cu dizabilități, trei ani de zile și pe urmă m-am angajat la Școala Medie[45]. Nu regret faptul, a fost o experiență să cunosc și alți copii, necăjiți, cu dizabilități, cu cerințe speciale. A fost o experiență și îi mulțumesc soartei pentru ea [...], am fost o norocoasă că am avut oameni foarte buni care m-au ajutat să mă integrez, să dezleg tainele pedagogiei, pentru că atunci când vii de la universitate nu prea ești versat, vii cu niște cunoștințe abstracte, dar când vii aici, te ciocnești cu ceva concret și este foarte important să aibă cine te susține, da niște sfaturi [...] care sunt niște repere și asta este foarte important. Sunt omul care nu iubesc să copii de la cineva, eu iubesc să valorific ceea ce am simțit și aceasta este cred foarte important pentru o persoană care vrea să se manifeste [...].

Fiecare elev este o personalitate unică

De când lucrez cu elevii (înțeleg) că fiecare elev este o personalitate unică care nu poate fi asociată cu altă personalitate, care gândește diferit, nu putem noi, un grup de oameni, să gândim la fel, e imposibil [...]. Eu am acceptat opiniile fiecăruia [...], nu să spună că „Lenin e tatăl meu” [...], nu [...] asta este dogmă [...] pentru cineva este – pentru cineva nu-i [...], pentru mine este, eu nu acceptam și am suferit din cauza asta, că nu putem să-mi spun părerea.

[44] Hotel vizavi de Academia de Științe a Moldovei (*n.n.*).
[45] Se are în vedere Școala Medie Sculeni (*n.n.*).

Întâlnirea cu Jacques Chirac[46]

Pentru că am avut câștigate cele mai multe locuri (cinci premiante) la olimpiadă la franceză (ca profesoară la Sculeni), am fost cu cel mai bun elev la o întâlnire cu Jacques Chirac. Acolo erau profesorii mei de la universitate, președinte de țară era Lucinschi și atunci când Jacques Chirac a apărut pe scenă cu Lucinschi, (ultimul) era sub umăr lui Jacques Chirac.

Șeful Biroului de servicii consulare

Oportunitatea a fost una improvizată. La frontieră a apărut Biroul de servicii consulare și eu am aplicat. Dintre 11 persoane am fost cea mai versată că m-a chemat ministrul de externe și mi-a zis: *Doamnă Bantea, dumneavostră sunteți cea mai versată, cunoașteți trei limbi, aveți pregătire în pedagogie și psihologie* și m-a acceptat. Din 1999 până în 2007 am lucrat șef de Birou de servicii consulare la frontieră.

ANEXE[47]

Anexa 1. O poză înainte de munca în colhoz

[46] Jacques Chirac (1932–2019), președintele Franței în anii 1995–2007.
[47] Surse iconografice: arhiva privată Maria Bantea.

Anexa 2. La o demonstrație de 7 Noiembrie

Anexa 3. Practica pionierească după anul III de studii

Anexa 4. În orașul și fluviul romantic: la Paris, pe Sena

Anexa 5. În primul an de activitate pedagogică

„AM ÎNCERCAT SĂ STAU CÂT MAI DEPARTE DE ACTIVITĂȚILE POLITICE”

Elena Bordeniuc s-a născut la 20 august 1942 în satul Climăuți, raionul Dondușeni, RSS Moldovenească. A studiat la Institutul Pedagogic din Chișinău (1958–1960) /Facultatea de Fizică, Universitatea de Stat din Chișinău (1960–1963). Între 1975 și 2016 a activat în calitate de lector superior la Catedra de fizică medicală a ISMC /USMF „Nicolae Testemițanu”. Face parte din ultima generație care a ieșit la pensie la vârsta de 55 de ani (1995), dar a continuat să activeze până în anul 2016.

Fiică de fecior de culac

În perioada interbelică, bunicul patern a avut o crâșmă în centrul satului, din acest motiv tata a fost etichetat din partea noului regim drept fecior de culac. Astfel, deși lucra la colhoz, n-a avut dreptul să devină membru de partid. A lucrat ca ajutor de medic veterinar, însă nu a avut posibilitatea să-și finalizeze studiile. Din partea tatei, sora sa a absolvit Institutul Pedagogic din Bălți, fiind cea mai apropiată rudă ce a absolvit studii superioare.

Cea mai mică în clasă

În primii ani de după război, în sat era organizată o singură clasă, în care erau incluși copii de diferite vârste născuți în anii 1936, 1938, 1942.

Eu eram cea mai mică dintre ei. Referitor la procesul de scriere și citire, la patru ani am învățat să citesc în limba română, iar la vârsta de șapte ani – rusă. Primul profesor de rusă a fost în familie, un bunic, care a fost încadrat în Armata Sovietică, participând la acțiunile militare din regiunea Donului. Limba rusă era învățată din primii ani de școală; la absolvire, pot afirma că posedam o rusă de nivel mediu la formele de exprimare și scriere.

Cel mai bun profesor de fizică din regiune

Vă asigur că, din perspectiva calității studiilor, școala din satul natal, Climăuți, se bucura de un prestigiu și un respect enorm în regiune. Veneau la studii copii din satele vecine, precum Cernoleuca, Plop, Corbul ș.a. Ca să vă ofer un exemplu, la o întrunire a foștilor colegi de facultate, un coleg dintr-o grupă paralelă mi-a spus că pentru profesorul care ne preda fizica în Climăuți a decis că merită să facă zilnic mai mult de 50 de km dus-întors, numai pentru a fi sigur că va însuși obiectul respectiv de la cel mai bun profesor din regiune.

Părinții doreau medicina; fiica - fizica

Părinții doreau să devin studentă la medicină, însă nu simțeam să fie domeniul meu de activitate. Așa că am optat pentru specialitatea de profesor de fizică – la Institutul Pedagogic din Chișinău.

Procesul de admitere a fost unul extrem de dificil, fiind necesar să obții punctaj de trecere la 5 obiecte, acestea fiind: 1) *Matematica*; 2) *Fizica*; 3) *Limba moldovenească*; 4) *Limba rusa*; 5) *Limba franceză*. La prima tentativă de admitere la institut, am picat jumătate din examene. Totuși, în cele din urmă am fost admisă la Institutul Pedagogic în anul 1958. Reacția tatei a fost următoarea: „Până aici a fost cu studenta noastră la medicină". Părinții mi-au aprobat în final decizia.

Concurența

Știu că în epocă cel mai apreciat era Institutul Pedagogic din Bălți, absolvenții acestuia fiind foarte bine pregătiți, Institutul Pedagogic din Chișinău fiind considerat unul mai slab decât cel din Bălți. Mai pot afirma că atunci când am fost admisă la studii, în RSS Moldovenească era o lipsă acută de profesori, în special în raioanele de sud ale republicii; mulți se așteptau că acolo vor fi obligați să lucreze după absolvire.

Transferul instituțional

Erau câteva specializări conexe care mă interesau. Una din ele era cea de profesor de fizică și matematică, a doua era exclusiv profesor de fizică, fiind acceptată la cea din urmă. Referitor la institut, pot să spun că era amplasat lângă Biblioteca Națională, am fost studentă acolo doar doi ani, deoarece în 1960 institutul respectiv a fost desființat și toți studenții au fost transferați la Universitatea de Stat din Chișinău. În intervalul 1960–1963 am fost studentă la specialitatea fizică.

Comsomolul

La vârsta de 15 ani, cererea mea de a deveni comsomolistă a fost respinsă, pretextul fiind că sunt prea tânără pentru acest statut. M-am dus acasă plângând și le-am zis părinților că la fel cum tatei i s-a refuzat dreptul de a deveni membru de partid, și mie mi s-a luat dreptul de a deveni comsomolistă. Am fost membră a Comsomolului până la vârsta de 28 ani, ulterior am ieșit din această organizație.

Departe de politică

Pe tot parcursul studiilor, dar și al activității didactice, am încercat să stau cât mai departe de activitățile politice. Nu am tins niciodată să fiu membru de partid, am fost mereu distantă față de cei pe care îi știam ca activiști de partid.

Cazate în grajd și hrișca cu șoareci

Singura mea experiență legată de munca în colhoz în perioada studiilor a avut loc în anul I. Am fost repartizată cu toți colegii de grupă în comuna Băcioi, la culesul strugurilor. Fiind originară din nordul republicii, nu știam cum să culeg poama. Drept rezultat al acestui lucru mi-am tăiat mâinile din greșeală, și am cules struguri toată ziua cu palmele și degetele sângerânde. Din cauza aceasta, în decurs de câteva zile a apărut în zona mâinilor o infecție puternică. S-a decis să fiu lăsată să plec acasă; după respectiva experiență nu am mai fost la munci agricole în colhoz. Pe lângă problema infectării, a mai fost și cea a cazării. În total am fost cazate zece fete într-un grajd în care nu era podea și nici pe departe nu erau cele mai decente condiții de trai. Din cele zece fete, cinci eram moldovence, trei rusoaice și două evreice. Referitor la regimul alimentar, pot spune că era unul dezastruos, în hrișca ce ne era servită am găsit șoareci. Pe lângă aceasta, meniul zilei

includea pâine cu struguri. Astea fiind spuse, nu pot să zic că am avut un regim alimentar extrem de variat pe parcursul muncii în colhoz.

Căminul studențesc

Referitor la condițiile de cazare, pot afirma că am locuit într-un cămin aflat într-o stare deplorabilă, unde se făcea încălzirea cu lemne.

Refuz de la bursă

Aveam dreptul la o bursă de 16-18 ruble lunar, însă am fost chemată la decanat, fiind rugată să renunț la ea. Explicația consta în faptul că era de dorit să mă dezic de bursă, în favoarea colegilor care proveneau din familii cu mulți copii. Mi s-a spus că, fiind singurul copil în familie, precis voi fi ajutată de părinți fără nicio problemă.

De Paște, la manifestații antireligioase

Referitor la ideologizare, în perioada studenției, dar și în perioada activității mele didactice la ISMC, tot timpul erau prezente în cabinete tablourile lui Marx, Engels și Lenin. Atunci când se apropia Paștele, fiind studentă, eram chemată împreună cu ceilalți colegi la manifestații antireligioase în fața catedralei mitropolitane din prezent. Respectivele manifestații erau organizate de către Petru Lucinschi. Mai mult ca atât, atunci când avea loc slujba de Paște și unii studenți încercau să fie prezenți la serviciul divin, ei erau urmăriți și somați de către diferite persoane să renunțe la acest lucru.

„Nu e voie să citești în această limbă"

În perioada studiilor, atât la Institutul Pedagogic (1958–1960), cât și după închiderea acestuia și transferarea studenților la Universitatea de Stat din Chișinău, la Facultatea de Fizică și Matematică (1960–1963), nu pot spune că am întreprins măsuri de tip naționalist. Din câte se zvonea, mai multe activități de acest gen au avut loc la Institutul Politehnic „Serghei Lazo"[48]. Atunci când au început să apară în magazine mai multe radiouri, unii studenți au profitat de ocazie și au cumpărat asemenea dispozi-

[48] Vezi: Elena Negru, Gheorghe Negru, *Contracararea naționalismului din RSSM la începutul anilor'70. Cazul Institutului Politehnic*. În: Destin românesc. Revistă de istorie și cultură, serie nouă, 2011, nr. 4 (74), pp. 114-149. Problema națională a fost una recurentă și la ISMC, fiind relevant în acest sens cazul Nicolae Testemițanu. Vezi: Ion Valer Xenofontov, *„Problema națională" la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău.* În: Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 7-a, 4 iunie 2021: dedicată aniversării a 10-a de la fondarea Centrului Studii interdisciplinare „Silviu Dragomir", Chișinău–Oradea: Program. Rezumatele comunicărilor /Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie; editor: Aurel Zanoci, Chișinău, CEP USM, 2021, pp. 79-80.

tive. Deseori se încerca de ascultat pe ascuns posturi de radio românești; știu că un student, fiu de preot, care a refuzat să devină comsomolist, a fost condamnat la închisoare pentru acest lucru. Merită de menționat totuși faptul că a fost într-un regim de detenție mai lejer, datorită faptului că soția lui Ivan Bodiul s-a implicat pentru acel tânăr, ulterior a fost transferat la biblioteca închisorii. Pe plan personal, am avut parte de un incident care m-a speriat extrem de tare, atunci când am găsit, într-o librărie din Chișinău, un roman în română, pe care l-am cumpărat. M-am așezat pe un scaun de lângă Aleea Clasicilor și am început să-l citesc. În timp ce citeam s-a apropiat de mine o doamnă care m-a întrebat ce fac, i-am răspuns că citesc. Ea mi-a zis: Știi *că nu e voie să citești în această limbă, fugi de aici și ascunde cartea,* că vei avea probleme! Eu pe loc am închis cartea și am fugit la cămin, unde am ascuns-o să nu dea nimeni de ea.

Practica din ultimul an de studii

Din câte îmi amintesc, cel mai neplăcut moment era faptul că la ora 06:30 trebuia deja să fim la practică la Uzina de Tractoare, și de la 06:30 la 07:00 făceam gimnastica. În rest, nu pot afirma că a fost ceva care să mă impresioneze în mod deosebit.

Cadru didactic la USMF „Nicolae Testemițanu"

După absolvire, în perioada 1963–1965, am lucrat ca învățătoare de fizică în cadrul școlii speciale, pentru ca ulterior, din 1965 până în 1995, să fiu angajată în calitate de cadru didactic la USMF „Nicolae Testemițanu". După 1995, anul în care am ieșit la pensie, oricum am continuat să lucrez până în anul 2016[49]. Am activat la Catedra de fizică medicală de la USMF „Nicolae Testemițanu", unde am predat bazele fizicii, fizică și fiziologie, învățând studenții tot ceea ce trebuiau să știe despre domeniile în care fizica și medicina se intersectează. De exemplu, modul în care se face și se citește o cardiogramă.

Cursuri de perfecționare a cadrelor didactice

Cea mai importantă perfecționare pentru mine a fost cea din septembrie–noiembrie 1977 la Moscova. Rușii în perioada respectivă erau foarte

[49] Referitor la istoria catedrelor de la USMF „Nicolae Testemițanu", inclusiv a Catedrei de fizică medicală a se vedea: Iulian Grossu, *Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu"* /Red. resp. Ion Ababii, Chișinău, Inconcom, 1995, pp. 71-76; Gheorghe Baciu, *Istoricul medicinei și al învățământului medical pe plaiul basarabean*, Chișinău, Combinatul Poligrafic, 2016, pp. 116-121.

buni specialiști în domeniile conexe dintre medicină și fizică, având acolo și cursuri de biofizică. Pe lângă perfecționarea propriu-zisă, am reușit în perioada ceea să cumpăr în librăriile de la Moscova o serie de dicționare rus-român și român-rus, dar și cărți în limba română, pe care le expediam acasă cu trenul. Pot afirma că a fost o experiență plăcută, drept că, după revenirea de la perfecționare, am avut un șoc atunci când am văzut că în loc de grupele cu predare în limba moldovenească (așa cum era numită atunci), mi-au fost date grupele cu predare în limba rusă. Am avut nevoie de un anumit timp ca să mă acomodez la această schimbare. Nu mi-au fost oferite multe explicații legate de acest fapt.

Decanatul avea informatori peste tot

Consider că sistemul de admitere în instituțiile de învățământ superior pe bază de examene a fost unul mai eficient, un moment important ține de faptul că este legat atât de nivelul de pregătire, cât și de studierea materialului, studenții evrei fiind printre cei mai buni. Referitor la sărbătorile religioase, în perioada premergătoare Paștelui eram obligați să predăm lecții de ateism o dată pe săptămână. Încercam să le predau studenților în loc de lecția de ateism una referitoare la domeniul artistic, cum ar fi pictură, sculptură etc. Din cauza că în acest mod evitam să predau orele de ateism, am fost atenționată de către superiori să nu mai fac asemenea greșeli. Decanatul avea informatori peste tot. Referitor la lecțiile care țineau de ideologia sovietică, istoria partidului ș.a., le pot rezuma cu o propoziție – minciuni peste minciuni.

Studenți din România

Cel mai plăcut am fost surprinsă de nivelul de pregătire al studenților din România care veneau să-și facă studiile superioare la USMF după 1991. Ei deseori ziceau că ce predăm noi la orele de fizică, pentru ei este prea ușor[50].

[50] Începând cu 1 septembrie 1990, la USMF „Nicolae Testemițanu" au fost înmatriculați primii studenți străini. În primăvara lui 1991, în cadrul instituției de învățământ superior din domeniul medicinei și farmaciei își făceau studiile 82 de studenți din Bulgaria și din România. Vezi: Lidia Prisac, Ion Valer Xenofontov, *Studenți străini la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu": rezultate academice și adaptare cotidiană*. În: Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură, anul II, nr. 3, 2020, p. 94.

ANEXE[51]

Anexa 1. Elena Bordeniuc, studentă în anul I, 1959

[51] Surse iconografice: arhiva privată Elena Bordeniuc.

Anexa 2. La o nuntă în sat, anii 1950

Anexa 3. Asistentă la Catedră de fizică medicală a ISMC, anii 1970

Anexa 4. Membrii Catedrei de fizică medicală a ISMC: P. Burlacu, V. Iatuhno, E. Bordeniuc, D. Croitoru, E. Aramă, sfârșitul anilor 1970

Anexa 5. Membrii Catedrei de fizică medicală, mijlocul anilor 1990

UN SINGUR LUCRU NU ERA, LIBERTATEA CUVÂNTULUI [...], DAR NU NE TREBUIA NOUĂ LIBERTATE

Născut în 1930, dar trecut în documente sub 1932 pentru a nu fi încadrat în trupele armate, **Serghei Burlac** din satul Crocmaz, actualmente raionul Ștefan-Vodă, a dedicat pedagogiei 64 de ani. Absolvent al Facultății de Matematică și Fizică din Tiraspol, pe vremea când energia electrică era un lux, profesorul a făcut ca școala din localitate să nu simtă deficitul de lumină. A înființat în satul Mingir, actualmente raionul Hâncești, și un centru de televiziune, singurul de acest fel din Uniunea Sovietică.

Înapoi, că iaca stau gâștele flămânde!

În satul natal, Crocmaz, nu era clasa a V-a, a VI-a și a VII-a, era doar în satul vecin, Tudora. Terminasem patru clase în sat la noi, se apropia 1 septembrie și m-am gândit: iau niște gazete și mă duc la școală [...] da' mămica, mă vede și spune: *La care școală, parcă ai terminat patru clase?* Zic, mă duc în clasa a V-a la Tudora. În glumă, mi-am luat câte ceva, ghiozdanul, și mă pornesc [...]. Peste vreo 30 de minute mă ajunge din urmă mama cu o vargă (nuia, ciomag) și mă-ntreabă:

- Da' unde te duci?

- La școală mă duc, la Tudora, îi răspund. De-am' e 1 septembrie...

- Înapoi, îmi zice ea, că iaca stau gâștele flămânde!

M-am întors, plângând [...], da' tata era bolnav, săracul, stătea culcat pe-un pat afară, și când a văzut că plâng, îi spune mamei: *Fa Ileană, lasă-l să se ducă, odată ce vrea, lasă-l să se ducă*. Iată așa au fost părinții mei [...]. După aceea, pe mine mă prețuiau. De la ei, n-am auzit niciodată vreun cuvânt de rău.

Copilul este acea peliculă fotografică

Să vă spun un lucru, așa am făcut și eu în familia mea, iată feciorii mei, fiica mea, și acum pot să dovedească: au aproape 60 de ani, dar un cuvânt de rău nu le-am spus [...], să-i numesc măgari, proști sau altceva, aceasta la mine a fost exclus. Mie îmi pare că aici e cheia educației, atitudinea tatălui, a mămicii față de copil, fiindcă copilul este acea peliculă fotografică care înregistrează tot ceea ce-i comunică mămica și tăticul.

Părinții

Mama mea nici nu știa carte, tăticul meu a învățat carte, fiind cioban, la oi pe câmp. În sat, pe atunci nu știa carte nimeni. Tata a avut un prieten, Iașca Donici, în satul meu Crocmaz, acolo unde e născută vestita artistă Ecaterina Malcoci, fosta mea prietenă [...]. Tata, de la el a învățat, mare amator a fost, că singur s-a perfecționat să scrie și să citească frumos.

Cartea dăruită și becușorul

Mi-a adus o singură dată tata o carte în limba rusă, de la niște soldați care o purtau cu dânșii în drum, i-au dăruit-o lui tata pentru mine. De acolo, am știut cum se poate de făcut acasă o stație electrică. După război, pe la noi erau automobile arse. Am găsit generator într-un automobil. Tot de la automobile am găsit becușoare de 12 W, care luminează farurile. În fața casei la noi era un salcâm înalt, am făcut o morișcă, la care am unit generatorul de la automobil și am pus în casă un becușor din acelea și, când bătea vântul, becușorul lumina în casă, pe atunci, nici nu se știa ce este acela bec. Iar eu am făcut (lumină) acasă.

Laudă boierească

În formarea mea personală, probabil, cum să spun, (a jucat un rol) anturajul, condițiile din jur. Mai era la mine și dragostea de-a vedea ceva nou. Până în '40, tatăl și mămica au lucrat în România. Tata era pe atunci logofăt la moșia lui Valentin Moțoi, iar eu, știi ce am făcut? Am văzut un plug cu roți, l-am luat, l-am desfăcut și mi-am făcut bicicletă. Vaaai, ce era să pap

pentru bicicleta ceea. Am făcut-o, dar nu puteam s-o mân cu picioarele, mă ducem la deal, și după – la vale. În acel timp, vine Valentin Moțoi, moșierul, și vede plugul fără roți. Îl cheamă pe tata: *Domnule Gheorghe, ce înseamnă asta?* Tata nu știa ce se întâmplă, dar eu nu știam ce să fac și îi spun: *Eu le-am scos*. Valentin Moțoi se uită la mine și mă întreabă: *Pentru ce? – Păi, domnule Moțoi, am făcut o bicicletă*. – Și cum mergi pe ea? mă întreabă. *Din deal spre vale*. Și tare lăudat am mai fost, nici bătaie n-am mai primit.

Capacități bune

Pe atunci, trăiam într-o casă sărăcăcioasă. Și, odată, i-am auzit pe mama și tata vorbind: *Ce facem noi cu Serioja, el are capacități bune, da școală pentru dânsul n-avem*. Și, într-adevăr, acolo, pe moșie, nu era nimic, numai vreo trei, patru case în care trăiau turcii. Ei erau bogați și mergeau la școală, dar eu nu puteam, era prea departe. M-au educat mama și tata cum au putut, în condițiile celea.

Ajutor de la tata

Părinții, numai părinții. La început a fost greu, dar după, datorită lor, am făcut și am ajuns ce am vrut, ei nu mi-au influențat părerile și nici nu s-au implicat în activitățile mele. Numai o dată, țin minte, tata m-a supărat când m-a întrebat: *Tu n-ai nevoie de ceva lei pentru ce construiești?* Și i-am spus: *Nu tată, nu am*. Nu-mi plăcea mie să cer bani, fiindcă și așa părinții mă ajutau. Întotdeauna când aveam nevoie de ceva, tata îmi dădea; nu mă refuza niciodată.

Educație prin muncă

Lucram și învățam, după lozinca ceea în limba rusă: «Трудовое обучение», adică „Învățarea prin muncă". Chiar și când eram șef de studii, școlarii noștri cu cea mai mare dragoste se duceau la cules struguri. Azi, toți spun că elevul nu trebuie să muncească. Nu-i adevărat. Elevul trebuie educat prin muncă. Atunci, pe vremea comunistă, munca la elevi era prioritară. Iată, de exemplu, la școala din Mingir, aveam un lot experimental, fiecare elev avea parcela lui de pământ, și, la biologie, fiecare răspundea: ce a sădit, ce va crește, ce soi. În afară de asta, cu colegul Vasile Sandrovici Armașu, biolog, am organizat și o grădină cu diferite soiuri de viță-de-vie. Elevii se rânduiau, că erau mulți, și învățau la lecții cum să altoiască via, cum s-o curețe, cum să îngrijească de ea.

Primul om cu studii superioare în sat

Din localitatea mea natală, am fost considerat primul om care a terminat studii superioare. În stat, nu-mi mai amintesc, dar foarte bun conducător de țară a fost pe atunci Bodiul Ivan Ivanovici[52]. Pe atunci, orașul era complet distrus. În locul în care e clopotnița noastră acum, în Chișinău, era numai o clădire, pe atunci tare mică, cu acoperișul rupt: „Cinematograful filmelor de zi". Făcând odată excursii cu ghidul nostru pin Chișinău, unde-i Guvernul, în fața la clădire, vedem o cutie mare, și ghidul ne spune: *M*ăi băieți, aista-i Ștefan cel Mare, eu nici nu știam ce înseamnă asta. Apoi, el ne-a povestit: *C*ând *Armata Sovietică înainta încoace, românii l-au scos de pe postament și vroiau să-l ducă în România, îi de bronz, metal scump, dar, când au văzut că îi ajung din urmă, l-au pus pe Ștefan cel Mare într-o fortificație și l-au ascuns*.

În Armata Sovietică erau și moldoveni, ajunși acolo, ai noștri spun: *Aista-i Ștefan cel Mare, din Chișinău*. În același timp, vine un mare mareșal, general, militar, se oprește cu „velistișii", un fel de mașină cu patru roti, neacoperită, pentru război, și întreabă în ucraineană: Що тут, хлопчикі?[53] Și unul răspunde: Вот молдаванин говорит что тут ихний государь[54]. *Какой государь?*[55], întreabă el. Și unul spune: Какой-то Стёпа[56]. Și l-au dus înapoi, iată așa a fost istoria lui Ștefan cel Mare. Ivan Ivanovici Bodiul, a avut grijă ca monumentul să fie recuperat. Nu doar asta, el toate clădirile, străzile, circul, le-a construit[57].

Frații

Am avut doar doi frați, unul mai mare și unul mai mic, alte rude – nu. Ei nu aveau școală. Un fel de școală de *buhalter*[58] avea fratele mai mare, dar studii superioare – nu. Eu am avut, apoi fratele mai mic, devenise tractorist. Într-o zi, a venit la mine la facultate și-mi spune: *Hai măi Serioja, că pe tine oamenii te vor președinte de colhoz în locul lui tata*. Da eu zic: *Nu, eu trebuie să rămân să termin Facultatea de Fizică și Matematică*.

---

[52] Ivan Ivanovici Bodiul (1917–2013), prim-secretar al Partidului Comunist al Moldovei (1961–1980).
[53] Ce e aici, flăcăule? (*ucr.*)
[54] Moldovenii spun că este domnitorul lor (*rus.*).
[55] Care domnitor? (*rus.*).
[56] Un oarecare Steopa (*rus.*).
[57] Hiperbolizare a faptelor istorice atribuite lui Ivan Bodiul (*n.n.*).
[58] Contabil (*rus.*).

Învățătoarea de rusă

Acasă și la facultate niciun profesor nu a avut ce să spună rău despre mine. Am să vă povestesc despre prima mea învățătoare de limba rusă. Prin vremea foametei, după ce dădusem examenele la Olănești, m-am dus la Nistru, să prind raci. Întorcându-mă spre casă, o văd pe colega mea, Ecaterina Malcoci. Ea se uită la mine și începe a râde. Eu, murdar de glod de sus până jos. O întreb unde pleacă și ea îmi spune că se duce la Odesa, la școala de artiști, pentru că nu va susține examenul la limba rusă. Îi zic: Î*ntoarce-te înapoi, că tu o să ai nota „3" sau „4"*, pe atunci note bune. Și ea, cu atâta încredere, îmi spune: *Serioja, dacă spui tu, te cred*. Profesoara de rusă era soția antrenorului meu, Nicolae Ivanovici, pe atunci eram și sportiv și ne cunoșteam destul de bine. Am alergat până la ei acasă, 8 km, când m-a văzut Nicolae Ivanovici, tare surprins a mai rămas, o cheamă pe soție să-i arate cine a venit în vizită. Le-am explicat de ce și cum am ajuns la ei și Nicolae Ivanovici îmi spune: *Serioja, stai fără griji, fata o să aibă nota „3", sau poate chiar „4"*. Iată așa profesori buni și înțelegători am avut.

Laudă cărții de matematică și vulturul viu, ca material didactic

Profesorul de matematică, foarte bun [...], tare ne mai lăuda cartea de matematică ca să ne facă și pe noi s-o iubim. Altul era Ciumac, biolog, din Crocmaz, care, la fel, tare bine explica. Ce metode utilizau? Reale, din viață. Odată, ca să înțelegem mai bine, un profesor a adus la școală chiar un vultur viu, ca să ne explice că forma aripii de avion e furată de la forma aripii vulturului. Harcenco Daniel Vasilievici ne-a predat fizica. Cozlovschi Miroslav Ivanovici mi-a dat documentul lui ca să demonstrez filmul la studenți. El a fost primul doctor în științe fizice din Moldova.

Fugi, ca să fii primul!

Când eram copil, pe vremea comunistă, aveam toți manuale, fără plată, manuale noi, caiete, și chiar caiete de desen. Iar până la educația comunistă n-am avut manuale, nu era nimic. Nici bibliotecă nu aveam. Cărți am avut, știți când? Când antrenorul m-a luat la întreceri sportive, întâi în raion și după pe republică. Eu nu știam ce-s astea întreceri sportive. Nicolae Ivanovici mi-a spus: *Fugi, ca să fii primul!* Și așa am făcut, devenind câștigătorul locului I în raion și locului II pe republică. Iată acolo, drept premiu, am primit doi saci plini cu cărți, și de-amu aveam biblioteca mea.

Ziarele

Radio și televizor nu aveam, dar în ziare, pe atunci, mai mult era tema războiului decât a educației, critică, analiză și caricaturi urâte.

Pregătirea ideologică în școli

Pe vremea comunistă, educația ideologică, e clar, era pusă temeinic. Era criticat capitalismul, așa erau prioritățile sistemului socialist. Pe urmă, în ziare se discutau diferite teme politice, însă cel mai mult îl criticau pe Hitler, pe armata lui, pe Antonescu.

Toți să învețe

Atunci mergea o luptă puternică, toți să învețe, să nu rămână elevi fără carte. În '57, când am venit în Mingir, rămași de pe vremea românilor erau necărturari absolut toți. Învățătorii erau veniți de peste oriunde, nu era niciun specialist al satului. Și seara, ne repartizam pe sectoare, luam fiecare câte o stradă și chemam toți oamenii de pe stradă ca să îi învățăm cum să scrie și să citească.

Vestimentație

Exista. Elevii erau toți la costum negru, pantaloni, cravată și cămașă. Fetele erau îmbrăcate în rochițe, cafenii, și niște șorțuri albe cu bretelă pe umeri. Frumos.

Manifestări naționaliste în instituție

N-am văzut niciodată, fiindcă, știți, sistemul era așa de bine plănuit, bine pregătit, că nici pentru elevi, nici pentru învățători nu erau interesante.

Voiam să învăț

Motivele pentru care am mers la Tudora au fost aceleași și pentru facultate. Voiam să învăț. Tată de-acum nu aveam, mama nu știa carte, n-aveam nicio susținere, singura scăpare era *stipendia*[59]. Și m-am dus, singur așa, că n-am avut încotro. N-aveam nici dintr-o parte absolut nimic [...].

Admiterea

Era concurs mare, examene la toate obiectele aveam, chiar și la desen, absolut la toate. Era o bară[60], să zicem: acesta a acumulat atâtea puncte

[59] Bursa (*n.n.*).

[60] Un anume punctaj minimal, pe care candidatul în student trebuia sa-l acumuleze, pentru a fi admis la facultate (*n.n.*).

deci, corespunde, iar următorul a primit mai puține puncte, așa că nu corespunde și deci el nu este admis. Să vă spun drept, am ros manualele din școala medie, le-am învățat la perfecție. Era carte cu probleme de rezolvat, apoi pe toate ca una le-am făcut, dar erau probleme, probleme. Acestea erau adâncite în așa fel, încât însușeai rezolvându-le, tot materialul. În ziua examenului, când am luat biletul, de la mine din grupă cineva m-a întrebat: *Cine se duce primul, tu sau eu?* Vă dați seama ce pregătire aveam amândoi?

Atmosfera la facultate

Era mândră, frumoasă, era întregită de profesori și studenți, se făceau și dansuri, eu, de exemplu, știam să cânt și dintr-un instrument – balalaika, și la dansuri, le cântam valsuri, și nu numai, câte și mai câte.

Prima zi de facultate

Îmi părea că toți din jur parcă se uită la mine. Eram tare curios, vroiam să văd tot, să ascult tot și tare mă temeam că nu o să reușesc să aflu totul.

Cerințele față de studenți

Erau umane, bune, frumoase, nu se făcea diferență, lectorii ne respectau și ne ajutau foarte mult. Iată, țin minte, la o lecție de matematică superioară, mă chinuiam să fac un desen, și ceva nu-mi ieșea mie [...], se apropie lectorul, se uită la mine în caiet, se așază lângă mine și spune: *Serghei, uite, vezi, desenul ăsta l-ai făcut foarte bine, dar la sfârșit ai o greșeală*. Și iaca așa, cu calm, ne explica toate lecțiile.

O cheie pentru Catea

Se copia, dar știți, nu ca acum. La facultate eu eram șef de grupă și la noi era o colegă Catea, ea nu avea un picior. Eram în ziua examenului, teoria relativității, mi se pare. Toți au susținut bine obiectul, dar ea a rămas ultima să răspundă. Acum, cineva care ieșise printre ultimii, vine la mine și îmi spune: *Catea nu știe răspunsul la examen, nu o să-l susțină*. Ce rămânea de făcut? S-o ajutăm? Eu îi întreb: *Aveți vreo cheie cu gaură?* Ei spun că da și mi-o dau. Luăm o foiță, scriem răspunsul și o băgăm în gaură. Mă duc la profesorul cu care avea examen și îi spun: *Permiteți-mi,* vă rog, să-i dau cheia asta lui Catea, că nu am să fiu în cămin. Și iată așa ne-am unit și am ajutat-o și pe Catea.

Colegii de facultate

Toți eram de prin sate, satele vecine chiar. Acum am rămas vreo doi, trei, mai ținem legătura încă. Am avut colegi deștepți, cel mai mult m-a frapat că nimeni din grupa noastră nu servea alcool, nimeni nu fuma, toți erau tare bravi. Mi-l amintesc pe Bolguță Nicolae, chiar recent am vorbit prin telefon, prieteni foarte buni am fost; pe urmă, Dimitru Zidu, tot cu noi în grupă, a devenit ministru al învățământului[61].

Discipline dificile de asimilat

Mecanica teoretică. Se aplica o matematică superioară [...], cum s-ar spune, cerea o dârzenie ca să știi materialul ăsta, și după, era *Sopromatul*, nu l-am învățat, numai am început să-l studiem și bine că am scăpat de el.

Limba rusă

Pe vremea războiului, mă întâlneam cu soldați sovietici, ei vorbeau și se jucau cu noi, chiar și zahăr ne dădeau, și iaca de atunci, până la facultate, am învățat-o. Toate manualele erau în limba rusă, pentru că erau tipărite la Moscova, la noi în Moldova încă nu erau; apoi când mai târziu s-a dezvoltat Moldova, Bodiu era la conducerea țării, a apărut traducerea în limba moldovenească a cărților.

Aduceau noutăți de prin lume

Miroslav Ivanovici Cozlovski, Arsenii Miroslavovici Cozlovski, Mozovca, am uitat cum exact, îmi plăceau cel mai mult. Ei, în afară de ceea ce era în manuale, tare mult adăugător ne spuneau. Ne făceau experiențe, ne explicau multe fenomene, aduceau noutăți de prin lume. Îi consideram ca lectori adevărați, un fel de universali, știau tot, mereu se pregăteau și lucrau asupra lor.

Relațiile dintre profesori și studenți

Erau foarte bune, profesorii se străduiau să fie cât mai aproape de studenți, o pedagogie foarte utilă pe vremea ceea era. Cred că greutățile de atunci ne-au alăturat, războiul a făcut multe jertfe în lume și neplăceri, și lectorii vroiau cumva să compenseze asta.

---

[61] Dumitru Zidu (1932–2002), deputat în Parlamentul Republicii Moldova (1994–1998, 2001–2002), primul secretar de partid la formarea raionul Suvorov (1964), ministru al învățământului. Doctor în filosofie. *Enciclopedia „Oamenii Moldovei". Volumul I. Președinți. Prim-miniștri. Președinții Parlamentului. Miniștri. Deputați (1991–2017)*, Chișinău, S.n., 2017, p. 187.

Biblioteca

Atunci erau deja biblioteci, una era a facultății, acolo erau cărți speciale pentru studenți. Erau cărți bune, serioase, din care aveai ce învăța; eu la toate examenele din ele mă pregăteam, rezolvam de-a probleme [...].

Viața de student

Trăiam la cămin, condițiile de trai erau foarte bune, mâncarea [...] cartofi prăjiți, mai mâncam și la ospătărie, ceaiul era tare ieftin, o copeică, două, pâinea era gratis pe masă, și de-un fel și de altul, puteai să mănânci câtă pâine vrei, nimeni nu-ți spunea nimic. O fost bine că eram prietenoși; îmi amintesc, într-o zi, colegul meu de cameră o vrut să fiarbă fasole. Avea plită electrică și a vrut să le pună la fiert de dimineață, atunci când revenim doar să mâncăm. Le-a pus și a plecat la lecții. Când a venit, directorul, stătea la ușă: *Ce-ați făcut acolo, voi știți ce s-a întâmplat? Pojar*[62]*, ați făcut, poj*ar [...].[63]

Surse de existență

Bursa era de vreo 35-40 de ruble, nu ne ajungea. Eu lucram încă la combinatul de fructe, făceam bani. Lucram tare mut. Odată, până la ora 23:00 am stat la combinat. De la atâta muncă mi s-a făcut rău și mi-am pierdut cunoștința pe stradă, în drum spre cămin. Oamenii s-au îngrămădit în jurul meu și spuneau că-s beat, alții, în genere, că-s un om de pe stradă. Auzeam tot, dar nu-mi puteam reveni. Dar n-aveam încotro, trebuia să ne luăm și costum, și încălțăminte. Atunci pantalonii îi luam și îi călcam să fie la dungă, frumos, dar dacă n-aveam fier de călcat, îi puneam sub pătură și, toată noaptea cât dormeam pe dânșii, se călcau. Să mă distrez, n-aveam timp, mă mai duceam la dansuri, acelea erau dansuri din respect, nu ca acum, mai cântam și la instrument, dar cel mai mult îmi plăcea la film.

Auditoriile

În cabinetul de fizică erau savanții lumii. Și englezi, și francezi, și germani, constructori, fizicienii la care învățam toate teoriile. Lectorii pregăteau placarde cu diferite însemnări la fizică, formule, rezolvări câte și mai câte, hărți cu URSS, tăblița lui Mendeleev, era și tabloul decanului facultății, Alexandrov.

[62] Incendiu (*rus.*).
[63] Râde (*n.n.*).

Să fim patrioți!

Nu, Doamne ferește, dacă vă spune cineva asta, să știți că e minciună[64]. La noi era un singur lucru, să fim patrioți, patriotismul era și cunoștințele, asta se punea pe primul plan, de asta la noi și mulți studenți au devenit savanți, poeți, câte mai câte. La adunări solemne și evenimente nu prea am fost, ne chemau, vorbeau, dar să strigăm pe străzi, nu. Erau mitinguri, dar fără bătăi, doar cele patriotice.

Nu ne trebuia nouă libertate

Un singur lucru nu era, libertatea cuvântului, cum i se mai spune acum, dar nu ne trebuia nouă libertate; aveam totul: și de învățat, și loc de lucru, toate posibilitățile, n-avem nevoie de altele.

Sărbători

9 Mai se sărbătorea cu flori, cu steaguri, discursuri. De Anul Nou, chiar frumos, cu brazi, magazinele pline de jucării. Se sărbătorea și Crăciunul și Paștele, eu mă duceam în zilele astea la biserică.

Singurul centru de televiziune din toată Uniunea Sovietică a fost la mine

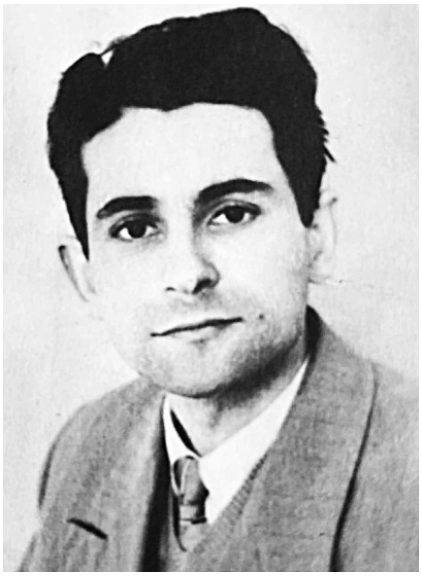
Am fost repartizat în satul Mingir, raionul Hâncești. Aici am construit prima stație electrică. Pe atunci, Mingirul nu avea curent electric. Iar eu, venind de la facultate, am văzut în curtea școlii un tractor, defectat, mi-a tras atenție și am întrebat directorul școlii: *Ce-i cu tractorul ăsta?* El spunea că, de două zile, doi tractoriști se chinuie să-l pornească și nu pot. Îi spun că vreau să-l fac, el se uită la mine, eu eram tânăr, și zice: *Dar ce-ați putea dumneavoastră face?* Până în seară l-am pus pe roate, era vorba despre starea electrică, electrificarea tractorului, ceea ce tractoriștii încă nu știau [...]. Era chiar aproape de Anul Nou. În școală de-acum se pregăteau de sărbătoare, elevii făceau jucării, decorațiuni. Eu aveam grupă de elevi din clasa a X-a, mari amatori... Sigur, când au auzit că am pornit tractorul, s-au lipit lângă mine și mă întreabă: *Mai departe, ce vreți să faceți?* Să facem ca până la Anul Nou să avem curent electric în școală! Ei, de fapt, nici nu știau ce înseamnă asta. Cu toate acestea, toți au ajutat, fiecare aducea ce putea. Directorul, în ziua ceea, și la Chișinău a fost, după becuri; colhozul din sat mi-a dat un generator vechi și împreună cu elevii am ajuns la rezultat. Cu 20 de minute înainte de a se începe Anul Nou am făcut să fie lumină în școală. După asta, împreună

[64] Replica la întrebarea dacă materiile de studiu erau cu caracter ideologic (*n.n.*).

cu colegul meu de biologie am realizat și prima cameră cinematografică, nu telecameră. Elevii erau entuziasmați, scoteau pelicula, o puneau înapoi, făceau experimente. Am făcut și un obiect, *Viața școlii*, ei filmau timp de o săptămână, după care scoteau pelicula și o prelucrau. Anul trecut am făcut 90 de ani și la această vârstă un fost elev îmi scrie: *Mulțumim că ne-ați învățat să facem radio în cutia de chibrituri*. Da, și asta am făcut. Și pe urmă ne-am gândit să punem în funcțiune și cabinetul lingofonic. Profesoara avea două magnetofoane, elevii pe masă toți câte un microfon. Când le venea rândul, trebuiau să citească sau să rostească cuvintele la microfon, magnetofonul înregistra, după care, profesoara îi demonstra, ascultând încă o dată materialul, cum a pronunțat și unde a greșit, ca elevul singur să-și dea seama. Asta nu e tot, cea mai mare realizare a mea a fost centrul de televiziune. Singurul centru de televiziune din toată Uniunea Sovietică a fost la mine. Am găsit telecamere, le-am montat, amplificatoarele de imagine le-am făcut noi singuri.

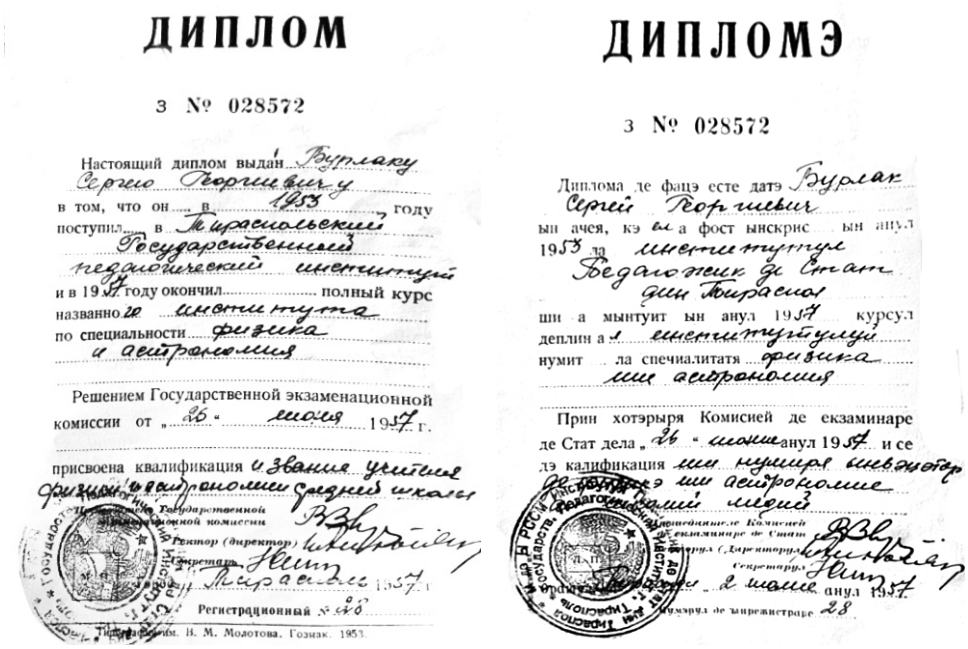
Colegii mei, ca și mine, erau tineri specialiști, calificați, nu existau certuri sau neînțelegeri. Și cu elevii, la fel. Am știut să-i înțeleg și, cel mai important, ei au știut să asculte, realizând împreună lucruri frumoase.

ANEXE[65]

Anexa 1. Serghei Burlac, pedagog la Școala Medie din satul Mingir, raionul Cotovschi (Hâncești), 1973

[65] Surse iconografice: arhiva privată Serghei Burlac.

ДИПЛОМ

з № 028572

Настоящий диплом выдан Бурлаку Сергею Георгиевичу
в том, что он в 1953 году
поступил в Тираспольский Государственный педагогический институт
и в 1957 году окончил полный курс
назван по специальности физика и астрономия

Решением Государственной экзаменационной комиссии от „26" мая 1957 г.
присвоена квалификация и звания учителя физики и астрономии средней школы

Ректор (директор) Швец
Секретарь Тираспольского Государственного Педагогического Института имени Т. Г. Шевченко
Регистрационный № 48

Типография им. В. М. Молотова. Гознак. 1953.

ДИПЛОМЭ

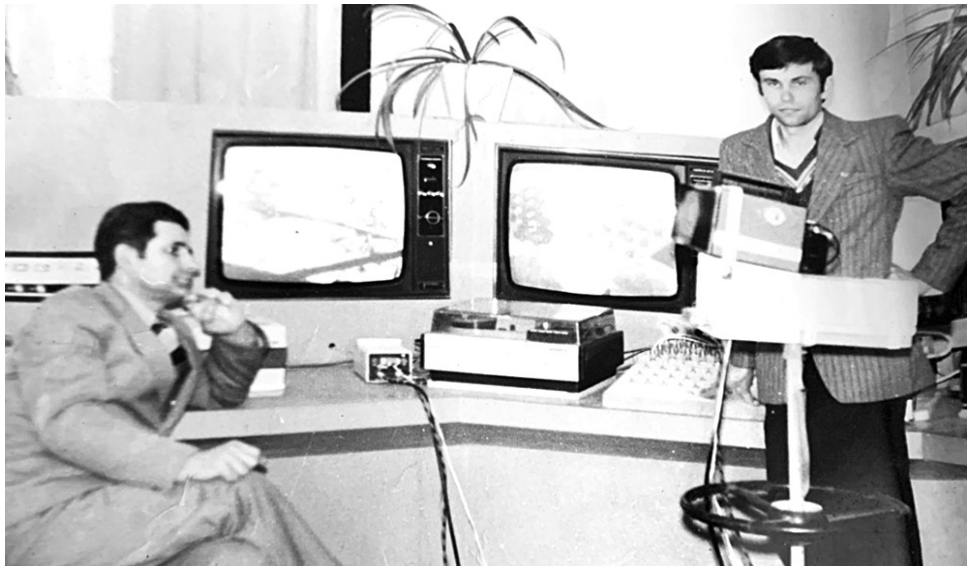
з № 028572

Диплома де фацэ есте датэ Бурлак Сергей Георгиевич
ын анул 1953 ла институтул Педагожик де Стат дин Тираспол
ши а мынтуит ын анул 1957 курсул деплин ал институтулуй
нумит ла специалитатя физика ши астрономие

Прин хотэрыря Комисией де екзаминаре де Стат дела „26" мая анул 1957 и се дэ калификация ши нумиря ынвэцэтор ла физикэ ши астрономие ын шкоалэ медие

Председателе Комисией де екзаминаре де Стат
Ректор (Директор) Швец
Секретарь
Региструл де ынрегистраре 28

Anexa 2. Diploma de absolvire a Institutului Pedagogic de Stat din Tiraspol, la specialitatea „fizica și astronomia", 1957

Anexa 3. Serghei Burlac împreună cu feciorul Serghei la Centrul de televiziune. Școala Medie din satul Mingir, raionul Cotovschi (Hâncești), cca 1975

„ÎN REPUBLICA MOLDOVA FIECARE SAVANT E PERLĂ, EL SOCOATE CĂ DEȚINE ADEVĂRUL ÎN ULTIMA INSTANȚĂ”

Natalia Burlacu s-a născut la 12 iunie 1952, în satul Sculeni, raionul Ungheni. Absolvă Școala Medie nr. 34 din Chișinău (1969), Facultatea de Economie, specialitatea – economia politică, a Universității de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova (1974). Doctorat la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova (1982), postdoctorat ASEM (1996). Doctor habilitat în economie (1997). Profesor universitar (1998). Lector superior, conferențiar universitar de economia politică la Institutul de Arte din Chișinău (1974–1990), conferențiar universitar, profesor universitar la ASEM (1990–2007), ULIM (2007–2018), USM (din 2018). Șeful Catedrei de management și marketing (2007–2008), decanul Facultății de Științe Economice (2008–2012), șeful Catedrei de business și administrare (2012–2018). Autoare a peste 100 de publicații științifice, inclusiv 4 monografii, 3 broșuri, 100 de articole, 5 manuale, 24 de ghiduri, și indicații metodice – [66].

Baștina. Rudele din România

M-am născut în satul Sculeni, acum raionul Ungheni, un sat foarte mare, așezat pe malul Prutului. De când mă țin minte, satul a avut o strân-

[66] *Natalia Burlacu: biobibliografie* /Univ. Liberă Intern. din Moldova; ed. îngr.: Z. Sochircă; aut.: Sv. Cîrlan, E. Țurcan, T. Kalgușkin, Chișinău, ULIM, 2007, 42 p.

să conexiune cu România. Există un pod funcțional, acum s-a construit și vamă. În general, avem un sat destul de dezvoltat [...]. Rudele bunicilor mei, chiar două surori din partea mamei, trăiau în Iași. Cele două mătuși, când veneau la noi în Sculeni se bucurau de o primire ca de neamuri, știți cum e la moldoveni de obicei. Ele ne povesteau despre viața lor la Iași, noi – despre a noastră la Sculeni. Nu păreau că sunt străini, familia noastră e foarte prietenoasă, și bunicii le întâlneau cu brațele deschise, dacă așa era atitudinea lor, exact așa a fost și a părinților mei, mama era neam cu mătușile. Ele veneau totdeauna cu cadouri, ne îmbrățișau, dacă aveau o rugăminte o îndeplineam, adică era o comunicare fără bariere. În ce privește rudele din partea tatei – toți erau din Sculeni, dar nu aveau legături strânse cu partea cealaltă a Prutului. Eu am fost prima oară la Iași după '90, până în '90 nici părinții mei nu au fost, mai des veneau rudele la noi, având o trecere mai liberă.

Legătura cu baștina

Rădăcinile noastre sunt de acolo, de la Sculeni, și eu nu vreau să le pierd. Pe copiii mei îi educ să-și iubească baștina și tradițiile, le arăt de unde provenim, familia noastră. La Sculeni ne-a rămas casa bunicii din partea mamei, vara duc nepoții numaidecât pe două luni de zile, le arăt, le povestesc, îi duc la Prut. Le povestesc istoria satului și le transmit ceea ce mi-au transmis și mie [...].

Din sat la oraș

Am învățat în școala medie din Sculeni. Tata a fost transferat la Chișinău și am absolvit numai opt clase la Sculeni, apoi am învățat la Chișinău, în Școala Medie nr. 34, școală specializată în matematică, pe care am absolvit-o în 1969. După ce am trecut la Chișinău, am fost o elevă nu chiar excelentă, medie, dar totuși am apărat onoarea școlii la jocuri de șah, unde am ieșit pe primul loc în școală și în oraș.

Pentru că ne-am transferat la Chișinău în a doua jumătate [a anului], prima jumătate a clasei a VIII-a am învățat la Sculeni, a doua jumătate – am terminat la școala [din Chișinău]. Colegii nu m-au primit deodată, poate că eram prea modestă, prea tăcută, nu eram acomodată, dar nivelul cunoștințelor era destul de bun, fiindcă la lucrările de control mai copiau de la mine, mai ales la chimie, fizică – fetele, colegele mele. Pe o colegă, cu care stăteam în bancă, am ajutat-o să facă niște probleme și de atunci

ratingul meu s-a ridicat. După capacități m-au acceptat, dar din punct de vedere vestimentar am simțit un disconfort, clar lucru că domnișoarele erau mai moderne.

Nu am simțit evidențierea între copii din partea profesorilor. O susținere mai îndeaproape mi-a oferit profesoara de istorie, poate că exista tradiția de a susține copiii colegilor. Probabil, tata, când m-a înscris la școală, s-a întâlnit cu conducătoarea noastră de clasă, care era și ea istoric ca tata și au stabilit să se susțină. Din partea profesoarei de biologie tot am simțit o bunăvoință, parcă mă proteja, într-un fel. Directoarea de școală mi-a fost profesoară de biologie. Învățătoarea de educație fizică, în genere, când a aflat că joc șah, m-a introdus în echipa școlii și când a văzut că sunt câștigătoare și am un anumit nivel, repede a răspândit în clasă zvonul, după care colegii se uitau cu alți ochi la mine.

Tata, istoric

Tata și mama au învățat în școală românească. Tata era primul pe listă, învăța foarte bine, scria poezii, avea scris caligrafic foarte frumos. Tata era istoric, a predat tot la Universitatea de Stat, suntem o dinastie de profesori universitari. Tata, Ilie Nicolae Burlacu[67] preda la Facultatea de Istorie două discipline: *Istoria Moldovei* și *Metodele de predare a istoriei*. Datorită faptului că a fost director de școală la Sculeni, metodica predării lecțiilor la copii o știa excelent, conducătorul lui științific fiind Afanasie Vasilievici Repida. Era un om excelent, susținea studenții moldoveni.

Tata nu a fost un om indiferent, și-a iubit țara și tare a ținut la pământul acesta, iar dragostea față de Moldova ne-a transmis-o și nouă copiilor, fiindcă nimeni din noi nu am plecat nicăieri. Copiii mei, de asemenea, au rămas în Moldova. Eu am insistat să rămână și să pună umărul la dezvoltarea țării noastre.

Tata tot timpul a ținut la copiii lui. În școală eu eram cu bazaconiile, mai mult băiat decât fată, cădeam din copaci [...]. Și acum țin minte cum

[67] *Ilie Nicolae Burlacu* (13.08.1923, s. Sculeni, jud. Iași – ?) – istoric, doctor în istorie (1976), conferențiar universitar (1978). Absolvent al Facultății de Istorie a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chișinău (1954). Învățător de clasele primare (1945–1948), învățător de istorie (1952–1966) și director (1954–1966) al Școlii Medii din s. Sculeni, raionul Ungheni. Metodist la Institutul de Perfecționare a Cadrelor Didactice și lector de științe sociale la Școala Republicană de Instructori de Pionieri din Chișinău (1966–1967). Învățător de istorie și științe sociale la Tehnicumul de Transporturi din Chișinău (1967–1968). Profesor de *Metodica predării istoriei și științelor sociale* și de *Istoria URSS* la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova (1968–1991). Arhiva Universității de Stat din Moldova, F. 1, inv. 5, ff. 3-6, 21-22, 32-34, 41-44, 46-49, 51-52, 75, 81-82, 86.

el lua spirtul și îmi ungea rănile, niciodată nu m-a certat, nu m-a bătut, mă netezea pe cap și-mi spunea: „Ai să crești și ai să înțelegi".

Dilema alegerii profesiei

Am vrut întâi să fiu contabil. Am terminat școala de matematică [...]. Îmi plăcea și istoria, și geografia, disciplinele acestea mi-au fost aproape de suflet, dar când m-am uitat în lista examenelor; erau matematica, geografia, obiectele pentru care aveam cunoștințe destule.

Mă pregăteam să merg la Politehnică, pentru că Facultatea de Economie era în cadrul Institutului Tehnic, dar nu mi-a plăcut clădirea și am refuzat categoric. Pe urmă a venit acasă o prietenă de-a surorii mele, care lucra la Academia de Științe, și-mi spune: *Natașa, de ce nu vrei să te duci la Universitatea de Stat, s-a deschis o grupă de economiști și una de filosofi* [...]? Atunci mi-a încolțit în minte ideea că aș putea fi profesor universitar ca tata [...]. Și am depus actele la Facultatea de Economie [...] din cadrul Universității de Stat din Chișinău, care pregătea profesori de economie politică pentru instituțiile de învățământ superior din Moldova.

Studentă la Chișinău

În 1969 am intrat la Facultatea de Economie a Universității de Stat, unde am învățat împreună cu colegii în blocul de istorie. Am fost două grupe speciale: a economiștilor și a filosofilor. În grupa noastră erau 25 de studenți: băieții, erau mai toți după armată, erau mai serioși, mai maturi, iar noi – doar șase fete, eram mai tinerele și poate mai naive. În doi ani, cât am învățat la Universitate, din grupa noastră au rămas 17 persoane. Nu au putut face față și au fost transferați la Institutul Tehnic, din câte imi aduc aminte. În anul I am învățat [următoarele] discipline: analiza matematică, teoria probabilității, economia politică. Am mai studiat și filosofie, comunism științific, dar totuși am bătut în economia politică.

Toate disciplinele erau absolut noi și diferite de cele pe care le studiau, de exemplu, studenții de la Facultatea de Istorie. Noi am fost o grupă specifică în cadrul Facultății de Istorie, programul fiind făcut, probabil, după o curriculă mai specială. Eram două grupe speciale [...]. După ce au absolvit colegii mei, toți au fost angajați în instituții superioare: la Universitate, Politehnică, Institutul de Arte ș.a. Eram solicitați pentru a preda în „limba moldovenească" disciplinele *Economie politică* și *Filosofie*.

Cât am învățat la Chișinău, studiile le-am făcut *fifty-fifty*, disciplinele ni se predau și în limba română, și în limba rusă. Totuși, eram pregătiți să predăm în instituțiile din Chișinău în limba moldovenească.

Îmi aduc aminte, când eram studentă, sesiunile erau organizate altfel: mai întâi era sesiunea de colocvii, până la Anul Nou aveam vreo 5-6 colocvii și abia după Anul Nou era sesiunea de examene. În anul IV se susțineau lucrările de curs.

Mai târziu, studenții celor două grupe, după doi ani la Universitatea de Stat din Chișinău, urmau să fie transferați la alte instituții de învățământ superior din alte orașe ale URSS. Pe noi ne-au divizat în trei universități: din Rostov, din Leningrad și din Moscova, astfel grupele create în Moldova nu au ajuns să absolve împreună. Dar nici acolo, unde au fost transferați, nu toți au absolvit.

Studentă la Moscova

Grupa noastră de economie politică a fost divizată în trei părți. Cinci studenți din grupa noastră: Ceslav Ciobanu[68], Mihail Costiuc și noi, trei fete – Adam, Seredenco și eu – am fost trimise la Moscova. Am plecat în '71 și am învățat la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov", pe care am terminat-o în '74. După care am revenit în Moldova și am lucrat ca profesor de *Economie politică*.

Cât privește studiile la Moscova, am fost puși într-o grupă „multietnică": erau și din Armenia, și din Azerbaidjan, și din Rusia, din diferite colțuri ale acestia. Nu am fost o grupă mare, am fost până la 20 de oameni. Cum m-am simțit atât de departe de Chișinău? Deja trecusem etapa transferului Sculeni–Chișinău, cam același lucru l-am simțit și când m-am mutat la Moscova. Trei din cei cinci colegi (Ceslav Ciobanu, Adam și o colegă care a decedat de o boală incurabilă) au învățat foarte bine la Moscova, au terminat cu *diplomă roșie*[69]. Eu și Costiuc am terminat cu diplomă obișnuită.

[68] *Ceslav Ciobanu* (n.1951, Hlinaia, Edineț) – economist, politician, traducător. Absolvent al Facultății de Economie a Universității „M.V. Lomonosov" din Moscova (1974). Doctor în economie (1979), conferențiar universitar la Academia de Științe Sociale de pe lângă CC al PCUS din Moscova. După 1991 a fost ministru al privatizării administrării proprietății de stat din Republica Moldova, viceministru al afacerilor externe, ambasador al Republicii Moldova în SUA. Actualmente este profesor la Universitatea Virginia, SUA.

[69] *Diplomă roșie* – denumire neoficială a diplomei de studii superioare, oferită absolvenților universităților sovietice care aveau la terminarea studiilor cel puțin 75% din calificativele obținute la examenele la materiile obligatorii, colocvii, susținerea tezelor de an, stagii de practică – „excelent", iar restul calificativelor erau „bine". Coperta diplomei avea culoarea roșie. Ceilalți absolvenți primeau diplomă cu copertă albastră.

Biblioteca

În primul rând, am avut bibliotecă acasă, tot setul de ediții *Pușkin* era la noi. Mama era la școală șefa bibliotecii, ea ne propunea cărțile pe care să le lecturăm. Prima carte pe care am citit-o în limba română [cu grafie] latină a fost la Moscova, se numea „Răzbunarea" și am cumpărat-o din magazin, pentru că la Moscova acestea se vindeau liber. La noi, în Moldova, cu părere de rău, nu se vindeau și cu greu le puteai găsi. Acasă aveam o bibliotecă mare pe care am completat-o toți membrii familiei. De exemplu, sora mea, când venea în vizită la mine la Moscova, cumpăra cărți din librăriile moscovite și le ducea pentru biblioteca noastră de familie.

Autoritate obținută prin cunoștințe solide

[Ne-am impus autoritatea în mediul grupei de la Moscova] prin străduința noastră de a învăța bine și prin calitatea studiilor de care dădeam dovadă. După ce-am terminat anul III, colegii noștri au înțeles că le putem face concurență, pentru că învățam foarte bine. Vreau să spun că eu și domnul Costiuc mai luam câte o notă de „4", dar ceilalți trei colegi, care au terminat cu *diplomă roșie*, aveau doar note de „5". Scopul nostru era de a obține cât mai multe cunoștințe. Stăteam zile întregi în sala de lectură, [studiam] toată bibliografia recomandată, mai ales cea suplimentară, fiindcă ne obligau nu doar să conspectăm literatura de specialitate obligatorie, dar și suplimentară. Studiam din scoarță în scoarță, mai ales articolele din revistele «Вопросы экономики», «Экономические науки», «Международная экономика» și altele. Le citeam pe toate, le conspectam și ieșeam la răspuns la orele de seminar sau completam răspunsurile colegilor noștri, atunci se vedea că eram foarte bine pregătiți. Majoritatea notelor la colocvii și la unele examene le-am primit „automat", cum spuneam noi studenții atunci, adică ni se punea nota finală în baza rezultatelor obținute pe parcursul semestrului și eram eliberați de la examen. Așa era [...], dacă luai cuvântul la fiecare seminar [...], apoi arătai conspectul literaturii obligatorii; profesorii te susțineau și chiar te motivau.

Profesori și studenți

Am avut noroc că profesorul nostru de economie politică era Viktor Nikitich Cherkovets[70], un profesor cu rădăcini tot din Moldova. Tatăl lui

[70] *Viktor Cherkovets* (26.03.1924, Gorodnya, regiunea Cernihiv) – economist. Absolvent al Facultății de Economie, al Universității de Stat din Moscova (1954). Specialitatea: economie politică. Doctor habilitat în economie (1966). Profesor la Catedra de economie politică (1967), prodecan (1965–1971), decan (1980–1987) al Facultății de Științe Economice a Universității de Stat „M.V. Lomonosov" din Moscova.

a fost prim-secretar de partid al raionului Soroca, după '45. Când am venit ca niște puișori neajutorați din Moldova, el totdeauna ne-a ocrotit, ca un tată. Când ne vedea, se uita blând la noi, poate că își amintea de tatăl său, nu știu. Pe urmă, de la aspiranții (doctoranzii) noștri care au făcut doctoratul la Moscova – Valeriu Umaneț[71] și Victor Caun, fost prorector la Academia de Studii Economice, am aflat că are ceva cu Moldova. Ei erau doctoranzii lui și ne-au povestit, la cămin ei trăiau la etajul 7, noi la etajul 5, și comunicam. Diaspora Moldovei era foarte strânsă. Cu noi învăța Sergiu Pavlicenco[72], ne-a unit și am dus o viață studențească interesantă.

Excursii

În timpul studiilor la Moscova am organizat periodic excursii. Singuri. Era Serioja, era Dima, îi spuneam bade, tot la Universitatea de Stat lucrează, dar nu țin minte numele de familie. Era de la limbi străine și ne povestea multe fapte interesante despre locurile pe care le vizitam. Am fost în împrejurimile Moscovei. La Zvenigorod, prima dată am văzut atâtea biserici. La Zvenigorod sunt și mănăstiri, inclusiv Facultatea de Teologie. Apoi, împreună cu colegele, am fost în țările baltice. Una dintre colege coresponda cu o fată din Tallinn și prin intermediul ei am ajuns să vedem Estonia. Am fost, desigur, și la Leningrad la colegele noastre. Ele erau cazate într-un cămin pe Insula Vasiliev, vizavi de Palatul de Iarnă, astfel că am avut ocazia să descoperim frumusețea Leningradului tocmai din centrul orașului. Am avut o studenție bună. Am fost în toate muzeele bune din Rusia, unde puteau intra fără plată studenții. Am vizitat de mai multe ori Tretiakovka[73], am fost și la Muzeul „A.S. Pușkin", și la expoziția lui Picasso, și la Bolșoi. La Teatrul Mare am fost mai des [...]. Chiar dacă stăteam în lojă în picioare, am mers la teatru de câte ori am avut ocazia. [...] Am avut mare noroc să văd cele mai bune spectacole în timpul studenției. Pentru studenții de la instituțiile de învățământ cu profil artistic, intrarea în instituțiile de cultură era gratuit, noi însă intram în baza carnetului studențesc și achitam doar 80 de copeici.

[71] *Valeriu Umaneț* (22.10.1941, s. Grigorăuca, raionul Soroca – 2003) – absolvent al Facultății de Economie a Universității de Stat din Chișinău (1964). Asistent, lector, conferențiar (1974), profesor (1989) și șef al Catedrei de economie politică/științe socioumaniste a Universității de Stat din Moldova (1993–2002).

[72] *Sergiu Pavlicenco* (n. 1949) – un hispanist-comparatist, doctor habilitat în filologie, profesor universitar și șef al Catedrei de literatură universală a Universității de Stat din Chișinău/Moldova.

[73] *Tretiakovka* – numele popular al Galeriei de Stat Tretiakov – muzeu din Moscova fondat în 1856 de colecționarul de artă Pavel Tretiakov, care adăpostește azi în colecția sa aproximativ 2 000 opere de artă.

În cămin

La Moscova am mers trei fete din Moldova, am vrut și în cămin să fim cazate împreună. Funcționarii de la Universitatea „M.V. Lomonosov" au ținut cont de doleanța noastră și ne-au cazat pe toate într-un bloc de cămin foarte bine utilat. Aveam toate comoditățile în cele două camere și un mic antreu. Am stat toți trei ani împreună, împărțind aventurile vieții de student.

Bursa

Colegele aveau bursă mărită de 40 ruble, eu aveam bursă obișnuită 35 ruble. Părinții îmi trimiteau bani și alimente, mă descurcam bine.

Alimentația

Mâncam când și cum aveam [...]. Dimineața ne limitam la un ceai, acasă, iar la amiază – mâncam la cantină, fiindcă nu întotdeauna ne întorceam la cămin, deși distanța de la facultate până la cămin o parcurgeam în 10 min. Cantină era și în cadrul universității, dar și în cămin. Cina, de asemenea, o luam pe apucate. Dacă mergeam la cinema – ajungeam și la cantină. Dar dacă mergeam la teatru, nu mai luam cina la timp, mâncam foarte târziu, după spectacol.

Haine moscovite confecționate de mama

Mama îmi cosea după cerințele mele toate hainele. Acum îmi dau seama că era o manifestare a conflictului între generații: îmi doream fuste mai scurte, mama credea că trebuie să le port mai lungi [...]. Chiar i-am spus odată că, dacă îmi va croi o fustă după placul ei, o va purta ea. Eram categorică. Cumpăram țesătura de la Moscova și în timpul vacanțelor, pe care le petreceam la Chișinău, mama îmi cosea hăinuțe. Dar nu pot afirma că aveam multe. Așa, vreo două-trei seturi de îmbrăcăminte pentru fiecare sezon.

Vreau să subliniez că nu exista printre studenții cu care am fost colegă [cultul acesta al îmbrăcămintei]. Sau, poate, nu am fost atentă, fiind mult prea tare concentrați pe studii. Noi, cei plecați din Moldova, înțelegeam foarte bine că trebuia să ne întoarcem și nu puteam să-i dăm de gol pe cei care ne-au trimis la Universitatea „M.V. Lomonosov". Trebuia să arătăm că putem ține pasul cu ceilalți colegi din alte regiuni ale Uniunii. Așa că, mai mult am fost în cadrul facultății decât al distracțiilor, care erau numai atât cât se făceau la facultate sau pe care se făceam la cămin.

La strâns roada

Știu că studenții din Moldova erau trimiși în fiecare toamnă în colhozuri pentru a ajuta la cules roada. Din câte îmi aduc aminte, cei care ne făceam studiile la Universitatea „M.V. Lomonosov" am fost o dată sau de două ori la o bază de legume și fructe, dar pentru o singură zi. Și aceasta a fost sâmbătă sau duminică. La *voskresnice* și *subotnice* tot o singură dată am participat. Așa cum era atunci, eram aproape toți comsomoliști. Când sindicatele sau organizația comsomolistă ne spuneau iată mâine organizăm *subotnik,* desigur veneam toți. Consider că a fost o experiență bună, fiindcă muncind împreună legam prietenii cu colegii de la facultate și de la universitate, în al doilea rând, întotdeauna după subotnice se organizau la cămin activități cu caracter cultural, care ne ajutau să înțelegem ce prezintă felul de caracter al Moscovei sau al colegilor ruși. Anume la subotnice, dar și în timpul practicilor, am văzut că rușii sunt foarte binevoitori. Nu eram însărcinați cu munci grele. Am plantat niște copăcei odată, altădată am măturat și am făcut curățenie într-o hală mare. Cam așa [...].

Sărbători revoluționare și casnice

Atât cât am fost studentă la Moscova, nu am fost niciodată invitată, dar nici colegii mei, la vreo sărbătoare cu iz revoluționar de tipul demonstrații de ziua Revoluției din Octombrie, de ziua truditorilor etc. Nu ne-au chemat, fiindcă acolo mergeau, probabil, doar muncitorii de la uzine și fabrici, clasa muncitoare, iar noi – studențimea – nu aveam ce căuta. În schimb la Chișinău, sigur că am fost la demonstrații când eram studenți. La 7 Noiembrie și la 1 Mai mergeam cu întreaga grupă, cu tot colectivul universității la demonstrații și alte manifestări, dar la Moscova – nu.

Aceste demonstrații le-am tratat ca pe niște sărbători, fiindcă după evenimente plecam acasă, unde mama ne întindea câte o masă foarte bogată și părinții erau bucuroși și fericiți să ne vadă. Colegele plecau la țară, eu, dacă eram din Chișinău, veneam acasă, unde mă aștepta mama cu bucate deosebite. Mama avea o rețetă de tort, pe care i-a dat-o mătușa din România, și ni-l pregătea doar la sărbători. Tortul era cu zahăr ars și nouă ne părea foarte gustos.

Sărbătorile comuniste le-am acceptat fără echivoc. Credeam că așa trebuie să fie. Cel puțin, la noi în familie așa a fost. Nici cu colegii n-am discutat niciodată la cât sunt de corecte sau nu, e bine sau nu, ori noi eram așa naivi sau în familie nu se discuta [...].

Disciplinele preferate

Nu am avut discipline preferate. Știam că există un set de obiecte pe care trebuie să le studiez să devin specialist bun în domeniul economiei politice. Este firesc că am manifestat un interes mai mare pentru disciplinele de profil, mai ales pentru *Economia politică a imperialismului*. Studiind-o, ni s-a recomandat și am citit pentru prima dată lucrarea lui Lenin «Империализм как высшая стадия развития»[74]. Anume la Lenin am citit pentru prima dată despre monopoluri, despre carteluri, sindicate, concerne ș.a.m.d. În al doilea rând, am avut un profesor foarte interesant, Stukalov, care ne preda disciplina. Nu țin minte prenumele lui, dar l-am memorizat foarte bine prin metoda de predare și prin faptul că explica niște lucruri foarte complicate într-o manieră clară și pe înțeles. Profesorul Stukalov făcea niște analize comparative ale situației din Apus la momentul predării și felul în care era tratat imperialismul de Lenin. Acest profesor ne deschidea ochii asupra mai multor aspecte pozitive ale economiei capitaliste, cum îi spuneam în perioada sovietică. Anume de la el am deprins maniera de a preda comparativ. Eu, când predam, le arătam studenților cum funcționează modelul american, cum funcționează cel japonez și cel moldovenesc. Anume felul comparativ îi atrăgea pe studenți să vină la orele mele, cred. Eu nu am avut niciodată probleme cu studenții, întotdeauna veneau la mine la lecții, fiindcă comparația aceasta le deschidea mintea, îi punea să gândească, iar eu nu le impuneam opinia mea. Dimpotrivă, le spuneam că ei singuri trebuie să facă și să reflecteze asupra lucrurilor, să le treacă prin experiența proprie [...].

Practica pedagogică

Am realizat practica pedagogică la Institutul Cărbunelui și Oțelului la Moscova timp de jumătate de an. Așa cum era tradiția, practicantul asista profesorul responsabil de curs și făcea seminarele cu studenții. Era o profesoară, măștcată, care mă ținea din scurt și îmi analiza fiecare lecție, menționând unde am făcut bine și corect și unde am greșit, indicându-mi totodată și soluții. Vreau să spun că am avut o școală bună, din punctul

[74] *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* – operă economică a lui V.I. Lenin, dedicată tranziției capitalismului de la etapa acumulării inițiale a capitalului la cea a capitalismului monopolist, sau la imperialism, fapt produs la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX. Lucrarea a fost scrisă în primăvara anului 1916 la Zürich și publicată la Petrograd în aprilie 1917, explică într-o formulă destul de clară și accesibilă legile economice de bază inerente capitalismului în această etapă de dezvoltare.

meu de vedere. După programul de practică trebuia să fac 10 seminare. În afară de orele de seminar, am mai asistat la toate lecțiile de economie politică care s-au ținut în timpul practicii. La Institutul Cărbunelui și Oțelului, lecțiile de economie politică se predau în altă manieră decât la Universitatea „M.V. Lomonosov". La institut, temele erau mai puțin teoretizate și erau legate mai mult cu practica, aveau caracter mai pragmatic, aplicativ. Mie îmi era foarte interesantă abordarea, mai ales că trebuia și să mă pregătesc minuțios pentru seminare. Adică trebuia să știu ce s-a predat la orele de curs, prelegeri.

Laborantă la catedră

În anul IV am fost angajată în calitate de laborantă la Catedra de economie politică și am participat la toate proiectele catedrei. Astfel am obținut și un supliment material. Cu toate acestea, generația noastră a fost foarte modestă.

Teza de licență

Pentru teza de licență am ales o temă pe o problemă de economie internațională. Am luat aspectul internațional, fiindcă erau două organizații internaționale de acestea în Polonia, una în România și una la Moscova. Pentru că vorbesc limba româna, șeful meu mi-a dat niște materiale în română pe care eu le-am tradus în rusă. El avea un proiect, iar prin aceste traduceri l-am ajutat și mi-am făcut totodată teza de licență. De asta și m-a luat în calitate de laborant la catedră, ca să-i pot traduce materialele.

În studențime mi-a apărut un articol științific într-o culegere a unei conferințe științifice organizate la Moscova, la care am participat cu o comunicare. Pentru că am luat locul I, prof. Javadov[75] mi-a propus să public materialul, iar el m-a ajutat să-l redactez conform cerințelor. În general, în studenția mea, se organizau diferite conferințe studențești la Moscova, la Leningrad, în universități din țările baltice și în orașele universitare ale Rusiei. Era un schimb interesant de experiență.

Examenele de stat

Mi se pare că am susținut trei probe la absolvirea facultății: economia politică, comunismul științific (examen obligatoriu) și teza. L-am avut îndrumător pe un profesor din Azerbaidjan, Javadov, care era șef de catedră

[75] Gatam Agalievici Javadov.

la MGU[76], pe urmă am vrut să vin la el la aspirantură, doctorantură, dar nu m-a luat și m-a dat la alt profesor.

Repartizarea

Ministerul Învățământului de la noi ne-a repartizat pe toți cei care am absolvit Universitatea „M.V. Lomonosov" la diferite instituții de învățământ superior din Moldova. Așa am ajuns la Institutul de Arte. Clădirea de vizavi, unde e Conservatorul.

Prima lecție: dezastru

Am predat 16 ani la Institutul de Arte[77], până în 1990. Prima lecție a fost un dezastru. În primul rând, am nimerit la grupa de actorie și regie, iar viitorii regizori erau toți băieți după armată. Făcându-mi studiile în limba rusă, clar lucru că aveam o frică enormă să predau în limba moldovenească. Trebuia să cunosc toată terminologia. Aveam un conspect, care era în limba rusă, dar deasupra mi-am însemnat terminologia în limba română. În timpul lecției mă uitam cu coada ochiului în conspect și știam despre ce era vorba. După ce am citit prima lecție, era prelegere, s-a sculat un regizor, care mi-a declarat *Natalia Ilinicina* (ei nu-mi spuneau dna Burlacu), *la noi lecțiile așa nu se citesc*. A fost un aviz negativ, care era ca o lovitură. Eu spun: *Da, înțeleg că nu se citesc așa, dar eu așa le voi citi*! Și nu am cedat. Pentru cea de-a doua oră m-am pregătit mai profund ca să pot preda fără să mă uit în conspect. Poate nu m-am ridicat la așteptările lor, dar nu pot spune că nu-mi cunoșteam disciplina. Materialul îmi era cunoscut și nu erau probleme. Dificultatea era bariera de limbă. Eu am învățat tot programul în limba rusă, mai ales ultimii trei ani, când am studiat la Universitatea „M.V. Lomonosov". Comunicam tot în limba rusă, astfel că am avut mari bariere lingvistice. Avizul negativ al studenților a fost pentru mine un șoc și o motivație totodată. După aceea m-am schimbat mult, am înțeles – cunoștințele mele de la universitate sunt bune, dar trebuie sistematizate, trebuie să utilizez metode didactice ca să ajung la studenți, ca să-ți înțeleagă materia predată, mai ales că ei erau viitori actori.

---

[76] Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov" din Moscova.

[77] *Institutului de Stat al Artelor din Chișinău* – instituție de învățământ superior artistic din RSS Moldovenească, înființată în anul 1963 pe baza Conservatorului de Stat din Chișinău (deschis în 1940). Asigura formarea profesională a muzicienilor-interpreți, dirijorilor, compozitorilor, muzicologilor, actorilor de teatru și cinematografie, educatorilor în domeniul culturii etc. A fost reorganizat, în anul 1999, în Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice.

Când suflăm în *trubă*[78], ne suflăm și creierii

Economia politică era o disciplină străină pentru studenții de la Institutul de Arte. Am avut ore în grupele de muzicanți – noi le spuneam dobișți, ei îmi ziceau: *Natalia Ilinicina, nu trebuie să cereți de la noi să știm definiții, pentru* că *noi când suflăm în trubă, ne suflăm și creierii*! Și eu am înțeles că este un specific, nu pot merge pe metoda clasică și am început să citesc literatură specială ce ținea de adaptarea mesajului didactic, am început să introduc exemple cu instituții muzicale la seminare. Le dădeam teme pentru referate cu aspecte economice în operele compozitorului cutare sau cutare. Astfel, unul cânta la vioară, dar unul spunea istoria acestui compozitor și așa ne-am împrietenit. După mulți ani de la aceste evenimente, m-am întâlnit cu regizorul Rotaru, care mi-a fost student și care mi-a zis: *Natalia Ilinicina, abia când am ajuns în străinătate, mi-am dat seama că ați avut dreptate în ceea ce ne spuneați în timpul orelor.* Mi-a dat un aviz pozitiv și eu mi-am dat seama că am făcut un lucru nu rău.

Teza de doctorat

După absolvire, colegii mei au fost invitați să-și continue studiile la aspirantură, rămânând la Moscova. Eu însă am revenit la Chișinău, fiind angajată și lucrând trei ani de zile. Dar scopul meu era să mă întorc la Universitatea din Moscova și să urmez și eu doctorantura, fiindcă așa se cădea într-o carieră de profesor universitar. Trebuia să treci toate etapele. Înainte însă trebuia să planifici doctoratul. Nu puteai să te înscrii la doctorat când îți abătea. Trebuia să aștepți să se deschidă locuri pentru Moldova. Eu am mers ca specialist din Moldova și a trebuit să aștept până îmi vor da un loc la aspirantură. Am făcut doctoratul cu frecvență la zi.

În ’77 am mers la Universitatea de Stat din Chișinău și am dat examenul de intrare. În perioada sovietică erau câteva metode și câteva etape ale procesului de admitere la doctorat. Unii susțineau un examen de intrare, alții aveau dreptul să susțină un minim de candidat și cu aceste examene de minim să fie admis la aspirantură. Eu am pregătit filosofia la Universitatea de Stat, unde am susținut și examenul. Limba străină am dat-o la Academia de Științe a Moldovei și am obținut două examene de minim, care erau valabile ca examene de intrare. Iar la examenul de intrare am susținut doar specialitatea. M-am specializat în gestiune, management.

[78] Aici: instrument muzical de suflat (*n.n.*).

Conducător mi-a fost Boris Fiodorovici Zaițev, colaborator superior din Institutul de Planificare de pe lângă Guvernul Moscovei, la nivel municipal. Mi-a propus să aleg singură tema, atunci eu am mers pe continuarea tezei de licență – «Проблемы управления в международных хозяйственных объединениях стран-членов СЭВ»[79]. Fiindcă am ales o temă cu caracter internațional, am colaborat cu diferite organizații internaționale. Nu am fost peste hotare în perioada aspiranturii.

În general, am plecat prima dată în afara țării după' 90. Din cauza temei mele cu caracter internațional, prima mea teză de doctorat am susținut-o în baza unei proceduri specifice, care se numea *susținere închisă*. Tot în cadrul unui consiliu științific specializat, dar nu era o susținere publică, așa cum suntem obișnuiți azi. Deși susținerea nu a fost publică, am reușit să o trec în sală pe sora mea, care a asistat și m-a susținut moral. Doar m-au întrebat: *Cine-i asta?* Le-am răspuns că este sora mea și au acceptat să intre în sala unde a avut loc susținerea. Teza mea de doctor nu era în acces public, ci doar cu drept limitat de a fi consultată, pentru că am examinat un subiect legat de utilizarea energiei atomice, mai bine zis, despre activitatea unui organism internațional numit *interatominstrument*[80]. Măcar că am analizat doar deciziile, modul de organizare din punct de vedere ale funcțiilor managementului în *interatominstrument*, la prima discuție, care a avut loc la catedră, am abordat doar niște aspecte generale, fără a indica fapte, date, indicatori și alte informații concrete. Colegii, care au analizat teza în cadrul catedrei de specialitate, mi-au spus că nu merge această variantă, pentru că este prea teoretică și teza a fost respinsă. Împreună cu conducătorul științific am mers la șeful catedrei, care era atunci Gavril Haritonovici Popov, mai târziu primarul Moscovei. După ce a citit autoreferatul, acesta a spus: *Da! Ați avut dreptate că ați adus prima variantă teoretică, acum puneți așa cum este cercetarea științifică, dar cu grifu l «Для служебного пользования».* Atunci am mers în Secția nr. 1, am arătat autoreferatul, ei mi-au dat certificat și mi-au pus ștampilă. Am susținut teza în trei ani de zile, dar am reușit și să mă căsătoresc, să nasc un băiat și să prelungesc lunile de concediu de maternitate.

---

[79] Н. Бурлаку, *Проблемы управления в международных хозяйственных объединениях стран-членов СЭВ: автореф. дис. канд. экон. наук* /науч. руководитель: Б. Ф. Зайцев; Моск. гос. ун-т., М., 1982, 22 с.

[80] *Interatominstrument* – asociație economică internațională, creată în 1972 prin semnarea unui acord între șase țări membre ale CAER-ului (fără România și Mongolia). Misiunea asociației era de a garanta asigurarea țărilor membre cu echipamente pentru cercetarea si utilizarea energiei nucleare (Richard Szawlowski, *The System of the International Organizations of the Communist Countries*, BRILL, 1976, pp. 123-127).

Soțul

Mama lucra șefă de bibliotecă la Institutul de Perfecționare a Școlilor, iar soacră-mea a venit la perfecționare, pentru că era director de școală la Horești. Când a aflat că mama poartă numele de familie Burlacu, i-a spus că-i cunoaște soțul, adică pe tatăl meu. Făcuse cunoștință cu el la Fălești, unde se organizau în fiecare an la sfârșitul lui august adunări ale directorilor de școală, tata fiind și el director la Sculeni. Soacră-mea a fost deputat în Sovietul Suprem și era vestită în raion. Întâmplător, am intrat într-o zi pe la mama la birou pentru că îmi trebuia o carte și am întrebat-o dacă o are în bibliotecă. Iar viitorul meu soț a venit după mama sa, să o ducă acasă. Apoi ne-a dus cu mașina personală acasă și iată așa am făcut cunoștință. Soțul meu a fost învățător de geografie, apoi a făcut doctoratul în domeniul geografiei la Academia de Științe. I-a fost conducător științific Kibalcici, un strănepot al unui revoluționar rus. Soțul meu nu era atât de insistent ca mine și nu a susținut teza de doctor la Moscova. S-a întors acasă și, fiindcă era profesor de geografie la Academia de Studii Economice din Moldova, șeful lui de catedră – Hrișcev Evghenii Ilici[81] (a fost rector al ASEM) l-a ajutat și motivat să susțină teza de doctor în Moldova. Dar, în 2000, soțul meu a decedat.

Împreună cu soțul frecventam toate adunările care se organizau pe Piața Marii Adunări Naționale, am avut cumătri care erau frontiști, dar în familie eu eram femeie, nu profesor, nu eram doctor habilitat, mergeam după soț. Nu mă amestecam în discuțiile pe care le avea soțul cu prietenii lui care veneau la noi în ospeție [...]. Copiii noștri au învățat în școli românești, în casă se vorbea româna. Am o fată și un băiat. Feciorul lucrează în servicii publice, dar fata a mers pe calea tradiției și este profesoară.

Podul cu Flori, independența

Independența Republicii Moldova a fost o sărbătoare pentru familia noastră. După adunarea din Piața Victoriei din Chișinău, actuala Piață a

[81] *Eugeniu Hrișcev* (06.02.1942, s. Pelinei, jud. Cahul – 29.03.2009) – absolvent al Facultății de Economie a Institutului Politehnic din Chișinău (1970). Doctor habilitat în științe economice (1986), profesor universitar (1988), membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei (2000). Asistent, lector superior la Catedra de economie a muncii a Institutului Politehnic din Chișinău (1970–1974). Conferențiar, profesor, prodecan al Facultății de Economie și șef al Catedrei de planificare a industriei la Universitatea de Stat din Moldova (1977–1991). Șef al Catedrei de management general (1991–2002) și rector (1994–2001) al Academiei de Studii Economice din Moldova (Eugeniu Hrișcev. Membru corespondent al AȘM. Indice biobibliografic. Chișinău, 2008).

Marii Adunări Naționale, ne-am întâlnit cu colegi, prieteni și alte persoane în parcul de la Sobor[82], ne-am felicitat unul pe altul. La Podul de Flori eu am fost în Sculeni. Au participat și mama cu tata. Eu am stat acasă, pentru că numai ajunsesem și eram obosită, fiind la volan [...].

Economia politică sub vremuri

Pe parcursul a 16 ani am activat la Institutul de Arte din Chișinău. Deși Veniamin Apostol, rectorul, era unul din membrii Frontului Popular, pe noi, membrii Catedrei de marxism-leninism, acest fapt nu ne-a afectat la început. Noi, în general, eram mai separați de restul colectivului. Împreună cu colegii de la catedră, explicam în mod corect toate fenomenele așa cum spunea știința pe care am învățat-o și pe care o predam. Ulterior, el a adoptat hotărâri foarte radicale: a lichidat disciplinele de *Economie politică*, *Comunismul științific*, chiar dacă m-am dus la el și i-am propus să introducem în loc de *Economia politică* disciplina Продюсерство[83], a citit proiectul și a spus: *Da, e interesant, dar nu accept*. Desigur, era doar un proiect. I-am dat și un articol unde se lămurea cum viitorii artiști, manageri trebuie să încheie contracte de prestări servicii, cum să le elaboreze corect din punct de vedere [jurudic și economic], cum să prevadă riscurile ș.a.m.d. Desigur, proiectul meu era firav argumentat. Mai trebuia să prelucrez terminologia tradusă din limba rusă, mai era de lucru [...]. Dar el a zis – nu. Ce să-i faci? Viața-i, viață. Știu că este un început și este un sfârșit. Pentru mine a fost sfârșitul unei perioade. În anii 1990 a început să se schimbe curricula și Institutul de Arte s-a dezis de disciplinele *Economia politică*, *Comunismul științific* ș.a.m.d. și eu, practic, am rămas fără lucru.

Fiindcă am predat în limba moldovenească, șeful Catedrei de management la ASEM, Hrișcev, căuta un profesor să țină cursurile în limbă moldovenească și mi-a propus să vin la *Catedra de management* a acestei instituții. Astfel am fost angajată la catedra care mai târziu a fost redenumită *Bussiness și administrare*, iar acum se numește *Management și antreprenoriat*. Am fost responsabilă de predarea unei discipline economice la anul II. Să știți că nivelul [de pregătire] al studenților de la ASEM era foarte bun. Studenții cunoșteau foarte bine terminologia economică, aveau cunoștințele necesare economice, iar eu trebuia să le vorbesc de ma-

[82] Catedrala Nașterea Domnului din Chișinău.
[83] Producție de filme, spectacole etc.

nagement, organizare, planificare, motivare, pe când la Institutul de Arte trebuia să lămuresc fiecare cuvânt.

La ASEM am mai muncit încă 16 ani, apoi m-am transferat la ULIM.

La Academia de Studii Economice: școală americană

Catedra la care am fost angajată la ASEM în anii 1990 a fost una internațională: rectorul Hrișcev era bulgar, două colege erau ucrainence, iar cei mai mulți erau ruși și moldoveni. Nu am discutat niciodată despre aspectele etnice în cadrul catedrei. Deși atitudinea colegilor ruși era una de retragere, ei erau parcă înarmați, atenți în expuneri și în viziuni. Nici noi, moldovenii, nu am întrecut limita, conlucram strict după profesie, după specialitate. Am devenit mâna dreaptă a lui Hrișcev, fiindcă eram unicul specialist cu studii de bază în domeniu și am prefăcut absolut toată documentația catedrei, am făcut curriculumul specialității în limba română.

Apoi [profesorii vorbitori de limbă rusă] au plecat. Nu știu care au fost motivele plecării lor. Pe parcursul primului an de aflare a mea la catedră, ei au dispărut. Nici nu am fost atât de apropiată cu ei ca să discut aceste aspecte. M-am ocupat de elaborarea documentației în limba română, în baza căreia trebuia să funcționeze catedra.

După 1974, în cadrul Universității era o singură catedră de economia politică, noi am făcut relațiile cu catedra aceasta. Conducătorul nostru de grupă era Jalbă, moldovean; Umaneț era tot moldovean, noi nu am simțit realitățile astea, dar când am venit la ASEM, Hrișcev ținea catedra în mână și discuții politice nu erau acceptate. Hrișcev era interesat de activitățile cu studenții, de asigurarea frecvenței la ore.

Pe lângă faptul că toată documentația catedrei înainte de 1991 era redactată în limba rusă, aceasta se referea la economie sovietică și nu la management. După ce am făcut cunoștință cu documentele, l-am informat pe șeful de catedră că acesta nu se referă la management. Eugeniu Hrișcev îmi spune atunci: *De unde te-ai luat, așa mare specialist?* Și i-am zis că, de fapt, am susținut teza de doctor în domeniul managementului. Aflând acest lucru, șeful de catedră mi-a zis să mă ocup eu de redactarea documentelor necesare. Și am fost nevoită să prefac toată documentația. Noi ne-am bazat pe școala anglo-saxonă, am preluat din tradițiile universităților americane și am făcut toată documentația pentru specialitățile de management atât pentru ruși, cât și pentru moldoveni, fiindcă erau și grupe ruse, și grupe moldovenești. Managemenul s-a născut în America și

l-am convins și pe șeful catedrei să mergem după școala americană și iată până acum toți merg pe școala americană.

La ULIM

În principiu, nu sunt om al conflictului, dar am o poziție și am devenit incomodă în momentul preluării catedrei de altă persoană. Când Eugeniu Hrișcev nu a mai fost reales ca rector, a venit altă generație. Persoanele noi din administrația ASEM-ului mai făceau greșeli. Când le făceau, toți tăceau, eu însă n-am tăcut și astfel n-am mai fost aleasă prin concurs, fiind nevoită să plec la ULIM, de unde primisem o propunere.

Un doctor habilitat cu atitudine pozitivă

Teza de habilitat am făcut-o la ASEM și am susținut-o în '96[84], am plecat în 2005. Tema tezei de doctor habilitat tot de management ținea. Despre corporații și managementul corporativ. Așa cum am mai spus, mi-a plăcut problema imperialismului ca stadiul cel mai înalt de dezvoltare al capitalismului, unde Lenin a descris monopolurile, care formează corporațiile. În principiu, acest aspect a determinat și disciplina noastră, fiindcă managementul este gestiunea corporativă, mai mult decât gestiunea întreprinderilor mici și mijlocii. Nu prea cunoșteam economia Republicii Moldova, fiindcă n-am lucrat în sectorul real, n-am fost nici la o uzină din Moldova, nici după ce au început să facă privatizări și schimbări. Am participat într-un proiect de cercetare a managementului corporativ în cadrul firmei *Primes Intertimes*. Un coleg de-al nostru câștigase un grant și m-a invitat și pe mine în echipă. În cadrul acestui proiect am circulat prin toată Moldova și le-am citit lecții despre managementul corporativ, deci eu, clar lucru, mi-am ales domeniul acesta a managementului pentru cercetare.

Deși am avut emoții foarte mari, plus nu cunoșteam prea bine nici profesorii de la ASEM, am susținut teza de doctor habilitat. Eram practic prima femeie doctor habilitat care a susținut teza la ASEM. Pentru toți a fost un șoc. Cum, a devenit Burlacu habilitat? Ceilalți, toți șefi de catedră și conferențiari, iar eu doctor habilitat. După mine au urmat și alții. La noi, în Republica Moldova, fiecare savant se consideră o perlă și socoate că deține adevărul în ultima instanță.

[84] Natalia Burlacu, *Managementul corporativ: problemele adaptării metodologiei de gestiune managerială în perioada de tranziție la economia de piață: specialitatea: 08.00.05 – econ. și management în ramură și domeniu de activitate: autoref. tezei de doct. habilitat* în șt. econ. / consultant șt.: E. Hrișcev; Academia de Studii Economice din Moldova, Chișinău, 1996, 48 p.

Ce am simțit după susținerea tezei de doctor habilitat? În primul rând, mi s-a deschis lumea savanților din Moldova, au început să mă invite în calitate de referent la susținerea tezelor de doctor și doctor habilitat la alți colegi. Am mers pe calea dialecticii și cred că anume cantitatea determină calitatea. Nu poți să devii peste noapte inteligent, peste noapte profesor ș.a.m.d. Cu cât mai mulți moldoveni vor deține titlul de doctor și doctor habilitat, cu atât mai mult va prospera societatea noastră, se va dezvolta, fiindcă intelectul colectiv reglează, totuși, activitatea economică cel puțin. Eu am fost un referent pozitiv, nu negativ, chiar dacă am dus lupte științifice când am susținut un doctorand de la ASEM. Odată, niște oponenți de la Academia de Științe au dat aviz negativ la teza unui doctorand și eu m-am împotrivit, spunând că nu este corect. Am argumentat, am demonstrat că nu au fost obiectivi, fiindcă teza s-a discutat în amănunte la catedră, fiind destul de bună. De fapt, a fost un conflict între conductor și candidat.

Dacă între șeful catedrei și un profesor se iscă vreun conflict, atunci catedra se scindează, se formează grupări. Și noi am simțit grupările acestea. Dar cred că este o situație firească, într-un anumit fel. Prin contradicții apar idei noi, direcții noi și atunci te gândești, poate într-adevăr să ne uităm și din alt unghi la lucruri. În calitate de șef de catedră la ULIM am avut o pleiadă de doctoranzi care se temeau de avize negative. Le-am spus să nu le fie frică: avizele negative arată lacunele tezei. Un aviz negativ trebuie acceptat ca un ajutor. Concurența e ca o tradiție la noi. Știți cum e la țară: dacă eu am casă cu două etaje, vecinul va construi cu trei. Asta se simte în sângele nostru. Dacă concurența este îndreptată pozitiv, atunci e perfect, dar dacă ia forma invidiei – nu e bine!

Cred că totul depinde de persoană. Omul nu ajunge la un nivel înalt pur și simplu. Depune muncă, efort, stăruință. Altul însă, mai pasiv, mai leneș, vrea să obțină cumva mură în gură. Poate părinții sunt vinovați că l-au alintat prea mult. Dar dacă omul e deschis și pozitiv, depășește nevoile și greutățile. Nu poți sări de la sapă de lemn la rachetă cosmică, trebuie să treci toate etapele evoluției. Așa și noi, trebuie să depășim evolutiv etapele de dezvoltare a civilizației. Poate în unele cazuri le depășim mai rapid, fiindcă există exemple de unde poți să înveți [...].

ASEM și ULIM: experiențe

Din punct de vedere curricular, nu erau diferențe între ASEM și ULIM. În principiu, s-a respectat legislația cu privire la învățământ. Am trecut primii acreditarea [științifică] și am obținut categoria „B". La științe nu am avut probleme niciodată. Vorbesc despre Catedra de business și administrare de la ULIM. Colegii au fost foarte receptivi. Catedra de la ULIM, care mi-a fost încredințată să o conduc, avea doar doi doctori în științe, iar când m-am eliberat, am lăsat șapte doctori. Toți au fost formați în cadrul ULIM. Universitatea avea și seminar științific de profil, și revistă, și consiliul științific. Am creat absolut toate condițiile pentru ca profesorii din cadrul facultății să aibă posibilitatea să facă carieră. Din punct de vedere al organizării, la ULIM era mai rigid, mai strict și mai controlat. În ASEM și chiar și la Universitate [Universitatea de Stat din Moldova] profesorul e mai liber, există și se respectă libertatea academică, libertatea cuvântului și altele. Adică, catedra poate să promoveze propria politică, dar acolo [la ULIM] – nu. Acolo domnește stilul autoritar de conducere și trebuie să te supui.

Experiența țărilor baltice

Din țările baltice au plecat [peste hotare] mai mult de 50% din populație. ULIM-ul avea un acord de colaborare cu instituții din țările baltice. Veneau profesorii lor la noi și profesorii noștri mergeau încolo pentru schimb de experiență. Când veneau profesorii lor, noi întrebam: *De unde luați studenți?* Studenții lor nu sunt autohtoni, sunt veniți din India, China și alte țări. Au autohtoni foarte puțini.

Studenții

La ULIM am avut mai mulți studenți din România. Erau și din țările arabe. Studenții din Republica Moldova sunt în mare parte disciplinați. Aproximativ 70% dintre ei frecventau lecțiile, seminarele. În schimb, se pregătau de ore mai puțin decât cei de la ASEM. Studenții de la ASEM erau mai puternici decât cei de la ULIM. Vorbesc despre situația din perioada în care activam la ULIM. Dotarea ASEM-ului era mai bună, iar cea a ULIM-ului era mai slabă. Noi însă am depus efort să depășim situația. Am obținut niște proiecte, am câștigat niște granturi și am dotat catedra cu calculatoare. Atunci când am venit la catedră, nu am găsit niciun calculator. Ulterior am primit unul, dar cele mai multe le-am obținut prin proiecte. Am dotat catedra foarte bine și cu proiectoare și altă tehnică ne-

cesară. Catedra era foarte tânără, micuță, într-o facultate destul de mare. Erau aproape 1 000 de studenți la facultate. Îmi aduc aminte că într-un an au fost 800 de absolvenți. Dar apoi numărul lor a scăzut la 500, apoi 300 și așa mai departe.

La Universitatea de Stat din Moldova

Am colaborat cu universitatea, am fost membru al seminarului științific. Îndeosebi am colaborat cu Catedra de management, condusă de Marian Jalenco. Când au impus autoritățile statului restricții cu privire la numărul de seminare din care poți face parte, m-am retras în seminarul de la universitate. Dar nu am întrerupt colaborarea. Cât am fost șef de catedră la ULIM, am invitat profesori de la USM în calitate de referenți și de membri ai seminarului științific de la noi. Cum nu dai, dar Universitatea de Stat e cârmaciul științei și este liderul universitar în Republica Moldova. Este universitate stabilă, care se dezvoltă. Iar stabilitatea asigură tradiții bune.

Suntem încătușați [...]

Știți cum se spune, noi nu putem să fim categorici. Ca popor suntem foarte harnici, popor care vrea să obțină multe, dar tot în același timp suntem tare încătușați. Fiindcă pământul nostru, deși e foarte roditor, pui un băț și crește un copac, necesită muncă multă. Noi ne-am învățat că pământul o să ne hrănească, pământul o să ne dea și într-adevăr ne-a dat mult. Acum lucrurile s-au schimbat. Nu ne putem pune toată speranța în pământ, trebuie să aplicăm tehnologii inteligente, să fim la curent cu toate inovațiile în domeniu. Dacă nu ținem cont de dezvoltarea tehnicii, tehnologiilor și a științei, vom rămâne în urma țărilor dezvoltate.

Dimitrie Cantemir spunea că trăsătura caracteristică moldovenilor este lenea la carte. Moldovenii nu citesc, nu vor să învețe. Pe timpul lui Cantemir, când erau foarte puține școli și nu era așa de ușor să ajungi să înveți în școli, poate și da. Dar și munca de zi cu zi era destul de grea și necesita eforturi fizice foarte mari ca să supraviețuiești. Acum partea cu supraviețuirea am depășit-o. Deși ar trebui să mergem înainte, să ne dezvoltăm, noi, nu știu de ce, ne-am stopat. Deși avem toate condițiile, toate posibilitățile, o parte din noi nu vrea să depună efort la carte [...].

[...] Au rămas bătrâni și copii în Republica Moldova. Bătrânii nu au forță, iar copiii nu au de la cine lua exemplu pentru că părinții lor sunt plecați peste hotare.

Cultura economică

În Republica Moldova, cultură economică nu prea există. Trebuie să instruim copiii în ale businessului de la școală, din clasa a IX-a. [S-a predat odată în școală *Antreprenoriatul*], dar l-au eliminat din program. Îmi aduc aminte că atunci când lucram la ULIM, fiind antrenați în proiecte de promovare a instituției, am fost în toate raioanele republicii. La întâlnirile cu copiii de clasa a XII-a îi întrebam: *Tu ești clasa a XII-a. Cu ce ai vrea să te ocupi, ce-ți place?* Urma o tăcere de mormânt. Copiii noștri nu au deloc spiritul inițiativei. Suntem un popor cuminte. Pământul nostru necesită muncă simplă. Doar acolo unde pământul nu este roditor, condițiile climaterice sunt grele și trebuie să supraviețuiești, oamenii pun mintea în mișcare, caută metode de supraviețuire [...].

Generația noastră nu era pregătită să se ocupe cu antreprenoriatul. Generațiile care au venit după noi nu erau pregătite să facă afaceri. Noi suntem vinovați că nu i-am pregătit. Iar ei au luat calea cea mai simplă, au emigrat în căutarea unei vieți mai ușoare. Acolo s-au așezat cu traiul și au început să trimită bani acasă. Astfel, copiii lor nu simt necesitatea să muncească, să se descurce, să-și caute singuri surse de existență. În sat, chiar și la mine la Sculeni, sunt atâtea oportunități pentru afaceri – unul a deschis o frizerie, altul a deschis un minimarket. Dar orice afacere necesită timp, necesită eforturi. Noi însă vrem repede și mult. Așteptăm roade ca de la un copac care rodește mult și tot anul. Dar în business nu merge așa.

VIAȚA MEA DE ELEV ȘI APOI STUDENT A FOST CU MULT MAI INTERESANTĂ, DECÂT CEA A GENERAȚIILOR CONTEMPORANE

Svetlana Buruian s-a născut la 1 martie 1968, în orașul Leova. A absolvit Școala Medie nr. 2 din orașul Leova, iar apoi a urmat studiile superioare la Institutul Pedagogic „Ion Creangă" din Chișinău, Facultatea de Istorie și Pedagogie, între anii 1985–1990. După ce a încheiat studiile universitare, a revenit în orașul natal, unde a activat ca profesoară de istorie la Liceul Teoretic „Mihai Eminescu" timp de 13 ani. Din 2009 este director al Centrului de Zi pentru Copii „Speranța" din orașul Leova.

Atmosferă foarte caldă

Îmi amintesc doar momente frumoase, în familia noastră predomina o atmosferă foarte caldă. Părinții mi-au făcut diferența între bine și rău, însuși exemplul propriu al părinților mi-a servit drept exemplu de educație.

Formatori de educație

În formarea mea educațională m-au îndrumat părinții, profesorii de la școala pe care am urmat-o. Cred că un aport mare l-a adus și profesorul de istorie, în mare măsură, datorită lui mi-am continuat studiile la Facultatea de Istorie și Pedagogie. Munca stătea la baza educație în familia noastră. Și lectura, de asemenea, juca un rol important, dar, totuși, am fost educată prin muncă. Bunicii locuiau departe de noi, și ei au avut un aport mare în educația mea.

Pedepse

Părinții sunt născuți în anul 1940, ei n-au făcut școală la români, dar îmi vorbeau uneori despre ceea ce le povesteau părinții lor. Își aminteau mai mult despre pedepsele aplicate elevilor.

Lecturi

Literatură artistică citeam foarte mult. Referitor la literatură educațională, îmi amintesc că în biblioteca din familie aveam cartea pedagogului Suhomlinski[85], pe care am citit-o abia când am mers la facultate.

Nostalgie din clasele primare

[...] Amintiri plăcute. Prima mea învățătoare a fost o femeie cu inimă mare, care ne întâmpina și ne petrecea zilnic cu zâmbetul pe buze. O învățătoare care ținea mult la noi, cred că mi-a fost și ea un exemplu, ca să-mi continuu studiile în pedagogie. Și astăzi, când ne revedem cu colegii de clasă, ne amintim cu nostalgie de momentele din clasele primare.

Profesori foarte buni

Am avut parte de profesori foarte buni. Dar cel mai mult îmi amintesc de profesoara de geografie; fiecare oră pentru noi era o călătorie, așteptam cu nerăbdare orele de geografie. Îmi plăceau foarte mult orele la limba română, profesoara își începea fiecare lecție cu o poezie sau un text, asta ne capta atenția și ne trezea dragostea pentru limba română. Îmi plăceau lecțiile de istorie, profesorul ne aducea mereu exemple din viață, făcea ca istoria să fie mai accesibilă pentru noi. Îmi plăceau orele de muzică, profesorul nostru, anterior, a făcut parte din ansamblul „Noroc", un profesionist în domeniu. De fapt, toate disciplinele școlare mi-au fost interesante.

Literatură didactică

Se studia din manualele școlare de atunci, pe care le găsesc accesibile elevilor, erau interesante pentru noi, iar subiectele erau bine expuse. Erau cărți în limba română, dar în grafie chirilică, erau cărți în limba rusă, literatură artistică, corespunzătoare vârstei noastre. Bibliotecile erau dotate cu cărți foarte bune.

---

[85] Vasile Suhomlinski (1918–1970), pedagog umanist sovietic, considera că dezideratul educației rezidă în a forma o personalitate pe baze umanistice. Vezi: Г.П. Герасимова, *Сухомлинський Василь Олександрович.* În: Енциклопедія історії України: у 10 т. /Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України, Т. 9, Київ, Наукова думка, 2012, с. 913.

Surse alternative

Evident, aveam și alte surse alternative, pe lângă sursele pe care le puteam găsi în bibliotecile școlare. Primeam prin poștă reviste. Televizorul era un mijloc pentru a ne pregăti temele, dacă era necesar, chiar și radioul. Îmi amintesc emisiunea «В мире животных»[86], era foarte captivantă și informativă; «Очевидное и невероятное»[87], o emisiune științifică, unde aflam multe curiozități. Îmi plăcea foarte mult să citesc revista «Юный натуралист»[88], pentru că îmi plăcea natura, și din această revistă aflam lucruri noi despre faună.

Pregătirea ideologică

În fiecare zi de marți aveam ora politică. La începutul orelor de studii, ora 8:00 dimineața, până la 8:30, aveam o oră specială, pentru care fiecare dintre noi pregătea o informație de esență politică fie din republică, fie de peste hotarele acesteia. Eram pregătiți ideologic și prin intermediul careurilor pionierești, unde eram pedepsiți, lăudați, ni se ofereau diplome. La 23 Februarie, de Ziua Armatei Sovietice, aveam manifestări solemne, elevii din fiecare clasă erau îmbrăcați în uniforme militare sovietice, pe care le coseam sau eram nevoiți să le împrumutăm. Interpretam cântece patriotice, mergeam toți într-un pas, făceam repetiții o lună întreagă. Era un concurs, nu îmi amintesc numele, dar eram premiați. Vara era organizată „Zarnița", „Orlionok", niște concursuri sportive-militare pentru băieți și fete. Și astăzi am fotografii de la competiții, în acea perioadă le găseam interesante. Făcând o comparație, în viziune mea, viața mea de elev și apoi student a fost cu mult mai interesată, decât cea a generațiilor contemporane.

Pionierul pedepsit

Pentru elevi era obligatorie uniforma școlară. Fetele, pentru zilele festive, aveau șorț alb, iar în zilele obișnuite purtam șorț negru, fusta era nu mai

[86] În lumea animalelor – ciclu de emisiuni televizate sovietice și rusești. Prima emisie s-a realizat la 17 aprilie 1968, iar ultima – 15 decembrie 2019.

[87] *Evident și incredibil* – ciclu de emisiuni televizate sovietice și rusești, difuzat între 1973 și 2012. Prezentatorul emisiunii a fost profesorul cu descendență din spațiul românesc Serghei Kapița (14 februarie 1928, Cambridge, Marea Britanie – 14 august 2012, Moscova, Rusia), fizician, domeniul științific: fizica. Doctor habilitat în științe fizico-matematice (1961). Membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei (2010). Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Republica Moldova – 25 ani. Repere istorice. Istoria științei*, Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală, 2016, p. 141; Gheorghe Baciu, *Zece nume marcante ale neamului*, Chișinău, S.n., 2018, pp. 99-103.

[88] Revistă sovietică și rusă lunară de popularizare a științei, destinată școlarilor, și viza fauna sălbatică, relevând probleme de istorie naturală, biologie și ecologie.

sus de genunchi, culoarea uniformei putea fi doar gri, negru și maro. Pionierii obligatoriu purtau cravată purpurie. Dacă cineva uita cravata acasă, era trimis să o ia. Sau, dacă acest lucru se repeta des, Pionierul era pedepsit.

În tabără pionierească

În tabără pionierească eu am fost o singură dată și o singură zi. În schimb, sora mea abia aștepta vara să meargă la tabără. Nu îmi plăceau astfel de tabere, nu îmi place în general atunci când totul era prea riguros organizat, să mă culc și să mă trezesc la o oră indicată, să merg în coloană [...].

Visul din copilărie

Din copilărie visam să devin profesor, dar nu știam domeniul. Apoi, în clasa a IX-a, am decis că voi fi profesoară de istorie și, evident, erau necesare studii superioare, deci după absolvirea școlii am mers la Facultatea de Istorie și Pedagogie.

Șapte candidați pentru un loc

M-am pregătit din manualele școlare, manuale de istorie, de limba română, de limba franceză, de asemenea, și din ghidul candidatului în student; acolo găseam întrebările și în baza acelor întrebări m-am pregătit de examenele de admitere, alte surse nu am avut. Concursul era mare. Îmi amintesc că eram șapte candidați pentru un loc. Am avut patru examene la admitere, principalul criteriu de selecție erau notele acumulate la examene.

Prima zi la facultate

Nu am avut mari emoții, deoarece, atunci când ne pregăteam de admitere, am trăit două săptămâni în cămin și am reușit să fac cunoștință cu viitorii colegi.

Atmosfera generală la facultate

M-am simțit foarte bine, în special datorită colegilor de facultate; practic, toți eram de aceeași vârstă și aveam interese comune.

Cerințe mari, dar nu exagerate

Cerințele erau mari, evident, dacă vorbim despre o instituție de învățământ superior, dar nu erau exagerate. Eu n-am trișat [la examene], dar colegii trișau, se făceau copiuțe, se scria pe mâini și picioare, fiecare cu

metoda lui. Depindea foarte mult de profesorul la care dădeam examenele. Am avut profesori care nu aplicau pedepse, pur și simplu, îi permiteau studentului să susțină examenul. Dar am avut și profesori care pentru trișări pedepseau, studenții rămâneau restanțieri.

Amintiri calde

Am zis și mai devreme că am avut colegi minunați. Îmi amintesc de multe ori de întâlnirile pe care le organizam cu studenții de la alte facultăți, am făcut o întâlnire cu studenții de la Institutul Agricol, unde unele colege de-ale mele și-au găsit chiar și viitorii soți. Aceste întâlniri le organizam noi. Unii dintre colegii de facultate aveau cunoscuți sau prieteni la Institutul Agrar sau la Universitatea de Stat și decideam să facem ceva împreună. Conducerea instituției ne permitea, întâlnirile le făceam în auditoriile universității, coordonate cu decanul facultății. Nu am colegi care au rămas la Universitatea Pedagogică, am o colegă care și-a continuat studiile în domeniul arheologiei și un coleg care predă istoria la ULIM, în rest majoritatea au mers în școli.

Activitățile extracurriculare

Disciplinele opționale vizau lucrul în arhive, muzee sau activitățile extrașcolare, ca de exemplu activitatea în taberele pionierești.

Limba rusă

Limba rusă la facultate nu am învățat-o, am avut doar limba franceză, dar toată literatura din care ne pregăteam era în limba rusă. Eram nevoiți să învățăm pentru ore din acele lucrări.

Profiluri de profesori

Majoritatea erau trecuți de 50, am avut și profesori de 70, îmi amintesc de profesorul de la *Istoria Modernă*, îi spun doar prenumele, Eugen, era trecut de 75 de ani. Profesorii au fost foarte bine pregătiți. Pe mine m-a marcat profesorul de *Istorie Antică*, profesorul de la *Istoria Contemporană*. Și ceilalți profesori au fost adevărați profesioniști, dar aceștia doi pe care i-am menționat au fost cei mai aproape de noi. Am avut și unii profesori care doar citeau ora și plecau, nu exista un *feedback*. Nu ne întrebau dacă am înțeles ceva sau nu. Veneau, citeau ora, ochii din conspect nu îi luau și plecau.

Profesorul nu a reușit să ajungă la inimile noastre

Pentru mine cea mai complicată a fost *Istoria Evului Mediu*, perioada medievală cred că nu a fost pentru mine, de vină era poate profesorul care ne preda această disciplină, nu a reușit să ajungă la inimile noastre.

Relațiile dintre profesori și studenți

Vreau să zic pe scurt, erau relații profesor–student, nu erau nicicum apropiați. Aveam relații mai apropiate doar cu curatorul grupei, orice problemă pe care o aveam, o rezolvam împreună cu el. Am avut un mic incident doar în anul II, cu unul dintre profesori, dar în rest atmosfera a fost binevoitoare.

Surse bibliografice utilizate

Utilizam acele surse care erau necesare pentru a ne pregăti de ore. Mergeam la Biblioteca Națională, fosta „N.K. Krupskaia", sau la biblioteca universității. Nu aveam destule manuale. Trebuia din timp să rezervăm literatura necesară, ne era greu să ne pregătim pentru seminare. Nu îmi amintesc să fi avut literatură restricționată.

Viața de student

Am avut o viață de student interesantă, ziua era divizată: în care eram la ore, apoi mergeam la teatre, concerte, ne plimbam prin Chișinău.

În cămin

Am locuit în cămin pe același loc cu prietena mea, nu am avut norocul să am un loc al meu, deoarece conducerea instituției a considerat că vin dintr-o familie bună, cu venit mai mare față de colegii mei. Am trăit în anul I la gazdă, apoi prietena mea m-a chemat să locuim împreună, dormeam împreună pe un pat. Erau condiții nu foarte bune, dar acceptabile. Făceam noi reparație în camere. Veceu comun, baie comună, bucătărie comună, dar ne împăcam.

Mai mult cheltuiam banii pe concerte, teatre, cărți, muzică

Sursele de venit erau ceea ce primeam de la părinți, bursa evident. Studenții care aveau note bune la sesiune primeau burse. O sursă de venit erau și banii câștigați toamna, la fabrica de conserve, și vara, tot la fabrica de conserve, sau la detașamentele de construcții. [Bursa] o cheltuiam

procurând cărți, îmi plăcea să cumpăr cărți. Mergeam în librării, cumpăram literatură artistică, îndrumări metodice pentru profesori, îmi plăcea mult să merg în librării. Aveam colegi cu aceeași pasiune. Pentru hrană nu cheltuiam, fiindcă veneam cu gențile pline de acasă și ne ajungeau rezerve. Eram patru în cameră și fiecare revenea de acasă cu o geantă plină cu produse. Fiecare avea săptămâna lui în care mergea acasă. Dacă, de exemplu, săptămâna acesta mă duceam eu acasă, următoarea săptămână mergea altă colegă. Aveam un grafic de a merge acasă și a umple frigiderul cu provizii și mai mult cheltuiam banii pe concerte, teatre, cărți, muzee.

Auditoriile

[...] Erau amenajate foarte modest, doar mese, scaune, tabla și catedra profesorului, nu îmi amintesc dacă erau hărți sau tablouri ale unor personalități istorice, poate doar în biblioteca institutului. Aveam „Ungherașul roșu" la facultate, cred că era la toate universitățile, pentru că eram în perioada sovietică.

Mergeam la fabrici de conserve

Practic, începând din anul I, mergeam la munci agricole, dar, de fapt, noi mergeam la fabrici de conserve. Am fost la Slobozia, Cantemir, în fiecare toamnă, am lucrat în câmp doar vara, în perioada de vacanță. Sigur că acest fapt periclita procesul educațional, fiindcă aproape o lună și jumătate durau lucrările agricole, dar făceam față, profesorii reușeau să ne dea temele programate. Se știa din timp că în perioada septembrie–octombrie vom lucra la fabrici de conserve, și, evident, își adaptau programul. [Erau studenți care refuzau să participe] din motive de sănătate. Nu puteam să refuzăm din alte motive, dar eram și remunerați pentru munca depusă. La aceste munci agricole mi-am cunoscut colegii altfel, am devenit mai apropiați. Profesorii erau mereu cu noi, ne purtau de grijă.

Așa era epoca

Am avut disciplina *Istoria Partidului Comunist* timp de ani. În cadrul orelor, mai ales la *Istoria Partidului Comunist*, eram pregătiți ideologic. Profesorul, concomitent cu programul de studii, ne făcea și pregătirea ideologică. În anul I și II, am avut *Istoria pionieriei*. Am studiat pentru că așa era epoca, eram la Facultatea de Istorie, eram nevoiți să studiem, cu toate că ne-am dat seama că nu aveam nevoie de acele cursuri.

Materiile preferate

Mi-a plăcut tot ce ținea de istorie și psihologie. Am făcut anul I *Psihologia generală*, anul II am făcut *Psihologia vârstelor*. Eram pregătiți ca și cadre didactice, să activăm cu copii.

Realizam că există o altă lume

Nu pot zice că ne simțeam încătușați. Evident, noi ca viitori profesori de istorie realizam că există o altă lume, că există democrație, unde nu există sistemul monopartid, dar nu ne puteam imagina la acel moment că poate fi și în țara noastră la fel.

Organizațiile comuniste și comsomoliste

Organizația Partidului Comunist era doar pentru profesori, pentru studenți era cea comsomolistă. Îmi amintesc doar că, fiind în anul I, ni s-a spus că la facultate există organizația comsomolistă, era un grup care făcea adunări. Dar nu îmi amintesc să fi organizat adunări la nivel de Facultate sau să fim chemați pentru a fi mustrați, poate și au fost, doar că eu nu am fost invitată. Eu și în școală am fost distantă, chiar și făcând parte din organizația comsomolistă, nu am fost un comsomolist înflăcărat, să mă dedic cu trup și suflet acestei organizații. Se organizau inițiative legate de așa sărbători ca 7 Noiembrie, 1 Mai, 9 Mai. Ieșeam la paradă cu postere, eram puși să mergem în coloane, să strigăm lozinci etc.

Promotori ai ideologiei comuniste

Au fost băieții, cei veniți după armată. Își făceau față doar pentru a primi note mai bune de la profesori, dar să zic că erau cu trup și suflet pentru partid – nu. Băieți veniți după armată cu doi sau chiar patru ani mai mari, care, evident, voiau să pară mai maturi decât noi, încercau să facă parte din organizațiile de partid, să ocupe chiar și o funcție de conducere în organizație, fie comsomolistă fie comunistă, pentru a fi privilegiați de către profesori. Erau puși mai sus, erau numiți ca șefi de grupe și această atitudine, evident, se observa. Ne dădeam bine seama că nu are rost să luptăm cu morile de vânt.

Nu mergeam acasă de sărbători

[...] Rămâneam în capitală. Era obligatoriu să participăm la manifestări. Mergeam în coloane [...]. Erau cozi întregi, țin minte că începea

dimineața și până la 10:00 trebuia să ajungem în Piața Marii Adunări Naționale. Toți mergeam în coloană, puteam sta câte 10 minute, apoi iar mergeam, și tot așa, și iată în aceste pauze de mers făceam glume, cu baloane, steguleț, și astăzi am fotografii ca amintire de la acele momente. După ce treceam de tribună și scandam ce ne puneau să scandăm, pentru noi sărbătoarea abia începea. La 9 Mai mergeam la Memorial, interesant este că am locuit 5 ani la Chișinău, dar în interiorul Memorialului nu am intrat. Mergeam de Ziua Victoriei, dar nu eram lăsați în interior, stăteam doar lângă gardul Memorialului. Eram un fel de masă de oameni, care servea drept dovadă că populația vine și este pentru această sărbătoare.

Sărbători religioase, mai la nord

Evident, la facultate o bună parte din studenți erau din partea de nord a republicii; iată ei, când reveneau după sărbători înapoi în cămin, se simțea că la ei a fost sărbătoare: cozonac, pască, ouă vopsite. Noi, cei de la sud nu prea simțeam, poate la noi au fost mai multe restricții. Vacanță aveam doar de Anul Nou, veneam acasă. Dar Crăciunul, pe 7 Ianuarie, sau 25 Decembrie, sau Paștele, nici vorbă de vacanță și nici vorbă de sărbătoare.

Nunta studențească

Nunta studențească este o nuntă pentru tineri. Erau nunți ca la moldoveni, în cort, cu muzicanți, cu neamuri, cu nănășei. Nunta se organiza, de obicei, în localitatea de unde era fie băiatul, fie fata; mergeam și noi ca invitați la această nuntă, dansam, stăteam la masă, veneam cu daruri. Se făceau nunți exact cum se fac acum.

Suflul schimbărilor

În perioada când abia începea să fiarbă, să zicem așa, mișcarea de eliberare națională, apăreau primele cenacluri literare. Dar în anul (torentul) meu, n-am avut studenți revoluționari care să nu se împace cu ceva. În anul III deja, apăreau înflăcărați, care voiau să schimbe ceva, se simțea prin '89 că începe schimbarea. Îmi amintesc că de Ziua poliției, fie în '88, fie în '89, în fața Ministerului de Interne a început o manifestare, care s-a încheiat cu o bătaie și incendierea automobilelor, se simțea că începe revolta. Colegii mei nu au fost implicați, dar de la alte facultăți – da, mai ales băieții de la Facultatea de Educație Fizică. Era perioada în care se dezbătea subiectul limbii și identității române, grafia latină, studenții de la Litere au fost inițiatorii.

Momente plăcute

Am avut multe momente plăcute, dar, cred, cel mai mult mi-a plăcut la practica arheologică, din anul I de facultate. Îmi amintesc cu plăcere de practica în școală și prima oră pe care am predat-o copiilor și de activitatea în tabăra pionierească. Sunt amintiri pe care le voi păstra toată viața.

Taberele pionierești

În perioada vacanței de vară se organiza și odihna copiilor, exact cum este și astăzi, doar că astăzi se numesc tabere de odihnă. În trecut se numeau tabere pionierești, astăzi tura este de 10 zile, pe atunci, dacă îmi amintesc, tura era până la 30 de zile. Erau organizate activități sportive, de recreare, activități educaționale, dar nu lipseau careurile pionierești, în fiecare dimineață și seară. Și iată în aceste tabere noi mergeam la practică, eram obligați să facem această practică în anul III, dar am făcut-o și în anul IV. Eram conducătorii detașamentelor de copii, la fiecare detașament erau câte trei studenți. Nu erau organizate ore de instruire, doar prin aceste careuri zilnice. Fiecare detașament avea denumirea, deviza și *reciovka*[89] sa, de regulă, cu tentă ideologică. Astfel se realiza instruirea ideologică. Copilul este pionier , are anumite obligațiuni, trebuie să fie exemplu pentru alții. Mereu răsunau cântece patriotice, seara se organizau așa-numitele lecții de educație.

Au fost bătăi cu cuțite, strigăte, sânge

Cea mai neplăcută amintire este legată de balul de absolvire. Am organizat balul la Sculeanca, la „Beciul Vechi", așa se numea restaurantul acela pe atunci. Totul a fost frumos, ca la sfârșit să se încheie cu bătaie. Un grup de tineri au dat năvală peste noi, am ajuns cu hainele rupte. Au fost bătăi cu cuțite, strigăte, sânge. Era luna iulie' 90, anul în care începea o perioadă grea pentru țara noastră. Alte momente neplăcute nu am, chiar și notele de „3", pe care le-am avut la sesiune, nu îmi provocă amintiri neplăcute.

Repartizarea

În anii' 90 deja nu era obligatoriu [ca toți studenții să muncească după profesie]. Spre exemplu, am colegi care nu au mers în pedagogie. Am colegi care activează în arheologie, colegi care nu au activat nicicând în școală, colegi care au mers să activeze în muzee. Am fost toți repartizați într-o anumită instituție, dar nu era obligatoriu să mergi să activezi acolo. Se făcea un act, precum că instituția nu are nevoie de specialist, și erai liber.

[89] Aici: versuri ideologice, recitate de toți membrii detașamentului în timpul deplasărilor în marș (*rus*.).

Eu, dacă îmi doream să devin pedagog, evident că am mers în școală. Nu îmi amintesc dacă era vreo corelație cu media pe care o aveau studenții la absolvire. Majoritatea colegilor mei au fost repartizați în școlile din capitală, eu n-am vrut, am vrut mai aproape de casă. Mi-a fost greu să îmi găsesc un loc de lucru, fiindcă de la facultate mă repartizase într-o localitate rurală, în care categoric nu voiam să merg. Am fost nevoită să merg la Direcția Raională de Învățământ, pe atunci RONO, și am insistat să fiu repartizată într-o altă localitate, tot rurală, dar mai aproape de orașul Leova – satul Sărata Nouă, unde am activat un an, '90 – '91. În localitatea în care am fost repartizată, la 12 km de orașul Leova, mi s-a oferit apartament, pentru că instituția dispunea de o clădire cu două etaje, unde erau apartamente pentru profesori. Am locuit într-un apartament cu două camere, nu departe de școala care era moldo-rusă.

Împreună cu elevii, am început să studiez o altă istorie

Când mi-am început activitatea, în ' 90, mi-am dat seama că am învățat la facultate nu ceea ce trebuia. În ' 90 s-a introdus în programul școlar disciplina *Istoria românilor*, din cele mai vechi timpuri. Evident, literatură – zero, informație – zero, dar orele trebuiau făcute, copiii așteptau ceva nou. La Facultate nu am studiat istoria antică a românilor, nici vorbă despre geto-daci, Traian, războaiele daco-romane, evident că mi-a fost greu. Am avut o salvare, în 1990 am fost la Podul de Flori, la Giurgiulești, și iată acolo am primit cadou manuale de istorie din România. Anume acele manuale mi-au fost de mare folos. Informația din manualele române mi-a fost prima sursă de informare, înainte ca ministerul să editeze suporturi de curs. Pas cu pas, împreună cu elevii, am început să studiez o altă istorie.

Trecerea de la grafia chirilică la cea latină

Această trecerea am făcut-o deja fiind în câmpul muncii, în ' 91. Am absolvit în mai ' 90 cu grafie chirilică, iar când am început să activez în școală, am trecut la scrierea cu alfabet latin, evident că mi-a fost foarte greu, dar am simțit mândrie că am revenit la ce-i al nostru.

Chișinăul de ieri, Chișinăul de azi

Sigur că orașul de azi, în comparație cu cel din anii ' 80, arată cu mult mai bine, dar la vârsta mea, comparativ cu orașul din care am plecat, Chișinăul era frumos, verde, cu infrastructură la nivel.

ANEXE[90]

Anexa 1. Înmânarea diplomei de absolvire a Școlii Medii nr. 2 Leova de către directorul Mihail Japalău, 1985

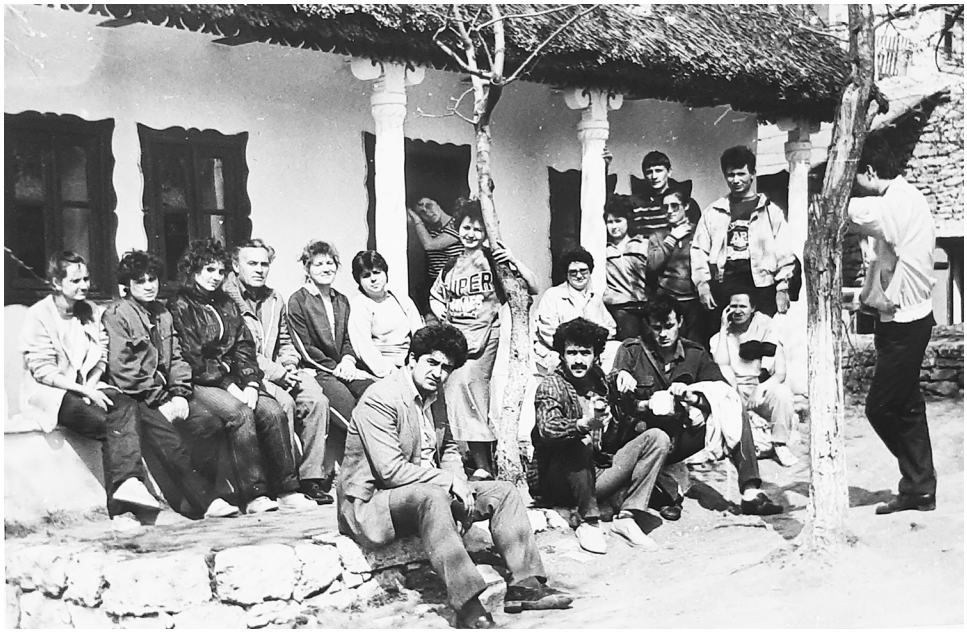

Anexa 2. Alături de prietenul și colegul de facultate Iosif Moldovanu, 1987

[90] Surse iconografice: arhiva privată Svetlana Buruiană.

Anexa 3. Practica pedagogică în tabăra pionierească, Vadul lui Vodă, 1987

Anexa 4. Alături de colegii de facultate în excursie la Orheiul Vechi, 1988

Anexa 5. La nunta colegei de grupă Aliona Luchian, 1989

ДИПЛОМЭ

УВ-I № 140944

Диплома де фаце есте дată Гуруян Светлана Федоровна

дрепт адеверинцэ, кэ ей ан анул 1985 а интрат ла Институтул педагогик де стат „I. Крянгэ" дин Кишинэу

ши ан анул 1990 а терминат курсул деплин ал акестуй институт

ла спечиалитатя „История ку спечиалитатя супплиментарэ педагогия"

Прин хотэрыря Комисией де екзаминаре де стат де ла „26" июне анул 1990

Гуруян С. Ф.

и се акордэ калификация де Мыуэцэтор де историе, студиул социал. Методист пентру лукрэ едукативэ

Председателю Комисией де екзаминаре де стат

Ректор

Секретар

Орашул Кишинэу „30" июня анул 1990

Нумэрул де инрегистрare 2103

Молдавский кн.

ДИПЛОМ

НАГРУДНЫЙ АКАДЕМИЧЕСКИЙ ЗНАК ВЫДАН

УВ-I № 140944

Настоящий диплом выдан Гуруян Светлане Федоровне

в том, что она в 1985 году поступила в Кишиневский государственный педагогический институт им. И. Крянгэ

и в 1990 году окончила полный курс казахского госпединститута

по специальности „История с дополнительной специальностью педагогика".

Решением Государственной экзаменационной комиссии от „26" июня 1990 г.

Гуруян С. Ф.

присвоена квалификация „Учитель истории, обществоведения. Методист по внеклассной и внешкольной работе".

Председатель Государственной экзаменационной комиссии

Ректор

Секретарь

М. П.

Город Кишинев „30" июня 1990 г.

Регистрационный № 2103

Московская типография Гознака. 1988.

Anexa 6. Diploma de absolvire a Institutului Pedagogic de Stat „I. Creangă", „Istoria, cu specialitatea suplimentară pedagogia" 1990

„VOIAM TOATE SĂ SEMĂNĂM CU ELIZA BOTEZATU”

Olga Căpățână s-a născut în anul 1955 în satul Lencăuți, raionul Ocnița. Absolvă Institutul Pedagogic „Alecu Russo” din Bălți, Facultatea de Filologie (1979). Participantă la războiul sovieto-afghan (1979–1989), la conflictul militar de la Nistru (1992). Autoare de lucrări consacrate memoriei celor căzuți în Afghanistan și eroilor căzuți pentru independența și integritatea Republicii Moldova. A scris mai multe romane. Membră a Uniunii Scriitorilor din Moldova, Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România. Distinsă cu Medalia de Aur a Academiei Internaționale Franceze, Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova pentru cel mai bun roman al anului 2018. În prezent, trăiește la Paris.

Școală formată din absolvenți ai cursurilor învățătorești

La Lencăuți era școală cu opt clase. Școala n-a fost puternică, pe timpurile mele, am terminat în 1972, era foarte slabă. Învățătorii din Lencauți nu aveau studii superioare, doar doi ani de cursuri pregătitoare de civilizare – Institutul Învățătoresc din Bălți. Nimeni nu și-a dat silința să facă studii superioare măcar prin corespondență. Primul profesor care a absolvit Universitatea de Stat a fost sora mea, care a predat limba și literatura română, dar nu erau ore [pentru această disciplină] și a predat istoria [...]

câțiva ani, până s-au eliberat ore de limbă și literatură. A lucrat în școala din sat până la vârsta de 70 ani.

Diriginta

Diriginta noastră de clasă de la Lencăuți, Ana Dimitrievna Plămădeală, tot a terminat cursurile de la Bălți. Ea ne preda și *Chimia*, și *Biologia*, și *Geografia*. Făcea și diferențe între copii, zâmbea copiilor, părinții cărora aveau un serviciu mai bun, și își bătea joc de ceilalți copii. Nu se sinchisea să tragă cu bățul în elevii care nu știau tema [...], am scris totul în „Mintea satului cea de pe urmă"[91].

O școală foarte puternică

Clasa a IX-a și a X-a am făcut-o în satul vecin, în Verejeni, directorul școlii era tata academicianului Stanislav Groppa[92] [...]. După clasa a VIII-a mulți plecau la școli profesionale, nu voiau deloc să învețe. La Verejeni erau două clase paralele a IX-a și a X-a, cei care veneau de la Mireșeuca și Lencăuți, elevii care voiau să termine școala medie. Și iarăși, din cei care au terminat școala medie nu toți au mers la facultăți. Cineva a mers la o școală tehnică profesională, tehnicum, mai puțini mergeau la facultate. A fost o școală foarte puternică, pentru că vedeți câți miniștri au iești, câți oameni distinși – Lidia Guțu, viceprim-ministru[93], a terminat studiile la Verejeni; Bumacov, ministru al agriculturii[94], academicianul Groppa; Caranghiuc – alt fost ministru. Renata Verejanu – poet [...].

Când am venit la Verejeni, profesor de chimie era Grigore Dubenco, un profesor extraordinar! Nalt, zdravăn și sever, tare îl iubeau elevii. Vreau să vă spun că într-un an de zile, în clasa IX-a, am învățat toată chimia care trebuia să o învăț din clasa a V-a. Profesoara de fizică a fost tot puternică, și cea de istorie. Școala era una foarte puternică, cu profesori buni și dragoste pentru copii. Eram stimulați, mi-a plăcut, făceam în fiece zi pe jos

---

[91] Olga Căpățână, *Mintea satului cea de pe urmă*, Chișinău, Editura Arc, 2019, 189 p.

[92] Stanislav Groppa (n. 15 mai 1956, s. Verejeni, azi rn. Ocnița) – medic, domeniul științific: neurologie. Doctor habilitat în științe medicale (1992), profesor universitar (1995). Membru corespondent (2007) și membru titular (2012) al AȘM. Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Academia de Științe a Moldovei: evoluție, instituționalizare, personalități (1946–1961–2021): album enciclopedic* /Coord.: Liliana Condraticova, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan", 2021, p. 130.

[93] Lidia Guțu, viceprim-ministru pe probleme de politică socială a Republicii Moldova (21 decembrie 1999 – 19 aprilie 2001).

[94] Vasile Bumacov, ministrul al agriculturii și industriei al Republici Moldova (2011–2015).

minim 7 km. Foarte rar când nimeream la autobuz, erau autobuze de rută, nu erau pentru școlari, și eu, dacă eram de marginea cealaltă de Lencăuți, mergeam tot Lencăuțul, distanța dintre două sate și școala din Verejeni era undeva la marginea satului [...].

Spaima școlii

Eram o fată mai curajoasă, crescută în pădure. M-am bătut cu băieții până la vârsta de 16 ani, când alte fete alergau la întâlniri. Treceam Nistrul înot, cutreieram pădurile.

Copilărie [...] fără copilărie

Cel mai greu pentru mine a fost situația de acasă, pentru ca să nimeresc la școală trebuia să ridic un deal foarte mare. Tata lucra la calea ferată, care se afla mai departe de sat. Satul era pe vârful dealului, trebuia să cobori dealul, chiar pe malul Nistrului. Iarna cădea zăpada, care era până la brâu, trebuia să meargă cineva să ne facă drum, să pășești pe urma celor adulți ca să ajungi la drumul din sat. Pe lângă asta, părinții țineau vaci, porci, gospodărie mare, care era pe umerii noștri, ai copiilor [...]. Era foarte departe fântâna, 70 de trepte, ca să ajungi până la calea ferată și încă drumul jos până la fântână, dar, dați-vă seama, o vacă care bea una-două căldări, și câte căldări pentru a adăpa patru vaci, alte animale, păsări, apă pentru gospodărit, spălat, mâncare etc. [...], noi am trecut prin foarte multe greutăți și, practic, am fost fără copilărie [...].

Iarna, luam ghiozdanul, mă așezam pe el și drept de vale, s-a nimerit că a căzut și în râpă și trebuia să-l scot, și eu am căzut în râpă și câinii m-au ajutat să ies [...]. Noi și așa purtam haina de la una la alta, pentru că nu prea ne îmbrăcau și ne găteau, mai târziu mi-am dat seama că părinții mei n-au fost cei mai săraci, dar chestia asta a moldoveanului să pui de o parte, nu știu pentru ce [...].

De la Jurnalistică la Filologie

Am depus documentele în primul an la Jurnalistică, dar n-am promovat concursul, care era foarte mare. Era proba de creație, eu aveam publicații în gazete, scriam poezii, și de mică îmi ziceam că am să scriu un roman [...]. Am participat la olimpiade cu compunerile [...]. Și dacă am vrut să scriu, am scris. Toți îmi spuneau că la Bălți filologia este cea mai puternică din toată republica [...]. Dacă înveți la Bălți, nu vei avea nevoie

de nicio jurnalistică. Din aceste considerente, am mers la Bălți, mai aproape de casă, am trecut concursul, și am nimerit într-un curs foarte puternic [...].

La muncă

Dacă n-am intrat la facultate, am lucrat un an la Fabrica de Conserve din Ocnița. Am muncit ca și calul școlii, n-am mai învățat deloc, de-acum la sfârșit, cu o lună înainte, am lăsat lucrul și am început a mă pregăti, dar n-am fost la cursuri pregătitoare, așa, eu singurică [...]. Am lucrat că am vrut să mă îmbrac, să fiu altfel; părinții nu mi-au luat banii, m-am îmbrăcat, și m-am dus pregătită exterior [...].

Limba rusă la Ocnița

În Ocnița nu se vorbea în română, erau două școli în rusă, nu era nicio școală în română [...]. De la Lencăuți, am lucrat un an în Ocnița, chiar în centrul raional, vorbeam foarte bine rusa [...]. Aveam o profesoară de rusă care îmi zicea: Оленька, если вас нет в аудитории мне неинтересно вести занятия[95][...]!

Suntem, nu suntem în listă

Am reușit. Eram cinci pe un loc, alergam la toate examenele să vedem: suntem, nu suntem în listă. În primul rând, treceau băieții care au făcut armata, fără rând. Îi luau și pe cei care n-au făcut armata, pentru că aveau nevoie de bărbați. Noi am avut unul din Drochia [...], atât de tâmpit și de prost, dar îl târâiau și-i puneau câte un „3", numai de asta că nu veneau băieți la filologie [...].

Băieți și fete deștepte

Noi i-am avut pe Petrică Derescu, Vitalie Teleuca, Valeriu Mârza, extraordinari, deștepți, și-am mai avut niște băieți cu care a fost într-adevăr interesant, deștepți. Doi-trei care erau *nikakie*[96]. Și fetele au fost foarte deștepte – Claudia Rusu, Valentina Durnea, Rima Gurău-Mârza [...]. Pe parcurs a câțiva ani, cineva s-a căsătorit, cineva a trecut la fără frecvență, dar acești 25 au terminat facultatea [...]. Nu-mi amintesc niciodată să ne fi certat, să fi avut conflicte [...].

---

[95] *Olinca, dacă lipsiți de la curs, nu-mi este interesant să predau* (*rus.*).
[96] De niciun fel (*rus.*).

De la Filologie [...] la teologie

În anul II, la sesiunea de iarnă dispare Valeriu Mârza, care a fugit la Kiev la teologie. Și acum lucrează la Biserica Sf. Teodora de la Sihla. Un mare jurnalist, vocea de aur a Companiei Radio-Moldova. Tata lui era director de școală la Edineți, unul la părinți, s-a dus și l-a adus înapoi [...].

Profesorii

La Bălți am avut profesori foarte puternici – Ilarion Matcovschi, Evtușenco, Liza Botezatu[97], Ion Botezatu, soțul ei [...]. Pentru mine era important să învăț franceza, pentru că în școală n-am avut profesor normal de franceză, toți cu cei doi ani de învățătorie la Bălți. La facultate erau subgrupe, profesoara era foarte bună, dar nu totul depinde de profesori, ci și de dorința studentului de a studia, oricum un profesor bun este foarte important [...]. Un profesor nu doar trebuie să știe materialul, există o charismă [...]. Limba rusă nici nu trebuia să o învăț, pentru că o știam. În rusă ni se mai preda *Literatura universală. Latina*, ne-o citea Evtușenko [...]. Senic[98] ne-a fost decan, am avut profesori extraordinari, dar tare voiam toate să semănăm cu Eliza Botezatu. Se îmbrăca așa de frumos și era atât de extraordinară, nu înțelegeam cum e măritată cu Ion Botezatu! Ea era prea frumoasă și prea deșteaptă, și caracter puternic, o dicție extraordinară [...]. Tot așa de puternic era Ilarion Matcovschi, ca lingvist, ca profesor, acolo nu aveai cum să te joci la lecții, era prea dur, dar și noi, studenții, eram interesați să învățăm, să ascultăm.

Viața din cămin

Cămine nu aveau toți, era foarte greu cu căminele și totdeauna am luat pe cineva cu mine pe un pat. Aveam o prietenă Tamara Baban, ea a fost trimisă în Gruzia, dar toată viața a lucrat profesoară de română, era foarte modestă, mai rușinoasă, doi ani a dormit cu mine pe-un pat, eram patru sau cinci în cameră, dar celelalte colege nu au fost împotrivă.

Primul an am avut cămin cu rusoaicele, nu pot să zic că erau destrăbălate, dar ele aveau prieteni cu care făceau sex. Noi, fetele de la Filologie

---

[97] Eliza Botezatu (n. 7 noiembrie 1938, Briceni, județul Soroca, România – 9 iunie 2022), critic și istoric literar, poet și profesor universitar. Doctor honoris causa al Universității de Stat „Alecu Russo" din Bălți (iunie 2005).

[98] Valeriu Senic (n. 18 septembrie 1939, s. Criva, raionul Briceni, RSS Moldovenească), critic și istoric literar, doctor în științe filologice, docent și redactor-șef al Colegiului de Redacție și Scenarii la Studioul Cinematografic „Moldova-film".

moldovenească, eram mult mai cuminți, nu ne închipuiam: *dar cum să te măriți pe urmă?* Dar rusoaicele râdeau de noi [...].

Eram cinci fete într-o cameră, o colegă îmi spunea că am fost lider pentru toți și nimeni nu îndrăznea să-mi zică un cuvânt, eram generoasă, dădeam haine, aveam trei surori mai mari care mă îmbrăcau, lucrau, părinții mei nu mă alintau, cu surorile, tata, care credea că 3 ruble pe săptămână îți ajunge, părinții îmi trimiteau – cartofi, slănină și carne, îmi trimiteau borcanul plin cu carne, fă-ți mâncare și nu căuta pe naiba, dar surorile îmi cumpărau de îmbrăcat [...], două surori au terminat Politehnica, iar una – Universitatea de Stat, ele mă ajutau și mă îmbrăcau [...]. Dacă se ducea cineva din colege la întâlnire, le dădeam hainele mele. Și eram prietene bune, ne ajutam una pe alta [...].

În anii 1970 nu aveam frigidere, totul era în borcane, carnea în borcane, slănina în borcan [...]. Dacă aduceai o găină, tot atunci o puneai la fiert, dar mai era o problemă – o bucătărie pe tot etajul, cu patru aragazuri [...], era un WC, era o problemă cu scăldatul, cu pregătitul mâncării. Ca să nimerești să faci mâncare, de la ultima lecție trebuia cineva să fugă [...]. Asta, de obicei, eram eu, să mă duc să pun repede mâncarea cât plita era liberă [...]. Erau cantine studențești, în care mâncarea, era ieftină, dar de unde să iai tu bani! Și cine din studenți dădea banii pe mâncare în vremea ceea, dacă voiai să te îmbraci, să mergi la frizerie?! Dacă părinții nu-ți dădeau de îmbrăcat, normal că tu căutai să faci economii să-ți iai o rochiță, ceva îmbrăcăminte [...]. Sigur că am îndurat și foame. Nu eram unica.

Cantina studențească și amintirile

Ne duceam câteodată la cantina studențească, aveam un coleg, Petrică Rusu de la Florești, pe urmă a devenit șef mare la raion [...]. Cumpăram câte o porție de supă, noi ceream două linguri și mâncam dintr-o farfurie, părea că e mai mult de mâncat, eram flămânzi [...]. Ne întâlnim cu colegii de multe ori, cu atâta dragoste depănăm atâtea amintiri frumoase [...].

Cea mai îmbrăcată

Mă duceam să donez sânge. Principalul că nu aveai unde să te duci la lucru ca acum, la Paris, de exemplu este „Lucru pentru studenți", care e 600 euro [...]. Pe timpul acela, unde trebuia să mergi la lucru, nu te lua nimeni [...]. Eu împleteam foarte bine, îmi făceam fustițe [...], mai aveam o prietenă care cosea, într-un cuvânt, eram îmbrăcățică. În principiu, eram

cea mai îmbrăcată, pentru că aveam 3 surori mai mari, care au trecut și ele prin studenție și mă ajutau [...].

Cei de la nord, cei de la sud

Cei de la nord erau mai bogați, cei de la sud erau mai puțin, dar lor le era și mai greu să se ducă acasă, la sudul Moldovei, plecau mai rar și erau mai sărăcuți [...]. Noi, cei de la nord, eram aproape de Bălți, alături. Pe la mine trecea soră-mea, trecea cumnatu-meu, o ladă cu cartofi, mere, alte legume, brânză. Sub paturi era plin cu lăzi, pe o bucată de an eram asigurați [...].

O experiență din colhoz

Am fost trimiși la Codreanca, în colhoz, la strâns struguri sau, poate, mere [...]. Ne-am dus în pădure cu fetele și băieții din grupă și eu care în viața mea n-am băut vin, am luat un pahar și-mi părea *apușoară*, și m-am îmbătat îndată [...]. Băieții, care s-au dovedit cumsecade, m-au dus la un izvor, m-au spălat pe față, au așteptat să-mi treacă, mi-au dat să beau apă, unul m-a învățat cum să vomit [...]. Era ca o familie [...]. După aceasta n-am putut să beau deloc, mi-a fost rău, rușine, dar n-am înțeles gustul acesta, al lor, de vin, și nu l-am băut până când am ajuns în Franța. Aici se bea altfel decât în Moldova [...]. După anul II nu m-am mai dus în colhoz.

Sărim gardul

Când eram la lucru la Codreanca și ieșeam la dansuri, din sat veneau niște *prostălani* și dacă nu ieșeai să dansezi cu ei puteau să te ia la bătaie așa nitam, nisam. Unul se *izghise* la mine, i-am zis: *Numai încearcă!* [...]. Aceștia când au văzut că nu vreau să dansez, s-au sfătuit să mă bată la ieșirea din club. I-am zis Catiușii, prietenei: *Noi sărim gardul și suntem în grădina casei unde locuim!* Mai mult la dansuri nu am mai fost [...].

Prima la înot

Am început mai întâi a înota și-apoi a merge. Am crescut pe malul Nistrului, dar n-am știut tehnica înotului, am înotat așa, cum am putut [...]. Când am venit la institut, [antrenorul Ghimpu] a văzut că am potențial, sunt puternică, dar n-am tehnică și a zis să o iau de la început, și la primele competiții la care am fost mai nu m-am înecat. El m-a învățat, m-a antrenat. Cerea mult, dar mie îmi plăcea sportul, înotul [...]. Pentru

că înotam și am luat primul loc pe instituțiile de învățământ și trebuia să merg mai departe la olimpiadă. La Bălți era piscina orășenească. Am zis că pot să mă duc la handbol și la înot, la primul aveam o pălitură că fugeau din poartă toți, dar am mers la înot [...].

Brejnev

Peste tot erau portretele lui Brejnev, în toate auditoriile, pe toate străzile, nevorbind de Lenin [...].

În toată luna la KGB

În cămine peste tot erau femeile astea de serviciu, nu puteai să ieși din cămin fără știrea lor [...]; atunci noi, câțiva studenți, săream peste fereastră și mergeam în parc și spuneam: buna seara la cei pe care îi întâlneau, dacă răspundeau în rusă le strigam: *Cemodan, voczal, Rossia!*[99]. Aceasta expresie vine din 1975–1976 [...]. Și-apoi au început a ne căuta. L-au prins pe Mârza, l-au ținut trei zile, trei nopți ca să le spună cu cine era, și n-a spus nimic [...]. Eu aveam un costum albastru și umblam cu părul pe spate, astfel ei căutau o blondă [...]. Îmi spunea Claudia Miron: în toată luna mă chemau la KGB să scriu caracteristică despre tine. Și-apoi *comsorgul*, Valea Durnea, mi-a spus același lucru [...]. Mă gândeam poate din cauza că bunicii au fost deportați, apoi mi-am amintit de anul III, când ne-au dus la Camenca la lucru, la Fabrica de Conserve, acolo nu ne plăteau leafă și nu aveam ce mânca. Atunci eu am organizat o grevă, toți studenții să nu intrăm în fabrică până nu ne-au plătit, apoi au început a mă chema la discuții [...]. Astfel, am nimerit în vizorul KGB-ului. Nu prea mă temeam, învățam bine, răspundeam, puteam să discut, să mă expun.

Cineva turna, cineva nu turna [...]. Doi colegi mi-au spus: *Iaca mă puneau să scriu despre tine, dar eu n-am scris nimic rău* [...]. Și-apoi m-am măritat cu-n rus, de-am' atunci nimeni nu mă „păștea" [...].

Lecturi

Mi-a fost foarte ușor să învăț, pentru că până a veni la facultate am citit tone de cărți, aveam un bagaj foarte mare de cuvinte.

Discipline dificile

Învățam limba și literatura care era principalul, în rest toate disciplinele care ni le dădeau cu de-a sila – *Economia politică*, *Istoria Partidul*

[99] Valiza, gara, Rusia (*rus.*).

Comunist etc., acolo era programă și în programă scria tema și despre ce trebuie să vorbești, eu le întorceam în fel și chip, povesteam, nici nu trebuia să mă pregătesc [...]. Credeam că nu susțin niciodată *Comunismul științific*, *Economia politică* [...]. Ne ducea lecțiile o profesoară spurcată [...].

Istoria serioasă

Ceea ce mă enerva era faptul că *Istoria URSS* era foarte serioasă, dar a Moldovei nu era practic nimic, parcă tare mă interesa pe mine *Istoria URSS* [...].

Dragostea: o alegere dificilă

Am lucrat un an la Ocnița la Fabrica de Conserve și am făcut cunoștință cu un băiat, ne întâlneam din când în când, și-apoi mi-a propus să mă căsătoresc [...]. La Bălți mă întâlneam cu un băiat, fratele căruia era decan la matematică, și trăia în cămin vizavi de căminul nostru, tot învăța la matematică, parcă era interesant. Ies eu într-o zi la balcon, iar el, făcea gimnastică pe jumate gol, și avea un piept păros ca o blană, când am văzut mai mult nu m-am mai întâlnit o zi cu el [...]. Venea în cămin și mă chema la întâlnire, iar eu îi spuneam femeii de serviciu (la vahtă) că nu sunt în cameră. Ea, rusoaică, îmi spunea: Какая же ты дура! За кого ты выйдешь замуж, ты дурочка? За каково-то слесареа? У него брат декан, он будет профессором, у него уже всё проторено![100] Dar nu și nu, și nu [...].

Când mă căsătoream, după cursul II, Ilarion Matcovschi m-a ținut o oră și ceva în auditoriu, încercând să mă convingă să nu mă mărit: *Tu ai un viitor, tu poți să rămâi la facultate, nu trebuie* [...]!

Au dat foc la cărțile cu grafie latină

Atunci erau toți rusificați, dar noi, cei de la Filologie moldovenească, nu eram rusificați deloc! Noi eram o facultate de Filologie foarte, foarte puternică. Am învățat cu Vasile Belețchi, din regiunea Cernăuțiului [...]. Am fost o grupă foarte bună, după noi și până la noi ziceau că nu a fost așa grupă de studenți [...]. Când eram în anul III, au strâns toate cărțile în limba română, cu grafie latină, și le-au dat foc în fața facultății [...]. Aveam și eu cărți, sora mamei mi-a dat – *Antologia poeziei românești*, dar așa s-a întâmplat că o dădusem cuiva să citească și nu au găsit-o la mine [...].

[100] *Ce proastă iești! Cu cine te vei căsători, prostuțo? După un oarecare lăcătuș? Are frate decan, are un viitor clar* (*rus.*).

Noi eram studenți foarte curioși [...]. Vasile Beleț chi ne aducea cărți de la Cernăuți, în pașaport la el scria că este român, iar noi, ceilalți – moldoveni [...]. Chiar era interesant, cum – voi sunteți români da noi nu, deși vorbim aceeași limbă! Mama mea nu știa a scrie scrisori în chirilică și îmi scria cu grafie latină, iar eu îi răspundeam, ca să mă citească, tot în latină. Ea altfel nu știa [...]. Mama a terminat 7 clase la români [...].

Membri de partid

Același Senic, care era decan, erau așa de comuniști, același Popa, care era membru de partid, altfel nu-i lăsau la facultate.

Cură de slăbire la examene

Întotdeauna la sesiune slăbeam cu câteva kilograme, așa de mari emoții aveam. Eram foarte responsabilă și îmi făceam griji că multe încă nu știu, foarte mult m-a salvat că am citit multe cărți și puteam să mă exprim, să vorbesc și să discut [...]. La examenele de stat am avut doi de „5" și un „4". Am avut la *Comunismul științific* „4" [...]. Am fost considerată o studentă bună [...]. Gramatica, lingvistica mi s-a dat mai greu, mi-a plăcut literatura [...].

În rând după cărți

În sala de lectură a bibliotecii ne duceam să ocupăm loc, atât de mulți erau, nu era ușor să te duci să obții cărțile, trebuia să te duci să stai în rând să ți le dea, să ai loc în sala de lectură [...]. Aveam o colegă de facultate care zicea: *Iaca, Căpățână nu învață și are numai „5" și „4", da eu învăț și am doar „3"* [...]. Mă întreba*: Tu cum citești atâtea cărți, eu citesc și adorm?!* Tatăl ei era director de colhoz [...]. Și la bibliotecă trebuia să le placi, să vorbești frumos [...]. Și nu puteam să lăsăm vreo ciocolată, pentru că n-aveam de unde [...].

Lucrau atâtea fabrici și nu era nimic în magazine

Întrebarea mea – de ce în Uniunea Sovietică, lucrau atâtea fabrici și uzine, dar nu era nimic în magazine? Locuind în Ocnița, ca să-ți cumperi ceva de îmbrăcat sau încălțat, trebuia să te duci ori la Moghilev-Podolsk, ori la Secureni în Ucraina, unde veneau de prin regiuni mașini să vândă și acolo puteai ceva să-ți cumperi, stând în rând, iubită și înghesuită din toate părțile [...].

Viața culturală [...] și cavalerii

La Bălți era Cinematograful „Cotovschi" și Teatrul „Vasile Alecsandri". La teatru ne duceam mai rar, pentru că n-aveam bani să cumpărăm bilete, care erau mai scumpe. La cinematograf – 20 de copeici – se putea! Dar noi singuri făceam fel de fel de luminițe, cântam, dansam, jucam în piesele noastre de teatru [...]. Rusoaicele se duceau la Casa Ofițerilor la dansuri, unde își găseau cavaleri; noi, moldovencele, nu știam unde este această Casă a Ofițerilor și eram prea modeste [...].

Bălți de azi

În Bălți acum e așa sărăcie parcă e în anii 1990, când oamenii scoteau din casă totul la vânzare, așa este și acum! Străzile neasfaltate, cu borți, și mulți câini de stradă [...]. Mie îmi pare că atunci nu erau atâția câini [...].

Bălți. Universitatea Pedagogică de Stat „Alecu Russo", 16 octombrie 2021. Gânduri

Câtă viață era aici, câtă speranță, zbenguială, râs, priviri, atingeri, dragoste, disperare, cât viitor! Coridoare pustii, ca și auditorii, ca și sala de lectură... Câțiva profesori se salută, mai schimbă o vorbă... Dereticătoarea are grijă de curățenie, peste tot curat. Dar pustiu...

Unul din cei mai importanți lingviști din Moldova, domnul dr. Popa mă invită în birou și îmi propune o cafea. Ne amintim de anii 1975–1979, de cei care mai sunt și de cei plecați...

Eu îi ofer cărțile mele, el îmi scrie autograf pe cărțile muncite de dumnealui.

Anii nu ne-au schimbat înfățișarea de nerecunoscut. Suntem aceiași, doar ne-a pus sigila ca să nu uităm că am trecut prin vreme.

Timpul a schimbat facultatea noastră, a schimbat atitudinea față de învățământ, de literatură, de profesori... De parcă lumea nu mai are nevoie de cărți, de oameni care să ne povestească despre frumos, să ne învețe a iubi cartea, copiii, să ne învețe a scrie compuneri, a ne exprima gândurile.

Statul nu are nevoie de oameni deștepți, de aceea munca profesorului este răsplătită cu o leafă mizeră. Așa un dispreț față de profesori din partea celor de la conducere, a celor care împart bugetul statului. Acest dispreț este direct îndreptat spre copiii noștri, apoi trece înapoi ca un bumerang spre cei care ne conduc statul.

O defăimare continuă unul față de altul... Popor – guvern. Guvern – popor.

Perpetuum mobile...

ANEXE[101]

Anexa 1. Olga Căpățână

Anexa 2. Împreună cu Tamara Baban, prietenii de-o viață, anul I

Anexa 3. Alături de Catincuța, venită la Bălți din Cernăuți [...], anul II

[101] Surse iconografice: arhiva privată Olga Căpățână.

Anexa 4. Eliza Botezatu, critic și istoric literar, doctor în filologie

Anexa 5. Olga Căpățână: „La bibliotecă se stătea în rând", 16 octombrie 2021

Anexa 6. La bustul lui Alecu Russo, 16 octombrie 2021

Anexa 7. Scriitoarea Olga Căpățână la lansarea cărților *Dincolo de beznă* și *Vreau acasă*. Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu", 21 octombrie 2021

Anexa 8. Alături de colegul de facultate Valeriu Mârza, 21 octombrie 2021

„NU SE PERMITEA SĂ GÂNDEȘTI LIBER”

Alexandru Ciuvaga s-a născut la 3 ianuarie 1953 în satul Medeleni, raionul Ungheni. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău (1974), având calificarea de „istoric, învățător de istorie și științe sociale” (potrivit specificării din diplomă). În perioada studenției a activat în calitate de solist în ansamblul vocal-instrumental „Juventus”, iar ulterior în Ansamblul de Cântece și Dansuri Populare „Struguraș” din raionul Ungheni. Este laureat de patru ori al festivalurilor internaționale de muzică populară. A activat în calitate de învățător (profesor) de istorie în școlile din Boldurești, raionul Nisporeni; Unțești și Sculeni, ambele din raionul Ungheni. În perioada 2011–2015 a fost șeful Direcției de Învățământ al raionului Ungheni, iar în decursul anului 2019 a deținut funcția de președinte al raionului Ungheni[102].

Cei de pe malul Prutului aveam un privilegiu mare

Când eram copil, principalul meu educator a fost bunicul; tata cu mama erau ocupați la muncă, dar de la început el a fost omul care mi-a oferit bazele. Bineînțeles, era un om care avea două clase pare-mi-se, adică

[102] Vezi: Sorin Șcelearuc, *Specificul apariției muzicii occidentale în RSS Moldovenească din anii ’70 în baza mărturiilor lui Alexandru Ciuvaga*, În: Patrimoniul istoric. Revista Asociației Istoricilor „Nicolae Iorga” din Ungheni, nr. 14, 2021, pp. 51-56.

n-a putut să mă orienteze în direcția științei [...], însă lucruri general valabile care trebuie să le cunoască orice om de acolo le-am început.

Școala am făcut-o, atunci era școala de opt ani în satele mai mici și am învățat la școala din Medeleni. Cartea mi-o plăcut de la început. Istoria se începea din clasa a V-a. Într-a IV-a era un fel de povestiri din URSS, care nu era istorie, dar mai mult propagandă, nu istoria propriu-zisă. Am avut norocul ca diriginta mea Maria Andreevna Șchendrea, Dumnezeu s-o ierte, de formație era învățătoare de franceză, dar față de istorie avea o dragoste deosebită și iată, de la dânsa, mi-am cultivat-o și mie. Mi-a plăcut de la început. Plus, educația mea în mare măsură se datorează și televiziunii române. Noi, cei de pe malul Prutului, aveam un privilegiu mare.

În '64, tata a cumpărat televizor și iată de atunci vizionam filme istorice [...]. În viața mea de trei ori am simțit un fior deosebit, unul din acestea a fost când prima dată, în '90, am fost în Cetatea Sucevei, pe zidul cetății [...], și mi-am adus aminte de un film după Barbu Delavrancea, „Apus de Soare", când Ștefan cel Mare spune: Țineți minte că Moldova nu-i a mea [...], fixată pe zidul Sucevei. Și iată, când am ajuns pe zidul Sucevei, încă fumam atunci, am aprins o țigară și nu puteam s-o țin, o scăpam din mână, tremura, eram cuprins de emoții. Pe urmă, când eram student, fiecare sâmbătă veneam acasă și venea cu mine un coleg, toți câți învățau cu mine, și cei din grupa rusă, tot veneau, să vadă televiziunea română și să asculte Radio 3 România Tineret.

Istoria narată de părinți

Provin dintr-o familie de țărani, ca și bunicii și străbunicii mei, toți au fost țărani. Mama îmi povestea despre foamete, despre război, cum a trecut peste Sculeni. Tata a luptat în cel de-al Doilea Război Mondial, era tinerel, 18 ani avea când l-au mobilizat. L-au rănit, a făcut șase ani și jumătate armata la sovietici [...]; ei îmi povesteau despre lucruri la care au fost martori.

Și acum țin minte de ce pe bunicul nu l-au deportat. A vândut un cal, că și atunci era corupție, și i-o dat la un *terfălog* care era în comisia asta și se ocupa de liste [...], și iată așa a scăpat (*râde*). Da trebuia să-l ducă în Siberia cu toată familia (*râde*). Ei nefiind istorici, mi le povesteau din perspectiva unui om simplu însă, *volens-nolens*, ele descriu realități ale acelor evenimente istorice.

Învățătorii din sat

M-a învățat în clasele primare Iustina Pavlovna Jiverdan, mama lui Stanislav Furtună, care era profesor la Blîndești, recent lucra și la Sculeni. Printre alți învățători, mai era directorul de atunci Constantin Fiodorovici Mânăstireanu, un om deosebit, Grigore Nichitici Șchendrea m-a învățat la matematică, iar ulterior mi-o devenit cumătru și mi i-a botezat pe Giulieta și Romeo[103].

La adunări părintești

Ca elev, nu ca să mă laud, am fost foarte ordonat. N-a trebuit niciodată nimeni să-mi aducă aminte să-mi fac lecțiile ș.a. Rolul părinților mei se reducea la faptul dacă aveam nevoie de ceva să-mi cumpar, o carte, se dădeau bani și luam, în rest, se duceau la adunări părintești și veneau plini de bucurie că totul e bine (*râde*).

Biblioteca școlară

Erau cărți ca peste tot. Tot ce ține de propagandă și agitație. Adică, cărți bune erau puține, care te-ar fi format ca om, că se punea accentul pe cum s-a călit oțelul și tot de tipul ăsta, cărți – ideologie.

Cărturarii din localitate

Învățătorii erau oameni cu carte. Medicul, să zicem, care era în sat, era felcer, avea școală medicală – nu era de formațiune[104], însă era un om foarte de treabă, cult, la locul lui. Biserică în Medeleni s-a construit abia acum nu demult, adică să fi fost un preot – nu. Dar învățătorii au fost oameni care fiecare în domeniul lui erau profesioniști.

Cărțile preferate în școala medie

În perioada sovietică, cunoscând limba rusă, am lecturat colecția de carte «Жизнь замечательных людей». Era o serie mare, unde erau și oameni de proveniență sovietică, din Uniunea Sovietică, dar mulți din istorie și din afara țării. Țin minte cartea referitoare la Robespierre. Iată așa gen de cărți m-am străduit să citesc, toate câte mi-au nimerit în fața ochilor.

[103] Copiii domnului Alexandru Ciuvaga (*n.n.*).
[104] În sens de studii universitare (*n.n.*).

Vestimentația școlară

Era mai mult obligatorie prin școlile din oraș, dar cât am fost elev nu se punea accentul. Adică cravata de pionier și insigna de comsomolist asta era, dar uniforma școlară – nu.

Pregătirea ideologică în școli

Întâi era informația politică. Fiecare luni dimineață, toți erau obligați să aducă o știre din ce s-a întâmplat în ultima săptămână, se punea accentul pe ce s-a întâmplat în Uniunea Sovietică. Asta era. Și tot absolut, lucrul acesta era până nu demult. Îmi aduc aminte, noi deseori râdeam, cântam în corul de la casa de cultură de aici și cântecele erau alese anume pe direcția [...] «Кантата о Ленине» și „ca răsărita după soare mă-ntorc cu fața la partid". Odată ca prin minune am învățat și am cântat „Limba noastră", care amu e imnul. Iată atunci noi cântam cântecul ista și era ceva ieșit din comun (*râde*). Adică din tot ce se făcea, mi-aduc aminte, eu dacă eram pasionat de muzică mai de mic, în fiecare an pregăteam evoluția școlii la festivalul raional între elevi, și acolo cântece tot de estea [...] «Там вдали за рекой»[105], cântece rusești adică, noi, moldovenii, interpretam cântece rusești. Așa era pusă politica și așa mergea, altfel nu.

Dilema alegerii facultății

A fost foarte straniu, într-un fel. Când eram în clasa a X-a, visul meu ținea de televizunea română, acolo activa Cristian Țopescu[106], cel mai mare comentator sportiv care l-a avut România vreodată. Și iată eu am hotărât să mă fac jurnalist sportiv. La română, sau la limba moldovenească mergeam foc, examenele cu brio, probleme nu-s și m-am dus să dau la jurnalistică. Acolo un nene foarte liniștit mi-a lămurit că dumitale nu poți da documentele aici pentru că la jurnalism trebuie să ai doi ani stagiu de muncă. De ce? Până azi nu știu, am să mor și n-am să înțeleg de ce un viitor jurnalist trebuie să muncească doi ani, fiind nimeni, fiindcă ce înseamnă să muncești, fără studii, cu școală medie doar. Era așa, ai terminat școala, doi ani de zile muncești și apoi te duci acolo, dar să muncești ca muncitor necalificat, probabil? Mai departe, eu băiat, nu mai apucam pentru că mă lua în armată întâi, și apoi să muncești [...] și am stat eu cu mintea mea

[105] *Acolo în îndepărtare, după râu* (*rus.*).

[106] Cristian Țopescu (26 martie 1937, București, România – 15 mai 2018, București, România), comentator sportiv, jurnalist și politician român (*n.n.*).

de copil, 17 ani i-am împlinit fiind student, adică aveam 16 ani ţijumătate. Și am ieșit afară. Documentele se primeau în sala de sport a universității, masa de fizică–matematică, masa de chimie, masa de biologie, masa de istorie ș.a.m.d., câte doi oameni la fiecare masă. Și-am ieșit eu afară, m-am așezat pe o bancă și m-am gândit, m-am gândit, și-am intrat înapoi. Parcă și acum îmi aduc aminte, ultima masă din partea asta era istoria, iar masa asta din partea cealaltă era filologie. La filologie era și jurnalistica, dar nu mă primeau. Atunci a mai fost, tot e o glumă a istoriei în general (*râde*), președintele comisiei de examinare la universitate era Cușcă, originar din Sculeni, și eu m-am dus la el, la-la-la, el mi-a numit câțiva învățători, gata, credeam că treaba s-a rezolvat [...], dar iată trebuia să muncesc doi ani [...], adică nu mi-o făcut niciun *blat*[107] și am intrat înapoi, și iată cu mintea mea de atunci – filologie, asta înseamnă vrafuri de caiete. Nu, și m-am întors și m-am dus la istorie. Îmi plăcea și una și alta, dar am ales atunci într-o clipă. În școală, atunci nu era nimic decât, să zicem, exemplul personal, un învățător pătimaș care să te îmbolnăvească de o anumită chestie.

În timp ce învățam la Sculeni, de exemplu la *Chimie* m-a învățat Alexandr Sergheevici Bașcov, un profesor deosebit. Iată chiar și acum, uneori mă mai joc în niște jocuri pe ici cu *quizz* (în telefon) și acolo când sunt întrebări din domeniul chimiei le răspund toate una după alta [...] de-am' o trecut atâția ani, dar dacă știa cum să predea chimia – și acum o țin minte. Sau la fizică, Ivan Dmitrievici Parascan, mi-a fost și diriginte [...], adică [...], da ceva să fi fost de istorie, după mine a fost când o cercetat aici în sat rușii și căutau morminte ale soldaților de pe timpul războiului [...]. Era Valea Savelieva, cu un an mai mititică, și venită la istorie după mine, adică eu într-a 10-a, iar ea într-a 9-a. Mai era Natașa Scripnic de la noi. Dar, să zicem așa, intuiția de moment să aleg asta ori asta. Și am ales istoria, niciodată în viață nu mi-a părut rău „că mai bine [...]" ș.a.m.d.

Amprenta sovietică

În pofida faptului că am învățat în perioada sovietică, iar tratarea diferitor chestiuni se făcea tot din punct de vedere sovietic, ideologic, eu totuși am venit la facultate cu convingerile pe care mi le-am format singur. La practica arheologică, Niculiță, ca să n-audă lumea, ne vorbea acolo despre Decebal, războaiele daco-romane [...], care pe atunci nu prea se învățau. Puțin se aminteau, un fragment în carte [...].

[107] Pile (*rus.*).

Admiterea

Concurau nouă oameni pe un loc. Primeau 50 de moldoveni, să zicem așa, și 25 de ruși. Două grupe moldovenești și una rusă. Eu am intrat în '69, adică studenția mea e '69 – '74. Cinci ani, nu era masterat, licență, erau cinci ani. Patru examene erau, unul scris și trei orale. Scrisul era limba moldovenească, scris compunere și moldovenească oral – limba și literatura, istoria oral și limba străină – franceza.

Trăgeam bilete, dar era materialul din școală. Nu era o listă bibliografică după care să te pregătești.

La început, la examene, mi-au primit documentele și mi-au dat o fițuică cu care m-am dus; toți studenții care n-aveau unde trăi, i se dădeau o saltea, o pernă și un cearșaf, și dormeam jos în sala de sport, iaca acolo am dormit toată perioada examenelor. Și iată aveam 15 ruble, adică erau bani, să mănânci undeva era 30-35 de copeici, mâncai *până pocnei*, nu era scump [...], și mie mi-au furat banii. Cu mine era Vitea Rețetnic, cu un an mai mare ca mine și intra la juridică, dormeam alături și el mi-a împrumutat 10 ruble și am avut de trai până la capăt.

Posturi radio de contrabandă

Eram în clasa a VII-a, când tata mi-o cumpărat primul tranzistor, asta era invidia băieților. Acasă am fost băiet care am muncit mult și meritasem. Spre exemplu, fiind în clasa a IV-a, aveam deja sapa mea именная[108] (*râde*). Tata avea o mie și ceva de tufe de vie, eu o legam de câteva ori pe vară, legam în verde, ascuțeam haraji până tata n-o pus spaliere, porci, buhai [...], eu n-am fost așa că să stau să scuip în pod să nu fac nimic. Și tata, nu că îmi îndeplinea dorințele, da mi-o cumpărat acordeon „Fiore", de care nu aveau mulți din maeștrii maeștrilor. Era acordeon nemțesc, nou-nouț, numai el știe cum a făcut rost și pe urmă, când eram student, am pus și eu bani și tata mi-o mai dat, am luat tranzistor „Meridian" – era ceva la modă. Apoi a ieșit mai ceva – „Okean". Ap' iată, cu „Meridianul" cela, stăteam noaptea și prindeam posturile de radio, și aveam într-un carnețel lista la toate stațiile cum ar fi „Nemețkaia Volna", „Vatican", „Europa Liberă", „BBC", „Vocea Americii", unde aflam fel de fel de noutăți care aici nu se știau. Lista asta era în alt blocnoțel al meu, care tot l-am pierdut. Cred că l-o găsit cineva ori l-o găsit și l-o aruncat că nu erau bani în el și nu-l interesa, ori nu l-a mai găsit nimeni (*râde*). Noi ascultam lucrul acesta pe ascuns. Erau speciale pelin-

[108] Personalizată (*rus.*).

gatore care încurcau, se auzeau adică niște zgomote ca să nu înțelegi ce se vorbește, da erau ore în zi când prindea mai bine. Asta ascultam binișor. Mi-am luat magnetofon, și acolo era muzica mea preferată. Reușeam, de pildă, era Anatol Chiriac, un român comentator de muzică acolo, nu puteai să faci înscrieri, da să asculți puteai.

Cenzura sovietică

Nu se permitea să gândești liber sau să-ți expui părerea. Nu-mi închipui cum cenzura sovietică a permis editarea unei plachete de poezii, o broșurică, nu mare, a lui Petru Cărare, „Săgeți" se numea, și cineva din colegii mei de la facultate a adus, a cumpărat-o din librărie oficial, da pe urmă a fost scoasă și arsă; el a cumpărat și eu într-un carnet mi-am scris vreo câteva poezii de acolo. Și am pierdut carnetul, pe care l-a găsit alt student de la universitate, că dacă-l găsea vreun turnător sau ceva [...], nu mai terminam eu universitatea.

Am cântat în limba mea

Erau studenți mai înfocați. Cariera mea muzicală s-a început când am plecat la așa-numita Țelina moldovenească; studenții care erau din familii mai nevoiașe intrau în detașamente care se duceau în Kazahstan, Altai, încolo departe, acolo se muncea mai greu și se câștiga mai mult, dar restul, ca să nu ne pară viața prea ușoară, ne trimiteau în Moldova, și pe noi ne-o trimis în raionul Hâncești, în satul Dancu, și iată acolo m-am făcut cântăreț. Era festivalul detașamentelor studențești. Noi am format un ansamblu. Erau doi băieți care au cântat într-un ansamblu împreună până a fi studenți, și în jurul lor s-a format ansamblul „Juventus", și am mers, am obținut locul 1, colo-colo și la Bender, la Tighina a fost finala republicană și eu am luat locul 1 cu cântecul lui Dan Spătaru. Îl cântam în versiunea românească.

Era un film, «Песни моря» („Cântecele mării")[109] cu Dan Spătaru și Natalia Fateeva, vestită actriță sovietică, și acolo erau multe melodii, multe melodii printre care (*cântă*) și „Când din zare-n zare e cerul senin, când de visuri și soare mi-e sufletul plin, iau chitara la braț [...]" a lui Dan Spătaru și acolo, m-au chemat la Comitetul de Partid și mi-au tras mâța pe spinare: *Cine pe mine m-a îndrumat să cânt în românește, de ce n-am cântat în rusește,* că era și în rusă «к долгожданной гитаре, я тихо прильну [...]», da eu zic, am ales limba mea, am cântat în limba mea, care-i problema?

[109] Comedie sovietică din anul 1971 consacrată „consolidării relațiilor româno-sovietice".

Atunci nu se vorbea de limba română.

Fiind și eu șmecher, așa și i-am zis atunci: *„Am cântat în moldovenește, sunt moldovean”,* ce e rău în asta? Secretarul cela de partid se bâlbâie, n-avea ce să zică, că n-ai ce zice. Eu avem o mare pilă, să zicem așa, rectorul universității Artiom Markovici Lazarev[110] mi-a predat. A avut un curs special referitor la restabilirea unității naționale a poporului moldovenesc [...] unde românismul era șters [...] și promovată ideea că moldovenii sunt popor aparte, românii sunt români, provin de la daci și romani, noi provenim de la daci și slavi ș.a.m.d. El mă cunoștea, în calitate de rector, eu cântam în ansamblul universității, luam locuri, participam la festivaluri, premii. Nu numai că mă cunoștea, da îmi zicea chiar Sășuță.

[...] Da anume de muzică, dacă îți plăcea un cântec și vroiai să-l cânți, nu prea puteai, măcar că noi nu eram profesioniști, ci eram ansamblu studențesc. Îmi plăcea un cântec de-a lui Tom Jones și nu puteam să-l interpretez[111], iar eu luam și-i scriam cuvintele sau aveam prieteni care făceau poezii așa mai în serioase și scriam acolo că muzica e a lui Mihai Dolgan și cuvintele aparțin lui Efim Krimerman. Iar cei din comisie nu mai știau *(râde)*. Acolo stăteau cu niște mutre așa, adică nu puteai să interpretezi un cântec undeva până când nu-l susțineai ca la examen în fața unei comisii de la partid care venea și [...], ei [...] veneau și se uitau că dacă tot erau prostuți în domeniul muzicii, nu mai pricepeau.

Supraveghetorii

Pe altul cineva l-a pârât că avea ceva acolo, pentru că lucrurile acestea nu le puteai ști precis. Noi și azi știm că unul din șefii grupei a fost turnător, că a fost reprezentantul KGB-ului. Și unde pe urmă n-am fost, iată cu Unghenii am fost peste hotare în Ungaria [...], tot unul merge de acela care vede tot (*râde*), frica asta de a fi depistat. Iaca băiatul cela, Vova Mandea, a murit săracul, a terminat universitatea și [...] cred că a avut urmări tot de pe linia asta, pentru că l-au obligat să toarne pe alții și el până la urmă s-a sinucis. N-o putut răbda[112]. Adică lucrurile acestea erau.

---

[110] Artiom Lazarev (30 octombrie 1914, or. Camenca – 14 aprilie 1999, Chișinău) – istoric, domeniul științific: istoria Moldovei, perioada contemporană. Doctor habilitat în științe istorice (1976), profesor universitar (1977). Membru corespondent (1970) și membru titular (1976) al AȘM. Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Academia de Științe a Moldovei...*, p. 131.

[111] Sir Thomas John Woodward (n. 7 iunie 1940), cunoscut profesional ca Tom Jones, este un cântăreț galez. Cariera sa a început-o cu o serie de hituri de top zece la mijlocul anilor 1960.

[112] Aici: rezista (*n.n.*).

Muzica de dans nu-i „serioasă”

Eu m-am învârtit în cercurile artistice, dacă n-ai început cu muzica; pe urmă ne-am dus, terminasem anul IV, am fost la Florești la militărie, atunci erau obligatorii cantonamentele militare. Examene, și am venit noi înapoi, am pus pe roate cu cântarea, dar directorul casei de cultură, era un evreu care ne călcă pe [...], asta nu se poate, asta nu se dă voie [...], și noi na-ți aparatura, na-ți tăt, tăt și ne-am dus tot ansamblul la «Улыбка», atunci era cel mai mare teren de dans din Chișinău. Atunci nu erau discoteci. Se cânta muzică în direct. Și noi am cântat acolo un an și jumătate. Era cea mai mare discotecă. Cinci mii de oameni intrau [...], acolo puteam să cântăm aproape tot (*râde*), interpetam și cântece românești, (*cântă*) „Negru-Vodă și-alui ceată [...]”, nimeni nu ne bătea la cap, se socotea că-i muzică de dans și nu-i „serioasă” treaba, adică nu este ideologie.

Am avut toate concertele Beatles

Atunci, ca s-asculți discuri, le puteai obține numai de la băieți marinari, care veneau de peste hotare, ei aduceau discuri în Odesa, acolo era portul mai apropiat de noi, și băieți din Chișinău, mai de ișteа, mai descurcăreți, se duceau și cumpărau de la ei un disc, două, cât putea acolo, cât îi dădea nu știu, și venea – avea două magnetofoane acasă, frumos, un magnetofon și un picup. Punea discul și plăteai 10 ruble ca să-mi facă copie, eu veneam cu o bobină și îți făcea copie. Am avut toate concertele Beatles, câte discuri au avut ei, toate le-am avut înscrise, calitativ, cum trebuie, Rolling Stones, Deep Purple, Queen [...], iată ieri stăteam cu soția și beam cafea și la radio cânta *Creedance Clearwater Revival*, vestita formație care demult nu mai este, interpreta un cântec care acum îl cântă multă lume în lumea asta, care nu că nimeni, da mulți nu știu cine l-o cântat la început. Chestia asta am avut. Romeo văd că-mi continuă dragostea. El era cu muzica lui, o pune pe prag, tare, să audă toată lumea [...], *măi Romeo, nu pune pentru că nu toată lumea moare de dragoste față de muzica ta*. Și el pe urmă s-a dus, și a luat un braț de casete, în Grecia, și amu-i în Grecia. Acum casetele celea le-o dat de-o parte și a început să asculte muzica ca lumea și o zis: *Tată, vreu să-ți spun un lucru [...], m-am dus prima dată în Grecia atunci și ne-am dus la o terasă* [...]. *Vreau să-ți spun un lucru, am constatat că muzica matale îi mai bună decât muzica mea, adică a generației* (*râde*). Fiecare are muzica (lui) când îi adolescent, fragedă adolescență, umblă, șuieră, cânta și le place, și-i normal, și fiecare o duce cu el

toată viața, dar asta nu-l încurcă să aprecieze și să se-apropie de muzica altor generații.

S-a început de la simple *remixuri* sau *coveruri*, care adică, melodie veche făcută oleacă prin prisma generației de azi, dar încetul cu încetul, adică se apreciază chiar grupele care cântă muzica anilor respectivi. Și merg, se cântă în cluburi, și vin acolo (*râde*) pătimași după muzica ceea, vin, ascultă. Da. Atunci lucrul acesta, adică, aveau de furcă, că ei vând muzică de asta, adică îi dai 10 ruble și-ți face înscriere. La mine în casă am o colecție de vreo 250–280 de discuri, discuri Beatles, dar originale, discuri Pink Floyd, Led Zeppelin.

Fiu de miner cântăreț

L-au invitat odată pe Tom Jones și i-au făcut un disc în Uniunea Sovietică. Se vindea liber, și pis' tăt locul era, nu că Tom Jones îi așa un cântăreț, da el e *fiu de miner*. Iaca asta era principalul, că «он сын простого шахтера» (*râde*). Iată așa era abordarea, însă noi nu atrăgeam atenția la toate acestea, pe noi ne interesa însăși muzica lui.

„Noi suntem comsomoliști"

La facultate, totul se rotea în jurul noțiunii „noi suntem comsomoliști". Orice pas în stânga, în dreapta de la linia partidului, asta era să fii dat afară din comsomol, dacă erai dat afară din comsomol, foarte degrabă erai exmatriculat. Adică asta era Doamne ferește pentru un student.

Practica studențească

În fiecare vară plecam la practică. După anul I plecam la practica arheologică, după anul II mergeam la «стройка коммунизма»[113], la construcții, după anul III – prin tabere pionierești, brigăzi școlărești ș.a.m.d., după anul IV – la militărie și anul V – la practica de muzeu.

Solidaritate studențească

Exista și o concurență bună între studenți. Cursul nostru, s-au nimerit băieți de treabă, adică multă lume au devenit cineva în viață, anume datorită studiilor pe care le-au făcut. Să zicem, istoricii Lidia Moldovan, Ion Șișcanu, cadre didactice la USM, Vasile Cujbă, care a fost decan la Facultatea de Relații Internaționale. Ne întâlneam [...] cu Niculiță, Cocârlă,

[113] Construcția comunismului (*rus.*).

el o fost și la Ungheni cu expoziții, cu Drachenberg, Dumnezeu să-l ierte! Când am împlinit 30 de ani, cu dânsul în doi am băut trei coniacuri, eu cu dânsul, a dansat toate fetele, adică erau deja femei – soțiile noastre, ne-o recitat Coșbuc, Alecsandri, o cântat vreo câteva romanțe și la ora 2 zice: *Eu mă duc acasă*. Noi l-am întrebat poate să mergem să-l petrecem, iar el: *Nu, nu, nu, eu încă nu-s un moșneag care trebuie petrecut, să mă petreceți când oi muri.*

În grupă se dădea un număr fixat de burse. Erau 25 de oameni, cei care aveau cele mai bune note, trebuia să nu ai nota „3" deloc, ca să ai bursă. Sau se dădea și dacă avea „3", în cazul în care situația materială acasă era mai rea [...], cine avea note bune avea bursă. Noi ce făceam? 35 de ruble era bursa, 2 ruble le dădeam deoparte, și de la fiecare se făcea încă o bursă pentru care n-avea. Exista solidaritatea asta!

În fiecare an mi se oferea cămin, dar eu nu-l luam. Chiar de la început mi-am găsit o gazdă la care am stat toți cinci ani. Nu mă mai duceam la cămin. În grupă la mine era un băiat, nu avea tată, era numai cu mama, îi era cam greu; erau trei frați, și de fiecare dată eu îi ofeream locul meu la cămin! Și insistam, nu așa că dacă ție nu-ți trebuie, il dăm altuia. Nu. Dați mie, iar eu îl transmiteam lui Grișa Iovu. Era dintr-o grupă cu mine.

Pregătirile pentru examene

Chiar n-am avut de aceștia dificili în grupă. Eram două grupe, numai seminarele le făceam separat, dar în rest eram ca un singur grup, uneori încurcam care din care-i.

Eu trăiam la gazdă, dar veneam pe la cămin din când în când, iar când era sesiunea – nicio plimbare [...]. Și era în felul următor: mă duceam și stăteam 2-3 zile la cămin, pregăteam un examen. Noi eram patru băieți. Învățam fiecare cât a putut, cât a reușit, apoi făceam câte o tură de întrebări fiecare la fiecare, cel care acumula mai multe puncte, se aduna și cei doi care aveau cele mai multe – câștigau, ceilalți doi cu cele mai puține – pierdeau, și după examene aceștia doi puneau bere la toată lumea. Era chestia asta. După ce susțineam examenul – ziua ceea era de distracție. În ziua ceea nu mai învățam pentru următorul, dar de la a doua deja începeam. Și iată așa era. Erau câțiva mai *zubreoști*[114]. Atunci toate lucrările de curs se făceau la *Istoria Partidului* și după ' 91 încoace s-au făcut mari patrioți și specialiști în *Istoria Românilor*, au fost și de-aceștia (*râde*).

[114] Tocilari (*rus.*).

Mă bucuram de succesele care le aveam la examen, mai ales în ultimii doi ani, am fost cel mai disciplinat. Mă conduceam de faptul că s-a terminat toată distracția, ieșiri în oraș și mă concentram la învățat. Spre deosebire de alte facultăți, unii învățau câte un pic, puteai să te concentrezi bine-bine, și puteai să completezi golul format în acel an – doar în ultima lună.

Profesorii

[...] Am învățat și *Geografie istorică*, era un curs de un an de zile și la urmă trebuia să facem vreo cinci hărți istorice confecționate de mâna noastră. Ni se dădea scara și, de pildă, nu puteai s-o copii, dar trebuia singur să o faci. Cocârlă a venit în timpul studenției mele, a venit de la doctorat, adică tinerel, tinerel. Și i-au dat câteva seminare să facă cu noi, dar așa preda un evreu Șlaen; eu am mai văzut profesor, dar de-aceștia îs puțini pe fața pământului. Profesor de la Dumnezeu. Niciodată nu l-am văzut cu fițuică, niciodată, venea și fix de la cuvântului la care ne-am oprit data trecută continua lecția. Fuma în timpul lecției, fuma numai „Belomor", se înecau fetele de la atâta fum (*râde*). Fuma adică la fereastră, dar fuma și în timpul cât preda (adică ducea ora).

Și lui Cocârlă i-au dat seminare, și era examen la hartă. El spunea că un istoric care nu cunoaște harta e un pic mai sus de zero. Cu el am avut legături mai multe. După anul II, când ne-au trimis la *țelina moldovenească*, el o fost comandantul *otreadului*[115] nostru (*râde*). Adică era șeful și ceva s-a întâmplat, nu ne-au hrănit, nu ne-au adus produse vreo două zile și i-am făcut peri suri. L-am dat afară din comsomol (*râde*). Noi, studenții am făcut adunare, eram comsomoliști, dar și el era comsomolist încă. Adică erai comsomolist până la 29 de ani.

L-am dat afară din comsomol. Îmi aduc aminte, era Vitalie Andrievschi, acum e comentator, analist politic, e rus din Fălești, el era secretarul organizației comsomoliste la grupa aceasta de oameni, unde eram moldoveni, vietnamezi și ruși. Vietnamezii nu participau la așa activități. Și acolo, «Комсомолец Кокырлэ, встать!» (*râde*) ridicat în picioare și... (*râde*) multe pătărănii.

Copiatul și armata

Unde copiam *jelezno*[116], era la Catedra militară. Acolo trebuia să fii robot ca să ții minte tot și încă în rusă. Catedra militară era 3 ani de zile, o zi

[115] Detașament (*rus.*).
[116] De fier (*rus.*). Aici: în mod sigur.

pe săptămână. Iată anul acesta în fiecare miercuri, și făceam armata o zi în fiecare săptămână. După trei ani, am făcut doi ani de cantonament militar la Florești, am dat examene. Eu am hotărât să mă duc în armată. Trebuia să fac anul V ca istoric, să obțin diploma, atunci mi-au dat livretul militar – locotenent al Armatei Sovietice.

Șapte băieți din toată universitatea am fost selectați, am dat toate examenele acolo pe note de „5", și am fost selectat printre acei 7 care aveau dreptul să se ducă în armată deodată. Aceasta se socotea o mare cinste. În anul V cântam la „Ulâbka" [...], purtam păr lung [...] ce-ți trebuie să te duci acolo [...], toată viața ta să umbli cu *cemadanu*[117] în spinare și m-am dus, am scris raport și m-am dezis.

Apropo, fetele făceau medicina tot o zi pe săptămână, medicină militară, și deveneau фельдшер медицинской службы[118], în caz de război. Atunci tot se făcea în caz de război. Tot absolut.

Birocrația și milităria

La Catedra militară era obligariu să înveți de șofer. Și am învățat, eram cel mai bun, moșul meu șofer îmi mai dădea și mai mergeam, toată *vojdenia*[119] o făceam prin Chișinău cu *Gazon*-ul, mă descurcam chiar bine. Și iată am ajuns să dăm examene. Eu m-am dus cu un an înainte la școală, când băieții au făcut, era un livret premilitar, приписное свидетельство, în clasa a X-a ultimul an de școală, eu dacă eram tânăr scris din 1953, deși eram din 1952. Cu două luni și ceva m-o pus tata mai mic, și nu mi-au făcut. M-am dus la studenție, unde am mers la Comisariatul Militar: *Ești din Ungheni? Ap' acolo treb' să-ți facă!* M-am dus la Ungheni: *Ești student la Chișinău? ap' acolo treb' să-ți facă!* Și nu mi-au mai făcut. Când au venit aceștia la comisia militară, trebuia să prezinți pașaport și livret militar sau cel premilitar. Eu n-avem. Nu m-au primit la comisie, nu m-au admis la examen și mergea ca restanță. Restanță un an, restanță doi. Nu mă primeau să dau examenul. M-am dus la rector, de-amu era Boris Melnic, i-am povestit toată istoria: *Măi oameni buni, eu nu-s vinovat, asta-i birocrație, că-i militară că-i nemilitară*. Până la urmă, m-a ajutat că am dat examenele în cantonamentele militare pe nota „5" și am fost selectat ca unul din cei mai buni elevi, cursanți militari din universitare. Mi-au dat livretul militar, îl am și acum, el se dă pe viață. Eu n-am avut în viața mea livret de premilitar.

[117] Valiza (*rus.*).
[118] Felcer al serviciului medical (*rus.*).
[119] Practica de teren (*n.n.*).

Comunismul ştiinţific

Niciodată nu mi-a plăcut.

Pedagogia sovietică

Eu n-am avut plăcere să predea cineva pedagogia. Mi-a predat-o un om, care avea studii primare cred (*râde*). Soţia lui Crăciun, Agripina Crăciun, era secretarul Prezidiului Sovetului Suprem al RSS Moldoveneşti şi pe el îl ţineau aşa. Avea un conspect galben, de ani, de pe care a predat încă la Institutul de Învăţători din Tiraspol de până în '40 (*râde*) [...].

Eu am făcut practica pasivă în anul IV şi cea activă în anul V. Pasivă o fost la Botanica, într-o şcoală, da acolo cântam la „Ulâbka" şi fetele veneau la dansuri. Mă ştiau, pentru ele eram un idol mare şi, Doamne fereşte! să-mi iasă din cuvânt, se pregăteau la istorie foarte bine. Am terminat cu brio practica, pe urmă m-am dus la Durleşti într-o şcoală. Noi nici nu făceam lecţii atunci. Care avea de scris diploma – scria, care o ales examenele – se pregătea. La alegere. Şi ele veneau pe acolo, mă duceau, frumuşel, aduceau un tranzistor să nu le fie urât, culegeau poamă, mai în scurt, am avut nişte practici ideale.

Punem ţara la cale

Nu prea era ca cineva să aibă vreo ieşire antisovietică sau [...], adică lucrurile mergeau *cumincior*. Vorbeam la modul de glumă că terminăm facultatea, facem o lovitură de stat, răsturnăm tăt şi [...] noi nu vorbeam de unire cu România, facem Moldova ţară aparte; acesta o să fie prim-ministru; noi împărţeam între noi portofelele, şi dacă s-ar fi auzit undeva, era să fie gălăgie mare. Dar asta a rămas între noi, n-a spus nimeni nimic.

Limba rusă

Foarte multe cursuri ni s-au predat în rusă. Profesorul nu cunoştea româna, sau erau invitaţi. Ţin minte, *Paleografia* mi-o predat-o profesorul Muraviov, din Moscova venit, un curs special mi-o predat Fiodorov – arheolog, şi multe altele în rusă, Catedra militară la fel era doar în rusă.

Profesori şi studenţi

Distanţă era [...]. Dar depinde, erau unii mai înfumuraţi, care ţineau studenţii – я начальник – ты дурак[120], dar erau şi profesori democraţi,

[120] Eu sunt şeful, iar tu – prostul (*rus.*).

care, nu era nicio problemă, să-ți răspundă la vreo întrebare. Și am avut profesori într-adevăr.

Studentul bogat și umblat pe la nunți

Eu am fost foarte bogat cât am fost student. Mulți ani după ce primeam salariu ca profesor nu eram așa bogat cum eram atunci când eram student, mai ales în ultimele două cursuri.

Am avut toți cinci ani bursă. Ultimii doi ani am avut bursă mărită, adică dacă dădeai tot pe nota „5", primeai cu 10 ruble mai mult, adică nu 35, ca toată lumea – da 45. Și restul, deja când s-a început, cântam în ansamblul universității, câți se însurau în universitate – noi le cântam la nuntă!

Am fost la nunți la colegi de-ai mei care s-au căsătorit imediat după facultate, am fost la nunți moldovenești, în sate, frumos, da asta era în oraș. Majoritatea, sau multe, erau în cantina universității, se începeau la 7 seara și se terminau la 12:00, noaptea, gata. Asta era toată nunta. Și noi cântam, avem 50 de ruble ale mele și tot cum trebuie. Pe urmă, când interpretam la „Ulâbka", aveam 160 de ruble, care era leafă de secretar de partid. 160 de ruble și-apoi îți dădea *premialnâe*[121], și-apoi veneai acasă și îți dădea tata să nu știe mama, și-apoi mama ca să nu știe tata, și bursă [...].

Cu muzica, am avut călătorii, participări la festivaluri, în Lituania am fost, în Ucraina în câteva orașe.

La încărcat vagoane

De vreo câteva ori, mai mult din curiozitate, m-am dus cu colegii să încărcăm un vagon combinat cu *tiucuri*[122] de tutun care le trimitea Moldova. Era 100 de ruble vagonul. Noi ne duceam cinci băieți, câte 20 ruble de căciulă, aceștia erau bani.

Gazda

Eu trăiam la gazdă, niciodată nu apărea întrebarea ce să mănânc. Mereu puteam lua un coleg la mine, să încălzesc mâncarea și să-i mai dau și lui, mă duceam în beci, scoteam vin, că acolo era vie [...]. Locuiam la o casă pe pământ, la Botanica[123].

[121] Premii (*rus.*).
[122] Baloturi (*rus.*).
[123] Sector al orașului Chișinău (*n.n.*).

Munca agricolă, între corvoadă și venit

În mod normal, muncile agricole încurcau la organizarea procesului educațional. Se sista procesul instructiv și pleca toată lumea în colhoz. Am fost în raionul Cimișlia, la Mereni, chiar lângă Chișinău, la început de an, învățam vreo jumate din septembrie și plecam. Clar că, dacă în timpul acesta, trebuia să compenseze, că în fiecare an de învățământ se arunca o luna, o lună jumate, [...] de-am pe urmă m-am convins, fiind învățător la școală, că umblam la lucru tot așa. Se strângeau elevii, studenții și soldații, așa era moda, erau forțe de muncă ieftine și prost plătite.

Dintr-un punct de vedere, faptul că munceam și anume studenții din familii mai nevoiașe acolo își completau bugetul, făceau un ban. Era Nadea Vulpe de la Rezina, țin minte, era mașină de strâns poamă, așa, a apucat dintr-o familie unde s-a muncit mai mult. Mie nu-mi place să culeg cu norma, nici pătlăgele, nici poamă, eu amu am trei vii, le lucrez cu mâna mea cum trebuie – dar să nu mă grăbească nimeni și să nu-mi spună că azi trebuie atâtea rânduri [...] și găseam modalitate. Din momentul când am început să cânt în ansamblul universității, eram eliberați, noi și sportivii.

Stâlpii ideologici

Materia de studii era cu caracter ideologic. Peste măsură. Tot absolut ce învățam, și *Economia politică în socialism*, și *Economia politică în capitalism*, predate cu intenție anume, două obiecte aparte, *Comunismul științific*, *Ateismul* și multe altele, *Istoria Partidului* lungită pe trei ani de zile, acolo o-ho-ho. Acestea erau discipline care le învățau toate facultățile absolut. Iar la noi la istorie era ceva cu majusculă, chipurile noi istoricii suntem, așa ni se spunea, stâlpii ideologici acolo unde vom merge.

Meritul și partidul

Eu n-am intrat în partid, nici n-am vrut, nu m-o interesat partidul, pân-când m-au numit director adjunct la Sculeni, într-un fel, m-au obligat. Întâi m-au numit director adjunct, pe urmă o trecut vreo jumătate de an, când și-au dat ei seama la Ungheni de asta.

La 8 septembrie m-au numit director adjunct și în timpul anului a fost un festival muzical și am luat locul I, a fost să-mi dea un fel de mulțumire pe linie de partid, cu înscriere în fișa personală [...], și când colo, măi, da el nu e membru de partid! Și s-a început, urgent, trebuia să treci o comisie specială a *raicomului*[124] și acolo au început să-mi pună întrebări, cine a scris

[124] Comitetul raional (*rus.*).

«Очередные задачи советской власти»[125], ce a scris Lenin în cutare cutare, vrei nu vrei asta știam de la Istoria Partidului, și când și-au dat seama [...], stai oleacă, el e învățător de istorie [...] și nici nu m-au întrebat mai departe. În '88 am devenit candidat, în '89 am devenit membru și în '90 s-o *mântuit* partidul (*râde*), și în '90 la 13 mai, cu Oazu Nantoi, o grupă de băieți, am înființat Partidul Social-Democrat din Moldova, primul partid în afară de cel comunist. Am fost un partid mic dar am avut succesele noastre, mai ales în raionul Ungheni, am avut și vicepreședinți de raion, am fost consilier raional de două ori [...], iar la un moment dat, conducerea partidului s-a schimbat și nu mă mai regăseam în el [...] și am ieșit, după 17 ani am ieșit de acolo.

Lecturi studențești

Mie îmi plăcea foarte mult să citesc și, dacă la universitate era o bibliotecă bogată [...]. Am început să citesc nu oleacă de asta, oleacă de asta, dar am început să citesc tot ce a scris Guy de Maupassant, am trecut la Honore de Balzac, Emil Zola, m-am îndrăgostit de proza franceză. Te duceai, acolo nu erau baze, dar deschideai sertarul cu fișe și deschideai Emil Zola, să zicem, și vedeai ce cărți sunt scrie de acest autor, eu singur hotăram ce să iau până ce nu se termina autorul. Am citit mult, îmi plăcea să citesc, în paralel, mă rog, nimerea presa. Începând cu clasa a IX-a, m-am abonat la «Советский спорт»[126], și cât s-a editat el, chiar și după '91 încoace, și până a devenit și acela ideologic tare, tare, tare – l-am lăsat. Cu sportul întotdeauna stam bine. Noi am avut băieți buni la polo pe apă, am avut participanți și campioni olimpici am fost, Moldova nu era de râsul lumii.

KGB-ul nu dormea

Au fost exmatriculați studenți pentru că se numeau români. Pentru că unul purta o batistă cu tricolor. KGB-ul nu dormea. Noi eram sub lupă în permanență.

Evenimente festive

Erau obligatorii. Dacă nu veneai la paradă, îți luau bursa. Curatorul grupei, adică conducătorul, să zicem, dădea o listă cu toți participanții care au fost la paradă, am fotografii de-atâtea [...] alte chestiuni de 9 Mai, «по местам боевой славы»[127] am mers.

[125] Lucrarea lui Lenin referitoare la bazelor construirii unei economii socialiste în Rusia sovietică. Versiunea originală a materialului a fost dictată de autor în perioada 23–28 martie 1918 (*n.n.*).

[126] Ziar sovietic fondat în 1924, inițial cu denumirea „Sporturile roșii".

[127] Spații ale memoriei dedicate celui de-al Doilea Război Mondial (numit în epocă „Marele Război pentru Apărarea Patriei") (*rus.*).

Partidul și sărbătorile religioase

Odată un băiet a adus de acasă ouă roșii, de Paști, și noroc că a nimerit peste o băbuță acolo *vahteorșă*[128], da dacă se cunoștea lucrul acesta – îl dădeau afară.

Eu, de pildă, mai târziu, după Podul de Flori[129], apoi când a fost Podul de Flori de răspuns și când mi-am făcut prieteni niște învățători aici de la Trifești pe malul Prutului și m-am dus la ei la Paști. A treia zi de Paști m-a luat la școală s-o văd, dacă eram și director aici. Și când am intrat în cancelarie, pe masă erau ouă roșii [...], eu am avut un șoc – în școală ouă roșii. Și-apoi în '90, când am fost, am fost la mai multe licee din Iași, într-o delegație de o săptămână, și acolo mă duceam la lecții și asistam, dar nu se făcea analiză – analiza se socoate un fel de control – adică l-ai controlat pe om și îi spui că aici rău, aici bine, mai mult îi spui ce-i rău (*râde*), noi ne duceam pur și simplu la lecții, după aceea venea, scotea câte 50 g de țuică, turna acolo, la repaus, și se ducea la lecția următoare. Lucrurile acestea să fi fost la noi – categoric. Adică mai era la noi că se bea un pahar de vin la ziua de naștere, Anul Nou, se făcea o masă comună, dar așa ca să bea și să plece la lecții – categoric (*râde*).

Când eram student, de obicei, de Paști se făcea numaidecât un *subotnik*. Când am devenit învățător deja, sovietic, de Paști erau festivalurile numaidecât, trebuia să te duci să cânți. De Paști. Adică anume atunci le ardea celor de la partid că trebuia să te duci să cânți. Se făcea special ca să nu te poți duce nicăieri, la biserică [...]. Eu, spre exemplu, când m-am însurat, m-am cununat în casă la socru-meu cu pături puse în ferestre și a venit preotul acolo. Copiii i-o botezat, eu n-am asistat categoric, mama și soția s-au dus noaptea și i-au botezat. Mai ales eu, profesor de istorie, să fii implicat în așa ceva [...], pe atunci era o pată pe biografie pe tot restul vieții.

Nu știam de Pârvan, Iorga

Poate Niculiță, da Niculiță mai aducea acolo aminte de Vasile Pârvan, de Iorga, noi nici numele lor nu le știam [...]. Daicoviciu eu țin minte. Era un om care nu se temea să spună lucrurile acestea, poate că adică arheologia e veche, adică aici că românii, că bulgarii [...] (în sens că era un amestec unde doar arheologii pricepeau).

[128] Portar (*rus.*).

[129] Acțiuni derulate pe malurile râului Prut la începutul anilor 1990 (*n.n.*).

Era obligativitate acolo unde te trimitea țara

Tare aș fi vrut și mă chemau să rămân în Chișinău, era un privilegiu mare, era Einstein conducătorul Ansamblului „Orizont". Îmi propunea postul de solist, dar era obligativitatea acolo unde te trimitea țara. A fost o încurcătură mare, decanul mi-o jucat o festă mie și unui coleg, noi aveam note bune [...], și a zis hai, facem în felul următor, am să vă dau voie să rămâneți în Chișinău, adică vă dau diplomă liberă, era visul fiecăruia să aibă diplomă liberă, nu ca să stau, ci să mă aranjez la lucru în Chișinău ca istoric, dar să fac și muzică, și ne-am înscris unde a nimerit [...] și încolo chiar și ne-a trimis. Adică nu s-a mai uitat dorințe, democrație [...] (*râde*). (Colegul) a refuzat. Era unul la minister, l-a mai chemat, l-a mai speriat de vreo două ori, și pe urmă s-o pus pe calea politicii, a devenit deputat în Parlamentul Republicii Moldova, acela care a proclamat independența, o fost consilierul lui Snegur ș.a.m.d. și n-a mai predat istoria nicio clipă (*râde*). Școala din Sculeni este a treia școală unde am lucrat. Doi ani am lucrat la Boldurești, raionul Nisporeni, un an la Unțești și pe urmă – Sculeni.

Cercul

Când am terminat clasa a VIII-a, în Medeleni, am venit la Sculeni și am făcut Școala Medie, clasa a IX-a și a X-a, pe urmă facultatea, ulterior 2 ani am lucrat în raionul Nisporeni, unde am fost repartizat, pe urmă un an la Unțești în raionul Ungheni, iar apoi am venit încoace, la Sculeni. Am făcut un cerc și m-am întors de unde am început.

Blugii și filmul pornografic

Cum am avut eu prima pereche de blugi? Un băiat și-a cumpărat niște blugi [...] de peste hotare [...] și îi trebuiau bani. Da, îi trebuiau la gât. Și măi, dacă-mi dai 20 de ruble, iaca nați-i. Și am scos 20 de ruble, iaca na, și iată am îmbrăcat atunci acei blugi „Wrangler", ei „Levy-Strauss", „Wrangler" asta era (!) și am ieșit, cum ziceam noi, pe Broadway, care era strada Lenin, de la Pușkin până la Tighina, Bender, pe-o parte și pe alta, noi ieșeam seara la Broadway, ne plimbam, care și în ce-i îmbrăcat, când eram studenți în anii mai mare. Și câtă invidie [...] că mergeam în blugi „Wrangler".

Emblema era obligatoriu să se vadă, cămășile le cumpăram și aveam o fată croitorească de la Dumnezeu și-i dădeam cămașa, iar ea ne făcea, aici ne strângea așa ca să fie pe talie [...], era ceva (*râde*). Ei, mă rog, fiecare

vârstă, fiecare generație are stranietățile sale, în îmbrăcăminte și-n toate astea.

Prima mea ieșire din Uniunea Sovietică a fost în ' 80. Cu ansamblul „Struguraș" am fost timp de 16 zile la un festival în Ungaria și am avut o serie de concerte acolo. Când m-am dus în magazine, acolo erau blugi, ieți măcar un CAMAZ! Și nu înțelegeam de ce în Ungaria sunt, dar aici nu-s! Nu înțelegeam. Și nici nu puteai, o scurtă de piele mi-am luat acolo [...], măi băiete [...], mi-o schimbat acolo 300 de ruble în Forint, bani de-a lor, și am cumpărat și la copii, și la băut bere, prima dată am băut coca-cola, pepsi-cola că nici nu văzusem până atunci și multe altele [...], pe străzi „Toyota", „Mercedes-uri" – la noi numa „Moskvici", „Zaporojeț". Și Ungaria era țară socialistă.

Ghidul nostru, Maria, era o unguroaică, care învăța în ultimul an. Făcea facultatea de filologie rusă și de istorie, mergea cu două facultăți deodată. La ei se permitea, la noi – nu. Și ea era istoric, și eu eram unicul istoric în grupa ceea, restul erau muzicanți, dansatori, da eu mă rog... și cu tăt riscul, ne-am dus și am văzut un film pornografic, care la noi, nu că nici nu [...], ei [...] auzisem numai denumirea și atât, da acolo era, oleacă Запад[130] (*râde*).

Promovarea istoriei locale [...] în Grecia

O bună bucată de timp am condus Direcția de Învățământ a raionului Ungheni și cunosc toate școlile, toți învățătorii, cei de istorie în mod special, armata de istorici din raionul Ungheni, sunt oameni verticali. Au venit băieți și fete noi de pe băncile universităților și au venit cu alte idei, adică mulți pasionați de istoria locală, lucrul acesta, am ținut la Ungheni, s-a făcut mult în domeniul acesta, promovarea istoriei locale printre copiii de la noi și promovarea evenimentelor care au avut loc aici. Am editat „Patrimoniul istoric", împreună cu Corneliu Prepeliță[131], la început n-aveam bani, eu am găsit 10.000 lei, că atâta trebuia pentru editarea unui număr ca să-l faci, ca să nu luăm bani, adică să faci cartea și să vinzi.

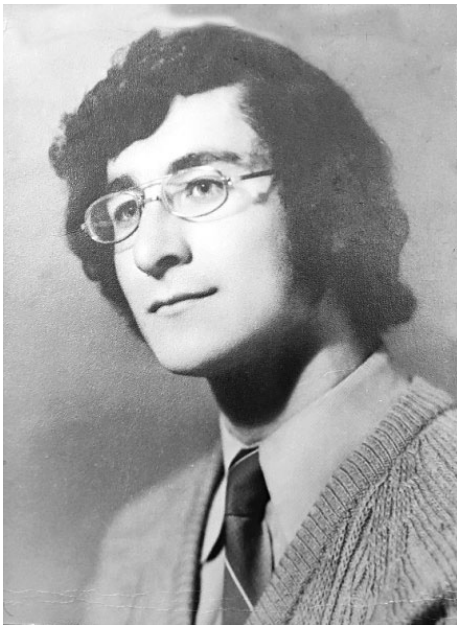
Nepoțica mea învață în Grecia, în Atena, istoria, ei acolo învață din clasa a II-a. În Grecia am vizitat, practic, toate monumentele istorice mai

[130] Orient (*rus.*).

[131] Vezi: Corneliu Prepeliță, *Eroii ungheneni nu mor niciodată*, Chișinău, Lexon-Plus, 2020, 96 p.; *Idem*, *Unghenenii – deputați ai Independenței*, Chișinău, 2021, 120 p. Numele unei organizații politice secrete, cu ramificații și în Țările Române, înființată în 1821 de patrioții greci pentru eliberarea Greciei de sub stăpânirea otomană.

importante. În fiecare an când mă duceam cu feciorul Romeo. Acum când el vorbește cu grecii, grecii își scot pălăria, ei nu știu nici a zecea parte pe unde am fost noi și ce am văzut, și ea povestea (nepoțica), eu i-am povestit, vorbind pe messenger. Iaca, bunelu, mâine am lecție despre iaca așa și-așa și-așa ceva în legătură cu locurile de baștină, cu istoria ș.a.m.d. și eu i-am povestit despre eteriști. Eteria care a trecut și pe la Sculeni și rămășițele lor care s-au retras tot peste Prut, tot pe la Sculeni pe aicea, și i-am povestit despre Ipsilanti, despre Tudor Vladimirescu. A doua zi, la lecții, învățătoarea ceea de clasele primare a rămas *trăsnită* (*râde*). Adică, asta urmăream, fiecare om să fie mândru de localitatea unde-i el, că în orice localitate a fost un eveniment important, un OM a trăit, s-a născut acolo, a dus faima țării mai departe și lucrul acesta înseamnă foarte mult.

ANEXE[132]

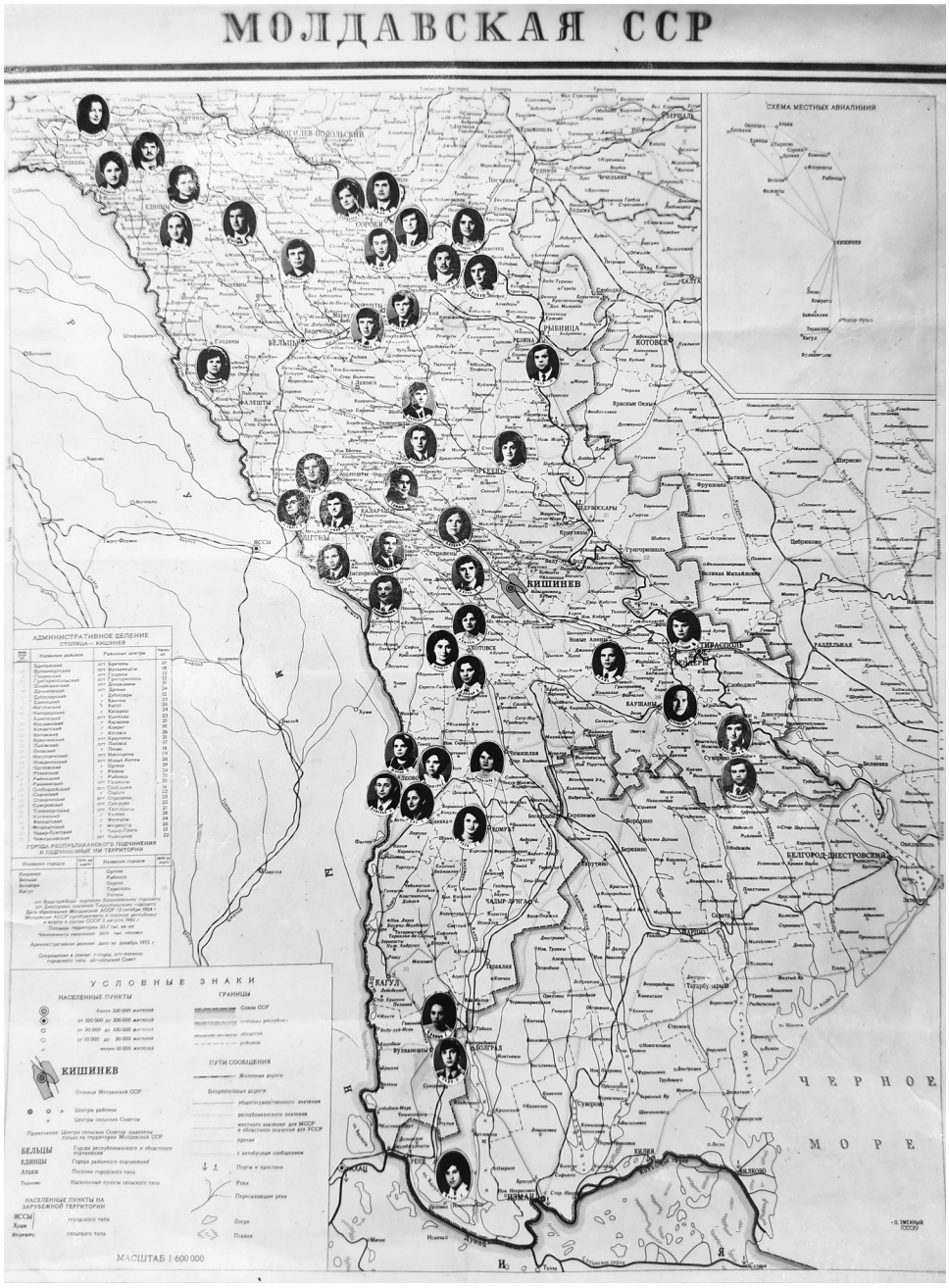

Anexa 1. Alexandru Ciuvaga, la absolvirea Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău, 1974

[132] Surse iconografice: arhiva privată Alexandru Ciuvaga.

Anexa 2. Vinieta promoției anului 1974 a Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău „V.I. Lenin” (în prezent, Universitatea de Stat din Moldova)

Anexa 3. Anexa vinietei

Anexa 4. Studenții la 1 Mai, 1972

Anexa 5. Alexandru Ciuvaga în activități la Catedra militară, Iulie–august 1973

Anexa 6. În timpul repetiției ansamblului studențesc „Juventus”

Anexa 7. O parte din colectivul Ansamblului studențesc „Juventus”

Anexa 8. Alexandru Ciuvaga unul la unul cu Muzica, 15 mai 1977

Anexa 9. Alexandru Ciuvaga în Ungaria în timpul festivalurilor internaționale de muzică, 1980

Anexa 10. Ansamblul „Struguraș" din Ungheni pe platourile de filmare ale televiziunii din Chișinău (Alexandru Ciuvaga al treilea din stânga)

„SISTEMUL ȘI-A ÎNDEPLINIT OBIECTIVUL PRIN CĂRȚILE, MANUALELE, PRIN ZIARELE CELEA MINCINOASE”

Nina Cîrstea s-a născut la 31 Mai 1952 în satul Țarigrad, raionul Drochia. Absolvă Școala Pedagogică din or. Lipcani (1971), Institutul Pedagogic de Stat „Alecu Russo” din Bălți (1976). A activat la Grădinița nr. 33 din Bălți. Director adjunct pe procesul educativ la Școala nr. 21 „Spiridon Vangheli” (1995–2020). Și-a dedicat întreaga viață pedagogiei. A instruit zeci de generații de copii, „sculptând” modele de comportament și atitudine la cei mai mici.

Educația în familie

Primele clipe de educație au fost în familie, unde m-au învățat să fiu cinstită, să fiu harnică, să respect binele. Munca fizică era la ordinea zilei. Curățenia în casă, măturatul pe afară. Când ajungeam sâmbăta trebuia să spăl hainele mele. Mama era un exemplu. Dacă nu-i plăcea cum am făcut, nu mă certa, dar îmi spunea: *Mai mult așa să nu faci, uite așa trebuie! Asta pui acolo, asta speli, asta scuturi*. Vasăzică, printr-un exemplu.

Tata era mecanizator, mama muncea la câmp. Eu eram cea mai mare în familie, aveam doi frați mai mici. Rămâneam acasă cu toate treburile. Când mama se ducea dimineața la câmp, îmi spunea: *La ora nouă sau la ora zece să scoți pâinea!* Și, închipuiți-vă, într-un cuptor cu o capacitate

de douăsprezece pâini, eu cu o lopată din lemn trebuia să scot pâinea, să o așez pe un ștergar mare și să o acopăr să nu se usuce. După ce scoteam pâinea din cuptor, trebuia să pun oalele, fiindcă vaca era plecată la cireadă, iar mama pregătea oalele, ulcelele cu chișleag și eu trebuia să le dau în cuptor. Această activitate o făceam de vreo două ori pe săptămână, nu în fiecare zi. Și de-acum duminica, când mama nu pleca la câmp, ne duceam la piață să vindem brânză și smântână. Stăteam lângă mama și priveam cum ea târguiește [...]. Brânza pregătită de mama era foarte bună, și avea clienții ei. De dimineață era o anumită oră când veneau clienții. Apoi, de-acum dacă rămânea, veneau și străinii, cărora obișnuiam să le spun prețul și să le vând marfa. Chiar ziceam că atunci când voi crește mare o să mă duc de vânzătoare. M-am maturizat spre 15 ani, de-acum [...] vroiam să fiu profesoară.

Lecții de viață date de părinți

Să am prieteni, mulți, dar buni, să văd bine cine-s prietenii, să-i ajut, să cer ajutorul, dacă am nevoie. De exemplu, aveam o prietenă în mahala. Ea avea mari probleme la matematică. Pentru examen, numaidecât învățam împreună: extrăgeam bilete, răspundeam, ne ascultam una pe alta și ne corectam, daca era cazul. Mama m-a învățat să fiu gospodină, m-a învățat treburile casei. Tata însă mereu m-a învățat să-mi iubesc țara, strămoșii, să le port stimă. Dacă la început nu am înțeles, atunci din ' 90 încoace îi susțin ideile și-mi pare rău că s-a dus și nu m-a văzut împăcată cu gândul lui.

Învățători deștepți și eleva eminentă

Mai apoi am plecat la școală la vârsta de șapte ani din satul Țarigrad, pe atunci era Glavan. Am învățat opt clase. [Primii învățători] erau deștepți, erau cu inimă mare. Aveau grijă ca noi să știm carte. Mi-aduc aminte, la școală, am învățat să fac primele bucate singură, la lecție. Am învățat să fac piureu de cartofi. Băieții erau la muncă și veneau de acolo obosiți și toți mâncau cu un așa gust.

[Învățătorul de] fizică nu era rudă de sânge cu mine, era căsătorit cu verișoara mea. Ne întâlneam noi la sărbători, așa. Ceea ce ține de învățători, în familie nu am avut. Tata era învățătorul vieții. Părinții erau de la țară, erau țărani care nu mi-au zis: *Du-te, să fii învățătoare!* Dar a fost învățătoarea mea din clasele primare, care spunea: *Tu ai să fii învățătoare*

în viața ta, dar eu vânzătoare voiam, care învățătoare? Că atunci umblam cu brânza la piață. Ca până la urmă să decid, totuși, că învățătoarea este menirea mea, profesia pe care trebuie să o îmbrățișez o viață.

În activități extrașcolare

Făceam parte la școală din cercul de teatru. Pregăteam spectacole și ne ducea la casa de cultură, la club, (așa) se numea pe atunci. Pe scenă prezentam spectacolele pregătite la școală cu profesoara de limba moldovenească. Pregăteam poezii. De multe ori ne duceam la concerte, cu ocazia zilei de 8 Martie, de 23 Februarie și recitam poezii despre Armata Sovietică, despre soldatul necunoscut.

Școala la români

Daa, daa [...][133], am emoții când îmi amintesc cum îmi povestea tata de timpurile în care se făcea școala la români. Atunci s-a făcut carte, chiar dacă el a avut vreo șase sau șapte clase la români. Și îmi povestea multe: *Uite, aceea e țara noastră. România e țara noastră!* El a avut doi frați care au fugit în România, atunci când au venit în ' 40 rușii.

El[134] era un naționalist și eu nu-l înțelegeam. Uneori mă certam cu el și mai că nu ziceam că-i prost. Da el îmi spunea: *Tu, ascultă-mă pe mine, tu ascultă oamenii din sat, care au trecut prin asta, nu cărțile mincinoase care vi le oferă!* Mama povestea uite ce făceau rușii și uite ce făceau nemții. Eu clar că nu credeam, fiindcă așa erau atunci timpurile. Sistemul și-a îndeplinit obiectivul prin cărți, manuale, prin ziarele celea mincinoase. Tata știu că avea fel de fel de ziare care le citea și zicea: *Uite, asta e minciună, asta nu e drept, uite asta așa a fost și nu altfel!* Și eu mă supăram pe el [...].

Mijloacele de informare în masă

Cărți nu prea erau de vânzare sau dacă erau nu ne cumpăra mama, dar erau la bibliotecă. Mi-aduc aminte, prima carte pe care am citit-o în clasele primare era *Muzicuțe* de Grigore Vieru. Era o carte de format mare. La un timp oarecare, iarăși îmi luam *Muzicuțe* și bibliotecara îmi zicea: *Dar tu ai citit-o! Vreau să o mai citesc!*, așa îmi plăcea de mult.

Televizoare în sat nu erau, era poate la un învățător, doi, țăranii nu aveau televizoare. Și tata a cumpărat un televizor. La început, când eram

[133] Suspin îndelungat (*n.n.*).
[134] Tata (*n.n.*).

copii mici, era pe un perete acolo un radio sub formă de pălărie, pusă undeva sus. Transmitea muzica, care era, și niște știri de la Chișinău. Un fel de „radiotocika". Tata a primit niște premii, că era mereu în fruntea mecanizatorilor, și de la Odesa a cumprat un radio. Cu el ascultam mai mult România, Iași. Telefon nu am avut niciodată. Era doar la cârmuirea colhozului, acolo unde astăzi e casa de cultură din Țarigrad. Mai departe, când m-am dus la învățătură, am văzut telefoane, mai performante.

Manuale plătite

Manualele le plăteam. Vreo trei ruble, minim, dar trei ruble era mult și plăteam o dată în an. În tot anul ne vindeau cărți. Cât am învățat, nu erau manuale la bibliotecă.

Biblioteca

[Aici] erau cărți pentru copii, cărți mici pentru copii, și de literatură sovietică. Pe Ion Creangă, Mihai Eminescu nu i-am citit la Țarigrad, pentru că acolo erau doar scriitori sovietici. Totul în chirilică. Când am trecut la grafia latină, deja știam literele, știam îmbinările, pentru că aveam rude în România și corespondam, aveam prieteni și le scriam. Tata mă învăța literele latine, și eu nu voiam. Îmi aduc aminte că primul *Abecedar* a fost publicat într-un ziar.

Pregătirea ideologică

Aveam *Informația politică*. În clasele primare spuneam ce am auzit, dar după clasa a IV-a deja o dată în săptămână, în ziua de marți aveam *Informația politică*. Trebuia să aducem știri din ziare. Era obligatoriu, fiecare să aibă știri, le decupam și le încleiam în caiete și scriam data, ridicam mânuța și povesteam. Poate asta e și bine că eram la curent cu ce se face în țară. Până în clasa a VIII-a aveam *Informația politică*. Lenin, steluța, partidul, comsomolul.

Interdicții

Nu ni s-a interzis să citim sau să studiem ceva, doar că ne era interzis să ne facem cruce, să ne ducem la biserică. Unica biserică din regiunea noastră pe care nu au închis-o a fost biserica din sat. Oamenii maturi, bătrânii se duceau la biserică, copiilor nu li se dădea voie. La Paște, lumea din regiune venea din ajun, de sâmbătă seara veneau cu căruțele, cu mo-

tociclete, cu biciclete la sfințit pasca. Erau puși învățători de serviciu la crucea drumului, și dacă erau copii, nu le dădeau voie să se ducă la biserică. Poate mai erau oameni cu suflet care înțelegeau situația, nu ne vorbea nimeni despre asta.

Vestimentația

Vestimentație obligatorie nu era. Adică era uniforma: rochie cafenie, eu mereu am avut-o. Băieții nu aveau uniformă. Fetițele aveau rochii cafenii, șorț negru și alb. Știu că în clasa I nu i-am spus mamei că ne fotografiem la sfârșit de an. M-am dus fuga acasă și i-am spus mamei că noi azi ne fotografiem și îmi trebuie șorț alb. Țin minte că în fotografia aceea aveam o mutră supărată, mama m-a pișcat atunci pentru că nu i-am spus din timp. Nu toți aveau uniformă și haine. Aveam copii foarte săraci, unii veneau și fără încălțări.

Manifestări naționaliste

Nu erau învățători care să ne spună de așa ceva. Poate erau printre ei care voiau să ne spună adevărul, dar se temeau să nu fie pedepsiți.

Metode pedagogice

E clar că tehnică nu era, video, audio nu era. Erau doar niște tablouri, prin care profesorul ducea conversație cu noi și pe care alcătuiam propoziții, la limba română, la limba rusă. La matematică formule, la chimie era tăblița lui Mendeleev, la fizică tot erau formule scrise. De multe ori învățătorii scriau evaluările pe tablă. Scriau scheme pe o hârtie gălbuie. Noi scriam cu penița și cu călimara. La muzică aveam un singur instrument: acordeonul. Ne învăța să cântăm: despre partid și Lenin.

Sărbători religioase și laice

Pe atunci doar copiii mici umblau cu colinda de dimineață și nu li se interzicea. De Sfântul Vasile se umbla cu uratul. Se făcea sărbătoare de Anul Nou la școală. Țin minte că era un brad și ni se dădeau cadouri. Niște bombonele care se vindeau pe atunci, tare gustoase. Erau puse într-un cornuleț de hârtie. După ce se termina activitatea cu Moș Gerilă și *Snegurocika*[135], ne duceam pe rând să ne luăm cadoul și plecam acasă.

[135] Alba ca Zăpadă (*rus*.).

La Școala Pedagogică

Pe urmă am plecat la Școala Pedagogică, astăzi Colegiul Pedagogic din Lipcani. Am terminat școala medie incompletă cu eminență, de aceea, plecând la Lipcani, am fost înmatriculată fără a susține examen. Mi s-a verificat doar auzul muzical. Aveam un diriginte de grupă, Artiom Efimovici, care ne spunea: *Nu vă opriți aici!*

Cercetași roșii

Noi eram o grupă de elită de la Școala Pedagogică, pentru că eram străduitori. Fiind conduși de un învățător de istorie, am format un departament de cercetași roșii. Și eu eram marele conducător al acestui departament. Studiam mult biografiile eroilor care ne-au „eliberat". Noi eram cei care îngrijeam de un monument destinat eroilor căzuți. Grupa noastră se numea „Cercetașul Roșu". Am călătorit mult, în Leningrad și în alte orașe. Clasa noastră era ca un fel de muzeu, care avea mottoul „Nimeni nu este uitat, nimic nu se uită" și aveam niște vitrine și pe pereți erau tablouri. Eu eram ghidul acetui „muzeu" când veneau oaspeți. Și iată dirigintele nostru mereu ne spunea „Nu vă opriți aici, mergeți mai departe", fiindcă viața e înainte și voi trebuie să aveți bani, pentru că doar cu studiile de la Școala Pedagogică nu faci treabă.

Admiterea la facultate

La facultate am susținut examen la limba moldovenească: o compunere, limba moldovenească (oral) și istoria. M-am dus la Facultatea de Filologie. Pentru examenul de intrare am luat nota „4" la compunere, iar asta era foarte bine. Un profesor care m-a învățat mai apoi și la limba moldovenească, Nicolai Nicolaevici, mi-a lăudat compunerea, iar la examenul oral am luat nota „5". La istorie am luat nota „3" pentru că mi-a căzut o plenară a Comitetului Central al Partidului Comunist și era tare dificil.

Prima zi la facultate

Am avut un careu în fața blocului trei și m-au pus să iau cuvântul în calitate de *boboc*. Țin minte că aveam niște emoții strașnice când am luat cuvântul. Era toată facultatea la careu. Nu-mi amintesc ce am zis, dar știu că la sfârșit am spus „mulțumesc" și cineva mi-a zis bravo pentru că am rostit acel „mulțumesc" la sfârșit. Îmi pare că am avut chiar și lecții în acea zi.

Atmosfera la facultate

Liber. La Lipcani, dirigintele avea grijă de noi ca un părinte. În fiecare zi rămâneam la meditații. Ne duceam cu lecțiile pregătite acasă. Iar o zi în săptămână aveam o lecție de practică pasivă, în care ne duceam în satele din jur și făceam practică. La institut, când am venit, era libertate totală, stăteam și ascultam la lecții. La Lipcani ne întreba ca la școală, la institut aveam doar seminare. Eu socoteam că era un haos. Cerințele erau altele. Răspundeai când ridicai mâna. Mai era o schemă la unii profesorii, azi primii zece răspund, mâine – alți zece.

La examene

La examene, cum să zic [...], eram un grup de studenți care învățam împreună. Profesorii ne dădeau 100 de întrebări și noi le învățam pe bilete. Erau întrebări grele, iar la examen scriam fițuici și copiam. Erau fete care își scriau pe picior. Când învățam *Literatura universală* scriam deodată pe foaie și numerotam biletele și le citeam la examen. La *Filosofie*, la *Economia politică* erau niște definiții grele, care trebuiau învățate pe de rost și nu eram în stare.

Colegii

Am avut un coleg, Vlad Popovici, el scria și poezii. Am fost la Lipcani colegi și aici la Institut tot colegi am rămas. Era din regiunea Cernăuți, Balcăuți. Era un băiat cumsecade, care ținea la fete, la prieteni. El m-a învățat să scriu cu penița cu tuș. Mai era un alt Vlad, Fedozofschii. În ’71, când am venit la Institut, îi vedeam pe acești doi „Vlazi” având alte idei. Anume băieții deștepți la minte aveau niște scântei naționaliste. Băieții, probabil, mai mult citeau, dar fetele erau mai alintate, doreau doar să se gătească [...], nu știu de ce, dar băieții se deosebeau. Erau și fete serioase, spre exemplu, colegele Tatiana Cociu, Zinaida Dolciu.

Surse bibliografice

Eu de la Lipcani am venit cu manuale cumpărate de gramatică, de istorie. La institut activa biblioteca, ni se împrumutau cărți. Te duceai și cereai ce aveai nevoie. Biblioteca de la Institutul Pedagogic „Alecu Russo” era mare. Și azi mai am cărțile clasicilor care le cumpăram: Alecsandri, Kogălniceanu, Negruzzi și Ion Creangă.

Discipline greu de asimilat

Comunismul științific, *Economia politică*, *Filosofia* și *Istoria*, pentru că pe atunci învățam *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*. Nu îmi plăcea să învăț disciplinele astea.

Limba rusă

La facultate am învățat limba rusă până în anul III. În anul III, pe data de 28 mai, când (spre seară) am născut-o pe Angela (primul copil), am avut examen de stat la limba rusă. Acest examen era diferit. Era ca o lecție simplă/seminar și nota din acea zi era nota la examen. Manoil, profesoara de limba rusă, mi-a zis că, fiind în situație, puteam să plec acasă și era să am nota „4" din oficiu. Eu am refuzat și am rămas să susțin examenul. Întrebările care nu le știau alții le răspundeam eu. Ca la sfârșit să zică că, într-adevăr: *Nina cunoaște gramatica!*

Profiluri de profesori

M-a învățat Eliza Botezatu. O femeie foarte deșteaptă, ne-a învățat teoria literaturii, cum să vorbim, cum să facem o analiză literară a unui text, roman, a unui scriitor. Era scriitoare, critic literar. L-am avut în calitate de profesor de *Morfologie* pe Ilarion Matcovschi, Elena Belinschi m-a învățat *Sintaxa*, la fel foarte bine. Valeri Senic– la *Teoria literaturii*. Toți erau profesioniști.

Relațiile dintre profesori și studenți

Erau libere. Nu se socoteau buricul pământului. Nu se dădeau bani, nu te duceai la examen cu plic, cu flori. Pe atunci nu erau studenți preferați. Chiar și eu, fiind căsătorită cu Miron Cîrstea, care lucra la universitate, având ore ca profesor de fizică și ca președinte de sindicate, nu se lua în calcul că-i sunt soție. Nu aveam privilegii. Nici Zinaida Dociu, care era la senat, nu era privilegiată, deoarece într-adevăr învăța.

Viața de student

Din anul II m-am căsătorit și doar un an am trăit la cămin și am văzut cum era. Știu că nu aveam balcoane și când spălam hainele le înșiram prin cameră. Tot la cămin fetele m-au învățat a face mâncare, iar la cămin cu Miron aveam bucătărie comună și m-am învățat a găti de la colegele, gospodinele care erau cu copii.

Bursa

Am avut bursă de 40 de ruble. La Lipcani aveam bursa de 20 de ruble, iar în anul IV – 28 de ruble. Era mult pe atunci. Cu o rublă cumpăram o sticlă de lapte, un borcănaș de smântână, un pachet de unt și o pâine. Dar acum de un leu ce cumperi? Un pachet de chibrituri.

Auditoriile

Erau simple. Aici, la universitate, Lenin se mai întâlnea pe pereți și Brejnev era pe pereți. Draperii nu erau pe la geamuri. Mese vechi în care încăpeam câte trei.

Muncile agricole

La Școala Pedagogică ne duceam la câmp în fiecare an, în septembrie. La strâns poamă, mere, sfeclă, morcovi și cartofi. La institut am fost în primul și al doilea an la strâns mere și struguri. Pe urmă deja, în anul III, nu m-am dus, pentru că eram însărcinată [...]. Ne mai puneau niște recuperări, ne mai făceau câte o pereche în plus. Se compensa cumva tot materialul. Se dădea sau mai mult să învățăm sau câte o pereche în plus. Materialul era trecut suta de procente.

Literatura - cu caracter ideologic

La literatură mai mult se evidenția caracterul ideologic, deoarece scriitorii contemporani susțineau foarte mult partidul. Se întâlnea acest fapt și în operele lui Emilian Bucov, și în cele ale lui Andrei Lupan, și în cele semnate de Vladimir Beșleagă.

Lumea liberă și scântei în casă

Naționalismul nu era scos la iveală. Poate undeva, printre intelectualitate erau niște scântei, dar nu erau expuse public, în fața studenților. Nici printre studenți nu exista așa ceva. Trezirea conștiinței naționale încă nu se întrezărea. Cu toate că Miron[136] îmi vorbea uneori câte ceva despre conștiința de neam. Miron și tatăl meu aveau viziuni comune. Tata i-a deschis ochii și l-a convins pe Miron... Jucau cărți până noaptea târziu și discutau mult. Deși el avea convingeri naționaliste încă din copilărie, pentru că își aducea aminte cum a fost ridicată lumea din sat, cum au fost omorâți niște evrei. Dar către mine nu prea vorbea de toate acestea, pentru că când

[136] Soțul (*n.n.*).

începea să vorbească, eu mă zborșeam la el, zicându-i că nu are dreptate. Eram deja turmentată de *Istoria Partidului Comunist*. Ei aveau scântei în suflet, în rațiune.

Bălți în anii studenției

Era mai curat ca azi (*zâmbește*). Nu erau gropile astea de acum. În centru era clădirea *Moldtelecomului* de azi. Tot în centru erau terase cu înghețate. Ne duceam des cu Miron la acele terase. Mai era un magazin de aur, de acolo primele inele, verighetele le-a cumpărat Miron. Nu erau clădirile astea cu multe etaje. Era Univermagul (magazinul Unic). Era palatul de cultură din centru. Mai jos de monumentul lui Ștefan cel Mare era Teatrul de Vară. Teatrul „Vasile Alecsandri" era deja, dar nu era clădirea de acum.

Întâlniri cu personalități

Erau conferințe, întâlniri cu diferite personalități de sus. Mai mult ne întâlneam cu scriitori, dar cu politicieni nu. Se făceau diferite întâlniri cu oameni de creație, scriitori, artiști. Petrea Teodorovici știu că era profesor universitar și uneori venea la facultate. Mai dădeau concerte pe afară. Erau niște dansuri, la care eu nu mă duceam.

La moartea lui Brejnev

Așteptam concertul de Ziua miliției și, când colo, a murit Brejnev. N-a mai fost niciun concert, nimic.

Evenimente cu tentă festivă

Era obligatorie participarea. Ca studenți eram obligați să fim prezenți la 1 Mai, la 9 Mai, la 7 Noiembrie. Erau organizate demonstrații și parade. Mai erau concerte la palatul de cultură.

Religiozitate

La institut nu se discuta deloc despre asta. Dar pe Angela[137] și pe Ion[138] i-am botezat pe ascuns. Nu trebuia să știe nimeni de faptul că am botezat copiii. De altfel, eu ca studentă puteam fi mustrată, iar Mircea (soțul) ca profesor trebuia să fie pedepsit.

[137] Fiica (*n.n.*).
[138] Feciorul (*n.n.*).

Nunțile

[Se organizau] în corturi. Noi am făcut două nunți: una la Țarigrad și una la Cușmirca. Cu un cort mare și cu multă lume, era obiceiul ca fiecare nuntaș să aibă prosop.

Sindicatele

Eram legată de sindicate. Strângeam cotizații.

Amintiri: plăcute și neplăcute

Nunta cred că a fost cea mai plăcută. Mă rog, ca fiecare domnișoară care așteaptă să fie mireasă să aibă druște și vornicei. Ce a fost neplăcut [...], când eram însărcinată cu Angela, trăiam într-o cameră de 12 m² și avem o mașină de spalat pusă alături de priză, iar pe mașină era pus bradul. Sub brad era pusă vată. M-am apucat să fac curățenie cu aspiratorul și din priză au ieșit scântei și [s-a aprins] vata. S-a aprins ca o torță și, fiind însărcinată, am ieșit și am lăsat focul arzând. Asta cred că a fost cea mai strașnică zi din viața mea la universitate.

După absolvire

M-am angajat în calitate de educator pentru că atunci nu prea erau locuri. Erau prea mulți pedagogi. Eram educator la Școala Tehnică Profesională nr. 7, unde pregăteau frizeri și croitori. Eram educatoare în cămin și lucram de la ora trei până la ora unsprezece (23). Pe atunci veneam mai mult pe jos. Lucrul era educativ. Le învățam pe fete despre comportament, vestimentație și sărbători. Era obligatoriu să avem ore educative, seara într-un salon special.

Eu am terminat filologia pentru maturi, dar toată viața am lucrat cu copii mici. Probabil, sufletul de mamă m-a făcut să îndrăgesc și alți copii. Mai mult decât atât, de la Lipcani am deprins munca cu copii mici. Eram creativă.

Era un colectiv foarte bun. Mulți erau doar cu colegiu absolvit, erau unii cu facultăți, dar nu aveau specializare; care era matematician, care era de limba rusă. Pe atunci munceam foarte mult. Nu veneau părinții să facă curățenie sau reparație.

De la Grădinița nr. 33, am venit la Școala nr. 21 „Spiridon Vangheli" și, din 1995, până în 2020 am lucrat la școală. Până în 2019 am fost director adjunct pe procesul educativ. În calitate de director adjunct, eram inclusă în comisii de atestare.

Mottoul de viață

Mottoul meu de fiecare dată a fost „Propriul succes poate fi asigurat doar ajutându-i pe alții să se dezvolte". Doar învățând. I-am învățat și i-am dezvoltat pe copii, fie la grădiniță, fie la școală, fie în calitate de coleg între cadrele didactice. Ca director adjunct am căutat să ajut oamenii să se dezvolte. Doar un om cu carte ce știe ce este în anturajul său e un om cu literă mare.

ANEXE[139]

Anexa 1. Nina Cîrstea în al doilea an de facultate, 1972

[139] Surse iconografice: arhiva privată Nina Cîrstea.

Anexa 2. Nina Cîrstea (dreapta) în funcția de educator la Grădinița nr. 33 din Bălți. O serată în ritm de dans alături de o colegă, 1978

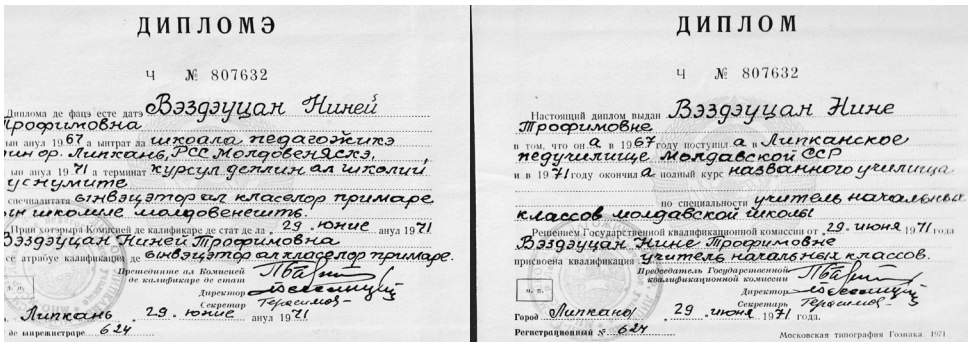
Anexa 3. Nina Cîrstea (stânga) în funcție de învățătoare de clasele primare și director adjunct la Școala Primară nr. 21 „Spiridon Vangheli" din mun. Bălți, 1997 Alături de o colegă și buna prietenă, Elena Rotaru (dreapta) și copiii acesteia: Cristina și Eugen

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!
ВСЕСОЮЗНЫЙ ЛЕНИНСКИЙ КОММУНИСТИЧЕСКИЙ СОЮЗ МОЛОДЕЖИ
КОМСОМОЛЬСКИЙ БИЛЕТ
№39300690
Фамилия Кырста
Имя Нина
Отчество Трофимовна
Год и месяц рождения 1952, май
Время вступления в ВЛКСМ декабрь 1966 г.
Бельцкий
(наименование комитета комсомола, выдавшего билет)
горком ЛКСМ
Молдавии
(личная подпись)
Секретарь комитета комсомола
М. П.
IX 1976 г.
(дата выдачи)

Пролетарь дин тоате цэриле, унициви!
УНИУНЯ ЛЕНИНИСТЭ КОМУНИСТЭ А ТИНЕРЕТУЛУЙ ДИН УНИУНЯ СОВЕТИКЭ
БИЛЕТУЛ КОМСОМОЛИСТ
№39300690
Фамилия Кырста
Нумеле Нина
Нумеле дупэ татэ Трофимовна
Анул ши луна нэштерий 1952, май
Дата интрэрий ын УЛКТ дин Униуня Советикэ
декембрие анул 1966
Бельцкий горэнеск Бэтрынь
(денумиря комитетулуй комсомол, каре а еліберат билетул)
Молдовей
(семнэтура персоанэй)
Секретарул комитетулуй комсомол
Л. Ш.
IX анул 76
(дата еліберэрий)
33

Anexa 4. Anexa. Biletul de comsomolistă al Ninei Cîrstea, 1976

ДИПЛОМЭ
Ч № 807632
Диплома де физ сесте дате Вэздэуцан Ниней Трофимовна
ши анул 1967 а интрат ла школа педагожикэ ын ор. Липкань, РСС Молдовеняскэ,
ши анул 1971 а терминат курсул дескис ал школий усумите
спечиалитатя ынвэцэторь ал класелор примаре ын школиле молдовенешть.
При хотэрыря Комиссей де калификаре де стат де ла 29 июне анул 1971
Вэздэуцан Ниней Трофимовна
се атрибуе калификаря де ынвэцэтор ал класелор примаре.
Председателюл ал Комиссей де калификаре де стат
Директор
Секретар
Липкань 29 июне анул 1971
де инрегистраре 624

ДИПЛОМ
Ч № 807632
Настоящий диплом выдан Вэздэуцан Нине Трофимовне
в том, что он а в 1967 году поступил а в Липканское педучилище Молдавской ССР
и в 1971 году окончил а полный курс названного училища
по специальности учитель начальных классов молдавской школы
Решением Государственной квалификационной комиссии от 29 июня 1971 года
Вэздэуцан Нине Трофимовне
присвоена квалификация учитель начальных классов.
Председатель Государственной квалификационной комиссии
Директор
Секретарь
Город Липкань 29 июня 1971 года.
Регистрационный № 624
Московская типография Гознака 1971

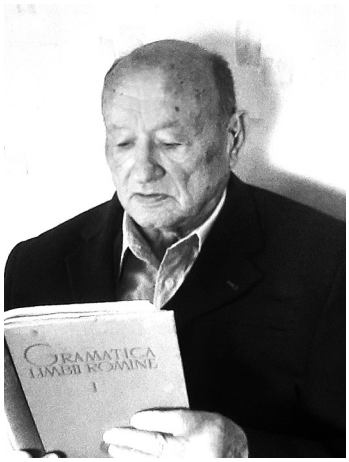
Anexa 5. Diplomă de absolvire a Școlii Pedagogice din orașul Lipcani, 1971. În document este scris numele de fată al deținătoarei: Văzdăuțan Nina Trofimovna. A intrat la studii în 1967

ДИПЛОМЭ
А-I № 214024
Диплома де физ сесте дате Вэздэуцан Нина Трофимовна
дрепт адевэрінць, кэ ел ан анул 1971 а интрат ла Институтул Педагожик де Стат „Алеку Руссо” дин Бэлць
ши ан анул 1976 а терминат курсул деплин ал акестуй институт
ла спечиалитатя Лимба ши литература молдовеняскэ
При хотэрыря Комиссей де екзаминаре де стат де ла „25” июне анул 1976
Вэздэуцан Н. Т.
се атрибуе калификаря де ынвэцэтор де лимба ши литература молдовеняскэ
Председателюл Комиссей де екзаминаре де стат
Директор
Секретар
Орашул Бэлць „26” июне анул 1976
Нр. 179 ал региструлуй де инрегистраре

ДИПЛОМ
А-I № 214024
Настоящий диплом выдан Вэздэуцан Нине Трофимовне
в том, что он а в 1971 году поступил а в Белький государственный педагогический институт им. А. С. Пушкина
и в 1976 году окончил а полный курс названного института
по специальности Молдавский язык и литература
Решением Государственной экзаменационной комиссии от „25” июня 1976 г.
Вэздэуцан Н. Т.
присвоена квалификация учитель молдавского языка и литературы средней школы
Председатель Государственной экзаменационной комиссии
Директор
Секретарь
Город Бельцы 26 июня 1976 г.
Регистрационный № 179

Anexa 6. Diplomă de absolvire a Institutului Pedagogic de Stat „Alecu Russo” din Bălți, specialitatea Limba și Literatura Moldovenească, 1976. În document este scris numele de fată: Văzdăuțan Nina Trofimovna. A intrat la studii în 1971

„ERAM NEVOIT SĂ PLEC NOAPTEA LA DESCĂRCAREA DIFERITOR VAGOANE”

Anatol Coșciug s-a născut la 15 septembrie 1941, în satul Stoicani, raionul Soroca. Provine dintr-o familie frumoasă, în care munca era unica metodă de educație. Și-a făcut studiile la Universitatea de Stat din Chișinău, specialitatea „filolog – învățător de limba și literatura moldovenească”, pe care o absolvă în anul 1965. A lucrat patru luni în funcție de profesor de limba și literatura română la internatul din satul Malcoci. A activat în calitate de director al Școlii Medii nr. 27 din Chișinău. Pe parcursul a 45 de ani, învățătorul a contribuit la instruirea și educarea tinerei generații în spiritul valorilor naționale și universale, fapt pentru care a fost distins cu nenumărate diplome pentru activitatea prodigioasă pe tărâmul pedagogic.

„Mama este începutul tuturor începuturilor” (Grigore Vieru)

Cel mai educat om în familie era mama. Vedeam în mama cea mai apropiată persoană, căci tata îmi mai dădea la moacă. Mama a fost educată pe timpul aflării Basarabiei în componența României, finalizând școala în acest timp, cu toate că și tata a terminat-o prin aceeași perioadă, dar el era oleacă mai [altfel]. Tata mai puțin acorda atenție educației, el se ocupa mai mult de problemele familiei. Mama a studiat doar patru clase și nimic mai mult. Totuși, în educația mea, mama a jucat un rol foarte important. Mama era

mama. Ea spunea și eu imediat îndeplineam rugămințile ei, aceeași regulă fiind și în cazul tatălui. El avea numai două clase de școală română. De asemenea, rudele au avut o oarecare influență pozitivă asupra dezvoltării mele.

Munca în familie

Cu familia mea aveam relații foarte bune. Capul familiei era tata. Indiferent ce spunea tata, mama îl asculta tot timpul. În familia noastră nu exista altă educație decât munca. Mama lucra în sudoarea frunții toată vremea, tatăl se ocupa, de asemenea, cu diverse lucruri. Eu eram izolat de tot ce se petrecea în sat. Munceam. Eram și *ezdovoi*[140], fiindcă unicul copil la părinți trebuie să îndeplinească toate cerințele necesare.

Bunicii

Era bunica, da, și bunelul [...]. Ambii și-au adus un aport considerabil în educația mea, cu toate că bunelul a fost exilat în Siberia. Eu nu prea cunosc neamurile de pe linia paternă.

Îmi plăcea lectura

Citeam foarte multe cărți, zi și noapte. Acum nu țin minte cele mai favorite titluri, însă chiar îmi plăcea lectura. Am avut o bibliotecă foarte mare în școală, fiind înscris, îmi luam întruna cărți pentru lecturi. Mai mult cărți de dragoste.

Prima învățătoare

În educația mea un rol important l-au avut și învățătorii, începând din prima clasă [...], cu Doamna Macovei, care era învățătoare la clasele primare. Am învățat întâi în sat, iar după terminarea a 8 clase, am plecat deja la școala nr. 1. Am învățat în Ciripcău, într-un sat în apropiere. Școala se afla la 7 km de satul meu și mama venea des la mine... Cel mai mult am iubit profesorii de la școala nr.1 din Soroca. Ea era situată la 16 km distanță de satul meu natal.

Obiectele de studiu

Obiectele care le studiam erau cele mai obișnuite, cu siguranță ele există și în momentul actual. Aveam profesori foarte buni de *Fizică*, *Matematică*, *Limba română*, însuși directorul ne preda limba română.

[140] Căruțaș (*rus.*).

Colegii

De la 25 până la 30 de elevi eram în clasă, iar cu colegii păstram relații foarte bune.

Un elev de mijloc

Am fost elev de mijloc – nici prea bun, nici prea rău, dar învățam binișor.

Vestimentația școlară

[...] Era una liberă, dar în acel timp vestimentația era obligatorie [...]. Toți elevii care învățau în școală trebuiau să poarte o formă anumită, dar era liberă.

Pregătirea ideologică în școli

Pregătirea ideologică era bine organizată, la nivel înalt, pentru că era foarte actuală pentru acele timpuri. Eu participam la toate manifestările existente, fiindcă eram comsomolist adevărat. Dar, și după aceea, când am venit la universitate, la fel participam la toate manifestațiile, cum ar fi: 7 Noiembrie, Anul Nou etc.

Surse alternative de informare

În acea perioadă nu prea aveam. Câte odată ascultam radioul, însă de televizor nu vorbesc, căci trăiam la cămin. Erau și ziare – „Moldova socialistă", o revistă pentru femei – „Femeia Moldovei" , apropo foarte interesantă pe atunci.

10 clase

Am terminat 10 clase, fiindcă în acele timpuri nu existau 11. Eu am învățat în școala moldovenească, nu în școala română, atunci se numea special așa. În' 59 am terminat școala și după aceea am plecat direct la universitate.

La facultate

Am hotărât singur să aplic la facultate. În primul rând, nu era concurs mare și am decis să studiez limba și literatura română. Părinții erau indiferenți față de intenția mea, cel mai indiferent era tata. El, pe de o parte, vroia ca eu să am studii superioare, dar, pe de altă parte, înțelegea că toate cheltuielile vor cădeau pe seama lui... Oricum, nu am auzit niciodată

reproșuri de genul „de ce anume universitatea?”. Trebuia să învăț și atât. Filologia îmi plăcea de mic copil și am hotărât să aleg această facultate, fiindcă aveam un profesor preferat de limba și literatura română. Pe atunci, eram foarte pasionat de această specialitate. Am ales Universitatea de Stat din cauza concursului facil, în primul rând, și, în al doilea rând, fiindcă decizia a fost efectuată personal de mine. N-am citit nimic, pur și simplu am plecat acolo unde erau cele mai lejere condiții.

Puteam cunoaște personalități

Mi-am ales această facultate din învățământul superior, deoarece doar aici puteam cunoaște mari personalități ale culturii naționale, printre care scriitori și critici literari. Era Mihai Cimpoi, Gheorghe Ciocoi, Ion Ciocanu, Prohin, șeful meu de grupă, care ținea minte toate matricolele noastre.

La construcția unui cămin

În Chișinău învațam la Facultatea de Limbă și Literatură și în acest timp [...] am participat la lucrările de construcție a unui cămin, deși locuiam atunci în altul [...]. Trăiam alături de Memorial[141]. Dar acesta era într-o parte, mai în vale.

Condiții de existență

Aveam bursă, aveam de toate, numai trebuia să învăț, dând din coate.

Profesorii

Acolo predau profesori foarte puternici, era domnul Cat, era șeful meu de facultate, era Ion Osadcenco, era Anatol Ciobanu ș.a. Aveam și critici literari, și poeți, și prozatori etc.

Profesorii au avut un rol esențial în educația mea. Înseși cunoștințele pe care le aveau ei îmi arătau drumul pe care trebuie să merg.

Auditoriile

Auditoriile erau obișnuite. Pe pereți erau diferite tablouri. Pe unii pereți atârnau tablourile clasicilor literaturii române: Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă ș.a., iar pe alții – cele ale liderilor de partid și al conducătorilor sovietici. Din liderii de partid mi-l amintesc bine pe Leonid Brejnev.

[141] Complexul Memorialul „Eternitate”din Chișinău.

Atmosfera generală la facultate

Atmosfera de muncă, citeam la perechi, citeam în bibliotecă și în cămin tot citem. Trebuia să susțin cu brio sesiunea.

La examene

[...] Am avut emoții. Cele mai mari emoții le-am resimțit în fața șefului Catedrei de limbă și literatură române, la Ion Osadcenco, cu toate că dădeam toate examenele din prima. Cerințele erau destul de înalte.

Colegii

Despre colegii mei am vorbit. Aveam încă fotografii de pe vremea studenției împreună cu Mihai Cimpoi, Gheorghe Ciocoi, Ion Ciocanu. Grupa nu era prea mare, undeva vreo 20 de persoane. Eu eram în grupa a doua și în timpul acesta [...] Prohin era *staroste*. Ca toți studenții, mă pregăteam și eu. Dar ne pregăteam nu atât pentru susținerea examenelor, cât pentru a cunoaște materia de studii.

Limba rusă

Aveam *Limba și literatura rusă*, susțineam colocviul la acest obiect.

Relațiile dintre profesori și studenți

[...] erau bune, de muncă. Iată Ion Osadcenco, de exemplu, Dumnezeu să-l ierte, era un profesor extraordinar de bun! Anatol Ciobanu era șeful catedrei noastre, de asemenea, un om foarte cult și talentat. Atmosfera era severă, totul corespundea nivelului care trebuie să fie.

Discipline

Toate erau dificile pentru mine în prima perioadă, dar, de exemplu, îmi plăceau discuțiile cu Cațl la literatura universală. Aveam diferite discipline. Regretatul Marin ne vorbea despre *Introducerea în lingvistică*, Osadcenco ne vorbea despre *Limba și literatura română*. Ciobanu tot era profesor de limbă română, anume el efectua analize amănunțite ale părților de vorbire și ale părților de propoziție.

Surse bibliografice

Doar din bibliotecă, restul erau interzise [...], dar nu aveam așa ceva.

Eram comsomolist

În acel timp eram comsomolist, trebuia să îndeplinesc toate cerințele în fața comsomolului, și atât.

Dansator

Aveam atunci ca interes teatrul și dansul. Singur mă ocupam cu dansurile. Pe parcursul studenției am fost reprezentantul facultății noastre și chiar al universității la mai multe competiții de dans.

Despre Occident

Nu se vorbea despre Occident.

Viața de student

Era foarte bună și interesantă. Fiind student, am putut vizita și Moscova, și Lenigradul. Ca membru al ansamblului de dans al universității, am participat la diferite festivaluri și manifestații artistice din diferite orașe ale fostei URSS. Țin minte clar că am fost odată în turneu la Moscova, la Congresul Sindicatelor. Eram ocupat cu învățătura și dansurile. Dansurile erau marea mea pasiune și distracție.

Bursa

Așa cum primeau studenții în timpul acela. Bursa era în ruble, îmi pare că aproximativ 22 de ruble.

Surse alternative

În dependență de cum mă ajutau părinții. Dar ei, mă rog, cum aveau posibilitate... Nu-mi ajungeau banii care-i primeam din bursă și eram nevoit să plec noaptea la descărcarea diferitor vagoane cu nisip, cu grâu etc.

Sărbători religioase

Atunci când aveam posibilitate să plecăm și participăm la sărbătorile religioase în familie, profitam de ocazie, cu toate că acestea erau interzise în acea perioadă. Vacanță era și de sărbători religioase: Paște, An Nou, dar în timpul acela eram ocupați cu învățătura, cu sesiunea.

Muncile agricole

Muncă agricolă noi aveam. În fiecare an plecam la culesul poamei, la sădit copaci, dar cel mai mult plecam la muncă în anul II, III și IV, iată în

acest timp am participat la culesul poamei, cel mai mult în raionul Ialoveni. În Ialoveni erau vii foarte frumoase și bogate. Toți doreau, toți așteptau munca agricolă ca să meargă în câmp. Lecțiile erau lecții și eram nevoiți să respectăm programul în combinație cu munca.

Repartizarea în câmpul muncii

Eu am fost repartizat în raionul Strășeni, într-un sat, în Malcoci, și acolo am fost profesor de limba și literatura română, iar după armată m-am angajat în orașul Chișinău. Repartizarea era efectuată indiferent de acordul meu, oricum procesul a fost la un nivel corespunzător. Nu puteam să fiu împotrivă, fiindcă era nevoie de profesori. În școli era nevoie de cadre didactice bine instruite și era necesar de a merge acolo unde erai repartizat. Eu eram pregătit la nivelul care trebuie, căci noi studiasem profund materialul care trebuia să-l predau elevilor.

Pedagogul universitar

Pedagogi universitari erau foarte puțini. Cred că nu eram atât de bine pregătit pentru a deveni un ditamai pedagog universitar.

Membru de partid

Ca director adjunct la Internatul nr.1, am fost nevoit [...]. Trebuia să fiu membru de partid ca să dețin o funcție de conducere. Eu am fost în această funcție mai mult timp, până la un anumit moment [...]. Of! Fiind membru de partid, [trebuia să fiu prezent] la toate evenimentele și ședințele care erau organizate.

Director al Școlii Medii nr. 27 din Chișinău

Cele mai mari confruntări erau în timpul când trebuia să pregătești școala pentru anul nou de învățământ. Foarte puțin ne ajutau și eram nevoiți cu propriile forțe să organizăm reparația.

Sfat pentru viitorii studenți

Să studieze mai profund toate obiectele actuale. Acestea sunt dolean-țele mele: pregătiți-vă cumsecade pentru a intra la universitatea dorită.

ANEXE[142]

Anexa 1. Primul an de studii la universitate, 1959

[142] Surse iconografice: arhiva privată Anatol Coșciug.

Anexa 2. La mitingul de 7 Noiembrie. Chișinău, 1962

Anexa 3. Alături de prieteni: Anatol Coșciug, Octavian Șavga, Victor Prohin, Mihai Ciocoi, Aurel Ciocanu, Efim Moldoveanu, 1963

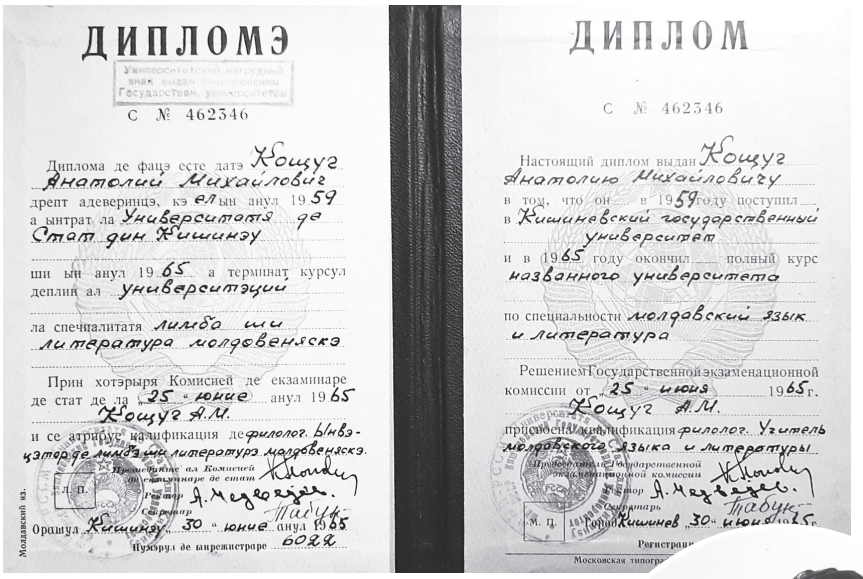
Anexa 4. Anatol Coșciug la munci agricole. Ialoveni, 1964

Anexa 5. Anatol Coșciuc împreuna cu colegul Victor Tăbârță, 1965

Anexa 6. Educător în Tabara „Sveaz”, 1964

ДИПЛОМЭ

С № 462346

Диплома де фацэ есте датэ Хощуг Анатолий Михайлович дрепт адеверинцэ, кэ ел ын анул 1959 а ынтрат ла Университатя де Стат дин Кишинэу ши ын анул 1965 а терминат курсул деплин ал университэции ла спечиалитатя лимба ши литература молдовеняскэ

Прин хотэрыря Комисией де екзаминаре де стат де ла „25" июне анул 1965 Хощуг А.М. и се атрибуе калификация де филолог. Ынвэцэтор де лимба ши литература молдовеняскэ.

Председатель ал Комисией де екзаминаре де стат Хощуг А. Медведев. Секретар Табук

Оргинул Кишинэу „30" июне анул 1965

Нумэрул де ынрежистраре 6028

Молдавский яз.

ДИПЛОМ

С № 462346

Настоящий диплом выдан Хощуг Анатолию Михайловичу в том, что он в 1959 году поступил в Кишиневский государственный университет и в 1965 году окончил полный курс названного университета по специальности молдавский язык и литература

Решением Государственной экзаменационной комиссии от „25" июня 1965 г. Хощуг А.М. присвоена квалификация филолог. Учитель молдавского языка и литературы

Председатель Государственной экзаменационной комиссии Хощуг А. Медведев. Секретарь Табук

М. П. Город Кишинев „30" июня 1965

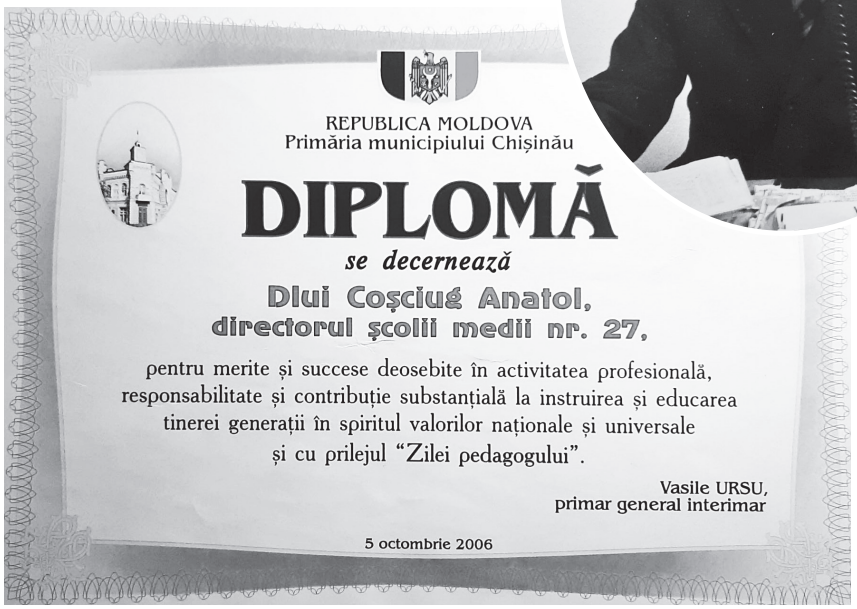
Регистрационный № 6028

Московская типография

Anexa 7. Diploma de absolvire a Universității de Stat din Chișinău, 30 iunie 1965

Anexa 8. Directorul Școlii Medii nr. 27, 1996

REPUBLICA MOLDOVA
Primăria municipiului Chișinău

DIPLOMĂ

se decernează

Dlui Coșciug Anatol,
directorul școlii medii nr. 27,

pentru merite și succese deosebite în activitatea profesională, responsabilitate și contribuție substanțială la instruirea și educarea tinerei generații în spiritul valorilor naționale și universale și cu prilejul "Zilei pedagogului".

Vasile URSU,
primar general interimar

5 octombrie 2006

Anexa 9. Diploma acordată domnului Anatol Coșciug, 5 octombrie 2006

«ПРЕПОДАВАТЕЛИ БЫЛИ НАСТРОЕНЫ ПОЗИТИВНО» („PROFESORII ERAU BINE INTENȚIONAȚI”)

Наталья Ивановна Давник родилась 14 ноября 1953 г. в селе Яргара Леовского района. Училась на филфаке Тираспольского педагогического института имени Т.Г. Шевченко (ТГПИ). После окончания учебы поехала по распределению в школу с. Плоп-Штюбей Каушанского района, где работала два года. После декретного отпуска устроилась в библиотеку ТГПИ. «Отличник народного образования» (2016).

Семья

Семья многодетная и все друг другу помогали. Старшие младшим. Все учились хорошо и проблем с уроками не было. Родители всегда посещали родительские собрания и гордились тем, что нас всегда хвалили. Без строгости, личным примером, даже и не ощущалось воспитания. Большая дружная семья.

Бабушка – простая женщина, учила шить и вязать. Очень уважала учителей и врачей: «всё знают, умные».

Формы обучения

Много времени мы уделяли чтению дополнительной литературы. Каждый год получали периодические издания: «Наука и жизнь»,

«Юный натуралист», «Вокруг света», «Пионерская правда» и др. У нас была большая библиотека советских и зарубежных классиков. Брат работал в клубе и приносил из библиотеки много интересных книг. Мы читали и пересказывали соседям. Книг по педагогике мы не читали, но мама говорила, что «Тимур и его команда» учит нас сплоченности, дружбе, бескорыстной помощи друг другу. Чем не педагогика?

Постоянно читали книги, журналы. Участвовала в еженедельной радиовикторине «Географический диктант». Было приятно слышать свою фамилию в группе победителей. Дома были географические атласы, справочники по географии. Старшая сестра до сих пор работает завучем в школе. Она повлияла на выбор моего образования. Младшая сестра работает в мэрии г. Леово, Молдова. Все члены нашей семьи со временем приобрели авторитет у сослуживцев.

Первая грамота

Мне запомнилось событие, когда мою тетрадь по чистописанию повесили на выставку как образец, а мне дали мою первую грамоту и книгу «Стрекоза и муравей».

Произведения брата моего изучали в институте

Я гордилась братом моего отца Гарегином Севунц (псевдоним, настоящая фамилия Григорян), писатель[143]. Его произведения мы изучали в институте на занятиях по литературе народов СССР. Мне было приятно, что у него и у меня одна фамилия и он мой дядя. Он тоже учился на филологическом факультете и работал в библиотеке. Да и мой отец, Иван (Ервант) Григорян тоже благодаря образованию стал не последним человеком – войну закончил в Венгрии, офицером (но о войне рассказывал только байки и все), в мирное время был управляющим винзавода и виноградников в с. Татарашень.

Родная речь

Учебники (особенно в начальных классах) были на много интереснее оформлены, иллюстрации бесподобные. У меня до сих пор сохранился мой учебник «Родная речь». Я его показывала детям и внукам. Там совсем другое письмо, другие картинки.

[143] Гарегин Севунц (1911–1969), армянский советский писатель, наиболее известный как автор романа «Тегеран».

Школьная библиотека

Школьную библиотеку приходилось посещать обязательно, хотя дома были все книги школьной программы. Я много читала, и библиотекарь всегда советовала интересные книги, а потом просила кратко пересказать содержание. Первая книга не по программе была Д. Лондона «Белый клык», которая мне запомнилась. Потом в институте я перечитала всего Д. Лондона. В старших классах мы читали нашу любимую «Литературную газету»[144].

Школьные мероприятия

Любила слеты и фестивали, на которых можно было познакомиться с учениками из других школ. Потом мы переписывались, делились достижениями в учебе.

Школьная форма

У нас была обязательная школьная форма, но мы к ней относились спокойно. Ведь до нас тоже носили форму. Иногда форма передавалась младшим членам семьи. Носили аккуратно и ткань была хорошая. Цена была доступная, а многодетные получали бесплатно. Сейчас другое время и разные мнения, но мне кажется, что единая форма нужна. Это мое мнение.

Дети 17 национальностей

У нас в школе учились дети 17 национальностей и все одинаково учились, были дружные, не делились на национальности. Ведь война закончилась недавно, не было неравенства ни в чем, всем на селе было трудно, не до выяснений [...]. Друг другу помогали. К нам приходили телевизор смотреть (у нас первых появился) и книги взять почитать.

Учителя

Моя первая учительница, Александра Петровна Олару, самая замечательная. Русский язык и литература – А.В. Востокова, французский язык – Т.П. Миловидова и др. Они любили свою работу и этим были интересны сами и привлекали к своему предмету.

---

[144] «Литературная газета» – советское еженедельное литературное и общественно-политическое издание. Газета первоначально не отождествляла себя с одноимёнными изданиями XIX века; вплоть до 1990 года датой основания газеты указывался 1929 год.

Советская школа

В школе было весело, много всевозможных кружков. Учителя старались дать нам образование. Ходили в походы с ночевкой, различные соревнования проводились. А чего стоила «Зарница», нужно было быть не только физически подготовленным, но и иметь хорошие оценки. И это было все бесплатно. Я очень любила школу и скучала на каникулах.

На филфаке всегда был большой конкурс

Высшее образование было у меня в плане, а вот куда пойти учиться мне предложила сестра, которая училась на филфаке ТГПИ. Сестра мне рассказывала о жизни в институте, о преподавателях. Пошла на подготовительное отделение в 1972 г., поступила в институт в 1973 г. К вступительным экзаменам я готовились по тетрадям и учебникам, пособиям для поступающих, но в основном – учебники. На филфаке всегда был большой конкурс, в моем году было 6 человек на место. Пединститут считался сильным вузом не только в Молдавии. У нас учились студенты из разных мест СССР. Было очень сильное преподавание иностранных языков, с нами работала Е.П. Флоря, с которой мы до сих пор дружим, она по-прежнему преподает английский язык в нашем вузе.

Атмосфера в институте

Атмосфера дружелюбия, студенты были более спокойные, воспитанные, уважали преподавателя, а преподаватели были настроены позитивно, не читали лекции с листа, а общались с аудиторией по теме. Свободно.

Студенты

В нашей группе учились студенты разных национальностей: русские, молдаване, гагаузы, болгары, армянка, украинцы, евреи и даже цыганка. Мы одинаково общались между собой. Перед сессией менялись конспектами. Требование было одно: учиться, учиться и учиться. Студенты в большинстве хотели учиться и старались. Сессию сдавали вовремя, не то что сейчас. Я училась для себя.

Группа

Группа была замечательная. Вся группа училась на подготовительном отделении. За плечами у нас был стаж работы (1 год). Взрос-

лые студенты относились к учебе по-взрослому. После окончания института мы часто собирались у памятника Т.Г. Шевченко и шли где-нибудь посидеть, повспоминать. Затем реже, но на юбилеи всегда встречались, хвастались успехами в личной жизни и на работе. Приглашали преподавателей или шли к ним на кафедру. Все мы общаемся сейчас в соцсетях. Многие работают за рубежом и у нас есть возможность общаться через интернет.

Любимые предметы

Любимые предметы: древнерусский язык, французский, литература 19 века, зарубежная литература Возрождения и Средних веков. Галина Дмитриевна Богатырева преподавала древнерусский язык и древнеславянскую литературу, «пила из нас соки», но мы знали предмет.

На 1 курсе поставили на французском языке «Маленького принца» – преподаватель Акиф Умудварович Алхасов почти не говорил с нами по-русски, преимущественно по-французски, и в группе все практически свободно общались на французском, благодаря ему.

Философия

Больше всего я не любила философию, но учила для оценки.

Первый день в институте

Институт я узнала раньше остальных: там училась моя старшая сестра. Поэтому все было привычно, знакомо, но, конечно, торжественно.

Преподователи

Все преподаватели были высокопрофессиональными. Лекции были интересные, преподаватели не читали по тетради, а рассказывали. Семинарские занятия проходили в форме беседы.

Библиографические источники

К занятиям я готовилась в читальном зале и по конспектам. Преподаватели давали списки дополнительной литературы. Читальные залы были заполнены. Учебник по Истории литературы средних веков был в одном экземпляре и на него была очередь.

Учебники по Истории КПСС, Философии, Научному коммунизму конечно были идеологизированы, а остальные учебники по литературе зарубежных стран, советской литературе, мне кажется, нет.

В 1990–1992 гг. пришлось литературу, брошенную студентами в общежитиях, собирать, спасать фонд.

Студенческая жизнь

Большая часть студентов проживала в общежитии. Условия были нормальные. Питались в столовой, было вкусно и дешево. В общежитии была кухня и ужин готовили сами. Продуктами делились или сами предлагали часть продуктов. Большинство получали стипендию. Льготники раз в год получали материальную помощь. Я занималась спортом и после соревнований получала талоны на бесплатное питание.

В студгородке проводились танцы, но только для студентов института. Всегда за этим следили дежурные студенты. В общежитиях проводились встречи со знаменитостями: поэты, писатели. В актовом зале концерты с приглашением певцов и музыкантов. Были походы в театр. Билеты почти бесплатные; один на двоих. Приезжали актеры из Одессы, балет из Киева, иностранные артисты. Руководство вуза было за то, чтоб студенты посещали театр и кино. Были организованы поездки в Одессу (Одесса литературная). Наш куратор, Майя Яковлевна Левянт, возила нас в Чобручи в парк и к мемориалу воинской славы. Было интересно. Студенческая жизнь кипела: проводились соревнования между факультетами, общежитиями. Примером гордости были соревнования между преподавателями факультетов. Конкурсы на лучший красный уголок, лучшую комнату в общежитии. Все студенты получали бесплатно газету «Свет», в которой освещалась жизнь института.

Атдитория, здания

На филологическом факультете во всех аудиториях висели портреты писателей, поэтов. На каждом занятии были наглядные пособия (портреты писателей, книги, репродукции картин, слушали пластинки со стихами, исполненными известными артистами).

Вокруг корпусов был тенечек, и в перерыве между парами можно было посидеть. Нравился памятник Т.Г. Шевченко, когда его поменя-

ли на новый, я плакала. В общежитии всегда было чисто, проводились проверки, были дежурные по кухне и коридору.

Работа в колхозе

Работа в колхозе была лучшая пора для студентов. Там можно было познакомиться с местными жителями, сходить к ним на танцы. Но мы работали на консервных заводах. С нами работали ребята из Минска, мы потом переписывались.

Демонстрации

Проводились демонстрации к праздникам, организовывали поездку на комсомольские стройки. Они очень старались нас увлечь. Любили майские праздники. А не любили, когда на пасхальные праздники устраивали кроссы, Ленинский субботник (очень хотелось в это время домой). А я была председателем профкома факультета [...].

Свадьба

Вышла я замуж на втором курсе. Расписывались в Тирасполе, а потом на свадьбу поехали группой к мужу в поселок. Гуляли всю ночь, а на завтра назад в Тирасполь.

Воспоминания: приятные и неприятные

Самое приятное воспоминание это вручение диплома. А неприятное воспоминание это разочарование в человеке. Девочка из другой группы украла кошелек у однокурсницы (не было жалко денег, но в нем была фотография брата, погибшего на советско-китайской границе), мы все кинулись помогать, оклеили город объявлениями (просили подбросить) и фото вернули. Было собрание. Таких в институте не оставляли. Мы же доверяли друг другу, двери в общежитии не закрывали.

Клуб интернациональной дружбы

У нас был Клуб интернациональной дружбы (мы его называли КИТ), к нам приезжали студенты из Болгарии, Белоруссии и других стран и республик, много – я уже не вспомню точно.

«Руска»

После окончания учебы поехала по распределению в с. Плоп-Штюбей, в школу где отработала два года. В школе дети меня прозвали «Руска», но это было не обидно, меня так выделяли – я много с детьми занималась. Просто, по-человечески общались, ходили в лес, стихи у костра).

В библиотеке

После декретного отпуска устроилась в библиотеку ТГПИ. Конкурс был шесть человек, но так как в комиссии сидел наш декан П.В. Толоченко, он за меня поручился и вот уже 42 года работаю в библиотеке.

Меня в библиотеке знали, как читающую студентку. Я много читала стихов не по программе, а современных поэтов. Меня сразу узнали и приняли хорошо. Я легко разбиралась в отделе литературы, сразу могла посоветовать студентам нужную книгу. У меня был хороший наставник.

Сейчас студенты меньше посещают библиотеки, все больше информации получают из интернета.

В библиотеке я начала с простого библиотекаря, затем – зав. сектором, главный библиотекарь. Теперь заведую читальным залом института. В 2016 году получила звание «Отличник народного образования».

Отношения с однокурсниками

Раньше встречались часто. Первая суббота июля – это дата встречи у памятника Т.Г. Шевченко. Каждые пять лет устраивали встречу в кафе. С появлением интернета в соцсетях переписываемся. Делимся новостями, достижениями.

ПРИЛОЖЕНИЕ[145]

Приложение 1. Наталия Ивановна Давник, 1973

Приложение 2. Занятие в читальном зале № 2, ТГПИ. На снимке студенты 1 курса филологического факультета, 1973

Приложение 3. Наталья И. Давник и А. Гальченко, студенты первого курса филфака, ведущие вечера в Клубе интернациональной дружбы, 1973

[145] Иконографические источники: частный архив Наталии Ивановны Давник.

„DE LA ȘCOALA NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ LA ÎNVĂȚĂMÂNTUL SOVIETIC CU CARACTER IDEOLOGIC”[146]

Demir Dragnev s-a născut în satul Cureșnița, raionul Soroca (fosta comună General Poetaș, județul Soroca, România) la 27 iulie 1936. A învățat la Școala Medie Incompletă din satul Cureșnița, raionul Soroca (1942–1949), Școala Medie Moldovenească nr. 1 din orașul Soroca (1949–1952). Absolvă Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău, specialitatea „istoric, învățător de istorie” (1957). Din iulie 1957, activează la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (în prezent, aflat sub cupola Ministerului Educației și Cercetării). A început cu funcția de cercetător științific inferior (stagiar) și a avansat până la cea de consultant științific în cadrul acestei organizații din sfera științei și inovării. Doctor habilitat în științe istorice (1992), profesor universitar (1995). Membru corespondent al AȘM (1995). Conducător științific a 16 teze de doctor în științe istorice și consultant științific la cinci teze de doctor habilitat în științe istorice. Istoric, domeniul științific: istoria medievală și modernă a Moldovei și a Europei de Sud-Est, paleografia slavo-română. Bibliografia cercetătorului științific însumează cca 900 de titluri și participări la activități științifice, inclusiv cca 85 de monografii și

[146] Text apărut inițial în Silvia Corlăteanu-Granciuc, *Interviu cu prof. univ. dr. hab. Demir Dragnev, membru corespondent al AȘM. Omagiu la 85 de an*. În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3-4, 2021, pp. 16-39.

culegeri de documente, 66 de manuale și materiale didactice etc.[147]. Deținător al titlului onorific Om Emerit (2010). Doctor honoris causa al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chișinău (2018). Distins cu Ordinul „Gloria Muncii" (1996), medaliile „Dimitrie Cantemir" (2001) și „Nicolae Milescu Spătarul" (2021) ale Academiei de Științe a Moldovei etc.

Baștina

Satul meu natal – Cureșnița, raionul Soroca (în perioada interbelică – comuna General Poetaș, județul Soroca, nume dat în memoria generalului român căzut în lupta cu rebelii bolșevici de la Hotin), este amintit într-un hrisov domnesc din anul 1588, cu mențiunea că exista din vremuri mai timpurii.

Localitate ancorată spre învățătură

Un specific al satului natal, apărut la începutul sec. al XX-lea, era avântul spre învățătură, în primul rând, al copiilor de foști mazili. Acest fenomen s-a observat și în alte sate răzășești, de unde au provenit mai multe personalități cunoscute. Procesul a continuat și-n perioada interbelică, apoi a luat amploare în anii 1960–1970. Printre cei care plecaseră la învățătură au ajuns să fie până în prezent profesori de liceu (D. Andrieș, V. Andrieș), profesori și conferențiari universitari (M. Revenco, M. Guzun, D. Țurcanu), scriitori și ziariști (Șt. Melnic, A. Ciucium), muzeograful sorocean Nicolae Bulat, medicul de categorie superioară Anatol Revenco, pedagogul și cunoscutul sindicalist Ghenadie Donos și mulți alții. Comentând acest fenomen, Nicolae Bulat a constatat că depopularea satului a început prin plecarea copiilor la învățătură și doar apoi plecarea altor locuitori ai satului. La inițierea acestui proces au adus o contribuție esențială și înaintașii mei pe linie maternă. Străbunicul meu Gh. Bulat, începând cu ultimul deceniu al sec. al XIX-lea, treptat, și-a trimis toți co-

[147] Vezi: *Membru corespondent Demir Dragnev: Biobibliografie* /Acad. de Științe a Moldovei, Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan" (Inst.), Inst. de Istorie; red. șt.: Constantin Manolache; coord.: Ion Valer Xenofontov, Sergiu Bacalov, Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut), 2017, 328 p.; *Orizonturi medievale și moderne în istoria românilor (economie, societate, politică, cultură, istoria științei): în onoarea profesorului Demir Dragnev* /Acad. de Științe a Moldovei, Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan" (Inst.), Inst. de Istorie; ed. și red. șt.: Constantin Manolache; coord.: Sergiu Bacalov, Ion Valer Xenofontov, Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan" (Institutul), 2016, 816 p.; Ion Valer Xenofontov. *O carte ca omul, un om ca o carte*. În: Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă. Chișinău, nr. 1 (64), 2022, pp. 137-138.

piii la învățătură. Fiul cel mai mare, Alexe, absolvă Școala Agricolă din Grinăuți, apoi cursurile de funcționari publici, devenind la sfârșitul anilor 1930 șef al Serviciului Poștal din Chișinău. Fiica sa Elena a urmat Colegiul de două clase din Ocolina, obținând specialitatea de învățător de clasele primare. Fiul său Mihai și fiica Maria absolvă, în anii 1920, Universitatea din Iași. Primul a ocupat postul de șef al Camerei Agricole din Soroca, iar fiica Maria – profesoară de liceu în Chișinăul interbelic.

Educație transmisă prin filiera familiei

Familia în care mi-am petrecut copilăria era compusă din trei generații. De la fiecare dintre acestea am însușit diverse componente ale tradițiilor familiale, strâns legate de cele naționale seculare și de modul de comportament în societatea de atunci. Prima generație era reprezentată de străbunica Tinuța (Efimia), născută în anul 1861 din neamul de mazili Revencu (Revenco), soția lui Gheorghe Bulat (1856–1920). Ea a decedat în vara anului 1947, istovită de foame. În serile de iarnă ascultam de la ea povești, legende, balade, cântece bătrânești, îmi descria diferite obiceiuri, datini strămoșești etc. Aceasta a fost prima mea conexiune cu tradițiile seculare ale băștinașilor de pe malul Nistrului, străjeri ai hotarelor țării. A doua generație din familia mea era reprezentată de bunica Elena Bulat (sătenii îi ziceau „cucoana Lena”), soția bunicului Petre Dragnev, decedat în 1942. De la ea am aflat povestea vieții sale, diferite informații despre organizarea învățământului la Colegiul de două clase din satul Ocolina (pe care l-a absolvit), unde toate obiectele erau predate în limba rusă, iar elevilor li se interzicea să discute în limba română. Bunica Elena îmi mai povestea și din cele auzite de la soțul ei Petre, care a venit în Basarabia la începutul sec. al XX-lea, fiind aromân, originar din cătunul Colibito din Balcanii de Nord, cu studii gimnaziale în or. Troian. El s-a stabilit într-o colonie agricolă de muncă în comun, lângă Otaci, constituită din adepții viziunilor filosofice ale marelui scriitor rus Lev Tolstoi. Când colonia s-a destrămat (după moartea lui Tolstoi, care o susținea), bunicul a venit la Cureșnița. Ca pe o relicvă sfântă păstra cartea lui L. Tolstoi «Философские рассказы» („Povestiri filosofice”) cu dedicația marelui scriitor. Bunicii posedau o bogată bibliotecă de literatură artistică, istorică (mai ales referitoare la epocile antică și medievală), multe reviste ilustrate, în limbile română și rusă, cărți bisericești, inclusiv o *Biblie*, editată în Bulgaria în sec. al XIX-lea. Cu bunicii de pe linie maternă, Nichita Pavliuc și Ana (Nina)

Bulat, mă întâlneam mai mult în lunile de vară. Ei locuiau la marginea satului lângă imașul unde eu, împreună cu fratele Gheorghe (1941–2020) pășteam vitele. Bunicul fusese în timpul țarismului funcționar în sistemul judiciar, iar bunica avea studii primare. Acești bunici aveau multe și diverse cărți pe care le luam cu mine când mă duceam la păscut vitele. În sfârșit, a treia generație din familia noastră era cea a părinților mei Miron (Marin) și Elena (Lilea), care mi-au purtat de grijă în toți anii de învățătură. Tatăl Marin (1916–1974), după ce absolvă clasa a VII-a a școlii sătești, la insistența tatălui său Petre, trebuia să moștenească gospodăria, căci, potrivit viziunii bunicului, adept al „tolstoismului", îndeletnicirea agricolă este cea mai onorabilă. Mama Elena (1917–2004) dorea mult să devină profesoară și chiar a studiat la Școala Normală din Soroca, dar a abandonat studiile, deoarece părinții nu mai aveau posibilitatea s-o întrețină la studii după ce rămaseră fără animale în urma unei epizootii.

A urmat apoi căsătoria părinților, în anul 1935, dar viața lor a fost zguduită de intemperiile care au urmat după anul 1940. În 1944 tatăl, plutonier în Armata Română, a fost luat prizonier de sovietici și trimis într-un lagăr din Rusia, unde a fost ținut în condiții inumane până în 1947. Revenit în toiul foametei, el imediat a depus eforturi să ne salveze, vânzând obiecte casnice în Ucraina Apuseană, de unde aducea cartofi. În 1944, odată cu instalarea administrației sovietice în sat, bunicul Nichita, care poseda un scris caligrafic excepțional, a fost invitat secretar la Sovietul Sătesc. Acolo, a reușit să întocmească acte prin care cea mai mare parte a pământului care fusese în proprietatea părinților mei (24 ha), au fost înregistrate drept „abandonate" de unchii mei, care se refugiaseră în România, lăsând înregistrate după părinți doar 4 ha de pământ. Doar astfel a fost posibil să se sustragă înscrierii în listele chiaburilor, salvându-ne de deportare în Siberia.

De la părinții mei, mai ales de la mama, un autodidact pasionat, am învățat cele mai frumoase lecții de atașament față de tradițiile neamului nostru, însușite de ea în școala românească și din literatura citită. Pentru mine, moștenirea spirituală preluată de la membrii familiei mele, pe care o consider un studiu de caz interesant din punct de vedere al evoluției mentalității din societatea rurală basarabeană până la instalarea regimului comunist și îndată după acesta, a constituit școala celor „șapte ani de acasă" care m-a inițiat în tradiția, cultura națională și cea universală. La rândul meu, m-am străduit să transmit tradițiile naționale și moștenirea

spirituală a înaintașilor – copiilor mei – Emil (conferențiar universitar, specialist în istoria artei medievale românești) și Liliei (artistă în domeniul artelor vizuale, specialistă în arta contemporană). În această activitate, mi-a fost alături regretata mea soție, Maria (decedată în 2010, cunoscut medic otorinolaringolog), care le-a transmis tradiția istorică a răzeșilor orheieni din s. Onești (azi raionul Strășeni). La rândul său, Emil a transmis tradiția noastră străbună fiicei sale Maria, absolventă a Facultății de Istorie a Universității „Al. Ioan Cuza" din Iași.

Școală românească

Educația obținută de mine în familie a fost completată pe parcursul celor doi ani de școală românească (1942–1944) din satul natal, în care profesoara Ana Damașcan ne învăța cum să iubim patria prin fapte concrete, să cinstim eroii neamului, să respectăm înaintașii noștri, iar preotul Gavriil Vâșcov, la lecțiile de religie, ne învăța cum să fim buni creștini. Impresionante erau sărbătorile de 10 Mai, Ziua Independenței României. Sărbătoarea începea cu citirea numelor eroilor din județul Soroca căzuți în război. După citirea numelui fiecăruia din ei, toți pronunțam „Mort pentru patrie!" Urma o prezentare artistică, fetițe îmbrăcate în costume naționale reprezentau provinciile României. Fiecare reprezentantă spunea ceva despre importanța provinciei sale, adresându-se către „Mama România", în rolul căreia era o profesoară. Țin minte cele spuse de reprezentanta Basarabiei despre suferințele sub regimul țarist și sovietic: „Greu, Mămică, mi-a fost traiul, căci voiau să-mi ia și graiul!".

Deconectarea de tradițiile și cultura națională românească

Anii de școală sovietică care au urmat în satul natal au fost marcați de eforturile educatorilor de a ne deconecta de tradițiile și cultura națională românească, pentru a deveni, cum spunea însuși Stalin, „șuruburi" (*piulițe*) în uriașa mașină condusă de „omul nou" internaționalist. Primul an de învățământ sovietic l-am început deja cu alți profesori, deoarece toți cei din școala românească se evacuaseră în România. La conducerea școlii au venit Ivan Ivanovici Revenco și soția Ana Ivanovna, care fuseseră excluși din sistemul de învățământ de administrația românească pentru încălcarea normelor regulamentare. Ana Ivanovna a început să ne învețe alfabetul rusesc, limba rusă și cântece sovietice.

Scriam pe marginile ziarelor

Până în clasa a V-a nici vorbă de manuale, scriam pe marginile ziarelor cu cerneală preparată din sucul cojilor verzi de nucă lăsate să se înnegrească în care se arunca un obiect din fier, de exemplu un cui ruginit. Începând din clasa a V-a, am beneficiat de manualele traduse din limba rusă, în afară de „Gramatica limbii moldovenești" de Ivan Ceban. Țin minte un tabel: la dreapta cuvinte „moldovenești", iar la stânga – românești. De exemplu: colțun – ciorap, tare – foarte etc.

Învățătorii

Cadrele didactice s-au completat cu persoane de încredere, printre care: șeful de studii – Vadim Obuhovschi, care fusese închis la închisoarea Doftana pentru activitate diversionistă. Era prieten cu Bachus. El, ca persoană de încrede, a participat la deportarea gospodarilor din sat, inclusiv a unui mijlocaș, a cărui fiică a refuzat să se căsătorească cu el. O impresie mai bună mi-a lăsat directorul – Sava Roșca, care preda *Limba și literatura moldovenească*, dar care a întreținut o disciplină de rigoare în școală.

Prelucrarea ideologică

[...] Se efectua pe diferite căi, la lecțiile din cadrul disciplinelor umanistice (*Istoria URSS*, *Limba și literatura rusă*, *Limba și literatura moldovenească*), la întâlniri cu reprezentanții organizației de partid sau cu funcționarii de partid, veniți din raion cu o lecție despre *Comuna din Paris*, din care aproape că nimic nu am înțeles, dar am bătut toți din palme. De sărbătorile sovietice defilam împreună cu toți elevii prin sat, purtând portretele lui Lenin și Stalin și ai membrilor Biroului Politic al PCUS, exclamând lozinci cu urale stereotip. O deosebită atenție se acorda eroilor comsomoliști, care în timpul războiului „s-au jertfit" pentru Patrie: Zoia Kosmodemianskaia, Oleg Koșevoi, Alexandru Matrosov, Gastello ș.a. O glorificare excesivă se acorda „eroilor moldoveni" Boris Glavan, Ion Soltâs. Într-o clasă era amenajat „colțul eroilor" cu portretele acestora. Acolo era locul unde elevii erau primiți în rândul pionierilor.

Absolvirea școlii: în ajunul deportărilor

Am absolvit școala de șapte ani în ajunul deportărilor. În acea zi groaznică, văzând, din ascunzișul unei livezi vecine, că am fost ocoliți, părinții m-au trimis chiar a doua zi să depun actele la Școala Nr. 1 „moldovenească"

din Soroca. În acei ani, mătușa mea, căreia îi spuneam „tanti", Maria Bulat, era angajată în calitate de șef de studii la Școala Pedagogică din oraș. Când m-a văzut, a înțeles cu bucurie că familia noastră n-a fost deportată. Școala medie soroceană avea cadre didactice profesionale, majoritatea fiind alcătuită din profesori de etnie evreiască, rusă și ucraineană din Basarabia, cunoscători ai limbii române, care în timpul războiului fuseseră evacuați în URSS după linia frontului, urmau apoi transnistrenii, inclusiv directorul școlii I. Pascal, care preda geografia, pronunțând adesea denumirile geografice în limba rusă, și profesorul de istorie Gh. Iachimovici, care vorbea într-un grai rusificat. Îmi amintesc cum la o demonstrație de 1 Mai el exclama „Trăiască întâia maia!"

Educați în spiritul stalinismului

Începând cu anii 1950, în componența corpului didactic au fost incluși primii absolvenți ai Institutului Pedagogic din Chișinău, ca, de exemplu, profesorul de chimie Gorbatenchi. Dintre cadrele de profesori basarabeni cunosc doar o persoană care preda *Desenul liniar*. Se predau următoarele obiecte din ciclul umanistic: *Istoria URSS*; *Istoria universală*; *Limba moldovenească*; *Literatura moldovenească*; *Limba rusă*, *Literatura rusă* și *Limba franceză*. Din istoria Moldovei se povesteau doar câteva momente în cadrul *Istoriei URSS* legate de „prietenia popoarelor". Toate manualele, în afară de cele de *Limba moldovenească* și *Literatura moldovenească*; erau traduse din limba rusă. La *Literatura moldovenească* se studiau operele cronicarilor, ale unor clasici din sec. al XIX-lea, considerați loiali Rusiei (Gh. Asachi, C. Stamati ș.a.) sau ale revoluționarilor A. Russo. Nu se studiau V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, M. Eminescu ș.a., considerați unioniști. Dar și atunci, când în operele clasicilor selectați se întâlnea cuvântul „român", acesta era înlocuit cu alt cuvânt sau se puneau puncte. Astfel, periodicul lui Gh. Asachi „Albina românească" era numit doar „Albina...". Scopul urmărit era propagarea moldovenismului primitiv și a antiromânismului.

Se mai preda printre băieți *Pregătirea militară*. Fostul ofițer sovietic, care instruia elevii, înjura la fiecare pas, ne ducea la trageri cu arma la tirul din interiorul cetății. Elevii erau intoxicați cu ideologia comunistă pe multiple căi. Programele la *Istorie* și *Literatură* prevedeau predarea acestor obiecte de pe „pozițiile de clasă" și în spiritul „prieteniei popoarelor". Lecții speciale erau consacrate studierii biografiei lui Stalin, „marelui plan

stalinist de transformare a naturii" etc. Chipul lui Stalin era de fapt zeificat. Astfel, la sărbătoarea a 70 de ani de la naștere, portretul lui, ridicat în cer de baloane colorate, era luminat de un proiector. Un rol important în propaganda ideologică se acorda activității comsomoliste, în rândurile cărora erau incluși elevii ce atingeau vârsta de 14 ani. Ei erau responsabili în fața Comitetului Comsomolist, care îi obliga să îndeplinească sarcini comsomoliste: întâlniri cu reprezentanții „mișcării revoluționare" din perioada interbelică, care criticau „ocupanții români", apoi cu veterani ai „Marelui Război pentru Apărarea Patriei", care povesteau despre „faptele lor eroice" în lupta cu fasciștii. Sistemul de propagandă multidimensional n-a putut să nu mă influențeze și pe mine în procesul de percepere a mediului ce mă înconjoară, a evenimentelor politice din țară și de peste hotare. În clasa a X-a am participat la un concurs orășenesc de comunicări școlare cu genericul *Lupta URSS pentru pace*. Am prezentat un eseu cu tema *Noi construim socialismul, noi vrem pac*e, în care povesteam despre lupta pentru pace a unui tânăr imaginar german care a suferit în urma fascismului, iar acum construiește o Germanie socialistă. Câștigând concursul, textul eseului a fost publicat în ziarul „Tinerimea Moldovei", de unde am primit și un onorar. Eram atunci în apogeul cultului stalinismului. După cum s-a exprimat mai târziu tanti (mătușa) Maria, profesoară de geografie, oamenii nu numai că se temeau să spună față de cineva ceva critic în adresa conducerii, dar chiar să gândească în această direcție.

Învățătură contra cost

O frână în extinderea învățământului în mediul populației locale o constituia plata pentru studii. Această situație a fost până în 1956. Îmi amintesc cum, în clasa a X-a, directorul școlii Pascal ne-a informat că, cine nu se va achita pentru învățătură, nu va fi admis la examenul de absolvire. Atunci, diriginta Polina Savcenco, o doamnă bună la inimă, ne-a anunțat că cei care nu au posibilitate să plătească, ea va achita integral această sumă. Acesta a fost un caz excepțional! Pentru mine nu a achitat, deoarece am fost ajutat de bunicul Nichita Pavliuc, funcționar la poșta din satul meu de baștină.

La absolvirea școlii medii

[...] Deși intoxicat ideologic, păstram, totuși, în adâncul sufletului amprenta educației din familie cu atașament față de tradițiile naționale și

familiale. Orientarea din familie de a cunoaște trecutul mi-a servit drept îndemn de a mă înscrie la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău.

Admiterea la facultate

În vara anului 1952, cu ocazia depunerii dosarului la Comisia de admitere a Universității de Stat din Chișinău, pentru prima dată am vizitat capitala Moldovei sovietice. Orașul cuprindea vatra sa veche de până la război, fără actualele raioane – Botanica, Râșcani, Ciocana, Buiucani. De exemplu, în sectorul Râșcani („Râșcanovca") era instalat Aeroportul Chișinău, de unde decolau avioanele. Strada principală a orașului, prospectul Lenin (actualmente bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt), diviza orașul. În cea de „sus" (sau de sud) se aflau principalele instituții de partid și de stat, precum și case cu un etaj și curte ale foștilor funcționari și oameni de cultură din perioada interbelică, care se evacuaseră peste Prut. La început, acolo se instalaseră foști servitori, dar aceștia au fost izgoniți, iar locuințele au fost ocupate de demnitari de stat și de partid, precum și de alți funcționari, preponderent vorbitori de limbă rusă (ruși, ucraineni, evrei). Cea mai prestigioasă se considera strada Livezilor (actuala Alexei Mateevici). Pe atunci, acolo locuia L. Brejnev și alți reprezentanți ai elitei sovietice. Partea de jos (de nord) a orașului, de regulă, era alcătuită din construcții vechi, înghesuite pe stradele întortocheate. Aici locuia populația de etnie evreiască, implicată în diferite servicii publice, precum și muncitori de diverse etnii. Majoritatea dereticatorilor, paznicilor era concentrată în cartierul periferic „Malina" (în zona de sud-est a orașului și în satele din jurul urbei. Un loc atractiv în nord-vestul orașului era „dealul lui Pușkin", unde fusese casele guvernatorului Basarabiei, Inzov și apoi „Casa-muzeu Pușkin". Un alt obiect atractiv era casa-reședință a Mitropolitului Bănulescu-Bodoni (începutul sec. al XIX-lea), iar în anii 1942–1944 sediul Muzeul Bisericesc, creat de Paul Mihail, și Biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (locul unde frecventa slujba religioasă poetul Aleksandr S. Pușkin, aflat în exil în Basarabia în anii 1820–1823) de alături, construită în sec. al XVII-lea. Aceste edificii au fost demolate în anii 1960, atunci când a fost construit Cinematograful „Moscova". Direcția Institutului de Istorie se adresase cu o solicitare organelor supreme de a păstra aceste edificii, dar totul a fost în zadar.

Primele edificii cu mai multe etaje au fost construite pe strada centrală. În 1952 era finisată o asemenea clădire vizavi de Sala cu Orgă (inițial,

Banca urbană). Construcției edificiului, scriitorul Em. Bucov i-a consacrat romanul „Cresc etajele". Tot atunci, alături de Sala cu Orgă, a fost construit Hotelul „Moldova", cu scuar în față, fiind unicul hotel prestigios din capitală. Vizitatorii străini numeau atunci Chișinăul „orașul unei singure străzi" moderne. Universitatea avea pe atunci doar două blocuri: cel principal de la colțul străzilor Pușkin și M. Kogălniceanu (atunci N. Pirogov), unde se afla Rectoratul și Facultatea de Istorie și Filologie, și alt bloc de la colț cu str. G. Bănulescu-Bodoni (atunci N. Gogol). Între blocuri se întindea un teren liber, folosit pentru activitățile sportive.

Pentru a fi admis la Secția Istorie a Facultății de Istorie și Filologie, erau prevăzute trei examene, toate în limba rusă. Primul examen consta din scrierea unui eseu în limba rusă. La această probă, majoritatea candidaților la admitere au picat. Din această cauză, conducerea Universității a decis susținerea repetată a probei sub forma unei dictări în limba rusă. Al doilea examen a fost la *Geografie*. Deși cunoșteam perfect materia, îmi era foarte greu să expun în limba rusă unele denumiri și unii termeni. Până la urmă, am fost apreciat cu „excelent". Examenul hotărâtor era la *Istoria URSS*. Examinatorul, un lector tânăr, nou venit de la Moscova, Serghei Brîseakin, nu admitea greșeli la expunerea materialului în limba rusă, drept urmare, candidații autohtoni picau examenul unul după altul. Lângă mine stătea viitorul coleg Alexandru Moșanu, care mi-a spus: *Hai să spunem că dorim să răspundem în limba moldovenească*. Așa am și procedat, la care S. Brîseakin ne-a indicat spre secretarul său: Răspundeți-i lui. Acesta s-a dovedit a fi doctorandul Pavel Dimitriu (Dmitriev), viitorul renumit savant. El a fost binevoitor cu noi și ne-a apreciat cu calificativul „excelent". Din cei 28 de candidați (abiturienți) care au susținut examenele de admitere, doar șapte erau moldoveni, ceilalți erau veniți din diferite localități ale URSS, iar unul din ei (Borodin) era originar tocmai din or. Murmansk. Cei veniți din alte părți erau de diferite vârste. Băieții erau după serviciul militar, inclusiv doi participanți la război și un fost marinar. Fetele erau preponderent fiice ale unor șefi sovietici.

Fiind admis la facultate, am venit la studii și m-am adresat să mi se dea loc în cămin, la care persoana responsabilă de repartizarea locurilor, un fost ofițer cu numele Kalenionok, m-a întrebat unde lucrează părinții. I-am spus că sunt colhoznici, la care el a zis: *Colhoznicii noștri îs oameni avuți*, și mi-a înaintat o listă cu adrese ale gazdelor particulare care ofereau odăi în chirie.

Profesorii

În primii ani de studii, toți profesorii erau alogeni, veniți din alte regiuni geografice ale URSS, excepție fiind șeful Catedrei de istorie a URSS – I. Grosul (prin cumul), care era și președintele Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS.

Titulari ai Catedrei erau conferențiarii universitari: I. Meșceriuk, conf. A. Malikov, S. Brîseakin, lectorii superiori: A. Vasin, A. Simonov. Spre sfârșitul anilor de studii, la catedră a venit conf. univ. M. Munteanu. Titulari ai Catedrei istorie universală erau: prof. V. Antonova (șef până în 1954), conf. univ. R. Enghelgardt, conf. univ. Totrov, lect. superor N. Bregovscaia, lect. superior I. Model, V. Starojuc (din 1955).

Discipline de studiu

Cursurile predate erau: *Istoria Antică*, *Istoria Medievală*, *Istoria Contemporană*, *Istoria* țărilor Asiei și Africii, *Istoria slavilor de Sud-Est*, *Bazele etnografiei*. Disciplina de bază era considerată *Istoria URSS*, cu un volum mare de ore și două cursuri complementare: *Studiul izvoarelor istoriei URSS* și *Istoriografia istoriei URSS*. Scopul urmărit prin predarea acestor discipline era de a educa studenții în spiritul prieteniei popoarelor URSS și al rolului eliberator al „marelui popor rus", al „patriotismului sovietic" și al devotamentului față de Partidul Comunist. Cât privește istoria națională, aceasta era predată într-un număr restrâns de ore (preponderent sub formă de cursuri speciale), susținute de conf. univ. N. Mohov, I. Grosul, V. Senchevici.

Conținutul principal al cursului de *Istorie a Moldovei* era istoria relațiilor moldo-ruso-ucrainene. Începând cu anul 1955, pe fundalul prieteniei româno-sovietice, la Catedra de istorie universală a fost introdus cursul de *Istorie a României*, perioada de la independență până la intrarea ei în Primul Război Mondial (1878–1916), atenția principală acordându-se răscoalei țărănești din 1907 (lector superior V. Starojuc). Acest curs nu era prezentat drept parte componentă a istoriei naționale, dar a celei universale. Tot atunci ni s-a predat și un curs de limbă română. Profesor era Pecec. A intrat în auditoriu și ne-a anunțat că ne va preda limba română. Noi, cei șapte moldoveni din grupă, am protestat, spunând în cor că cunoaștem această limbă. Atunci Pecec ne-a prezentat o serie de neologisme, niciuna cunoscută de noi. De exemplu, ce înseamnă *cicatrice*? Studenții ruși, în schimb, n-au zis nimic și au început să conspecteze.

Pe parcursul întregului ciclu de studii, studenții tuturor facultăților urmau să audieze cursurile de *Istorie a PCUS*, de *Materialism istoric* și *Dialectic* și de *Economie politică*. Aceleași scopuri urmăreau și orele de *Informație politică,* în grupele academice, conduse de profesori. Cursurile urmăreau scopul de a crea o viziune marxist-leninistă asupra evoluției societății umane, a devotamentului față de politica Partidului Comunist. La Secția de Istorie a Facultății de Istorie și Filologie se mai predau obiectele auxiliare: *Istoria literaturii sovietice*, *Pedagogie*, *Limba rusă veche*, *Limba engleză/ franceză* și *Latina*. Se utilizau manuale la unele discipline (*Istoria URSS*; *Istoria Universală*) editate la Moscova, dar acestea erau puține și puteau fi utilizate doar în bibliotecă. Tot acolo făceam cunoștință cu principalele monografii recomandate de profesori, mai ales la cursurile speciale.

Conspecte studiate la umbra stejarului secular

În perioada stalinistă, profesorii citeau cursurile în fața studenților de pe conspecte aprobate în cadrul catedrelor, în vederea corespunderii cu cerințele politico-ideologice. Respectiv, pentru studenți, conspectele pe care le scriau la lecții constituiau principala sursă de pregătire pentru examene. Îmi amintesc cum împreună cu colegul Alexandru Moșanu ne pregăteam de examene la umbra stejarului din curtea vechiului bloc principal[148], citind cu glas tare, ba unul, ba altul, din propriul conspect, apoi celălalt verifica conspectul și-l completa în caz de necesitate.

Pregătirea militară

În procesul de instruire a studenților, organele directive acordau o atenție sporită pregătirii militare a tinerilor – viitori apărători ai patriei sovietice. În fiecare zi de vineri, la Catedra militară, situată la parterul Bisericii Universității (pe atunci sala sportivă), studenții ascultau lecții teoretice și practice în domeniul artileriei. Studenții participau la două cantonamente de vară, continuau pregătirea militară până în anul al V-lea, după care li se acorda gradul militar de locotenent inferior.

O obligațiune impusă

Pentru mine, studierea întregului ciclu de discipline, mai ales a celor care aveau drept scop să ne transforme în „ideologi" ai regimului, era o obligațiune impusă și nu o ocupație atractivă.

[148] Stejarul (*Quercus Robur*, diametrul – 85 cm, înălțimea – 16 m, plantat în anii 1820, protejat de stat) din curtea Universității de Stat din Moldova. Este locul unde, tradițional, se fotografiază membrii Juriului Olimpiadei Republicane la Istoria Românilor și Universală.

Interes pentru un singur seminar

Începând cu primul an de studii, a trezit interesul meu doar un singur seminar, condus de conf. univ. Ivan Meșceriuk, originar din sudul Basarabiei, care mai mulți ani a activat în calitate de cercetător științific la Muzeul de Stat de Istorie din Moscova. Tema seminarului era „Analiza comparată a Codului de legi rus vechi «Русская Правда». Am ales tema „Obștea sătească reflectată în «Русская Правда». Profesorul m-a învățat metoda de analiză a surselor istorice, expunerea istoriografică și alte elemente primare ale cercetării. Referatul purta caracter analitic și a fost prezentat nu doar la seminar, ci și la ședința Cercului studențesc de istorie a URSS. Acolo, conf. univ. V. Senchevici, care preda istoria URSS la anul II, mi-a propus să studiez structura socială a obștii sătești din Moldova, în baza documentelor din a doua jumătate a sec. al XV-lea. A solicitat Bibliotecii Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS să-mi permită să studiez cele două volume de „Documentele lui Ștefan cel Mare" (1913) editate de I. Bogdan. A fost prima mea cercetare a surselor documentare medievale moldovenești. Lucrarea a fost premiată și publicată în 1957 într-o culegere de studii studențești. După apariția publicației, mi-am propus să desfășor mai larg această tematică sub forma tezei de licență, dar decesul subit al lui I. Senchievici (februarie 1954) m-a făcut să-mi aleg un nou conducător științific. Acesta a devenit conf. univ. N. Mohov, care preda un curs special consacrat istoriei relațiilor moldo-ruso-ucrainene. El mi-a trezit curiozitatea și, în anul III de studii, am analizat o adresare a delegației marilor boieri și a înaltului cler al Moldovei către Moscova, în anul 1656, în numele domnului Gheorghe Ștefan, pentru a solicita trecerea țării sub ocrotirea țarului. Pentru lucrarea de licență mi-a fost propusă tema „Cronicile ucrainene despre relațiile moldo-ucrainene de la mijlocul sec. al XVII-lea". Prin abonamentul interbibliotecar, am primit edițiile acestor cronici de la Kiev. Am reușit să pun în circuitul științific momente necunoscute ale relațiilor moldo-ucrainene din sec. al XVII-lea.

Președinte al Societății științifice studențești a universității

În anii IV și V de studii am ocupat funcția de președinte al Societății științifice studențești a universității. Am coordonat publicarea primului volum de studii științifice studențești din universitate, care a apărut în 1957. În volum au fost incluse articole ale studenților și doctoranzilor (as-

piranților) de la toate facultățile: ale lui S. Rădăuțan, A. Ciobanu, A. Eremia și mulți alții. În volum am inclus și două studii elaborate de mine, despre obștea sătească medievală din Moldova și despre adresarea către Moscova din 1656 (menționată mai sus)[149]. Pentru această activitate mi s-a acordat Diploma Ministerului Învățământului Superior din URSS.

Deoarece teza de licență consacrată istoriei relațiilor moldo-ucrainene reflectate în cronicile ucrainene a fost finalizată spre sfârșitul anului 1956, decanul facultății, conf. univ. M. Muntean, cu permisiunea rectorului, a decis să organizeze o susținere model, în februarie 1957. Președinte al comisiei a fost numit doctorul habilitat I. Grosul; membri: conf. univ. M. Muntean și conf. univ. R. Engelgardt. În această perioadă, s-au stabilit relațiile de colaborare ale Societății științifice studențești din universitate cu cele din alte republici unionale: republicile baltice, Ucraina. Personal, în componența unor delegații studențești, am participat la conferințe științifice organizate de societățile respective, la Kiev, Lvov, Odesa.

Tânăr cercetător științific

După susținerea cu succes a tezei recomandate spre publicare, până la examenele de licență, mai rămâneau vreo trei luni. Decanul M. Muntean mi-a propus să lucrez în Arhiva de Stat și în Biblioteca Republicană asupra studiului consacrat sistemului de măsuri din metrologia medievală și modernă moldovenească. La sfârșitul lunii aprilie, articolul a fost finalizat și, după ce M. Muntean l-a mai completat cu unele informații, a fost inclus în „Analele Universității de Stat din Chișinău" (seria Istorie), fiind publicat în anul 1958[150]. Tot atunci am început să depistez noi documente de arhivă despre mișcarea haiducească din Moldova, utilizate mai târziu în lucrarea „Haiducii – răzbunători ai poporului" (în limba rusă), editată în 1962[151].

---

[149] Д. Драгнев, *Общественый строй молдавской общины по грамотам XV века.* În: Сборник Студенческой научной организации, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1957, с. 13-20; *Idem*, Первое обращение Молдавии к России о принятии в российское подданство. În: *Ibidem*, с. 5-12.

[150] Д. Драгнев, М. Мунтян, *К вопросу о молдавской системе мер*. În: Учёные записки Кишинёвского университета. Том. 35, 1958, с. 117-128.

[151] Д.М. Драгнев, *Гайдуки – народные мстители (Очерк истории героической борьбы молдавских гайдуков против местных и иноземных угнетателей)* /Под ред. Н.А. Мохова; Академия наук МССР, Институт истории, Кишинев, Изд. Штиинца, 1962, 52 с.

În aceeași, zi cu mine a susținut teza de licență colega Elena M. Podgradskaia, persoană cu o biografie originală[152]. De naționalitate slovacă, Elena Podgradskaia s-a născut în 1928 în or. Trnava, Cehoslovacia. În anul 1944 a absolvit școala medie, iar în toamna aceluiași an a participat la o rebeliune militară antifascistă la care a participat și fratele Elenei, care îi încredințase acesteia funcția de operator radio militar. În felul acesta, Elena a reușit să stabilească legătura cu comandamentul unei unități sovietice, care venea în sprijinul celor răsculați. Elena s-a împrietenit cu conducătorul structurii militare, ofițerul V. Krivorotov, cu care s-a căsătorit, iar în vara anului 1945 a ajuns în URSS, la Chișinău.

Căsătoria lor n-a fost de lungă durată, ulterior ea s-a recăsătorit cu inginerul N. Fișer (1954). În anul 1952 Elena Podgradskaia a devenit studentă la Secția Istorie a Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău. Începând cu anii de studii 1954–1955, conf. univ. R. Enghelgard a îndemnat-o pe Elena în realizarea primelor sale cercetări științifice consacrate mișcării antifasciste din Cehoslovacia în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Drept urmare, ea a prezentat în cadrul conferințelor studențești referate consacrate diferitor aspecte ale temei studiate. În teza de licență, Elena Pogradskaia a expus chestiunea mișcării de rezistență din Slovacia, în contextul valului de insurecții antifasciste în 1944 din întreaga Europă Centrală și de Est. În cercetarea științifică s-au implicat și alți colegi. Printre aceștia s-au distins Al. Moșanu și I. Petrovskaia. Ei au participat la conferințe științifice studențești, fiind menționați cu diplome ale universității. Drept urmare, subsemnatul și colegii E. Pogradskaia, Al. Moșanu și I. Petrovskaia, au fost repartizați de Ministerul Învățământului la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești al AȘ a URSS, pentru a se ocupa cu cercetarea științifică.

[152] Mai detaliat, vezi: Demir Dragnev, Ion Valer Xenofontov, *De la operator radio militar la profesor universitar: Elena M. Podgradskaia*. În: „Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine", conferință științifică internațională (2021; Chișinău). Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine = Yesterday's heritage – implications for the development of tomorrow's sustainable society = Наследие прошлого – вклад в развитие стабильного общества в будущем: Conferință științifică internațională consacrată Zilei internaționale a femeilor cu activități în cercetare, Chișinău, 11–12 februarie 2021 /com. șt.: Liliana Condraticova (președinte) [et al.]; com. org.: Liliana Condraticova (președinte) [et al.], Iași–Chișinău, 2021, pp. 14-21.

Cultul „marelui Stalin”

Cultul „marelui Stalin”, ca și în școală, așa și la universitate, era prezent la orice pas. Portrete în auditorii, bust pe scările dintre etaje, seminare consacrate studierii operelor sale „geniale” etc. O disciplină specială – *Istoria PCUS*, era de fapt consacrată proslăvirii stalinismului. Fiecare compartiment al cursului respectiv evidenția rolul hotărâtor al lui Stalin în desfășurarea evenimentelor din perioada expusă și se citeau aprecierile date de Stalin evenimentelor de atunci. Lectorul superior Cutovoi, care ne preda această disciplină, pronunța de fiecare dată numele lui Stalin cu un accent patetic. Detaliat erau prezentate de campaniile ideologice staliniste postbelice, subiectele: lupta împotriva „cosmopolitismului fără patrie” și a „închinăciunii față de știința și cultura burgheză” și demascarea „dușmanilor interni”, ultimii fiind medicii evrei, care urmăreau scopul să-l omoare pe „tovarășul Stalin”. La începutul anului 1953, retorica antisemită ajunsese la apogeu[153].

În scopul studierii mai profunde a biografiei „marelui conducător”, în cadrul Catedrei de istorie a PCUS era organizat un cerc studențesc în frunte cu același I. Cutovoi. Dar, ca un tunet pe cerul curat, în martie 1953, a venit vestea că tovarășul Stalin s-a stins din viață. Pe coridorul blocului de studiu a fost organizat un miting al profesorilor și studenților. Vorbitorii finalizau discursurile, ștergându-și ochii de lacrimi. A fost ținută o cuvântare de către conf. univ. S. Brâseakin, încheiată în stilul tradițiilor absolutismului medieval: „Veșnică pomenire tovarășului Stalin, trăiască conducătorul Partidului Comunist Gheorghi Maximilianovici Malenkov!”. În ziua înmormântării toți ne-am dus la mitingul de doliu din Piața Biruinței (astăzi, Piața Marii Adunări Naționale), unde am ascultat cuvântările, transmise la radio, ale lui Gh. Malenkov, V. Molotov și L. Beria. La intrarea dinspre prospectul Lenin (astăzi, Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt), spre aleea din mijlocul grădinii publice „A.S. Pușkin” (astăzi, Ștefan cel Mare), unde în prezent sunt busturile clasicilor literaturii române, pe atunci se afla instalat un monument din ghips al lui Stalin. În zilele de doliu, monumentul era acoperit cu sute de coroane.

---

[153] Vezi: Demir Dragnev, Ion Valer Xenofontov, *Includerea instituțiilor științifice din RSS Moldovenească în campaniile ideologice staliniste din Uniunea Sovietică (1946–1953)*. În: Reconstituiri istorice: Civilizație, valori, paradigme, personalități: In honorem academician Valeriu Pasat /Resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov; Silvia Granciuc-Corlăteanu; Inst. de Istorie, Bibl. Șt. (Inst.) „Andrei Lupan”. Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”, 2018, pp. 338-365.

Destalinizarea

Dar iată că au trecut zilele de doliu și au început schimbările. Luptele interne din conducerea țării au condus la arestarea lui L. Beria. Noi, participanți la cercul studențesc de pe lângă Catedra de Istorie a PCUS, ne adunam spontan și ne adresam cu nedumerire: *Cum de s-a întâmplat așa ceva cu Lavrentii Pavlovici?* La care I. Cutovoi ne răspundea enervat: *„Ah, voi sugarilor, („sosunki"), ce știți despre regimul sovietic*?! *Mie, în 1937, kaghebiștii mi-au întins o foaie curată și m-au impus s-o semnez în partea de jos. În baza celor scrise de ei acolo, am făcut pușcărie!!!*". Așa începeau primii pași ai dezamăgirii în stalinism. A urmat apoi excluderea din cursurile de lecții a citatelor din operele lui Stalin.

Un rol hotărâtor în procesul de destalinizare l-a avut Congresul al XX-lea al PCUS din februarie 1956. După congres, în sala festivă a universității a fost convocată o adunare comsomolistă închisă, în cadrul căreia a fost citită scrisoarea secretă a conducerii partidului expusă la congres, în care erau demascate crimele stalinismului și condamnat „cultul personalității lui Stalin". La încheierea adunării a fost înaintată propunerea, acceptată în unanimitate, de a scoate portretul lui Stalin din sală. Câțiva băieți l-au dus în curtea din spate a universității, portretul a fost călcat în picioare și aruncat la gunoi.

A urmat o perioadă scurtă de timp, când se credea că a venit vremea liberei exprimări: intelectualitatea a început să opteze deschis pentru trecerea la alfabetul latin, la introducerea drept limbă literară – limba clasicilor literaturii române, iar unii studenți depuneau flori la monumentul lui Ștefan cel Mare. Evenimentele din Ungaria din toamna aceluiași an au demonstrat că conducerea sovietică procedează conform proverbului „Lupul își schimbă părul, dar năravul ba". A devenit clar că s-a produs un „dezgheț" temporar. Totuși, în urma atenuării implicării politico-ideologice a partidului, profesorii și studenții acordau o atenție sporită pregătirii profesionale. Intelectualitatea din RSSM revendica abandonarea „moldovenismului" antiromânesc și perpetuarea valorilor naționale. Aceste activități devin contraproductive regimului comunist sovietic. Drept urmare, prin Hotărârea Plenarei a CC al PCUS din 21 iunie 1963 „Cu privire la obiectivele curente ale lucrului ideologic al partidului în toate domeniile sociale și culturale", se chema la „vigilență" față de manifestările „naționaliste", „antisovietice", și de „închinăciune față de Occident", formulă preluată din arsenalul campaniilor staliniste. Totuși, o revenire la stalinism era imposibilă.

Noua intelectualitate

Treptat, s-a cristalizat o nouă intelectualitate, care, deși fusese educată în spiritul ideologiei comuniste sovietice, poseda cunoștințe profesionale mai largi decât profesorii săi. În cadrul Facultății de Istorie, cu fiecare an sporea numărul studenților autohtoni. Un imbold în procesul formării cadrelor naționale a fost dat prin comasarea Universității de Stat din Chișinău cu Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă", în anul 1960. În componența cadrelor cu profil istoric s-au încadrat profesori cunoscători de limbă română: V. Potlog, C. Drachemberg, I. Șlaen, A. Repida ș.a. Creșterea numărului studenților moldoveni a permis crearea, în componența cursurilor, a grupelor cu predare în limba română („moldovenească") și în limba rusă. Profesorii cunoscători de limbă română predau în grupele moldovenești. În 1969 a fost constituită Catedra de istorie a Moldovei, astfel s-a mărit numărul de ore la istoria națională. Totuși, principalele materiale didactice rămâneau cele scrise în limba rusă. În limba română („moldovenească") am putea numi doar un singur manual/curs – *Istoria Moldovei din cele mai vechi timpuri până la Revoluția Socialistă din Octombrie*. *Vol. I*. Text tradus din l. rusă (Chișinău 1967).

Sporirea numărului studenților autohtoni a permis celor cu rezultate excelente să se înscrie la doctorat (aspirantură), să fie angajați în funcții de lectori și laboranți la catedre, să susțină teze de doctori în istorie (I. Niculiță, P. Cocârlă, V. Tomuleț, I. Eremia ș.a.). Alții au fost repartizați în instituții de învățământ preuniversitare sau erau încadrați în activitate științifică la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești.

ANEXE[154]

Anexa 1. Liceul de Fete din Soroca, 1914. Primul rând, de la stânga: Maria Bulat

[154] Surse iconografice: arhiva privată Demir Dragnev; Ion Valer Xenofontov.

Anexa 2. Demir Dragnev alături de mama, Elena, la vârsta de 3 ani, 1939

Anexa 3. Demir Dragnev (rândul doi de sus, al patrulea din stânga) alături de colegi de la Școala Medie Moldovenească nr. 1 din orașul Soroca, 1951

Anexa 4. Demir Dragnev și Teodor Osadciuc (viitor medic), elevi în clasa a IX-a la Școala Medie Moldovenească nr. 1 din orașul Soroca, 1951

Anexa 5. Demir Dragnev (primul în primul rând de sus) alături de colegi de la Facultatea de Istorie și Filologie (Secția de Istorie), 15 decembrie 1954

Anexa 6. Demir Dragnev (primul în primul rând de sus), președinte al Asociației Științifice Studențești, alături de comsomoliști de la Universitatea de Stat din Chișinău, în anul de studiu 1955–1956

Anexa 7. Demir Dragnev (rândul doi, al treilea din stânga), Alexandru Moșanu (primul din rândul doi) și alți studenți la *voskresnikul* din satul Ialoveni, raionul Chișinău, octombrie 1955

Anexa 8. Demir Dragnev (rândul doi, al doilea din stânga) alături de un grup de studenți de la Universitatea de Stat din Chișinău, 1956

Anexa 9. Demir Dragnev (rândul doi, al treilea din stânga) alături de un grup de studenți, octombrie 1956

Anexa 10. În timpul stagiului de practică în domeniul muzeografiei și arhivisticii. Leningrad, ianuarie 1957

Anexa 11. Alături de colega Elena M. Podgradskaia. Leningrad, ianuarie 1957

Anexa 12. În timpul stagiului de practică în domeniul muzeografiei. Moscova, 1957

Anexa 13. D. Dragnev și colegul B. Rainov la o demonstrație, 1957

Anexa 14. Demir Dragnev, al treilea din dreapta, rândul trei, împreună cu colegii (Alexandru Moșanu, primul din dreapta, rândul întâi; Elena M. Podgradscaia, rândul doi, prima din dreapta ș.a.) și profesorii din Comisia de Stat (profesorii Ivan Meșceriuc, Rudolf Enghelgardt, Iachim Grosul, Mihail Muntean, Ion Racul, Serghei Brîseachin), după susținerea examenilor de stat, 1957

Anexa 15. Demir Dragnev împreună cu mama, Elena, și fratele Gheorghe. Instantaneu din satul de baștină. Cureșnița, 21 septembrie 1998

Anexa 16. Demir Dragnev: Îmi amintesc cum împreună cu colegul Alexandru Moșanu ne pregăteam de examene la umbra stejarului din curtea vechiului bloc principal, citind cu glas tare, ba unul, ba altul, din propriul conspect, apoi celălalt verifica conspectul și-l completa în caz de necesitate.

Anexa 17. Membri ai Academiei de Științe a Moldovei purtând fracul de membru al forului științific suprem din Republica Moldova (la Sesiunea jubiliară 60 ani de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei și lansarea cărții *Academia de Științe a Moldovei – istorie și contemporaneitate.* De la stânga la dreapta: M.c. Ch. Stratievschi, acad. D. Matcovschi, acad. A. Eșanu, m.c. D. Moldovanu și D. Dragnev, 2006

Profesorul universitar Demir Dragnev oferă un interviu postului de televiziune TV Moldova 1 (reporter: Silvia Hodorogea; imagine: Vlad Drujinin) și Serviciului de Presă al Academiei de Științe a Moldovei (șef: Eugenia Tofan), 6 iulie 2022

„DUPĂ '89 M-AM SIMȚIT PROFESOR FĂRĂ DIPLOMĂ"

Tatiana Găină s-a născut la 23 ianuarie 1962 în satul Ermoclia, raionul Căușeni. În 1987 absolvă Universitatea de Stat „V.I. Lenin" din Chișinău, specialitatea „limba și literatura moldovenească". Activează în calitate de profesoară de limba și literatura română în cadrul IPLT „Alexei Mateevici" din orașul Cricova.

Părinții întotdeauna vorbeau la superlativ despre profesori

Îmi trag rădăcinile dintr-o familie de oameni simpli, dar cu bunici care au fost intelectuali. [...] pe linie paternă; bunica Alexandra a fost învățătoare în perioada României Mari, iar bunelul Andrei a fost pictor. Tatăl meu a terminat Tehnicumul[155] Agricol din Belgorod Dnestrovski (Cetatea Albă), pentru că Odesa era mai aproape de noi. Am fost unicul copil în familie și eram lumina ochilor pentru părinți. Mama și tata nu mă lăsau niciodată să dorm în altă parte (la bunei, mătuși, moși), mă țineau tot timpul lângă ei. Eu însă eram tristă că nu am frați, de aceea adesea la noi dormea câte un verișor, o verișoară [...]. Părinții întotdeauna mi-au oferit multă atenție. Le sunt foarte recunoscătoare.

---

[155] Tehnicum – instituție de învățământ mediu de specialitate din perioada sovietică.

În copilărie, niciodată nu mi-am dorit păpuși. Mi-am dorit foarte mult să am o surioară sau un frate, pentru că în mahala toate familiile aveau câte șapte, șase, zece copii. Cel puțin patru, cinci, numai eu eram una, singurul copil la părinți. Și de fiecare dată când le spuneam părinților că îmi doresc un frățior, ei îmi propuneau să-mi cumpere o păpușă. Le spuneam că nu-mi doresc păpuși și atunci ei îmi cumpărau cărți. Practic, în toată luna îmi cumpărau cărți. Tata și mama îmi citeau mult. Tata lucra șofer și de multe ori mă lua cu el. Tatăl meu era un foarte bun orator. La toate sărbătorile de familie, cum este Anul Nou, Crăciunul, știa toate urăturile, toate colindele și chiar dacă veneau oaspeți, întotdeauna îl rugau să îi colinde [...].

Părinții întotdeauna vorbeau la superlativ despre profesori. Prima mea învățătoare a fost învățătoarea părinților mei. Mama era cu trei ani mai mică decât tata și învățătoarea mea i-a educat pe ambii mei părinți. Când am plecat la școală, pentru mine părinții, profesorii, învățătorii erau niște oameni sacri. Eu nu doar îi ascultam, eu savuram orice cuvânt al lor, tot ceea ce spuneau ei era lege. Întotdeauna am fost foarte atentă și foarte disciplinată, foarte responsabilă la ceea ce ne spuneau ei și la ceea ce trebuia să realizez la ore.

Mi-a fost tare dragă prima mea învățătoare

Nu știu de ce am ales să devin învățătoare. Poate că mi-a fost tare dragă prima mea învățătoare. Practic, datorită conduitei și felului ei de a fi, am și ales această profesie.

Tata

[...] Are o memorie fenomenală. Dacă îți trebuie să culegi folclor, mai bine să îl întrebi pe tata. Când învățam o simplă urătura de Anul Nou, tata începea să ne recite urături vechi, cu sensuri profunde. Uneori, când veneau cetele de urători la noi acasă, băieții uitau cuvintele urăturii. Atunci tata se ducea lângă ei și începea să ureze cu ei împreună. Chiar și la vârsta de 82 de ani, când veneau la el oaspeți, îl rugau să le mai povestească câte ceva. Tata știa colinde atât de frumoase. Știa [...] colinde care puteau fi cântate în casă și colinde care puteau fi cântate doar la geam. Foarte multe colinde le-am învățat de la el. În primii ani când lucram profesoară și era vreun concurs de colinde, încercam să-i învăț pe elevii mei colinde de la tata, fiindcă erau altele.

Nu era de acord cu istoria

Tata nu era de acord cu istoria. După lecții veneam acasă și îmi pregăteam temele, iar mama mă ajuta. Seara, când tata se întorcea de la serviciu, trebuia să-i povestesc lui tot ce am învățat împreună cu mama, și când ajungeam la istorie, tata nu cam era de acord. Nu era mulțumit de interpretarea unor evenimente și lucruri legate despre istoria neamului. Am aflat lucruri adevărate anume de la tata. El era șofer, ducea laptele în fiecare zi la Fabrica de Lactate din orașul Căușeni și de multe ori mă lua cu el. De la el am aflat despre Biserica „Adormirii Maicii Domnului" din orașul Căușeni, despre Alexei Mateevici. Nici nu învățasem la școală despre el. De la tata am învățat despre domnitorii Moldovei și despre cei ai Țării Românești. Tata era al unsprezecelea copil în familie și practic toți frații lui au învățat pe timpul României Mari.

Șapte clase la români

Președintele sovietului sătesc de atunci era Cioban Andrei Zazon. Acest om minunat a terminat șapte clase la români, echivalent astăzi cu două sau trei facultăți [...]. În anul 1981, satul meu a ajuns să ocupe locul trei în URSS la concursul privind construcția și amenajarea localităților rurale. Acest om minunat a fost un adevărat patriot al satului. Când Chișinăul încă nu era gazificat, omul acesta, necunoscând limba rusă, a luat câțiva băieți cu el, care cunoșteau limba rusă, și a zburat până la Gromîko[156] și a rugat pe cei ce erau responsabili de proiectul de gazificare să le permită să tragă gaz în sat, pentru că țevile care se duceau spre Bulgaria treceau pe lângă satul nostru. Așa că satul meu a fost unul dintre primele sate gazificate. Despre satul meu s-a vorbit în ziarul „Literatura și arta" la 16 mai 1985. Satul Ermoclia era numit atunci și orășelul agricol. Era unica localitate din raionul Suvorov[157], cu multe străzi asfaltate, plantate cu nucari, cu un enorm parc de toată frumusețea, cu o școală nouă cu trei etaje și altele patru școli cu un etaj, cu policlinică, cu un palat de cultură încăpător, cu teatru de vară, cu centru comercial, adică cu un hotel cu ospătărie și bar, grădiniță cu cinci blocuri, librărie.

[156] Andrei Andreevici Gromîko (1909–1989), om politic sovietic. Ministru al afacerilor externe al URSS (1957–1985), președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS (1985–1988).

[157] Raionul Suvorov, actualmente raionul Ștefan-Vodă (*n.n.*).

Educația frumosului

Activitățile educative erau combinate, pentru că mama, pe lângă faptul că se ocupa cu mine permanent, mai croșeta, broda, cosea haine frumoase. Mama picta foarte frumos. Îmi amintesc că pe sobă erau desenate flori frumoase cu modele diferite. Să fi văzut ce lucruri frumoase ieșeau din mâinile ei!

Educată prin cărți, dar și prin munca fizică

Se procurau cărți și citeam mult: povești, nuvele, romane etc. Întotdeauna caracterizam personajul și, dacă triumfa binele asupra răului, neapărat trebuia să punem accent pe fapta bună care a fost făcută. Învățătoarea vedea că părinții îmi cumpără cărți și situația la mine era mai ușoară decât la alți colegi. Ea mă întreba ce fac cu cărțile și-i spuneam că le mai dau la verișorii mei mai mici, pe care îi aveam din partea mamei [...]. Eu sunt prima nepoată la bunici, din partea mamei, eram și cea mai mare verișoară [...]. Învățătoarea îmi zicea că, dacă am mai multe cărți, să le dau și altor elevi din clasa noastră ca să le citească și ei. Și eu le dădeam. Părinții mei chiar erau fericiți că pot ajuta alți oameni, mai ales că o pot ajuta pe prima lor învățătoare. Cumpăram cărți nu numai de la librăria din sat, dar mergeam și la Căușeni. Cel puțin o dată pe săptămână. Eu nu voiam jucării. Nu știu de ce, dar nu mi-am dorit jucării în copilăria mea și copiilor mei la fel, nu le cumpăram jucării. Le povesteam și indirect, probabil, le-am insuflat că așa este bine și le procuram tot mai multe cărți.

[Părinții m-au educat prin cărți], dar și prin munca fizică, pentru că aveam o bucățică de pământ pe care familia mea îl lucra. Trăiam în preajma bunicilor paterni, care au avut mult pământ. Tata îmi povestea că am avut un străмoș care a fost ostatic la turci și, când s-a întors înapoi, pentru că a suferit, i s-au oferit niște bani, cu care a putut să cumpere pământuri și astfel rudele paterne au avut multe terenuri de pământ în Ermoclia. Dar atunci când s-au început deportările, ca să nu aibă probleme, pentru că și așa familia tatei, mai ales străbunii lui, au suferit, au dat de bunăvoie tot pământul. Absolut tot, lăsând o parte mică de pământ pentru ei. Bunicii paterni i-au lăsat băiatului lor mai mare o bucată de pământ în spatele casei, iar tatălui meu i-au lăsat în fața casei. Nu aveam mulți ari de pământ față de alții, maximum 15 ari. Pot spune c-am avut un nivel mediu de trai.

Educație prin comunicare și bunătate

Mult mai târziu a apărut la noi televizorul și radioul. Practic, educația era prin comunicare. O comunicare asertivă. Părinții mei nu se certau. S-au iubit de tineri. Mama a fost marea iubire a tatălui meu. La fel și în familia buneilor, era liniște, înțelegere. Îmi amintesc că erau calzi și sufletiști. Mama era foarte atașată de rudele tatei. Mama niciodată nu cocea pâine doar pentru noi, pentru că eram numai trei persoane. Cocea un cuptor de vreo șase pâini și le dădea și altora. Așa mama m-a educat și pe mine prin fapte frumoase. Mă trimitea să duc pâine și mătușii Ecaterina, de sufletul celor decedați, pentru că ei aveau mulți copii. Apoi mă duceam să duc o pâine bunicăi Alexandra, care trăia în spatele casei. Tata avea o singură soră, Marta, restul au fost doar băieți. Mă duceam și la ea să duc o pâine, pentru că avea cinci copii. Făceam aceste gesturi permanent. Când mama pregătea copturi, nu ne așezăam la masă fără să le dăm o parte din ce aveam rudelor. Îmi amintesc sâmbăta, era ziua în care se dădea de pomană. Tot în această zi, spre seară, se făceau colțunași sau plăcinte [...], așa educa mama bunătatea și omenia pe care o avea [...] în sufletul ei. Mă trimitea cu o farfurie de colțunași și cu un urcioraș de vin la marginea drumului și zicea: *Iată vin oamenii de la câmp. Când vor trece,* să le dai să ia câțiva colțunași și să le torni și câte un păhăruț de vin. Parcă era o normă. Nu trebuia să ne laude cineva pentru aceasta. Era o normă de conduită pentru familia noastră.

Cel mai cărturar om din localitate

[...] A fost președintele sovietului sătesc, Andrei Zazon Ciobanu. Nu era parte din familia noastră, dar tata îl cunoștea și îl respecta. Adeseori se ducea la Andrei Ciobanu și ne povestea că (deși) era conducător, trăia ca și noi, foarte simplu, nu se evidenția. Era foarte harnic, energic, avea grijă de toți și copiii lui se educau ca și ceilalți copii ai satului. Președintele sovietului sătesc de atunci a avut grijă să construiască case pentru specialiști. Astfel că tinerii specialiști veneau cu drag în sat. Am avut parte, într-adevăr, de specialiști buni. Președintele sovietului sătesc putea să facă o selecție pentru că le oferea condiții de trai.

Cel ce era mai mare trebuia să meargă înainte

Admiram pedagogii care erau în sat. Erau mulți pedagogi bărbați. Satul a fost și a rămas mare, acum nu sunt atât de mulți copii ca pe vremuri. Erau trei, patru, chiar cinci clase paralele. [Dacă] fac un calcul simplu,

erau cica 1 000 de copii, poate și mai mult. [...] Când am fost elevă, erau trei clase paralele, în fiecare clasă învățau câte 30 de copii. Nu erau favoriți. Toți erau repartizați pe regiunea în care locuiau. Mahalaua unde locuiam eu, era Mahalaua din Deal [de unde era] și clasa „A". La intrare în sat era clasa „B", altă mahala, unde se trăia la șes era clasa „C". Când era vreun an mai „roditor" și erau peste 100 de copii, erau repartizați în patru, cinci clase. Când veneam sau ne duceam la școală era atât de frumos. Elevii mai mari mergeau înainte, de exemplu, clasa a X-a, a IX-a, a VIII-a și noi, cei mai mici în spate. Era o ordine și un respect încarnat în sat, așa că cel ce era mai mare trebuia să meargă înainte. Nici nu îndrăzneai în fața elevilor mai mari să treci în față. Ne știam locul și mergeam în spate.

Prima învățătoare

Prima mea învățătoare se numea Eudochia Procopenco. Când am devenit elevă, ea era de acum în vârstă, dar era o femeie energică, cu multă experiență, cânta foarte frumos, avea o voce blândă, plăcută; o femeie deosebită. Era responsabilă și prin experiența ei bogată. Lucra cu fiecare dintre noi în mod individual, verifica tema pentru acasă, ne punea să povestim, ieșeam cu dânsa în parc, ne învăța cum să ne comportăm frumos, să fim atenți cu colegii. Noi, elevii, eram foarte colegiali. Totdeauna un elev mai puternic [la învățătură] era așezat cu unul mai slab ca să îl ajute. [...] Ne spunea că are încredere în noi, cei mai tari, și parcă ne dădea o autoritate bună de a-i ajuta pe cei slabi. Ne învăța să fim prietenoși, să ne ajutăm și să nu privim cu orgoliu la cei care însușesc mai greu. Chiar și atunci când mai mulți copii din clasă ne-am îmbolnăvit de rujeolă, pentru că toți am făcut temperatură, am stat toți acasă și eram roșii, ea-i trimitea pe cei sănătoși să transmită elevilor tema pentru acasă, chiar dacă nu aveau posibilitate de a scrie în agendă. Mergeam la elevii care erau bolnavi și eram dornici de-ai ajuta [...]. În general, pedagogii pentru mine erau niște oameni coborâți din stele. Mi se părea că sunt făcuți din alt material, din ceva sacru. A trecut timpul, deja sunt bunică și oricum îmi pare că specialitatea aceasta este cea mai nobilă, cea mai frumoasă și cea mai luminoasă.

Cupluri de profesori

Profesori erau mulți, erau multe cupluri. Era foarte plăcut să vezi cum merg cupluri de profesori și îmi amintesc că am avut ca vecini o familie de profesori. Ea profesoară de fizică, el – profesor de limbă franceză. Un

fost director, Zatâca, trăia nu departe de noi. Nevasta lui era învățătoare la clasele primare. Erau multe cupluri de pedagogi pe atunci în sat.

Nunțile din sat

Îmi plăceau nunțile din sat. Îmi aduc aminte că mergeam cu copiii împreună și priveam la miri, fiindcă era un teatru adevărat. Te duceai la nuntă, descopereai dansurile acestea naționale, strigături la nunți. La noi se făceau toate nunțile, așa cum era obiceiul în trecut. Nu se făceau sâmbăta, cum sunt acum, ci duminica. Tinerii se cununau și după masă era nunta. Nunta dura câteva ore până la ora zece. Nu era toată noaptea nunta. A doua zi, nunta se prelungea acasă la mire. În prima zi, când erau la mireasă, veneau oaspeții [...].

De Ziua Armatei Sovietice - 23 Februarie

La școală, prima mea învățătoare cânta foarte bine la acordeon. Îmi aduc acum aminte de 23 Februarie. Din 30 de tați la acest eveniment veneau doar trei. Unul era tatăl unei fete, Dina, care era pe atunci milițian. Tatăl altei fete era responsabil de toate magazinele din sat, Munteanu, tatăl Nadejdei, și tatăl meu venea. Tata vorbea pentru toți [...], le povestea copiilor și despre armată, le recita poezii pe care le-a învățat acolo. El a făcut serviciul militar în Kaliningrad și ne recita poezii în limba rusă, pe care le-a memorizat [...]. Să fi făcut mai multă știință, ajungea mai departe.

Situația materială diferită

Unii copii erau ajutați material. Am văzut că unor colegi de clasă li se oferea gratis uniformă școlară, pentru că erau mulți copii în familie. Mie nimeni nu mi-a oferit nimic, pentru că nu era necesar, situația financiară era mai bună, întrucât eram unicul copil [...].

Biblioteca

Erau cărți multe și în biblioteca școlii și în biblioteca orășenească. Satul nostru s-a deosebit, am avut cărți, am avut din ce alege.

Părinții procurau manualele

[Ne pregăteam] din manualele pe care le procuram, erau aduse la școală și fiecare părinte le [cumpăra]. Poate pentru cei din familii numeroase nu se procura, dar părinții mei întotdeauna mi-au procurau toate manualele.

„Unită ne este clasa!”

Noi eram abonați, primeam foarte multe ziare. Când eram prin clasa a V-a sau a VI-a, începusem să scriu câte un articol de ziar. M-a îndemnat unul din verișorii mei. Primul verișor mai mare avea o funcție și a văzut că am aptitudini: *De ce n-ai scrie câte un articol de ziar?* Nu mai țin minte clar la ce ziar raional am publicat, dar țin minte titlul articolului care suna astfel: „Unită ne este clasa!” Așa, un titlu de articol. Mergeam în câmp vara cu profesorii și munceam, și tot scriam câte un articol – cum lucrau colegii sau vecinii. Realizam un fel de reportaje de la fața locului.

Portretele lui Lenin, Marx erau agățate peste tot

Portretele lui Lenin, Marx erau agățate peste tot. În clasele mai mari eram obligați să intrăm [în] pionieri, am intrat toți oficial, era o activitate extradidactică. Acum, când privesc în urmă, îmi pare straniu, dar atunci eram mândră, cu cravata călcată frumos [...]. Când am intrat în pionieri, elevii mai mari au venit și ne-au legat cravatele. În comsomol, tot așa, doar că îmi era rușine să spun acasă că m-am dus să intru în comsomol. Am spus că ne ducem la un concurs raional. Când tata a aflat, mi-a făcut observație, pentru că bunicii erau foarte credincioși, mai ales bunelul Adrian. Erau credincioși și gestul acesta li s-a părut nu chiar frumos.

[Părinții] nu prea erau de acord [cu pregătirea ideologică], dar pentru că au avut rude care au suferit din cauza Imperiului Otoman, se temeau și nu se opuneau. Uneori tata, când îi povesteam, de exemplu, un subiect la istorie și ceva nu îi convenea, încerca să-mi dea altă informație, dar mama zicea: „Așa-i scris în carte, las-o să povestească”.

În sâmbăta Paștelui - la *subotnik*

Nu eram de acord cu multe lucruri, mai ales atunci când în sâmbăta Paștelui participam la *subotnik*. Luni, copiii care se duceau cu bunicii la biserică, erau scoși la careu și în față tuturor li se făcea o observație aspră, și copiii sufereau foarte mult. Eu mergeam cu tata la biserică, dar nu mă anina nimeni pentru că tata, nu zic că era bun de gură, dar știa să își apere și copiii și să își apere și poziția sa. Astfel, nu am fost scoasă la careu, dar, din păcate, unii colegii de-ai mei – da. Am văzut cazuri de acestea.

Nu am avut șorț de culoare neagră

Noi, toate colegele, purtam uniformă școlărească: rochie cafenie și șorț de culoare neagră, pentru fiecare zi, și de culoare albă – pentru festi-

vități. Mie nu-mi cumpărau șorț de culoare neagră, pentru că mama zicea: *Ei, ce mi-i greu să mai spăl un șorț?* Îmi cumpărau vreo două-trei albe. Nu am avut sorț de culoare neagră, numai șorț de culoare albă și manșete. Eram îngrijite toate. Frumos era. În privința aceasta, copiii erau egali. Nu am simțit această diferență, chiar dacă un copil era mai sărac și altul o ducea mai bine, nu am simțit acest lucru. Nimeni nu jignea pe nimeni; din contra, ne ajutam.

Vorbeau despre cei dragi

Uneori când mergeam la cineva în vizită [...], simțeam sentimentele de naționalism ale lor, ale oamenilor simpli. Mulți aveau rude care locuiau în România și cu care corespondau. Vorbeau despre cei dragi de aici și cei dragi de acolo. Nu vă pot răspunde dacă [scrisorile] erau verificate sau nu. Chiar mama mea vitregă primea scrisori de la o verișoară de-a ei din București, și ea îi scria răspunsuri. Dar își scriau numai propoziții scurte: că mama este sănătoasă, că tata este sănătos, de verișori, că s-a născut cineva. Dar de politică nimic. Aveau o frică nemaipomenită. Mai târziu, verișoara ei din București a venit la noi [...].

Profesorii exemplari

Eram încântată de toți pedagogii. Toți pentru mine erau exemple. Îi admiram și cum merg, cum privesc, cum se mișcă dintr-o parte în alta. Când îi vedeam pe drum, treceam strada pe partea cealaltă, mi se părea că e puțin spațiu pentru ei. Pentru mine pedagogii erau divini.

Am reținut profesorul de franceză. Noi îi spuneam atunci Stepan Vasilevici, [dar e] Ștefan Pinteaca. Totdeauna venea cu zâmbetul pe buze, avea simțul umorului, venea întotdeauna cu o cugetare și cu asta ne capta. Ne atrăgea atenția cu o maximă și îi corecta pe unii colegi care mai greșeau. Nevasta lui, profesoară de fizică, tot așa, era modestă, educată, se îmbrăca cu gust, era o femeie rafinată, cumpătată la vorbă, nu am auzit să facă observație sau să ofenseze pe cineva. Era atât de atentă că o consideram o doamnă-exemplu. În primul rând, aveau o voce blândă, plăcută. Erau buni profesioniști. Aveau un limbaj de registru înalt, vorbeau foarte frumos și eram încântată de vorbirea lor aleasă. Noi, copiii de la sat, auzeam mai multă vorbire populară. Pentru noi, limbajul acesta literar era o enigmă și o bucurie de a asculta.

Ce fete sunt în clasa paralelă!

[Lecțiile se derulau] după metodele tradiționale, dar erau și metode interactive, adică erau momente când făceam și jocuri de rol, studiu de caz de multe ori, analizam anumite opere, citeam un fragment și îl analizăm. Spre exemplu, profesorul de franceză ne motiva în felul următor – în clasa mea erau multe fete, eram 22 de fete și șapte băieți. În clasa paralelă, pentru că eram repartizați după mahalale, erau foarte mulți băieți. La noi în clasă erau multe fete care învățau bine, iar în clasa paralelă era un număr mare de băieți, care învățau foarte bine și profesorul de franceză, ca să ne motiveze să învățăm franceză mai bine, ne spunea: *Fetelor, în clasa paralelă ce băieți... vedeți cât de frumos citesc, povestesc, traduc, conjugă verbe, analizează?*. Noi, când auzeam așa ceva, ziceam: *Doamne, ce băieți sunt acolo!* și ne străduiam să învățăm și mai mult. Astfel, profesorul ne motiva să învățăm și mai bine. Odată s-a întâmplat că profesoara de biologie a plecat în raion, la un seminar, și el s-a oferit să facă cu două clase odată lecții de franceză. A găsit un auditoriu mai mare în care să facă lecția, pentru că îl ascultau toți, fiind încântați de felul lui [...]. El tot timpul era zâmbitor, plăcut și era bine dispus. Nu știu, poate avea și momente dramatice în sufletul lui, dar niciodată nu puteai să le citești pe față. Ei, și ne-am dus noi două clase atunci. Când ne-a spus din ajun că iată: *Mâine, vom face două clase franceza împreună*, e clar că eu m-am uitat [din timp], chiar am citit textul și mi-am amintit despre Ziua Cosmonauților, 12 aprilie. Textul cela nu că de 10 ori l-am citit, dar îl știam pe de rost. Ziceam: „Mâine vom fi cu băieții ceia și când or vedea că nu suntem la nivelul lor, vor râde de noi" și, a doua zi, ne-a întrebat el tema, noi am spus tema de acasă și pe urmă [...] *Hai să trecem la tema nouă, care-i următoarea?* și noi: *Trebuie să citim textul*. Știu că am ridicat mâna și mai că nu am privit deloc în text, numai primele cuvinte ale propoziției [...] și restul pe de rost. Am citit frumos și [profesorul] chiar a spus: *Vedeți, băieți* [...], *v-am spus ce fete sunt în clasa paralelă!* și ei au spus: „Da, ce fete!" adică deștepte. Dar dacă se întâmpla invers, avea să ne spună invers: *Fetelor, vedeți ce băieți sunt în clasa paralelă?* și nu doar eu am citit, dar și alții [...]. Aveam multe colege destul de inteligente, silitoare, perseverau permanent. Erau chiar muncitore de tot. Aveau dorința de a învăța și veneau întotdeauna pregătite de lecție. Rar elev care nu se pregătea de ore, chiar dacă atunci fiecare acasă avea animale, păsări, o bucățică de pământ, poate frați mai mici, dar toți veneau pregătiți. Nu știu, așa ne-au învățat din clasa I să ne pregătim. Era o rușine să fii nepregătit.

Știam din clasa I că voi deveni învățătoare

Știam din clasa I că voi deveni învățătoare, profesoară. Am decis din primul an, dar până în clasa a VIII-a îmi plăcea foarte mult și matematica. Îndeplineam toate exercițiile. Uneori se întâmpla ca la probe de evaluare să fac amândouă variante. Atât de bună eram la matematică. Învățătoarea mea de limba și literatura română, care purta același nume cu mine – Teodora Răilean (deși nu-mi era rudă), mi-a schimbat cursul. Știți, deși în perioada sovietică toți îi spuneau Feodora, ea semna în agendă cu litera „T" – „T. Răilean" și tata a spus de câteva ori acasă: *Uite, cât ea e de patriotă* [...], *ea nu scrie Feodora, dar cum era în România Mare, Teodora Răilean!* Am rămas încântată de ea. Nu știu, patriotismul acesta din ea sau felul ei de a preda limba și literatura română m-a făcut să îndrăgesc [obiectul]. Odată i-am cerut un ajutor, am avut nevoie de-o carte, ea mi-a oferit-o și mi-a mai dat suplimentar o carte. Atunci mi-am zis: *Ia să merg eu la Limba* și literatura română!

La facultate - cu verișoara

La facultate am mers împreună cu verișoara mea, care era cu câțiva ani mai mare decât mine. Chiar dacă eram descurcăreață, eram timidă din fire și aveam nevoie de suportul moral al cuiva; din această cauză am venit cu ea. Mai mult de atât, părinții nici nu mă puteau lăsa în voia sorții. Eu aveam și biblioteca mea personală. Am cerut și câteva cărți de la profesoara mea și plus de la verișoara mea, fiindcă am intrat cu ea împreună. Verișoara mea, Elena, era foarte bună la franceză și avea anumite cărți. La franceză chiar ne-am pregătit împreună. Ea m-a ajutat mult. Eu eram bună și la istorie. Chiar am fost la diferite olimpiade.

Concursul era foarte mare

Concursul era foarte mare, n-am intrat din primul an, de-abia la al treilea. Erau patru examene de admitere – istoria, limba și literatura (de atunci) moldovenească, scris și oral, și limba franceză. Trebuia oral să vorbești, să cunoști foarte bine. Trebuia să recităm fragmente din opere [proză], nu numai din poezie. Aveam o pregătire foarte serioasă, m-am pregătit foarte mult.

În paralel am lucrat și la o grădiniță. Mă angajasem în sectorul Râșcani, la Grădinița nr. 109 și pe urmă, în paralel, am făcut studiile cu activitatea practică. Am intrat la staționar[158] și pe urmă m-am transferat la fără

[158] Studii cu frecvență (*n.n.*).

frecvență[159]. Pentru că, în primul rând, mama nu mai era în viață și n-am vrut să fiu o povară pentru părinți, mă puteam întreține și acesta era pentru mine un moment plăcut. Când puteam să merg acasă, nu mă duceam cu mâna goală, nu mă duceam să-mi dea ceva, cu toate că mă ajutau cu produse alimentare, dar mă puteam duce cu un dar la frații mei pe care într-adevăr îi iubesc foarte mult.

Prima zi la facultate

Cu multe zâmbete, cu multă fericire, cu îmbrățișări. Făceam cunoștință unii cu alții, am ieșit în oraș la un spectacol.

Comunicare la cel mai înalt nivel

Colegi calzi, educați, frumoși la suflet, comunicare la cel mai înalt nivel. De fiecare dată ne duceam în grupuri la Uniunea Scriitorilor. Nu era o prezentare de carte fără noi, la toate prezentările am mers. Când am venit la Chișinău, mi-am întâlnit și viitorul soț, și mergeam împreună la Uniunea Scriitorilor. Zicea: *Îmi trebuie, nu-mi trebuie, dar vreau să merg cu tine!* Mergeam la Uniunea Scriitorilor permanent. Eram oaspeți des și erau prezenți nu numai scriitori, dar și interpreți, era ca o activitate extradidactică. Se recitau poezii, se dădea aprecieri la opere care apăreau, aflam despre nume noi de scriitori, chiar era un focar de patriotism acolo, îți umpleai sufletul de gânduri alese [...].

La facultate am avut parte de profesori deosebiți, care știau operele scriitorilor pe de rost. Osadcenko, Ciornaia, iată chiar avem poza acolo. Profesori care m-au învățat. Ei erau repartizați pe epoci sau curente literare, de pildă: clasicismul era unul, romantismul altul, Epoca Modernă alta, Postmodernismul – altul, adică ei cunoșteau la perfecție și atât de frumos ne predau, încât nici musca nu se auzea, toți ascultam, aveau niște discursuri frumoase. Și peste ani, acum când merg la ore, când invit pe cineva la ore, prețuiesc profesorul care este și un bun orator, dar care are câteva gânduri ca să cucerească copiii. Ei ne cucereau din prima.

Profesori frumoși talentați

Elena Ciorania era foarte frumoasă. Dumnezeu s-o ierte! Și soțul ei era profesor de română, dar ea era o femeie deosibită și frumoasă. Vedeam cum domnul Ciornâi îi oferea toate buchetele de flori pe care le primea de

[159] Studii cu frecvență redusă (*n.n.*).

la studenți. Atât era el de delicat și atât de frumos îi oferea acel buchet de flori. Nouă ni se părea că nu-i o pământeancă, ci-i coborâtă de undeva din stele. Dar și alții, I. Osancenko, de exemplu, cât de frumos ne-a vorbit despre scriitorii din sec. XIX, Doamne, Doamne! Numai impresii frumoase, tocmai mi s-a încălzit sufletul când mi-am amintit de momentele celea.

O tâmpenie să învățăm ateismul, comunismul științific, toate tezele lui Lenin

[...] Doamne, cât timp pierdut în zădar! Pierdeam timpul cu acele lucrări. Aceste discipline ideologice, greu le „înghițeam". Nu era dorință și îi mulțumesc bunului Dumnezeu pentru că în acea perioada de timp, fiind căsătorită, am născut doi copii și, astfel, am scăpat mai ușor. Când am învățat ateismul, ne trimiteau pe la biserică, să criticăm biserica, preoții, că împărtășesc cu aceeași lingură enoriașii, dar pe mine m-au lăsat la o parte, fiindcă eram însărcinată. Întrebam dacă trebuie să mă duc și eu, îmi spuneau că nu este nevoie, că trebuie să nasc un copil sănătos. Ironic, îmi spuneau ca și cum acolo mă voi molipsi de ceva.

Doamne, despre ce vorbesc oamenii aceștia?

Iată la filosofie mi-a plăcut când ne-au predat, adică am rămas impresionată. Ce ține de facultatea mea, de obiectul meu la limba și literatura română și de specialiști – încântată. Ce ținea de istoria aceasta falsă [...], că ne tragem și de la nemți, veneau cu niște ipoteze. Doamne [...], și se uitau studenții unii la alții. Doamne, despre ce vorbesc oamenii aceștia? Și ce era mai dureros, că aceștia [profesori] erau cei mai aspri. Ne băgau în sânge ideologia aceea. Ceilalți profesori, care ne predau obiectele de bază, ce trebuiau să ne fie utile mai departe în școala unde urma să mergem să profesăm, erau mult mai delicați, educați, aveau un limbaj academic, o cultură înaltă, erau niște oameni citiți, niște oameni foarte interesanți. Simțeam printre rânduri ceea ce semănau profesorii noștri că odată și odată va dispărea ideologia aceasta. Oamenii vorbeau cu atâta suflet că era imposibil să nu se producă o schimbare în societate.

Nu prea trișam la examene

Nu prea am observat. Nu prea trișam. De ce? Pentru că eram obligați să citești mult pe parcursul semestrului. Noi veneam cu o oră sau o oră jumătate înainte de examen și făceam schimb de informații, fiindcă era

imposibil să citești toate romanele și toată critica literală. Și atunci noi treceam în revistă toate operele [din programul de studii], spre exemplu, unul a citit o operă și o cunoștea mai bine, celălalt alta. O oră, o oră jumătate în continuu vorbeam până la examen. Ne ajutam. Acest ajutor reciproc l-am avut și în școală și la facultate.

Cineva povestea un roman, în detalii, altul – ceva din critica literală, spunea fiecare ce știe, adică ne completam unul pe celălalt. Ne îmbogățeam reciproc și eu nu am văzut să se trișeze. Primeai nota pe care o meritai, dar toți erau cinstiți, erau sinceri. Primii, poate, aveau mai multe emoții. Intram câte cinci, luam bilete. Eu eram foarte emotivă, tremuram. Luam biletul, mă pregăteam repejor și în scurt timp mă chemau, în comisie erau trei oamenii permanent. De exemplu, erau trei întrebări, adică, prima întrebare – un scriitor, al doilea scriitor și la acești scriitori, critică și teorie literală și pe urmă – partea practică. Ți se dădea o frază sau să creezi ceva pe loc, astăzi spunem eseu, dar atunci spuneau compuneri. Trebuia să compui ceva pe loc, sau îți dădeau o frază, dar o frază nu din patru, cinci propoziții, dar din vreo 25 propoziții și trebuia repejor să faci analiza frazei sau să găsești sinonime, omonime, paronime, ceva la fugă, trebuia să faci lucrul acesta. Era imposibil și dacă nu știai la teoria literaturii [...]. Adică partea practică toți o făceam, dar dacă poate la primul subiect sau la al doilea ceva nu puteai, îți permitea să mai tragi un bilet. N-am avut colegi să nu susțină [...] din prima. Dacă, poate, a avut un motiv serios, numai dacă a fost bolnav, și a susținut cu altă grupă, mai târziu.

Sec. XIX, curentul clasicist, romantismul îl studiam cu plăcere. Practic, singuri trebuia să studiem. Cum ieșeam din situație? Făceam așa: repartizam între noi subiectele: tu studiezi scriitorul dat sau, când era vorba de teoria literaturii, tu studiezi asta, și pe urmă comunicam și însușeam tot materialul. Altfel era imposibil, nu reușeai [...].

La cămin

[...] Am stat doar primul an. Ne ajutam în primul an la cămin, dar pe urmă, dacă m-am încadrat în câmpul muncii, nu mi s-a oferit cămin. Când eram primul an, ne ajutam reciproc, pregăteam pe rând mâncare, astăzi o fată pregătea, mâine alta, poimâine – cealaltă. Ne ajutam foarte mult. Ceea ce ne dădeau părinții, repartizam între noi. Nu eram egoiști ca să mâncăm o bucățică mai bună de unii singuri.

Am învățat foarte bine și limba rusă

O cunoșteam bine și din familie, fiindcă bunica paternă era rusoaică, dar eu nici n-am știut. Am aflat doar când bunica a decedat, pentru că ea vorbea limba română ca la București. Vorbea foarte frumos cu „ce", pentru că străinii învață o limbă străină corect și ea vorbea corect românește. I-a făcut bunelul o casă de copii și ea, mă rog, trăind într-un mediu unde se vorbea doar românește, vorbea romîna. Tata o cunoștea foarte bine și, când am început să învăț limba rusă, nu era o problemă, părinții mă ajutau. Eram printre elevii care am învățat foarte bine și limba rusă. La facultate, iată încă un detaliu, o învățăm paralel cu literatura română. Puteam să mă duc să predau într-o școală românească unde se studia limba rusă, atât de profund se învăța limba și literatura rusă, iar eu o cunoșteam.

Ne corecta la tot pasul

Absolut toți lingviștii care m-au învățat merită respect și prețuire. Le sunt recunoscătoare pentru tot, pentru orele care le-au desfășurat cu noi, studenții. Întotdeauna erau pregătiți, disciplinați, nu am avut momente să absenteze de la ore. Chiar dacă un profesor se îmbolnăvea, lecția era făcută de altcineva, care îl înlocuia, și, acum, despre toți aș putea vorbi doar cuvinte frumoase. Despre A. Ciobanu[160], care ne preda gramatica și rămâne a fi un mare lingvist. El, Melniciuc[161], tot ce ține de vocabularul limbii române, de lexic, ne vorbea foarte frumos, ne învăța cum să ne exprimăm corect, ne corecta la tot pasul. Se simțea că profesorul este superior și studentul este mai inferior.

Scriitorii sunt sfinții unei națiuni

Clar că erau surse restricționate. Nu am studiat „Doina" lui Eminescu la facultate. Nu am studiat „Scrisoarea a III-a" unde e vorba de Mircea cel Bătrân, de Vlad Țepeș. Nu am studiat operele în care se vorbea despre trecutul glorios al neamului. Nu am studiat „Dumbrava Roșie" de Vasile Alec-

[160] Anatol Ciobanu (14 mai 1934, com. Ruseni, azi rn. Edineț – 8 aprilie 2016, Chișinău) – lingvist, domeniul științific: gramatica limbii române, lingvistică generală (contrastivă) și sociolingvistică. Doctor habilitat în filologie (1973), profesor universitar (1976). Membru corespondent al AȘM (1992). Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Academia de Științe a Moldovei: evoluție, instituționalizare, personalități (1946–1961–2021): Album enciclopedic*, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan", 2021, p. 135.

[161] Ion Melniciuc (24 martie 1941, s. Coteala, azi rn. Briceni – 16 august 2017, Chișinău) profesor, lingvist și publicist, doctor în filologie, conferențiar universitar, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, deținător al Ordinului Republicii (2010).

sandri, despre ostașii români care au luptat pentru independență. Poeziile patriotice, foarte frumoase, de Vasile Alecsandri, nu le-am studiat. Mai încoace mi-am procurat o carte și citeam cu lacrimi cât de frumos este scris acolo. Practic, după ' 89 m-am simțit profesor fără diplomă. Nu l-am studiat pe Octavian Goga, nu l-am studiat pe Liviu Rebreanu, pe Lucian Blaga. Nu l-am cunoscut pe Sadoveanu, care și el este scriitor român-moldovean. Nu știam despre Ceahlăul prozei românești. [Am făcut cunoștință cu ei] după deșteptarea noastră națională. După anul 1989, când aveam posibilitatea să cumpăr câte o carte sau când am putut pentru prima dată să merg la Iași, m-am dus și mi-am cumpărat foarte multe cărți de acolo.

I-am studiat pe Vasile Alecsandri doar parțial, Mihai Eminescu. Alexei Mateevici nu se studia deloc, pentru că era preot și cultiva spiritul național. Ion Creangă era studiat, Ion Druță –parțial. Din opera lui studiam „Frunze de dor", câteva nuvele [...]. Dar când au început să critice „Povara bunătății noastre", parcă am simțit un gust amar în suflet. Cum putem noi să criticăm scriitorii care ne vorbeau despre bucuriile și durerile noastre? Scriitorii în general sunt sfinții unei națiuni.

Îmbrăcați sobru

Dacă e vorba de vestimentație, toate fetele și băieții erau îmbrăcați sobru, nici un fel de decolteuri. Nu că ne-a spus cineva că nu se poate, dar era o normă. Toți studenții erau îmbrăcați sobru, cu gust. Ori în rochie, dar să fie cu guler tot astupat, sau în sacou și cu fustă. Genunchii totdeauna erau acoperiți. Fetele erau îmbrăcate cu gust, erau îngrijite foarte atent.

Mâncarea

[...] O luam de la cantină. Acolo mâncam la prânz. Costa puțin și luam acolo prânzul. De ce la cantină? Pentru că voiam să merg la bibliotecă să mai citesc.

Educatoare

Am vorbit cu o domnișoară de la mine din sat care activa la grădiniță ca dădacă. I-am spus că nu-mi ajunge bursa și ea mi-a zis să vin la ei, fiindcă este loc pentru educator. M-am dus, m-am angajat și chiar îi mulțumesc. Știu că era vară, am activat toată vara, am văzut că este bine Am fost acceptată, am rămas și am lucrat mult timp. A fost o experiență foarte bună cu copiii. La Grădinița nr. 109 ca educatoare activau vreo șa-

se-opt fete, care au terminat Facultatea de Limba și Literatura Română, și eu aveam posibilitate să comunic și chiar la unele lucrări să le cer ajutorul. Mă simțeam foarte bine.

În timpul studenției în centrul Chișinăului era forfotă

Mergeam la spectacole, la teatru, am mers la Casa Scriitorilor, la evenimente diferite. La Anul Nou se cântau cântece tradiționale și se prindeau studenții în hore. Era plăcut! Pe urmă își găseau prieteni, se îndrăgosteau de cineva [...]. În timpul studenției, în centrul Chișinăului, era forfotă și foarte mulți studenți erau. Puteai să stai până târziu, fiindcă erai în siguranță.

Auditoriile

Peste tot erau afișate portretele liderilor sovietici și harta URSS. Toți erau afișați, eu mă bucuram că în cabinetul de limbă și literatura română erau portretele scriitorilor. În rest, peste tot, inclusiv pe pereții din coridoare, erau afișați liderii sovietici.

Manifestări naționaliste

În perioada mea – nu. Știam că au fost mai înainte. Unii colegi vorbeau despre aceasta. Ne spuneau să fim atenți. Iată, atunci când îl vorbeau de rău pe Ion Druță, unii colegi au spus că au fost câteva manifestări mai înainte. Eu am terminat universitatea în 1987, atunci când la Teatrul „Alexei Mateevici" abia se înfiripau primele momente de acest fel. Adică în ' 87 de acum începuse [...].

Lumea se plictisea

[Organizațiile comsomoliste și comuniste de la facultate] erau, lumea se plictisea la aceste ședințe. Ore întregi trebuia să stai, permanent era lăudat Partidul Comunist, Uniunea Sovietică. Ne plictiseam. La fel și la adunările comsomoliste. Noi ne duceam, pentru că altfel nu aveam bursă. Se socotea mare încălcare, dacă nu te duceai.

Sărbători

La 9 Mai și 7 noiembrie era obligatoriu, toți să mergem la demonstrații cu flori, dacă nu cu baloane, în pas cadențat. Anul Nou se sărbătorea. În centrul Chișinăului, 10 zile erau dedicate Anului Nou. Era brad în centrul

Chișinăului, lumea făcea poze. Dacă fetele plecau la Paște, de Crăciun se străduiau să nu meargă acasă. Nu plecau prea des, fiindcă puteau să aibă probleme.

Am botezat copiii pe ascuns

Am botezat copiii la Biserica Ciuflea, dar pe ascuns. Nici nu spuneam, nici nu deschideam gura.

Nunți studențești

Toți colegii de grupă urcau într-un autobuz și se duceau la nuntă, apoi organizat veneau înapoi. Acolo erau așteptați, stăteau câteva ore și apoi se întorceau înapoi.

Cea mai plăcută amintire din anii studenției

Pentru mine cele mai plăcute [amintiri] au fost când mergeam la Uniunea Scriitorilor. Unde eram încântată de vorbire aleasă a scriitorilor, de invitații care îi aveau de fiecare dată, de interpreți. Permanent am mers acolo. Studenții de la Filologie mergeau foarte des. Dacă nu erau locuri, stăteam în picioare. Rezistam [...]. Acolo l-am cunoscut pe Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Dumitru Matcovschi, Leonida Lari, practic, toți din generația „ochiului al treilea". Veneau actori, Constantin Constantinov, care juca rolul Chiriței în Iași, a fost acolo de mai multe ori. Se străduiau să îmbine utilul cu esteticul. Să vorbea despre o carte: criticii literari o analizau, actorii relatau pasaje din ea și după aceea urmau anumite momente muzicale cu diferiți interpreți.

M-a influențat foarte mult. Dintotdeauna am luat o poziție fermă de a-mi iubi neamul, limba, țara, dar m-au influențat să studiez o altă istorie. Citeam opera Leonidei Lari sau a lui Grigore Vieru, a lui Dumitru Matcovschi și descopeream istoria națiunii. Nu erau interzișii. Unele lucrări erau interzise. Când publicau volumele, mai aveau probleme cu publicarea lor, dar la Uniunea Scriitorilor aveau posibilitatea să își citească opera, iar noi aveam posibilitate să ascultăm ceva ce nu era accesibil tuturor.

Cea mai neplăcută amintire din anii studenției

Poate frica de examene. Totuși, o aveam. Până intrai, până luai biletul. Nu am avut ceartă cu nimeni, am fost binevoitoare, am avut colegi de treabă, nu ne-am certat, nu ne-am lovit, adică a fost o armonie. La facultate,

relațiile dintre studenți și profesorii care ne-au învățat au fost armonioase, în afară de aspectele ce țineau de ideologie. Înțelegeam că trebuie să tăcem, fiindcă știam că am venit să învățăm și să căpătăm o specialitate, să ieșim de aici c-un document.

Am învățat multe

[...] În primul rând, atitudinea profesorilor mei față de munca lor, ei au fost conștiincioși și au muncit cu dăruire [...]. I-am văzut totdeauna pregătiți și m-am străduit să fiu și eu așa. Ei au fost exemple și eu m-am străduit să fiu exemplu pentru elevii din Cricova.

ANEXE[162]

Anexa 1. Bunica Vera, bunicul Arseniu și două nepoate

Anexa 2. Mama Irina și tata Mina

[162] Surse iconografice: arhiva privată Tatiana Găină.

Anexa 3. Vinieta promoției 1981–1987

Anexa 4. La o serbare de la grădiniță, împreună cu prietenele

Anexa 5. Tatiana Găină la 23 de ani

Anexa 6. Împreună cu educatoare de la Cricova la sărbătorile de Anul Nou

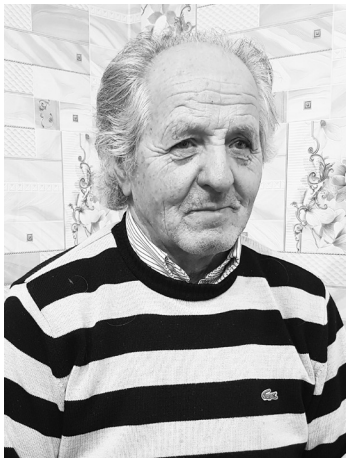
Anexa 7. Tatiana Găină, împreună cu soțul și cu cei doi copii

Anexa 8. Împreună cu nepoata Ruxandra și nepotul Alexandru

Anexa 9. Împreună cu eleva Tatiana

„A VENIT CINEVA DE LA KGB, AM FOST TOȚI INTEROGAȚI”

Ion Ghilașcu s-a născut la data de 11 septembrie 1944, în satul Slobozia-Horodiște, raionul Rezina. Copilăria și-a petrecut-o alături de mama și de cei trei frați mai mari. Pe tatăl său nu l-a văzut niciodată pentru că a decedat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Școala medie incompletă a absolvit-o în satul de baștină, iar în clasele VIII–X a învățat la școala medie din satul vecin, Izvoare. A urmat studiile la Institutul Pedagogic de Stat „T.Gr. Șevecenko” din Tiraspol, Facultatea de Geografie și Biologie, fiind ulterior transferat cu studiile la Institutul Pedagogic Unional „V.I. Lenin” din Moscova. A absolvit institutul în anul 1966 și a revenit acasă, la baștină. În anul 1974 s-a căsătorit cu Valentina, originară din satul Cotiujenii Mari, raionul Șoldănești, localitate în care s-a stabilit cu traiul. A activat patru ani în calitate de profesor de geografie la Liceul Teoretic Cotiujenii Mari (1995–1999). În prezent, Ion Ghilașcu este președintele Asociației Obștești „Plai Natal” din raionul Șoldănești.

Zbor frânt

Anii de școală au fost pentru mine o perioadă foarte anevoioasă. Tata a plecat la război și nu s-a mai întors. Pe tata nu l-am văzut niciodată. Când a plecat la război, eu aveam o lună. Ceilalți frați erau mai mari. Fratele

Gheorghe avea 10 ani. Și-și amintește foarte bine de el. Al doilea frate, din '38, își amintește așa ca prin ceață. Dar noi, ultimii doi frați, Valerian din 41 și eu din 44 nu l-am văzut, nu l-am cunoscut și educație din partea lui nu am mai avut.

Mama mea, Natalia Ghilașcu, a rămas văduvă la vârsta de 30 ani cu patru băieți. Eu am fost cel mai mic din familie. Neștiind de tata și fiind crescut doar de mama, nu am avut parte de acea educație cum o au copii într-o familie deplină. Cu toții știm că tată face disciplină în familie, îi ordonează pe copii, îi disciplinează, le cere socoteală, îi pune să muncească, să facă tot ce trebuie în gospodărie. Chiar și pregătirea pentru viață nu am avut-o de la tata. De aceea în timpul anilor de copilărie, cât am învățat la școala din sat și apoi la școala medie din satul Izvoare, am muncit mult pentru a o ajuta pe mama. Ea avea ca și colhoznică un hectar de păpușoi, răsărită, tutun și sfeclă. Ne-a fost foarte greu, mama întruna plângea, până în ultima zi din viață l-a așteptat pe tata să se întoarcă, să își vadă băieții. Dar acest lucru nu s-a mai întâmplat, acest vis al mamei și al nostru nu s-a îndeplinit.

Lucruri spuse în șoaptă

În ajun de 9 Mai, aceasta era principala temă de discuție. Mama ne povestea că Basarabia nu a fost eliberată, dar subjugată. Ne povestea aceste lucruri în șoaptă și ne îndemna să nu vorbim nimănui despre asta, că vom avea probleme mari. Noi, fiind copii, știam că, de fapt, Basarabia a fost ocupată. Fiind student la Moscova, odată un profesor ne-a întrebat: *dar voi știți Basarabia voastră nu a fost eliberată, dar a fost cucerită la 28 iunie 1940?* Toți am rămas uimiți că un profesor aduce lumină privitor la unele file tragice ale istoriei noastre din perioada Uniunii Sovietice.

Educație prin muncă

Îndrumătorul principal a fost mama, așa cum a putut ea. Dar educația a fost mai mult prin muncă, fiindcă frații mai mari munceau cu mama la câmp, eu rămâneam acasă ca să am grijă de gospodărie.

Ne mai ghidau frații mamei, frații tatei, adică moșii noștri, când veneau în ospeție. La fel, fratele mai mare Gheorghe, a contribuit la educația mea până a plecat la armată. Dar, în rest, noi singuri într-un fel ne-am autoeducat.

Educația prin muncă. Noi o ajutam foarte mult pe mama. O ajutam la prășit, la culesul și *păpușitul* tutunului. Toată iarna stăteam pe (*lijan-*

că[163]) și păpușeam tutunul. Toamna târziu, plecam la recoltarea sfeclei, o scoteam cu hârletul, dacă îngheța, cu mâinile înghețate o curățam și o încărcam să o ducă la fabrica de zahăr. Părinții mei erau țărani mijlocași, aveau 25 ha de pământ, aveau două vaci și doi boi, aveau un cal și o iapă.

În familie, principala valoare era munca. Ca să trăiești trebuie să muncești, să îți dobândești o bucată de pâine. Aceasta era principala valoare, educația prin muncă și agonisirea averii.

Educație prin credință

O latură a educației noastre era educația creștină. Mama mereu ne sfătuia să credem în bunul Dumnezeu, să mergem duminica la sfânta biserică, să mergem la sfânta împărtășanie înainte de Paște. Educația creștină în școli era interzisă, copiilor nu li se permitea să meargă la slujbă. Dar noi mergeam cu mama.

Cărțile educaționale era *Biblia* și *Cartea de rugăciuni*. Mama nu cunoștea carte, dar noi citeam în fiecare seară rugăciuni. Dimineață ne sculam cu rugăciunea *Tatăl nostru* și seara ne culcam cu rugăciunea *Tatăl nostru*. Duminica plecam uneori la bibliotecă și luam câte o carte să mai citesc timp de o săptămână, dar acolo mai mult ne întâlneam cu colegii de școală.

Îndrumător în domeniul pedagogiei

Am avut două verișoare. Una din satul Slobozia-Horodiște, raionul Rezina; eu sunt de baștină de aici. În sat am studiat 7 clase, apoi am plecat la școala medie din satul Izvoare. Acolo aveam o verișoară, profesoară de limba moldovenească, cum se numea atunci, acuma limba română, care m-a ajutat, m-a îndrumat. Când eram în clasa a X-a, venise un verișor de pe linia mamei, Cotună Nicoli Gheorghievici, care lucra secretar de partid în satul Izvoare. Veniseră cu soția sa, Iulia Cotună, profesoară de chimie și biologie. Și iată aceste două persoane m-au îndrumat să învăț, să fiu disciplinat. Mi-a plăcut cum explicau, își exercitau profesia de pedagog cu ardoare și străduință, fapt care m-a motivat să urmez și eu studiile în pedagogie.

Țara să îmi fie apărată/ Și întregul neam românesc

Dintre momentele educaționale, cel mai mult mi-au plăcut sărbătorile de iarnă. În ajun de Anul Nou se făcea concert, se împodobea bradul.

[163] Formă regională, corect – *lejancă*; cuptor (*n.n.*).

Aveam la școală o sală mare unde încăpeau toți copiii, eram aproximativ 100 de copii. Se organizau evenimente și la 7 Noiembrie, la ziua Marii Revoluții Socialiste de Octombrie, la 8 Martie, la 23 Februarie. Îmi amintesc, în clasele a II-a sau a III-a, de 23 Februarie, învățătoarea mi-a dat să recit o poezie, știind că tatăl meu a murit la război. Poezia era a scriitorului Iacob Cutcovețchi, cu titlul: „De mai țin eu arma încărcată". Deși poezia era despre proslăvirea Armatei Sovietice, eu mi-am expus părerea mea, fapt pentru care am și fost persecutați. Eu am recitat așa: „De mai țin eu arma încărcată" [...], dar prin clasa a II-a eu nu puteam rosti litera *r* și ș, le rosteam cum se spune *cepeleag* [...]". De mai țin eu arma încărcată/ Groaznicul prieten ostășesc/ Țara să îmi fie apărată/ Și întregul neam românesc". Nimeni nu a aplaudat, toți se uitau: *Ionel, ce-ai spus?* Trebuia la urmă să menționez despre proslăvirea armatei sovietice, dar eu am spus întregul neam românesc. Peste câteva zile a venit cineva de la KGB, am fost toți interogați, eu, mama, profesoara, directorul de școală. Iată această situație mi-a rămas drept amintire până în prezent.

Învățătorii: profiluri, metode de predare

Mi-l amintesc pe învățătorul meu din clasele I–IV, Cimbir Ivan Petrovici, printre altele, era rudă cu mama mea. Noi, dacă eram patru băieți la școală, nu prea aveam cu ce ne încălța și cu ce ne îmbrăca. Plecau la școală primii doi frați mai mari de dimineață, apoi se întorceau acasă și cu aceeași încălțăminte și îmbrăcăminte plecam și noi la școală, cei doi frați mai mici. La fel, îmi amintesc că în clasele primare noi învățam nu în clădirea principală a școlii, dar în două case de locuit care au fost ale oamenilor gospodari trimiși în Siberia, în Kazahstan ca chiaburi. Și iată în una din aceste două case trăia chiar directorul școlii, Ivan Stepanovici Stratula, cu soția și familia sa.

Îmi amintesc de învățătoarea de limba moldovenească, nou-nouță venită de la facultate, Tamara Vasilievna. Eu eram prin clasa a VI-a sau a VII-a. Era tinerică, rotunjioară, frumușică, cu o gâță mare pe spate și toți mai mult ne uitam la ea cât e de frumoasă și arătoasă, decât să fim atenți la lecția pe care o preda. La Izvoare, când am învățat, îmi amintesc de două învățătoare, printre altele au fost și rudele mele, Alexandra Cimbir, profesoară de chimie și biologie, și Iulia Ivanovna. Erau modeste, vorbeau frumos cu elevii. La sfârșitul orei făceau consolidarea materiei predate. Aveau răbdare ca să ne explice, să ne asculte. Uneori chiar în pauză rămâneam ca să ne mai explice o dată la cei care nu au înțeles lecția.

Metoda [pedagogică] principală era cuvântul, să ne explice și să ne facă să înțelegem. La fel, ne obligau să fim atenți și să ascultăm lecția. De exemplu, eu, dacă nu pricepeam tare multe la matematică, nu aveam cunoștințe poate nici nu prea ascultam. Dar învățătorii ne obligau să fim cuminți, să nu facem năzdrăvănii și, cel puțin, să nu le încurcăm celorlalți elevi care aveau aptitudini la matematică, fizică, obiectele reale.

Foarte mult asupra mea a influențat dirigintele de clasa, Gheorghe Vasilievici Druguș, învățător de geografie, biologie și chimie. Îmi plăcea felul în care dumnealui preda lecțiile. La biologie, de exemplu, făceam lecții în natură când studiam florile, părțile plantei, plantele simple, compuse, monocotiledonate sau dicotiledonate. Și foarte mult îmi plăceau lecțiile de geografie care le desfășuram prin intermediul excursiilor. Îmi amintesc o excursie care am organizat-o în satul Ofatinți, vizavi de satul Buciușca. M-a marcat prin faptul că am mers mult pe jos, vreo 3 km până la Nistru, apoi am trecut Nistrul pe barcă. În acest sat se consideră că au fost descoperite primele așezări omenești. Osemintele oamenilor primitivi care au fost găsite pe teritoriul țării se aflau în muzeul satului și în muzeul de la Chișinău.

Manuale, obiectele

Se studia din manuale, dar nu îmi amintesc cum arătau, fiindcă, la drept vorbind, manualele acasă nici nu le citeam. Ceea ce ascultam în clasă, ceea ce ne povestea învățătorul, aceea și se întipărea și cu acelea cunoștințe veneam a doua zi la școală. După ore, noi nu aveam timp de teme, veneam acasă și aveam grijă de gospodărie, o ajutam pe mama. Când am plecat să învăț în satul vecin la școala medie, acolo am făcut carte. Îmi era dificil că nu aveam bază temeinică. Îmi era complicat la matematică, algebră, geometrie, trigonometrie, fizică. Mă descurcam mai bine la geografie, biologie, istorie, la obiectele umanitare.

Biblioteca

În școală, practic, bibliotecă nici nu era. Era o singură bibliotecă în sat, biblioteca sătească, unde plecam și mai citeam câte o carte. Fie că mai citeam un ziar, că ziare puțini cine primeau. Dar mai citeam câte un ziar doar duminica, fiindcă aveam o singură zi de odihnă, ziua de duminică. Bibliotecara ne propunea câte o carte, ne spunea conținutul, dar când aduceam a doua duminică cartea, trebuia neapărat să povestim vreo două,

trei idei din cartea respectivă ca să se convingă că am citit ceva. Cărți erau puține și nu se permitea ca să iei o carte pentru o lună de zile, pentru că mai mulți copii doreau să citească.

Tânăr corespondent

În anii de copilărie, când am fost în satul Slobozia-Horodiște, ziare citeam doar la bibliotecă. Citeam ziarul „Tânărul leninist", ziarul copiilor. Acasă nu îmi amintesc dacă primeam vreun ziar. În școala medie citeam „Tinerimea Moldovei" și la fel „Tânărul leninist". Ba chiar am fost corespondent la acest ziar, prin clasa a IX-a și a X-a. Scriam adeseori câte un articol despre viața satului, a școlii, ce activități se organizau. Când am absolvit clasa a X-a, împreună cu alți 50 de tineri corespondenți de la „Tânărul leninist", am fost invitați la Chișinău, la redacția ziarului. Redactorul ne-a făcut excursie prin tipografie, redacție, prin oraș, chiar și ne-a îndrumat să urmăm Facultatea de Jurnalistică, dar eu nu am dorit. Această excursie a fost un fel de seminar instructiv pentru tinerii corespondenți.

Pregătirea ideologică

[...] Era instruirea în domeniul cunoașterii și respectării codului moral al constructorului comunismului. Astfel, trebuia să ne educe învățătorii la lecție sau în timpul activităților școlare. Se organizau festivalurile raionale, sărbători în stil comunist și în stilul educației patriotice. Îmi amintesc că eram obligați, deși nu aveam voce, să cântăm în cor. În clasa a X-a, cu un profesor de arta corală cântam un cântec despre Vladimir Ilici Lenin: „Lenin – veșnic viu". Și în acest cântec era o frază – „Lenin ne este far, Lenin ne este drag". Eu l-am întrebat pe învățător: *Cum Lenin poate să fie far? Iacă far are mașina, are motocicleta? Cum poate să ne fie Lenin far?* Profesorul s-a uitat la noi și zice: *Ghilașcu, ce înseamnă asta? Ce prostologie îi asta? Lenin îi ca o rază de lumină, Lenin îi ca un soare, îi ca un far. Cum o mașină nu poate merge noaptea pe drum fără lumină, așa noi nu putem să existăm fără lumina lui Lenin*. Iaca în felul acesta ne educa, iar pentru această întrebare îmi era frică să nu mă pedepsească, să nu mă duc la raion, la Chiperceni.

Ateismul militant a afectat sistemul de învățământ

Consider că cel mai mult a afectat sistemul de învățământ faptul că elevilor le-a fost interzis să meargă la biserică, la slujbă. Ne-au interzis să ne facem semnul sfintei cruci, să zicem o rugăciune. Ne întorcea înapoi de

la ușa bisericii instructoarea de pionieri. Apoi, în anul 1960, au fost închise mai toate bisericile. Îmi povestea mama că până în anul 1940, până a fi ocupată Basarabia, în școală era un învățător preot. Preotul ducea lecții de religie. În fiecare zi prima lecție se începea cu rugăciunea *Tatăl nostru*, iar fiecare clasă avea câte o oră de religie pe săptămână. Nouă, în schimb, la lecție ni se spunea că «религия – опиум народа», adică religia este întunecimea societății, este întunericul. Și iată, în felul acesta, am fost educați în alt mod. Iar educația creștină este necesară pentru că ne învață să muncim cinstit, să iubim părinții, să iubim patria, să iubim neamul, să nu facem nici un rău nimănui, să ne cerem iertare de la o persoană pe care am supărat-o. A fost o perioadă foarte dificilă, în care timp de câteva decenii, din ’60 până în ’90, timp 30 de ani, a crescut o generație lipsită de educația creștină.

Manifestări naționale

Manifestări naționale în școală nu am observat, nu am întâlnit. Chiar dacă știam prea bine că Basarabia a fost ocupată nu eliberată, dar nimeni nu îndrăznea nici în sat, nici în școală, să vorbească despre istoria adevărată. Manifestări naționale, antisovietice nu îmi amintesc. Era o groază să te gândești doar la ele, nu să participi sau să provoci astfel de manifestări. Toți știau că ne așteaptă închisoarea pe viață și pe noi, și pe părinți, poate și pe profesori.

Vestimentația școlară

În clasele primare nu se purta vestimentație școlară. Îmi amintesc că în clasă erau câțiva elevi, câteva fete, la care situația familială era mai bună, și își puteau permite să poarte vestimentație școlară și cravată pionierească. Și eu la școală eram nevoit să port cravată pionierească. Când intram în școală îmi atârnam cravata, iar când ieșeam din școală, în drum spre casă îmi scoteam cravata și o puneam în traistă, că aveam o traistă unde duceam două manuale și două-trei caiete. Mama ne interzicea să purtăm cravată pionierească. Dar în clasele mai mari, clasele a VIII–X-a, uniformă școlară mai mult purtau fetele. Aveau o rochie frumoasă de culoare cafenie și șorț alb. Noi, băieții, nu purtam, pentru că nimeni nu își permitea să cumpere costumul școlar, era foarte scump. La școală umblam într-o pereche de șaravari[164] cu *răzână*[165], în cămașă, iar iarna purtam o *cufaică*[166] zdrențuită, vai de capul ei, cum era. Nu aveau părinții bani să procure un costum sau uniformă școlară.

[164] Pantaloni largi (*n.n.*).
[165] Elastic *(n.n.).*
[166] Pufoaică, haină scurtă vătuită și matlasată (*n.n.*).

Visul copilăriei

În copilărie îmi doream, ba chiar noaptea visam că o să devin aviator. Mă visam că zburam cu avionul, elicoptere pe atunci nu erau, dar avioane de aceste mici *kukuruznici* știam cum arată, le vedeam zburând pe deasupra satului nostru. Visam că avionul se așază nu departe de casa noastră. Peste pârâu, era o toloacă de vreo 50-100 m și iată pe această toloacă ateriza avionul, eu ieșeam în haine albe, uniforma piloților, îmi scoteam chipiul și treceam peste pârâu. Veneam acasă să o văd pe mama. Visul meu nu s-a mai realizat, pentru ca să devii pilot trebuie să cunoști foarte bine matematica, fizica și să susții examene de intrare foarte complicate. Era un vis și cu atâta am rămas, un vis nerealizat.

Învățați, dragii mei, învățați!

Cât eram acasă, mama ne spunea: Învățați, *dragii mei, învățați!* A fost o îndrumare a mamei să obținem o profesie, fie medic, profesor, șofer, tractorist, că, de altfel, o sa rămânem și o să lucrăm în colhoz ca ea. Văzând munca grea a colhoznicilor și din dorința de a nu ajunge să lucrez în colhoz, m-a motivat să învăț. Noi, toți frații, în afară de fratele mai mare, care a făcut armata, ne-am continuat studiile.

Doream să fiu profesor

Doream să fiu profesor de geografie. Îmi plăcea să studiez ținutul natal, să plec în excursie. Și iată acest fapt m-a motivat să aleg să fac studiile la Institutul Pedagogic „T.Gr. Șevecenko".

Admiterea

Am ales Facultatea de Geografie și Biologie din motiv că nu era concursul mare. La alte facultăți, cum ar fi la medicină, la juridică, erau cinci-șase candidați pentru un singur loc. La medicină erau chiar 10 pe un loc. Dar în instituțiile pedagogice de la Bălți și Tiraspol erau doi, trei candidați pentru un loc.

Trebuia să susținem examenele de admitere. Erau trei examene. La Facultatea de Geografie-Biologie era obligatoriu să susțin examene la disciplinele limba moldovenească, istorie și geografie. Îmi amintesc că limba moldovenească am susținut-o pe nota „3", iar istoria și geografia – pe „4". După ce au anunțat rezultatele examenelor, nu se știa sigur dacă voi trece sau nu concursul. Deoarece tata a murit la război, noi, copiii ostașilor,

aveam privilegii. Și iată, consider că acesta a fost unicul privilegiu de care am beneficiat din motiv că am crescut fără tată.

La examene erau atât teme politice, cât și culturale. Respectiv, am consultat creația scriitorilor Mihai Eminescu, Ion Creangă, pentru că și pe atunci erau cei mai vestiți scriitori. Una din temele politice care a fost la examen, de exemplu: „Aportul populației în război pentru apărarea patriei". Dacă era la mine această temă, la sigur, luam o notă de cinci, dar nu a fost să fie. Aveam manuale la obiectele care le-am studiat în școală și mă pregăteam, mergeam la consultație la profesorii din sat. Deși, la drept vorbind, mulți dintre ei nu aveau cunoștințe profunde. Doar o profesoară de limba moldovenească și literatură avea terminată facultatea. Ceilalți, fie că învățau prin corespondență, fie că aveau terminate niște cursuri de un an și lucrau pe specialitatea respectivă.

Prima zi la facultate

Prima zi îi frumos, ne-am adunat toții colegii, am început să facem cunoștință. Totul era nou pentru noi, necunoscut. Pentru noi, cei care nu am ieșit niciodată din sat, a fost interesant și am rămas uimiți de curățenia care era, că erau condiții bune, instituția arăta bine, mare și spațioasă, cu două etaje.

Prima oră am avut-o cu coordonatorul de grupă, care ne-a relatat cum decurge procesul de studiu la institut, care sunt obligațiile noastre, cum va fi parcursul nostru de cinci ani de studenție. A fost o întâlnire amicală, prietenoasă, iar în continuare au fost lecții în torent. Am rămas șocat cât de mulți eram. Obișnuit că în sat eram 15–20 de elevi în clase, în torent eram, cred, vreo 100 de studenți. Mă uitam într-o parte, în altă parte, pe nimeni nu știam, într-un fel oarecare cred că arătam „caraghios". Am rămas impresionat de la primele ore, eram mulți. Profesorul ne vorbea de la tribună, ne dicta tema din conspectul său, iar noi trebuia să scriem. La început scriam fiecare cuvânt, iar mai apoi doar primele litere din cuvânt și mergeam mai departe, pentru că nu reușeam.

Se preda în limba moldovenească, fiindcă noi eram patru grupe la fiecare specialitate. Eram câte trei grupe moldovenești și o grupă rusă, grupele rusești erau aparte, nu erau grupe mixte.

Atmosfera la facultate

Atmosfera generală era una binevoitoare. Cei care au venit să își continue studiile erau cei mai buni elevi, cei mai ordonați. Ne străduiam să în-

deplinim cerințele. Eram uimiți de faptul cum sunt auditoriile în instituția de învățământ, că lecțiile se fac în perechi și că vom avea lecții teoretice, dar și practice.

Cerințele față de studenți

Cerințele erau mari. Profesorii, lectorii, cum le spuneam noi, se străduiau ca noi să facem față cerințelor. Deși noi, studenții, nu aveam manuale; unicul manual pe care am avut posibilitatea să-l procur, a fost manualul de botanică, care l-am folosit doi ani de zile la Tiraspol. Eram mândru că am acest manual și că ceilalți studenți, colegii mei, împrumutau cartea ca să studieze, sau mergeau cu mine la bibliotecă, să învățăm împreună.

Trișări la examene

Se copia și la examenul de intrare. Eu, de exemplu, la examenul de limba moldovenească mi-am făcut o „fițuică". Era sub formă de „garmoșkă"[167], îngustă de trei sau patru cm și lungă, pe foaie de matematică. Dar la sesiunile de examene din iarnă și primăvară nu prea puteai copia, fiindcă profesorii erau foarte exigenți, voiau să vadă într-adevăr ce cunoștințe au studenții. Profesorii organizau examenul astfel; intram câte patru, cinci studenți, trăgeam un bilețel și aveam două-trei întrebări, la care trebuia să ne pregătim cel puțin jumătate de oră. Dacă răspundeai fără pregătire, profesorul ne mărea nota. Dacă răspundeai pe nota „3", aveai „4", pe „4", aveai „5". Răspunsul era oral, nu îmi amintesc dacă am avut examene în scris.

Prietenii din facultate

În grupă eram 25 de studenți**.** Am avut un prieten foarte bun cu care am și plecat la Moscova la studii, Jora Stratulat, din Ocnița. Am mai avut un prieten, Pavel Braicov, din Leova, care mai târziu a fost director de școală în satul său de baștină. În general, nu prea am legat prietenii foarte strânse, cu atât mai mult că eu după doi ani de studii am plecat la Moscova să continuu să învăț. Cu toate că relațiile erau reci și distanțate, când au făcut fotografia de bază la sfârșitul anilor de studii, mi-au cerut și fotografia mea să mă includă cu toți. Au binevoit să mă aibă amintire ca și coleg de facultate. Probabil, aceasta se datorează faptului ca am fost curajos, intram la examene fără să mă pregătesc și adeseori, ieșind de la examene, îi ajutam pe ceilalți colegi.

[167] Instrument muzical tipic rusesc cu foiul în stil pliant (*n.n.*).

Limba rusă

Limba rusă a fost o disciplină obligatorie doi ani de zile. Lectorii ne impuneau să citim manuale în limba rusă, ne puneau să pronunțăm corect cuvintele în limba rusă. Făceau cu noi dialoguri și, adeseori, undeva de patru ori pe an, era obligatoriu să scriem dictări, aproximativ de o pagină.

Modele didactice

La Tiraspol am avut doi profesori model. Unul era Șubernițchi, un profesor de biologie, avea 60 de ani, explica foarte atent și găsea cuvinte pe înțelesul nostru. Ne preda materialul în mod teoretic, științific, iar apoi ne explica simplu, așa ca în popor, ca noi să însușim cu ușurință tema predată. Un alt profesor a fost Cociorvă, profesor de chimie. Nu l-am văzut niciodată la lecții cu conspect, niciodată. Toată lecția cu noi vorbea, ne explica, atât de profund cunoștea disciplinele pe care le preda. Mai era unul, Pulbere, la zoologie. Îi plăcea foarte mult, în timpul lecției, în torent în special, să adreseze întrebări când explica materia, ca să-i introducă pe studenți în subiectul discuției, să fie atenți la ceea ce vorbește. Adeseori adresa întrebarea „cum credeți voi?", obligându-ne astfel să îl ascultăm.

Relațiile dintre profesori și studenți

Relațiile ca atare erau foarte binevoitoare, prietenoase. Nu prea am avut cazuri când profesorii să aibă o atitudine urâtă față de noi, studenții. Aveau un comportament frumos, conștiincios. Adeseori, îmi amintesc că, la pauză, mulți dintre profesori intrau în cercurile noastre de studenți, discutau cu un grup de studenți, cu alt grup. Pentru noi era interesant să-i ascultăm, cum n-ar fi, ne spuneau lucruri frumoase.

Sursele bibliografice utilizate la lecții

Deoarece manuale nu erau de ajuns, conspectul era ceva obligatoriu. Nu știu dacă la noi în grupă a fost la vreun obiect ca toți studenții să aibă manual. Din acest motiv, mergeam în bibliotecă și consultam cărțile, căutam informație suplimentară. Dar și în bibliotecă cărți erau puține. Noi cu colegii de grupă ne rânduiam la același manual luat de la bibliotecă. Două ore mă pregăteam, apoi venea alt coleg, și tot așa. Asta se întâmpla mai cu seamă în ajun de sesiune.

Cărți restricționate nu erau, doar că erau într-un număr limitat.

Vestimentația

La facultate nu a fost uniformă. Știu că studenții purtau uniformă studențească în anii României Regale.

Sau cămin, sau bursă

Am trăit la cămin, dar cu căminul a fost problemă întotdeauna. Jumătate de studenți locuiau la cămin, dar jumătate la gazdă. Dacă grupa era de 25 de studenți, de exemplu, ofereau 13 burse și 12 locuri în cămin. Pe atunci, la bursă noi spuneam *stipendie*.

Noi eram prietenoși, cei care aveau brusă, pe atunci era 24 de ruble, jumătate de lună erau asigurați cu hrană. În acest caz, locuiau la gazdă deja. În anul I de facultate, în special primul semestru, majoritatea studenților primeau bursă, dar cei cu note rele primeau cămin. Mai departe știam deja, dacă sesiunea am susținut-o pe note mici, eu bursă nu voi mai avea, dar în schimb voi avea loc în cămin.

Bursa

[...] Nu știu dacă ajungea cuiva. Ca să trăiești așa, mijlociu, aveai nevoie de o rublă pe zi, timp de o lună sunt 30 de ruble. Noi aveam doar 24, mai aveam nevoie de minim 6 ruble. Și asta pentru hrană doar. Însă studenții mai au nevoie de stilouri, caiete la fiecare obiect în parte, de aceea eram nevoiți să lucrăm, să facem bani.

Erau studenți care toate examenele le dădeau pe „4" și „5", primeau și stipendie și cămin. Asta erau doi, trei din grupă, nu cu hurta. Apoi erau studenți care primeau stipendie leninistă. Era stipendie mărită cu 10 ruble sau 15. Dar stipendia primeai 40 sau 50 de ruble pe lună. Acei studenți care erau punctuali, activi și se manifestau în plan organizatoric în facultate.

Ajutor financiar de acasă

Când am plecat de acasă, mama mi-a dat 5 ruble: 1,5 ruble costa transportul până la Tiraspol, iar restul, bani de buzunar pentru prima perioadă. Cât am învățat cinci ani, mai mult, bani de la mama n-am cerut, dar nici nu avea de unde să-mi dea.

Câștiguri ocazionale

Serviciu permanent n-am avut, pentru că trebuia să învăț. Am avut așa, ocazional. Când aveam nevoie de bani, mă duceam la gara feroviară, era o despărțitură specială unde se încărcau vagoane cu fructe și legume și

le trimiteau în Rusia. Și iată eu încărcam vagoanele cu lăzi, împreună cu colegii, lăzile mari cântăreau aproximativ 40 kg, dar eu singur aveam 50 de kg. Sau uneori mă duceam la descărcat lăzile, la descărcat era mai ușor.

Pentru o zi de lucru primeam 2-3 ruble. Dacă lucram o zi, consideram că aproximativ o săptămână ne hrăneam. Vara la fel, lucram, am lucrat la fabrica de sucuri și primeam salariu 70-80 de ruble pe lună. Din acești bani făceam economii ca să îmi ajungă și pe parcursului anului.

Condiții de trai la cămin

Erau camere mai mici, în care locuiau patru studenți, erau camere mari, de șase studenți. Erau camere și pentru familii. Camerele erau simple, nu prea mult mobilier, era pat pentru fiecare, masă, scaun și atât. Bucătăria era comună. În timpul liber sau seara ne procuram produse și pregăteam mâncare. Baia era comună, o singură baie pentru tot căminul, se afla în subsol unde era și cazangeria[168], dar, în rest, plecam la baia orășenească.

Aprovizionarea cu alimente

Aveam în oraș, la Tiraspol, o vecină din sat, care lucra vânzătoare la magazinul alimentar. Eu de două ori pe lună plecam la ea la magazin și îmi dădea: o bucățică de salam, o bucățică de unt, o sticlă de chefir, vreo două pâini, și această mâncare îmi ajungea pe o săptămână. Peste o perioadă iar mă duceam și iar îmi dădea această porție.

Auditorii, coridoare, afișe și monumente

Auditoriile erau simple, tribuna și masa lungă a profesorului, cu diferite obiecte pentru demonstrații sau cu manual, apoi mese până în spatele clasei, stăteam câte patru persoane la o bancă. Pe coridoare erau fotografiile membrilor Biroului Politic al PC al URSS, aproape la fiecare etaj, era afișat Codul Moral al Comunismului, fel de fel de citate. Afară, în fața instituției, pe de o parte era monumentul lui Vladimir Ilici Lenin, pe de altă parte era monumentul lui Taras Grigorievici Șevecenko.

Muncile agricole

În anul I și II am fost scoși la muncă, ne duceam din timpul orelor, iar profesorii apoi comprimau materialul. Pe de o parte, a avut influență negativă asupra procesului educațional, dar pe de altă parte, făceam niște

[168] Camera cazanelor (*n.n.*).

bani. Pentru că ieșeam la muncă în câmp, ne hrăneau de trei ori pe zi, timp de două săptămâni. Și primeam bani, vreo 30 de ruble. Deci, eu o lună de zile eram asigurat cu hrană. Nu trebuia să lucrez adăugător și pentru mine era un beneficiu.

Discipline cu caracter ideologic

Am studiat *Istoria Uniunii Sov*ietice, prima și a doua parte. Apoi am studiat *Economia politică* a socialismului și capitalismului. Apoi, mi se pare, că am studiat *Ateismul științific*. Studiind *Ateismul* științific, pe de o parte, am aflat despre alte religii, dar pe de altă parte ne-a influențat mult.

Discipline dificile de asimilat

Cea mai dificilă disciplină pentru mine a fost, probabil, *cartografia*. Aceasta se bazează pe cunoașterea fizicii și matematicii și iată aici eu am primit un „3" cu greu. Jumătate de an am învățat cartografia, îmi făceam griji că nu o să am bursă din cauza notei obținute pe semestru.

Disciplina preferată

Disciplina mea preferată era geografia. Și nu geografia economică, dar geografia fizică, însă oricum trebuia să cunoști și geografia fizică și cea economică. Oricum, când ești în școală, predai geografia, trebuie să le cunoști pe ambele în egală măsură.

O altă lume

Știam numai din filme sau din ceea ce povesteau alți studenți. Uneori profesorii ne spuneau unele lucruri interesante. Erau și studenți care fuseseră cu părinții peste hotare la odihnă, dar tot în țările socialiste. Și au câte ceva, că trăiesc mult mai bine, au condiții mai bune, salarii mai mari, dar despre asta nu se vorbea, nici prin ziare, nici la radio.

Pregătirea ideologică

În timpul orelor, uneori se aduceau în discuție unele subiecte cu tentă ideologică. Mai cu seamă la geografie, ne relata profesorul despre republicile unionale, că suntem în componența URSS, câte naționalități sunt în componența URSS. Deseori auzeam fraze: „Toți suntem în aceeași țară, toți vorbim aceeași limbă". De asemenea, ne „băgau în cap" ideea că cunoașterea limbii ruse este o oportunitate pentru noi, că suntem cei mai

fericiți că am avut posibilitatea să învățăm limba rusă. Ne spuneau că oriunde ne vom duce în URSS, dacă vom vorbi fluent limba rusă, vom fi primiți cu brațele deschise, ca niște prieteni.

Organizațiile comsomoliste și sindicale

Erau organizații sindicale și de comsomol. Fiecare grupă de studenți era însăși o organizație. O grupă era organizație sindicală și tot aceeași grupă organizație comsomolistă. Fiecare grupă avea câte un lider, președintele organizației sindicale și președintele organizației comsomoliste.

Organizam din partea sindicatului o zi să plecăm la Nistru să ne odihnim sau să plecăm într-o excursie. Rolul cel mai principal era să mobilizăm studenții să învețe, să facă carte, să acumuleze cunoștințe temeinice.

Evenimente festive

În mod obligatoriu participau toți la sărbătoarea de 1 Mai, 9 Mai și 7 Noiembrie. În mod obligatoriu trebuia să fim prezenți la demonstrație. Acolo nu eram doar noi, studenții, erau și angajații de la uzine, fabrici, spitale, școli. Ieșeam cu drapelele Uniunii Sovietice și cele ale tuturor republicilor unionale. Scandam diferite lozinci, cum ar fi: „Trăiască Lenin! Он всегда молодой!". Mergeam cu toții în centrul orașului la miting, apoi era concert, iar după – aveam câteva zile libere și mergeam acasă, la mama.

Restricții în privința sărbătorilor religioase

La studenție nu erau deja, fiindcă fiecare student făcea ce dorea, mergea la biserică, se ruga la Dumnezeu.

Nunți comsomoliste

Am și participat. La nunțile comsomoliste tot se făcea înregistrarea oficială a căsătoriei, ca și acum. Dacă o fată sau un băiat dintre studenții noștri se căsătoreau, mergeam la nuntă cu toată grupa împreună. Am avut două nunți în timpul studenției. Ne duceam la oficiul stării civile cu muzică, ne legam cu panglică, aveam în piept sau pe braț buchete. După căsătoria oficială era obligatoriu ca tinerii căsătoriți să depună flori la monumentul lui Lenin sau la monumentul ostașilor căzuți pentru patrie. În acele timpuri, nu prea erau bani ca să mergem la restaurant să sărbătorim. Dar ne adunam cu toții într-un parc pe malul Nistrului, pe iarba verde, serveam un pahar de vin, o sută de grame de votcă și o gustare, așa simbolic.

Absențe la lecții

Câteva absențe se permitea să ai, dacă era o urgență, doar să nu faci abuz. „Starostele grupei" nota în fiecare zi prezența în registru. Iar pe cei care aveau foarte multe absențe profesorii „îi luau la ochi" și în timpul examenelor se răzbunau. De exemplu, studentul X a răspuns pe nota „4" la examen, el primea „3", dacă a răspuns pe „3" atunci primea nota „2" și trebuia două săptămâni să se ducă la consultații. Asta era unica metodă pe care o aplicau profesorii pentru a-i disciplina pe unii studenți.

Grupe moldovenești, grupe rusești

Grupele moldovenești și cu cele rusești nu aveau tangențe. Ei aveau orele lor, noi pe ale noastre. Nici la lucrările practice nu ne întâlneam. Nici la expediții; noi plecam într-o direcție și ei în alta. Posibil, se făcea așa ca să nu aibă loc confruntări.

După absolvirea facultății

Eu am finalizat studiile la Moscova și trebuia să aleg, ori să mă întorc acasă, ori să rămân să mă angajez în Rusia. Eu am decis să revin în Moldova. M-au trimis la Moscova să îmi fac studiile pentru ca să devin lector la Institutul din Tiraspol, dar lector nu am mai fost. În acei trei ani în care am fost plecat la Moscova s-a schimbat conducerea institutului. Cu greu, mi-am găsit unde să mă angajez. Am apelat la Ministerul Educației și m-au trimis să lucrez la Râbnița, profesor la școala specială ruso-moldovenească. Apoi am lucrat la Comsomolul raional timp de patru ani. Apoi m-am transferat în satul Samașcani, unde tot patru ani am activat. Între timp, mă căsătorisem, soția Valentina, fiind de baștină din Cotiujenii Mari, ne-am mutat la Cotiujeni, pentru că Valentina dorea să fie aproape de părinți. Ca profesor de geografie, am lucrat doar patru ani, din 1995 până în 1999.

Sistemul de învățământ aplicat la Tiraspol și Moscova: diferențe

Deosebirea era destul de mare. Acolo toți studenții erau asigurați cu manuale de la facultate, aici nu erau manuale suficiente. De asemenea, acolo profesorii noștri erau însiși autorii manualelor din care învățam, erau mult mai inteligenți, dotați. La fel, studenții nu erau așa timizi, speriați, erau mai încrezători, își exprimau ideile, gândurile. Toți primeam bursă și toți eram asigurați cu loc de trai în cămin.

Regrete

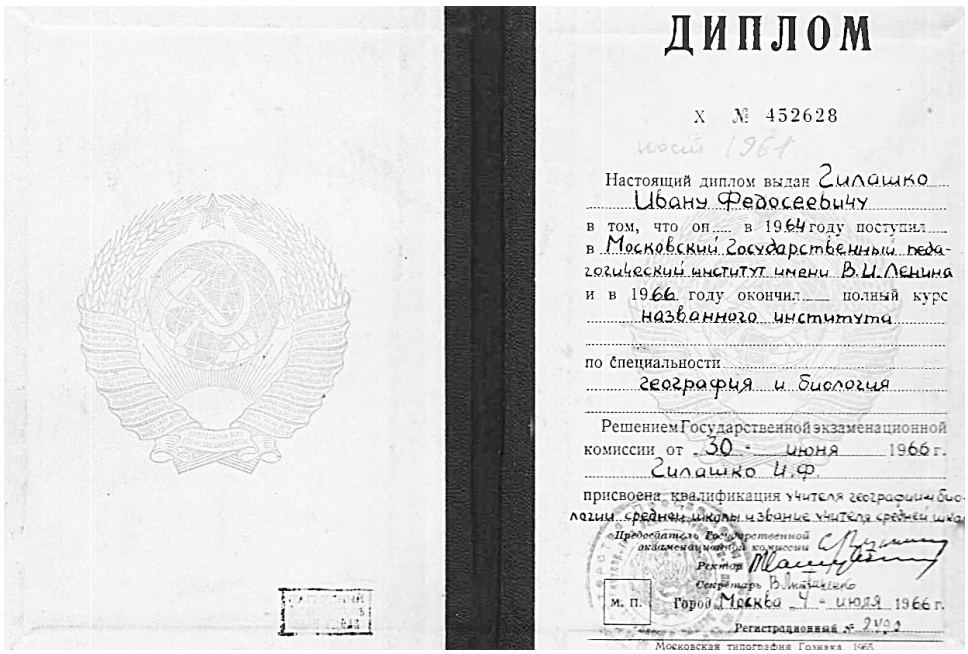
Regret că în anii studenției nu am avut aparat de fotografiat. Îmi plăcea fotografia, îmi plăcea jurnalistica, dar regret că nu am publicat niciun articol în ziarul „Tinerimea Moldovei". Poate, regretul cel mare e că nu am rămas la Moscova. Dacă rămâneam acolo, eram om, dar aici [...].

ANEXE[169]

Anexa 1. Ion Ghilașcu, student în anul II la Institutul Pedagogic „T.Gr. Șevecenko" din Tiraspol, 1963

[169] Surse iconografice: arhiva privată Ion Ghilașcu.

ДИПЛОМ

X № 452628

Настоящий диплом выдан Гилашко Ивану Федосеевичу
в том, что он в 1964 году поступил в Московский Государственный педагогический институт имени В.И.Ленина и в 1966 году окончил полный курс названного института
по специальности география и биология
Решением Государственной экзаменационной комиссии от 30 июня 1966 г.
Гилашко И.Ф.
присвоена квалификация учителя географии биологии средней школы и звание учителя средней школы
Председатель Государственной экзаменационной комиссии
Ректор
Секретарь
м. п. Город Москва 4 июня 1966 г.
Регистрационный № 2409

Московская типография Гознака. 1965

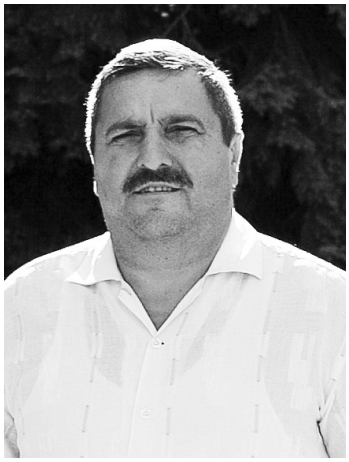
Anexa 2. Diploma de studii a lui Ion Ghilașcu, eliberată de Institutul Pedagogic „V.I. Lenin" din Moscova, 1966

Anexa 3. Ion Ghilașcu alături de regizorul Iosif Preda, originar din Cluj-Napoca, România, pe Piața Roșie din Moscova, 1964

Anexa 4. Ion Ghilașcu împreună cu colegii de facultate Jora Stratulat și Sașa Șakdurov, în fața Institutului Pedagogic, în calitate de traducători

„MULȚI DINTRE STUDENȚI ASCULTAU «EUROPA LIBERĂ»”

Ilie Lupan s-a născut la 21 Mai 1957 în s. Colibași, raionul Vulcănești (astăzi, raionul Cahul). Absolvă școala medie din satul natal în 1974. În 1975, s-a înscris la Facultatea de Jurnalistică a Universității de Stat din Chișinău, pe care o absolvă în 1980. După facultate, a activat în diferite funcții la Teatrul „Luceafărul”, la Institutul Pedagogic „Ion Creangă”, la ziarul „Tinerimea Moldovei”, redactor la Editura „Cartea Moldovenească” (1982–1990). Publică în presa periodică articole și interviuri care abordează subiecte tabuizate: trecerea la alfabetul latin, denumirea corectă a limbii, foametea organizată de regimul de ocupație, deportările ș.a. După tipărirea unui articol de investigație despre soarta monumentului lui Ioan Vodă cel Cumplit de la Cahul, în octombrie 1988 (distrus de sovietici în 1940), în vara lui 1991, autoritățile locale decid să restaureze bustul domnitorului (după o fotografie de epocă, publicată în revista „Columna” de autorul investigației).
„Am scris, încă prin 1988–1989, despre valurile de deportări din Basarabia și despre foametea organizată în 1946–1947, adică despre genocidul basarabenilor, organizat de ruși. Discuțiile cu oameni din Colibași și din alte zone m-au cutremurat, încât scriam, acasă, și plângeam [...]. Mi-am zis atunci că nu voi mai scrie niciodată despre asta”. În 1989, la Editura „Cartea Moldovenească”, apare volumul magistral „Povară sau tezaur sfânt” (alcătuitor și coautor Ilie Lupan), în care au fost incluse cele mai importante articole semnate de savanți, ziariști în susținerea revenirii la alfabetul latin și la denumirea corectă a limbii – limba română. Printre acestea se numără și „Veșmântul ființei noastre”, ade-

vărat manifest al mișcării naționale, elaborat de Valentin Mândâcanu. În 1990, la aceeași editură, apare volumul „Fărâma cea de pâine...", la care, de asemenea, Ilie Lupan este alcătuitor și coautor, volum care inserează articole despre suferințele basarabenilor în timpul foametei organizate în 1946–1947 de către regimul sovietic de ocupație. Între 1990 și 1997, a lucrat în presa scrisă: revista „Columna", hebdomadarul „Literatura și arta", ziarele „Țara", „Mesagerul". Concomitent, în anii 1993–1999, a fost corespondent special pentru Republica Moldova la ziarele „Meridian" „Cotidianul" (București) și „Monitorul de Iași". Redactor și traducător la Agenția Infotag (1997–2005), redactor la Agenția de Stat Moldpres (2005–2013). Din 2013 și până în prezent este redactor-șef adjunct al ziarului „Vocea poporului". Pe parcursul anilor, a colaborat cu diferite publicații, printre care „Flux", „Jurnal de Chișinău", „Timpul", revista „Amic" ș.a. În 1993, Ilie Lupan editează cartea de publicistică „În așteptarea marii judecăți" (Editura „Universitas"). A publicat versuri în diverse publicații („Literatura și arta", „Țara"), proză și versuri în revista „Viața Basarabiei". A participat, ca invitat, la diverse emisiuni radio și TV, în care și-a expus opiniile în probleme de interes public. Membru al Uniunii Jurnaliștilor din Republica Moldova (1993). Premiul I al Fundației „Soros" pentru cele mai bune articole de investigație (1995)[170].

Referitor la amintirile din viața studențească, jurnalistul Ilie Lupan menționează următoarele: „Am promis, într-un cerc mai restrâns, că voi mai scrie despre studenție (există folclor studențesc, dar nu există o cronică a unor pagini din viața noastră), așa cum a fost, cu bune și rele, dar frumoasă, irepetabilă. Despre profesorii iubiți și mai puțin iubiți, așa cum a fost. Fiindcă, am mai spus-o, voi scrie doar adevărul, chiar dacă acesta nu va plăcea cuiva. Și am mai zis că mai degrabă îmi tai o mână decât să scriu neadevărul sau să scriu pe placul cuiva. Și voi scrie doar despre fapte verificabile, cu sau fără martori [...]. Dar, ca să nu plictisesc, voi alege doar momentele dramatice sau vesele, fiindcă pe cine interesează oare mediocritatea, fie aceasta și *de aur?* Topârceanu nu în zadar și-a intitulat o carte «Balade vesele și triste». Fiindcă și viața noastră a fost (este) împănată cu momente mai vesele sau mai triste [...]". Stilul deosebit de a nara, a la Ion Creangă, pe care l-am desprins de la jurnalistul Ilie Lupan, se pare că este un specific local, fapt pe care l-am consemnat cu convicțiune de la un alt sătean vestit, profesorul Ion Comanici (născut la 14 iulie 1933, în comuna Colibași, județul Cahul), mareșalul nucului comun *(Juglans regia L.)*[171].

---

[170] Vezi Silvia Grossu (coord.), *Prima promoție: Facultatea de Jurnalistică (1975–1980)*, Chișinău, S.n., 2020, p. 46.

[171] Ion Valer Xenofontov, *Zece curiozități despre nuc (și nuci) (relatate de profesorul universitar Ion Comanici)*. În: Doctor habilitat Ion Comanici: biobibliografie /Resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov; bibliogr.: Elena Nigrețchi, Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut), 2018, p. 58.

La vârsta de cinci ani deja citeam românește

Am avut în familie o educație excepțională din toate punctele de vedere. Părinții mei, fiind Adventiști de Ziua a Șaptea, am fost familiarizat cu *Biblia* din fragedă copilărie, la vârsta de cinci ani deja citeam românește, prima carte din care am citit a fost, bineînțeles, *Biblia*. Fiecare zi începea în familie cu *Straja dimineții*. Tata citea un verset din *Scriptură*, apoi cântam cu toții „În această zi frumoasă i-aducem lui Iisus cântarea noastră-aleasă [...]". Tata făcea rugăciunea de dimineață, apoi ne apucam cu toții de mâini și astfel începea ziua: micul dejun și celelalte [...].

Educație și principii părintești

Îndrumarea educațională mi-a fost oferită, în primul rând, de părinți. Mama m-a învățat, prin exemplul ei de fiecare zi, din relațiile cu oamenii, ce înseamnă cinstea și bunătatea. Tata, deși era mai sever, avea niște principii neclintite, bazate pe *Decalog*. În plus, tata avea o memorie fenomenală. Ne recita poeme învățate în școală, în perioada interbelică, unele dintre care regret și acum că nu le-am înregistrat, negăsindu-le în cărți. La formarea mea ca personalitate și-au lăsat amprenta, desigur, și profesorii. Am avut pedagogi excepționali, chiar din clasa I și până am absolvit școala generală.

Tata avea numai cuvinte de laudă despre sistemul educațional românesc. Și ne spunea mereu că manualele sovietice sunt pline de minciuni. Din ce mi-a povestit tata, dar și în mod practic, după cunoștințele pe care le avea, m-am convins că „patru clase făcute la români băteau opt clase la ruși". Așa era o vorbă în satul meu. Tata ținea minte niște poeme lungi pe care le învățase în clasa a II-a. Dar era tare și la logică, și la matematică.

Tata era un om foarte inteligent, avea o memorie fenomenală, știa *Biblia* pe de rost. Visul lui era să ajung predicator în comunitatea adventistă. Nu a fost să fie, din păcate, am apucat-o pe alt drum [...]. Un rol educațional esențial în familie l-au avut, în primul rând, părinții, apoi unchiul, fratele tatei, dar și bunicii.

Forme de educație în familie

Înainte de toate, munca. Era stimulată lectura *Bibliei*, restul conta în măsura în care trebuia să fim pregătiți pentru a învăța o meserie. *Biblia* era cartea de căpătâi. Mai erau și așa-zisele „Lecțiuni", explicații și comentarii la *Biblie*. Mai întâi, am învățat să citesc românește, iar apoi, rusește. Mama era „analfabetă", nu știa să citească cu litere rusești. De aceea, noi, copiii, după ce am plecat la studii, îi scriam scrisori, normal, românește [...].

În familie nu se audiau și vizualizau materiale cu tentă educațională. Cine le avea oare pe atunci, prin anii ’70, aceste materiale?

Sat românesc în armonie etnică

Am crescut într-un sat românesc de pe malul Prutului. Erau în localitate familii de bulgari, lipoveni, greci, dar toți trăiau în bună pace și înțelegere.

Înțelepții satului

Erau mai mulți înțelepți în sat. Tata avea un respect deosebit pentru un vecin de-al nostru, moș Toader Comanici (era mai în vârstă decât tata cu câțiva ani), care știa să explice profețiile din Apocalipsa lui Ioan.

Elemente educaționale

Cureaua tatei [...] (Glumesc).

Citeam tot ce-mi nimerea în mână

Eram în clasa a IV-a. Am scris o compunere în timpul orelor. Profesoara, care era și șefă de studii (director adjunct al școlii de opt ani), m-a întrebat dacă sora, care era în clasa a VIII-a, mi-a scris compunerea. M-am supărat. Zic: *Cum putea să mi-o scrie sora, dacă am scris-o în clasă, iar tema ne-a fost dată ad-hoc!* Da, știam de pe atunci de „Divanul ad-hoc” [...]. Citeam tot ce-mi nimerea în mână, cărți aduse de frații și surorile mai mari de la bibliotecă. După acel „incident”, profesoara mă elibera uneori de la ore și mă lăsa să merg la film, știind că părinții nu îmi permit, fiind adventiști [...]. Mă simțeam ca un răsfățat al sorții [...].

Domnișoară foarte frumoasă și sensibilă

Prima învățătoare mi-a predat mai târziu geografia, am rămas în relații minunate toată viața, am fost prieten cu fiul ei, care era cu doi ani mai mic decât mine. Dar în clasele a III-a și a IV-a ne-a învățat o domnișoară foarte frumoasă și sensibilă. Țin minte, când am trecut în clasa a V-a și urma să ne despărțim, noi, transferându-ne în școala „mare”, medie, dânsa plângea. Ne-a făcut și pe noi să plângem, niște copilași [...]. Pe urmă a plecat din sat, probabil, s-a măritat și s-a transferat în altă localitate. Nu am mai văzut-o de atunci. Îi zicea Tatiana Nichiticina [...].

Cărți sovietice

Se studia din manuale sovietice, cu caracter ideologic „până la prăsele". La bibliotecă se găseau doar cărți cu grafie rusească, în „moldovenește" și rusă.

Bastardul DEX-ului

Nu mă gândeam neapărat la procesul educațional, dar îmi plăcea să citesc ziare, îndeosebi „Tinerimea Moldovei", reviste, chiar îmi făcusem un caiet de neologisme, după ce mi-am cumpărat un „Dicționar explicativ școlar", un fel de „copil din flori, abandonat" de DEX.

„Bombe ideologice"

Pregătirea ideologică în școli se realiza ca peste tot: prin manuale, cu ore de informație politică [...]. Atunci nu sesizam, dar manualele chifteau de „bombe ideologice" cu bătaie lungă. Tata și unchiul îmi ziceau uneori că istoria sovietică e plină de minciuni. Asta mi-a intrat bine de mic copil în cap. Sistemul de învățământ era unul viciat din cauza evenimentelor anterioare, care erau prezentate distorsionat, falsificate sau trecute sub tăcere: ocupația, foametea, deportările [...]

Vestimentația școlară

Câțiva ani, fetele erau obligate să poarte rochițe cafenii, băieții – cămașă albă și costum albastru și, bineînțeles, cravata roșie. Dar în ultimele clase nu au mai existat astfel de obligații. Era prin anii 1970 [...].

Problemă cu Moș Păsărică

Majoritatea profesorilor noștri erau foarte buni, practic, la toate obiectele. Unii dintre ei aveau metode originale de predare, glumeau cu noi, astfel încât însușeam materialul mai ușor. De pildă, unul dintre profesori ne dicta o problemă de fizică: „Moș Păsărică merge cu căruța cu viteza de 10 km pe oră. Pe acesta îl depășește Ion cu motocicleta, care mergea de la Colibași spre Brânza [...]". M-au influențat pozitiv învățătoarele de limbă și literatură, de istorie, de matematică, de engleză, dar și învățătorul de fizică, cu care jucam fotbal, tenis de masă.

Admiterea la Ffacultate

Primul an după absolvirea școlii medii am depus documentele la Institutul Politehnic „Serghei Lazo" din Chișinău, la tehnologie, fiind influ-

ențat de un vecin, care era inginer auto. Am eșuat chiar la primul examen și am înțeles că nu era pentru mine. Profesorii și colegii știau că vreau să devin istoric. Cu acest gând, așteptam următorul an să dau la istorie. Însă, într-o dimineață de aprilie, m-am trezit după ce am visat că trebuie să devin jurnalist. Limba și literatura îmi plăceau deopotrivă cu istoria. Ocupasem odată locul I la olimpiada raională la limbă și literatură, dar nu mai țin minte de ce nu am mai ajuns la olimpiada republicană. Scriam la ziarul raional încă din școală și am luat o recomandare, care era obligatorie pentru admitere. Uite așa am ajuns la Facultatea de Jurnalism și nu regret [...].

Examenele de admitere le-am susținut relativ ușor. M-am pregătit din manuale de istorie, de literatură. Concursul era destul de mare, patru pretendenți pe un loc. N-am mai înțeles care erau criteriile de selectare, fiindcă proaspeții absolvenți sau cei care au terminat școala cu un an în urmă aveau concursul lor aparte, cei cu armata și cu vechime în muncă de 2–3 ani – alt concurs [...]. Până la urmă, în timpul studiilor și după, s-a făcut „selecția naturală". Care a avut de spus ceva în presă, a spus, care nu, și-a găsit altă ocupație [...].

Studenția, un vis doar pentru „cei aleși"?

Trec uneori pe str. Pan Halippa (cândva Ismail de la cinematograful „40 de Sfinți", cum îi spuneam noi, până hăt spre Uzinelor), în calitate de copilot și mă copleșesc amintirile [...]. Ah, studenție, ce timpuri, dom' le, ce viață mai era [...].

Acum însă, pe locul unde se înșirau „ca mărgelele pe ață" căminele 6, 7 și 8, unde erau cazați studenții de la Filologie, Ziaristică și Biblioteconomie, se înalță câteva blocuri înalte, cu multe etaje. Cică dezvoltatorii au promis și un bloc pentru studenți, că locul oferit e chiar în buricul târgului, la preț de aur [...].

Până a deveni însă locatar al unui cămin, apoi al altuia, tot de pe str. Ismail, se cuvine să fac o mică introducere. Când am susținut examenele de admitere, am stat în căminul de peste drum de Penitenciarul nr. 13. Ei bine, prin curtea căminului se mai plimbau niște tineri, cu țigara în gură, care se prefăceau că lucrează, mai dau cu grebla, mai fac nu știu ce. Unul dintre studenții ruși cu care stăteam în cameră îmi zice: *Uite acesta e student la ziaristică* [...]. Eu, deși băiat de la țară, nu eram rușinos, intru în vorbă cu tipul. Zic, uite, *am auzit că tu ești deja student, eu abia susțin examenele la Jurnalistică* [...]. La care individul, foarte arogant: *da, și e o*

mare diferență între un student și un abiturient (candidat la studenție) [...]. Băiatul intrase la facultate după cursurile pregătitoare de un an de zile.

Chiar atunci m-am gândit: „Da cât de tâmpit" trebuie să fii ca să înveți tocmai un an de zile ceva gramatică, ceva istorie și să scrii la urmă o dictare de clasa a V-a și să fii admis la facultate"? Păi uite, se putea! Așa era sistemul sovietic. La cursurile pregătitoare erau înscriși pretendenți la studenție doar tineri după armată sau băieți și fete după două-trei eșecuri de a fi înmatriculat(ă). Este adevărat, din unii care au trecut pe la „cursurile pregătitoare" a ieșit ceva, alții însă, vorba aia, s-a dus bou și a venit vacă, mă rog, a intrat bou (la facultate) și a ieșit vacă [...]. Pe urmă am devenit colegi cu tipul ăla. Virgil Bohanțov l-a poreclit „doctor Bostan" (cu accentul pe „o") și cu porecla asta a și terminat facultatea.

Buuun. Am mai făcut cunoștință cu un băiat, cam de seama mea, chiar la lavabou. Îl întreb cum a susținut celelalte examene (eram înainte de ultimul examen, limba străină). Îmi zice că pe doi de „5" și un „4". Eu aveam un „5" și doi de „4". Și mă gândesc cu mintea mea egoistă: Dacă iau „5" la ultimul examen, iar el „4", sigur, din noi doi eu voi fi cel cu mai mult noroc, fiindcă se zicea că, cică, cei din sud au prioritate, că acolo e nevoie de cadre, știți, găgăuzi, bulgari, nimeni nu vrea să meargă să lucreze în raioanele de sud" [...].

Până la urmă, am luat „4" la engleză, deși le-am zis examinatorilor că aș merita nota „5", destăinuindu-mă că învățătoarea (e martoră, Elena Aleinova) a ieșit în concediu de maternitate și nu am făcut engleza în clasa a X-a, profesorii m-au liniștit: *„Lasă, tinere, cu notele astea, treci concursul*" [...]. Până la urmă, am fost înmatriculat, printre ultimii. Vărul meu, Avram, student în anul V la Filologie, care lucra în comisia de examinare, mi-a trimis o telegramă din trei cuvinte, cea mai scumpă telegramă din viața mea (chit că nu țin minte să mai fi primit altele): „Felicitări, ești student!".

Tânărul cu care vorbisem în lavabou susținuse ultimul examen pe „5" și a devenit și el student. I-am recunoscut odată, cerându-mi scuze, că uite cât de egoist eram, mă gândeam că din noi doi, dacă ar fi fost să treacă unul [...] bla-bla-bla [...]. Am devenit cei mai buni prieteni la facultate – e chiar Ion Mămăligă. Și odată, la o aniversare a mea, lui Ion, ce-i vine, și-a amintit de acest episod și, ca să amuze lumea, se apucă să povestească de modul cum am făcut cunoștință și cum m-am destăinuit ce-mi trecuse prin minte [...]. Eu, în glumă, zic: Măi Ion, da chiar toată lumea trebuie să

știe secretele noastre? Ion s-a bâlbâit, a întors-o ca la Ploiești, a spus nu știu ce altceva, pe urmă regretam: mai bine îl lăsam să vorbească – ce mare scofală [...]. Cine știe ce s-or fi gândit prietenii adunați în localul acela de ziua mea: *Da ce secrete au oare ăștia doi?* [...]. Ei, uite, am mai corectat o greșeală [...].

„Botezul" studenției

Pentru „botezul" studenției, am fost adunați, toți „bobocii" de la Filologie și Ziaristică în sala mare a Casei de Cultură a Universității, de peste drum de Stadionul Republican. Câțiva profesori, decanul Constantin Dobrovolschi (căruia îi voi acorda ceva spațiu, mai jos) ne-au urat bun sosit la Alma Mater, ne-au vorbit despre importanța studiilor și altele de genul acesta.

Apoi i s-a oferit cuvântul lui Vlad O. (care stătea chiar alături de mine, în ultimul rând), student în anul IV (Aveam să ajung coleg cu el la o publicație importantă, că nu îmi permit să spun că i-am fost chiar șef, de secție – dar ce șef, dacă șeful era doar unul, cel mai mare – dar asta peste vreo 15-16 ani după aceea. Și trebuie să adaug că era un băiat extraordinar, cu care m-am înțeles minunat, la un moment dat chiar am riscat să pornim o afacere împreună, dar am renunțat la doar câteva zile. Vlad m-a sunat și mi-a zis: *Ilie, ăștia (astea) ne fură de ne lasă cu fundu gol dacă nu e cineva dintre noi aici să supravegheze treburile*. Am renunțat, bineînțeles). Vlad avea pe atunci o mustață „a la Țiriac". A vorbit frumos, ne-a îndemnat să fim ascultători, să învățăm bine, să-i respectăm pe profesori, bla-bla-bla [...]. Când a revenit la locul său, l-am întrebat: *Ce a fost asta, Vlad?* Răspunsul a fost scurt: *Așa trebui*e!

Eu eram în relații bune cu mulți studenți mai mari de la Ziaristică [...]. Nu știu, poate din cauza (datorită?) numelui meu. Unii poate credeau că sunt rudă cu Andrei Lupan sau cu Nicolae Lupan, cine știe [...]. Efim Tarlapan, când ne întâlneam pe la Casa Presei, peste ani, când ne strângeam mâna, zicea râzând: *Uite, un Lupan care îmi place și care nu e rudă nici cu Andrei Lupan, nici cu Nicolae Lupan* [...]. Probabil, știa Efim ce știa despre cei doi Lupani (despre unul, cu siguranță, că fusese președinte al Uniunii Scriitorilor).

Dar să revin la „botezul" nostru de boboci și la Vlad O. Pe urmă am aflat că fusese un student rebel și și-a exprimat protestul față de mizeria stilului sovietic militarist de educație – mi-au povestit unii dintre foștii lui

colegi. Erau la o lecție de militărie (care dura toată ziua, o dată pe săptămână), în câmp, la trageri, la instrucție [...]. În fine, sătul de mușt ruluială și nervos, Vlad a aruncat Kalașnikovul, portharta și gamela, spre stupoarea colegilor, care au încercat să-l împiedice să facă acest gest nechibzuit [...]. Dar Vlad era de neoprit. Ofițerul care conducea instrucția a spus doar atât: *Tak-tak-tak, tovarișci*!

La scurt timp după asta, Vlad a fost încorporat în Armata Sovietică și, dus undeva în Extremul Orient, unde a „servit în Armata Sovietică" doi ani bătuți pe muche. S-a restabilit în anul la care își luase „concediu academic de doi ani" și a fost rugat să dea o lecție de bună purtare celor mai tineri [...]. Încă se putea spune că a scăpat ieftin, că putea fi acuzat de înaltă trădare [...].

Atmosfera la facultate

Atmosfera generală la facultate era una relativ suportabilă. Cerințele față de studenți erau obișnuite. Dacă aveai memorie bună, te descurcai la orice examen. Erau doar niște cursuri care știam că sunt inutile pentru noi, ziariștii, și încă ni se predau în rusește, cum ar fi economia politică ș.a. Limba rusă o cunoșteam destul de bine încă din școală, fiindcă am citit mult și în rusește. Dar o vorbeam cu accent, nu mă puteam compara cu cei din Chișinău, care, se zice, vorbeau rusește în pauzele dintre ore la școală, în oraș, pretutindeni. Uneori se mai copia, dar foarte rar, la un obiect sau două, dacă profesorul era mai indulgent. La cei severi nici nu riscam.

Colegi de facultate au fost de tot felul. Și mai buni, și mai slabi, și haioși, și câinoși, unii un pic „turnători", alții flegmatici, unii știau ce vor de la viață, alții au ajuns întâmplător la facultate [...].

Prima zi la facultate a fost una obișnuită, ne-au adunat pe toți într-o sală la Casa de Cultură a Universității, ne-au dat niște sfaturi, mă rog. Apoi am mers la Casa Presei într-o excursie pe la câteva redacții și ne-am fotografiat, toți studenții proaspăt înmatriculați, în fața actualului Palat Național „Nicolae Sulac".

Studenția, pentru unii, „floare la ureche"

Mulți chiar credeau, încă înainte de a deveni eu student, că studenția e o perioadă de distracție, pur și simplu [...].

Îmi aduc aminte, un vecin de-al meu, din Colibași, cu vreo nouă ani mai mare ca mine, care a devenit student după armată, pe când eram ado-

lescent, îi povestea altui vecin niște amintiri: *Ah, dar cum stăteam noi la cămin pe str. Florilor! Și fetele stăteau pe balcon ca pă-să-re-le-le* [...] *Iar noi eram beți pulbere* [...]. Din păcate, vecinul meu nu a mai terminat facultatea, a fost abandonat de aceasta după doi ani, a lucrat apoi ca electrician sau ceva de genul acesta [...]. S-a dus în floarea vârstei, ucis de ciroză hepatică [...]. Concluzia e că în primul rând trebuie să faci sport (măcar așa cât am făcut noi, cei de la Jurnalistică, pe care îi puteai găsi aproape zilnic pe terenul de fotbal de la „Injdorstroi" din spatele cinematografului „40 de Sfinți"), să combini și să ai echilibru în tot ce consumi: nici să nu te opintești prea mult cu învățătura, că poți ajunge la Costiujeni[172] din cauza unui efort mintal prea mare, dacă nu îți permit capacitățile, dar nici să nu exagerezi cu consumul de băutură [...]. Mai nou, unii medici spun că nici mâncarea îngurgitată din belșug nu prieste sănătății [...]. În fine, studenția nu înseamnă doar „trai, neneacă, cu banii babachăi" la cămin (loc unde nu am mai avut fericirea să stau în ultimii doi ani de studenție).

Vestimentația era după cum era buzunarul studentului sau, mai bine zis, al părinților. Mâncarea, condițiile de cazare, bursa erau aceleași pentru toată lumea, indiferent de instituție sau de oraș. În afară de descărcat vagoane (sau, cine avea noroc să-și găsească un loc de paznic la vreo grădiniță, putea trăi ca în sânul lui Avraam), ziariștii mai puteau face un ban (adică chiar și echivalentul la o bursă, publicând în presă, colaborând cu radioul). Distracțiile erau variate: teatru, cinema, discotecă, escapade pe la restaurant [...]. Multe plăceri erau legate de sport (am jucat tenis de masă pentru Facultatea de Jurnalism), de materialele publicate în presă, nu în ultimul rând, de iubiri, câte au fost [...].

Auditoriile

În auditorii erau afișate tablouri, harta URSS, portrete ale liderilor sovietici, portrete ale clasicilor literaturii „moldovenești", ruse etc.

Cursuri inutile și talent

Materia predată la orele de la facultate era ușor asimilabilă, iar unele cursuri erau chiar inutile. Pentru noi conta mult ce literatură citești în orele libere, ce ți-a rămas în cap, cum te va ajuta să devii un bun meseriaș. Înainte de toate, trebuia să fii meseriaș. Iar dacă aveai și o brumă de talent de la Dumnezeu, sigur că aveai o bucată de pâine asigurată.

[172] Spitalul Clinic de Psihiatrie (*n.n.).*

Disciplinele cu caracter ideologic

În mare măsură, erau discipline cu caracter ideologic, încât uneori ți se făcea greață. Dar nu aveai cum să protestezi sau să „ieși din front" fără riscul de a fi sancționat, uneori foarte dur.

Surse bibliografice

Exista suficientă literatură la Biblioteca Națională (pe atunci, „N.K. Krupskaia"), inclusiv Secția de literatură străină (în care era catalogată și literatura română). Se știa însă că orice abonat de acolo era trecut și într-un fișier la Securitate. Sursele bibliografice nu erau restricționate, pur și simplu, puse în circulație. Dar astea se mai găseau sub formă de *samizdat*, care circulau clandestin.

Când eram student, aveam obiceiul să-mi semnez cărțile, ca să nu se încurce în cămin, să nu se iște vreo ceartă: că asta e cartea mea, că nu știu ce [...]. Uneori mai scriam *ex-libris* și semnătura, bineînțeles, cu litere românești – Lupus.

Am avut profesori, unii așa și așa

Am avut profesori cunoscuți, somități în domeniu, nume notorii, precum Nicolae Corlăteanu, Ion Melniciuc, Nicolae Pogolșa, Gheorghe Rusnac, Vitalie Marin, Sergiu Pavlicenco, Mihail Grimberg ș.a. Cu unii, noi, studenții, aveam relații bune, cu unii chiar foarte bune, cu alții – mai reci, distante. Depinde cât de inteligent era profesorul. Ca în bancul despre un profesor și un student, la examen: dintre noi doi, dacă unul e prost, ce se întâmplă? Celălalt rămâne fără bursă, răspunde studentul fără a clipi [...].

Să vorbim despre profesorii noștri. Precum ziceam, am avut profesori de tot felul. Chiar dacă îi voi pomeni pe unii în treacăt, nu voi stărui asupra unor momente banale. Pe cine interesează asta? Să vorbim, în primul rând, despre profesorii care și-au lăsat amprenta asupra caracterului nostru, nu mă tem să spun, asupra destinului nostru de mai departe [...].

Acad. Nicolae Corlăteanu. Era o splendoare să asculți prelegerile lui. Chiar și când se apropia colocviul sau examenul la lingvistică, vorbele lui erau împănate cu fraze neaoșe românești, cu exemple care te îndemnau să cugeți și să cauți prin dicționare ce a vrut să spună. Numai cât face fraza: „Se strânge funia de par [...].". Pentru comparație, vorba lui Okorokov, înainte de examen: „Pošceadî ne budet!" (adică: nu voi avea milă, îndurare – o frază ce exprima esența masacrării de către bolșevici a tuturor oponenților [...]).

Dar voi mai reveni la Okorokov. Și la Klobuțki. Și la alții [...] (Apropo, o colegă de-a noastră se văicăra: *Vai, și nimeni n-a venit să-l petreacă pe dl Klobuțki la gară, când a plecat în Rusia, numai eu am fost* [...]).

Am avut profesori de o cultură vastă, pe care aveai plăcerea să-i asculți și cu care puteai discuta aproape orice. De pildă, la cursurile lui Sergiu Pavlicenco, auditoriul era mereu plin, și nu de frică, ci de plăcere, deoarece îți aducea mereu ceva nou, interesant, haios. Cu plete „a la Beatles", îmbrăcat la patru ace [...]. Pavlicenco putea recita din François Villon, ca să încheie neașteptat cu un vers despre ce ar fi simțit poetul când era dus la spânzurătoare: «И сколько весит этот зад/ Узнает только шея...», sau din Charles Baudelaire, tot în rusă. Pe atunci, nici pomină de „Florile răului" în traducerea lui Radu Cârneci la Chișinău [...]. Dar cât făceau istorisirile lui despre studenția-i de la „Patrice Lumumba" de la Moscova [...]. Ce mai, fetele se topeau după el. Dar nu aveau nici o șansă: Vitalia deja pusese gheara. Probabil, abia veniseră din Cuba când a început să ne predea Serge (sper să nu se supere pentru nota familiară) [...].

Sau discuțiile noastre cu profesorii [...]. Odată, țin minte (noi mai glumeam în timpul cursului), Pavlicenco și-a întrerupt discursul și o întreabă pe colega care stătea lângă mine: „Mardare, de ce râzi? Am spus eu ceva de râs?". La care Anișoara: „Lupan m-a făcut să râd [...]. M-a întrebat dacă am citit „Casa Buterbrod" de Thomas Mann și „Bel Ami" de „Ghi de Mopățan"[173] [...]. A râs și Pavlicenco [...]. Dar, de fapt, eu făceam haz pe seama unei colege, care, auzisem, o întrebase pe o altă colegă: „Fa, tu ai citit „Duminica" de Lev Tolstoi? Ei, „Duminica" era, de fapt, „Învierea", dar titlul „Voskresenie" îl puteai traduce cum te taie capul [...]. Nu a tradus cineva inițial un roman al celuilalt Tolstoi, „Hojdenie po mukam" – „Mersul prin făină"? („Calvarul", la București, „Drumul pătimirilor" la Chișinău) [...].

Dar profesorul Vasile Pojoga [...]. Un specialist notoriu (aprecierea dată de Anatolie Ciobanu, membru corespondent al AȘM) și un om bun ca pâinea caldă!

Sau profesorul Nicolae Pogolșa [...]. Era o plăcere să discuți cu distinsul filosof. Într-o zi ne spune – ba nu: ne ordonă să mergem la o expoziție personală a lui Mihai Grecu! Erau prieteni, din câte am înțeles, dar profesorul se gândea, probabil, mai mult la noi: un viitor jurnalist trebuie să cunoască și arta, nu numai istoria presei bolșevice [...]. Mă rog, discutam în limitele cenzurii ideologice, că eram toți adulți, vaccinați [...]. Odată,

[173] Guy de Maupassant, scriitor francez din sec. al XIX-lea (*n.n.*).

prof. Pogolșa ne zice: *Băieți, trebuie să ies mai devreme cu un sfert de oră, că am o întâlnire* [...]. La care Budeanu[174], mai obraznic, zice: *Da nu e nici o problemă, mergem unul dintre noi la întâlnire, dacă dvs. nu puteți* [...]. La care Pogolșa: *Bine, băieți, nu am nimic împotrivă, e vorba de soția mea, dar va trebui să merg și eu în locul cuiva dintre voi la întâlnire cu prietena* [...]. Ce mai, era haios, asta era viața, aveam unii profesori dintr-o bucată, nu ca alții, „făcuți cu deștul": scorțoși, încrâncenați, mereu încruntați [...].

Sau Gheorghe Rusnac, deși ne preda *Istoria PCUS*, avea un farmec aparte, discutam și despre viață, nu numai despre Stalin, Troțki și Beria, ci și despre trăscău, bere, despre emisiuni TV [...].

Sau prof. Costaș, chiar dacă era cu *Comunismul științific*. Nici nu știu pe unde mai este acum [...]. Chiar și domnia sa recunoștea că îi face o deosebită plăcere să discute cu studenții de la Ziaristică [...].

Dar Vitalie Marin, Ion Melniciuc, soții Ciornâi (ea, jovială, bonomă, el, serios, prea serios, încât nu l-am văzut niciodată zâmbind) [...].

În fine, am zis că am avut profesori de toată mâna [...]. Unii chiar păreau loviți cu leuca în cap. Să vă povestesc doar câteva cazuri, unele hilare, altele dramatice cu totul [...].

Era unul, Timofei Antipovici, un individ prost ca noaptea, de peste Nistru[175] (e drept că nu am avut „norocul" să ne predea și nouă) – studenții îi ziceau Timofei Antilopovici. Și ce-i vine în cap odată unui student (unii ziceau că a fost Nebunescu, alții ziceau că nu, altcineva a fost autorul, dar nu contează, important era instrumentul de lucru) – chipurile, să-i ia un interviu pentru radio lui Timofei Antilopovici. Vine „reporterul" cu o mașină de bărbierit, o bagă în priză într-un auditoriu și îi „ia interviu" prof. Antilopovici [...]. Stăteau unii colegi în cadrul ușii sau chiar în auditoriu și se tăvăleau de râs [...]. Vă dați seama ce a urmat când, întâmplător, a trecut pe acolo decanul [...].

Sau era unul Chiroșco, ne preda folclorul. Și acum îmi stăruie în urechi o frază de-a lui adresată cuiva care „l-a bruiat" la o lecție: *Măi, ce-am să te mai frec la examen!* S-ar părea, ce e mai simplu decât folclorul, frumuse-

---

[174] Gheorghe Budeanu, jurnalist, coleg de facultate cu Ilie Lupan (*n.n.*).

[175] Alte legende despre Timofei Antipovici: „Pedagogia sovietică e cea mai sovietică din toată lumea", „Beșica-i la Petrescu, i-o dă lui Ionescu, aista-i calicit și trântit la pomânt de Iordăchescu. Pălitură de osândă, și beșica chicî în voloc!". Sau celebra întrebare adresată în cadrul tratativelor româno-sovietice unui înalt demnitar român, mama căruia era pe patul de moarte: Șanti ci mai faci mă-ta, măi – *Kak pojivaet vașa mati?* (Ippolito Leca); „Șanti și mai fași regina-mă-ta?", adresată Regelui Mihai [...]" (Ilie Lupan).

țea, zestrea orală a unui popor, mai ales că studenții de la Filologie făceau practica folclorică chiar după anul întâi, mergând prin sate și culegând nestemate prin diferite zone [...]. Nu, puteai să știi toate variantele „Mioriței", el oricum îți dădea nota pe care o aveai la examenul anterior, de pildă, la *Istoria PCUS*. S-a ajuns până acolo încât un coleg care făcuse armata în structurile KGB, pentru un anumit onorariu (mă rog, o sticlă de vin, un prânz), falsifica nota din matricolă la Краткий курс КПСС[176].... Era un fel de Simonini al lui Umberto Eco, numai că de talie mai mică. Se încuia în camera lui și ordona să nu-l deranjeze nimeni timp de o oră. Apoi ieșea cu matricola cu nota „5" în loc de „3" la *Istoria PCUS*. Și puteai să fii *tabula rasa* la folclor, că Chiroșco îți dădea „5". Ăștia de la ziaristică erau mai șmecheri, după ce au prins firul [...].

Dar culmea ticăloșiei soroceanului Chiroșco a ieșit la iveală la un examen anume la filologi, care studiau folclorul și pe teren, nu numai teoretic, ca ziariștii [...]. Sărmanul Gheorghe Negru, de la Filologie, fie-i țărâna ușoară, luase „3" la *Istoria PCUS*, fiindcă un alt stălinel, Serghei Guțu, a fost neîndurător [...].

La examenul de folclor, deși a răspuns foarte bine, cel puțin satisfăcător, Chiroșco îi spune, chipurile, cu regret: Î*mi pare rău, tinere, nu îți pot pune mai mult de „3", că la Istoria PCUS ai luat „3"* [...]. La care Gheorghe, disperat, îl roagă: *V*ă rog, nu-mi puneți „3", că îmi pierd bursa [...]. *Uite, vă cânt o doină de la sud, de la Paicu* [...]. Chiroșco zice: *Bine* [...]. Și Gheorghe îi zice o doină de jale, încât plângea și pietrele din curtea blocului, numai nu un suflet împietrit [...]. Colegii lui lăcrimau pe hol ascultând doina de jale [...]. Ca, la urmă, prietenul nostru drag să iasă din auditoriu plângând [...], nemernicul de Chiroșco i-a stabilit verdictul implacabil: nu pot să-ți pun „4", pentru că ai „3" la „Istoria PCUS" [...]. Ce avea sula cu prefectura sau folclorul cu dictatura? Ei, uite că la Chirioșco avea [...]. Iată ce lichele corcolea la sânul său regimul ticăloșit până la marasm [...].

Latinii spuneau că „despre morți, numai de bine" (sau nimic, au adăugat mai apoi) [...]. Păi, dacă ne-am lua după latini, ar trebui să spunem numai de bine sau nimic despre Stalin, despre [...] continuați voi lista [...]. Dar tot latinii au spus, chiar dacă despre un filosof grec: „Îmi este prieten Platon, dar mai prieten îmi este adevărul". Așa că ne conducem după dictonul din urmă [...].

[176] Cursul scurt al PC al URSS (*rus.*).

Examen de „trei baluri!” [...] și blestem de nota „10”

Era la facultatea noastră un profesor, Roșca (parcă Serghei?), ne preda filosofia. Dar seminarele le aveam cu Dumitru Căldare, băiat de treabă (și acum, ajuns la o vârstă respectabilă), cu care ne înțelegeam și discutam la fel ca și cu Nicolae Pogolșa și cu alți profesori normali. Ei bine, avem examen la filosofie. Eu aveam o „meteahnă”: nu îmi plăcea să aștept, să am emoții, să văd cum tremură alții, întotdeauna intram la examen printre primii. Așa a fost și la filosofie. Trag biletul, în cinci minute mă pregătesc și ies la răspuns. Roșca mă ascultă (Căldare era al doilea examinator, Roșca fiind șeful comisiei, asta am înțeles pe urmă), mă laudă: *Văd că te descurci bine, tinere* [...]. *Dar nu prea ai fost la cursurile mele* [...] (Adevărul e că niciodată nu striga catalogul și eu, șmecher, mai chiuleam. Dar nu știam că are o memorie vizuală diabolică. Colegi (colege) care erau *tabula rasa*, dar nu au lipsit de la orele lui, au luat „4” sau chiar „5”, fără probleme!). Eu încolo, încoace, cum nu [...]. Roșca e implacabil: *Nu, că eu nu te țin minte* [...] *„Trei baluri!”*. Chiar așa a spus: „trei baluri!”. Măcar să fi spus: *Nota „3”* [...]. Eu încerc să-l conving: *Bine, dar am răspuns normal la toate întrebările* [...]. Acesta, nu: „trei baluri!”. Îi zic ultimul argument: Î*mi pierd bursa* [...]. Răspunsul: *Trebuia să frecventezi cursurile mele* [...].

Încerc să o iau altfel: să vă spun o parabolă filosofică [...]. Voiam să-i spun bancul cu profesorul care l-a întrebat pe student ce ar alege între un butoi cu vin și unul cu minte [...]. Sau acela: dintre cei doi dacă unul e prost, celălalt rămâne fără bursă [...]. Nu, frate, nici nu a stat să mă asculte, probabil, știa bancurile [...]. Trei și gata! Iar asta însemna că nu o să am bursă, fiindcă aveam deja un „3” la militărie [...]. A fost singura dată când am rămas fără bursă, dacă nu punem la socoteală că și după admitere am fost lipsit pe nedrept, fiind silit să renunț la bursă în favoarea căminului [...]. Ies Dunăre de mânios. Deși atunci nu fumam, cer o țigară de la un coleg fumător. Și, chiar dacă nu credeam în blesteme și nici în vrăji, zic cu voce tare (referindu-mă la Roșca, bineînțeles): *S*ă ajungi să nu ai bani de o pereche de pantofi, ticălosule!

Fiindcă pantofii erau foarte importanți pentru un student. Apoi urmau celelalte: cămașa, sacoul, pantalonii, ce e în cap, ce ai în pantaloni [...]. După câteva minute, Dumitru Căldare, care ținea la mine, iese un pic schimbat la față, și-mi zice: *Ilie, ce-ai făcut? Nu puteai să mai aștepți un sfert de oră? Că Roșca stă la examen cel mult jumă' de oră și pleacă* [...].

Culmea, peste mulți ani, fiind la editură, Mihai Mereuță, care fusese coleg de facultate cu Lucinschi, dar și cu acest Roșca, îmi povestește odată ca, printre altele: „Pe la anul întâi sau doi, Roșca și-a cumpărat niște pantofi frumoși, lăcuiți, cu care se lăuda la colegi și îi întreba: „Vă plac? Așa-i că-s frumoși?". S-a încălțat cu pantofii ăia o dată sau de două ori, a nimerit sub o ploaie și i s-a descleiat talpa la pantofi [...]. Pe urmă colegii lui râdeau: *Roșca își cumpărase pantofi dintr-un magazin din rețeaua de pompe funebre* [...]. Adică pantofi pentru morți. Nu știu câte perechi de pantofi a mai purtat Roșca după examenul de pomină, știu doar că îl mai pomenesc doar foștii colegi de la catedră. De studenți nu am nici o știre [...].

Spirka: Boris Spiridonovici Vizitiu

Boris Spiridonovici Vizitiu a fost un om de aur, ce mai. Era „patronul" grupei a 3-a. Toți l-am îndrăgit pe Spirka. Virgil Bohanțov, mare meșter la dat porecle, i-a zis odată „Spirka" lui Boris Spiridonovici Vizitiu, un om extraordinar, unul dintre profesorii iubiți de noi (fiindcă au fost unii „așa și așa", nu neapărat detestați, deși s-au nimerit și dintre aceștia din urmă). În fine, Spirka (el aflase că așa îi zicem, dar nu se supăra, fiind un om inteligent și de o bunătate rară) era șeful nostru ca și cadru didactic, pe când eram în anul II, la cules de struguri la Hâncești. Era o toamnă rece, ploioasă. Eram cazați în niște barăci, într-o tabără de pionieri. Unii colegi, ca să nu tremure noaptea, dormeau câte doi într-un pat, învelindu-se cu două pături. Într-o dimineață, Virgil, care dormea cu Savelie, zice râzând: *Și Sava, cu-ale lui „armeanskie șutki* [...]". Mă rog, omul glumea [...]. Eu, fiind cu imunitatea slabă din copilărie și fiindcă nu îmi plăcea să dorm cu cineva de același sex, am răcit, mi-a ieșit o frumusețe de furuncul pe frunte. Un student de la medicină, care trebuia să aibă grijă de sănătatea noastră, mi-a dat bilet de trimitere la doctor.

Am plecat la Chișinău. Fiindcă mi s-a eliberat certificat medical pentru câteva zile, am mers la Colibași să-mi văd părinții. Până la urmă, s-a adunat o săptămână de absențe. Când să-mi ridic retribuția pentru trudă la cules (care era un adaos substanțial la bursă), văd că am primit mai puțin. Eram la masă cu Iurie Zubcu și cu încă cineva și zic supărat: *Blea, Spirka mi-a reținut pentru mâncare și pe zilele în care am lipsit!* Iura îmi face cu ochiul, chipurile, uită-te în spate. Mă uit. La masa din spatele nostru stătea Spirka. Auzise nemulțumirea mea și-mi zice calm: *Uite ce, Ilie, poate că am greșit, nu am fost atent că ai lipsit, fiind bolnav, dar de azi înainte*

o să-ți rețin dublu pentru masă, fiindcă văd că tu mănânci tot timpul câte două porții [...]. Aici, m-a prins [...]. Dar nu s-a iscat nici un conflict între noi, amândoi fiind oameni pașnici și iubitori de aproapele. Ba mai mult, pe urmă am colaborat fructuos. Când eram la editură, i-am redactat niște traduceri și el tot mă lăuda că fac o treabă bună și-mi zicea că are un nepot pe care-l cheamă tot Ilie [...]. Ah, cât mi-e de dor de timpurile când Spirka era alături de noi [...]. Nu vorbesc de eroul lui Șukșin, ci de al nostru, cel neaoș, botezat așa de Virgil Bohanțov [...].

„Războiul" lui Mocreac

Șeful grupei a 4-a, din care făceam parte, era Ion Filipovici Mocreac. Mie îmi părea un om simpatic, deși unii studenți din anii mai mari îl mai luau peste picior. Odată, Petru Maleș (cine nu-l știe pe Maleș? – era unul dintre cei mai bătrâni studenți. După Hamâc, pare-se, era cel mai „vechi") intră la WC, unde îl găsește pe Mocreac (pe atunci nu erau cabine sau veceuri speciale pentru profesori), nu are altceva în loc de bună ziua și spune: *Ce, Ion Filipovici, ne mai pișăm, ne mai pișăm?* Ia, imaginați-vă, cam ce ar răspunde un profesor la o astfel de întrebare a unui student. Mocreac nu se pierde cu firea și îi răspunde: *Ia seama, Petrică, să nu te pișii tu la examen, mâine-poimâine* [...].

Ei bine, despre discuția asta am aflat mai târziu, dar eram odată cu prietenul meu Ion lângă blocul nr. 1 și îl întâlnim pe Mocreac. Pățise ceva sau avea niște probleme locomotorii, se sprijinea în baston. Eu, nu am ce face și, după „bună ziua", sub influența „toiagului păstoriei", recent publicată, îi zic cu respect: *Ion Filipovici, parcă ați semăna cu eroul nuvelei lui Druță* [...]. *Dar, dacă stau și mă mai gândesc, chiar semănați cu un mocan de la noi din Colibași, cu bastonul* [...], *la noi i se spune ghioagă* [...]. *V-ar lipsi doar un cojoc mițos din blană de oaie* [...]. Ion parcă se junghia a râde, dar parcă și se temea să-și arate sentimentele [...]. După ce ne depărtăm un pic, prietenul îmi zice: *Măi Ilie, da tu ești nebun* [...]. *Tu știi că ai putea avea probleme grave* [...].

Vorba e că Ion o pățise urât cu Mocreac. Profesorul nostru vine la cursul său, la care eram ambele grupe, a 3-a și a 4-a. Și începe să strige catalogul cu grupa a 4-a, nu cu a 3-a, cum era de obicei. Când ajunge la Mămăligă, Ion, nefiind atent, se ridică și spune: „prezent!". Deși era vorba de Parascovia Mămăligă. Buun. Acu, când face apelul la grupa a 3-a, Ion Mămăligă iarăși se ridică: prezent!

A fost un mic scandal. Ion a fost chemat la decanat, mustruluit pentru indisciplină, pentru lipsă de respect față de profesor [...]. Eu știam de asta, dar îi zic cu aplomb lui Ion: *Nu o să pățesc nimic, fiincă Ion Filipovici mă iubește* [...]. Ei, am spus-o și eu în glumă. Nu s-a întâmplat nimic, deși poate Ion aștepta să mănânc măcar o mică papară [...].

După mulți ani, pe când lucram la editură, după ce publicasem o serie de materiale de rezonanță (după părerea unora) în revista „Columna" și în „Literatura și arta", stăteam în stația de troleibuz lângă magazinul „Lumea copiilor" și-l văd pe Ion Mocreac cu încă un bărbat, pe care nu-l cunoșteam. Când m-a văzut, fostul meu profesor s-a repezit la mine, m-a îmbrățișat, mai nu m-a pupat, și îi zice însoțitorului său: *Uite, măi, ăsta e Ilie Lupan, fostul meu student!* Ce să mai zici după asta? Parcă ar fi fost un vis frumos [...].

Un student „cadru" sau „olteanul șmecher"

Participarea la demonstrațiile organizate de oficialități erau inevitabile, dacă erai obligat de șefi: decan, profesor etc. Eram în anul IV. În luna mai urma să nască Zaiață (așa o poreclise Virgil), adică Ludmila Bogomilov. Octavian Munteanu, soțul ei, ne-a rugat, pe la sfârșitul lunii aprilie, să donăm sânge, cine poate și vrea, că așa erau regulile și pe atunci, era nevoie de sânge proaspăt, de la tineri, nu neapărat pentru colega noastră [...]. Bineînțeles că am donat și eu 250 sau 300 ml de sânge, că nu era pentru prima oară, și nici pentru ultima.

Legea spunea că donatorul de sânge are dreptul la un prânz gratuit, chiar la un pahar de vin roșu și la două zile de odihnă [...]. Și ce m-am gândit eu cu mintea mea de oltean șmecher (cel puțin așa spun unii, că cei din sud sunt olteni, îi trădează și vorba, și comportamentul) [...]. Să profit de lege, ca să scap de parada de 1 Mai. Nu de alta, dar pe atunci nu circulau microbuze ca acum, și nu trecea nici un autocar prin Colibași dinspre Chișinău [...]. Ori trebuia să mergi o noapte întreagă cu trenul, până la Vulcănești, apoi să iei un autobuz spre sat, ori să pierzi aproape toată ziua cu autocarul: până la Cahul, apoi așteaptă alt autobuz sau mașină de ocazie [...]. Nu mai zic că de sărbători era un calvar să mergi la părinți. Calculul meu era simplu și logic. Scriu o cerere în care indic expres: „În legătură cu faptul că am donat sânge, am dreptul la două zile libere, rog să mă eliberați de la cursuri pe 30 aprilie și pe 2 mai". Și merg cu cererea la decan, Constantin Dobrovoslchi. Acesta îmi citește cererea, o mototolește

și o aruncă în coșul de gunoi și urlă la mine: „O să urmăresc personal ca să fii la demonstrație! Și să duci cel mai mare portret al lui Marx sau al lui Lenin!". Ei, s-a întâmplat exact ca într-o epigramă de-a lui Busuioc: am venit cu sula-n coaste și-am plecat [...] știți voi continuarea [...].

Bine, am suportat umilința, am suferit, ca mai tot omul sovietic, poate un pic mai mult ca alții [...]. Am dus portretul unui bărbos, că nu te puteai pune cu cei cu pâinea și cuțitul, că zburai nu numai din cămin, dar și de la universitate pentru nesupunere [...].

Culmea, decanul nu s-a mulțumit cu pedeapsa pe care mi-a aplicat-o fără drept de apel, m-a mai umilit și în fața a o sută de studenți. Cursul de literatură sovietică moldovenească îl aveam împreună, studenții de la Ziaristică și cei de la Filologie. Și, vă imaginați, Dobrovolschi nu are altceva de făcut, în loc să analizeze vreo lucrare beletristică (cea mai mare performanță a lui în domeniul criticii literare era: voi știți, eu am fost coleg cu Beșleagă, și el ne povestea încă fiind studenți că scrie o carte [...]. Era vorba de „Zbor frânt"), se apucă să analizeze comportamentul studentului Ilie Lupan. Și unde face decanul: *Vă închipuiți? Vine Lupan acesta, cu o geantă mare pe umăr* (nu am prea înțeles atunci: geanta era prea mare sau trebuia să o târăsc pe jos?) și îmi cere să-l eliberez de la parada de *1 Mai* [...]. *Da unde s-a mai văzut așa nesimțire, tovarăși? Noi l-am primit la facultate printre ultimii* [...]. *Ne-am gândit: hai să-l luăm, tovarăși, e de la sud, iar acolo e nevoie de cadre* [...]. *Și el – uite ce cadru* [...] *– să nu meargă la demonstrația de 1 Mai*.

Cel mai tare mă durea că mi-a șifonat iremediabil imaginea [...]. După asta mi-am cam pierdut curajul și „m-am reprofilat" pe fete de la alte facultăți, care nu îmi cunoșteau trecutul sau prezentul [...]. Cine știe dacă decanul nu și-o fi adus contribuția la clădirea destinului meu, cel puțin, pentru o bună bucată de viață [...]. Ei! Cum și-o face omul cu mânuța lui nu i-o face nici dracul [...]. În fine, nu i-am purtat pică, am locuit mai mulți ani într-un cartier, la Buiucani, mai jos de „Flacăra". Ne întâlneam uneori pe str. Creangă și mai schimbam câte o vorbă. Dar asta după ce m-am răzbunat. O răzbunare fără răutate, dar care mi-a adus satisfacție și care m-a ajutat să-l iert și să-l compătimesc pe Dobrovolschi [...].

După ce am editat cartea „Povară sau tezaur sfânt?", mulți profesori, filologi, istorici cu care colaborasem îmi deveniseră amici, ca să zic așa [...]. Ei bine, eram într-o zi la o catedră de la Facultatea de Filologie și jucam șah cu Gheorghe Rusnac (filologul, nu istoricul), zis și Lord. Așa i se

spunea fiindcă se îmbrăca foarte elegant, putea concura cu el doar Sergiu Pavlicenco. Și cum jucam noi șah, intră Dobrovolschi în birou (nu știu dacă mai era măcar șef de catedră sau simplu profesor). Dă bună ziua. Eu mă fac că nu l-am văzut, nu l-am auzit. Dobrovolschi se mai învârte pe acolo și, la un moment dat, eu zic: Și cum e treaba cu cadrele de la sud, tovarășe Dobrovolschi? Fostul decan tresare, apoi mă cuprinde de umeri și îmi zice pe un ton blajin: *Ei, dom' Lupan, hai, nu fi supărat, așa erau timpurile* [...]. La care „Lordul" a zâmbit pe sub mustață, știa el ce știa despre „toarșu' decan" [...].

Disciplinele preferate

Literatura (română, universală, rusă), gramatica (da, da, am învățat și gramatică – sintaxa, morfologia!), arta traducerii.

Altă lume

În vacanță sau în altă perioadă, fiind acasă, mulți dintre studenți ascultau „Europa Liberă", „Vocea Americii", posturi de radio care au contribuit, de fapt, la dărâmarea imperiului sovietic și la pregătirea generației de intelectuali care gândeau, nefiind îndoctrinați de ideologia comunistă sovietică.

Manifestări naționaliste

Depinde ce înțelegeți prin manifestări naționaliste. Dacă ceea ce considerau „eliberatorii" care îi obligau pe băștinași să vorbească rusește, iar aceștia (unii dintre ei) se încăpățânau să vorbească românește, iar cei dintâi îi acuzau de naționalism, da, au existat cazuri, dar nu la facultate, la universitate. Dacă a-ți iubi limba, neamul însemna „manifestare naționalistă", da, au existat manifestări naționaliste.

Evenimente istorice nu cred, dar a existat un caz: un student de la Ziaristică a smuls plăcuța cu inscripția «ул. Павел Ткаченко». A fost căutat timp de câteva săptămâni, arestat și judecat pentru naționalism, complot împotriva statului sovietic și mai nu știu ce. A făcut câțiva ani grei de pușcărie. După aceea, a fost trimis omul Moscovei la facultate, au fost făcute modificări în programa de studii, „strâns șurubul", fiind activată o rețea scârboasă de turnători [...].

Manifestări xenofobe nu prea am văzut.

Pregătirea ideologică

Foarte simplu: erau cursuri precum *Istoria PCUS*, *Filosofia marxist-leninistă*, *Economia politică* ș.a. Trebuia să susții examene, colocvii, dacă voiai să ai bursă. Cine avea imunitate la doctrinele băgate pe gât, rămânea om cu gândire lucidă, cine nu – devenea o unealtă a regimului, cu sau fără voia lui. În afară de aceasta, exista organizație comsomolistă, ședințe etc.

Compromis cu diavolul

Pe mine nu prea mă interesa activitatea comsomolistă, eu nefiind comsomolist în școală. Am intrat în comsomol fiind la o școală de meserii, după ce am picat examenul la Politehnică. Un prieten, din familie de baptiști, mi-a spus (chiar mi-a făcut cunoștință cu băiatul acela, din alt sat, tot baptist), că a fost exmatriculat de la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău fiindcă au descoperit că nu era membru al UTCM. Și-a terminat studiile la Riga, Letonia, autoritățile baltice erau mai loiale în privința credinței, nefiind atât de îndoctrinate ca cele de la noi. Sigur, voiam să devin student, nu vroiam să fiu luat la armată, de aceea, am făcut un mic compromis cu diavolul: m-am înscris în comsomol, ca să fiu sigur că nu voi avea impedimente din cauza unor tâmpiți, legat de comsomol.

Istorie cu brânză de oi în izmene și cu unt iscălit

Eram patru în cameră, la parter. Nu știu de ce, pe ăștia din anul I îi amestecau, doi „boboci" și doi cu armata făcută, și, de obicei, îi instalau la parter. Eu am nimerit cu unul cam de seama mea, care și-a dobândit, nu știu cum, prin ce efort, porecla de Nafanail, Afonea (probabil, după un film sovietic în vogă pe atunci), și cu doi mocofani cu armata făcută, care nu îi scoteau din „salaboni" pe junii lor colegi, mai ales pe noi, părtași de „celulă". Unul avea un nume milităresc ce amintea de regiment sau de divizie, că nu mai țin minte, iar celălalt, mai hain, parcă avea un prenume august, de împărat roman, și nume boieresc vechi.

Ei bine, coșmarurile prin care am trecut cu „iubiții" mei colegi și acum mă urmăresc, după atâția ani! Nu aș vrea să vă obosesc cu prea multe detalii, dar câteva se cuvine să le prezint. Nu cred că o să fac o bortă-n cer dacă voi spune că pe timpul sovietic studenții erau cei mai săraci cetățeni. Dar alții, știu că își puneau împreună sărăcia și mâncau împreună, împărțeau frățește un cartof, niște fasole [...]. Eu am crescut într-o familie mare. Bine, unul dintre colegi a venit cu ideea: fiindcă mâncăm împreună, punem toți

aceeași sumă și gătim pe rând [...]. Zis și făcut! Pe urmă, ce i s-a părut unuia dintre colegi, mai cu experiență din armată, zice: *Nu, așa nu e corect* [...]. Unul e mai mâncăcios, mai vorace [...]. Hai să împărțim, zice, pachetul de unt în patru și să ne punem fiecare semnătura pe bucata lui. Fiecare să fie responsabil de porția sa, ca în armată [...]. Bine. Pe urmă, unul scoate untul dintr-o noptieră și, dacă era cald, se topise, și nu-și puteau găsi „iscălitura" [...]. Au tăvălit cuburile celea de pe o parte pe alta, până „și-a găsit" fiecare „proprietatea legală", întărită prin propria iscălitură. Eu, dacă nu mai văzusem așa ceva, la început mă umfla râsul. Ba chiar mi-am amintit de niște oameni sărmani din Colibași, pe când eram copil, adolescent. Tata era grădinar vestit, aveam de toate în grădină, dar, „în companie", mergeam și eu cu prietenii în raiduri prin grădinile situate aproape de baltă. Și pe urmă povestea cineva despre doi copii dintr-o familie nevoiașă: *Cine mi-a furat pătlăgica? Mbuăhăhă* [...]. Erau atât de săraci, încât își împărțiseră cei câțiva curpeni de roșii și aveau grijă de ei toată vara [...].

Era de râs, dacă nu ar fi fost de plâns. Dar capac la toate a pus augustul nostru coleg, crescut într-o familie de intelectuali, dragă Doamne [...]. De zgârcit ce era, de teamă să nu-i mănânce cineva brânza de oaie pe care o adusese de acasă, a ascuns o bucată și a uitat de ea. Peste o vreme, vedem noi că ceva nu e în regulă, era o putoare în camera noastră, încât nu mai puteai suporta să stai o oră, necum să dormi noaptea [...]. Cei cu armata au început să caute vinovatul: că voi, „salabonii", nu păstrați curățenia [...]. Hai la făcut curat cu toții! Am măturat, am spălat podelele, am dezinfectat [...]. Am căutat pe sub paturile de fier [...], nimic, frate! Te trăsnea în nări! Hai să scoatem tot ce avem din șifonier, din noptiere [...]. Am scos tot ce aveam și hai să facem inventarierea lucrurilor, bucată cu bucată, piesă cu piesă [...]. Și ce credeți? Mama mia! În izmenele nespălate ale augustului nostru coleg stârcea o bucată de brânză de oaie împuțită!

După aia, vreo șapte ani de zile nu am mai putut mânca brânză de oaie, mi se întorceau mațele [...]. Dar și după asta am mai avut momente neplăcute cu netrebnicii de colegi, care, se pare, până la urmă, s-au dat la brazdă. Dar atunci eram disperat. La un moment dat, scârbit de tot ce mi se întâmpla, voiam să abandonez facultatea și să mă întorc acasă, unde mă așteptau părinții să preiau ștafeta de țăran modest, dar cinstit! Numai insistența prietenei și a bunului meu prieten m-au făcut să-mi continuu studiile și să răzbat la liman. Bineînțeles, în anul II cu alți colegi de cameră, ceva mai „altfel".

Căminul, cuibușor de nebunii sau Pulito și colegii săi (I)

După ce am primit înștiințarea oficială că sunt înmatriculat, firește, m-am prezentat unde mi s-a spus, în blocul nr. 1 de pe Kogălniceanu (pe atunci, str. Pirogov). Când am venit la decanat, eram deja cu lecția făcută, după ce vărul Avram mi-a spus că o să fiu întrebat ce aleg: bursă sau cămin, fiindcă nu ajung locuri la cămin pentru toți. Și m-a sfătuit să optez pentru cămin, fiindcă o lună vom merge în colhoz, iar peste câteva luni, după sesiunea de iarnă, dacă voi susține examenele bine, o să capăt bursă [...]. Că, la urma urmei, lasă că ne descurcăm cumva, ceva de-ale gurii de acasă, mai vii pe la noi, Lida (soră-mea) e alături [...].

Vărul meu, care a crescut fără tată (bun ca pâinea caldă, cum a rămas toată viața), mă îmbărbăta pe mine, cu ambii părinți în viață, încă în putere, iar eu, dornic de fapte mari [...].

Bine, când m-au întrebat ce aleg, am făcut și eu pe niznaiul: *Da ambele nu e voie? Adică și bursă, și cămin? Noooo, ori una, ori alta*. Șmecheri, profesorii ăia, dar nu aveai nici o armă împotriva lor [...].

Căminele de pe str. Ismail, unde s-au consumat multe iubiri, dar și drame, unde au rămas atâtea fete „un pic gravide", iar altele „gravide de tot", unde s-au format cupluri care au durat în timp, iar altele s-au destrămat după o mică adiere de vânt [...]. În fine, aici s-au format caractere, în pofida faptului că regimul voia cu tot dinadinsul să educe oameni care să susțină crearea noului *homo sovieticus* [...].

În anul I (chiar dacă am făcut niște bancuri, precum că aș fi locuit cu altcineva, care își ascundea brânza în izmene și își iscălea untul, asta a fost doar așa, de amorul artei), am stat în Căminul 8, camera de la parter din colț (cu Vadim Bacinschi, Ion Dimcea și Miron Dermenji), unde puteai veni noaptea oricât de târziu, fără a deranja femeia de serviciu (deși acestea erau de treabă, dar nu voiai să le strici somnul) și pur și simplu intrai pe fereastră cum ai sări un pârleaz [...].

Anul I a trecut cum ar trece o ploaie benefică peste sufletul unui tânăr dornic de cunoaștere, dar și de aventuri [...]. Ce să vă povestesc? Cum ne întorceam de la vreo șuetă nocturnă, eu și cu prietenul meu, târziu după miezul nopții, cântând pe lângă Lacul Comsomolist „Mai vino seara pe la noi, Ionele dragă...". Pe urmă, cineva care avea o cunoștință la miliție, ne-a spus: *Mă, da voi știți de ce nu v-au ridicat să vă ducă la „trezilkă? Fiindcă miliționii aflați la slujbă prin zonă erau fascinați, ei nu mai auziseră așa ceva* [...]. *Dar dacă ați fi cântat fals, precis că v-ar fi încărcat în dubă* [...].

Ei bine, după anul I, mai bine zis, după practica de vară, vin la facultate și aflu, cu stupoare, că nu am un loc în cămin. Cum așa? Mi s-a răspuns scurt: ori bursă, ori cămin [...]. Zic, bine, bursa mi-am câștigat-o muncind, la sesiune, dar căminul trebuia să fie garantat [...]. În fine, după multe rugăminți și milogeli pe lângă intendent (nu mai țin minte dacă am dat și șpagă sau doar am promis), mi s-a făcut un loc într-o cameră de patru persoane, eu fiind a cincea, dar așa, doar cu „viză de flotant" [...].

S-a adus al cincilea pat, am fost prezentat ca fiind, cum s-ar spune, un student nevoiaș (nu prea am auzit de studenți bogați la cămin, dar fie) care trebuie susținut sau măcar tolerat [...]. Colegii de cameră s-au dovedit a fi înțelegători: trei erau din anul I (Fedea, Pavel și Costea), iar al patrulea, unul Nebunescu, era la anul V și oricum venea rar în camera noastră, având o iubită în căminul de alături, la care înnopta de cele mai dese ori. Cu Fedea D. și Pavel N. aveam să împărțim aceeași cameră în anul următor, cu încă vreo câțiva colegi-prieteni [...]. Dar despre asta, mai târziu.

Nebunescu acesta era un tip simpatic, cu ochi inteligenți, jucăuși, ironic. Nu era arogant, că, uite, el e în ultimul an, ceilalți fiind niște puțoi [...]. Atât doar că nu îi plăcea să fie deranjat. Patul meu era chiar lângă al lui, și dimineața, când trebuia să mergem la ore, mă străduiam să nu fac zgomot, că omul se odihnea, cei din anul V nu umblau la cursuri. Mai ales că eu eram și a cincea roată la căruță [...]. Dar mi-a plăcut caracterul lui, bărbat dintr-o bucată [...].

În una din primele dimineți în noua componență, Fedea s-a apucat să se bărbierească cu mașina electrică, care făcea un zumzet agasant. Nebunescu nici nu s-a întors de pe partea pe care dormea, a strecurat printre dinți doar două cuvinte: „Fedea, jos!". Fedea s-a conformat imediat și a coborât la parter, în camera unde se călcau hainele, că era și acolo priză (Nu știu dacă e cazul să mai spun că Fedea a ajuns mai încoace deputat, iar acum, unul Filea îl împinge din spate să-l facă prezident [...]).

Nebunescu mi-a plăcut, am găsit repede limbaj comun. Poate că, de unde a văzut că am simțul umorului, eram la fel ca și el de la jurnalistică, ceilalți fiind la filologie [...]. Și, din vorbă-n vorbă (deși unele lucruri le aflasem de la alții), Nebunescu mi-a povestit niște lucruri tare haioase. În anul anterior, Nebunescu locuise la parter, chiar vizavi de „postul nr. 1", adică femeia de serviciu. Colegi îi avea pe niște țâncani, cum spunea el. E drept, unul dintre aceștia era cu armata făcută, dar tot țâncan era, de la anul I. De aici informațiile pe care le dețineam eu au fost completate

cu cele pe care mi le-a furnizat Nebunescu, care până la urmă ar ieși un ghiveci nemaipomenit, încât nici nu știu cum să vă povestesc: citându-l pe Nebunescu la persoana întâi sau povestind ca martor dintr-o parte [...]. În fine, Nebunescu a avut, pe lângă ceilalți doi colegi de cameră, unul extraordinar, ieșit din comun, fabulos. Îl chema Paul, iar Nebunescu îi zicea Paulică. Prietenul meu Nebunescu însă vorbea atât de repede, încât înghițea, nu știu cum, o vocală, și vă imaginați, din Paulică înghițea anume vocala „a". Până când Paul a observat că nu e ceva în regulă și s-a supărat, iar Nebunescu, ca să-l împace, i-a zis: uite, hai să-ți zic Paulito, ca unui italian, doar de la Râm ne tragem! Paul, avea să-i opună? Uite așa a ajuns Paulito, în pronunția lui Nebunescu – Pulito, încât toată lumea îl știa de Pulito, deși puțini îndrăzneau să-i zică așa în față, că îi sărea repede țandăra, deși de obicei era zâmbăreț [...].

Despre Pulito circulau fel de fel de bancuri, unele întemeiate, altele exagerate. De pildă, se spunea (chiar Nebunescu a confirmat) că își schimba maioul în felul următor: o săptămână umbla cu unul, apoi îl punea sub saltea și altă săptămână umbla cu altul. Apoi îl punea sub saltea pe cel cu care a umblat o săptămână și îl lua pe celălalt. Și tot așa. Nu știu, asta am auzit, eu n-am stat într-o cameră cu el, cel puțin, așa mi-a povestit Nebunescu [...].

Sau, chiar Pulito povestea: vine el de la țară, cu trenul. Ia troleibuzul de la gară, dar nu are bilet, sperând să meargă cumva câteva stații [...]. Intră controlorul și îi cere biletul. Pulito se caută prin buzunare, spune acuși vi-l arăt și, la următoarea stație, profitând de neatenția controlorului, cum zicea chiar el: „fac țuști și cobor pe ușa din spate", bucuros că a scăpat fără amendă. Troleibuzul se pornește și abia atunci Pulito își dă seama că geanta cu merinde pe care le aducea de acasă a rămas în troleu. Ori, sub influența lui François Villon („Dar unde sunt zăpezile de altădată?"), a ieșit odată cu schiurile lângă cămin, unde mai era un petic de zăpadă murdară [...]. Acesta era Pulito – original, mereu vesel, optimist, de parcă ar fi stat cu curul pe comoară, vorba maică-mi [...].

Odată, Pulito i se destăinuiește lui Nebunescu că nu participă la activități obștești și se teme că nu va avea cămin la anul. La care Nubunescu: Măi Pulito, de ce nu cânți în corul universității? Ăștia din cor au cămin fără probleme, mereu [...]. Pulito îi zice: *Da nu prea am voce* [...]. „Mentorul" îi răspunde: *Ia hai să te ascult*. *Uite, urcă pe taburetul ăsta și cântă* „Floricele pe câmpii, hai să le-adunăm, copii [...].". *Așa, da mai cu inimă*! Și Pulito

cânta, așa afon cum era, mai bine zis răgea, de le spărgea timpanele celor care treceau pe hol [...]. Locatarii se opreau și ascultau sunetele sălbatice care parcă erupeau de sub tavanul camerei lui Nebunescu și a lui Pulito [...].

Altă dată, Pulito i se plânge lui Nebunescu că nu prea are ținere de minte și se teme la seminarele de latină, că tov. Goldenberg (un evreu foarte erudit, cu școală românească) era extrem de sever. La care Nebunescu îi zice: *„Pulito, știi cum am rezolvat eu problema cu Goldenberg? Am vorbit cu el în prealabil și i-am spus: tovarășe Goldenberg, eu sunt cu armata făcută, nu cred că e bine să mă puneți în aceeași oală cu puștii ăștia cu caș la gură. Uite cum facem: când voi fi pregătit și voi ști tema, eu vă fac din ochi, iar când voi fi tabula rasa, o să-mi ascund privirea* [...]. Și omul m-a înțeles și nu am avut niciodată probleme [...]".

Și ce credeți că a făcut Pulito? I-a propus tovarășului Goldenberg ce l-a învățat Nebunescu. Mama mia! Ce a urmat! *O, tempora, o mores*! Dar era prea târziu: *Alea iacta est*! Goldenberg s-a plâns imediat decanului [...]. *Asinus asinum fricat*! Pulito a fost frecat ca un bou ordinar, sau ca un măgar [...]. Până la urmă, boul a recunoscut că Nebunescu l-a învățat ce să facă și ce să spună. Decanul, știindu-l pe Nebunescu, a râs și i-a zis: *Măi, păi tu să-ți pui mintea cu un netot?*

Bine, astea sunt, ca să zicem așa, apucături poetice de ale lui Pulito, dar în general, acesta era foarte pragmatic și disciplinat [...]. De pildă, Nebunescu îl roagă să meargă în sala de lectură de la etajul doi și să revină în cameră pe la ora 12:00 (sau 24:00, depinde cum privești lucrurile), că el are de discutat cu o domnișoară [...]. Păi uite, Pulito își face apariția exact la ora 12:00, cu nici o secundă mai târziu, și începe să bată insistent în ușă [...]. Iar camera era la parter, v-am spus, vizavi de masa femeii de serviciu [...]. Și nu că Nebunescu nu ar fi fost destul de persuasiv cu studentele, dar oamenii se mai odihneau după muncă, nebănuind că Pulito e atât de punctual [...].

După istoria asta cu „ora exactă", Nebunescu îi zice: Măi Pulito, da de ce nu-ți găsești și tu o fată, că, uite, eu aș sta în sala de lectură în timp ce tu te giugiulești aici în cameră și nu aș veni să bat la ușă până nu mă chemi tu [...]. La care Pulito, un pic rușinat: *Da eu nu mă prea pricep la fete*! Ei, nu e nicio problemă. Uite cum facem: *Tu intri în șifonier, eu aduc o fată în cameră și tu o să asculți ce și cum trebuie să faci și ai să acumulezi experiență* [...]. Pulito era un vlăjgan, să fi avut aproape doi metri cu tot cu pălărie [...].

Și a stat sărmanul câteva ore ghemuit în șifonier, în timp ce Nebunescu discuta pe îndelete cu fata, apoi îi preda colegului său de cameră lecții practice, cu scurte comentarii, parcă pentru un public nevăzut, cum ar fi teatru radiofonic [...]. Vă las cu imaginația slobodă să zburde ca niște miei pe toloacă [...].

După ce mi-a povestit Nebunescu aceste întâmplări hazlii, mi-am amintit de un caz destul de hilar, cu un erou asemănător lui Pulito. Eram copii de 11-12 ani, lucram la așa-zisul „kormoțeh" (secția de nutrețuri a colhozului), la un sâiac de porumb. Cu noi mai era și un flăcău tomnatic, cu numele Broască. La amiază, ne jucam de-a prinselea: ne cățăram pe pereții de scânduri ai hambarului, pe barele de sub acoperiș, săream în porumb, apoi iar alergam, urcam, iar săream [...]. Într-o zi, un tractorist, cu porecla Flaimuc, zice: *Măi Broască, mă uit eu la tine: flăcăii de seama ta râgâie de ch@...zdă, da tu te joci cu copchiii* [...].

Acu, stau și mă gândesc: Broască acela precis că nu era mai prost ca Pulito, chiar dacă nu avea nici zece clase [...]. Numai că Pulito, un adult infantil, deși avea armata făcută, din păcate, nu avea cu cine să se joace la căminul studențesc [...]. La noi, la Colibași, când e vorba de cineva naiv, cu minte de copil, de obicei se spune: *Ei, ăstuia îi pare baliga miere și puța păpușă* [...].

Căminul 7, cuibușorul nostru de nebunii [...] (II)

Când am văzut că în anul II mai am rămas fără cămin și, fiindcă aveam alergie de la activitățile obștești, am apucat taurul de coarne imediat după practica de vară: m-am oferit ca voluntar la corvoadă („Era să zic muncile lui Hercule la grajdurile lui Augias", dar ar fi prea bombastic), și am venit să lucrez la reparația căminului, ca să zicem așa, că totul era spoială. Ici mai căram niște moloz, colo mai dădeam cu peria, mai măturam [...].

În fine, alimentarea era pe seama noastră, desigur, apoi, dacă era corvoadă, bineînțeles, fără remunerare. Singura satisfacție mai era câte o aventură, dacă era [...]. Că tocmai era sezonul examenelor de admitere și căminul era plin de „trufandale" [...]. Într-o zi, intru în camera în care locuisem în anul I și găsesc acolo un flăcău simpatic, cu o claie de păr creț [...]. Îl rog frumos: *Nu vrei să mergi să te pregătești de examen în parcul eroilor de peste drum, sau în Cimitirul Central de pe Armenească, fiindcă acolo e liniște* [...]. Că eu aș vrea să-i dau niște meditații la istorie unei domnișoare [...]. El unde face: *Da, Ilie, nici o problemă!* Am rămas blocat

pentru câteva secunde. Oi fi fost eu celebru la facultate, dar nici chiar așa, să mă cunoască și pretendenții la studenție veniți de la țară [...]. *Ne cunoaștem de undeva?* – îl întreb. Da cum să nu, eu, cel puțin, te cunosc, ești un tip haios [...]. Sunt din Buda [...]. Consătean cu Ion Mămăligă, te-am văzut de câteva ori la noi în sat [...]. Aici, bineînțeles, mi s-au topit toate iluziile și orgoliul că aș fi celebru [...]. Așa am făcut cunoștință cu viitorul poet și prozator Nicolae Popa, deși el mă cunoștea [...].

Fiindcă am prestat muncă voluntară, noi, câțiva colegi care locuisem împreună un an în urmă, am avut privilegiul să ne alegem camera 35, cam pe la mijlocul etajului, cu fereastra care da în curte, adică nu se auzea zgomotul mijloacelor de transport dimineața, doar ciripitul păsărilor [...]. Fedea a adus-o pe soră-sa de la țară, care ne-a zugrăvit camera, cu „trafaret" (șablon), cu fundal verzui, ceva flori [...]. Am adus de acasă fiecare ce a avut: eu, un țol gros țesut de mama din cordele, care un păretar, care o față de masă [...]. A mai apărut nu știu de unde o etajeră, am pus-o chiar lângă ușă, că nu avea loc în altă parte, pe urmă am constatat că au dispărut mai multe cărți de pe ea [...]. Mă rog, intra un student și, dacă vedea că nu e nimeni în cameră, să nu iasă cu mâna goală, lua o carte de pe etajeră [...]. Unii împrumutau cărți și uitau să le restituie. La noi erau cărți bune, chit că Nicolae Toma ne mai aproviziona de la librăria „Drujba" din Cernăuți [...]. Am luat un televizor cu chirie din oraș, pe care l-am cocoțat pe șifonier, și aveam de toate: filme, meciuri de fotbal, de hochei [...].

Nu mai țin minte cum s-a întâmplat și cum au fost repartizați locatarii camerei 35, cert e că eram trei care locuisem împreună, subsemnatul, Fedea Deliu și Pavel Nistor, la care s-au mai adăugat bucovineanul Nicolae Toma și Vasile C. Adică, lotul complet plus 1. Pe urmă, a mai apărut Vadim Iutiș, coleg cu Nicolae Toma. Ce să mai zici. Eu, care am fost „în plus" un an înainte, nici nu aveam nas să crâcnesc. Pe urmă, Villi, cu care eram prieten, s-a dovedit că nu avea loc în cămin și l-am primit la noi. Bine, Nicolae și Vasile au găsit un pat de 1,5 locuri (erau așa ceva pe vremea sovietică, eu credeam că astfel de paturi erau pentru copii sau pentru cupluri din persoane suple). Deși Vasile nu era chiar suplu, era treaba lor cum se descurcau, dar dormeau doi în pat. Apoi, nu știu cum a apărut și unul Slavic, coleg cu Fedea și Pavel. Eram deja opt [...].

Înainte de a povesti istoriile și trăsnăile noastre, trebuie să mai fac o remarcă. Era în primăvara aceluiași an, când încă eram coleg de cameră cu Nebunescu, Fedea și Pavel. Vine într-o zi un băiat simplu, probabil,

muncitor la o întreprindere din capitală. Se prezintă la femeia de serviciu și roagă să o cheme pe Tania (eventual, putea fi și Svetlana sau Maria, sau cum vreți voi) din camera 32. Femeia de serviciu face fețe-fețe și nu știe ce să-i răspundă. Zice, în sfârșit: *Da nu locuiește nimeni acolo* [...]. Dar acesta insista [...]. Nebunescu tocmai era pe hol când a auzit tărășenia și i-a zis tânărului cu tristețe: *Du-te băiete, acasă! Vreo chioambă și-a bătut joc de tine* [...]. *Nu există camera 32, acolo e WC* [...].

Nu știu de ce, la sovietici (poate nu peste tot, în orice caz, la cămin) și veceul trebuia să aibă număr. Pesemne că nu se putea scrie, pur și simplu, WC sau, rusește, «туалет», că în franțuzește sau în română era mai greu [...]. Nu, veceul trebuia să aibă număr [...].

Așa: camera noastră pentru patru persoane era populată de opt oameni! Dar ce oameni! Zău că nu am ce reproșa nimănui, nici chiar mie însumi [...]. Este adevărat că, după sesiunea de iarnă, Villi și băiatul ăla, Slavic, pe care nu știu dacă l-aș mai recunoaște la o întâlnire întâmplătoare prin oraș, au primit locuri în căminul 16, „peste râpă" [...].

Cu Villi e altă poveste [...]. Nu știu cum ne-am împrietenit, rapid și temeinic, adică e o prietenie de durată [...]. Villi lucrase doi ani la o întreprindere din Riga, acolo se maturizase „ideologic" și se molipsise, probabil, de la letoni în privința „dragostei" pentru „eliberatori", dacă nu era chiar copt înainte de a merge încolo. În orice caz, înțelegea limba băștinașilor și rupea câte ceva, astfel încât, atunci când eram la Gagarin și jucam fotbal cu letonii, el mai strecura câte o replică în limba lor și aceia rămâneau dezorientați: *Ai dreacului, moldovenii ăștia, poligloți, cunosc și letona, nici nu poți avea secrete față de ei* [...].

Vasile și Pavel (care avea școala pedagogică), doi mari iubitori de muzică clasică și de operă, care își încheiau invariabil recitalul cu „pa-ram-pa-pam, pa-ram-pa-pam [...].", erau, cum s-ar spune, cireașa de pe tort. În timp ce noi preferam *The Beatles*, *Vîsoțki*, *Mondial*, *Roșu și Negru*, ei făceau ce făceau și ne puneau în fiecare zi muzică clasică și operă. Până la urmă, neau convertit și pe noi la gusturile lor. Aveam un pickup, adus de cineva de acasă, probabil, la care răsuna toată ziua muzică de pe discuri de vinil [...].

Sigur, cinci dintre noi dormeau în pat, iar ceilalți, pe jos, pe saltea[...]. Villi dormea pe cojocul meu din blană naturală de oaie, mițos, nici vânt rece nu-l ajungea [...]. Atât doar că, uneori, dacă se scula cineva noaptea să meargă la WC, mai putea călca pe cineva pe o mână, pe un picior sau chiar pe cap [...]. Dar astea erau condițiile și nimeni nu se supăra [...].

În fine, trebuie să recunosc că acela a fost cel mai frumos an din studenția mea. Poate pentru că în anul următor am renunțat la cămin, fiindcă barza era în zbor și nu aveam nici o șansă să obțin o cameră separată [...]. Vorba lui Creangă, mâncatul de dimineață și însuratul devreme sunt două lucruri bune [...].

Ei bine, a fost o perioadă splendidă, plină cu de toate. Aveam tot confortul posibil. Nimeni nu număra cuiva ouăle (vorba vine) aduse de acasă, nu își iscălea slănina sau untul, nimeni nu ascundea nimic, totul era comun, curat comunismul spre care râvneau constructorii socialismului dezvoltat [...]. Aveam loc la masă toți cei opt, mâncam pe săturate, beam pe săturate, apoi ne întindeam fiecare pe unde găsea loc, care pe pat, care pe scaun, la masă, priveam televizorul, cu o bericică în mână sau cu un pahar de vin, ce da Domnul!

Jucam belotă până amețeam, glumeam [...]. Villi îmi spunea „Tobă", fiindcă pronunțam ca la Colibași, „tobă" în loc de „dobă", lui Vasile îi spuneam „hai, cânticaciu" (adică cântărețul de operă) și tot așa, că nu mai țin minte toate glumele și poreclele [...].

Dar și citeam mult, că aveam ce [...]. Într-un cuvânt, ajunseseră să ne invidieze și fetele (era o cameră curată, îngrijită), dar și băieții (aveam televizor, muzică, era veselie nonstop), încât veneau uneori unii amici și se rugau să-i lăsăm să privească un meci la noi [...].

Răspunsul era, cel mai des, invariabil: în ungherașul roșu, la parter, acolo este televizor [...].

Dar ce mâncăruri gustoase preparau Pavel, Fedea, Vasile [...]. Îți lingeai degetele. Vasile, în genere, era gospodăros. La lavabou erau robinete (numai la sovietici puteai vedea așa ceva) pentru apă rece și apă caldă, dar separat. Adică te puteai spăla ori numai cu apă rece, ori numai cu apă caldă, care ajungea uneori ca uncropul [...]. Vasile găsise la piață un furtun cu racord bifurcat și făceam duș normal, chiar la lavabou, când doream [...]. Într-o seară, Slavic vine de la duș și îi zice lui Vasile: *Ion Anton* (marinarul, nu poetul) *te roagă să-i dai „dușul" să se spele și el* [...]. Vasile îi răspunde: *P*ăi, ce mai vorbă [...]. Apoi sare din pat: *Stai! Na, du-i asta! Și-i dă lui Slavic un furtun de cauciuc cu care de obicei șoferii scot benzină din rezervor, care nu se știe cum ajunsese acolo* [...]. Noi ne prăpădeam de râs. Apoi, peste câteva minute, revine Slavic. *Ce ți-a zis Anton?* Întreabă Vasile. *M-a înjurat rău, mai nu m-a plesnit cu furtunul* [...], zice Slavic, care era un fel de Pulito, numai că mai tânăr și mai naiv [...].

Frumoase vremuri, ce să zic [...].

Într-o zi, era o duminică frumoasă de primăvară. Nicolae mă îmbie: *Hai s-o vedem pe Liduța!* Hai. Lidia Tudorovna (așa îi mai ziceam uneori) era bufetiera de la baia de peste drum de spitalul de copii și de cinematograful „40 de Sfinți", la 100 m mai sus de cămin. Era frumoasă, durdulie și bună la suflet: uneori, când mai rămâneau câteva zile până la bursă, ne mai dădea câte o halbă de bere și pe datorie, nouă, celor pe care îi cunoștea bine și care îi eram, poate, un pic dragi [...]. No, hai, cât să ne fi reținut noi la bere: juma' de oră, 45 de minute, cel mult o oră. Dar să vedeți ce „minune" s-a întâmplat în acest răstimp [...]. Ne întoarcem noi la cămin, ne așezăm pe o bancă să ne odihnim, să mai tăifăsuim [...].Vine o colegă de-a lui Nicolae și ne spune tărășenia. Am izbucnit amândoi într-un hohot, lui Nicolae îi străluceau dinții de aur în bătaia soarelui [...].

Vasăzică așa. Vasile, colegul nostru de cameră, care era cuminte ca o fată mare și de obicei nu punea deloc gura pe alcool, ba chiar nici bere nu bea, s-a întors de la o nuntă în zori (Aici îmi amintesc o frază de la Victor Hugo despre un erou de-al său: „călit în beții [...]"). Ei bine, Vasile al nostru nu că nu era călit în beții, el în genere nu era călit pentru viață [...]. Pesemne că s-a lăsat dus de val și a băut niscaiva pahare, cu colegii [...]. Și s-a îmbătat criță, a venit de la nuntă și s-a culcat. Aici s-a rupt filmul [...].

Nr. 35 era camera noastră, drept la mijlocul coridorului la etajul II (adică etajul I, europenește). Vasile s-a sculat după câteva ore de somn și nevoia l-a îndemnat să meargă la WC, iar veceul, după cum v-am spus, era la nr. 32. Păi uite, cum a ieșit din cameră, Vasile a numărat trei uși până la veceu, dar a pierdut orientarea în spațiu și, cum stătea cu nasul în ușa noastră, în loc să o ia la stânga cu număratul, a luat-o la dreapta (să zici că pe calea cea dreaptă, ar însemna să nu spui aproape nimic) și a ajuns [...] la camera nr. 38, unde locuiau patru fete cochete. Ușa era descuiată (o fată pregătea micul dejun la bucătărie), nu era nimeni acolo. Vasile a deschis ușa la „cabină" (adică la șifonier), și-a făcut treaba, a ieșit liniștit și s-a dus și s-a culcat înapoi. Ghinionul lui a fost că l-a văzut cineva când ieșea [...].

Acu, când am aflat ce a pățit, am găsit și eu niște cuvinte de încurajare (tata îmi zicea că e păcat să râzi de un infirm, de un bolnav, dar de prostia omenească poți, chiar trebuie să râzi): *Am auzit că ai murdărit bastonul, Vasea* [...]. În orice caz, așa se spune la Colibași [...]. Acesta mai nu plângea. Zic: *Bine, măi, toate le înțeleg: ți-ai luat hârtie igienică din cameră, că acolo, la veceu, de multe ori nu e, ai găsit o cabină liberă, ți-ai făcut nevoia,*

te-ai șters frumușel la cur, dar cum ai tras apa după tine? Nicolae se tăvălea de râs și, deși îi era prieten mai apropiat, adaugă: *A găsit el, probabil, vreun șnur la vreo ie agățată pe umeraș* [...]. Noi râdeam, dar lui Vasile i-au dat lacrimile – parcă îi venea să râdă, parcă îi venea să plângă [...].

Cel mai haios ar fi fost dacă nu l-ar fi văzut nimeni când ieșea din camera fetelor, „după" [...]. Chit că nici el nu ținea minte [...]. Trebuia să aducă un câine dresat, să-i ia urma? Ca să-l mai consolez, îi zic: *Vasea, dragostea ta pentru artă te-a dat de gol. Dacă nu cântai o arie din „Cavalleria rusticana", după ce ai ieșit din camera nr. 38, cred că nimeni nici nu și-ar fi dat seama că tu ai fost pe acolo* [...]. *Iar tu interpretai rolul lui Turiddu, ucis simbolic de un căcat întâmplător în altă parte lăsat* [...] *Pa-ram-pa-pam, pa-ram-pa-pam* [...].

După aia, Vasile nu a mai ieșit din camera noastră câteva săptămâni, că tot nu umbla la cursuri, fiind pe ultima sută de metri la facultate și lucrând la teza de licență [...]. Nicolae îi aducea mâncare în cameră [...]. Nu știu când se ducea la toaletă (dacă se mai ducea, în genere) [...].

[...] Peste niște ani, Tudor Deliu ajunsese primar la Răzeni, Ialoveni. Sergiu Cucuietu, un prieten de-al meu și coleg de-al lui, m-a îmbiat odată să-i facem o vizită, după ce îl vizitasem pe Ion Găină, directorul Casei-muzeu „Alexei Mateevici" din Zaim. După ce ne-a arătat gospodăria și ce mai avea pe la primărie, după o masă copioasă stropită din belșug cu vin, Fedea, cum îi spuneam în cămin, a scos cartea mea de publicistică recent apărută și-mi cere autograf, zicând: *Ilușa, le-am spus mai multor, arătându-le cartea: Uite, măi, eu am stat într-o cameră cu autorul acestei cărți* [...]. *Și ce crezi? Nu mă credeau, ziceau că mă laud* [...]. Nu că aș fi rămas foarte flatat de ignoranța sătenilor pe care avea onoarea să-i conducă, dar i-am scris, din câte țin minte, cam așa: „Prietenului meu Tudor Deliu, cu care am locuit un an în camera 35 din căminul 7 al USM".

Doamne, ce vremuri au fost și ce a rămas din căminul 7, cuibușorul nostru de nebunii [...]. Doar amintirile [...].

Amintire neplăcută

Nici nu vreau să-mi amintesc [...]. A fost o încăierare în cămin, în care eu și câțiva prieteni am mâncat bătaie de la alți studenți, din alt an, inferior, care erau mai mulți, iar a doua zi ăia ne-au turnat la decanat ca fiind noi agresorii [...]. Am avut de suferit și eu, dar mai ales un coleg, care a fost exmatriculat [...]. Consecințele acelei întâmplări neplăcute m-au urmărit

chiar și la repartizare, la sfârșitul studiilor, când eram cât pe ce să fiu angajat la radio, dar a sărit decanul meu „binefăcător": „Cum? Vreți să-l luați pe Lupan, pe bătăușul acela?".

Sărbătorile religioase

Cât am fost student, nu am avut probleme cu sărbătorile religioase. Eram obligați să ne conformăm indicațiilor, eventual, restricțiilor, atâta timp cât eram în aria de influență a celor care ne monitorizau la facultate. Dar în spațiile cu care nu aveau tangență – ce puteau să ne facă? Dar, bineînțeles, pentru autorități ca și cum nici nu ar fi existat aceste sărbători, așa că nu exista „a doua zi de Crăciun", „a doua zi de Paște", cum sunt acum, libere. Erau zile obișnuite, de lucru, de studii [...].

Munca în colhoz combinată cu romantism

Munca în colhoz, toamna, timp de o lună și ceva, făcea parte din peisajul studențesc [...]. În primul an, în toamna lui 1975, am fost duși să-i ajutăm pe colhoznici să strângem roșii la Puhăceni, Anenii Noi, pe malul Nistrului. În anul II, am cules struguri la Hâncești, iar în anul III am sosit la Gura Bâcului, Anenii Noi, la strâns ceapă, și am fost cazați în conacul boieresc Drăgălina, cam în delăsare încă pe atunci. Acum, se pare că a ajuns doar niște ruine. Cred că cele mai frumoase pățanii le-am avut la Drăgălina. Poate că de unde eram deja mai copți (de, toamna în anul III e aproape juma' de facultate), da poate că așa a fost conjunctura. Pe atunci, toată lumea știa, în colhoz pe dealul mare [...] se mai *furlua* pe unde lucra omul. Nu că și noi, studenții, am fi fost hoți, dar mai făceam barter. De pildă, îi aruncam în remorca tractoristului Valera, care căra producția, un sac – doi de ceapă și el ne aducea, în schimb, o canistră de vin [...]. Eu trebuia să merg la nunta unei prietene de-a surorii mele, care îmi era și mie prietenă, Nina Topală. Și, de, student fiind și vântul șuierând prin buzunare, am plecat la Chișinău cu o geantă mare de ceapă, pe care am dat-o *engros* unei băbuțe la piața de peste drum de cinematograful „40 de Sfinți", am făcut bani de pus pe masă pentru două persoane (nu aveam chef să merg singur și am invitat-o pe o domnișoară de la Filologie, din alt an). A fost o nuntă de poveste în satul acela din Cimișlia, parcă Batâr [...]. Cel mai interesant că de prietena mea s-a îndrăgostit un puști de pe loc, de vreo 12-13 ani, și mă ruga să-i dau voie să o sărute, că mă și plătește. Am râs, zic las' că n-a murit mama fetelor, să mai crești un pic [...]. Până la ziuă mai era și

am mers să ne odihnim trupurile trudite. Nu, că puștiul se ținea de noi, că să-l luăm și pe el, în camera ceea unde ne-om odihni [...]. Sărmanul băiat. Cred că de-acu a ajuns și bunel, dar atunci a fost dramatic-haios, că nu s-a ajuns chiar până la tragicomedie [...].

În fine, viața la Drăgălina era de toată frumusețea. Este adevărat că s-a întâmplat o dată un mic incident, parcă ne-a șuierat glonțul pe lângă ureche [...]. Bineînțeles, seara organizam dansuri (era, din câte țin minte, un patefon acolo): fetele noastre, frumoase, „dansante", inteligente [...]. Ce mai încolo, încoace, ne distram în voie [...]. Dar într-o seară și-au făcut apariția pe teritoriul taberei noastre niște oaspeți nepoftiți: un grup de ruși din Varnița [...]. Nu că ne-am fi temut noi de concurență, da nu prea îi agreeam noi pe ruși, nici la facultate, darmite acolo, la Drăgălina [...]. Stăteau într-o parte, fumau, se uitau la fetele noastre, unii s-au așezat pe o bancă lungă și urmăreau ce se întâmplă pe „ringul de dans". Eram pe un domeniu public, ce aveai să le faci? La un moment dat, după un dans mai aprins, o colegă (pare-se, Veronica) îmi spune că o dor picioarele și ar vrea să se așeze. Eu, cavaler incurabil, zic stai că acuși rezolv! Mă apropii de rușii ăia și le zic: *B*ăieți, nu vă supărați, avem nevoie de banca aceasta [...]. Ei: *Cito? Ne ponimaem* [...]. *Govori po-celoveceski*[177] [...]. Le zic „po-celoveceski": *Nam nujen etot stul*[178]. Ei: *Netu zdesi nikakogo stula*[179]. Zic: *Horoșo, skameika*[180] [...]. Și aici s-a început cearta. Au venit și colegii, când au văzut că gluma se îngroașă. A apărut imediat și conducătorul nostru, un profesor de la filologia rusă, Hohlov (I-am schimbat numele, că nu am mai auzit demult de dânsul, poate copiilor săi nu le-ar plăcea), care a avut nevoie de mari aptitudini diplomatice, dar și de câteva înjurături tipic rusești, până i-a calmat cu greu pe conaționalii săi, ruși, intruși. Până la urmă, i-a convins să plece și să nu mai vină, ca să nu se ajungă la lucruri urâte, fiindcă toate studentele au prieteni [...]. Dar riscul era că rușii din Varnița puteau reveni într-un număr mult mai mare și cine știe la ce s-ar fi ajuns dacă nu era dârz profesorul nostru de la filologia rusă, un om dintr-o bucată [...].

Vorba e că, un an înainte, chiar la Varnița, avusese loc o crimă care a zguduit studențimea. În tabăra studenților au venit, tot așa, niște golani din partea locului, s-au luat la harță cu studenții, iar liderul acestora din urmă, un student de la drept, a ieșit să vadă ce se întâmplă și a fost înjun-

[177] *Ce? Nu înțelegem. Vorbește omenește* (*rus.*).
[178] *Avem nevoie de scaun* (*rus.*).
[179] *Nu-i nici un scaun aici* (*rus.*).
[180] *Bine, bancă* (*rus.*).

ghiat mortal de un localnic. Un băiat înalt, cu armata făcută, era căsătorit cu o fată de la Ziaristică și fusese trimis ca șef cu studenții de la Filologie [...]. Mai încoace, un coleg de breaslă, din promoția ' 85 de la Ziaristică, mi-a povestit ce s-a întâmplat la Stoianovca, unde, de fapt, studenții au fost cei care i-au provocat pe localnici, bătându-l cu cruzime pe un puștan din sat, care, de fapt, nu avea nici o vină, fiind confundat cu altcineva [...]. Flăcăii din sat au venit noaptea și s-au răzbunat, lăsându-i într-o baltă de sânge chiar în dormitor pe o parte din studenți, pe care i-au considerat vinovați [...]. După aceea, câțiva flăcăi localnici au fost băgați la pușcărie, iar unii dintre studenți, printre care și un viitor cunoscut politician, au umblat la tratament ani buni [...].

Ei bine, după acel incident nu ne-a mai deranjat nimeni la Drăgălina. Dimpotrivă [...].

Dar să le luăm pe rând, cu peripețiile. Viorel cu Virgil (Pare-se că a fost și al treilea cu ei, Mihai), s-au întors într-o seară din sat cu doi iepuri [...]. Furați, bineînțeles, cine ar vinde iepuri în toiul nopții? Țin minte, în copilărie, am fost luat și eu odată de câțiva prietenii la furat iepuri, dar „operația" a eșuat. Eu, care nu furam măcar o rublă de la părinți [...], la furat iepuri! Și nu era vorba de foame – doza de adrenalină era mare, dar dacă am fi fost prinși, ce mamă de bătaie aveam să iau, mai ales de la tata [...].

Ce mai veselie a fost [...]. Cineva i-a zis lui Viorel, cel cu inițiativa de a „vâna" urecheații: *Viorel, dacă află gospodarul cu pricina unde i-au dispărut iepurii, îi spunem că nu te cunoaștem, că a venit pe aici unul de peste Nistru, sau că te-am aruncat în Nistru când am aflat că ești hoț* [...].

Mai târziu am aflat că, pentru furtul iepurilor, Viorel urma sa fie exclus din comsomol și exmatriculat. Dar a sosit de urgență, la chemarea șefilor noștri, tatăl său, S.S., critic literar renumit, om mare, știut și bine văzut de autorități, și odrasla lui s-a ales doar cu mustrare aspră, eliberat din „funcția" de șef de detașament și urgent dus acasă. Viorel, fiind băiat de oraș, avea o slăbiciune pentru animalele domestice. Odată, fiind la nunta unei colege la Soroca, fată de gospodari, m-a luat să-l ajut să mulgă vaca: i se făcuse omului sete de lapte, ce vreți? Eu trebuia să țin vaca, iar el să ia poziția lui Romulus și Remus la lupoaică [...].

Altă dată, vine din sat un coleg de-al nostru, Le Rouge, „obosit" rău de tot, în plină zi. Și ce-i dă lui prin cap: se culcă în brazdă chiar la marginea campusului, ca să nu-l vadă profesorul. A fost nevoie de mai mulți colegi să-l acoperim, făcând zid în jurul lui până la catul de sus al conacului.

Profesorul nostru, rus, dar băiat de treabă. Odată, Valera, tractoristul, ne-a adus o canistră de vin și, când să intrăm în conac, ne prinde profesorul, ne confiscă licoarea și o duce la subsol, în sala de mese. Ei, acu ce-i de făcut? Și nici nu știam ce intenție avea: poate că omul avea de gând să servim cu toții la masă [...]. Sau poate considera canistra drept trofeu? Cineva veni cu ideea: hai să furăm canistra [...]. Eu am propus altceva: nu, canistra o lăsăm la locul unde a pus-o profesorul, deșertăm în alt vas conținutul și umplem canistra cu apă, ca să nu își dea seama imediat [...]. Zis și făcut! Am luat o căldare smălțuită din bucătărie, am umplut-o cu vinul din canistră, iar în canistră am turnat apă, dar fără să o mai clătim, să rămână un pic de culoare de vin *rozovior* [...]. Cineva îl ținea de vorbă pe prof. Hohlov, vreo câțiva stăteau de șase și am mers toți băieții la baie cu căldarea de vin. Chit că strigătul războinic, atunci când ni se aducea băutură, era (parcă și acum îl aud pe Le Rouge, la Hâncești): „La baie, măăăăi!".

La noi, la Colibași, una din glume e: „Ce înseamnă o căldare de vin pentru două femei sănătoase?" Aici însă era vorba de vreo 15-20 de tineri sănătoși [...].

Cineva avusese grijă să ia de la bucătărie ceva haleală care se încadra la noțiunea de „gustare frugală", câteva pahare și, cât te-ai săpuni, paharele au trecut din mână-n mână și s-a golit căldarea. Hohlov a venit la noi în baie, s-a uitat într-o parte, în alta: era acolo doar o căldare cu apă pentru a arunca peste pietrele încinse, că era o mică saună baia aia. Iar noi cântam: „Sus în deal, e-o casă, și acolo-i mândra mea [...]. Tânără, frumoasă, dac-o vezi, n-o poți uita [...]". Profesorul a ieșit cam trist, fiindcă nu a găsit nici o probă, iar hoțul neprins e negustor cinstit, vorba lui tata [...].

Era o toamnă caldă, însorită [...]. Seara, ne scăldam în Nistru. Odată, îi zic lui „Moișe": *Tu ai fost marinar, hai să înotăm până la celălalt mal*. Mihai, unde face: *Nu știu să înot* [...]. *Cum, măi frate, ai făcut armata la marină și nu știi să înoți?* El: *Nu, că eu am făcut armata pe submarin*... Le zic colegilor: dacă ar fi trei domnișoare frumoase pe celălalt mal, cine dintre voi ar risca? Le-am spus bancul cu cei trei bărbați, unul de 20, altul de 40 și al treilea de 60 de ani, care discutau variantele cu domnișoarele de pe celălalt mal al Nistrului. Cel de 20: haideți să înotăm la ele. Cel de 40: da poate le chemăm să vină ele pe malul nostru? Iar cel de 60: la ce bun, că și de aici se vede bine? Am râs cu toții, iar unul zice: *Într-adevăr, la ce bun să trecem Nistrul, că și pe malul nostru sunt destule fete frumoase* [...].

Țin minte, Mihai Delasoroca o zădăra pe o colegă, iar aceea: *Dă-mi pace, Mihai, ce vrei de la mine?* Iar Mihai i-a răspuns genial de simplu și frumos: *Da ce poate să vrea un băiat de 20 de ani de la o fată?*

Și, ca să vezi, parcă cineva ar fi vrut să glumească cu noi, într-o seară ne-a picat bob sositor un desant de fete de la un tehnicum (financiar, economic sau comercial, nu mai știu cum i se zicea, că acum se numesc colegii). Prospături, ce mai [...].

Chiar în prima seară, am stat la taclale cu responsabilul de atâtea fete proaspăt sosite, profesorul Suveică. Era un intelectual rasat, cu școală românească. Până a ne întâlni, dar și după, citisem mai multe articole semnate de domnia sa în presă. M-am întâlnit cu profesorul de câteva ori după ' 80, chiar și prin ' 90, am avut ocazia să-l cunosc și pe fiul său, Liviu, pare-se, îl cheamă, care a făcut Teologia la Iași. Când a făcut cineva o glumă că dânsul e ca un „cerber" care are misiunea de a păzi fecioria studentelor sale, el a râs: *M*ăi băieți, doar nu o să le țin de picioare pe fetele mele [...]. *Care are de făcut prostii, poate să le facă, eu sunt obligat doar să le duc vii și nevătămate la Chișinău* [...]. Noi, tot în glumă: *Iuhu!* [...] *avem dezlegare de la dom' profesor* [...].

Și, ca să vezi (adică nu prea s-a văzut, nici nu prea s-a auzit, dar vorba vine), cine a fost mai îndrăzneț și mai șmecher, într-un cuvânt, mai persuasiv și irefutabil, s-a înfruptat cu „prospături" la Gura Bâcului, pe malul Nistrului, un loc parcă binecuvântat pentru dragoste și aventuri [...]. Cine nu, a stat cu dinții la stele și a ascultat clipocitul apei curgătoare, visând să iasă vreo sirenă din Nistru și să-l apuce de picioare [...].

Vai, dar ce supărare a fost! Fetele noastre se uitau la colegi ca la niște vrăjmași, nici nu vroiau să vorbească cu noi. Într-un cuvânt, boicot total. Până la urmă, a ieșit, așa din joacă, un boicot reciproc. Noi, băieții, veneam de pe câmp încărcați în caroseria unui camion și, ca o replică la o celebră piesă, „Mexico, Mexico!", cântam: „Tehnico, Tehnico!".

Mi-am amintit tot atunci un cântec în vogă la Colibași: „S-aude valea vuind, vine badea șuierând, măi [...]". Îl cântam, iar la refren înlocuiam gerunziul: „S-aude valea u-uuuu, vine badea fiu-fiu-fiu-fiu [...]". Îmi pare rău, șuieratul nu poate fi redat grafic [...].

Fetele de la tehnicum nu au stat până la sfârșitul campaniei de recoltare, au plecat peste vreo două săptămâni, tot atât de subit cum au apărut [...].

Încet, încet, am restabilit relațiile normale cu fetele noastre, încât la revenirea la Chișinău se poate spune că eram ca și mai înainte, până la „parașutarea" desantului de fetișcane. Ba mai mult, ce ne-a venit nouă prin cap, să pecetluim prietenia eternă, am organizat o agapă la cămin, în cea mai mare cameră în care locuiau colege de-ale noastre. Dar numai grupa a patra, nu știu de ce. Trebuie să spun, fără să se supere cineva din grupa a treia, dar așa s-a întâmplat că în grupa noastră am nimerit studenți mai vizibili din toate punctele de vedere. Până și la distracție eram deosebiți: Igor și Val cântau la chitară, Coliță la acordeon, Ion Gurău la nai, Diviza avea o voce de bariton încât cred că ar fi meritat să cânte în strana unei biserici [...].

Ne-am veselit pe cinste, apoi am continuat distracția peste drum de cămin, la memorial. Cuiva i-a venit ideea să organizăm un concurs, după ce fiecare student și-a ales o parteneră: cine va rezista la cel mai lung sărut [...]. Nu mai spun cine s-a clasat pe locul întâi, că acuși se încep dezbateri, comentarii maliționase [...].

Asta a fost ultima toamnă „colhoznică" pentru mine, fiindcă în anul IV nu am putut merge la cules, fiind cu mâna în ghips, după o căzătură urâtă la fotbal. Stăteam în poartă, am sărit după minge și am fost secerat, iar aterizând pe zgura de la „Injdorstroi", mâna dreaptă mi s-a făcut ceva asemănător cu semnul infinitului. Villi a început să urle la cel cu vina și păcatul: *Ce, poți sări mai sus cu capul decât portarul cu mâinile?* Săracul Alexandru Șchendrea, a avut, probabil, remușcări mult timp (deși eu nu am fost supărat deloc, a fost un accident), de vreme ce a întrebat-o odată pe Nătălița[181]: Ți-*a spus Ilie că din cauza mea și-a fracturat cândva mâna?*

Iar la anul V, în genere, am fost scutiți de corvoadă: de, eram aproape jurnaliști formați, ne pregăteam să luăm pieptiș ultimele redute la Alma Mater [...].

M-am dus, așa, cu mâna-n ghips, la Cantemir, să-mi văd colegii. Seara, în dormitor, eram pe val cu glumele și cu luatul peste picior, încât un coleg (sigur, mi-am amintit, era Viorel) mi-a zis că, dacă nu aș fi cu mâna în ghips, m-ar lua la bătaie [...]. Am râs, zic: *Dacă am ajuns să ne batem din cauza unor glume, e trist de tot*.

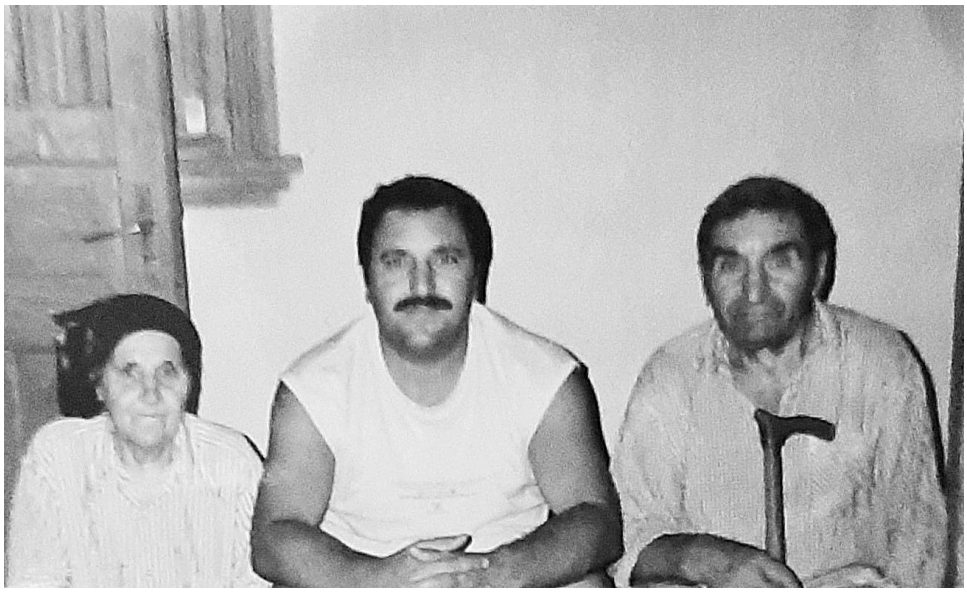
[181] Soția, jurnalista Natalia Hadârcă (*n.n.*).

După absolvirea facultății

Până a ajunge să-mi fac meseria de jurnalist, am lucrat la mai multe instituții: ca administrator la Teatrul „Luceafărul", educator la un cămin al Uzinei de Tractoare, intendent la Institutul Pedagogic „Ion Creangă". În 1982, m-am angajat la Editura „Cartea Moldovenească", unde am lucrat opt ani. De atunci și până în prezent, am muncit ca redactor de carte, reporter, analist politic, traducător. Am lucrat și în calitate de corespondent pentru Basarabia la câteva publicații din România, timp de șase ani. Scrisul și astăzi e viața mea de zi cu zi.

Notă. *Unele fragmente sunt preluate, cu consimțământul autorului, din cartea „Însemnările unui tânăr rebel", elaborată de Ilie Lupan*[182].

ANEXE[183]

Anexa 1. Ilie Lupan, alături de părinți, cei mai bun profesori, 2001

[182] Ilie Lupan, *Însemnările unui tânăr rebel* /Ed.: Constantin Manolache; resp. de ediție: Ion Valer Xenofontov/ Ministerul Educației și Cercetării, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan", Chișinău, S.n., 2022 (F.E.-P. „Tipografia Centrală"), 147 p.

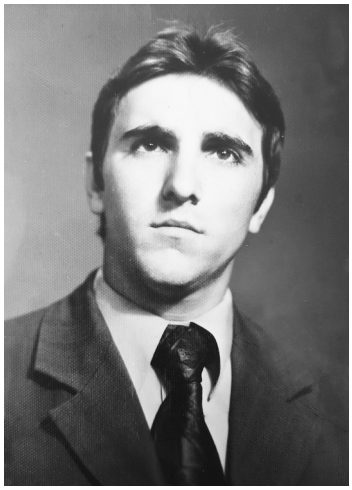
[183] Surse iconografice: arhiva privată Ilie Lupan.

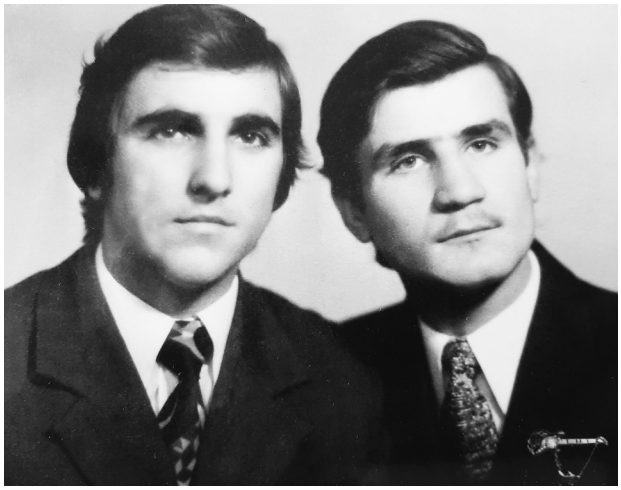
Anexa 2. Studenții înmatriculați la Facultatea de Jurnalism în 1975

Anexa 3. Întâlnirea absolvenților Facultății de Jurnalism, promoția anului 1980, 5 septembrie 2021. În prim plan: Nina Neculce, Veronica Tofan, Nicoli Rugaliova-Kustova, Silvia Grossu; mai sus, pe altă treaptă: Varvara Buzila, alături, în dreapta sa, profesorul Sergiu Pavlicenco; rândul doi-trei: Valerian Ciobanu, Igor Grosu, Mircea Blajin, Ion Diviza, Alexandru Roșu, Octavian Scutelnic, Nicolae Roibu, Ilie Lupan, Lenuța și Ion Mămăligă, Stefan Soltan și Constantin Bogdanaș

Anexa 4. Ilie Lupan, student în anul I

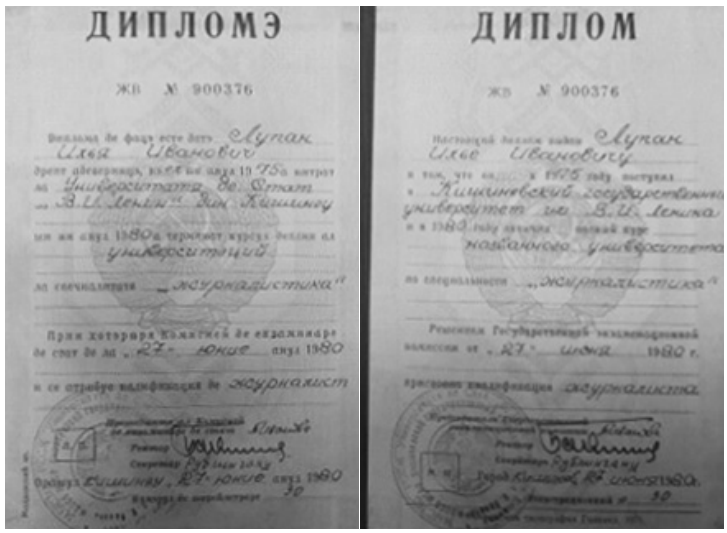
Anexa 5. Ilie Lupan cu Ion Mămăligă, prieteni la cataramă în anii studenției

Anexa 6. Studenți în anul I la Facultatea de Jurnalism. Ilie Lupan, primul din dreapta, 1975

Anexa 7. Studenții Valerian Cionau, Tatiana Florea și Ilie Lupan în Căminul nr. 7 al Universității de Stat din Chișinău, str. Ismail, 1976

Anexa 8. Diplomă de studii universitare a lui Ilie Lupan eliberată la 27 iunie 1980

Anexa 9. Livretul militar al lui Ilie Lupan, eliberat la 14 august 1981 și semnat „Lupus"

„MI-A FOST FOARTE GREU SĂ TRĂIESC DIN BURSĂ”

Stanislav Macarciuc s-a născut la 4 februarie 1939 în satul Osievka, regiunea Berșad. A reușit să supraviețuiască întreaga oroare a celui de-al Doilea Război Mondial. Multe tragedii i-au amărât copilăria, începând cu adăpostul în bordei și terminând cu pierderea membrului familiei. Anii săi școlari tot nu se asemănau cu viața obișnuită a unui elev. El parcurgea sute de kilometri și, uneori, chiar petrecea nopțile într-o instituție de învățământ pentru a obține o educație secundară. A urmat înrolarea neașteptată în armată și serviciul în Asia Centrală. După trei ani de serviciu militar, în 1963, a aplicat la Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Construcții Industriale Civile, unde și-a dedicat anii plini de evenimente. A combinat studiile, munca și distracțiile. Inginer emerit de proiectare al Republicii Moldova. Distins cu Medalia „Veteran al Muncii” (1987), Ordinul „Gloria Muncii” (2018).

Copilul războiului

Este necesar să remarc aici că am rămas numai cu mama, tatăl a murit înainte de război. Mama a absolvit o școală parohială din sat, patru clase. Aceasta se considera pe acele timpuri suficient [...]. Ea putea citi în limba ucraineană, rusă și slavonă veche. Era credincioasă, putea scrie și citi.

În comparație cu celelalte femei, era considerată foarte inteligentă, mai ales că putea citi cărți bisericești scrise într-un limbaj deosebit. Mama încerca să ne insufle dragostea pentru diferite sărbători bisericești. Dar noi nu eram atât de predispuși. Pentru noi erau mai interesante jocurile, dar onoram oricum sărbătorile religioase și bisericești. Seara, mama ne aduna pe mine și pe fratele meu și ne învăța cântecele religioase, astfel încât să ne putem ruga împreună, căci mama frecventa corul bisericesc. Se ruga mereu dimineața, aveam multe icoane. Biserica a fost închisă și, pentru a le păstra, mama le-a luat cu ea. Aceste icoane au fost cu noi mult timp, și când biserica a fost deschisă mai târziu, ea le-a dat imediat înapoi.

A rămas o mamă cu doi copii – acest lucru ne-a afectat viața, aflându-ne pe un teritoriu ocupat. Ocupația a durat aproape trei ani. Deseori trebuia să ne ascundem într-un bordei săpat în grădină, locuiam lângă pădure. Erau și partizani acolo [...]. Și, pentru a distruge partizanii, germanii au ars o parte din sat, care era aproape de pădure. Așa îmi amintesc că am trăit o bună parte a copilăriei într-un bordei, ne temeam [...]. Casa noastră a ars și, noi, practic ne-am mutat cu traiul în acel bordei. Părinții tatei locuiau în apropiere [...]. Trăiam la depărtare de o casă. Împreună cu fratele ne duceam acolo și ei ne hrăneau, dacă aveau ceva în plus.

Lupta pentru existență

Ne alimentau doar cu ceea ce cultivam în grădină, mai ales cu cartofi – atât. Adică, produse simple din grădină. Erau și păsări de curte și o vacă. În timpul războiului, soldații veneau și luau din gospodărie tot ce găseau bun de mâncare. În special, luau puii și laptele. Dacă existau animale precum purceii, atunci luau și purceii. Trebuia să ieșim în curte și să plângem ca să nu ne ia rezervele, dar ei nu se prea uitau la asta. Luau, și atât. Când satul a fost deja eliberat de armată, atunci s-a simțit libertatea, bucuria că nu trebuie să ne mai temem. Sentimentul că putem să ieșim să ne jucăm în curte cu băieții și fetele vecine era foarte puternic.

Fuga de la grădiniță

Mama știa carte [...]. Ea citea liber și scria scrisori în limba ucraineană. Ea se abona la ziarele de limbă rusă, pentru că știa să citească în slavona veche. Ziarul ei preferat era «Izvestia». Pentru că era cărturară, mama a fost angajată în serviciu ca director al grădiniței de copii. Eu frecventam grădinița, dar fugeam de acolo, pentru că era un iaz lângă noi și întruna

o zbugheam acolo. Mulți dintre copiii vecinilor erau fără tați, ca și noi, și ei, de asemenea, rămâneam singuri acasă. În 1946 m-am dus la școală, dar fratele a mers la școală cu un an mai devreme, în ' 45 [...].

La școală

În ' 46. Între anii '41– '44, copiii nu au frecventat școală, iar când în '45 lecțiile au fost reluate, au început a frecventa și toți copiii. Astfel, în clasa I erau copii de diferite vârste, unii dintre ei erau cu 4-5 ani mai mari decât mine. După sfârșitul celor șapte clase, care erau obligatorii pentru toți, unii dintre ei s-au și căsătorit. Acești maturi veneau oarecum de formă [...]. Noi, băieții, mergeam împreună la școală, iar ei, niște vlăjgani stăteau acolo. Se vedea clar că nu erau interesați de carte. Erau doar obligați să finalizeze șapte clase. Eram până la 30 de copii în clasă, și nu a existat una, ci două clase paralele. Toată lumea vorbea limba ucraineană. Era școală ucraineană. Ei bine, dar te considerai cu adevărat adult doar dacă aveai 21 de ani.

Toți copiii erau la fel. Îmi amintesc că nu a existat nicio diferență. Au fost copii care studiau bine, dar și care studiau mai rău, însă din punct de vedere material toți erau egali. Nu erau nici bogați, dar nici săraci nu erau. Cu toate că o duceam greu. De exemplu, noi eram doi în familie, așa că erau necesare două perechi de pantofi, dar nu-i aveam. Erau vremuri când aveam doar o singură pereche de încălțăminte: fratele care învăța până la prânz purta pantofii în prima jumătate a zilei, iar când venea acasă, mi le dădea mie. Eu încălțam aceeași pereche de pantofi și mergeam mai departe la școală.

Dar, totuși, era interesant și distractiv. Deși, ce este acum, atunci nu era [...]. Nu aveam biciclete, jucării. Totul era lucrat manual. Țin minte că am făcut o dată schiuri, altă dată patine. Patinele erau din lemn, câteodată una din lemn și cealaltă din fier. Am făcut și sănii, practic toate erau din lemn, atât de mari, încât se puteau așeza 4–5 persoane. În jurul nostru am avut o zonă muntoasă, și iernile [...] au fost foarte reci și înzăpezite. Dar ne-am adaptat la această viață.

Greutățile copilăriei

Copilăria este întotdeauna plăcută. Deși am trecut prin greutăți mari, a fost greu din punct de vedere financiar, pentru că erau vremuri grele, copilăria noastră a fost bună.

Recrutat pentru ziarul de perete

[Fratele meu] era cu doi ani mai mare și a început a învăța cu un an mai devreme. Era foarte dificil cu materialele de scris – nu existau nici cerneală, nici caiete. Făceam cerneală din material natural – pomușoare de soc [...]. Mama se străduia mult ca noi să scriem corect și îngrijit. Acest principiu al ei a avut un impact considerabil. Eu, ca și fratele, am avut o caligrafie foarte frumoasă. Astfel, deja în clasa a V-a am fost recrutat ca să scriu pentru ziarul de perete, deoarece aveam un scris caligrafic, citeț, frumos.

Ajutorii mamei

Când mama pleca la muncă, trebuia să lucrăm acasă. Trebuia să cultivăm grădina, să săpăm, să paștem vaca, să pregătim furajele pentru iarnă [...]. Nu puteam să ne permitem să hoinărim, pentru că mama toată ziua era la muncă. Când venea seara, întreba imediat: *De ce nu ați făcut asta?* Ea ne pedepsea foarte dur dacă nu făceam ceva util. Din acest motiv, puteam primi chiar și câte una după ceafă dacă leneveam [...].

Venit suplimentar

Aveam aproape o stație de cale ferată, toamna acolo se aducea sfeclă de zahăr. Când mașinile ajungeau pline și se descărcau, noi așteptam plecarea lor și [...], când se făcea curățenie, ne duceam și o ajutam pe mama să strângă sfecla de zahăr. Acolo rămânea multă sfeclă de zahăr, pentru că toate procedurile se făceau manual și rămânea o mulțime de bunătate pe jos [...]. Noi coceam și mâncam această sfeclă, care era chiar foarte gustoasă. Grâul și secara, de asemenea, erau recoltate manual, iar noi și acolo ne duceam la făcut curat. După ce toate lucrările se încheiau, și de acolo strângem ceea ce rămânea, și acesta era un venit suplimentar pentru noi.

Cărți puține

În clasa a IV-a, după absolvire, am susținut toate examenele bine, deși, pe când eu mergeam la școală, nu existau cărți. În clasă erau maximum două-trei cărți. Copiii au întocmit un program, astfel încât învățam pe rând: citea mai întâi unul, apoi altul, apoi al treilea, al patrulea etc. Ne transmiteam cartea unul altuia. Era foarte incomod. Exista o bibliotecă în școală, dar acea literatură, manualele de limbă ucraineană, manualele de matematică – erau în cantități foarte limitate. Trebuia să facem temele pe

rând; ei bine, unul le face, iar altul – nu [...]. Nu era foarte comod, pentru că nu aveam timp și trebuia încă să-ți ajuți mama acasă, era prea târziu să-ți faci temele, iar lecțiile [...]. Seara nu aveam electricitate, în schimb, aveam o lampă cu kerosen[184], care părea să lumineze. Dar mama era strictă în acest sens, dacă nu făceam temele, obișnuia să ne certe, să ne pedepsească („nu vei merge să te joci nicăieri până nu-ți vei face temele"). Ea ne-a ajutat, în primul rând, la matematică, ne obliga să citim intens. Pentru a ne dezvolta cunoștințele, mama ne obliga să ne înscriem la biblioteca școlii [...]. Și profesoara ne obliga s-o vizităm, să luăm cărți pentru copii, să facem notițe. Acum nici nu-mi mai amintesc ce cărți citeam, dar erau cărți simple pentru copii. Ca să nu trișăm că citim, ea [bibliotecara – *n.a.*] ne verifica: *hai spune, ce-ai aflat de acolo?* Noi, indiferent dacă o citeam până la capăt sau nu, ne făceam notițe.

Cartea preferată

Nu-mi mai amintesc care era. Atunci erau destul de puține cărți pentru copii, mai tîrziu au apărut cărți realizate de scriitori renumiți. Dar regimul stalinist a interzis multe cărți, unii scriitori au fost interziși [...]. Totul a fost distrus, apoi restaurat cu timpul. Cărțile erau în rusă și în ucraineană.

Limba ucraineană și limba rusă

Noi studiam ambele limbi. Limba rusă am studiat-o până în clasa a X-a. Paralel se învăța ucraineana. Aveam literatură ucraineană și literatură rusă.

Sceptici față de limba germană

Printre ele se număra și o limbă străină – germana. Era din clasele VI–VII, se pare, sau din clasa a V-a [...]. Noi eram foarte sceptici față de această limbă [...]. Deși noi nu o cunoșteam deloc. Aceasta se datorează faptului că profesorul era singur un german, și ne citea nouă [...]. Era deja bătrân, și noi, ca copiii, glumeam pe seama lui, ascundeam anumite realități [...]. El scria pe tablă, noi ascundem de el catalogul. Dar apoi am regretat că îl tratam atât de rău. Când eram deja la universitate, a trebuit să susțin examenul de stat în limba germană și a trebuit să studiez destul de aprig pentru a-l promova. Dacă aș fi studiat mai bine [...].

[184] Gaz lampant (*n.n.*).

O singură învățătoare și mai mulți profesori

Până în clasa a IV-a era o învățătoare, care ne-a învățat patru clase. Prima profesoară era în vârstă, amabilă și îi trata pe toți elevii ca pe copiii ei. Am iubit-o foarte mult. În clasă erau copii care, de exemplu, nu au mers la școală în timpul războiului. Din clasa a V-a am început să învățăm mai multe discipline – limba rusă, limba ucraineană, matematica, istoria, geografia. Fiecare disciplină studiată era predată de un singur profesor. Fiecare obiect de studii avea profesorul său.

Manualele de istorie

În mod obligatoriu, învățam. În general, da, citeam multă istorie. Ca de obicei, mai mult din manuale de istorie, așa cum erau ele la școală: istoria antică, feudalismul etc. și istoria perioadei presovietice. Dar acea perioadă nu era studiată atât de mult. Cea mai mare parte a acestei discipline de studii era dedicată istoriei URSS.

Doar versuri lirice

În literatura rusă, care a fost studiată, sau în cea ucraineană, nu exista niciun fel de proză militară – doar versuri lirice.

Foametea

Cum se începea vacanța de vară, o ajutam pe mama: trebuia să câștigăm bani și ne angajam la ferma colhozului ca să paștem vitele. Am lucrat astfel trei luni întregi. Am ajutat-o pe mama să primească [...], care bani!? Erau zile întregi de lucru, dar răsplătite cu bănuți. Mama era bucuroasă că o ajutam măcar cu ceva, pentru că au venit vremuri foarte dificile în perioada postbelică, pentru că a fost foamete, foamea cea mare. Mulți oameni au murit de foame. Chiar și noi am simțit această năpastă când s-a îmbolnăvit vaca și a murit, iar noi am rămas fără lapte. A fost foarte greu atunci. Când fratele a terminat șapte clase, a început să lucreze și deja contribuia și el la bugetul familiei. A plecat la școala feroviară, iar eu [...] am rămas.

La școală: 20 km pe zi

După ce am terminat șapte clase, am mers să studiez în a VIII-a, a IX-a, a X-a. În satul nostru așa sistem nu exista, trebuia să mergem în satul vecin [...]. Școala se afla la mai puțin de 10 km. Trebuia să merg în fiecare zi, 10 km încolo și 10 km înapoi [...]. Iarna ni se dădeau niște cabinete

special în care înnoptam. Acolo era o sobă, lemne, cărbune și paturi. Când totul era acoperit de zăpadă, rămâneam peste noapte în clasă: acolo ne pregăteam temele și dormeam. Trăiam și câte o săptămână, două. Aveam în școală paturi [...]. De acasă luam mâncare pentru o săptămână întreagă, apoi sâmbătă plecam acasă și iar ne umpleam desagii cu merinde. Sâmbătă și duminică eram acasă, iar de luni – iar la școală, unde stăteam până sâmbăta următoare. Trebuia să iau mâncare cu mine, un fel de mâncare [...]. Țineam totul în noptieră, pâine, o bucată de slănină, cine ce avea. La școală nu exista cantină, nu se dădea nimic. Pur și simplu, mâncam cum puteam. Acum este posibil să mănânci la școală. N-am fost hrăniți atunci, însă datorită propriilor rezerve de acasă, puteai mânca o săptămână întreagă [...].

Pe atunci foarte puțini elevi își continuau studiile în clasele a VIII-a, a IX-a și a X-a. Unii vroiau să învețe, dar nu puteau, pentru că trebuia să lucreze ca să-și ajute familia, iar alții pur și simplu, nu rezistau să învețe în acele condiții. Școala era prea departe. Drumul de acasă spre școală îl parcurgeam în 1,5-2 ore, drumul înapoi – tot atâta timp dura, apoi mai trebuia să lucrăm și prin gospodărie [...]. Era nevoie de foarte mult timp. Deși, conform orarului de atunci, primele lecții erau mai puțin importante, de exemplu, *Educația fizică*, *Munca*, limba străină – *Germana* și altele [...]. Astfel, cei care nu reușeau să vină la școală la prima lecție, să nu piardă materia serioasă de studii. Practic, toți copiii care locuiau în satele îndepărtate întârziau, deoarece această localitate includea mai multe regiuni, iar cei din vecinătate – veneau toți. Când am terminat clasa a X-a, s-a deschis o școală în satul nostru, pentru 10 clase. Se construia pe vremea când eu studiam în satul vecin, așa că n-am avut noroc: am mers trei ani pe jos, căci biciclete atunci nu existau.

Vestimentația

Toată lumea purta ce avea. Încercam să menținem hainele curate, pentru că nu era atât de ușor să porți vechituri și ele să arate bine, totuși menținem mereu curățenia. Când veneam la școală, profesorul verifica întotdeauna dacă suntem spălați, dacă urechile, gâtul sunt curate, gulerele – la fel. Ca să nu existe păduchi, pentru că după război erau mulți păduchi. Ne străduiam să facem dezinfecție, dar [...]. În clasa a VIII-a, a IX-a, a X-a, eram deja mature și avem grijă de noi.

Ascultam ce era pe acolo

Era doar un radio. Am auzit pentru prima dată informații radiofonice când eram în clasa a VIII-a. Vecinii aveau un fel de aparat de radio, pe care chiar ei l-au și făcut. Erau meșteri buni [...]. Noi ne plimbam, ascultam ce era transmis acolo [...]. Nu știri dacă ne plăceau tare concertele de la radio. Știrile ne interesau cel mai mult, căci ele se construiau după schema: ce? unde? pentru ce?

Examenul maturității

Visul meu era să termin zece clase și să merg la o instituție de învățământ superior. Am susținut examenele de absolvire [...]. Am avut 10 examene în clasa a X-a la școala noastră. Am susținut toate materiile: *Limba ucraineană*, *Limba și literatura rusă*, *Matematica*, *Fizica*, *Chimia*, *Istoria*, *Geografia*, în general, am promovat toate cele 10 examene.

Prin urmare, am terminat 10 clase. Fratele mai mare absolvise deja școala feroviară și lucra, adică era angajat oficial la serviciu și am decis să-mi continuu studiile. Mama voia să aplic la o instituție de învățământ. În timpul examenelor de absolvire, mama s-a îmbolnăvit grav și a avut nevoie de o intervenție chirurgicală urgentă. Între timp eu reușiserăm să depun actele la Tehnicumul de Construcții Auto din Harkov, dar, din cauza că mama era internată în spital, nu am putut să susțin examenele de admitere. Respectiv, mi-am retras documentele, pentru că nu m-am prezentat la examene și timp de un an am fost lângă mama. În acea perioadă, acceptam orice loc de muncă care-mi era oferit în ferma colhozului, ca să câștig bani pentru alimente. La sfârșitul anului, mama se simțea deja mai bine și am decis totuși să-mi încerc norocul a doua oară. Am întâlnit întâmplător un bărbat care studia la Tehnicumul de Construcții din Chișinău în anul III, mi-a spus: *Unde vrei să înveți?* Îi spun că voi merge la universitate [...]. Dar acest proces durează cinci ani, mama nu mă va putea ajuta. Și am decis că trebuie să intru într-o școală tehnică pe baza de 10 clase, unde trebuie să învăț doar doi ani și jumătate. Știam că între doi ani și jumătate și cinci există diferență, însă după acești doi ani și jumătate voi putea merge la muncă. Așa am intrat la Tehnicumul de Construcții din Chișinău, pe baza de 10 clase. După absolvire, am fost repartizat la Dubăsari să lucrez ca maistru într-o organizație de construcții. Am lucrat opt luni și am fost recrutat în armată [...].

În armată

Pentru că fratele mai mare slujea în armată în acel moment, i-am spus mamei: *Mamă, du-te la biroul de recrutare militară și spune-le că, dacă mă recrutează și pe mine, tu vei rămâne singură. Unul deja slujește în armată, iar celălalt trebuie să te ajute* [...], dar mama n-a vrut să facă acest lucru. Mi-a spus că eu trebuie să slujesc, pentru ca mai târziu să nu-mi reproșeze nimeni acest lucru. Mi-au promis că-mi vor permite să slujesc în Moldova trei ani, dar soarta mi-a jucat festa. Am fost trimis la trupele de rachete, în Asia Centrală, în Turkmenistan. Așadar, am slujit în Turkmenistan timp de trei ani și am avut ocazia să rămân acolo. Știind că am specializare în materie de construcții, conducerea a vrut să mă angajeze, deoarece Cehoslovacia a închiriat terenuri în Turkmenistan, pentru cultivarea bumbacului, și aveau nevoie de constructori. Ei știau că am terminat o școală tehnică și mi-au propus imediat un post de muncă. Dar trecuseră deja trei ani, ceea ce însemna că trebuia să mă întorc înapoi, de unde am fost înrolat în armată. Apropo, noi cu colegii din școala tehnică corespondam, ne trimiteam scrisori unii altora. Am avut ocazia de a rămâne să lucrez la Moscova, după demobilizare, dar am profitat de faptul că, dacă intru în departamentul cu normă întreagă, voi fi eliberat mai devreme din armată. Și astfel am fost eliberat la sfârșitul lunii iunie–începutul lunii august [...].

Admiterea la facultate: nota „3” le germană

Era anul 1963. Din armată am fost eliberat. Dar unde să merg mai departe? Șase dintre prietenii cu care am studiat împreună la tehnicum au decis să intre la Facultatea de Construcții Industriale și Civile a Universității de Stat din Chișinău. Printre ei eram și eu. Eu am intrat la aceeași facultate tehnică, unde erau constructori, electricieni, tehnologi. Am intrat conform specialității mele inițiale.

Când am ajuns acasă, m-am gândit că voi merge la universitate și voi fi acceptat. Exact în acea perioadă trebuia să fiu demobilizat. Dacă nu m-aș fi înscris la facultate, aș fi slujit încă trei sau patru luni. Dacă nu aș fi aplicat, ar fi trebuit să mă întorc, să slujesc aceste trei luni. Dar, deoarece am intrat, am fost demobilizat și am rămas cu o normă întreagă. Aveam în plan să studiez la secția cu frecvență redusă, ca în paralel să pot merge la muncă. La Chișinău era o filială din Moscova, care putea fi finalizată cu frecvență redusă, dar am mers totuși la Universitatea de Stat. Având în vedere faptul că eram mai mulți cu o pregătire tehnică secundară, au fost

create grupuri speciale, care studiau conform unui program prescurtat, adică, în loc de cinci ani, am finalizat programul în doar patru.

Am promovat examenele, cinci examene, deși în biletul de la matematică era o eroare și nimeni n-a putut rezolva problema. Într-o clădire cu un singur etaj de lângă Turnul de Apă – acolo am și susținut examenele. Eu cu prietenii am scris totul într-un singur auditoriu. Primul examen a fost compunerea și am susținut-o cu succes, mai departe urma examenul la matematică. Noi am rezolvat totul, dar erau dintre cei care frecventau cursuri suplimentare de pregătire, care au rezolvat mult mai rapid și corect.

Eu nu m-am pregătit suplimentar, fiindcă slujisem în stepă, în deșertul Karakum, și nu plecam nicăieri. Frecventau cursurile speciale acei care slujeau în orașe. Eu m-am bazat pe cunoștințele pe care le-am primit încă din școala tehnică. Și s-a întâmplat astfel că, din cele șase persoane, patru – au susținut cu brio examenul la matematică, în formă scrisă, dar două – nu. Una dintre cele două am fost eu. Cum așa? Toți doar am rezolvat la fel problemele. Și atunci m-am dus eu la președintele comisiei și am spus: *Cum așa?* El mi-a explicat că acei patru tineri au rezolvat mai multe probleme, oprindu-se doar la acea eroare. Eu l-am întrebat: *Ce-mi rămâne, trebuie să mă întorc și să slujesc mai departe, nu mă acceptați?* După această discuție, ni s-a oferit a doua șansă. Mie și celei de-a doua persoană ne-a solicita să mergem și să explicăm amabil situația. Ulterior, profesorul ne-a dat o sarcină suplimentară și noi am rezolvat-o. Pe o bucată de hârtie, pe care eu am rezolvat problema suplimentară, el a scris: „Are sens să-l acceptăm". Apoi am venit să răspund și la examenul la matematică, în formă orală, și l-am promovat de asemenea și pe acela. Apropo, președintele comisiei care ne-a oferit acea șansă era profesor de matematică la universitate [...].

Apoi am susținut examenul la fizică și cel la limba germană. Eu limba germană o știam rău de tot, mai nu știam nimic. Profesoara mi-a dat un bilet, dar eu [...]. Și m-a salvat faptul că [...] ea însăși a zis: *Nu știi germana, spune-mi în germană unde ai slujit*? Iar eu îi spun: *Lasă-mă să-ți povestesc, mai bine, în rusă*. Ea mi-a dat calificativul „satisfăcător" și mi-a spus: *Va trebui să muncești mult*!

Disciplinele de studii

Când am intrat la universitate, ea [profesoara care în sesiunea de admitere a primit examenul la limba străină] ne-a predat germana. Mă întreba la fiecare lecție și vroiam deja să plec cu totul: *De ce îți bați joc de mine?*

Dar am aflat că în timpul războiului ea era traducătoare, adică știa perfect germana. Și iată că, la examenul de limbă germană, a trebuit să-i răspund subiectele din teme. Le-am memorat papagalicește, nu înțelegeam nimic, dar le știam. Cel mai interesant este că am răspuns la toate. Ea însă nu m-a evaluat imediat. A fost o comisie compusă din profesoara mea și una străină. Apoi am fost invitați în auditoriu, unde au fost anunțate notele. Ea m-a notat cu un „3". Am început să mă indignez: *Cum așa, de ce am primit „3", dacă am învățat totul?,* pentru că mă temeam că nu voi primi bursă. Celor care luau nota „3" la examene, nu li se acorda bursă. Celelalte examene le-am susținut perfect, Aveam ca obiecte de studii *Materialele de rezistență*, *Mecanica de construcții*, *Betonul armat*, *Metalul* – deja le studiasem la școala tehnică și era ușor pentru noi, în afară de limba străină, din moment ce nu o știam.

Eram deja student

Când eram acasă, băieții din Chișinău mi-au trimis o telegramă că am fost înscris la universitate. Mama a fost deosebit de fericită. Pentru ea, Universitatea de Stat însemna cea mai prestigioasă instituție. Dar ce bucurie!!! În primul rând, pentru că eram iar student, căci trecuserăm deja prin studenție – cei doi ani și jumătate din tehnicum, și, în al doilea rând, toți prietenii mei din tehnicum erau cu mine, în aceeași grupă.

De la universitate la institut

Când a fost organizat Institutul Politehnic din Moldova, Facultatea de Construcții Industriale și Civile a fost transferată direct acolo și, respectiv, exclusă din cadrul Universității de Stat. Au fost atunci transferate la Politehnică toate specialitățile inginerești: constructori, arhitecți, electricieni, tehnologi etc. [...].

Căminul studențesc

Ne-am stabilit într-un cămin unde locuiam cinci persoane într-o cameră. Căminul era amplasat pe strada Ismail, vizavi de Memorial. Mergeam de acolo pe jos până la facultate. Blocul nostru era lângă Biblioteca Națională. Numai *Chimia* și încă câteva materii le studiam în clădirea principală a universității, pentru că acolo existau laboratoare.

Nu existau condiții ca să poți pregăti liniștit ceva de-ale gurii. Toată lumea mergea la cantină. Noi mergeam la ospătăria universității, iar apoi,

când în cartierul Râșcani s-a deschis un cămin mai nou, am început să luăm masa în ospătăria de acolo.

La Institutul Politehnic bucătăria nu era foarte echipată, dar era posibil de gătit. Dar, practic, toată lumea mânca în cantină.

În general, viața de student era foarte interesantă, în special pentru băieții care locuiau în cămin. Acolo viața forfotea ca într-un stup. Băieții din oraș veneau în vizită la noi în cămin și nu voiau să plece înapoi, spuneau: *ce bine e la voi, dar acasă* [...]. Unul care locuia cu noi, cânta foarte bine la chitară, erau momente când ne distram fantastic. Mai ales când primeam colete de acasă, căci mama îmi trimitea mereu ouă, cartofi... Desigur, noi cumpăram o sticlă cu vin, cea mai ieftină sticlă, și organizam o sărbătoare de zile mari.

Majoritatea au renunțat

Am fost inițial două grupe. La final, au rămas doar 23 de persoane. Majoritatea au renunțat în acești patru ani și jumătate: cineva a plecat, cineva a fost exmatriculat, cineva nu a susținut examenele etc. Și, iată, așa, au absolvit facultatea doar 23 de persoane. Aveam colegi de diferite naționalități: moldoveni, ucraineni, ruși, bulgari. Dar toate cursurile erau în limba rusă. Aproximativ 20% erau moldoveni. La Institutul Tehnic nu existau grupe moldovenești, dar în Universitatea de Stat, da, erau.

Cursul special

În grupa noastră au fost persoane care au studiat suplimentar niște cursuri speciale, așa precum: *Betonul armat*, *Metalul*, *Mecanica structurală* etc. Inclusiv eu le-am studiat [...]. Doar studenții cu performanțe mari au fost selectați pentru aceste cursuri speciale. După absolvire, patru persoane dintre colegii noștri au rămas la catedră, adică la Institutul Politehnic, alții au fost repartizați la Institutul de Proiectare, iar restul, care nu au avut note foarte mari, au mers pe șantier ca ingineri sau maiștri. Și eu [...].

Lucrări de curs, una după alta

Viața obișnuită de rutină a unui student. Cu semestre mari și vacanțe foarte mici. Aveam lucrări de curs, una după alta, pe beton armat, pe lemn, pe baze, mai pe scurt, nu dispuneam niciodată de timp. Programul nostru de studiu era unul foarte încărcat.

La descărcări de vagoane

Mi-a fost foarte greu să trăiesc din bursă, care era 35 de ruble. Pare-mi-se că studenții eminenți primeau cu 5 ruble în plus, 40 de ruble. Dar, când am absolvit, bursa era deja 40 de ruble. Toți au avut câte 40 de ruble în finalul studiilor. Trebuia să plec la descărcat vagoane, să lucrez la gară ca hamal, să plec la moara de făină toamna pentru descărcatul porumbului, ca să fac un ban în plus. Și uite așa trăiau studenții pe atunci.

Limba rusă

Toată documentația, toată literatura era doar în limba rusă. A fost foarte greu la primele perechi. Mie nu prea, pentru că am învățat la școala tehnică în limba rusă, la armată de asemenea am vorbit rusa, și deja o vorbeam fluent la Universitatea de Stat și la Institutul Politehnic. Ei bine, cât de fluent? Uneori, îmi scăpau pe ici-colo cuvinte ucrainene. Iar cei care, de exemplu, nu au studiat-o, s-au confruntat cu greutăți mari. Deja câteva decenii mai târziu, s-a ridicat problema cadrelor naționale. Atunci abia au început să se creeze și grupele moldovenești.

Profesorii

Toți profesorii noștri erau aceiași ca și în școala tehnică [...]. La școala tehnică ne predau, în general, rezidenții din Chișinău, iar la universitate ne țineau ore deja și profesori din alte universități din republică, chiar și profesori din alte republici. Am avut ore cu profesori din universitățile tehnice și din Leningrad, și din Odesa.

Manualele

Ni se ofereau. Manualele erau doar în biblioteca noastră universitară și dacă aceste materiale nu erau suficiente, mergeam la Biblioteca Națională. Ne înscriam și primeam imediat literatura de care aveam nevoie.

Materii legate de ideologia comunistă

Istoria contemporană, *Comunismul științific* – toate acestea erau subiecte obligatorii. Susțineam examene pe baza lor [...], eram deja adulți și fiecare gândea altfel. N-au existat abateri, dar [...].

Studenți săraci, studenți bogați

La tehnicum toți eram la fel, relativ săraci, veniți din sate... La universitate, studenții erau diferiți, unii erau săraci, iar alții proveneau din

familii bogate. Ei erau răsfățați, se observa chiar după îmbrăcăminte, și se purtau într-un mod diferit. Profesorii nu-i prea agreau, pentru că se comportau puțin obraznic: întârziau, nu frecventau, renunțau total sau erau exmatriculați. Noi eram simpli. Practic, toți cei care au studiat cu mine la școala tehnică au absolvit cu succes.

Universitatea de Stat în 1963

Era o singură clădire – cea principală și căminul universitar. Noi mergeam acolo când locuiam pe strada Ismail, mergeam seara pe la dansuri.

Drumuri normale nu găseam

Când ne-am mutat în cartierul Râșcani, el abia se construia. Nu existau clădiri, ci doar blocul pentru Institutul Politehnic și căminul nostru. Anterior, troleibuzul mergea doar până la „Floricica", unde se află acum McDonald' s; aici troleibuzul se întorcea și noi mergeam pe jos. Drumuri normale nu existau, noroi era pretutindeni, dar încetul cu încetul se începeau schimbările.

Cinematograful

Erau foarte populare cinematografele. Noi procuram biletele din timp. Ne duceam la cinema des. Când am studiat la școala tehnică, am făcut practica anume la construcția acestei clădiri. Am fost nevoiți să acoperim podelele din lemn, îmi amintesc bine.

Nu se permitea să pleci acasă de sărbători

Erau toate sărbătorile sovietice: 1 Mai, 9 Mai, Revoluția din Octombrie, Ziua eliberării Moldovei. Era stabilit un loc de întâlnire cert. Sărbătorea întreg orașul, se știa. Era o sărbătoare impusă, care se desfășura pe întregul teritoriul al pieței. Pe atunci nu se permitea să pleci acasă de sărbători. După finalizarea paradelor și demonstrațiilor puteai merge acasă, eu nu plecam, pentru că trăiam prea departe.

Dacă cineva nu voia să meargă la paradă, avea nevoie de un motiv foarte serios, precum probleme familiale sau de sănătate. Dar, de regulă, toți veneau la demonstrații, apoi plecau unde doreau. Așa făceam și eu. Dacă exista o astfel de ocazie, mă duceam acasă, în prima zi de mai.

Fără sărbători religioase

Nu existau atunci sărbători religioase. În primul rând, când studiam la facultate, Paștele și 1 Mai coincideau în aceeași zi. Îmi amintesc că într-un

an mergeam în marș la paradă, purtând un stindard, iar clopotnița răsuna „bom-bom-bom-bom" [...]. În anul următor ea a fost închisă, iar Catedrala a devenit muzeu, fiind la fel închisă. Noi locuiam vizavi, lângă rândurile de flori, unde era amplasat căminul. Iarna era instalat pom de Crăciun în piață. Acolo plecam pentru vacanțe, dansuri, sărbători, Anul Nou.

Nunțile

Majoritatea au jucat nunta exact în ultimul an de studii. Dacă ai bani, atunci poți chefui, de exemplu, să sărbătorești într-o cafenea. Dar din rândurile noastre s-au căsătorit relativ puțini, am apucat doar trei nunți. Restul s-au căsătorit mai târziu.

Studenții erau recrutați pentru toate tipurile de muncă

În fiecare an, studenții erau recrutați pentru toate tipurile de muncă. Eu personal am luat parte la construcția Telecentrului, adesea la amenajarea teritoriului orașului, la plantarea copacilor, în special în Valea Trandafirilor. Fiecare primea o anumită normă. Fiecare trebuia să planteze cinci copaci, dar toți încercau să planteze cât mai mulți. Studenții lucrau foarte mult, toți erau din sate, așa că știau ce înseamnă munca [...]. [Nu era posibil de a refuza]. Eram implicați mai ales toamna, la recoltarea strugurilor. S-a întâmplat că eram chemați pentru o săptămână, sau chiar și pe o lună și atunci locuiam acolo. Ni se dădea un fel de baracă și trăiam acolo, apropo, eram hrăniți. Noi, studenții, participam la recoltare în fiecare an. Deja în ultimii ani nu am mai fost atrași.

Într-un an, la Politehnică s-a format un grup de studenți care a plecat pentru toată vara la construcții în Kazahstan. O parte din oameni au rămas în Moldova, fiind repartizați pentru construcția unui spital în Comrat, eu am intrat în acest grup. Restul s-au dus în Kazahstan.

Blocarea procesului de învățământ

Evident! Cantitatea de cunoștințe pentru memorare era foarte mare [...]. Având în vedere faptul că proiectele noastre de curs mergeau unul după altul, trebuia să lucrăm într-un ritm accelerat.

Comsomolul

În primul an [de studii] am fost membru al Biroului Comsomolist al Universității. Acolo se rezolvau problemele, precum studiile sau recrearea

studenților în tabere. În al treilea an, am devenit președintele sindicatului facultății noastre, am fost președinte timp de doi ani. Nu existau niciun fel de evenimente. Eu aveam sarcina primordială de a stăpâni materialul, deoarece colegii aveau toți vârsta de 28–27 de ani, trebuiau să se gândească deja la soarta lor viitoare după absolvire: unde să lucreze, cum să-și aranjeze viața. Eu n-am fost membru de partid.

O politică statală

Toate sărbătorile, demonstrațiile – erau un mod de viață, o politică statală. Nu se punea întrebarea dacă vrei sau nu vrei. Era o datorie. Deși, în principiu, era chiar interesant. Acum se folosește termenul „obligație". Nu, oamenii de atunci, pentru că erau tineri, umblau veseli, interpretau cântece, erau plini de entuziasm. Acea viață s-a memorat pe o perioadă îndelungată. Nimeni nu se arăta deranjat, îmi pare că, dimpotrivă, oamenii erau mai uniți și mai veseli. Acum se organizează o sărbătoare și nu iese nimeni. Deja cumva se uită, dar atunci toată lumea umbla cu dispoziție festivă.

Viață fără griji!

Viața de student este cea mai distractivă. Zile de neuitat. Când finalizez, vine munca, vine modul de viață complet diferit. După cum vă puteți imagina, am petrecut o lună recoltând struguri, trăind într-o baracă, oricine avea ocazia, luând radioul [...]. Viață fără griji!

Stagiu la Kiev

Am făcut stagiu la Kiev și am avut ocazia să rămân în acest oraș. Am luat un proiect de diplomă pentru construcția Institutului Politehnic, care este pe strada Studenților. Am lucrat și la Kiev, la acest proiect, deoarece l-am luat ca proiect de licență.

După absolvirea facultății

[...] Am lucrat ca maistru la un șantier. De asemenea, aveam experiența de trei ani a armatei, în care am fost comandant. Ne-au angajat imediat. Ni se dădea „o lună pentru acomodare", „termen de verificare" și începeai a lucra imediat. Cărțile și literatura însemnau foarte mult când erai la institut, dar când lucrezi la proiectare, există complet altă documentație normativă pe care trebuie să o aplici în fiecare zi; pentru aceasta am avut

la dispoziție o bibliotecă bogată, cu informații destul de solide. Dacă vrei să cunoști acest proces aprofundat, atunci folosești această literatură, o studiezi bine și o poți aplica în mod liber în activitatea profesională. Dacă te regăsești, atunci te vei adapta rapid și vei deveni un angajat respectat.

La Institutul de Proiectare era un specific cu totul deosebit. Ceea ce ni se preda, oarecum [...] ne-a venit la îndemână. La Institutul Municipal de Proiectări a trebuit să-mi demonstrez cunoștințele și să câștig autoritate, astfel dezvoltarea carierei mele a fost una foarte rapidă.

Implementări

Independent nu se permitea nimic, dar în brigadă. Primul lucru pe care l-am memorat a fost cinematograful din orașul Bălți. Ți se oferea un tip de lucrare pe care urma să-l reproduci pe hârtie, apoi treptat completai diferite tipuri. Gara centrală era deja la etapa de finalizare atunci. În școala tehnică de la Botanica, existau ateliere – ni se puneau la dispoziție. Acolo nu lucra o singură persoană: una făcea fundamentul, alta făcea carcasa, alta făcea podelele. Exista un proiect. În asemenea condiții, o singură persoană nu se poate descurca, plus, trebuie respectate termenele. Erau 24 de persoane în brigadă, în paralel se desfășurau 4–5 proiecte. De exemplu, în cazul Palatului Republicii, fiecare a contribuit cu partea sa. În brigada mea lucrau cinci oameni. Eu eram inginer-șef, îi supravegheam și le dădeam sarcini. Poți lucra independent când este indicată clar semnificația proiectului tău, în caz contrar, nu faci nimic.

Atunci totul era sub patronajul statului. Aveam, de exemplu, clădiri, locuințe, grădinițe, școli – acestea erau cerințele Comitetului Executiv al orașului Chișinău, iar Comitetul Executiv al orașului Bălți comandă construcția de microraioane și cartiere. Am creat un spital pentru copii, din ordinul Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale. Am creat Palatul Republicii – din ordinul Guvernului. Am creat chiar și un hotel cu șaisprezece etaje în Sergheevka [...].

Noi executam ordinele. De exemplu, parvenea o comandă mai solidă și conducerea Institutului de Proiectare, știind care anume brigadă nu dezamăgește așteptările, o redirecționează urgent acolo. Având în vedere faptul că echipa noastră a fost una dintre cele mai bune de la institut, nouă ni se încredința totul, ceea ce nu era prea vesel. Proiectele individuale necesită destul timp, calcule și așa mai departe, iar alții, de exemplu, care proiectează case, au complet altă metodă. În plus, proiectele individuale

se achitau foarte slab. Locuințele, grădinițele și școlile erau bine plătite. Din ce motiv? Ele se dădeau în exploatare devreme. Tu doar, ca reprezentant al Institutului de Proiectare, erai invitat să semnezi documentele potrivit cărora clădirea este gata de exploatare. Ești extrem de fericit când oamenii primesc locuințe datorită eforturilor depuse.

Au fost studenți care au lucrat împreună, dar în echipe diferite. La un singur institut am fost repartizate trei persoane, din care, până la urmă, am rămas doar eu, alții au plecat din motive personale. Țin minte, o femeie s-a căsătorit cu un candidat în științe de la Institutul Politehnic, ea nu voia să fie inginer. Care este o treabă complicată, trebuie să dispui de cunoștințe, să-ți „usuci creierul".

Am beneficiat de locuință

După absolvire trebuia să lucrezi obligatoriu trei ani. Pentru a ignora acest principiu, era nevoie de un motiv foarte serios. Eu aveam un motiv întemeiat, căci mama trăia singură și mi s-a spus că o pot vizita, dar oricum trebuia să lucrez trei ani. Ne-au asigurat cu locuințe. Astfel, eu deja aveam muncă, salariu și locuință. În termen de trei ani puteam obține un apartament, iar dacă erai căsătorit, mergeai în general peste rând. Adică, acești studenți au avut beneficii. Eu am beneficiat de locuință, așa că nu aveam probleme cu cazarea. Institutul de Proiectare de Stat m-a asigurat cu locuință și salariu. Lucrând la institut, aș fi putut pleca peste trei ani, dar [...] atmosfera era favorabilă [...] și, odată ce am primit un loc de trai [...], am avut un start de carieră foarte rapid.

Aș fi fost trimis împreună cu ei într-o postură străină

Mulți dintre membrii partidului în grupa noastră erau desemnați ca directori ai școlilor profesionale. Ei refuzau și spuneau: *Ce fel de director, nu vreau, mai bine merg la orice loc de muncă pe șantier, dar ca director nu plec nicăieri*! Însă eu nu eram membru de partid. Dacă aș fi fost, atunci aș fi fost trimis împreună cu ei într-o postură străină. S-a întâmplat așa că am rămas la Institutul de Proiectare pentru tot restul vieții.

O singură înregistrare în cartea de muncă

Am lucrat la Institutul de Proiectare timp de 58 de ani și încă lucrez, dar deja în alt domeniu. M-am transferat ca expert și am obținut dreptul de a efectua expertize la lucrările de proiectare. Adică sunt atras ca o per-

soană care are propriul sigiliu. Nu am alte înregistrări în cartea mea de muncă, cu excepția institutului.

Distincții

Ce să zic de medalii? Rezultatul unei munci uriașe. Echipa condusă de mine a fost cea mai bună potrivit rezultatelor competiției de la institut. Ni s-a oferit un fanion roșu „Brigada de avangardă". Șefilor li se acordau medalii pentru a li se legitima lucru, pe lângă certificatul de felicitare. Au fost cazuri în care am fost pe tabla de onoare din oraș, pentru cea mai bună lucrare. Aceasta era recompensa. Motivații monetare practic nu se dădeau. Primeai doar certificatul de felicitare și medalia. Nimic altceva [...].

Printre ultimele se număra Ordinul „Gloria Muncii" pentru Palatul Republicii. Acesta este un echivalent al medaliei sovietice „Steagul Roșu al Muncii".

Revederi cu colegii

Toți eram prieteni, toată lumea. Mai ales cei care au absolvit tehnicumul, ne întâlneam la fiecare cinci ani. Aveam un șef de grupă, încă mai este în viață, care mereu ne întrunea. Eu am terminat în martie, la începutul lunii aprilie, așa că ne întâlneam întotdeauna în această perioadă în apartamentul cuiva. Cine era deja căsătorit, avea apartament și ne invita în vizită, iar noi adunam bani și organizam o întâlnire. Deseori se întâmpla să ieșim în afara orașului, la prietenii ce dispuneau de vile. În prezent, în Chișinău au rămas doar trei persoane.

Sfaturi pentru tinerii studenți

Ce sfaturi le pot da? Trebuie să lucrați, să vă îmbunătățiți calificarea, să nu stați pe loc, așteptând mană cerească. Acum este foarte dificil. Dacă ceva îți place, atunci trebuie să dai din coate [...]. Dar așa, lucrul de formă nu merge. De exemplu, dacă ceva vă interesează, sunteți pasionat de o lucrare, citiți-o, autoperfecționați-vă, căutați ceva nou. Acel bagaj pe care îl primiți în timp ce studiați nu este suficient. De asemenea, aveți nevoie de o literatură normativă, pe care să o puteți stăpâni și aplica cu îndemânare, cu condiția că sunteți interesat de propria dezvoltare. Pentru a deveni un bun specialist, trebuie să lucrați asupra voastră. Toată viața!

ANEXE[185]

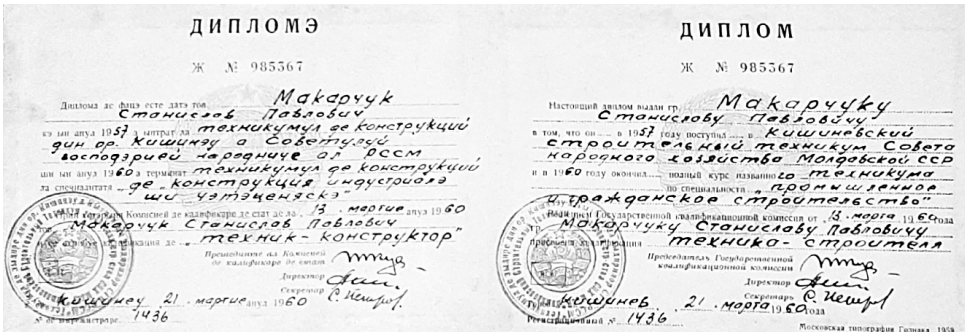

Anexa 1. Împreuna cu verișoara Nina. Satul Osievka, 1956

Anexa 2. Student la Tehnicumul de Construcții din or. Chișinău [în fața Catedralei Nașterea Domnului], 1958

[185] Surse iconografice: arhiva privată Stanislav Macarciuc.

ДИПЛОМЭ

Ж № 985567

Макарчук Станислав Павлович ... техникумул де конструкций ... Кишинэу ... техник-конструктор ... Кишинэу 21 мартие 1960

ДИПЛОМ

Ж № 985567

Макарчуку Станиславу Павловичу ... Кишиневский строительный техникум Совета народного хозяйства Молдавской ССР ... промышленное и гражданское строительство ... Макарчуку Станиславу Павловичу техника-строителя ... Кишинев 21 марта 1960

Anexa 3. Diplomă de absolvire a Tehnicumului de Construcții din or. Chișinău, specialitatea „construcția industrială și cetățenească", 21 martie 1960

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ВСЕСОЮЗНЫЙ ЛЕНИНСКИЙ КОММУНИСТИЧЕСКИЙ СОЮЗ МОЛОДЕЖИ

КОМСОМОЛЬСКИЙ БИЛЕТ

№33568637

Фамилия Макарчук

Имя и отчество Станислав Павлович

Год рождения февраль 1939 года

Время вступления в ВЛКСМ февраль 1956

Наименование организации, выдавшей билет Молодогвардейская войсковая

часть 83384

личная подпись

Секретарь Райкома

12 января 1963 г.

(время выдачи билета)

Уплата членских взносов за 1963 г.

Месяц	Месячный заработок	Членский взнос	Подпись секретаря
Январь	10р	2к	
Февраль	10р	2к	
Март	10р	2к	
Апрель	10р	2к	
Май	10р	2к	
Июнь	10р	2к	
Июль	15р	5к	
Август	30р	5к	
Сентябрь	35р.	10к	
Октябрь	35р.	10к.	
Ноябрь	35	10к.	
Декабрь	35	10к.	

Anexa 4. Bilet de comsomolist, 12 ianuarie 1963

ВОЕННЫЙ БИЛЕТ

НО № 0799085

Фамилия Макарчук

Имя Станислав

Отчество Павлович

Число, месяц и год рождения 4 февраля 1939

Личная подпись владельца

Выдан Ленинским г. Кишинево районным военным комиссариатом Молдавской ССР области (республики)

4 сентября 1963 г.

ВОЕННЫЙ КОМИССАР Полковник ШЕВАЛДИН

м.п. (звание, подпись)

НО № 0799085 1

I. Общие сведения

1. Место рождения Винницкая обл. Бершадский р-н, с. Осиевка
2. Национальность Украинец
3. Партийность (с какого года) Беспартийный
4. Состоит ли в ВЛКСМ (с какого года) с 1956 г.
5. Образование 10 кл. в 1955 г. Кишиневский строительный техникум в 1960 г.
6. Основная гражданская специальность Техник-строитель
7. Семейное положение холост женат Макарчук Татьяна Георгиевна 1948

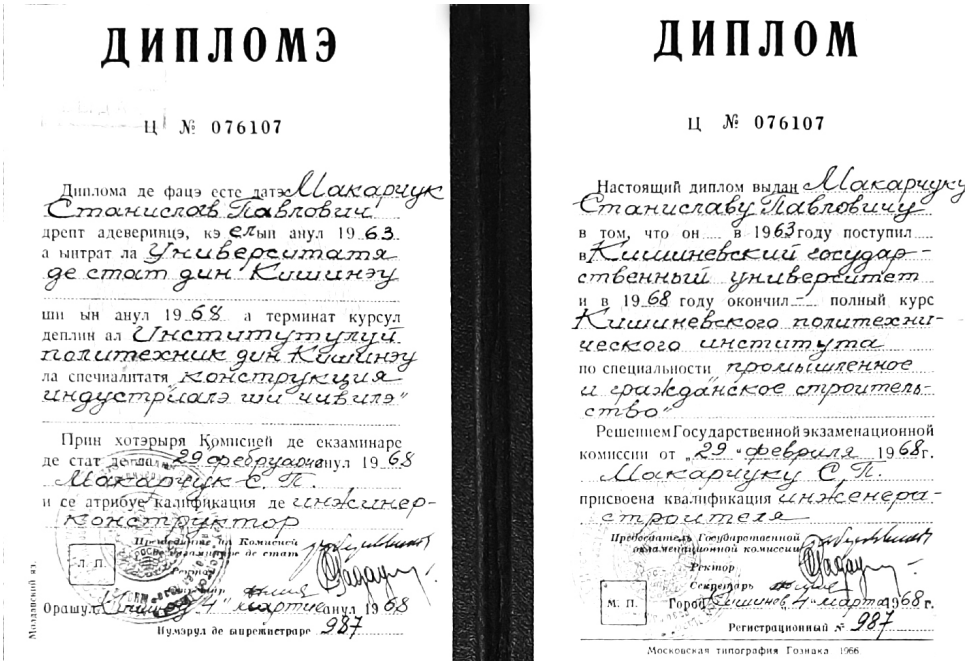
Anexa 5. Livret militar, 4 septembrie 1963

Anexa 6. Împreună cu colegii la mitingul de 7 noiembrie, 1966

Anexa 7. Cu colegii la o zi de naștere, 1967

ДИПЛОМЭ

Ц № 076107

Диплома де фацэ есте датэ Макарчук Станислав Павлович

дрепт адеверинцэ, кэ ел ын анул 1963 а интрат ла Университатя де стат дин Кишинэу

шй ын анул 1968 а терминат курсул деплин ал Институтулуй политехник дин Кишинэу ла спечиалитатя конструкция индустриалэ шй чивилэ"

Прин хотэрыря Комисией де екзаминаре де стат дин 29 февруарие анул 1968 Макарчук С. П.

и се атрибуе калификация де инженер-конструктор

Президиум Гос. Комиссии по экзаменам де стат

Ректор

Секретарь

Орашул Кишинэу "4" мартие анул 1968

Нумэрул де инрегистраре 987

Молдавский яз.

ДИПЛОМ

Ц № 076107

Настоящий диплом выдан Макарчуку Станиславу Павловичу

в том, что он в 1963 году поступил в Кишиневский государственный университет и в 1968 году окончил полный курс Кишиневского политехнического института по специальности промышленное и гражданское строительство"

Решением Государственной экзаменационной комиссии от "29" февраля 1968 г. Макарчуку С. П. присвоена квалификация инженера-строителя

Председатель Государственной экзаменационной комиссии

Ректор

Секретарь

м. п.

Город Кишинев "4" марта 1968 г.

Регистрационный № 987

Московская типография Гознака 1966

Anexa 8. Diploma de absolvire Institutului Poltehnic din Chișinău, specialitatea „construcția industrială și civilă", 4 martie 1968

Anexa 9. După absolvire Institutului Politehnic, 1968

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Макарчук Станислав Павлович

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР Указом Президиума Верховного Совета Молдавской ССР от 12 февраля 1987 г. награжден медалью „ВЕТЕРАН ТРУДА"

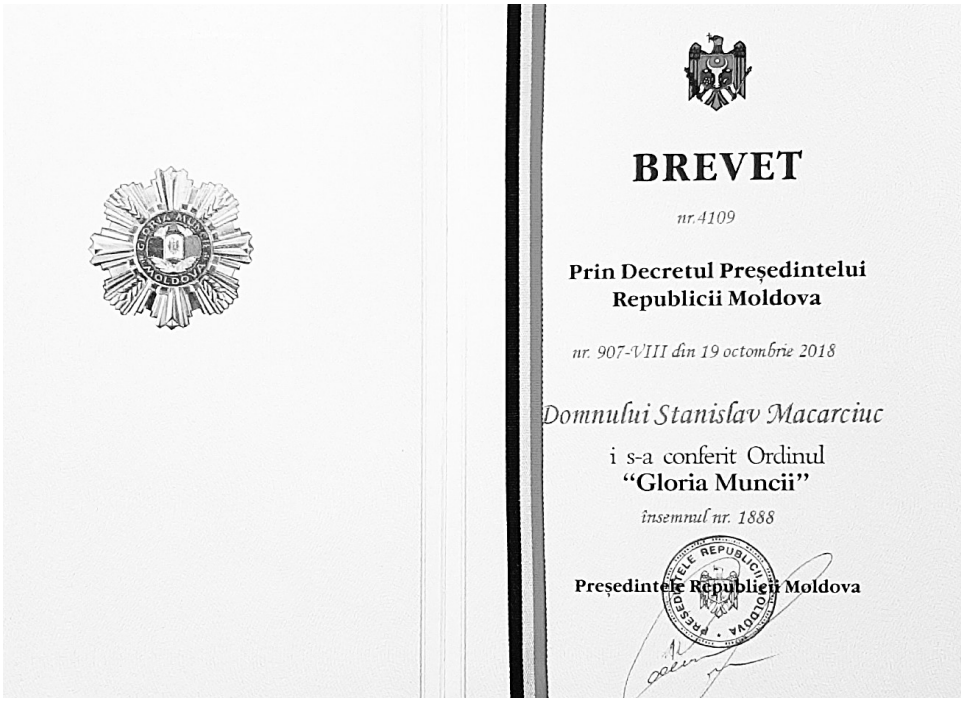
Председатель Президиума Верховного Совета Молдавской ССР

"12" февраля 1987 г.

Anexa 10. Medalia „Veteran al Muncii", 12 februarie 1987

Anexa 11. Ceremonia de decorare cu Ordinul „Gloria Muncii”, 2018

BREVET

nr.4109

Prin Decretul Președintelui Republicii Moldova

nr. 907-VIII din 19 octombrie 2018

Domnului Stanislav Macarciuc

i s-a conferit Ordinul
“Gloria Muncii”

însemnul nr. 1888

Președintele Republicii Moldova

Anexa 12. Brevetul nr. 4109 de conferire a Ordinului „Gloria Muncii”, 19 octombrie 2018

„PRIMA DIN SAT LA UNIVERSITATEA DE STAT”

Iulia Gheorghe Malcoci s-a născut la 21 ianuarie 1950 în s. Schineni, rn. Soroca (pe atunci, Zgurița). Absolvă Școala Medie Incompletă de 8 ani din satul natal (1965), Școala Medie Moldovenească nr. 1 din or. Soroca (1967, medalie de aur), Facultatea de Fizică, Catedra de fizică teoretică, Universitatea de Stat „V.I. Lenin” din Chișinău (1972, diplomă cu mențiune). Fizician, profesor de fizică (în diplomă scrie „învățător de fizică”). Doctor în științe fizico-matematice (1984). Cercetător științific, lector superior la Catedra de fizică teoretică, Universitatea de Stat din Chișinău/Moldova (1976–1991). Specialist principal la Ministerul Educației și Științei al Republicii Moldova, responsabilă de procesul educațional la fizică în gimnazii și licee (1991–1994), de organizarea și desfășurarea procesului educațional în instituțiile de învățământ superior (1994–2000). Consultant în Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehologică (2000–2012). Profesor de fizică la liceu/gimnaziu, cumul (2001–2007). Cercetător științific superior la Institutul de Studii Enciclopedice (2013–2014), reorganizat (2014) în Biblioteca Științifică „Andrei Lupan” (Institut) (2015–2019). Autoare a circa 100 de studii științifice. În ultimii ani a publicat mai multe materiale în domeniul istoriei științei și al biografiilor științifice. Prezență activă în mass-media: circa 150 de articole („Literatura și arta”, „Făclia” etc.). S-a pronunțat asupra sistemului de educație atât din

trecut, cât și din prezent[186]. Pentru putere de caracter, luare de atitudini și stil combativ față de problemele sociale și educaționale a fost numită de colegi „Doamna de fier".

Provocarea

Accept această provocare de a aborda unele momente din istoria vieții mele nu în scopul de a mă lăuda sau considera mai presus (și nu doar) față de alții, ci pentru ca generațiile viitoare să cunoască cum s-a trăit pe timpurile când astăzi cineva spune că „înainte era mai bine"!

Copilul fără nicio jucărie

Am fost copilul fără nicio jucărie. Mama îmi povestea că am avut o păpușă, confecționată de ea, dintr-un știulete de porumb, dar nu țin minte, se vede că eram prea mică. Jocurile din copilărie erau „de-a v-ați ascunselea", „de-a baba oarba", „pepenii verzi (harbujii)" din colbul de pe uliță etc.

De la vârsta de trei ani pășteam vaca pe hat. Aceasta cunosc, la fel, din povestirile mamei, care-și amintea deseori cât de mică și ascultătoare eram, dar și cât de mică de statură și firavă. Când vaca păștea, eram la înălțimea coarnelor ei, iar vecinele o probozeau pe mama că mă lasă singurică și aș putea fi oricând lovită. Dar ce posibilități avea mama? Trebuia să gătească la foc, să spele manual rufele, să care apă de la fântână, să coacă pâine, să facă curățenie prin casă, să îngrijească grădina. Mai era bunicul pe linia tatei, bolnav, iar tata făcea serviciul militar [...] și vaca trebuia păscută. Nu mai vorbesc de normele din colhoz.

Un mare ajutor îl aveam de la bunica de pe linia mamei. Pentru mine, bunica Zinovia a fost a doua mamă. Până în 1961, mama și tata au avut norme de sfeclă de zahăr. Țin minte cum venea mama de la curățat sfecla cu mâinile degerate, iar bunica i le freca cu apă rece sau zăpadă. Părinții au fost creștini ortodocși, educându-ne și pe noi, copiii, în același fel. Spuneam rugăciunea înainte de culcare, mulțumeam Domnului după ce am mâncat, mergeam la biserică. Fanatism în familie nu am întâlnit de niciun fel. Apoi, plecând la studii, ne-am făcut semnul crucii imaginar și am spus rugăciuni doar în gând. Și aceasta ne-a rămas pentru tot restul vieții, cu excepția asistării la slujbele de la biserică sau alte evenimente (botezuri, cununii, înmormântări).

[186] *Iulia Malcoci în dialog cu Adrian Rusu. „Problemele școlii moldovenești"*. În: Făclia, 8 octombrie, 2021, pp. 1, 4-5.

Când eram în clasa a VIII-a, a fost electrificat satul. Bani pentru televizor nu aveam, atât cât mai auzeam radioul (радиоточка) cu „Povestea de seară” și „Teatrul la microfon”.

Părinții, bunica și nana Nadejda, primii învățători

Mama, care a absolvit 4 clase cu nota „10” pe linie, m-a îndrumat la învățătură până în clasa a VIII-a. Desigur, nu cunoștea funcțiile trigonometrice, dar cunoștea multe metode de învățare. Fiind „eliberată” de ruși, a robit liber toată viața pe lanurile de sfeclă de zahăr și de tutun. Toți ai casei voiau ca să învăț bine, să-mi continui studiile. Părinții și bunica repetau permanent că trebuie să învăț bine și să scap de normele din colhoz. Atunci când norma de tutun a ajuns la 1 ha, bunica repeta permanent: *Ilușcă, să înveți bine la școală, căci dacă eu mor, o să muriți și voi cu mamă-ta pe hectarele de tutun*. Când veneam de la cules tutunul, bunica ne aștepta acasă cu prânzul, dar multe familii care nu aveau acasă o bunică și nu țineau o vacă, în sezonul respectiv mâncau doar roșii cu pâine și sare, salată naturală sau prăjitură de roșii.

Eram foarte firavă, până în clasa a VIII-a părinții nu m-au lăsat să aduc apă de la fântână. Se temeau să nu mă tragă căldarea în fântână. Părinții totdeauna ne-au pus să facem lucruri după puterile noastre. Nu era vorba de absolvirea unei facultăți, ci, minimum, să obțin o specialitate, pentru a nu robi pe lanurile colhozului.

Și mama, și bunica totdeauna îmi spuneau să fiu de partea celui sărac, oropsit, nedreptățit fără motiv. Aceasta mi-a „intrat” în sânge. Ce-i drept, această deprindere mi-a jucat de multe ori festa, cel puțin, din cauza că nu am prea fost de partea șefilor. Unii șefi îndeplineau doar indicațiile celor care i-au avansat, cuvintele lor nu costau nimic, aveau un fel de comportament față de șefii lor și cu totul altul față de subalterni.

Ca să rezum, un rol educațional esențial în familie l-au avut mama, tata, bunica și nana Nadejda, sora mamei, care mi-a fost a treia mamă. Aveam acces în casa și grădina nanei ca la noi acasă, fie în prezența sau lipsa ei. Nana Nadejda și-a crescut și educat singură fiica Maria de la vârsta de trei ani, lucrând mulgătoare la ferma de vaci a colhozului. De multe ori, toamna sau primăvara, după lecții plecam la nana și luam prânzul; ea venea la masă acasă de la muncă pentru a îngriji de iepuri și orătănii.

Cărturari versus necărturari

În sat cei mai cărturari erau învățătorii, preotul, până s-a închis biserica din sat. În familie, mama avea patru clase. Bunica nu știa a citi și scrie, dar vreau să spun cu responsabilitate: bunica era om mai cărturar decât unii cu două facultăți din ziua de azi. În 1989, când i-am adus mamei ziarul „Literatura și arta", mama citea atât de cursiv, corect, încât noi toți am rămas nedumeriți, doar mama nu citise nici cu chirilică prea mult în toți anii după „eliberare". Mai ales, eu am rămas uimită, știind că unii academicieni întâmpinau greutăți la cititul cu grafie latină, dar și la ortografierea și rostirea corectă a cuvintelor.

Are patru clase

Deseori auzeam spunându-se despre oameni: are patru clase. Se vorbea despre oamenii care aveau comportament corect, vorbeau cu tâlc, dădeau sfaturi bune etc. Acum, de fapt, cu greu pricepi dacă unii au două facultăți. Se mai spunea că la școală se bătea cu rigla în palmă dacă nu pregătea elevul lecția sau venea murdar la școală. Mama mea nu a fost niciodată bătută, dar tata – o singură dată, fiind de acord că a meritat. Mai știu că pe sătenii care furau îi purtau prin sat cu oaia în spinare sau cu gâsca subțioară, zicând: să nu facă nimeni ce am făcut eu! Cred că era mai bine, totuși, decât să-i dai cinci ani de detenție pentru un pepene verde furat pe timpul sovieticilor, dar și mai târziu. Cei bătuți de „români" povesteau cauza bătăii, dar cei împușcați de ruși nu au mai reușit să vorbească [...]![187]

Educație pragmatică

Eram copil ascultător și făceam doar ce-mi spuneau părinții, bunica. Dar, odată, pe când eram în clasa a II-a sau a III-a și mă aflam cu vaca pe imaș, unde erau și alți copii, cineva din ei ne-a îndemnat să mergem să luăm morcov din grădina colhozului, care se afla alături de imaș. Era o vară cu multe ploi și frunzele morcovului îmi ajungeau aproape până sub bărbie. Am încercat să smulg un morcov, altul, dar nu puteam, căci erau la fel de bine crescuți ca și frunzele. Deodată mă trezesc lângă mine cu un moș care mă întreabă: *Ce faci aici, copchilă (copilă)?* Am zis că vreau să mănânc un morcov, observând că din puzderia de copii nu era nimeni

[187] A se vedea: Oleg Ursan, *Rezistența antisovietică în comuna Schinen*. În: Latinitate, Romanitate, Românitate. Conferința științifică internațională „Latinitate, Romanitate, Românitate". Ediția a 5-a, 5–6 noiembrie 2021, Chișinău. Programul și rezumatele comunicărilor / Comit. șt.: Rotaru Liliana [et al.], Chișinău, CEP USM, 2021, pp. 57-58.

în grădină, toți fugiseră. Moșul m-a întrebat a cui sunt, mi-a smuls 3–4 morcovi și a zis: să-i spui lui tata că morcovii ți i-a dat moș Trofan (mai târziu am aflat că numele moșului era Titomir). Aducând morcovii acasă și spunându-i tatei cine mi i-a dat, tata a zis: *Da, dar eu trebuie să-i pun 100 de grame*. Adică *trebuia să-l cinstească*, în caz contrar, trebuia să plătească amendă, dacă moșul îl turna la *pravlenia*[188] colhozului. De la tata am învățat două lucruri mari: 1) să nu iau un capăt de ață străin, adică să nu fur și 2) să nu intru în grădina oamenilor. Tinerii de azi pot să nu înțeleagă condiția a doua, dar pe atunci oamenii trăiau în exclusivitate din resursele acumulate din propria gospodărie: unii aveau un copac de prune, alții cireș sau măr; unii aveau câteva tufe de roșii, alții câțiva curpeni de castraveți și, dacă intra vreun copil străin, și lua aceste poame, era jale. Pe atunci gospodarii semănau în cei 25 de ari, în principal, porumb. Grăunțele se dădeau la păsări, animale; se măcinau pentru mămăligă, pănușile și tulpina serveau drept hrană pentru vite, iar cu resturile și rădăcinile de porumb se făcea focul pentru a găti bucate sau a încălzi apă, după necesitate.

Îmi amintesc de o întâmplare hazlie. Era luna decembrie 1957, când într-o seară tata cu vecinul s-au întors de la moară. Era un viscol de nedescris, se pusese un strat gros de zăpadă. După ce au descărcat făina de grâu din sania trasă de doi cai, mama îmi zice: *Dacă în această seară copiii pun o strachină de zăpadă acoperită cu un capac pe sobă și nu o deschid, până mâine dimineața, zăpada se transformă în zahăr*. Dimineața, când m-am trezit, strachina era plină cu zahăr. Ce se întâmplase? Tata schimbase niște făină pe zahăr, căci veneau sărbătorile de iarnă și mama trebuia să coacă prăjituri și alte bucate la care se cerea zahăr. Cu toate că părinții lucrau în colhoz, având două norme de sfeclă de zahăr, zahărul pe care îl primeau după așa numitul *godovoi uciot*[189], nu ajungea nici pentru câteva luni. Pe atunci, dulciurile pentru copii erau pâinea umezită și presărată cu zahăr, bomboanele în formă de pernuțe cu gem în interior, cojile în ulei presărate cu zahăr. Desigur că am mai rugat-o pe mama să mai punem zăpadă pe sobă, dar mama a zis că doar în acea seară se putea întâmpla minunea. Am mai încercat eu, dar dimineața găseam în strachină apă!

Munca și experiența sătenilor - cei mai buni educatori

Părinții ne-au pus la munci pe care le puteam realiza corespunzător vârstei: pășteam vaca, vara aveam grijă, când părinții erau pe lanurile col-

[188] Conducerea (*rus.*).
[189] Raport anual (*rus.*).

hozului, să adăpăm și să hrănim păsările, iepurii, purcelul, câinii și mâțele [...]. De la școală nu am lipsit nicio zi, dar după lecții mergeam la rărit sfecla de zahăr, la cules și înșirat tutunul. Pentru a doua zi, seara pregăteam lecțiile cu lampa de gaz, scriind temele pe genunchi, pe cuptor. În clasa a VIII-a aveam deja lumină electrică. În ajutor cred că-mi venea Domnul, căci în mai puțin de două ore pregăteam lecțiile, iar la școală eram notată, în linii generale, cu nota „5", în sistemul de notare de 5 puncte.

Multe învățăminte am luat din poveștile lui Ion Creangă, pe care mama ni le povestea, mai ales, iarna, dar și poveștile populare spuse de tata, mai ales, cele despre mirii proști și hoții mărunți (pe atunci, hoții nu semănau cu cei de azi). Un rol aparte au jucat pentru mine povestirile bunicii despre faptele oamenilor din sat. Mergând cu bunica prin sat, îmi povestea despre oamenii pe lângă casele cărora treceam, în principal, despre faptele lor ce nu ar fi trebuit comise. De exemplu, trecând pe lângă casa moșului bunicii, Iosub Cojocaru, bunica îmi povestea cum soția moșului ei, Ileana, era numită în sat cucoană, familia-i fiind din răzeși, iar ea, nemergând la lucru pe moșie. Într-o vară cu temperaturi ridicate, când toată lumea se afla la lucrări pe diferite plantații, ea și-a făcut pat în beci, la răcoare. Drept urmare a făcut pneumonie și a avut un sfârșit letal, căci pe atunci pneumonia nu putea fi vindecată. Bunica mi-a povestit cum într-o familie tatăl și-a pedepsit fiul de 17 ani pentru o faptă minoră, care nu a fost acceptată de tatăl acestuia. El și-a priponit fiul în mijlocul ogrăzii la 22 mai, când în sat se sărbătorea hramul pe stil vechi, de Sfântul Nicolae, nu i-a dat nici mâncare, nici apă, iar pe drum mergeau fete și flăcăi la hram. Nu s-a putut implica nici soția de teama soțului, nici vecinii, iar tânărul și-a ieșit din minți.

În familie nu țin minte să fi fost bătuți, arareori mama putea să ridice vocea, dacă ceva nu era în regulă. Se discutau în casă întâmplările din sat și de prin satele vecine, dându-li-se apreciere și cum e bine de procedat într-un caz sau altul.

Părinții munceau mai greu decât robii

În familie nu prea am citit cărți. Părinții au găsit în pod, după grindă, o carte de rugăciuni cu grafie latină, ascunsă de bunelul Onofrei Rotari (1888–1954). Am învățat câteva rugăciuni pentru copii și Tatăl nostru. Până în clasa a VIII-a am citit aproape toate cărțile din biblioteca sătească, unele din ele le povesteam și mamei. Mai ales, țin minte „Coliba lui moș

Toma" (copiii mei au citit deja „Coliba unchiului Tom"). Eram în clasa a V-a, când am citit cartea. Părinții munceau mai greu decât robii din volumul lui Harriet Beecher Stowe, dar mă bucuram că nu eram vânduți!

Pentru unii se trăia bine în URSS

Aș vrea să abordez un caz, mai ales pentru cei care afirmă că înainte era mai bine! În 1963 era o mare criză de produsele alimentare, în special, pâinea se aducea în magazinele din orașe și cele din sovhozuri. În colhozuri pâinea se cocea de fiecare gospodină, dar în acel an, în majoritatea familiilor, podul era gol. Oamenii umblau prin sovhozuri și orășele după o pâine de mazăre. Țin minte cum plecam cu bunica pe jos sau cu cineva cu căruța prin împrejurimi și căutam acea pâine. Părinții trebuiau să lucreze la norme în colhoz. Odată a mers și fratele de 6 ani (căci se dădea câte o pâine de persoană) cu căruța până la Soroca (18 km). Și acum țin minte fața lui ce radia de bucurie, ținând la piept acea *buhancă* de pâine de mazăre. Deseori miliția ne fugărea. Când nu găseam pâine, mâncam doar cartofi fierți sau mămăligă cu lapte, chișleag. Într-o zi, mama a răsturnat mămăliga pe măsuță și ne-a propus scrumbie prăjită. Scrumbia însă era atât de sărată încât după două înghițituri nu mai puteam continua, mai ales sora, care avea 2,5 ani. Mama și-a adus aminte că pusese în beci (era vară) să se prindă un urcior cu lapte. Când l-a adus la masă, am constatat că doar smântâna se ridicase. Astfel am mai luat câteva înghițituri de mămăligă. Ducând urciorul înapoi în beci, mama a observat că pusese la murat un borcan cu castraveți ce căpătase culoare gălbuie. A crezut că sunt murați, dar când i-am gustat nu erau încă murați și aveau un gust neplăcut. Iată așa am mâncat în acea zi o mămăligă.

În sat, desigur, erau puțini care trăiau bine, dar cine erau se știa. În acest an (2021) am avut ocazia să discut cu două persoane care spuneau că înainte s-a trăit bine. Am dorit și eu să aflu cum arăta binele. I-am amintit unei persoane cu studii superioare că nici hârtie igienică nu era, nici sub tejghea, dar ea: *Noi am trăit bine*! Tatăl acestei persoane a activat în CC al PC din RSSM, iar o altă rudă a fost președinte de colhoz. Ce să mai comentăm!? A doua persoană a venit la noi la țară mai mult după un pahar cu vin. Vorbind, a zis că înainte era mai bine. Din nou am fost curioasă să aflu cum arăta acel bine înainte. Ne-a zis că se ducea pe arie cu tractorul cu *prițep*[190] și aducea grâu sau porumb. L-am întrebat ce făceau cei fără *prițep* și cum lua el pro-

[190] Remorcă (*rus*.).

dusele, le plătea? A zis că nu le plătea, doar le lua din colhoz. La întrebarea ce făceau cei fără *priţep* şi cine era stăpânul colhozului nu mi-a răspuns, dar mi-a zis că se ducea la grădina colhozului şi încărca câte un *priţep* de *curechi* ce ajungea pentru toate butoaiele de murături ale rudelor. Sătenii mi-au zis că insul avea rude apropiate la cârmuirea colhozului şi se „plimba" cu *priţepul* pe unde voia. Iată aşa se trăia bine pentru unii în URSS!

Sătenii erau foarte precauţi

În familie se discuta despre educaţia din perioada în care Basarabia a fost în componenţa României. Acest lucru l-am înţeles abia la vârsta de 15–16 ani. Se vorbea faţă de noi, copiii, într-un mod foarte interesant. Auzeam pronunţându-se numele Vasile Biciuc; mai târziu am aflat că a fost judecat politic pentru 25 de ani împreună cu mulţi alţi săteni. Faţă de copii, sătenii erau foarte precauţi, se temeau să nu spună ceva ce ar fi putut atrage atenţia autorităţilor. Ţin minte cum la începutul anilor 1960, mergând cu părinţii la târgul din s. Zguriţa, un om l-a întrebat pe cel ce avea de vândut purcei: *C*ât vrei pe rusul acesta, moşule? Nu am înţeles întrebarea, dar tata mi-a vorbit în doi peri, adică cu subînţeles, din care nimic nu am înţeles, ce ar fi însemnat întrebarea. Săpând în grădină tata a găsit un purceluş de cauciuc, zicând*: L-am găsit şi pe Alixâi al Pasei*. M-am mirat şi mi-am pus întrebarea de ce tata a spus aceste lucruri. Mai târziu am dezlegat enigma: mama vecinului nostru, Pasea, era rusoaică din Zguriţa, dar era o femeie necăjită care nu vorbea corect nici în limba rusă!

Lucrurile au devenit clare din 1964, când satul a fost electrificat şi au fost instalate aparatele de radio de 5 ruble. Eram în clasa a VIII-a. Tata a venit de la muncă, şi-a spălat mâinile, a aprins pe pragul casei o ţigară, aşteptând ca mama să pună masa. Era înainte de ora 13:00. La radio ştirile au început cu „Germania fascistă şi România burghezo-moşierească [...]". Cele relatate l-au făcut pe tata să mă întrebe: *Da ce spun ei, dragul tatei, oare aşa a fost?* De atunci la radio se transmitea una, iar tata povestea cum a fost în realitate! Au început să vorbească şi mama, şi bunica despre cele trăite. Tata, Gheorghe Rotari (1928–1993), deseori spunea: „S-a trăit greu şi la români, am muncit, dar era podul plin cu pâine, putina cu brânză şi covata cu miere", iar bunica Zinovia Bazaochi (1897–1976) încununa spusele cu următoarele: „S-a trăit greu şi pe vremea românilor, dar aşa ca la ruşi nici la ţarul Nicolai al II-lea nu s-a trăit"! Din 1987 găseam o analogie perfectă între povestirile părinţilor şi cele scrise în „Literatura şi arta" şi revista „Nistru".

De la părinți am aflat despre Vasile Băleanu, învățător în Schineni și conducător al organizației antisovietice „Țăranul naționalist" din s. Schineni, jud. Soroca (azi r. Soroca), care a organizat și condus lupta împotriva regimului sovietic a Secției nr. 5 (includea localitățile Schineni, Hristici, Popeștii de Sus, Popeștii de Jos și Bulboci) a Organizației Naționale din Basarabia „Arcașii lui Ștefan"[191].

Amintirile legate de învățători

Mă consider o norocoasă, deoarece atât în satul natal, cât și la Școala Medie Moldovenească nr. 1 din or. Soroca am avut parte de profesori extraordinari, profesioniști în adevărat sens al cuvântului, dar și Oameni. Prima mea învățătoare, Eugenia Victor Lisnic, a fost cea care mi-a insuflat dragostea față de școală și dorința de a deveni învățătoare, vis care m-a urmărit până în 1965, când am depus actele pentru a fi admisă la Școala Pedagogică „Boris Glavan" (azi Colegiul Pedagogic ,,Mihai Eminescu") din or. Soroca. Nefiind admisă, precum că nu aș fi avut auz muzical, mi-am continuat studiile la Școala Medie Moldovenească nr. 1, unde am avut o întreagă pleiadă de învățători deosebiți: Liubov Aron Kolker (dirigintă, învățătoare de *Limbă franceză*), Elizaveta Alexandru Ganea (învățătoare de *Limbă și Literatură română*, pe atunci numită *moldovenească*), Mihail Fiodor Plotean(u) (*Matematica*), Efim Moisei Lerner (Științe sociale), Galina Alexandru Bezrodnaia (*Fizica*), Polina Iacov Savcenco (*Limba rusă*) ș.a. Un rol aparte l-au avut profesorii din satul natal: Maria Dumitru Boico (diriginte, învățătoare de *Chimie*, *Botanică*, *Anatomia omului*, a predat și *Educația tehnologică pentru fete* și *Limba franceză* în clasa a VIII-a după ce a plecat din sat învățătoarea de *Limbă franceză*, Ecaterina Feodosie Rusu), Andrei Anton Boico (învățător de *Limba și literatura română* și de *Muzică*, în clasa a VIII-a a predat și *Fizica*), Lichii Maria Vasile (*Matematică*) ș.a.

S-ar zice că acum copiii vin nepregătiți la școală. Nu știu dacă sunt nepregătiți din moment ce cunosc să numere până la ordinul miilor și citesc. Nu știu dacă e laudă, dar la școală am plecat fără să cunosc o literă sau să știu a număra până la zece. Țin minte și acum cele 10 bețișoare din chibrituri sau chiar din crenguțe de copac pregătite de părinți. Învățam să adunăm și să scădem numerele până la zece. Primele două trimestre învățam a citi și scrie după „Abecedar". În a doua parte a anului aveam „Cartea de citire". Eram 24 de elevi în clasă. Învățătoarea lua mâna fiecărui elev și

[191] Iulia Malcoci, *Schineni – sat istoric*. În: Noutăți de Schineni, nr. 3, 2020, p. 3.

îl învăța cum corect să scrie cârligașul, litera sau cifra. Iarna pe fiecare îl controla dacă e încheiat la nasturi, dacă și-a pus corect căciula sau fularul, erau ierni geroase. Ne-a predat toate disciplinele din clasele I–IV-a. În felul acesta îi dedicasem și un vers:

Tu prima ai fost pentru mine,
Tu prima în față mi-ai pus,
Harta cea mare a vieții,
Ce mare noroc mi-a adus!

Din nefericire, soarta a fost crudă cu ea, cunoștea nedreptățile aduse de sovietici țăranilor moldoveni și era urmărită de autorități. Fiica ei, Renata, a fost condamnată la moarte de regimul lui Andropov[192].

Am amintiri frumoase ce țin de majoritatea învățătorilor, un loc aparte având-l Maria Dumitru Boico – dirigintă în clasele V–VIII, și Liubov Aron Kolker – diriginta de clasă din Soroca, clasele IX–X. Ambele au fost învățătoare cu literă mare, aveau harul pedagogic și cunoșteau materia predată. Au ținut mult la mine ambele. Țin minte, la o serbare, se cerea să fim în bluză albă, iar eu nu aveam, atunci profesoara Liubov Kolker a prefăcut bluza fiicei sale pentru mine, căci eram prea mică, inclusiv pentru vârsta mea.

Dacă vorbim de alte personalități care mi-au influențat educația, pot aminti de sloganul „Învățați, învățați și încă o dată învățați!" al lui V.I. Lenin.

Materiale didactice

Țin minte, „Abecedarul" cu imaginea celor trei iezi din povestea lui Ion Creangă, precum și „Cartea de citire" din clasa I, unde eram învățați că o nuia se rupe ușor, dar un mănunchi de nuiele nu poate fi rupt cu mâna. Îmi amintesc de manualul pentru clasele V–VIII, „Limba moldovenească" de Kaț, care cuprindea gramatica limbii numite moldovenești. Regret că nu am știut să păstrez niște manuale din acelea. La fizică am studiat după manualele lui A.V. Piorîșkin, manuale după conținut de o calitate incomparabilă cu cele ale altor autori, manuale ce puteau avea echivalentul celor românești de până la 1990.

Pe timpul când învățam în sat, aveam doar bibliotecă sătească dotată cu literatură artistică. La școală veneau manualele pe care le procuram. Pentru o clasă întregul set de cărți costa cca trei ruble.

[192] I. Malcoci, *In memoriam Renata Lesnik*. În: Făclia, nr. 47, 2016, p. 8; Lilia Pocitari, *File de istorie*. În: Noutăți de Schineni, nr. 1, 2020, p. 8.

Îmi amintesc de revista „Scânteia leninistă” și ziarul „Moldova socialistă”, abonate de părinți, deoarece erau obligați să o facă. Acestea îmi serveau săptămânal pentru informațiile politice la ora clasei, mai ales, în clasele a VII–VIII-a.

Pregătirea ideologică

Toți elevii erau primiți în rândul octombreilor, pionierilor, apoi deveneau comsomoliști. Doar restanțierii sau copiii cu purtare nesatisfăcătoare nu erau primiți în organizația comsomolistă. Se vorbea de Marea Revoluție din Octombrie (sărbătorită în noiembrie), despre însemnătatea zilelor de 1 Mai și de 9 Mai, la 19 Mai se sărbătorea ziua pionierilor. Însă, pot spune că învățătorii vorbeau nu prea cu patos despre aceste lucruri, era mai mult o chestie de impunere, de nevoie. Mai târziu, am înțeles de ce învățătorul de istorie de la Școala Medie Moldovenească nr. 1 din Soroca, venind la ore (preda prin cumul) frecvent căsca și ne punea doar să citim textul și să povestim, căci, se vede, îi era silă să vorbească despre „învățămintele” și evenimentele din acel manual.

Acasă eram educați cu credință în Dumnezeu

Acasă eram educați cu credință în Dumnezeu, iar la școală El nici nu era măcar pomenit. Totuși, profesorii mei nu aveau treabă cu ateismul, ei își făceau datoria de-a preda materia conform programului. Fiind mai măricică, am înțeles deja că ne spuneau câte un lucru după posibilități pentru a deveni oameni, nu marionete. Erau pe atunci niște cărți: „Cum să ne comportăm” sau «Как себеа вести» și profesorii le utilizau la ora clasei. Nu știu ce era în acele cărți, dar ne învățau bunul simț, cum să ne comportăm în anumite situații [...], careurile pionierești erau pentru noi mai mult formale, profesorii nu prea ne îmbuibau capul cu mare ideologie. Manualele de istorie conțineau mai multe minciuni, sau exemple cum fusese împușcat popa Gapon. Disciplinele reale erau binevenite, dar cele de limbă „moldovenească” conțineau „operele” lui Ion Canna și Iacob Cutcovețchi, dar și „Biruința” lui Andrei Lupan. Cum puteau acestea să nu afecteze sistemul de învățământ?

Vestimentația școlară

Era obligatorie, pentru fete: rochii cafenii cu gulerașe albe, șorțulețe negre și albe (la sărbători); pentru băieți: costume albastre închis și că-

măși albastre deschis sau albe (la sărbători). Neapărat trebuiau agățate cravate pionierești sau insigna de comsomolist. Dacă nu veneai cu cravată, instructoarea de pionieri putea să-ți facă observație, în rest, nu te judeca nimeni dacă părinții nu-ți puteau cumpăra costum. Țin minte că am mai purtat fustă de culoare închisă și bluză albă.

Ce fel de înflorire, dacă o să dispară?

Cât am învățat la școală, în sat sau la Soroca, nici nu prea am auzit acest cuvânt – „naționalist", sau nu i-am dat nici o atenție. De mică, știam că sunt oameni de diferite naționalități, întrucât vecini cu bunelul (pe linia tatei), unde am locuit cu părinții, era o familie de țigani. Trăiam bine cu ei, singurul lucru, pe care l-a spus bunelul, apoi părinții, a fost faptul ca în lipsa celor maturi să nu intre în ogradă. De ce, am înțeles mai târziu! Totodată, în sat venea cu căruța, trasă de un cal, evreul Leiba de la Zgurița. Acesta schimba pe cârpe sineală, drojdii, cercei, inele, broșe și alte lucruri mărunte. Lumea îi zicea „peticarul". Omul se oprea la bunelul în ogradă ori de câte ori venea, se odihnea sau rămânea pe noapte. Lui nu i se interzicea să intre în ogradă, nici când cei maturi lipseau de acasă. Nici acasă, nici la școală nu am fost puși împotriva oamenilor de alte naționalități. Dimpotrivă, la radio, frecvent erau emisiuni unde se sublinia că sunt multe naționalități, dar cea mai mare și mai bogată limbă e doar limba rusă. Mai târziu în manualele de „Istorie al Partidului Comunist" și de „Comunism științific", unul din slogane era „înflorirea națiilor prin dispariția lor", îl repetam la examene, dar mă întrebam retoric: *Ce fel de înflorire, dacă o să dispară?* Însă, cu părere de rău, toate erau puse pentru a crea o nouă mentalitate. Pentru mine, întrebarea a rămas neclară până azi și nimeni nu mi-a mai dat un răspuns. Până pe la 1960, evreilor li se spunea „jidani" (cel puțin, în satul meu, căci nu prea am fost în alte localități), de care denumire aceștia se supărau și insistau să li se spună „evrei". Mai târziu, lumea s-a deprins și cu acest nume, dar inițial unii nimereau în situații ridicole.

Numai nu profesoară de istorie

În timpul studiilor la Soroca, deoarece am avut în majoritate profesori foarte buni, voiam să devin profesoară de orice disciplină școlară, cu excepția istoriei, căci profesorii mi-au dat impulsuri deosebite pentru această disciplină școlară. Învățătorii voiau să devin medic, însă, din păcate, nu

puteam să accept, nu aș fi fost în stare (nici acum) să fac practica în morgă sau pe animale, nici azi nu pot pune o injecție [...].

Pentru înmatriculare la facultate m-am pregătit, în principal, din manualele școlare, cu mici excepții. Am venit la Chișinău să depun actele la Universitatea de Stat. Mă gândeam să le depun la specialitățile *Limba și literatura română* (pe atunci numită *moldovenească*) sau *Matematică*, sau *Limba franceză* [...]. Cineva din colegii mei însă a zis că e mai bine să depun actele la Juridică, căci e atâta nedreptate în jur! Le părea că dacă învățam bine aș fi putut face și dreptate... La depunerea actelor erau cozi imense, nu mai zic de comisia medicală pe care trebuia să o treci la punctul medical al universității pentru a primi certificatul medical ce-ți permitea să devii candidat la studii universitare. Bine că am venit cu tata, căci nu puteai trece comisia medicală ca să depui actele într-o zi. După ce am trecut toți medicii specialiști și am primit acel certificat, am dormit o seară pe scaunele din sala de așteptare a gării feroviare.

A doua zi am prins rând pentru a depune actele la Facultatea de Drept, însă, ajungând la masă, doamna care primea actele s-a uitat la mine, apoi la actele mele și mi-a zis: mai bine depune actele la altă facultate, aici o să susții examenul pe nota „5", dar cei din armată vor susține pe nota „3" toate examenele și vor fi admiși fără concurs! Am ieșit din rând și m-am pomenit în mijlocul sălii, gândindu-mă la care rând să mă alătur. Erau rânduri mari, căci în 1966 absolvise școala de cultură generală două promoții: clasele a XI-a și a X-a. Pe atunci nu erau studii cu plată, dacă nu reușeai să treci concursul un an-doi, atunci puteai să-ți iei rămas bun de la studii superioare. Deodată cineva mă strigă, era o domnișoară care primea actele la specialitatea Fizică la Facultatea de Matematică. M-am apropiat. Dânsa a luat actele și a zis: *Cu așa documente poți merge sigur la fizică*. Am strâns din umeri și m-am înscris la concurs. Nici nu cunoșteam atunci că există specialitate separată Fizica. Care să fi fost cauza? Poate din cauza că învățătorii mei de fizică absolvise Facultatea de Matematică, despre care obișnuiau să povestească doar uneori.

Absolventă cu Medalie de Aur, la primul examen - nota „3".

Epopeea nu avea să se termine aici. Absolventă cu Medalie de Aur, am obținut la primul examen nota „3". De ce? Nici până astăzi nu-mi pot explica. Am răspuns la cele două întrebări din bilet unui examinator, celălalt era ieșit. La intrarea celui de-al doilea examinator, primul zice: „suficient".

Dar problema? întreabă al doilea examinator, „suficient", repetă primul. Nici până astăzi nu cunosc dacă am rezolvat problema corect sau nu. Prin „suficient" am înțeles „de ajuns", căci așa mi se spunea la lecții fără a termina ceea ce aveam de zis. Țin minte și acum: de serviciu pe holuri erau studenții de la istorie, anul V, care mi-au luat din mână foaia de examinare și văzând „trei", au exclamat: *cum trei, ai Medalie de Aur?* Mai târziu am aflat numele lor, recunoscându-i: era Dima Strah și Andrei Bujoreanu. Eu însă, văzând acel „3"; mi se întunecase în fața ochilor, mă temeam să trec strada de frică să nu cad sub vreo mașină și să zică că am făcut-o intenționat. Nici regulile de circulație prin capitală nu prea le cunoșteam pe atunci. Venind cu o colegă la Chișinău pentru a susține examenul, am găsit gazdă undeva pe o stradă (azi, Columna), unde, în ograda cu case cu un singur nivel, erau cazați cca 40 de candidați la concursurile de admitere la facultăți. Venind să susțin examenul doar la fizică, aveam toate cărțile de fizică și nimic altceva. În ogradă erau persoane care nu susținuse primul examen cu o notă de trecere sau obținuse „3". Unii din ei și-au luat actele și le-au depus, mai mult probabil, la așa-numitele „tehnicumuri" (colegiile de astăzi), unde nu expirase timpul de depunere a dosarului sau la școli profesionale. Eu însă, fiind obișnuită să mă sfătui cu părinții, am scris imediat scrisoare acasă (pe atunci nu erau telefoane mobile, iar scrisorile ajungeau mai repede decât aș fi dat comandă de o convorbire telefonică la poștă). Al doilea examen era la *Chimie*, pe care nu o repetasem, nici manual nu aveam. Așteptam să vină tata să văd ce fac, dar am plâns așa că a treia zi lacrimile îmi curgeau singure fără să vreau. Tata a ajuns într-o zi de sâmbătă, iar examenul la *Chimie* era a doua zi, duminică. Stăpâna casei, unde eram cazați, i-a zis tatei să mă ia la ospătărie și să mă hrănească, căci de trei zile nu mănânc nimic. Ieșind pe ușă, tata a zis: *De ce plângi, tata a găsit altă școală*. Mi-am revenit însă repede mi-am dat seama că tata nu avea de unde să găsească altă școală. Am mers la ospătărie, sorbind câteva linguri de borș, îl convingeam pe tata să-mi iau actele și să plec acasă. Care era argumentul meu? Dacă cu atâta repetare și chiar rezolvare a problemelor de fizică în afara programului, din culegerea Цедрик М.С. и др. «Пособие по физике для поступающих в вузы», am obținut nota „3", ce notă puteam lua la chimie fără a repeta ceva. Ajungând la Comisia de admitere, secretarul Comisiei (un matematician pe nume Prigorschi) mă întreabă de ce vreau să primesc actele, am susținut pe nota doi examenul sau nu mai doresc să-mi continui studiile la facultate. I-am zis că examenul l-am susținut pe

nota „3", dar la universitate cine învață pe trei. A zâmbit și a zis să mă duc la examenul de a doua zi. În urechi îmi sună și acum cuvintele tatei: *Dragul tatei, dacă nu te alungă, du-te și încearcă mâine și dacă îi primi nota „2", vei veni acasă, tata trebuie să plece căci e timpul coasei și iarba nu așteaptă*! A doua zi m-am dus la examenul de chimie destul de calmă: să iau un „2" și să plec acasă. Studenții care îndrumau concurenții pe hol m-au sfătuit să nu le arăt foaia de examinare profesorilor. Dar după ce am luat un bilet, nu mi-a cerut-o nimeni. În bilet erau întrebări pe care le puteam imediat răspunde, problemele erau doar de oxidare și reducere. Puteam răspunde și rezolva totul. Țin minte că întrebarea din Chimia anorganică se referea la aluminiu. Examinator era o singură doamnă, se vede că al doilea examinator ieșise, cu atât mai mult că Chimia nu era de profil la fizicieni. După ce am răspuns, doamna a zis: *de ce nu ați venit la Chimie, eu de dimineață așa răspuns nu am auzit nici de la cei care au optat pentru Chimie*. Am tăcut, iar doamna a pus nota „5" în borderoul (lista) de examinare. Atunci a observat că pe masă nu lăsasem foaia mea de examinare. Văzând nota de la fizică, m-a întrebat de ce nota „3", la care i-am răspuns „nu știu". Mi-a pus nota „5" și în foaia mea și mi-a urat succes. Mi-am revenit, în jur nu mai era ceață. Când am ajuns în ograda casei unde locuiam toți viitorii studenți auzind de nota „5" s-au bucurat mult. Nu știu dacă în alte cazuri s-a mai bucurat cineva de succesele mele atât de mult, doar părinții. Auzind că nu am nici un manual de Matematică pentru a repeta materia de studiu conform programei, mi-au adus atâtea manuale, chiar și peste programa școlară. La examenul oral la *Matematică* profesorul Barcari mi-a dat nota „4" fără niciun motiv (ca de altfel și la examenul scris), i-am răspuns corect la toate întrebările, am rezolvat corect orice problemă sau exercițiu, dar a zis că de ce îmi trebuie „5", totuna voi fi admisă, dacă voi scrie compunerea la *Limbă și literatură* pe nota „3". L-am întrebat: *De ce pe „3"?* A zis că nu contează, pot să o scriu și pe „5". Dacă aș fi fost cea de azi, l-aș fi ținut minte nu doar eu pe regretatul profesor Barcari, dar și el pe mine până la moarte [...]. La sfârșitul lunii august 1967 am primit înștiințare de la universitate că sunt înmatriculată la specialitatea Fizica. A doua zi am plecat cu tata la Drochia pentru a mi se perfecta pașaportul. Celor care nu reușeau la studii nu li se perfectau pașapoartele și erau sortiți să robească pe lanurile colhozului. Astfel, am fost prima din sat care am devenit studentă la Universitatea de Stat. Era mare minune. Despre nota „3" primită la admitere am mai scris, iar profesorul Mihail Ion Caraman, fiind întrebat de un coleg de-al

meu despre acest caz, a răspuns: *A*șa era indicația! Dar azi mă întreb, la câți viitori buni studenți Mihail Ivanovici a pus nota „2”? Țin minte cum la 31 iulie 1967, la consultația dusă tot de Mihail Ivanovici, doi candidați, frați gemeni cu medalie de argint, au rezolvat problemele la tablă și au răspuns aproape la toate întrebările puse, iar a doua zi, 1 august, au fost apreciați cu nota „2”. Consider că salvarea mea a fost timiditatea. Eu verificam dacă soluțiile și răspunsul la întrebări pe care le aveam coincid cu ale celor care răspundeau, dar nu am avut îndrăzneala de a ridica mâna și de a prezenta răspunsul. Mai târziu am constatat că cei care la admitere puneau note mici la cei mai buni candidați și note mari la cei indicați de conducere erau numiți în comisiile de admitere ani la rând. Ceva mai târziu, doi profesori de la Facultatea de Fizică, tinerei, fiind în comisia de admitere vreo 2–3 ani, au câștigat mașini la loterie [...].

Primele zile la facultate și limba rusă

La 31 august 1967 am venit cu tata la Chișinău pentru a-mi găsi gazdă și pentru a vedea anunțurile privind prezența a doua zi la facultate. Femeia de serviciu a zis că, dacă sunt de acord, mă poate lua la ea, căci avea o cameră mică liberă. Tata s-a bucurat că nu era nevoie să mai căutăm ceva și se putea duce imediat acasă. Tot atunci au apărut două viitoare colege ale mele, care mă căutau: aveam cămin împreună cu ele. A doua zi, rectorul Medvedev, invalid de război, a ținut o cuvântare în limba rusă în fața noilor studenți, din care nu mi-a rămas nicio boabă. A vorbit rusește, iar eu nu cunoșteam toate cuvintele care le spunea, căci la școală nu erau incluse în programa școlară. În acest context, îmi amintesc un caz și mai amuzant. Eram la anul III, în septembrie, la muncile în colhoz. La Catedra de fizică teoretică eram doar două studente în acel an: eu și Iana Bersuker. Într-o, zi Iana mă trage de mânecă încet și mă ia la o parte, zicând, de ce stau lângă băieții din grupă, nu-i aud cum înjură? Dar eu nici atunci nu cunoșteam argourile în limba rusă, căci nici în română nu prea le auzisem. Nici în familie, nici la școală nu am auzit să se vorbească cu cuvinte urâte, cu atât mai mult în rusă.

Atmosfera generală la facultate

În general era bună. Cu atât mai mult că nu mă interesa atmosfera în general. Am început orele la 2 septembrie, aveam stilou (tocul și călimara erau ustensile ale trecutului), caiete și conspectam lecțiile profesorilor.

Ordinea de acasă și la universitate

Eram obișnuită cu ordinea de acasă. Astfel, frecventam toate lecțiile, pregăteam zilnic însărcinările date de profesori nu doar cele practice, ci și teoria. Am fost aleasă în calitate de organizator sindical al grupei (rus. *proforg*). Nu am avut disconfort privind cerințele.

La examene ca la sărbătoare

Cred că se mai și trișa la examene, însă nu am făcut-o niciodată. Nu știu dacă aceasta e de laudă, dar mi-a plăcut totdeauna să mă verific și, sincer vorbind, mă duceam la examene ca la sărbătoare. Cunoșteam programa, iar profesorii predau toate temele după programa de studii, consultam și surse suplimentare, dar de sine stătător ne erau date puține teme. Doar la disciplinele socio-umanistice aveam de citit operele lui Marx, Engels și Lenin.

Colegii de facultate

Toți erau omenoși. Nu țin minte ca să mă fi certat cu cineva. Un lucru este sigur, cca 50 la sută au fost înmatriculați prin pile. La prima sesiune au părăsit universitatea din cauza nereușitei cinci studenți, iar unul, nepotul prorectorului pentru studii, după lucrul în colhoz s-a transferat la specialitatea Matematica cu frecvența redusă. Nu știam și ne întrebam unde a dispărut. Însă colegii l-au întâlnit la sesiunea de iarnă. S-au bucurat, dar degeaba, acesta se ferea de noi. Am conchis mai târziu că era unul din cei cu pile și nu ar fi susținut examenele la fizică. Au mai plecat câțiva colegi și la sesiunea din vară. Activând 18 ani la facultate, am aflat mai multe lucruri interesante, dar și despre admiterea prin pile. Am conchis și cine au fost colegii mei care fusese înmatriculați prin pile. Odată, la un anumit moment, îi zic unui bun coleg și prieten: *Las-o mai moale, ai fost admis prin pile*. Neavând timp pentru răgaz, a răspuns: *Da ce, nu am fost student bun*? I-am zis: *Da, ai fost student bun, dar nu mai bun ca mine și eu puteam să nu fiu înmatriculată*! Aici problema a fost consumată. Și acum ținem legături cu toți colegii, cu excepția a doi, care au neglijat invitațiile întâlnirilor anuale pe care le-am organizat în perioada 2002–2019 și care s-au întrerupt din 2020. Dar discutăm la telefon, prin rețelele de socializare și chiar ne întâlnim în grupuri mai mici.

Limba rusă

Nu am studiat-o ca disciplină aparte, am învățat-o din mers la cursurile de specialitate, predate din anul III doar în limba rusă.

Chiria

Condițiile în care am locuit doi ani cu chirie erau de genul că stăteam în sala de lectură cât era posibil. În anul II am trăit împreună cu stăpâna într-o odaie, eu, colega mea și o soră medicală. În anul III am locuit cu două colege din grupă și sora uneia dintre ele, iarna era frig. Stăpâna aproape nu încălzea odaia, pentru care fapt plăteam 15 ruble pe lună.

Cursurile universitare și profiluri de profesori

La Facultatea de Fizică era necesar să depui efort aparte, dar pentru mine n-au fost discipline de neasimilat. Totuși, cea mai complicată în primii doi ani de studii a fost *Analiza matematică*. Anume din cauza acesteia la sesiunile din primul an de studii, au plecat o bună parte din colegi. Eu învățam temele zilnic ca la școală, astfel, la examene mergeam ca la sărbătoare, iar *Analiza matematică*, *Algebra liniară* și *Geometria analitică* pentru mine erau cele mai interesante discipline. Faptul se datora că în școală cel mai mult mi-a plăcut *Matematica*, precum și datorită conferențiarilor universitari Alexandra Marinciuc și Ion Parno, care le predau foarte „mustos". În anul II, una din disciplinele îndrăgite de mine a fost *Mecanica teoretică*, predată cu mare har pedagogic de prof. univ. Simion Ghifeisman. În primii doi ani de studii am avut și cursul de *Fizică generală*, dar nenorocul nostru a fost să nu fie predat corespunzător nivelului de universitate. În timpul lecțiilor nu s-a demonstrat nicio experiență, iar unele fenomene fizice nici nu erau explicate: la o lecție se spunea că o să vorbim mai târziu, iar mai apoi, când fenomenul trebuia explicat, se zicea: „Țineți minte, noi despre acest fenomen am mai vorbit".

Am avut lucrări de laborator la *Fizica generală*, unde singuri montam circuitele electrice pentru efectuarea experimentelor și utilizam instrumente, aparate puse la dispoziție de laborant. La fiecare lucrare era un îndrumar scris, iar întrebările apărute le adresam laborantului. Pedagogului îi „apăram" doar lucrarea executată conform cerințelor pentru a fi notați cu „admis" și dreptul de a veni la examen. Tot în anul II am trecut cursul *Radioelectronica*, predat în limba rusă de un asistent. Deoarece nu prea cunoșteam termenii în rusă, înțelegeam câte ceva din schemele circuitelor prezentate. Aveam colocviu cu notă. Când am răspuns, asistentul, la un moment dat, îmi dă carnetul de note (matricola), zicând: Я не понимаю, что вы говорите. Am crezut că am picat examenul, dar când am deschis matricola, am văzut nota „4". Primul meu „4" în cei doi ani de studii.

În anul III, cursurile Математическая физика și Теория поля ne-au fost predate în limba rusă. La primul curs, pedagogul Koreneva vorbea atât de repede că cei din grupa moldovenească reușeau să scrie cu greu doar formulele de pe tablă. Până atunci dumneaei preda doar la grupa de limbă rusă. La consultație, aflând că în auditoriu eram și cei din grupa paralelă, care aveam în conspect doar formulele, ne-a dat manualul, după care ne-a predat, și noi în 3–4 zile până la examen am completat conspectul cu cuvintele necesare. Am reușit să trec și peste aceasta, obținând nota maximă, însă, în timpul studiilor la doctorat, dar și mai târziu, atunci când aveam nevoie de anumite teoreme, legi din cursul *Fizica matematică*, învățam din nou tema, anume o învățam. Pentru mulți colegi, acest curs a fost un coșmar. Unul din ei nu susținuse examenul de două ori, îi mai rămăsese o încercare. Noi, colegii „l-am pregătit", un „3" putea primi liber. Eram în sala de lectură de la etajul trei din blocul nr. 4 al universității, când colegul nostru a venit și ne-a anunțat că iarăși a picat examenul. A zis că a răspuns la întrebările din bilet, dar a fost întrebat despre „zakon Tturțe", despre care el nu știe. Am rămas perplecși, așa lege nici noi nu știam. Descosându-l, am constatat că a fost întrebat «что выбрали за контур С?». Am izbucnit în râs toți, așa încât șefa sălii, Zinaida Gherasimovna, a venit să ne dea afară din spațiul bibliotecii, deoarece le încurcam celorlalți. Pe atunci, sălile de lectură erau arhipline, pentru a ocupa un loc trebuia să vii la ora 8:00. Am plecat cu toții la profesoară, explicându-i situația. Însă a zis că a dat foaia de examinare (borderoul) la decanat. Astfel, ne-a mai părăsit un coleg.

Al doilea curs, Теория поля a fost predat de un profesor universitar cu literă mare, Ghenadie Șmeliov. Nu știu dacă era stilul lui de a vorbi sau știa despre prezența grupei noastre la lecții, dar vorbea rar, pronunța fiecare cuvânt. Acest curs l-am predat și eu mai mulți ani, ajungând la concluzia că în lume totul are loc sub influența câmpurilor. Consider oportun ca această teorie să fie predată studenților de la mai multe specialități, desigur cu diferit grad de matematizare.

În anul IV au urmat cursurile Теория твёрдого тела, Квантовая механика și Статистическая физика. *Teoria corpului solid* a fost predat ca și *Mecanica teoretică* în anul II de prof. univ. Simion Ghifeisman. Acesta pentru mine a fost unul din cele mai complicate cursuri, chiar dacă expunerea profesorului a fost la cel mai nalt nivel. Din nefericire, în ajun de examen, m-am îmbolnăvit și medicul mi-a dat certificatul de boală pe

vreo trei zile, așa că acesta a fost unicul examen susținut după sesiunea de iarnă. *Mecanica cuantică* era predată de mem. cor. Iurie Perlin[193]. Lecțiile prof. Perlin erau așteptate și ascultate de toți studenții. Pe lângă harul pedagogic, acesta mai era înzestrat și cu un simț fin al umorului. Lecțiile de *Mecanică cuantică* erau frecventate de studenți de la alte instituții de învățământ și de profesorii de la facultate care nu audiase cursul la profesorul Iurie Perlin. La examen însă am avut ghinion. Cursul era complicat, dificil, iar mulți studenți se temeau nu atât de profesor, cât de faptul că nu era simplu să asimilezi materia. Câte fițuici au fost scrise pentru acest examen! Eu nu am pregătit nici la un examen fițuici. La fel, și la cel de *Mecanică cuantică*. Însă mă temeam să nu încurc ceva. Am luat biletul, am citit subiectele, le cunoșteam, dar m-a apucat o frică și se vede că m-am schimbat la față căci profesorul s-a ridicat și s-a apropiat de mine, întrebându-mă ce s-a întâmplat. A citit întrebările din bilet și m-a întrebat ce subiect nu cunosc. I-am zis că le știu pe toate. Mi-a dat biletul, dar mie îmi tremura mâna când scriam. Am răspuns, dar și glasul îmi tremura. Am primit un „4", însă profesorul a ținut minte și, în timpul studiilor la doctorat (a fost conducătorul meu), m-a întrebat odată ce se întâmplase la examenul din anul IV. I-am zis „frica", iar profesorul a zâmbit. La examenul de *Fizică statistică* am mai înhățat un „4". Nu-mi era frică, dar nu puteam însuși materia de studiu din cauza că profesorul avea o dicție neclară, dar și temele erau formulate neclar. Profesorul era mem. cor. Eugen Pokotilov[194], care ne-a predat și cursul special *Teoria grupurilor*, iar la examen nu a formulat întrebări, ci deschidea conspectul studentului și-i indica ce teoremă să demonstreze sau ce lege să expună, altfel nu ne-am fi descurcat cum și ce să răspundem. Am avut și alte cursuri speciale cu profesorii I. Perlin, Gh. Șmeliov ș.a., dificile pentru unii colegi, dar eu le-am trecut cu brio, așa încât am fost repartizată la catedră pentru a continua studiile la doctorat (pe atunci, aspirantură) sub îndrumarea mem. cor. I. Perlin și prof. univ. S. Ghifeisman. Subliniez că lucrarea de an și teza de licență le-am realizat sub conducerea prof. univ. S. Ghifeisman. Principalele

[193] Iuri Perlin (17 septembrie 1917, Kiev, Ucraina – 10 martie 1990, Chișinău) – fizician, domeniul științific: fizica teoretică a corpului solid. Doctor habilitat în științe fizico-matematice (1962), profesor universitar (1963). Membru corespondent al AȘM (1970). Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Academia de Științe a Moldovei..*, p. 137.

[194] Evgheni Pokotilov (27 ianuarie 1927, or. Odesa, Ucraina – 1 februarie 2011, Chișinău) – fizician, domeniul științific: fizica corpului solid și nanofizica. Doctor habilitat în științe fizico-matematice (1973), profesor universitar (1973). Membru corespondent al AȘM (1989). Vezi : Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *op. cit*., p. 137.

motivele pentru care l-am ales era faptul că vorbea limba română și explica extraordinar de clar orice lege, teoremă... Profesorul S. Ghifeisman m-a învățat să dactilografiez, ceea ce mi-a fost și îmi este de mare folos.

Disciplinele preferate

Matematica și disciplinele de specialitate. Fizica generală am studiat-o de sine stătător, predând doi ani la Catedra de fizică generală la USM și alți doi ani la Catedra de fizică a UTM.

Relațiile dintre profesori și studenți

Le consider că erau normale. Profesorii erau profesori și studenții – studenți. Fiecare la locul lui. Personal, frecventam lecțiile, întrebam la consultații ce nu-mi era clar, mă prezentam la examene. Alte relații nu am avut.

Sursele bibliografice utilizate

Toate sursele bibliografice recomandate de profesori se găseau la biblioteca universității sau în sălile de lectură. Unele le procuram de la magazinul de cărți din str. A. Pușkin. De materiale de arhivă nu ne-am folosit. Ce poate fi restricționat în știința adevărată? Cei care se specializau în comunismul științific se vede că aveau restricții la sursele bibliografice!

Viața de student

A fost minunată, chiar dacă îmi lipseau multe. În primul an de studii am avut cămin, dar în anul II și III am stat la gazdă. Plăteam 15 ruble lunar. Bursa obișnuită era de 35 de ruble, iar cea mărită (pentru cei ce aveau două sesiuni doar nota maximă) era 45 de ruble. Întrucât în anul I am luat doar nota maximă la sesiuni, în anul II primeam bursa de 45 ruble. Dar în anul III am primit bursă obișnuită deoarece la sesiunea de iarnă din anul II am luat „4” la examenul de *Analiză matematică*, fără nici un motiv. Am răspuns corect și complet la toate întrebările din bilet și la cele suplimentare, am rezolvat și exercițiile, dar mi s-a motivat că nu pe calea cea mai bună. Am demonstrat că am folosit și alte căi, precum și cele propuse în timpul lecțiilor, însă examinatoarea mi-a pus „4”. Ce-i drept, la examenul din vară am obținut din nou „5”, iar profesoara a ținut un mic discurs, parcă cerându-și scuze de situația din iarnă. Motivul din iarnă a fost mult timp o enigmă, apoi cineva mi-a zis că, dacă aveai note de „5” trei sesiuni, primeai bursă leninistă și administrația nu ar fi acceptat așa ceva, alții au zis

că profesoara avea o altă candidatură pe care voia să o scoată în evidență.

Cea mai mare enigmă pentru mine, totuși, a fost, din ce cauză doi ani la rând nu am avut cămin. Starea materială nu era mai bună ca la alți studenți care-l aveau, iar la învățătură nu m-a întrecut nimeni. Să fi fost vreo indicație specială sau vreo invidie chioară a colegilor care erau în comisia de repartizare a căminului? În anul III, văzând că unii au cămin nemeritându-l, am mers la decanat pentru a solicita un loc în cămin. Am fost înscrisă în lista adăugătoare cu nr. 8. Timp de o lună cel cu nr. 22 a primit cămin, iar mie nimeni nu mi-a propus nimic. Concluzia e de prisos. În anul IV și V am avut cămin.

Vestimentație specială (formă) nu ni se cerea; mâncam, în principal, la cantina studențească, alte surse de venit era puținul cel aveam de la părinți. De acasă mă asiguram cu produse alimentare, haine necesare, puțini bani. Palton de iarnă nu am avut, iar din clasele a VIII-a și până în a X-a am purtat scurteica mamei din blană artificială. În decembrie 1967 au venit mama și tata la Chișinău, fiind destul de frig, și mi-au luat un palton foarte frumos, cu guler din blană naturală, care l-am purtat toți anii studenției și mai apoi. Mi-au luat atunci și ceas de mână. Nu că nu ar fi știut ce să facă cu banii sau că mie mi-ar fi fost atât de necesar, dar îi cicăleau rudele din sat că nu am ceas, pe care îl au toate „zăludele" din sat. Nu știau rudele că aveam doar ștergare gofrate, pe când majoritatea studenților aveau de cele „pufoase", care nu se găseau liber în magazine.

Surse alternative de venit nu aveam. Dar nici nu aș fi avut timp. Auzeam că sunt studenți care își făceau studiile la două facultăți, eu nu-mi puteam imagina așa ceva din cauza volumului enorm al materiei de studiu la facultate.

Distracțiile constau din frecventarea teatrelor (la Teatrul „Luceafărul" aveam abonament), filmelor, anumitor concerte. Aproape în fiecare sâmbătă seara plecam cu colegii la film sau teatru. Îmi amintesc cum în anul I, după lucrul în colhoz, am mers la Cinematograful „Patria" la un film ce începea la ora 20:00. Ne întorceam pe la ora 23:00, iar eu, din greșeală, am ieșit din transportul public cu o stație mai devreme. Mi-am dat seama când troleibuzul a plecat, luând-o pe jos, un pic cu teamă, până la str. Bender (acum, str. Tighina). Deodată văd în fața mea un coleg venind în fugă. M-am bucurat mult, era Nicolae Pojoga, azi renumit fotograf-jurnalist sau jurnalist-fotograf, care, văzând lipsa mea la următoarea stație, a înțeles ce s-a întâmplat.

Mai citeam literatură artistică de ocazie. În august 1969 scriitorul rus Anatoli Kuznețov (18.VIII.1929, Kiev – 13.VI.1979, Londra) a plecat într-o deplasare de creație la Londra, de unde n-a mai revenit în URSS. A fost dată comanda pentru a nimici cărțile lui din biblioteci[195]. Însă nu toți bibliotecarii le aruncau la gunoi. Aceste cărți erau distribuite printre studenți în mare secret. Am avut prilejul și eu să citesc romanul «Бабий Яр». În anul V, în timpul practicii pedagogice, am citit romanul «Cara o Форсайтах» ("The Forsyte Saga") de romancierul și dramaturgul englez John Galsworthy (1867–1933), laureat al Premiului Nobel pentru literatură în 1932. Opera m-a intrigat prin faptul că studenții urmăreau cele 25 de epizoade televizate ale romanului la televizor. Eu o puteam face doar în „Colțișorul roșu" de la cămin, dar de multe ori pe alte programe erau prezentate meciurile de fotbal și băieții aveau prioritate. Am citit și alte cărți, ziare, reviste.

Erau și alte distracții, cum ar fi fost discotecile în aer liber în orășelul studențesc, mie însă nu-mi plăceau. Preferam literatura, poeziile și chiar în anul I am fost de câteva ori la un cerc literar. Undeva la Casa Presei se adunau studenți, poeți, tineri scriitori, unde atmosfera era prea degajată, se fuma... și nu am mai continuat vizitele.

Auditoriile

Mese, scaune, tablă, cretă. În auditoriile unde noi aveam, în principal, ore de curs nu prea am văzut tablouri sau portrete, dar dacă și erau nu prea le-am memorizat. În general, pe unii pereți, în cabinetele șefilor mari era portretul lui Lenin, pe unele holuri bustul lui Lenin, dar asupra mea nu aveau nicio influență: erau și bine că erau!

Orele de curs, laboratoarele se desfășurau în Blocul IV al Universității din str. Livezilor (azi, str. Alexei Mateevici). Lecțiile la *Pedagogie* și *Ateismul științific* aveau loc în clădirea actuală a Bisericii „Întâmpinarea Domnului" din curtea universității, care pe atunci nu funcționa. Tot în acea clădire era și o sală de sport, unde se duceau la antrenamente băieții din grupa noastră.

Parade, festivități și sărbători religioase

Nu țin minte adunări solemne, dar paradele de 1 și 9 Mai, de 7 Noiembrie le țin minte. În timpul acestora, studenții cărau toate portretele

[195] Procesul de distrugere a cărților se numește „bibliocid" sau „bibliocaust" (*n.n.*).

membrilor CC al PC al URSS. Ne încurcau să mergem la părinți, iar dacă nu eram prezenți, decanatul ne priva de bursă. Semestrul se termina după Anul Nou, așa că îl sărbătoream fiecare cum putea. În cămin împreună cu grupa pregăteam o masă mai festivă și ne adunam într-o cameră. Când locuiam la gazdă, sărbătoream și mai modest.

De Crăciun eram la sesiune, la biserică nu mergeam căci mi se pare nici nu funcționau multe, dar și eram nu știu cum preveniți să nu mergem. De Paști nu aveam vacanță. Pe atunci nici transport interurban nu era ca să poți merge liber pe o zi acasă. Studenții care aveau tren până acasă mergeau la părinți. Doar în anul II (trăiam la gazdă cu colega mea Adriana Gorobevschi/Ciubotaru), de Paști a venit tata și bunica și ne-au adus bucate (ouă roșii, caș, pască, sarmale, carne [...]). Au venit cu trenul de la Drochia, făcând imediat returul. Îmi părea rău, mai ales, de bunica, căci voiam să-i arăt niște atracții turistice la Chișinău, dar se grăbeau acasă [...]. Nici la Paștele Blajinilor nu am fost acasă pe timpul studenției.

Mulți tineri care se căsătoreau se cununau pe ascuns după nuntă. Ca și noi, de altfel.

O amintire amuzantă [...]

Cea mai amuzantă amintire este căsătoria mea în anul V, la 2 mai. La sfârșitul lunii februarie, viitorul meu soț, coleg de grupă, care se specializa la Catedra de optică și spectroscopie, într-o discuție cu colegii de la catedră pe teme matrimoniale, a pronunțat prenumele Iulia involuntar, iar un alt coleg, care, am aflat că se gândea la prenumele meu, a întrebat de colegele mele dacă eu mă căsătoresc cu Nicolae Malcoci. Colegele m-au întrebat pe mine, iar eu nu știam nimic. Nicolae era un coleg ca și toți alții, ce mai e și aceasta? – m-am întrebat. Dar ca să nu mă chinui prea mult, când l-am întâlnit pe Nicolae, l-am și întrebat ce e cu acest zvon, e adevărat? Răspunsul a fost „nu". Însă pe la mijlocul lui martie vine Nicolae și mă invită să ies din cameră (locuiam la cămin). Îmi zice că ceea ce a spus colegul nostru este adevărat și, dacă sunt de acord, apoi ar dori să meargă de 1 Mai la părinții mei să facă cu ei cunoștință. Pot chiar să mă mai gândesc. Mi-a venit să râd, dar m-am stăpânit și am zis: *Da, bine*. A urmat o invitație la un film și un concert. Mai complicat era să pleci acasă la 1 Mai, căci trebuia să fim prezenți la paradă. Dar și atunci se permitea la câte un student din grupă să plece, dacă avea un motiv serios. La Catedra de fizică teoretică era mai simplu de plecat, căci aproape toți colegii erau

din Chișinău sau din vecinătate, pe când viitorul meu soț avea puține șanse. De aceea și zâmbeam, fiind sigură că nu se poate de plecat. Nicolae a folosit „motivul serios". Când Nicolae s-a învoit de la conducătorul grupei, spunând că se căsătorește, a fost întrebat – cu cine. Spunând cu cine, i s-a permis să plece. La 29 aprilie, sâmbătă, eram la părinții mei acasă. La masă Nicolae nu zicea nimic, dar tata, ca un om cu experiență a zis: *Eu văd că ce v-ați pus în gând e serios, deci drum bun în viață și sănătate, Domnul să vă ajute*! Mai târziu Nicolae mi-a spus că în acel moment îi transpirase și palmele. La 30 aprilie, spre seară am ajuns la Coșcodeni. Am fost primiți bine de părinții lui Nicolae, dar nu știam despre ce să vorbesc. Viitoarea mamă-soacră mă întreba despre părinți, despre studii; avea două clase de liceu și lucra la ferma de vite îngrijitoare de viței. A doua zi Nicolae mă anunță că mâine, 2 mai, tatăl său a vorbit cu președintele sovietului sătesc și ne vom înregistra. A doua zi am plecat la sovietul sătesc, unde am scris o cerere, datând-o cu o lună de zile în urmă. În ancheta de căsătorie erau atâtea întrebări, care pe atunci îmi păreau sucite: ați mai fost căsătorită, mai aveți copii [...]. Răspundeam scurt cu „nu", „da". Dar iată că președintele pune întrebarea: *Luați numele soțului (pe atunci se spunea „familia") sau rămâne neschimbat*. Așa m-a întrebat de vreo trei ori, iar eu mă gândeam în minte care soț. Se vede, președintele și-a dat seama și, zâmbind zice: *Malcoci sau Rotari*. Aici era mai simplu. Aș fi zis Rotari, dar în spate era viitorul socru, iar eu știam psihologia satului, astfel, am zis Malcoci. I-am zis lui Nicolae, de ce nu am discutat aceste probleme, dar a zis că știa de ele, dar m-a lăsat singură să decid, ca el să nu fie învinuit de ceva. Iată așa, nimeni nu mi-a propus căsătorie, nimeni nu mi-a cerut mâna de la părinți, iar eu sunt căsătorită de 49 de ani!

Studenți la munci agricole

Ca studenți, nu ne-am prea gândit că activitățile agricole periclitează procesul de studii. Dar când am devenit lector universitar, a trebuit să scot din programul de studii unele teme și să le expun pe scurt pe altele. Am încercat într-un an să-i explic decanului că nu e bine, activitățile agricole se răsfrâng asupra nivelului de pregătire, dar [...] mi s-a propus să le dau lucru de sine stătător. Nu știu cum e la alte facultăți cu acest „de sine stătător", dar la fizică și matematică nu prea merge. De ce nu merge? Peste hotare studenții lucrează de sine stătător, dar profesorul e la catedră și studentul oricând îl poate consulta, dar încearcă la noi să găsești în afara

orelor de curs un profesor la catedră. Într-un an, studenții au fost ținuți în colhoz aproape două luni, dar, de obicei, în alți ani, maximum lucrau o lună.

Disciplinele universitare cu caracter ideologic

Disciplinele de specialitate nu erau cu caracter ideologic, cu excepția că mai toate descoperirile, rezultatele științifice importante aparțineau rușilor, în cel mai rău caz – sovieticilor. Totuși, la cursurile speciale mai foloseam literatură de autori străini ca, de exemplu, «Методы интегрирования по траекториям» de fizicianul teoretician american Richard Feynman. Erau și alte monografii traduse în rusă. Am studiat, unele monografii din domeniul teoriei corpului solid în mod individual pentru examenul de doctorat.

Cât privește disciplinele *Istoria PC al URSS*, *Comunismul științific*, *Ateismul științific*, *Pedagogia*, nu cred că e necesar să spun neapărat că erau cu caracter ideologic. Erau niște aberații!

Totuși, profesorul Serghei Roșca, la disciplinele *Materialismul istoric* și *Materialismul dialectic* și prof. Cozub, la disciplina *Economia politică*, în expunerea lor se străduiau să aducă comentarii raționale, expuneau logic materia de studiu.

Cea mai sovietică pedagogie

La cursul *Pedagogia* lectorul Timofei Antipovici Crăciun (soțul adjunctei președintelui Sovietului de Miniștrilor din RSS Moldovenească, Agripina Crăciun), făcea de fiecare dată apelul și dicta cursul, iar noi trebuia neapărat să conspectăm. O frază o țin minte și până azi: *Pedagogia sovietică este cea mai sovietică pedagogie*!

Pentru a arăta nivelul intelectual al acestui personaj, voi aduce un exemplu. La studenții de la Filologie, câțiva ani mai devreme, la prima oră de curs, când a terminat de făcut apelul studenților, unul a strigat: *Pe mine nu m-ați numit*! *Cum te chemă*? – a întrebat pedagogul. *Mihai Eminescu* – a urmat răspunsul. Pedagogul l-a trecut în registru, corectându-l – *Mihail Eminescu*. Ceilalți studenți au prins poanta și au urmat Creangă, Alecsandri [...]. Acești „studenți", desigur, nu au mai frecventat lecțiile de pedagogie, dar în ajun de examene îl întâlnește lectorul pe decan și îi zice că unii studenți s-au prezentat doar la prima oră, în rest au lipsit. La acest pedagog, o lipsă însemna mult, dar una singură frecventată... Decanul re-

pede a luat registrul profesorului să vadă situația. Când a văzut numele „răilor", cu greu s-a ținut să nu izbucnească în râs, dar situația pe atunci era gravă. Pentru așa „glumă" puteau fi exmatriculați. Acești scriitori pe atunci erau interziși în RSSM. Atunci decanului i-a venit o idee ingenioasă, știind cu cine are de a face, i-a zis: *Timofei Antipovici, mă iertați, au fost transferați la studii cu frecvența redusă. E vina mea, am uitat să vă previn*. Dar cu studenții decanul a discutat în cel mai serios mod.

Existau două lumi

Unii studenți ascultau emisiunile „Europei Libere". Câte ceva auzeam și eu, dar sporadic. Știam că există două lumi: socialismul sovietic înflorind și imperialismul american putrezind.

Lozinci antisovietice

La sfârșitul anului IV, un grup de tineri, împreună cu studentul din anul V de la fizică, Andrei Vartic, a scris cu vopsea în fața universității lozinci antisovietice, antirusești. Nu am văzut acele lozinci, au fost șterse până a veni studenții la ore, se vorbea în șoaptă printre studenți despre acest eveniment, iar A. Vartic, absolvent cu diplomă cu mențiune, a fost trimis profesor de fizică într-un sat din republică.

„Evenimente istorice"

În cinci ani de studii am pierdut un semestru, strângând roada pe lanurile sovhozurilor: am cules roșii, struguri, am strâns ceapa, am curățat știuleți de porumb. Dar și cursurile de *Istorie a PCUS*, *Comunism științific*, *Ateism științific* (lecții și seminare) ne-au furat cca 30–40 la sută din timpul prețios. Nici „practica pedagogică" n-a fost la înălțime. Două luni de plimbat prin școală, fără ca măcar un profesor de la universitate să fie prezent la lecție. Totul era la discreția profesorului de fizică din școala respectivă. Am predat cinci ore de fizică la clasa a IX-a, unde eram și diriginte. La o singură oră a asistat profesorul de fizică. Aceasta nu înseamnă că nu era numit cineva responsabil de practica pedagogică, doar că l-am văzut atunci când cele două luni de practică au expirat. Ne-a strâns carnetele de note, a pus nota fără să discute cu noi sau să ne comenteze activitatea și nota care o pune. Și aici am luat un „4", fără nicio argumentare cât de cât. Îți mai trebuie „evenimente istorice"?

Comsomoliști și comuniști

Plăteam câte 2 copeici cotizațiile de membru al Uniunii Leniniste Comuniste a Tineretului din Moldova. Nu am fost membru de partid. Nu participam nici la așa-numitele adunări deschise de partid. Nu făceam parte din organele de conducere comsomoliste. Eram lector, când am fost delegată de la catedră să particip la o adunare deschisă de partid. Se numeau noi membri de partid la facultate. M-a mirat mult candidatura unei domnițe, care venise în Moldova cu părinți care fusese „invitați" la muncă pe aceste meleaguri. Tânăra era studentă la o instituție de învățământ superior în domeniul artelor, ceva legat de muzică. M-a mirat mult că, venind la Chișinău, a continuat studiile la fizică. Mă întrebam în gând: dacă nu a putut fără părinți să rămână să-și continue studiile, iar aici a studiat la fizică? Ce fel de comunist va mai fi? Din acel moment, îi priveam pe comuniștii de la facultate altfel.

Cu colegii ne întâlnim

Cu colegii de grupă ne-am întâlnit anual, din iunie 2002 până în 2019. În 2020 nu a fost posibil, iar acum vorbim la telefon și ne mai întâlnim în grupuri mici, de câte 3–4, 4–5 persoane.

După absolvirea facultății

După absolvire am fost repartizată la Catedra de fizică teoretică pentru continuarea studiilor la doctorat. Soțul a fost repartizat la Filiala Moldovenească a Institutului Unional de Cercetări Științifice a Surselor de Energie (*rus*. МО ВНИИИТ – Всесоюзный научно-исследовательский институт источников тока) cu un salariu lunar de 120 de ruble. Am închiriat o cameră unde am stat în anul III de studii cu 35 de ruble lunar, căutând mereu alte soluții. Mai apoi, un coleg ne-a ajutat să închiriem o odaie cu condiții satisfăcătoare, pentru care plăteam 40 de ruble pe lună. Eu, până la admiterea la doctorat din luna octombrie, n-am fost angajată, urmând să primesc o bursă de 86 de ruble.

Activitatea didactică, științifică și voluntară

Am avut fericirea de a aplica aproape integral cunoștințele obținute la facultate, și, evident, perfecționându-le mereu. La facultate am deținut mai multe funcții: laborant, cercetător științific inferior, cercetător științific, lector universitar, cercetător științific superior. Din 1974 am activat în

calitate de laborant la Catedra de fizică teoretică. Din 1975 am predat *Mecanica teoretică*, curs teoretic la matematicieni și lecții practice la studenții de la specialitățile *Fizica* și *Matematica*. Am activat, concomitent, în calitate de cercetător științific pe bază de contract încheiate cu Institutul de Optică „S.I. Vavilov" din Leningrad (azi, Sankt Petersburg). Am predat cursul practic de *Termodinamică și fizică statistică* la fizicieni, precum și cursurile teoretice *Mecanica cuantică* și *Teoria câmpului* la matematicieni. Am predat un an și cursul teoretic special studenților din anul V de la Catedra de fizică teoretică – *Statistica cuantică*. Am predat la fizicieni cursurile teoretice *Introducere în fizica corpului solid* și *Simetria cristalelor*.

Institutul Pedagogic din Bălți pregătea timp de 4 ani, în principal, profesori de fizică, la Chișinău studiile la Facultatea de Fizică erau de 5 ani. Cu organizații de cercetare științifică din Moscova și Leningrad efectuam cercetări științifice comune.

În perioada 1975–1990, am activat la Catedra de fizică teoretică a Facultății de Fizică a Universității de Stat din Chișinău, concomitent fiind și cercetător științific și cadru didactic, când una, când alta, fiind de bază, cealaltă funcție fiind prin cumul. După susținerea tezei de doctorat (1983), am fost responsabilă de temele de cercetare, conform contractelor cu Institutul de Optică „S.I. Vavilov", fiind cercetător științific superior. Am mai predat pe baze obștești câțiva ani *Fizica preuniversitară*, curs aprofundat, elevilor dotați din republică care frecventau duminica Școala Republicană de Matematică, Fizică și Chimie. Când a fost introdusă remunerarea pentru aceste ore, s-au găsit alți doritori [...].

Concursuri aranjate

Era un colectiv de profesioniști. Erau profesorii noștri, dar și un grup de cercetători științifici cu o pregătire profesională, cum se zice, „jos pălăria". Majoritatea activau în calitate de cercetători științifici pe subiecte care interesau universitățile și organizațiile de cercetare din Moscova, Leningrad și Kiev. După caz, aceștia mai predau și cursuri universitare prin cumul. Personal, am avut un mare ajutor de la profesorii mei. Oricând mă puteam adresa prof. univ. S. Ghifeisman, Ghenadie Șmeliov și conf. univ. Lidia Harcenco pentru a discuta o problemă sau alta. Colegii mei, dar și eu depuneam actele la concurs pentru a ocupa o funcție de lector sau lector superior, conferențiar universitar. Nici eu, nici colegii mei nu au avut fericirea să promoveze acele concursuri. De fiecare dată erau promovate

persoane docile sistemului cu o pregătire, să zicem, îndoielnică. Am participat la vreo 5–6 concursuri, până mi-am dat seama de scopul acestora. La unul dintre concursuri, printre candidați nu era unul care să convină administrației, fapt care a dus la anularea concursului, iar conferențiarul universitar care urma să plece la pensie, căci era de o vârstă înaintată, a fost reangajat în bază de contract pe un anumit termen. Am urmărit concursurile ulterioare nu doar la universitate, ci și la celelalte locuri de muncă de mai târziu și pot afirma că obiectivitatea lor era egală cu zero, iar subiectivismul era de 99,99 la sută. Printre colegii mei la acele concursuri se numără dr. hab. Sofia Klokișner, care a trecut cu serviciul la Institutul de Fizică Aplicată, devenind cercetător științific principal cu lucrări științifice publicate în cele mai prestigioase reviste de peste hotare; dr. Roza Dumbrăveanu, care a fost decan la Universitatea de Stat „Ion Creangă" din Chișinău, realizând multe proiecte de cercetare științifică internaționale; dr. Elena Prepelița, care a activat apoi în calitate de conferențiar universitar la Universitatea Tehnică a Moldovei ș.a.

În comisia de admitere la facultate

Am participat o singură dată. Dar, la rugămintea celui de-al doilea examinator, nu am fost de acord să pun nota maximă unui candidat, căruia cu greu i-am pus „3". La a doua solicitare a examinatorului am notat candidatul cu un „2". Nu puteam să pun pentru nimic o notă trecătoare. Mai puteam oare să fiu inclusă în aceste comisii? Nu am mai fost inclusă nici în alte comisii.

Nivelul de pregătire al studenților

Am predat cursuri începând cu studenții de la anul II de studii până la anul V. Cei care erau slab pregătiți plecau în anul I de studii. Astfel, pot spune că studenții aveau o pregătire bună, însă din 1987 nivelul lor a început să scadă simțitor.

Mașina de scris

Toamna lui 1982. Am primit permisiunea de a prezenta teza de doctorat la consiliul specializat. Teza era gata din 1978, dar trebuia de scris introducerea, concluziile, autoreferatul. Problema mare consta în dactilografiere. Pe atunci dactilografierea tezei era de 300 ruble. Eu aveam salariul 140–160 de ruble, doi copii, apartament cooperativ, soțul avea și el 140 de

ruble lunar. Se cereau și alte cheltuieli. Puteam singură să dactilografiez, dar la catedră era o singură mașină mecanică de scris „Iatrani". Catedra era numeroasă, nu era nici o posibilitate. În vânzare apăruse mașina „Iatrani" electrică, care era un mare deficit, ca orice în URSS. Fiind responsabilă de realizarea unui proiect, în devizul de cheltuieli pe 1983 am inclus și procurarea unei mașini de scris electrică „Iatrani". Devizul a fost aprobat, iar I. Perlin a zâmbit, cunoscând posibilitatea de a procura așa ceva. Era un magazin de mărfuri de cancelarie pe str. A. Pușkin. Am mers acolo de vreo două ori, întrebând-o de vânzătoare dacă magazinul primește așa mașini. Mi-a zis că primesc, dar puține comparativ cu cererea. Într-o zi mi-a zis să mă adresez conducerii magazinului. Acolo mi-a zis cineva că ar trebui să mă adresez mai des, căci nu știu când vor primi. Am ieșit în stradă. Din magazin a ieșit un bărbat și s-a apropiat de mine, zicându-mi să scriu o scrisoare din partea organizației, pe numele directorului, solicitând procurarea unei mașini de scris electrice. Pe atunci nu erau telefoane mobile, nici internet, dar în scrisoare am dat numărul de telefon al catedrei și numele meu. La puțin timp, la catedră a sunat cineva (din fericire, eram pe loc) și m-a anunțat să vin la magazin pentru a lua bonul de plată pentru mașina de scris. Când am adus mașina de scris la catedră, colegii nu înțelegeau de unde am luat banii (cca 600–700 de ruble), dar și cum am putut face rost de așa aparat, crezând că am pe cineva acolo sus. Eu însă nu știu cine era acel om care mi-a indicat calea și de ce.

Teza de doctorat

În 1975 am susținut examenul de absolvire a studiilor la doctorat, compus din două părți: *Fizica corpului solid* și *Metode de integrare după traiectorii*. Pentru a doua parte trebuia să studiez monografia fizicianului american R. Feynman (Premiul Nobel, 1965) cu aceeași denumire. Nu puteam obține unele relații matematice din această monografie, iar timpul mă presa. La întrebarea profesorului I. Perlin când susțin a doua parte a examenului, i-am spus cauza tergiversării. Discuțiile cu doctoranzii profesorul le organiza la el acasă. Arătându-i formulele ce nu le puteam obține, a spus simplu: *Iulia, eu aceste relații matematice nu o să te întreb*. Acest răspuns m-a maturizat cu ani buni. Venind la cămin, am obținut toate formulele necesare.

Temele de cercetare științifică nu au coincis cu tema tezei de doctor, fiind în domeniul opticii spectroscopice și spectroscopiei cristalelor. La 9

noiembrie 1983, potrivit autoreferatului (real am susținut teza la 10 noiembrie, cauza fiind legată de sărbătoarea din noiembrie), am susținut teza de doctor în științe fizico-matematice cu tema «Теория мелких локальных состояний в крисаллах с промежуточной поляронной связью» („Teoria nivelelor locale puțin adânci în cristale cu legătură polaronică intermediară"). Cu regret, nu am continuat cercetările în acest domeniu. Conducătorii științifici au fost m.c. Iurie Perlin și prof. univ. Simion Ghifeisman. Un recenzent a fost dr. hab. Elerlanj Sinyavskii de la Institutul de Fizică Aplicată al Academiei de Științe a RSS Moldovenești, iar al doilea – un profesor din Kiev, căruia îi expediasem teza prin poșta clasică. Tot prin poștă am primit recenzia, însă profesorul era în vârstă și nu a venit la Chișinău. Astfel, era necesar să găsim, conform regulamentului, un alt recenzent, care să fie prezent la susținerea tezei. Al doilea recenzent a fost dr. hab. Ion Ogurțov de la Institutul de Chimie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Organizația principală sau, cum se spunea pe atunci, «ведущая организация» a fost Catedra de fizică a semiconductorilor a Universității de Stat „M.V. Lomonosov" din Moscova.

„V zakliucenie"[196]

Un doctor în științe de la noi trebuia să traducă în limba română autoreferatul (cauza nu o cunosc). În autoreferat, la sfârșit era rubrica „V zakliucenie". El a tradus „În detenție". M-am uitat în autoreferatul meu. La mine e scris „Vîvodî"[197].

Nu mai respect pe nimeni, dacă nu-i cunosc faptele

Era anul 1975. În decembrie 1974, soțul a fost înrolat în Armata Sovietică ca ofițer după absolvirea facultății (am fost colegi de grupă), se specializase la Catedra de optică și spectroscopie. Am fost ambii de acord, căci altfel nu aveam posibilitate să ne construim un apartament. De apartament de la stat nu putea fi vorba. Nu avea rost să mai stau la gazdă și am solicitat un loc în cămin, care mi s-a oferit în căminul nr. 4 din str. Bender (azi, str. Tighina). Însă, ghinion, am primit un loc împreună cu o doamnă din Bulgaria. Avea 36 de ani și era studentă la anul I, la Facultatea de Chimie. Ghinionul nu consta în cetățenia sau vârsta acelei persoane, ci comportamentul. Venise în Moldova împreună cu fiica, elevă în clasa a VI-a, înscriind-o la Școala Sportivă Internat nr. 2. Desigur, copilul vroia cu mama, nu

[196] În concluzie (*rus.*).
[197] Concluzii (*rus.*).

în căminul internatului. I-am propus să mai punem un pat în cameră și să stea fiica cu noi. Ziua eu eram la facultate sau în sala de lectură până la închidere. De fapt, fiica îi cam încurca mamei și o trimitea la internat. Când veneam la cămin, seara găseam camera plină de lume, de fum de țigară, de miros de băuturi alcoolice. După rugămintea mea de a nu fuma și a nu organiza astfel de petreceri în cameră, venind de la universitate, găseam camera cu fereastra larg deschisă (iarna) pentru aerisire. Am solicitat să fiu trecută în altă cameră. Evenimentele s-au derulat în așa mod încât am fost învinuită că nu sunt internaționalistă. De studenții străini responsabil pe atunci era Pușneac, căruia i-am zis: *Pentru prima dată aflu că a fuma, a servi băuturi alcoolice și încă a te ocupa cu ceva înseamnă internaționalism. N-am știut!* Șefii, fără știrea mea, au pus la cale să mă exmatriculeze. Despre aceasta am aflat în seara zilei când a avut loc adunarea de partid deschisă, unde s-a pus și problema în cauză. Am aflat-o de la doctoranzii Balagion Pirnazarov din Dușanbe (36 de ani, căsătorit cu o moldoveancă) și Inoiat (numele de familie nu-l țin minte sau poate nici nu l-am știut) din Alma-Ata (Almaty), avea cca 40 de ani, iar familia îi era la Almaty. Îi cunoșteam la nivel de „Bună ziua!" sau "Bună seara!" când îi întâlneam pe coridor la cămin. Unul din ei locuia într-o cameră vecină. Ei, fiind comuniști, asistau la acea adunare de partid. Auzind cauza pentru care să fiu exmatriculată, ambii au protestat și au povestit cu mult mai multe ce se întâmpla în camera unde locuiam. În aceeași zi, la universitate a venit o scrisoare din partea unei doamne, a cărui soț venea adesea în camera cu pricina, fiind relatate anumite istorii. Astfel, exmatricularea mea a eșuat. Consider că membrul corespondent I. Perlin știa despre problema pusă la adunarea de partid, dar nu a vorbit niciodată pe această temă cu mine. Doar eu m-am schimbat, caracterul meu devenind cu totul altul. Nu mai respect pe nimeni, dacă nu-i cunosc faptele. Iar în căminul nr. 4 am văzut multe, așa încât nu mai stimez pe nimeni, conform funcției pe care o ocupă. Odată am ridicat vocea, adresându-mă la I. Perlin. El, mirat, m-a întrebat: *Iulia, cito s toboi*?[198] Iar eu i-am răspuns: *Izvinite, eto rezulitat moego jitia v cetvertom obșcejitii*[199]. Doamne, la cei 24 ani ai mei am rezistat multor încercări. După adunarea de partid, doamna în cauză a fost dusă în Căminul nr. 3 ca studentă, căci până atunci ea îmi spusese că era doctorandă. „Comendantul" (administratorul căminului) îmi făcea fel de fel de

[198] *Iulia, ce-i cu tine?* (*rus.*).
[199] *Mă scuzați, este o cosecință a traiului pe care îl duc în căminul nr. 4* (*rus.*).

probleme. Dar venind soțul în concediu cu o canistră de vin cu grad înalt de alcool (*kreplionoe vino*), relațiile cu „comendantul" s-au normalizat.

Naționaliști și internaționaliști

Începând cu anul 1987, începuse unele manifestări în republică, care se răsfrângeau asupra tuturor. Noi, băștinașii, deseori eram numiți naționaliști de către vorbitorii de limbă rusă, din simplul motiv că ne iubeam limba, istoria, obiceiurile. În acest sens, după cum a zis și Grigore Vieru, sunt cel mai mare naționalist. Dar prin ce erau mai buni internaționaliștii care ne impuneau să vorbim doar rusește, să nu ne cunoaștem istoria, neamul?

Coafată de cuscra lui Voronin

Revenind la serviciu la 1 aprilie 1981, după concediul de maternitate, duceam lipsă de multe lucruri. În primul rând, aveam o singură pereche de încălțăminte – pantofi de toamnă. Primăvara era călduroasă, în luna mai temperatura aerului se ridica la + 30 de grade Celsius. Soțul avea un salariu de 140 de ruble, iar după plata impozitelor, apartamentului cooperativ, a serviciilor comunale și bonul fiului mai mare la grădiniță, ne rămâneau 17 ruble. Ne-au salvat produsele alimentare aduse de la părinți. Din primul salariu mi-am procurat sandale produse în Ungaria (37 de ruble), de la Fabrica „Steaua Roșie" din Chișinău – două costume (42 și, respectiv, 35 ruble), o rochie (20 de ruble). Din următoarele salarii mi-am procurat palton de toamnă (160 de ruble), palton de iarnă (240 de ruble), am dat comandă la «Дом быта» (Casa de deservire) din str. Armenească de cizme de iarnă și o geantă pentru a merge la serviciu, căci în magazine pe atunci așa ceva găseai cu mare greutate. Îmi amintesc cum colegii mei nu-și puteau găsi căciuli. Pe atunci „la modă" erau cușmele din blană de iepure (accesibile după preț, căci la speculanți se găseau și din alte blănuri). Până în toamna lui 1981 mi-am completat cu cele necesare garderoba. Totodată, prima dată în viață m-am tuns scurt, iar la frizeria din str. Iskra (azi, str. București), colț cu str. A. Pușkin activau în diferite schimburi frizeriţele Ana și Daria (viitoare cuscră a lui V. Voronin). Astfel, luni dimineață la ora 7 eram la frizerie, unde acestea îmi făceau coafura pentru toată săptămâna. Îmi amintesc că într-o zi de luni, pe la sfârșitul lui octombrie, la recreația după prima oră, stăteam la geamul de la catedră. Șeful catedrei, prof. univ. I. Perlin, intrând și uitându-se la mine, m-a întrebat: Юлия, у тебя есть любовник? Am tresărit, dar i-am răspuns: Конечно, Юрий

Евгеньевич! (Desigur, Iuri Evghenievici!). Cei prezenți la catedră nu au scos un cuvânt. Peste vreo 2–3 săptămâni, venind la profesor acasă pentru a discuta unele probleme legate de teza de doctorat, l-am întrebat de ce l-a interesat o atare chestiune. I. Perlin a zis: Юлия, забудь, я не должен был этого спросить[200].

Relațiile cu administrația - „Говорите нормально, по человечески!"[201]

Relațiile cu administrația nu erau prea bune. În decembrie 1974, soțul a fost înrolat în rândurile Armatei Sovietice. Era ofițer. Am fost de acord, căci se ivise posibilitatea de a acumula bani pentru a construi un apartament, cum se spunea pe atunci „locuință cooperativă". În octombrie 1973, fiul Nicolae a rămas la părinții mei din cauză că nu aveam locuința noastră la Chișinău, iar condițiile în odaia închiriată nu permiteau un trai decent, dar nici proprietarii nu prea agreau familii cu copii, ci doar banii. Eu trebuia să-mi continuu studiile la doctorat. Nu-i vorbă, am mers la rector, la academicianul Boris Melnic[202], solicitând o cameră în cămin, dar s-a răstit la mine, cică dumnealui nu are posibilitate să dea spațiu locativ nici specialiștilor invitați. Atunci l-am întrebat: am absolvit școala cu medalie de aur, Catedra de fizică teoretică cu diplomă cu mențiune, eu de ce nu sunt invitată? Deci ce fel de relații puteau fi. Dimpotrivă, obținând un loc în cămin, s-au străduit să-mi „organizeze" cele mai „bune" condiții.

Începând cu 1980, am început să „mă trezesc" în ce societate de fapt mă aflu. La 1 septembrie 1980, fiul mai mare, Nicolae, a plecat la școală în clasa I. Nici prin minte nu mi-a venit vreodată să-l înscriu în clasă cu predare în limba rusă. Nu am căutat nici școală cu înclinații speciale, ci l-am înscris la școala din sector, Școala nr. 10 de la Botanica (mixtă ruso-moldovenească), azi Liceul Teoretic „Mihai Eminescu". În sectorul Botanica primisem în 1978 apartament cooperativ. Având profesori de excepție în satul natal și în centrul raional, nu-mi puteam imagina că în capitală poate fi altfel. În satul natal n-am văzut perdele la ferestrele școlii și nici la cele din centrul raional. Părinții mei nu erau impuși sa plătească nici un fel de

[200] *Iulia, uită, nu ar fi trebuit să pun această întrebare* (rus.).

[201] Vorbiți normal, omenește (*rus.*).

[202] Boris Melnic (11 februarie 1928, s. Briceni, azi rn. Dondușeni – 27 aprilie 2012, Chișinău) – biolog, domeniul științific: fiziologie umană și fiziologie animală. Doctor habilitat în biologie (1970), profesor universitar (1971). Membru corespondent (1972) și membru titular (1984) al AȘM. Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *op. cit.*, p. 133.

taxe. Ce-i drept, nici n-ar fi avut de unde, după modul de remunerare a colhoznicilor. Pe lângă problemele legate de profesionalismul dascălilor, a mai existat o problemă pe care am aflat-o abia când fiul era în clasa a VI-II-a, dar la care voi reveni mai târziu. Am fost mirată când în anticamera directorului o fetișcană cam obrăznicuță îndemna mamele (sectorul era mai mult muncitoresc datorită numeroaselor uzine de rang unional) să-și înscrie copiii în clasele cu predare în limba rusă, pentru a li se deschide mai multe uși în viitor. Dacă cineva riposta câtuși de puțin, imediat încheia discuția.

Venind la Universitatea de Stat din Chișinău (pe atunci în numele lui V.I. Lenin), unde activam în calitate de lector universitar la Catedra de fizică teoretică, am fost întrebată în ce școală mi-am înscris fiul. Am răspuns simplu – la Școala nr. 10. Dar cei care m-au întrebat (desigur, în limba rusă) nu știau că Școala nr. 10 era mixtă. Astfel, chiar a două zi, 2 septembrie, am fost întrebată în ce clasă va studia fiul, cu ce limbă de predare. Iarăși am răspuns, fără să am vreo suspiciune – limba moldovenească (de română nu putea fi vorba atunci). Au urmat argumente pentru a-mi da fiul în clasă cu predare în limba rusă, deschizându-i mai multe căi pe viitor. Am răspuns, fără a mă gândi la repercusiuni, că nu-l voi putea ajuta la însușirea temeinică a obiectelor pentru că nu cunosc terminologia în limba rusă la toate disciplinele, iar dacă copilul nu va obține rezultate excelente la învățătură, nu vreau să-l văd muncitor la Magadan. Consecințele discuției le-am aflat peste ani.

Era luna martie 1981. Fiul mai mic, Iulian, urma ca la 14 aprilie să împlinească un anișor. Deoarece concediu neplătit de creștere a copilului și stagiul neîntrerupt de muncă se acorda doar până la această vârstă, urma să revin la serviciu, iar copilul să frecventeze grădinița. De fapt, îl înscrisesem în rând pentru a obține un loc chiar din primele săptămâni de viață. În cerere am solicitat grădiniță cu limba „moldovenească", indicând vreo patru grădinițe, fie aproape de casă, fie aproape de serviciu, fie pe traseul casă–serviciu. Erau niște cozi enorme la comisia care elibera certificatele de repartizare a locurilor la grădiniță, așa încât se stătea și noaptea în rând. De seara până dimineață a stat soțul, iar apoi am venit să-l înlocuiesc. La „Comisie", patru persoane de sex feminin completau niște registre, încheind cu «нет мест» (nu sunt locuri). La prima audiență n-am înțeles nimic, mi s-a spus să vin peste o lună. Am venit peste o lună, situația s-a repetat. Copilul îl dusesem la mama soacră, Maria Malcoci-Bacinschi, la

țară, căci trebuia să mă prezint la serviciu. Pentru a treia audienţă, „m-am pregătit" psihologic de o altă discuţie. După toate procedurile repetate, în momentul când mi s-a spus «нет мест» nu m-am mai ridicat să plec. Le-am întrebat (în moldovenește) pe cele patru tovarășe de ce stau și-și bat joc de mamele care stau și fac coadă de atâtea ori la ușa lor. Nu sunt locuri? De ce și cum unele familii (aveam informaţii) primesc loc la grădiniţă fără să stea o zi în rând? Nu plec, am zis, până nu mi se repartizează un loc. Atunci cea de a patra persoană din Comisie îmi strigă: Сейчас я вам дам, я вам дам (*Imediat vă dau, vă dau*). Mi-au propus grădinița nr.17. Întrebând unde se află și ce reprezintă (căci nu făcea parte din cele solicitate), am aflat că e, de fapt, creșă. Copilul meu avea un an și jumătate și nu avea niciun rost să-l duc la creșă. Mi-au propus o grădiniţă care se găsea în alt sector al orașului. Le-am zis că în acel sector sunt alte mame care așteaptă ca și mine, dacă e nevoie le invit după ușă (s-au schimbat la față). Mi-au propus o altă grădiniță de limbă rusă din sector. Le-am amintit că în cererea mea este indicată altă limbă. Atunci „șefa" din nou a ridicat vocea: А что вас скушают в русский садик? (*Da ce, o să vă mănânce în grădiniță rusă?*). Apoi a început foarte calm să-mi explice că grădinițe cu limba rusă sunt mai multe, iar cu limba moldovenească mai puține. Am ascultat, zicându-le ca să transformăm atunci o grădiniţă cu limba rusă în grădiniţă cu limba moldovenească, căci în rândul ce așteaptă foarte multe mame solicită locuri în aceste grădinițe (s-au făcut albe ca varul reprezentantele puterii). Era pe la sfârșitul lunii mai. Atunci m-au rugat să vin în luna iulie și îmi vor da îndreptare la grădiniță.

Am făcut coadă și a patra oară în același mod. Când am intrat, din nou cele patru tovarășe (așa se spunea pe atunci) au scris în registre, iar „șefa" mi-a întins certificatul gata completat, fără să mă informeze în prealabil ce grădiniță îmi propune. Luând acest „document", am văzut că mi se propune cea mai bună din cele solicitate, Grădinița nr. 153. A urmat: Вы довольны?[203] La răspunsul meu „da" a urmat: По вас не видно[204]. *Da ce, trebuia să sar în sus, după atâta timp pierdut, stând la aceste cozi create artificial? La revedere!*

Încă în luna martie am scris și cererea de revenire la serviciu în moldovenește (limba română cu grafie chirilică). Am transmis-o la catedră prin soțul meu, căci mă aflam la țară cu fiul. Am reînceput activitatea la

[203] *Sunteți mulțumită?* (*rus.*).
[204] *După* înfățișarea Dvs. nu se vede (*rus.*).

1 aprilie, fiind întrebată de șeful Catedrei de ce am scris cererea în limba moldovenească, și nu în limba rusă. Toate cererile pe care le scrisesem până atunci le scrisesem în limba moldovenească. Câteva le scrisesem în rusă, dar cu ajutorul colegilor vorbitori de limbă rusă. Am întrebat stupefiată: А что, нельзя?[205]. Răspunsul a fost: Не то что нельзя, не принято[206].

Toate aceste lucruri m-au făcut să fiu mai atentă la ceea ce se întâmpla de acum înainte în jurul meu. Vedeam cum eram impuși să vorbim doar rușește. Până atunci, îmi părea ceva natural.

În 1983 am plecat cu copiii la teatru. Am cerut la casă în moldovenește trei bilete, de unde mi s-a reproșat: Говорите нормально, по человечески![207]. Mi-am dat seama că până atunci mă adresam în rusă (aceasta era omenește), iar fiind cu copiii, am vorbit în limba de acasă (de la bucătărie). Tot în acel an am plecat cu Iulian, de trei ani, la magazin, la secția de jucării. Discutam cu el că putem cumpăra doar o jucărie acum și să-și aleagă pe cea pe care o dorește mai mult. Deodată s-a apropiat o vânzătoare tinerică și a început să mă dojenească: Почему говорите с ребенком по молдавски? Говорите по русски, ему русский язык нужен[208]. Am lăsat-o fără răspuns și mi-am văzut de-ale mele. Cu toate acestea, parcă m-am trezit dintr-un somn greu. Am fost marcată fără voia mea. O urmă adâncă a rămas în sufletul meu. Situația lingvistică ce se crease în acea perioadă o cunoșteau și o înțelegeau doar cei care aveau copii la școală sau la grădiniță în capitală și centrele raionale. Ceilalți nu simțeau disconfortul. Starea de lucruri era de așa natură încât și elevii de la puținele școli cu predare în limba moldovenească, în afara orelor de clasă, vorbeau doar în rusă, limbă căreia i se aduceau laude și preamărire, iar moldovenească cu alfabetul ei chirilic, stâlcită, se considera o limbă inferioară, a țăranilor.

Campanii organizate împotriva „naționalismului”

În acea perioadă am aflat despre campaniile organizate periodic împotriva naționalismului. Una dintre ultimele a fost lansată la 3 august 1982 prin decizia Biroului Politic al Partidului Comunist al RSSM „Despre manifestările naționaliste în republică și măsurile în vederea consolidării educației ideologico-patriotice și internaționaliste a oamenilor muncii”.

[205] *Da ce, nu se poate?* (*rus.*).
[206] *Nu că nu se poate, dar nu se obișnuiește* (*rus.*).
[207] *Vorbiț normal, într-o limbă omenească* (*rus.*).
[208] *De ce vorbiți cu copilul în moldovenește? Vorbiți rușește, limba rusă îi este mai necesară* (*rus.*).

Cred că peste tot erau puși cei care ne urmăreau și ne „îndrumau" pe „calea cea dreaptă". Deoarece Uniunea Sovietică a fost creată prin forța armelor, tot cu forța era menținută. Politica națională era ca și în toate imperiile. Citind romanele „Ion" și „Pădurea spânzuraților" de Liviu Rebreanu, găsim aceeași situație a țăranului român și în Imperiul Austro-Ungar. Aceste romane le-am citit împreună cu nepotul Cezar-Casian, care, din fericire a studiat la gimnaziu și liceu, după alte programe școlare, în limba română.

Se vede că „îndrumătorii" noștri au făcut exces de zel de ne-au trezit „din somnul de moarte", obținând în anul 1989 revenirea la alfabetul latin și la studierea limbii române în instituțiile de învățământ de toate treptele.

Îmi amintesc cum fiul Nicolae, venind după primele zile de la școală, m-a întrebat: *Mamă, dar de ce copiii din clasele ruse strigă la noi: „țaranî, țaranî"*? Li se crea copiilor din clasele cu predare în limba moldovenească o impresie de inferioritate. I-am explicat ce înseamnă „țăran" și ce înseamnă „colhoznic". I-am spus că nu are de ce să-i fie rușine că e nepot de țăran, căci sunt oameni muncitori, harnici, onești. Totuși, în școala unde nu se vorbea în limba ta, unde pe pereți erau inscripții doar în limba rusă, disconfortul era la fiecare pas.

Ar fi momentul (ca o paranteză) să amintesc că în clasa I „B", în 1980, au fost înscriși 46 de copii, deoarece nu se voia să se organizeze trei clase cu predare în limba moldovenească, probabil, așa fiind indicația. Școala primară era de doar trei ani. Despre calitatea instruirii nu voi vorbi. Situația este clară. Dacă nu m-aș fi ocupat cu copilul acasă, cred că nu ar fi putut nici citi, nu să-și mai facă studiile peste hotare, devenind doctor în tehnică.

În anul 1986 elevii erau înscriși la scoală la vârsta de 6 ani (ca experiment, căci multe au mai fost efectuate, de exemplu, fiul mai mare a urmat trei clase primare, iar din clasa a IX-a a fost promovat direct în clasa a XI-a. Pe atunci indicațiile partidului erau executate imediat). Primul an era organizat la grădiniță, ca mai apoi următorii trei ani să fie petrecuți la școală. A fost înscris și fiul mai mic, Iulian. Manualele, conform noilor programe, nu erau editate la timp. Probleme erau mai multe decât soluții. Marele noroc al copiilor a fost doamna Maria Coșcodan, învățătoare cu o experiență bogată de viață (împreună cu părinții, a fost deportată pe tărâmuri străine), înzestrată cu calități, metode de lucru cu copiii (Mai mulți ani a fost metodistă la grădiniță, a predat și în clasele primare cu instruire în limba rusă). În toamna lui 1987 clasa a trecut la Școala nr. 10, elevii fiind în

clasa a II-a. Astfel, clasele primare reveneau din nou la patru ani de studii, vârsta de școlarizare la fel revenind la șapte ani.

Ne-am dus la careu, unde s-a vorbit doar în limba rusă. O singură fetiță a recitat patru versuri în „moldovenește". Plecând spre casă, Iulian m-a întrebat ce s-a vorbit acolo, căci nu a înțeles. L-am rugat totuși să-mi spună cam ce s-ar fi vorbit acolo, după părerea lui. Desigur, mi-a spus lucruri din imaginația lui de copil, dar nici pe departe ce s-a vorbit la careu. Iarăși povestea veche. Noi eram „noi" doar la bucătărie.

După o săptămână am aflat că mai multe discipline vor fi predate în limba rusă: muzica, desenul, educația fizică, ritmica și,desigur, limba rusă. Fiul mai mare, Nicolae, era în clasa a VIII-a. Cu stupoare am aflat că și lui aceste discipline i-au fost predate tot în rusă. În primul an de școală nu putea să-mi explice clar ce are de desenat, ce au făcut la ora de muzică, eu neștiind că disciplinele pot fi predate în altă limbă unor copii de clasa I. El nu înțelegea rusește aproape deloc, fiind crescut până la vârsta de 5 ani la țară, la bunici. Întrebându-l de ce nu mi-a spus despre aceasta, a zis: *Eu credeam că la școală așa trebuie să fie*. Un mare semn de întrebare mi-a apărut față de învățătorii și profesorii moldoveni de atunci: *Oare nu vedeau ce se întâmplă?*

Nu puteam să mai admit ca și al doilea fiu să fie lezat de drepturi elementare, să nu cunoască cum se spune în maternă „stânga-mprejur", „cheia sol". Majoritatea părinților și-au exprimat indignarea. Am convocat o ședință cu părinții, la care a fost invitată și administrația școlii. A venit o doamnă ce vorbea doar rusește, fiind director adjunct pentru învățământul primar (?). Ne-a explicat foarte amabil că nu pot avea doi profesori de aceleași discipline școlare, fiindcă sunt ore puține, iar școala, fiind mixtă, dispune de un singur profesor (care vorbea doar în rusă). Am propus să angajeze profesori ce cunosc limba acestui pământ și să li se predea moldovenește claselor de limbă rusă. Răspunsul a fost: Если вам не нравится, найдите себе другую школу[209]. Aici răbdarea noastră a luat sfârșit [...]. Am obținut ca învățătoarea clasei să le predea toate disciplinele, la care nu aveau pedagog, în limba maternă. Am scris (semnat de alți trei părinți) și un articol – „Să ne facem cinstit datoria de patrioți" la ziarul „Literatura și arta"[210].

---

[209] *Dacă nu vă place, găsiți-vă altă școală* (*rus.*).

[210] Iulia Malcoci ș.a., *Să ne facem cinstit datoria de patrioți*. În: *Literatura și arta*, nr. 39 (2199), 24 septembrie 1987.

Dar problemele lingvistice abia urmau să fie ridicate cu adevărat la nivel de țară. Au început ședințele periodice ale Cenaclului „Alexei Mateevici", a apărut articolul „Veșmântul ființei noastre (pe marginea problemelor lingvistice)" de Valentin Mândâcanu în revista „Nistru", nr. 4, 1988. Iar la școli lipsea cu desăvârșire literatura chiar și în limba moldovenească. Astfel, am scris o scrisoare la revista „Nistru", semnată cu numele Iulia Rotaru (nr. 6, 1988), fiind publicată, cam o treime din ceea ce am scris:

„Uneori îmi amintesc de lecțiile de istorie din școală. Pe de o parte, mi se spunea că țărănimea rusă era cea mai asuprită clasă socială pe timpul regimului țarist. Pe de altă parte, mi se spunea că în 1812 Moldova a fost alipită la Rusia-mamă. Interesant: reiese că țăranul rus nu mai putea de necazuri, iar cel moldovean și-a găsit, în sfârșit, izbăvirea. De parcă țarismul ar fi deschis, cel puțin, o școală în limba moldovenească (sau română, *n.n.*) pe teritoriul anexat, de parcă n-ar fi dus o politică de rusificare în Basarabia. Repercusiunile acestei politici se mai simt și astăzi. Exemplific. În multe școli din capitală, copiilor din clasele primare li se predau până la cinci obiecte în limba rusă, iar dacă mai includem și lecțiile de limbă rusă, reiese ceva mai multe. În studiourile de muzică se predăa numai în rusește. S-ar părea că scopul școlii nu este de a da elevilor cunoștințe trainice, dar de a-i învăța altă limbă. La biblioteca pentru copii din raionul Sovietic (azi, sectorul Botanica, *n.n.*), bibliotecarele, care, de fapt, ar trebui să-i ajute pe copii să-și aleagă cărțile, nu cunosc limba moldovenească. În afară de aceasta, biblioteca are foarte puține cărți în limba moldovenească. Există doar două polițe pe care e scris «Литература на молдавском языке»[211] (Mă refer la literatura pentru clasele I–III). Parcă ar fi expuse pentru muzeu.

Nu-s specialist în domeniul limbii, de aceea îi rog pe specialiștii care afirmă că există două limbi să alcătuiască de urgență un dicționar român-moldovenesc sau moldo-român.

După câte îmi dau seama, limba literară de unii e numită română, iar cea poluată cu rusisme – moldovenească. Am vizitat diferite regiuni ale Rusiei. Poporul se exprimă în diferite dialecte. Unii pronunță un „o" accentuat, alții îl transformă în „a", însă nimănui nu i-a venit în cap să spună că există două sau trei limbi".

Desigur, nu chiar urgent, dar un dicționar de așa natură a apărut, ca o rușine națională[212].

[211] „Literatura în limba moldovenească" (*rus.*).
[212] Vasile Stati, *Dicționar moldovenesc-românesc*, Chișinău, S.n., 2003, 347 p.

Mă tem de „calici”

Participând la 5–6 concursuri de ocupare a unei funcții de cadru didactic în anii 1986–1989, am înțeles că e o absurditate să mai particip la așa ceva, deoarece la ultimul concurs participam trei persoane și nici una nu acumulam numărul necesar de voturi. Cele mai multe voturi le luasem eu. Trebuia de continuat votarea cu primele două candidaturi, însă rectorul de atunci, acad. Boris Melnic, s-a grăbit să anunțe că niciun candidat nu a obținut numărul necesar de voturi. Eram ferm convinsă că nu mai are niciun rost participarea mai departe la astfel de concursuri. Venind acasă, l-am găsit pe tata sosit de la țară. Pe atunci nu erau telefoane mobile, și tata îl sunase pe soțul meu la serviciu ca să-l întâmpine la stația de autobuze. Când l-am văzut, am izbucnit în plâns, nu puteam vorbi, aveam un nod în gât. Tata s-a speriat, crezând că a murit cineva. Cu greu, i-am explicat motivul lacrimilor mele. Atunci tata a zis: *Tu, dragul tatei, de lucru cereai? Doamne, da ce de lucru nu-i!* Am discutat mult cu tata, i-am explicat problema cu aceste concursuri, căci tata nu avea de unde cunoaște detaliile, lui normele în colhoz i se dădeau fără niciun concurs, puteai lua și două. În încheiere tata mi-a zis: Ține minte de la tata, cât vei fi și vei trăi*, la calici să nu te rogi*! Desigur că tata, prin calici, nu a avut în vedere oameni fără o mână sau un picior, chiori de un ochi sau surzi de o ureche, ci despre cei cărora azi li se spune: *Dacă are creier nu se vede, iar dacă nu-l are se observă*. Eu însă, de atunci nu mă mai pot ruga la nimeni pentru serviciu. Dacă discut cu cineva vreo problemă și persoana uită ce a promis, nu-i mai amintesc, mă tem să nu văd cumva un „calic”.

Nu m-am dus cu ce trebuie

În vara lui 1990 nu se prevedea încheierea a noi contracte în 1991 pe temele de cercetare. Astfel, am mers în luna august la Direcția Generală Educație, Tineret și Sport din Chișinău, condusă de Anatol Mocreac. I-am explicat lui Mocreac situația de la catedră (absolvise Facultatea de Fizică vreo trei ani mai târziu după mine – cca 1975) și am solicitat un loc de profesor de fizică. Dumnealui a zis că mă va suna în această privință. Nici până astăzi nu m-a sunat. Însă, ironia sorții, interesându-mă mai departe de un loc de muncă, în ianuarie 1991 m-am transferat la Ministerul Învățământului și Științei, specialist principal în Direcția Învățământ Preuniversitar, responsabil de procesul educațional în domeniul fizicii din republică. Astfel, am aflat că în Chișinău lipseau cca 100 de profesori de

fizică în instituțiile preuniversitare. Comentariile sunt de prisos. Profesorii cu experiență mi-au zis că atunci când am solicitat un post de profesor de fizică, nu m-am dus cu ce trebuie.

Marile schimbări. Securitatea

Anii 1988–1991 au fost anii marilor schimbări în societate. Totuși, mentalitatea oamenilor a rămas cea creată de decenii și până azi. În mare parte, regimului de atunci i-a reușit „crearea omului nou" – fără istorie, limbă, pământ [...]. Puterea nu recunoștea nelegiuirile regimului comunist: nici deportările, nici foametea organizată, nici colectivizarea forțată, nici rusificarea societății [...]. Astfel, am scris articolul „A fost și foametea din 1962–1963"[213]. Desigur, textul original a fost modificat pe alocuri, puțin accentul „înmuiat". De fapt, publicat a fost doar jumătate din articol. A doua parte l-am scris despre Armata Sovietică. Fratele a fost în armată în Ungaria, unde a slujit șapte ani. Un cumnat a fost aviator militar. Soțul a făcut doi ani de armată, fiind ofițer, după absolvirea facultății. Aveam material de ajuns. Faptele, descrise despre armată, ziarul nu le-a publicat. În schimb, a plasat în locul textului o fotografie cu cinci soldați care țin degetul mare în semn de aprobare cu brio. Nimeni nu înțelegea ce au acei soldați cu textul de mai sus. Doar eu înțelegeam mesajul ziarului. Cine știe, nu era pregătit colegiul de redacție să publice așa ceva sau încă mai era cenzura la putere. În opinia mea, toți autorii articolelor de acest gen erau în vizorul securității.

În 1989 se discutau problemele alfabetului, limbii, drapelului. Era un avânt parcă îndrumat de Domnul. Eram o apă și un pământ. În colective s-au început discuții aprinse. Vorbitorii de limbă rusă, de alte naționalități, se întrebau «А что, мы не дома?»[214]. La Catedra de fizică teoretică unde activam aceștia ne aduceau fel de fel de argumente despre binele „eliberării". O profesoară mi-a zis: Юля, если бы не была советская власть, ты бы не получила высшее образование[215]. I-am zis că aș fi studiat la Sorbona, dacă părinții mei ar fi fost remunerați, conform muncii lor. Un coleg, fost student de al meu, mi-a zis: Вы знаете, я не хочу чтобы у Днестра ставили границу. Там у меня – родственники[216]. I-am răspuns: *Dar eu peste Prut nu am rude*? Și-apoi, *cerând scoaterea sârmei ghimpate de pe Prut, am cerut punerea ei pe Nistru? Voi aveți în cap hotare, sârmă ghim-*

[213] Iulia Malcoci, *A fost și foametea din 1962–1963*. În: Tineretul Moldovei, 17 iunie, nr. 72, 1990.
[214] *Da ce, noi nu suntem acasă?* (*rus.*).
[215] *Iulia, dacă nu ar fi fost puterea sovietică tu nu ai fi obținut studii superioare* (*rus.*).
[216] Știți, eu nu vreau ca pe Nistru să se pună hotar, am rude acolo (*rus.*).

pată, noi nu dorim așa ceva nicăieri. Avem rude peste tot, vrem să ne deplasăm liber, fără ca să cerem permisiunea Comitetului Central.

La argumentele noastre nu aveau contra argumente. La ședința catedrei, unde au fost puse în discuție „măreţele teze" ale Partidului Comunist al RSSM, am luat cuvântul, relatând istoria adevărată a acestei palme de pământ. Profesorul universitar, membru corespondent Iurie Perlin, care venise de la Kiev, a spus că totdeauna a știut că e o singură limbă și nu două. Adică – limba română, dar m-a întrebat de către cine am fost împuternicită să vorbesc. Răspunsul meu a fost foarte convingător: bunica Zinovia – care a suferit de foame, colectivizare, pângărirea bisericii; mama Eudochia – care, absolvind patru clase cu note de „10", a fost „eliberată" și liber a robit pe lanurile de sfeclă de zahăr și de tutun, mama-soacră Maria – care, absolvind două clase de liceu (Liceul Domnița Ileana din Bălți) cu note de „10" a fost „eliberată" și liber a crescut viţeii la ferma colhozului, copiii mei – pentru care nu am nici grădiniță, nici școală cu predare în limba maternă. Vedeți, își imaginau că stă în spatele nostru vreo organizaţie care să ne conducă, să ne spună cum să acționăm, așa cum aveau cei care ne „sfătuiau" să vorbim cu copiii rușește. Toți membrii catedrei au votat împotriva tezelor partidului, iar șeful de catedră, Ghenadie Șmeliov, puțin timp după ședință a scris cerere de eliberare și a plecat în orașul natal din Rusia, zicând: Мне нечего возразить этим людям[217]. Erau și printre ei oameni care înțelegeau repercusiunile „eliberării" noastre. Cu mult mai târziu aflasem ca tatăl prof. Perlin a fost împușcat în 1937 la Kiev.

Datorită articolelor mele din presă, dar și discursurilor mele la catedră, am fost vizitată în 1989 de un reprezentant al Securității. I-am zis și lui tot ce știam despre „eliberarea" noastră. Alte repercusiuni nu au urmat, dar sunt sigură că un dosar a fost întocmit.

În 1990 activam în calitate de lector universitar prin cumul, fiind angajată în bază de contract ca cercetător științific superior. Contractele erau spre finalizare, altele nu se prevedeau să fie încheiate. În calitate de cadru didactic, nu eram admisă (nu promovasem pe parcurs mai multe concursuri anunțate, nici chiar atunci când nu mai erau concurenți). Cred că era o directivă venită de undeva. Astfel, în ianuarie 1991 m-am transferat la Ministerul Științei și Învățământului în calitate de specialist principal, responsabil de procesul educațional în domeniul fizicii în învățământul preuniversitar.

[217] *Nu am ce le reproșa acestor oameni* (*rus.*).

Până în vara lui 1994 am reușit să fac multe: am organizat editarea literaturii cu grafie latină pentru elevi și profesori (obligatorie și pentru activități suplimentare), am participat cu grupuri de profesori în cadrul schimbului de experiență în România, am organizat participarea a zeci de elevi și profesori la olimpiadele naționale de fizică, școlile de vară și de iarnă axate pe fizică, alte concursuri de fizică zonale din România, la concursul de fizică de la Odesa. În iulie 1994, în calitate de observator, am reprezentat Moldova la cea de-a XXV-a ediție a Olimpiadei Internaționale de Fizică, organizată la Beijing, China. Astfel, din 1995 a fost deschisă calea elevilor moldoveni să participe la aceste olimpiade. În 1993 am reușit că introducem în România și în Moldova programa comună de studiu la fizică. Școlile au fost asigurate cu manuale și literatură de specialitate suplimentară. Dar și în România și în Moldova se dorea a se scrie noi manuale. Necesitatea stringentă având-o de fapt doar disciplinele cu profil umanist. Am adus argumente în favoarea modernizării laboratoarelor de fizică și nu a scrierii de noi manuale: altă fizică nu vom inventa. Însă efortul meu s-a soldat cu transferul în altă direcție a ministerului de resort. Un alt motiv, în opinia mea, era și faptul că erau stabilite relații cu țara vecină – România, manuale din România, participarea reciprocă la olimpiadele școlare, schimb de experiență, la alte discipline, nefiind o asemenea conlucrare. Din august 1994 am activat ca specialist responsabil de organizarea procesului educațional în instituțiile de învățământ superior.

Însă, în acel an, am participat la Conferința profesorilor de fizică din Chișinău, pentru a le comunica despre rezultatul participării la Olimpiada Internațională de Fizică de la Beijing. Mai mulți vorbitori și-au ținut cuvântările în limba română (așa a fost toți cei patru ani cât am fost responsabilă pe învățământul de fizică), ceea ce nu se întâmpla pe timpul Uniunii Sovietice. Când mi s-a dat cuvântul, o parte din profesori, vorbitori de limbă rusă, au început să iasă din sală sub pretextul că nu înțeleg limba română (cu venirea agrarienilor la putere, credeau că vor întoarce istoria înapoi). Atunci, regretatul profesor de fizică Sergiu Chircă de la Liceul „Vasile Alecsandri" le-a zis: *La noi la liceu au venit zece englezi. Timp de un an de zile au însușit limba română la perfecție. Voi ce sunteți mai puțin capabili decât englezii?* S-au așezat toți la locurile lor și s-au liniștit. Desigur că „le-am tras mâța pe spinare" chiar cu riscul de a fi eliberată din funcție. Eram convinsă că cineva va elucida evenimentul din punctul lui de vedere.

De aceea, în legătură cu acest caz, am scris articolul „Controverse lingvistice la un for al fizicienilor”[218].

Tot în primele zile ale lunii septembrie a avut loc și o ședință a angajaților ministerului, unde reprezentanții „conducerii de vârf” (deputații Senic și Cherdivarenco) ne-au ținut o lecție despre art. 13, din Constituție și măsurile ce vor fi luate cu cei care-l vor încălca (de fapt, au generalizat „plimbatul cu toiagul” prin școlile noastre în luna august). Poate nu aș fi luat cuvântul, dacă ar fi fost o discuție constructivă, însă V. Senic a împroșcat cu zoi românii, limba română, tot ce e românesc. Cherdivarenco a amenințat că se vor lua măsuri drastice cu cei care vor încălca articolul 13 și tot așa. Un coleg de al meu s-a ridicat să riposteze împotriva la cele spuse, dar de emoție nici n-a putut vorbi. Eu însă [...] am vorbit. Printre multe alte întrebări, m-a interesat cât se pot lua măsuri cu băștinașii, din 1940 tot cu ei se iau măsuri. În sală, majoritatea au fost de acord cu mine, dar [...] atât de tare se temeau de acele amenințări, încât unii m-au înconjurat după ședință o vreme bună, iar alții abia după vreo săptămână și-au cerut scuze. Ce-i drept, în sală dl X a cerut cuvântul. Se vede, vroia să arate că la minister sunt persoane care împărtășesc doleanțele reprezentanților conducerii de atunci a republicii. Luând cuvântul, a zis: *Bunelul meu a fost moldovan, tatăl meu a fost moldovan și eu tot moldovan sînt*. Viceministrul Simion Musteață, care era în prezidiu, a întrebat: „Atât, domnule X”. A urmat timid: „Atât”. „Luați loc”. Atât de ridicolă era situația, încât cineva din sală a strigat: *Bravo, tovarășe X, bravo*!

În aceeași zi am fost invitată la ministru. Colegii mei, sunt sigură, așteptau să fiu eliberată din funcție. De fapt, la ministru am fost invitată în legătură cu articolul publicat în „Făclia” la 2 septembrie. Prezent era și viceministrul responsabil de învățământul superior. Discuția a fost pe note cam ridicate, oricum, ne-am clarificat. Faptul că se așteptau să se ia față de mine unele măsuri mi l-a demonstrat un coleg, care, întâlnindu-mă după vreo trei-patru zile pe holul ministerului, m-a întrebat: *Mai lucrezi?* Ce-i drept, și-a dat imediat seama de felul nostru de a fi. Cel puțin, a recunoscut că era sigur că vor fi repercusiuni serioase pentru mine. Ziarul „Țara”, nr. 37 din 13 septembrie 1994, scria: „Dna Iulia Malcoci, specialist în Direcția învățământ superior, a obiectat public, cu riscul de a nu mai lucra în cadrul ministerului, că intimidările de la tribună nu sunt un lucru

[218] Iulia Malcoci, *Controverse lingvistice la un for al fizicienilor*. În: Făclia, nr. 35 (2416), 2 septembrie, 1994.

prea complicat, numai că aceste intimidări nu pot fi extinse și asupra unui adevăr istoric și științific".

Dar nici la direcția în care am fost numită nu puteam să mă uit indiferent la unele lucruri la care nu le era locul în învățământul superior. Eram responsabilă de procesul educațional din învățământul superior, începând cu admiterea la studii și terminând cu absolvirea facultății. Am elaborat și perfecționat majoritatea regulamentelor privind procesul de studii în instituțiile de învățământ superior, în premieră am elaborat „Regulamentul privind bursa studenților de la orice treaptă de învățământ". Niciodată n-am fost de acord cu șefii (de orice rang), dacă problema care trebuia soluționată nu era pusă corect. Ca exemplu, voi menționa doar faptul că în regulamentul de admitere era inclus un punct ce prevedea înscrierea elevilor orfani sau invalizi la studii fără concurs, chiar dacă au susținut examenele de admitere pe nota „5". Când am exclus acest punct, am avut discuții destul de serioase cu ministrul de atunci (regretatul Iacob Popovici), i-am adus argumente în favoarea acestor copii, dar nu admiterea lor la studii cu note de „5". Voi da ca exemplu doar două întrebări la care nu a putut răspunde ministrul decât cu „nu": *Doriți ca nepoților Dvs. să le fie predate disciplinele școlare de către profesorii care au absolvit facultatea cu note de „5"? Doriți să fiți tratat de medicii ce au absolvit facultatea cu note de „5"?* În multe cazuri, interveneam cu soluții pentru a reforma învățământul superior, contraargumente nu mi se dădeau, dar nici pași concreți spre îmbunătățire nu au fost făcuți. Trecerea la studii de master a făcut ca studenții să frecventeze la zi doar trei-patru ani, iar următorii 1-2 ani să li se predea după ora 17:00 cursuri „serale".

Tot mai mulți părinți au început să-și înscrie copiii în clasele cu predare în limba română, astfel că s-au găsit binevoitori care învinuiau ministerul de dispariția claselor cu predare în limba rusă. Argument la această întrebare am adus prin articolul publicat în ziarul „Flux" [219].

La minister au parvenit scrisori unde erau menționate nereguli în procesul educațional la una din instituțiile de învățământ superior. În urma verificărilor s-au depistat încălcări, dar, ca totdeauna, se mușamaliza totul, mai ales dacă persoanele implicate aveau „acoperire" (sau „acoperiș"). Din (ne)fericire, la una din „schimbările de decor" din spectrul politic, ministru educației (învățământului) a fost numit rectorul acelei instituții

[219] Iulia Malcoci, *La 5,62 procente de copii ruși revin 22,28 la sută de locuri cu limba rusă de predare*. În: Flux, 17 septembrie, nr. 34, 1999.

(de fapt, o „personalitate" care nu putea citi, scrie și nici vorbi corect nici în limba rusă, nici în limba română). La 21 ianuarie 2000, în cadrul unei emisiuni în direct la radio, o elevă l-a invitat pe acel „ministru" la ei în școală pentru a învăța a vorbi corect, apoi să participe la diferite emisiuni. La 31 ianuarie am revenit la serviciu după concediul ordinar. Chiar în aceeași zi am fost sunată de vicerectorul acelei organizații pentru a mă anunța: *Gata, vei fi dată afara!* Fără argumente, am fost transferată în Direcția cercetare-dezvoltare, în calitate de specialist principal.

În august 2000, direcția a fost transferată în cadrul Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică (CSȘDT) din cadrul Guvernului Republicii Moldova, unde am activat până la 30 noiembrie 2004, fiind apoi transferată împreună cu CSȘDT în subordinea AȘM. Am activat în calitate de consultant până la 31 decembrie 2012. Ca peste tot, îndeplineam un volum de lucru considerabil. Mai târziu s-a adeverit că îndeplineam în cadrul CSȘDT un volum de lucru pe care mai târziu 7-8 persoane nu-l puteau realiza.

În perioada 2013–2019 am activat la Institutul de Studii Enciclopedice al AȘM, unit ulterior cu Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan" și devenit Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan". Am activat în calitate de cercetător științific superior și cercetător științific coordonator, iar o perioadă – director adjunct, fiind responsabilă de domeniile fizică, astronomie, inginerie, dar și verificând domeniile informatică, matematică...

În orice perioadă, nu am stat indiferentă la cele întâmplate în societate, fie în plan politic, fie educațional, fie profesional. Periodic mi-am expus opinia fie la serviciu, fie la o ceașcă de cafea/ceai, fie în presa periodică. De fiecare dată îmi expuneam gândurile, atunci când evenimentele din jur aveau influență asupra modului meu de a aprecia lucrurile. Astfel, pe parcurs am publicat în ziarul „Făclia" mai multe articole privind planurile de studii, conținutul materiei de studiu și calitatea manualelor de fizică. În anii 2002–2004 am publicat unele considerații privind implementarea curriculum-ului și calitatea manualelor de fizică în clasele VI–VIII. Nu am rămas indiferentă nici față de conținutul noii discipline „Deprinderi de viață", publicând mai multe articole în „Făclia", participând la Conferința organizată pe această temă. Aș menționa aici articolul „Deprinderi de viață – capcane"[220].

[220] Iulia Malcoci, *Deprinderi de viață – capcane*. În: Făclia, nr. 2, 14 ianuarie, 2006; nr. 3, 21 ianuarie, 2006.

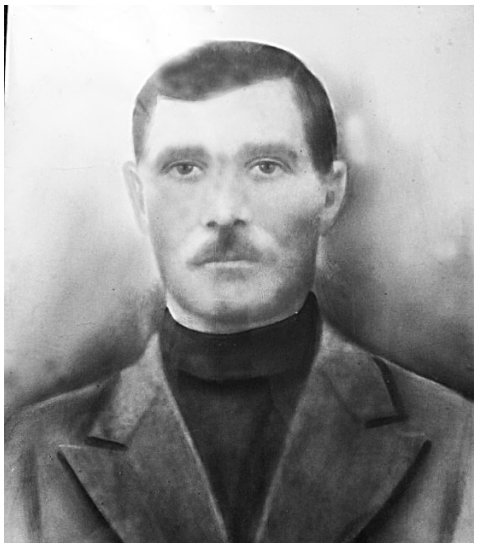
Diferența dintre minte și mentalitate

Anul 1997. Eram vicepreședintele Comitetului Sindical al Ministerului Educației. Pe atunci blocurile locative nefinisate se dădeau cetățenilor care trebuiau să achite cheltuielile de finisare a blocului. Se aștepta o hotărâre a Guvernului în acest sens. Șefii de la minister au hotărât să transmită blocul nefinisat din subordine unei firme, pe motiv că angajații ministerului nu au bani de a achita lucrările corespunzătoare. Președintele Comitetului Sindical a refuzat să meargă la acea adunare fără mine, căci în funcția mea era și monitorizarea listei celor care solicitau apartament. Știam că o bună parte din oamenii care alcătuiau rândul respectiv vroiau să achite sumele necesare. Astfel, am fost împotriva transmiterii blocului unei firme care urma să finiseze construcția și să dea câteva apartamente gratis ministerului. M-am ridicat să ies din sală, dar după mine s-a ridicat și președintele Comitetului Sindical, iar fără semnătura organizației sindicale nu se puteau lua asemenea hotărâri. După ce am ieșit cu toții din sală, de mine s-a apropiat un reprezentat al firmei, întrebându-mă dacă stau în rândul pentru îmbunătățirea condițiilor de trai. Auzind că nu stau în rând, mi-a zis: *Dumneata știi câți bani sunt puși în joc? Pentru cine lupți dumneata? Vei vedea că nici unul din ei nu merită*. Mi-a mai comunicat că firma lor tot nu are bani, dar [...]. În acel an legea nu prevedea posibilitatea de fi luată la evidență pentru îmbunătățirea condițiilor de trai. În următorul an, familia s-a mărit cu o persoană și am putut depune actele necesare. Hotărârea corespunzătoare a Guvernului întârzia. Tocmai în 2001 s-a început lucrul la acel bloc, fiind dat în exploatare în 2005. Însă, în această perioadă, m-am convins că acel om a avut mare dreptate: oamenii n-au meritat să lupt pentru ei! La una din adunările locatarilor le-am zis: *Eu niciodată nu am crezut că așa persoane pot activa în Ministerul Educației*. Am avut prilejul să văd clar diferența dintre minte și mentalitate.

ANEXE[221]

Anexa 1. Bunica pe linia mamei, Zinovia Bazaochi (1897 – 11.IX.1976), născută în familia răzeșului Alexei Cojocaru și Mărioara. Foto: 1920

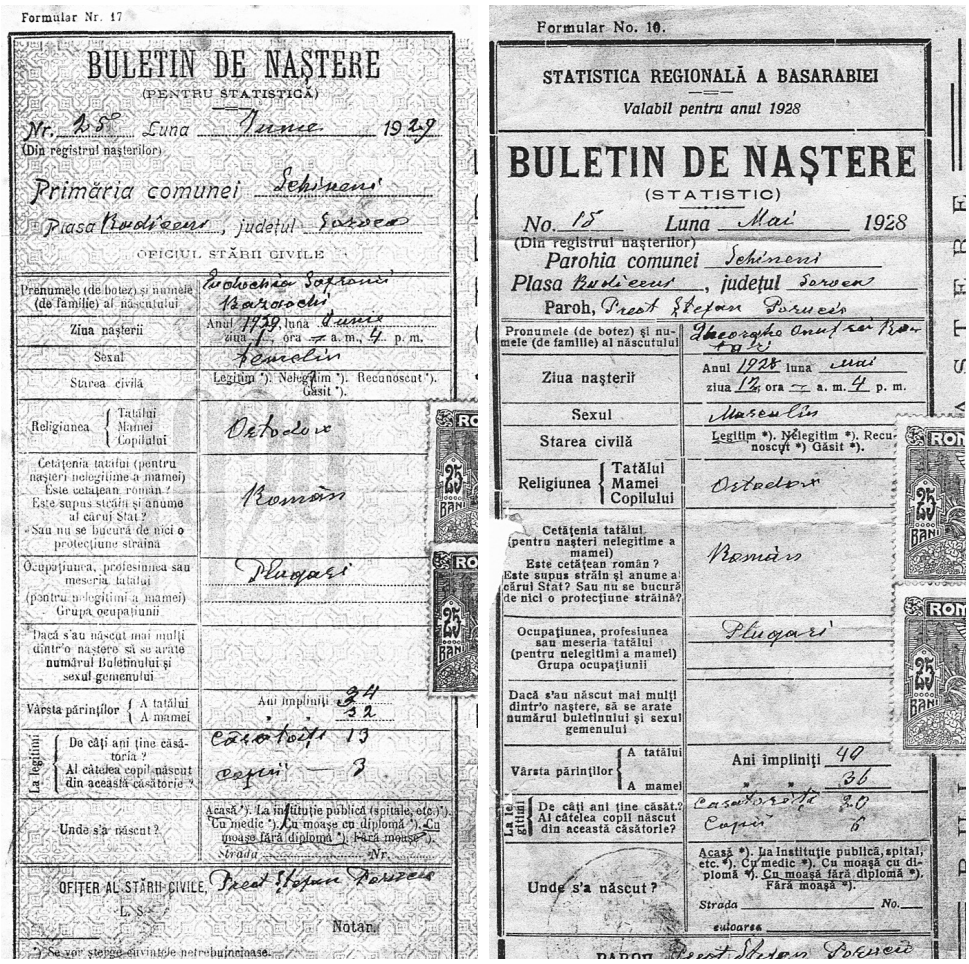

Anexa 2. Bunicul pe linia mamei, Sofronie Bazaochi (1895–1945)

Anexa 3. Tata Gheorghe și mama Eudochia Rotari, 1954

[221] Surse iconografice: arhiva privată Iulia Malcoci.

Formular Nr. 17

BULETIN DE NAȘTERE
(PENTRU STATISTICĂ)

Nr. 25 Luna Iunie 1929
(Din registrul nașterilor)
Primăria comunei Șchiuani
Plasa Bădiceni, județul Soroca
OFICIUL STĂRII CIVILE

Prenumele (de botez) și numele (de familie) al născutului	Eudochia Șoltani Ștarovoloi
Ziua nașterii	Anul 1929 luna Iunie ziua 7 ora — a. m., 4 p. m.
Sexul	Femelin
Starea civilă	Legitim *). Nelegitim *). Recunoscut *). Găsit *).
Religiunea (Tatălui / Mamei / Copilului)	Ortodoxe
Cetățenia tatălui (pentru născuți nelegitime a mamei) Este cetățean român? Este supus străin și anume al cărui Stat? Sau nu se bucură de nici o protecțiune străină	Român
Ocupațiunea, profesiunea sau meseria tatălui (pentru nelegitimi a mamei) Grupa ocupațiunii	Plugari
Dacă s'au născut mai mulți dintr'o naștere să se arate numărul buletinului și sexul gemenului	
Vârsta părinților (A tatălui / A mamei)	Ani împliniți 34 / 32
La legitimi: De câți ani ține căsătoria? / Al câtelea copil născut din această căsătorie?	Căsătoriți 13 / Copii — 3
Unde s'a născut?	Acasă *). La instituție publică (spital, etc.) *). Cu medic *). Cu moașe cu diplomă *). Cu moașe fără diplomă *). Fără moașe *). Strada ..... Nr. .....

OFIȚER AL STĂRII CIVILE, Preot Ștefan Porucic
L. S.
Notar,

*) Se vor șterge cuvintele netrebuincioase.

Formular No. 10.

STATISTICA REGIONALĂ A BASARABIEI
Valabil pentru anul 1928

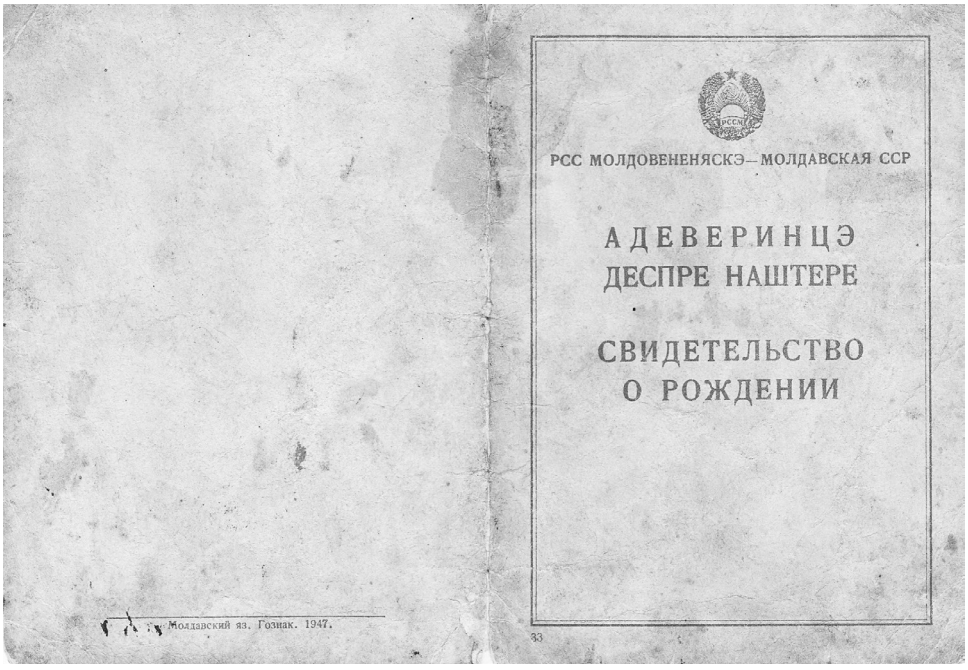
BULETIN DE NAȘTERE
(STATISTIC)

No. 15 Luna Mai 1928
(Din registrul nașterilor)
Parohia comunei Șchiuani
Plasa Bădiceni, județul Soroca
Paroh, Preot Ștefan Porucic

Pronumele (de botez) și numele (de familie) al născutului	Gheorghe Onufrei Ro...
Ziua nașterii	Anul 1928 luna mai ziua 12 ora — a. m. 4 p. m.
Sexul	Masculin
Starea civilă	Legitim *). Nelegitim *). Recunoscut *) Găsit *).
Religiunea (Tatălui / Mamei / Copilului)	Ortodoxe
Cetățenia tatălui (pentru născuți nelegitime a mamei) Este cetățean român? Este supus străin și anume al cărui Stat? Sau nu se bucură de nici o protecțiune străină?	Român
Ocupațiunea, profesiunea sau meseria tatălui (pentru nelegitimi a mamei) Grupa ocupațiunii	Plugari
Dacă s'au născut mai mulți dintr'o naștere, să se arate numărul buletinului și sexul gemenului	
Vârsta părinților (A tatălui / A mamei)	Ani împliniți 40 / 36
La legitimi: De câți ani ține căsătoria? / Al câtelea copil născut din această căsătorie?	Căsătoriți 20 / Copii 6
Unde s'a născut?	Acasă *). La instituție publică, spital, etc. *). Cu medic *). Cu moașă cu diplomă *). Cu moașă fără diplomă *). Fără moașă *). Strada ..... No. ..... suburbia .....

PAROH Preot Ștefan Porucic

Anexele 4-5. Buletinul de naștere al mamei Eudochia (1929) și al tatei Gheorghe (1928), ambii de religie ortodoxă, români, plugari

РСС МОЛДОВЕНЕНЯСКЭ—МОЛДАВСКАЯ ССР

АДЕВЕРИНЦЭ
ДЕСПРЕ НАШТЕРЕ

СВИДЕТЕЛЬСТВО
О РОЖДЕНИИ

Молдавский яз. Гознак. 1947.

33

АДЕВЕРИНЦЭ ДЕСПРЕ НАШТЕРЕ
СВИДЕТЕЛЬСТВО О РОЖДЕНИИ

ЧЭ № 242801

Чет. Гр. Ротарь (пронумеле—фамилия)

Иулия Георгиевна (нумеле ши нумеле дупэ татэ—имя и отчество)

с'а нэскут / родился(лась) 21-ї-1950 г. двадцать перво[го] (ку литере ши ку чифре) (буквами и цифрами)

января тысяча девятьсот пятьдесят (прописью и цифрами год, месяц и число)

деспре че ын картя ынскриерилор актелор стэрий чивиле / о чем в книге записей актов гражданского состояния

наштере / о рождении (нумиря бюроулуй ынскриерий актелор стэрий чивиле—наименование бюро ЗАГС)

Згурицкий район мсср.

1950 анул года / января луна месяца / 21 зыуа числа

ый фэкутэ ынскриеря кореспунзэтоаре / произведена соответствующая запись за № 45

Пэринций: Родители:

Тата / Отец Ротарь Георге онофреев. (пронумеле, нумеле ши нумеле дупэ татэ—фамилия, имя и отчество)

национал. / национальность молдован

Мама / Мать Ротарь Евдокия Сидоровна (пронумеле, нумеле ши нумеле дупэ татэ—фамилия, имя и отчество)

национал. / национальность молдаванка

Локул наштерий копилулуй: орашул, сатул / Место рождения ребенка: город, село Скинены

районул / район Згурицкий, регунуя, цынутул / область, край мсср

республика / республика молдавская

Локул ынрежистрэрий / Место регистрации Скинянский (нумиря ши локул бюроулуй ынскриерий актелор стэрий чивиле—наименование и местонахождение бюро ЗАГС) с/совет Згур. район

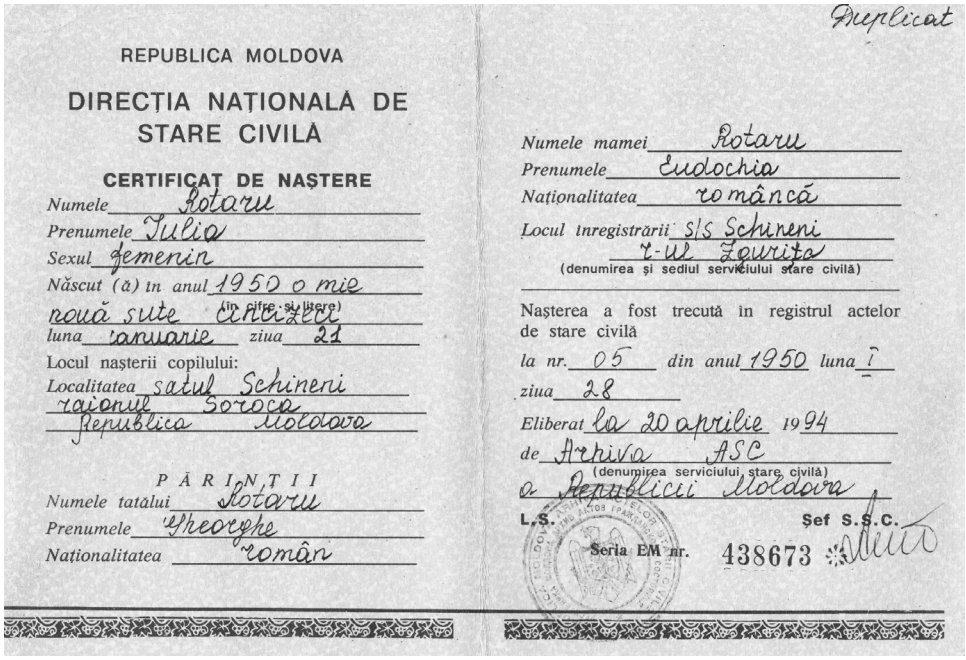
Датэ ынрежистрэрий / Дата регистрации 28 января 1950 г.

Л. П. Семнэтура ши штампила / Подпись и печать Конусова

Бюроул ынскриерий актелор стэрий чивиле / Заведующий бюро записей актов гражданского состояния

33

Anexele 6-7. „Adeverință despre naștere" (în textul original: RSS Moldove[ne]nească [sic!]) a Iuliei Rotari, 21 ianuarie 1950

Duplicat

REPUBLICA MOLDOVA

DIRECȚIA NAȚIONALĂ DE STARE CIVILĂ

CERTIFICAT DE NAȘTERE

Numele Rotaru
Prenumele Iulia
Sexul feminin
Născut (ă) în anul 1950 o mie (în cifre, și litere)
nouă sute cincizeci
luna ianuarie ziua 21
Locul nașterii copilului:
Localitatea satul Schineni
raionul Soroca
Republica Moldova

PĂRINȚII
Numele tatălui Rotaru
Prenumele Gheorghe
Naționalitatea român

Numele mamei Rotaru
Prenumele Eudochia
Naționalitatea românca
Locul înregistrării s/s Schineni
r-ul Fourita
(denumirea și sediul serviciului stare civilă)

Nașterea a fost trecută în registrul actelor de stare civilă
la nr. 05 din anul 1950 luna I
ziua 28
Eliberat la 20 aprilie 1994
de Arhiva ASC
(denumirea serviciului stare civilă)
a Republicii Moldova

L.Ș. Șef S.S.C.
Seria EM nr. 438673

Anexa 8. Certificat de naștere al Iuliei Rotaru (duplicat), eliberat la 20 aprilie 1994

Anexele 9-10. Iulia Malcoci la vârsta de 9 luni și 1,5 ani sub aripa protectoare a mamei

Anexa 11. Mama, Iulia Malcoci
și tata după demobilizare

Anexa 12. Alinierea la drapel:
Întotdeauna gata!

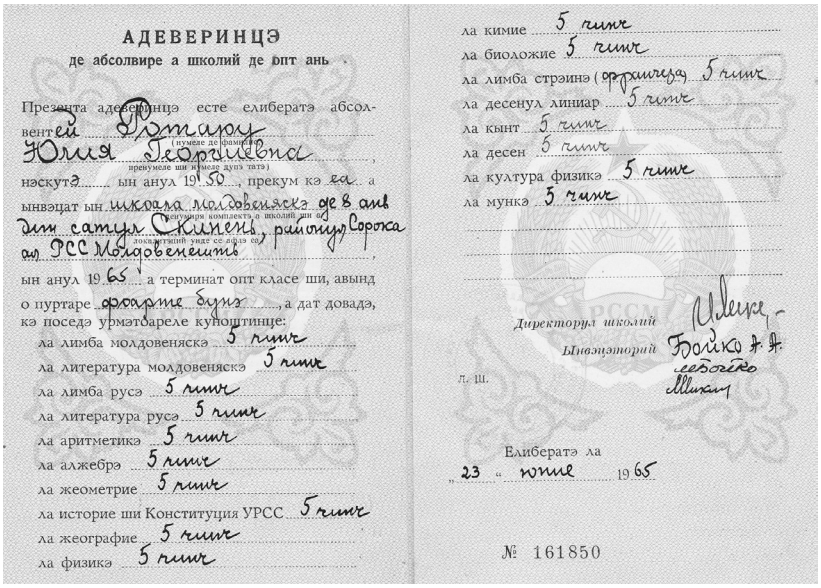

Anexele 13-14. Cu cravată pionierească la gât la cules struguri și sădit copăcei în colhoz. Clasa a VIII-a, 1964

Anexa 15. Vinieta absolvenților Școlii Moldovenești de 8 ani din s. Schineni, rn. Soroca, 1964–1965

АДЕВЕРИНЦЭ
де абсолвире а школий де опт ань

Презента адеверинцэ есте елибератэ абсолвентей Малкоу Юлия Георгиевна
(нумеле де фамилие, ымя ши ымеле дупэ татэ)
нэскутэ ын анул 1950, прекум кэ еа а
ынвэцат ын школа молдовеняскэ де 8 ань
(денумиря комплектэ а школий ши ор)
дин сатул Скинень, районул Сорока
(доминтиний унде се афлэ ел)
ал РСС Молдовеняскэ,
ын анул 1965, а терминат опт класе ши, авынд
о пуртаре ореорите бунэ, а дат довадэ,
кэ поседэ урмэтоареле куноштинце:

ла лимба молдовеняскэ 5 (пять)
ла литература молдовеняскэ 5 (пять)
ла лимба русэ 5 (пять)
ла литература русэ 5 (пять)
ла аритметикэ 5 (пять)
ла алжебрэ 5 (пять)
ла жеометрие 5 (пять)
ла историе ши Конституция УРСС 5 (пять)
ла жеографие 5 (пять)
ла физикэ 5 (пять)
ла кимие 5 (пять)
ла биоложие 5 (пять)
ла лимба стрэинэ (оргхиеза) 5 (пять)
ла десенул линиар 5 (пять)
ла кынт 5 (пять)
ла десен 5 (пять)
ла культура физикэ 5 (пять)
ла мункэ 5 (пять)

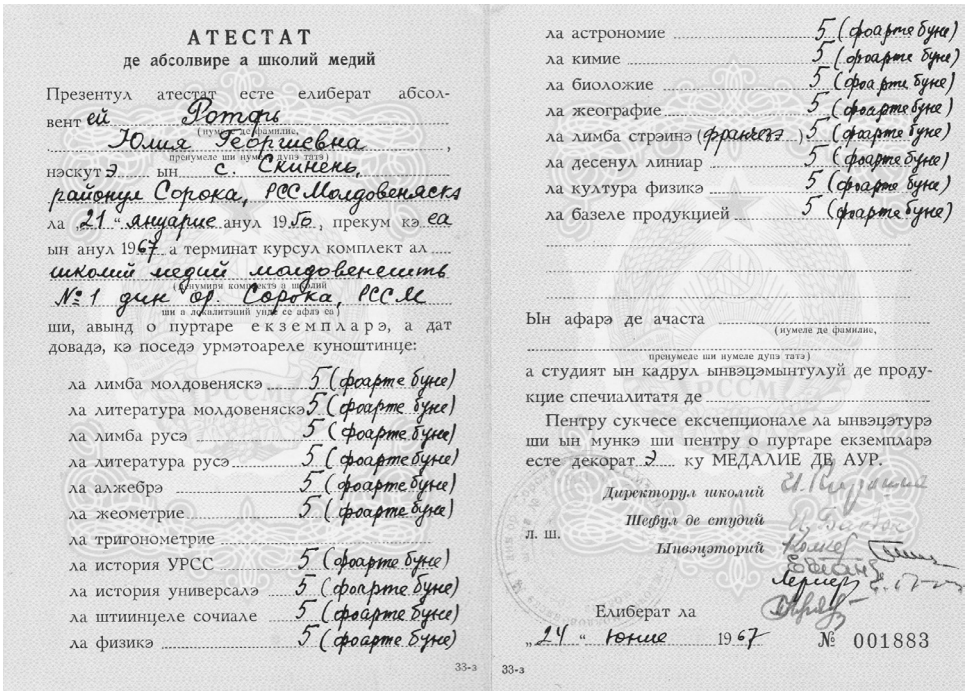
Директорул школий Ынвэцэторий Бойко А. Ф. Шевчук М.

Л. Ш.

Елибератэ ла „23" „июня" 1965

№ 161850

Anexa 16. Adeverință de absolvire a școlii de opt ani, eliberată absolventei Iulia Malcoci la 23 iunie 1965

АТЕСТАТ
де абсолвире а школий медий

Презентул атестат есте елиберат абсолвент ей Ротаф (нумеле де фамилие) Юлия Георгиевна (пренумеле ши нумеле дупэ татэ), нэскут э ын с. Скинень, районул Сорока, РСС Молдовеняскэ ла 21 "январие анул 1950, прекум кэ еа ын анул 1967 а терминат курсул комплект ал школий медий молдовеняскэ (денумиря комплетэ а школий) №1 дин ор. Сорока, РССМ (ши а локалитэций унде се афлэ ea) ши, авынд о пуртаре екземпларэ, а дат довадэ, кэ поседэ урмэтоареле куноштинце:

ла лимба молдовеняскэ 5 (фоарте буне)
ла литература молдовеняскэ 5 (фоарте буне)
ла лимба русэ 5 (фоарте буне)
ла литература русэ 5 (фоарте буне)
ла алжебрэ 5 (фоарте буне)
ла жеометрие 5 (фоарте буне)
ла тригонометрие
ла история УРСС 5 (фоарте буне)
ла история универсалэ 5 (фоарте буне)
ла штиинцеле сочиале 5 (фоарте буне)
ла физикэ 5 (фоарте буне)

33-з

ла астрономие 5 (фоарте буне)
ла кимие 5 (фоарте буне)
ла биоложие 5 (фоарте буне)
ла жеографие 5 (фоарте буне)
ла лимба стрэинэ (францеза) 5 (фоарте буне)
ла десенул линиар 5 (фоарте буне)
ла култура физикэ 5 (фоарте буне)
ла базеле продукцией 5 (фоарте буне)

Ын афарэ де ачаста (нумеле де фамилие, пренумеле ши нумеле дупэ татэ) а студият ын кадрул ынвэцэмынтулуй де продукцие спечиалитатя де

Пентру сукчесе ексчепционале ла ынвэцэтурэ ши ын мункэ ши пентру о пуртаре екземпларэ есте декорат э ку МЕДАЛИЕ ДЕ АУР.

Директорул школий
Шефул де студий
л. ш.
Ынвэцэторий

Елиберат ла „24" июнie 1967 № 001883

33-з

Anexa 17. Atestat de absolvire a școlii medii, eliberată absolventei Iulia Malcoci la 24 iunie 1967. „Pentru succese excepționale la învățătură și pentru o purtare exemplară este decorată cu MEDALIE DE AUR" (în limba română, cu grafie chirilică)

Anexa 18. Studentă în anul V la Facultatea de Fizică, 1970

Anexa 19. Cu colegii de grupă după parada din noiembrie, 1970

ДИПЛОМЭ
КУ МЕНЦИУНЕ
С № 460297

Диплома де фацэ есте датэ Малкоч Юлия Георгиевна
дрепт адеверинцэ, кэ ей ын анул 1967
а ынтрат ла Университатя де Стат „В.И.Ленин" ун Кишинэу
ши ын анул 1972 а терминат курсул деплин ал университэций
ла спечиалитатя де физикэ (физика теоретикэ)

Прин хотэрыря Комисией де екзаминаре де стат де ла „28" июня анул 1972
Малкоч Ю.Г.
и се атрибуе калификация де физичиан, професор де физикэ

Президиум ал Комисией де екзаминаре де стат
№ П.
Ректор
Секретар
Орашул Кишинэу „30" июня анул 1972
Нумэрул де ынрежистраре 11554

ДИПЛОМ
С ОТЛИЧИЕМ
С № 460297

Настоящий диплом выдан Малкоч Юлии Георгиевне
в том, что он а в 1967 году поступил а
в Кишиневский государственный университет им. В.И.Ленина
и в 1972 году окончил а полный курс
названного университета
по специальности физика (теоретическая физика)

Решением Государственной экзаменационной комиссии от „28" июня 1972 г.
Малкоч Ю.Г.
присвоена квалификация физик,
преподаватель физики

Председатель Государственной экзаменационной комиссии
Ректор
Секретарь
М. П.
Город Кишинев 30 июня 1972 г.
Регистрационный № 11554

Московская типография Гознака. 1961.

Anexa 20. Diplomă cu menţiune dată Iuliei Malcoci, absolventă a Universităţii de Stat „V.I. Lenin" din Chişinău, eliberată la 30 iunie 1972

ДИПЛОМ
КАНДИДАТА НАУК

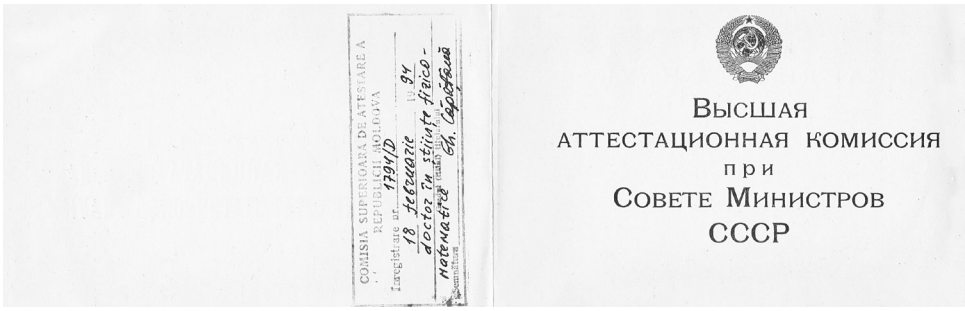
ФМ № 019105

Москва 7 марта 1984 г.

Решением
Совета в Кишиневском гос. университете им. В.И. Ленина
от 10 ноября 1983 г. (протокол № 6)
Малкоч Юлии Георгиевне
ПРИСУЖДЕНА УЧЕНАЯ СТЕПЕНЬ
КАНДИДАТА
ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ НАУК

Председатель совета
Ученый секретарь совета

Anexa 21. Diploma de candidat în ştiinţe fizico-matematice, eliberată la 7 martie 1984

COMISIA SUPERIOARĂ DE ATESTARE A REPUBLICII MOLDOVA
Înregistrat sub nr. 1739/D
18 Februarie 94
Doctor în ştiinţe fizico-matematice

ВЫСШАЯ
АТТЕСТАЦИОННАЯ КОМИССИЯ
при
СОВЕТЕ МИНИСТРОВ
СССР

Anexa 22. Diploma de candidat în ştiinţe fizico-matematice a fost înregistrată de Comisia Superioară de Atestare de sub egida Sovietului de Miniştri al URSS şi de Comisia Superioară de Atestare a Republicii Moldova (18 februarie 1994)

Anexa 23. Cu soțul la Lacul Comsomolist, 1972

Anexa 24. Nunta soților Malcoci, 6 august 1972

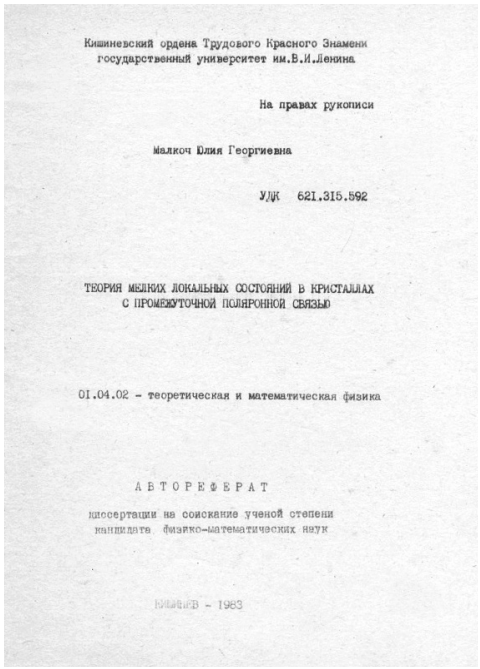
Anexa 25. Iulia Malcoci, soțul și Nina (sora Iuliei Malcoci) în timpul concediilor de vară, 1973

Anexa 26. Cu soțul, 1974

Anexa 27. Cu mem. cor. I. Perlin și dr. Elena Prepelița. Examinarea rezultatelor obținute la tema de contract, 1976

Кишиневский ордена Трудового Красного Знамени
государственный университет им.В.И.Ленина

На правах рукописи

Малкоч Юлия Георгиевна

УДК 621.315.592

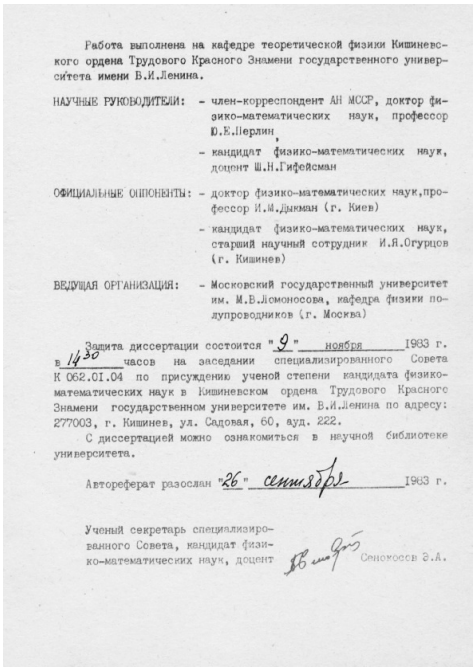
ТЕОРИЯ МЕЛКИХ ЛОКАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЙ В КРИСТАЛЛАХ
С ПРОМЕЖУТОЧНОЙ ПОЛЯРОННОЙ СВЯЗЬЮ

01.04.02 – теоретическая и математическая физика

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
кандидата физико-математических наук

КИШИНЕВ – 1983

Работа выполнена на кафедре теоретической физики Кишиневского ордена Трудового Красного Знамени государственного университета имени В.И.Ленина.

НАУЧНЫЕ РУКОВОДИТЕЛИ: – член-корреспондент АН МССР, доктор физико-математических наук, профессор Ю.Е.Перлин,
– кандидат физико-математических наук, доцент Ш.Н.Гифейсман

ОФИЦИАЛЬНЫЕ ОППОНЕНТЫ: – доктор физико-математических наук, профессор И.М.Дыкман (г. Киев)
– кандидат физико-математических наук, старший научный сотрудник И.Я.Огурцов (г. Кишинев)

ВЕДУЩАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ: – Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова, кафедра физики полупроводников (г. Москва)

Защита диссертации состоится "9" ноября 1983 г. в 1430 часов на заседании специализированного Совета К 062.01.04 по присуждению ученой степени кандидата физико-математических наук в Кишиневском ордена Трудового Красного Знамени государственном университете им. В.И.Ленина по адресу: 277003, г. Кишинев, ул. Садовая, 60, ауд. 222.

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке университета.

Автореферат разослан "26" сентября 1983 г.

Ученый секретарь специализированного Совета, кандидат физико-математических наук, доцент Семенцов Э.А.

Anexele 28-29. Coperta 1 a autoreferatului tezei de doctorat și caseta tehnică, 1983

Anexa 30. Cu familia:
soțul și fiii Nicolae și Iulian, 1995

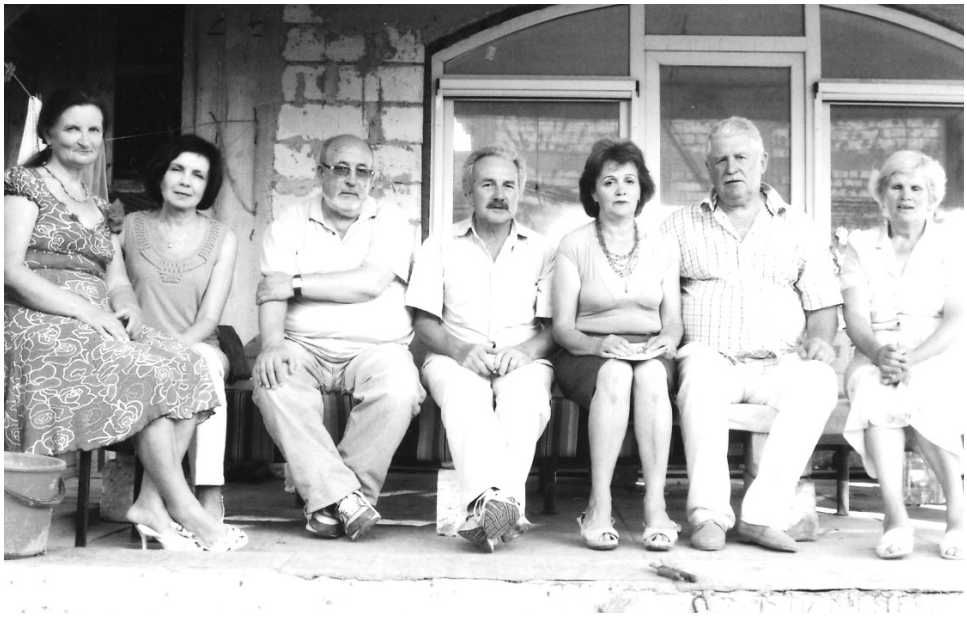
Anexa 31. În biroul de serviciu al Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică din cadrul Guvernului Republicii Moldova, 2003

Anexa 32. Cu nepotul Cezar-Casian la Complexul Etno-Cultural „Vatra", la aniversarea a 70 de ani de la crearea primelor instituții academice de cercetare și 55 de ani de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei, 12 iunie 2016

Anexa 33. Cu colegii de grupă, după 30 de ani de la absolvirea facultății, iunie 2002

Anexa 34. Cu un grup de colegi după 40 de ani de la absolvirea facultății, iunie 2012

„NU ȘTIU PENTRU CE AM ÎNVĂȚAT ACEASTĂ DISCIPLINĂ, CĂ NU MI-A MAI TREBUIT ÎN PROFESIA DE MEDIC”

Silvia Matei (Ciobanu) s-a născut la 30 mai 1961, în satul Mălăiești, raionul Râșcani, în familia pedagogului Tamara Svetenco și agronomului Eremia Ciobanu. A avut parte de cea mai bună educație în familie și în școala natală. După ce absolvă opt clase, Silvia Matei continuă studiile la Chișinău, la Școala de Medicină, unde a învățat din 1976 până în 1979. În 1985, absolvă Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, Facultatea de Pediatrie. A efectuat timp de un an rezidențiatul. Cu o experiență de lucru de 36 de ani, Silvia Matei actualmente activează în calitate de medic cardio-reumatolog la Centrul Consultativ Diagnostic Centru.

Rolul familiei în educație

Până în perioada de înmatriculare la facultate, am finalizat opt clase în satul Mălăiești, apoi am învățat la Școala de Medicină din Chișinău. Mama a fost profesoară – a predat chimia, geografia, limba rusă și o perioadă a fost director la școala din Mălăiești. A fost un pedagog foarte talentat și era apreciată în școala din Mălăiești. Deoarece mama era cam bolnavă, de educația noastră s-a ocupat bunicuța, Maria Rodionovna Svetenco. Ea

vorbea în limba rusă, de aceea și noi cunoaștem rusa. Ne spunea povești și poezioare în limba rusă, ne scălda. De asemenea, venea și bunicuța Eftimia de la Costești și verișoara Valea. Toți au ajutat-o pe mama să ne crească.

Tata lucra brigadier în Colhozul „Biruința", pe atunci „Pobeda", și era veșnic ocupat. Mama a stat cu noi până la vârsta de un an, după care a revenit la școală, că să predea copiilor, așa că noi stăteam cu bunica (noi îi ziceam *babușca*). Bunicuța ne-a crescut până la patru ani și jumătate și a decedat pe 9 noiembrie 1965. Ea s-a ocupat cel mai mult de noi și de educația noastră. Atunci vorbeam doar rusa în familie, deoarece bunicuța nu știa româna. Ea era din regiunea Hotinului. După ce a decedat bunicuța, mama a fost nevoită să ia mai puține ore la școală, ca să se ocupe de educația noastră. Anume de la mama cred că am primit cea mai bună educație, fiindcă în viață nu există o a doua mamă. Ea a decedat foarte devreme, la vârsta de 63 de ani.

Mama m-a bătut o singură dată în viață, când m-am luat cu joaca cu colegele și prietenele. Era ora 11:00 noaptea și eu nu veneam acasă. Ea își făcea griji [...] și mă căuta împreună cu Igor[222], dar eu m-am dus în altă mahala a satului. Ne-am jucat cu fetele în păpușele și de-a ascunselea, și am venit acasă noaptea târziu. Atunci, pentru unica oară în viață, mama mi-a dat o palmă. Ea întotdeauna spunea: *Trebuie să înțelegeți din cuvânt, fiindcă bătaia nu e o metodă de educație*. Tatăl meu, Eremeia, nu m-a bătut niciodată, n-a ridicat vocea la noi și nu a spus cuvinte urâte. Vorbea foarte calm cu noi și spunea: *Silvia, trebuie să faci aceasta; Igor, trebuie să faci aceasta*. Noi veneam de la școală, aruncam ghiozdanele și ne duceam la joacă.

Mama ne permitea să ne jucăm două ore. Ne duceam pe toloacă primăvara să prindem greieri, ne jucam de-a țurca și de-a ascunselea cu prietenii noștri din mahala – cu Lenuța Popovici, cu Geta și Marcela Scobioală – vecinele noastre. Peste două ore mama spunea: *Trebuie să veniți acasă, să faceți temele*. Făceam temele foarte repede, cred că într-o oră, fiindcă și eu, și fratele aveam o memorie bună, citeam o dată și știam deja tot. El făcea matematica, fiindcă era puternic la această disciplină, iar eu, ca de obicei, copiam de la dânsul. Peste vreo oră – o oră și jumătate, mama zicea: *Trebuie ceva să faceți, să lucrați astăzi*. De obicei, eu alegeam să calc, să pun mașina de spălat rufele, sau să fac ceva prin grădină. Igor grebla, fiindcă aveam o livadă foarte frumoasă, rămasă ca moștenire de la bunelul nostru. Am văruit prima dată casa când eram în clasa a VII-a. Mama era bolnavă [...], așa

[222] Fratele intervievatei (*n.n.*).

că m-a învățat cum să văruesc. Când am plecat la școala medicală, văruitul casei a rămas pe umerii lui Igor. El a văruit-o mai departe, dădea copacii cu var înainte de Florii, grebla în grădină și o ajuta pe mama în gospodărie.

Mama a vrut în mod intenționat să mă învețe arta culinară. Avea o carte foarte groasă, pe care o păstrez până acum. În carte mai întâi a scris rețete bunica, după aceea – mama și deja eu. Mama făcea cele mai bune torturi din satul Mălăiești. Când pregătea ceva, ea mă chema lângă dânsa și spunea: *Silvica, vino și vezi, fiindcă eu am să mă duc, n-am să fiu toată viața, dar tu trebuie să știi să fii o gospodină bună*. După câte îmi amintesc, arta culinară era principalul lucru pe care ea voia să mi-l transmită.

Educația de bază, cred că am primit-o de la mama, ea fiind pedagog, ne-a învățat să fim onești. Pe atunci era doar ateismul și era interzis să mergi la biserică. Dar am găsit arborele genealogic, începând cu anul 1745, și toate generațiile Svetenco de pe linia bunelului au fost preoți, cântăreți și dascăli. Toate generațiile, chiar dacă erau 11 feciori în familie – toți 11 feciori erau preoți și dascăli. Așa că mama era religioasă în suflet, dar, deoarece era învățătoare, nu putea să arate. Toate bisericile din zonă erau închise, cu excepția celei de la Cobani. Când aveam jumătate de an, bunica ne-a dus pe ascuns și ne-a botezat. Mama mereu ne spunea: *Să aveți credință în Dumnezeu. Să nu faceți rău nimănui, fiindcă dacă faci rău – vine asupra ta năpasta. Să fiți onești, să nu vă lăudați, să învățați – fiindcă cu studii în viață o să câștigi foarte mult*.

Munca, lectura și discuțiile

Eu, fratele și mama discutam foarte mult pe diferite teme. La noi în familie era un obicei. La Crăciun și la Paști, plecam la Costești, unde se adunau toate rudele, toți frații și surorile lui tata: fratele Ilie, sora Eugenia, sora Elena și sora Marusea. Și acum țin minte cum în casa cea mare a bunicii veneau părinții lui Mihai Antonovici (a cărui tată pe atunci era președinte de colhoz) și cântau romanțe. Îmi amintesc foarte bine cum serveau puțin vin, plăcinte – ceva pregătit ca la hram, și cântau foarte mult. Pe noi, copiii, nu ne primeau și ne duceau în altă odaie. Eu însă ședeam lângă ușă și ascultam cum cântau romanțe.

Cel mai cărturar om din localitate

Mama! Nici nu poate fi altă vorbă. Atunci au început să se scrie diferite cereri în limba rusă. Din 1918 până în '40 a fost limba română, dar din '40 –

limba rusă. Deoarece mama cunoștea atât ucraineana, cât și rusa, oamenii din sat veneau la ea ori de câte ori aveau nevoie să scrie ceva. Mama era cea mai citită. Profesorii apelau foarte des la sfatul ei. Pe atunci era școala serală, unde veneau să învețe combinerii, muncitorii de la fermă și cei care vroiau să aibă studii. Mama preda acolo împreună cu alți profesori din Șaptebani, precum Valentina Alexandrovna Iasinskaia și Elena Petrovna. Elevii, când veneau, când nu veneau, dar ele se adunau seara și discutau între ele.

Fără discuții despre politică

Mama se străduia să nu vorbească despre politică în familie. Acest lucru se datora faptului că tata a fost trei ani în Siberia. Când a terminat șapte clase la Șaptebani (deși era mult mai mare decât colegii lui), a fost trimis la Chișinău la FZO[223], de unde a fugit (Pentru acest fapt – *n.a.*) a fost găsit și trimis în Siberia. Așa că mama încerca să ignore orice discuție despre politică.

Tata a învățat mai târziu, fiindcă familia lor trăia foarte greu. Erau cinci copii, iar tata a vrut să aibă studii. Mi se pare că avea deja 17 ani când era în clasa a VII-a. Colegii lui corespundeau vârstei, iar el era cel mai mare din clasă.

Bunelul

Bunelul a terminat Seminarul Teologic și mai întâi a lucrat la Șaptebani, la o școală-internat. După aceea, când s-a deschis școala din Mălăiești, a predat acolo diferite obiecte. Pe atunci erau doar doi profesori. Deoarece bunelul cunoștea foarte bine limba franceză, matematica, româna, geografia și istoria – preda ceea de ce era nevoie.

O să fie un medic bun!

Mama a observat că mă jucam des cu insectele. Când vreo găinușă avea lăbuța rănită – eu i-o legam repede și îi făceam pansament. Așa că mama s-a gândit: „Din ea o să fie un medic bun!". Am terminat foarte bine, numai cu note de „5" – cum era în perioada aceea, (din acest considerent – n.a.) mama a hotărât că voi merge la Școala de Medicină (acum, Colegiul Național de Medicină și Farmacie „Raisa Pacalo"), de la Mălina Mică.

[223] Фабрично-заводское обучение (ФЗО), cursuri de instruire profesională, unde se predau diferite meserii (*n.n.*).

Am studiat bine, am terminat cu diplomă roșie și am mers mai departe la Institutul de Stat de Medicină, la Facultatea de Pediatrie. Voiam anume la pediatrie, deoarece îmi plăceau foarte mult copilașii. Mama, cred, cel mai mult m-a îndrumat. Ea avea o stimă deosebită față de cuplul de medici Mihai Antonovici Ciobanu și soția sa, Claudia Ciobanu, care a tratat-o pe mama când s-a îmbolnăvit de *Lupus eritematos sistemic* – o colagenoză foarte gravă. Mama mergea la tratament și-mi spunea: *Uită-te ce familie frumoasă, uite ce oameni talentați! Cred că și tu trebuie să devii medic*. Am mai avut în familie și asistente medicale sau, cum li se zicea în timpul Primului Război Mondial – surori de caritate. Mătușa Leolea, de la Buzovița, a fost soră de caritate în Primul Război Mondial, precum și mătușa Liuba, de la Chișinău.

Citeam foarte mult

Citeam foarte mult. Biblioteca era în incinta clubului din sat și mă duceam, luam câte cinci cărți, le citeam în patru-cinci zile și le restituiam. Bibliotecara zicea: *Uite, numai Silvia vine după cărți*. Cred că am citit jumătate din biblioteca satului.

***Deadea*[224], *deadea*, dă lumină!**

Pe atunci, la noi lumina era pe ore. La ora 06:00 se aprindea lumina în sat și mama știa asta. La șase fără cinci minute, ne așeza pe mine și pe fratele meu pe scăunel, iar noi ne uitam la lampa de sus și spuneam: *Deadea, deadea, dă lumină!* Când la ora 07:00 se aprindea lampa, eram foarte bucuroși că ne-au auzit și ne-au dat lumină. Mai aveam un radio și foarte multe discuri: cu Valentina Tolkunova, Tamara Ciobanu și Nicolae Sulac. Când veneau oaspeții, ascultau muzica de pe acele discuri, însă nu dansau.

Jucării de la grădiniță

Țin minte cum în sat s-a deschis grădinița. Atunci aveam puține jucării, fiindcă erau scumpe și părinții noștri nu prea plecau la Chișinău după ele. În schimb, la grădiniță erau foarte multe jucări. Când am plecat acasă într-o zi, am luat vreo cinci de la grădiniță și m-am dus în vie să mă joc. Mama m-a prins și mi-a zis: *Acum, îndată să le duci înapoi! Nu se poate să furi. Nu se poate să iei. Aceasta nu e frumos. Întoarce-le chiar acum!* Desigur că nu le-am întors atunci, deoarece era seară. A doua zi am dus

[224] Nene (*rus.*).

înapoi jucăriile și de atunci n-am mai pus mâna pe nimic străin. A fost o lecție pentru mine.

Incendiul și scăldatul

[...] A mai fost un caz, când ne-am dus la hram la Costești. Părinții erau în casa mare, dar noi, copiii, am luat chibriturile și am aprins un stog de fân, pregătit pentru iarnă. Dora, Vanea Ciobanu, Vasea Scobioală, Igor și eu eram buni de ghidușii. Sigur că ne-au dojenit, dar eram copii și ne-au iertat. Un alt caz, la fel, a avut loc la Costești. Au fost câteva primăveri la rând când la Costești (unde s-a construit hidrocentrala Costești–Stânca), se revărsa Prutul. Țin minte foarte bine și acum lanul cu grâu, care se umplea cu pești atunci când se revărsa râul. Și iată că anume în acea apă de la Costești am învățat să înot, anume după revărsarea Prutului. Mama își făcea griji, fiindcă era adânc, nu se vedea fundul și putea să fie chiar și o fântână acolo. În schimb, am învățat să înot.

Prima învățătoare

Prima învățătoare a fost Claudia Lupoi, care ne-a învățat până în clasa a IV-a. Mi-o amintesc ca pe o ființă foarte blândă. Atunci când scriam primele litere cu călimara și cu penița, ea se apropia încet și ne învăța fiecare literă. Poate de aceea scriu caligrafic și acum – ea ne-a învățat foarte bine să scriem fiecare literă, fiecare bețișor, fiecare frază și fiecare cuvânt. Din păcate, a decedat foarte repede, fiindcă a avut ciroză hepatică. Locuia peste două case și eram prietenă foarte bună cu fiica și cu feciorul ei – Maia Lupoi și Licu Lupoi.

Diriginta de clasă: învățătoarea de limbă rusă

Ceilalți au fost învățători la diferite obiecte, de-acum din clasa a V-a. Conducătoarea noastră de clasă a fost Iasinskaia Valentina Alexandrovna, care era venită primul an după ce a finalizat studiile la Institutul Pedagogic din Bălți „Alecu Russo". Era foarte tânără! Se căsătorise cu cineva din satul Șaptebani, de alături, și prima ei clasă am fost noi. Ea nu cunoștea limba română. Știa doar limba ucraineană și limba rusă, așa că ni se adresa numai în rusă. La început, băieții cam râdeau că nu știa limba română, dar s-a dovedit a fi o femeie extraordinară și foarte omenoasă. Învăța de la noi și noi de la ea, fiindcă nu avusese niciodată vreo clasă – noi am fost prima ei promoție. Am studiat până în clasa a VIII-a, pe urmă colegii mei au ple-

cat la școala din Șaptebani, ca să termine zece clase și ea a plecat împreună cu ei. Au fost mulți ani împreună. Din clasa a V-a până în a X-a a fost conducătoarea lor de clasă. Iasinskaia era învățătoare de limba rusă. Ce-mi amintesc despre ea, e că mi-a dat o carte foarte groasă, în limba rusă, care se numea «Щупальца спрута»[225] („Tentaculele caracatiței"). Atunci deja citeam în limba rusă destul de bine. În timpul lecțiilor de limba rusă, am ascuns cartea sub bancă, ascultam lecția, iar în paralel citeam fraze din carte. Ea a observat că nu o ascult și zice: Сильвия, покажи что ты там читаешь[226]. Sigur că am scos cartea. Ea mi-a luat-o și mi-a spus: *Bine, am să ți-o dau la vară, când o să ai vacanță*.

Mama, învățătoare de geografie

Învățătoarea de geografie sigur că era mama. În primul rând, ea a călătorit foarte mult – a fost până în Georgia. Acasă aveam un atlas mic și ea cunoștea capitalele tuturor țărilor din lume. De asemenea, s-a ocupat cu noi cu orientarea sportivă, o competiție în cadrul căreia trebuia să găsești diferite locuri. Tot în același scop erau organizate secții de turism și activitatea „Zarnița".

Vecina: învățătoarea de biologie

Învățătoarea de biologie era vecina mea de peste drum și preda foarte bine.

La limba română: câțiva învățători

La limba română am avut câțiva învățători, inclusiv directoarea școlii, Elena Petrovna Grușco. După asta a venit o profesoară nouă, Lucreția Semionovna, care acum locuiește în Ochiul Alb. La fel, a venit în primul an după facultate să predea la noi în Mălăiești, fiindcă se căsătorise cu cineva care a fost numit inginer în colhozul nostru „Biruința". Cât de tare îmi plăcea profesoara ceea de limba română! Cât de frumos ne citea poeziile lui Eminescu! Aveam la școală un cerc literar de limbă moldovenească [...] și ne-a spus să pregătim fiecare câte o poezie pentru un concurs. Eu am pregătit „Limba noastră", de Alexei Mateevici. Am învățat toate strofele, dar, din păcate n-am luat locul I și Lucreția Semionovna zice: *Dar mie mi-a plăcut cel mai mult cum Silvia a recitat „Limba noastră" și, dacă vreți,*

[225] Иосиф Моисеевич Фрейлихман, *Щупальца спрута*, Кишинев, Издательство «Картя Молдовеняскэ», 1960, 379 с.

[226] Silvia, ce citești tu acolo? (*rus*.).

vă învăț cântecul. Și iată atunci, la acel cerc literar, ne-a învățat să cântăm „Limba noastră". Din Eminescu ne citea „Luceafărul". Se permitea și Grigore Vieru, Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, și Alecu Donici. Atunci îi studiam absolut pe toți.

Clasă din frați și verișori și mama învățătoare universală

În clasă eram 16 elevi, dintre care patru eram verișori: eu, fratele meu și încă doi verișori – Vasile și Ion. În afară de noi, mai era o pereche de verișori – Geta și Vasilică Ciocănel. Era interesant. Cred că aveam o responsabilitate mai mare, deoarece anume mama ne preda. Lecțiile ei de geografie erau foarte interesante, fiindcă citise mult și cunoștea diferite lucruri. Dacă la alt obiect puteam să nu ridic mâna, ea știa că acasă m-am jucat și nu m-am pregătit de lecție. Deoarece știam că mă va întreba a doua zi, când aveam geografia sau istoria, mă trezeam dimineața și învățam repede. Mama n-a fost de specialitate profesoară de istorie, fiindcă n-a făcut facultatea de istorie, dar deoarece Molea, directorul școlii din Mălăiești, a plecat director în Șaptebani, în școala noastră nu avea cine să predea istoria. Mama pregătea noaptea caietele și planurile de lecții. Noaptea învăța istoria, iar a doua zi venea și le preda elevilor. A predat istoria doi ani, ultimii ani înainte de pensie.

Învățătoare la 15 ani

Îmi amintesc și acum cum a ieșit [mama] la pensie. De ziua ei, pe data de 1 ianuarie, colectivul i-a dăruit un serviciu de ceai, iar când a venit acasă mi-a zis: *Silvia, eu cred că o să lucrez până la vară, să duc acest an școlar*. Eu i-am spus: *De ce nu lucrezi? O să îți fie greu fără copii, fără elevi*, dar ea mi-a răspuns: *Eu lucrez de la 15 ani. Cred că îmi ajunge câți ani am predat. Vreau să mă odihnesc măcar puțin*. Mama a început să lucreze, deoarece atunci nu avea cine să predea la școală. Concomitent, lucra și la gazeta raională de la Balatina, unde scria diferite articole. Mergea pe jos de la Mălăiești la Balatina și înapoi. Din păcate, mama s-a odihnit numai opt ani și a decedat la vârsta de 63 de ani.

Manualele

Erau manuale scrise în chirilică, pentru fiecare clasă: pentru a IV-a, a V-a, a VI-a, a VII-a. Manualele corespundeau cerințelor de învățământ de atunci și erau îndeajuns pentru toți elevii.

Biblioteca

[...] Nu era în instituția de învățământ, dar era în clubul satului, unde actualmente e cimitirul. Era o bibliotecă foarte mare și îmi amintesc că mergeam des acolo. Erau diferite cărți: pe un raft aparte erau tezele lui Lenin, iar pe alte rafturi erau cărți cu povești pentru copii, operele literare ale lui Eminescu, Alecsandri și Donici. Biblioteca avea un asortiment mare de cărți.

Surse alternative

Televizorul l-am procurat foarte târziu. Cred că aveam vreo zece ani, când am cumpărat primul televizor micuț. Aveam acasă radio, dar mai cu seamă ziare – foarte multe ziare, „Dimineața copiilor", tipărite în România. Cred că bunelul se abonase la ele, fiindcă erau foarte vechi și toate erau scrise în grafie latină, nu în chirilică. Anume de atunci, cred că am învățat să citesc și să scriu cu grafie latină. Învățam foarte multe poezii din aceste ziare. De exemplu, dacă era o serată sau 8 martie și trebuia să recităm fiecare câte o poezie sau un cântec, fie le pregătea învățătoarea și ni le repartiza, fie ne spunea să le pregătim singuri. În aceste momente răsfoiam teancurile de ziare „Dimineața copiilor" și alegeam de acolo poeziile pe care să le învăț. Poeziile erau vechi, dar foarte frumoase.

Împotriva religiei

În primul rând, totul era îndreptat împotriva religiei. Nu se permitea să mergem la biserică. În tot raionul Râșcani era o singură biserică, cea de la Cobani, unde bunicii noștri ne duceau pe ascuns, la Paște, să sfințim cozonacii. Iar în școală erau sărbătorite cu mare fast 7 noiembrie – ziua Marii Revoluții din Octombrie, 22 aprilie – ziua lui Lenin, 19 Mai – ziua Pionieriei.

Activistă

Mai întâi, am fost octombrei, până în clasa a IV-a, iar pe urmă ne-au primit în pionieri. Sărbătoarea de primire în pionieri era pe data de 19 Mai. Atunci în ograda școlii se făcea un rug mare, la care participau toți elevii. În mod solemn, elevii din clasele mai mari legau cravata proaspeților pionieri. Pentru a intra în organizația comsomolistă, trebuia să mergem la Râșcani. Pentru acest eveniment, trebuia să ne pregătim din timp, deoarece puteau să adreseze diferite întrebări despre Lenin, despre

Comsomol sau despre Pavlik Morozov[227]. Nu toți treceau această selecție. Din zece elevi, unul sau doi puteau să nu fie acceptați în organizația comsomolistă. Cât despre mine, am fost comsomolistă tot timpul, iar la Școala de Medicină am fost și activistă. Acolo am deținut vreo doi ani funcția de bibliotecar. Aveam o zi, intitulată „Ziua politică", când trebuia să aduc materiale și să le împart celor din școală, iar fiecare dintre fete trebuia să pregătească știri. Alteori, trebuia să mă duc la bibliotecă și să văd câte cărți a luat fiecare fată. După asta, am fost în comisia sanitară: controlam ca elevii să nu aibă păduchi și unghii mari. Deja în perioada institutului, am făcut parte din «агитбригада», brigada de agitație. Mergeam în diferite locuri și prezentam concerte. Eu recitam poezii, fiindcă nu prea aveam voce să cânt.

Uniforme primite la cumetrie

Cât am fost la școală n-am cumpărat uniforme, fiindcă le-am primit la cumetrie. Mama ne-a făcut cumătria abia la șapte ani, fiindcă era bolnavă când eram mici. Toți învățătorii de la școală au fost cumetri. Și iată atunci mi-au dăruit patru uniforme școlare, costume sportive, ghiozdane și rochițe. Purtarea uniformei era obligatorie. În fiecare zi trebuia să avem uniforma școlară. Numaidecât trebuia să avem guleraș și manșete albe, pe care le spălam o dată în săptămână. Mai era la început insigna de octombrel, de pionier și cea de comsomolist, pe care trebuia neapărat să le purtăm. De asemenea, dacă veneai la școală fără cravată, învățătorul te întorcea înapoi. Nu erai acceptat fără cravată, totodată trebuia să-i legi bine nodul.

Profesorii de la Școala Medicală

La Școala Medicală mi s-au întipărit trei învățători. În primul rând, învățătorul de anatomie, care era un om tare sever. Nu îi mai țin minte numele, dar era un bărbat înalt și mereu spunea: *Anatomia este baza medicinei. Dacă nu știi unde se află organul, nu știi circulația sangvină și nu știi cum sunt rinichii, atunci nu o să cunoști defel medicina*. În al doilea rând, învățătoarea de limba franceză, Violeta Gheorghievna Bălan, care a fost și conducătoarea mea de clasă. Era severă, considera că franceza este cel mai

[227] Pavlik Morozov (1918–1932), erou sovietic. Povestea lui, datată din 1932, este cea a unui băiat de 13 ani care și-a denunțat tatăl în fața autorităților, fiind, la rândul său, ucis de propria familie. Cultul apoteotic a avut un impact uriaș asupra normelor morale ale generațiilor de copii, care au fost încurajați să se informeze despre părinții lor.

important obiect în Școala de Medicină și ne punea să traducem texte și să învățăm poezii în franceză. Și a treia a fost învățătoarea de chirurgie. Mi-a plăcut foarte mult chirurgia. Dacă nu eram cardio-reumatolog, poate eram chirurg. Doamne, cât ne ducea la operații! Spitalul Republican s-a deschis exact în perioada când noi eram la Școala de Medicină.

În acel moment, am decis că voi fi cardiolog

În fiecare sâmbătă ne chemau la așa-numitele subotnice, ca să facem curățenie generală la Spitalul Republican. Trebuia să facem curat în saloane și să spălăm ferestrele și ușile. Atunci pentru prima dată ne-au dus în secția de cardio-chirurgie – lucru pe care l-am întipărit cel mai mult. Acolo era o cupolă deasupra, prin care vedeam cum se fac intervențiile chirurgicale în secția de malformații congenitale. Cu toate că era mult sânge, mie îmi era foarte interesant că au scos inima și ea bătea. Așa de tare m-a impresionat când am văzut inima, cum bate! În acel moment, cred că am decis că voi fi cardiolog.

Vă felicit, sunteți studentă!

Nu voiam să rămân asistentă medicală, ci să fiu medic – medic pediatru. De aceea am optat pentru susținerea examenului de admitere la Facultatea de Pediatrie. Personalitățile care m-au marcat au fost nănașii părinților mei – Vasile Constantinovici Bogdan, care a fost prorector la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău. Vreau să spun însă că în șase ani n-am apelat niciodată la el ca să mă ajute la sesiune sau să-mi ridice nota. Soția lui, Aglaia Arcadievna Bogdan, era învățătoare. Mai întâi a lucrat la Șaptebani, iar pe urmă a predat munca la Școala nr. 1 din Chișinău. Mă chema des la școală să mă învețe cum se fac plăcinte și diferite copturi. Ea a mai organizat acolo și un cerc de dans, la care mă duceam să mă uit cum dansează elevii.

Atunci, Facultatea de Pediatrie, cea de Stomatologie și cea de Igienă erau aparte. Concursul cel mai mare era la Facultatea de Medicină Generală. La Pediatrie, concursul era mai mic. La facultatea noastră, majoritatea eram fete și băieți veniți după armată. Selecția se făcea în bază de concurs și examene. Erau patru examene de admitere, eu am susținut numai unul – cel de la biologie. [...] Alături, în satul Șaptebani, era o profesoară de biologie, foarte puternică, care m-a pregătit pentru examene. Ea mi-a dat cărțile din care am studiat pentru admitere.

Când am intrat la Institutul de Stat de Medicină, mama mă aștepta în curte. Am susținut un singur examen – biologia, și mi-a nimerit cea mai grea temă, pe care și acum o țin minte – biosinteza proteinelor. Erau trei întrebări și în comisie erau patru persoane. Zic: *Voi răspunde cea mai grea temă. Dacă o voi răspunde pe cea mai grea, ei o să vadă că știu biologia*. Știam tema la perfecție și am povestit-o atât de bine că ei ședeau și se uitau la mine, iar președintele comisiei s-a ridicat și mi-a zis: *Vă felicit, sunteți studentă!* N-am mai răspuns la celelalte două întrebări, fiindcă am răspuns la cea mai grea temă și am ieșit zburând de la comisia de admitere. Mama mă aștepta afară, bucuroasă, fiindcă voia să fiu medic, dar nu asistentă medicală. Am luat un tort și o șampanie și ne-am dus la nănașii ei și am dansat hora. Dansam de bucurie că sunt studentă. Vasile Constantinovici a decedat foarte repede, dar Aglaia Arcadievna avea diabet zaharat și a orbit în ultimii ani de viață. Eu mă duceam foarte des s-o ajut, îi cumpăram produse și îi făceam curățenie. Anume aceste două persoane m-au marcat foarte mult în viață.

Prima zi la facultate

Prima zi la facultate a fost foarte interesantă. A fost o deschidere solemnă, la Palatul „Octombrie", actualmente Palatul Național „Nicolae Sulac". Acolo a vorbit rectorul și am făcut cunoștință cu câțiva din colegi. A fost foarte festiv și eram îmbrăcată foarte frumos, într-un costum cu bluziță albă.

La adunat roșii

Peste cinci zile după 1 septembrie am fost anunțați că mergem în colhoz să adunăm roșii. Așa era pe timpuri. Două luni de zile, în septembrie și octombrie, lucram fie la Uzina de conserve din Grigoriopol sau din Cahul, fie strângeam roșii în Gotești, în Stoianovca și Cantemir. Noi atunci pierdeam primele luni. Posibil că nu tot materialul reușea să fie predat sau, pur și simplu, era redus. În colhoz, cei care erau bolnavi și aveau certificat nu mergeau. Ei rămâneau la reparația căminelor.

Erau colhozuri și lanuri multe, așa că era nevoie de ajutor. Ajutau nu doar studenții de la medicină, ci și cei de la universitate, precum și cei de la Institutul Agricol. Deoarece am mers mai întâi să lucrăm în detașamentul studențesc, sigur că ne-am împrietenit. Am înțeles cine e din grupă și am făcut cunoștință cu colegii. Era foarte vesel, chiar dacă eram din

diferite părți ale țării: și de la sud, și de la centru, și de la nord. Seara erau dansuri, așa-numite discoteci. Era muzică și noi dansam în perechi. Mi-a plăcut foarte mult.

În cămin

După două luni de zile, deja am primit cămin și am locuit în odaie cinci fete din diferite grupe. Era interesant, dar era foarte greu să înveți [...]: una voia să privească televizorul, alta voia să mănânce, iar la a treia mai venea vreo prietenă. Eu atunci învățam după ora 10. Mă duceam în sala de citire, de la etajul I și învățam temele.

Ca să ajungi la bucătărie, trebuia să mergi cu cratița și cu lingura în mână tot etajul

Au fost diferite condiții de cazare. În anul I și II am trăit în căminul nr. 9. Era un cămin mai vechi și baia era la etajul I, în subsol, iar bucătăria era pe etaj. Ca să ajungi la bucătărie, trebuia să mergi cu cratița și cu lingura în mână tot etajul. Deoarece eram activă, participam la detașamentele studențești și la brigada de agitație; începând cu anul IV, m-am mutat într-un cămin-model, căminul nr. 4. Atunci abia se construiseră căminele nr. 4 și nr. 5 la Institutul de Medicină. Era un cămin de tip bloc: erau două odăi și în una din ele locuiau trei persoane, iar în cealaltă – patru. Cele două odăi aveau o baie comună, iar bucătăria era pentru câteva camere. Era interesant.

Seminarul dura patru ore

Cerințele erau foarte mari. În grupă eram opt-nouă studenți, iar seminarul dura patru ore. În patru ore, profesorul putea să ne întrebe pe fiecare câte jumătate de oră. Atunci se făcea practica la patul bolnavului. Nu știu cum e acum, dar atunci profesorii ne arătau bolnavul, strângeam anamneza, ne arătau analizele și noi trebuia să punem diagnosticul și să indicăm tratamentul. Erau cursuri care durau câte două săptămâni: bolile infecțioase la copii, psihiatria, neurologia, terapia. Cursul dura două săptămâni, după care urma altul.

Cerințele înalte, care ne-au ajutat în viață

Cerințele erau destul de înalte, dar asta ne-a ajutat în viață. De exemplu, eu primii ani am lucrat în Criuleni, aproape singură. În Criuleni mai

lucra Iulia Davîdovna, care avea 82 de ani, Țîtman, care se pregătea să plece în Israel și Dânga, care, ca de obicei, era întotdeauna beat. Patru luni am lucrat în Cruglic, un sat din raionul Criuleni. Acolo aveam 20 de copii în Secția de pediatrie, aveam primirea în policlinică de două ori pe săptămână și mai serveam satele Hârtop, Işnovăț, Hârtopul Mare și Hârtopul Mic. Trebuia să fac gărzi de noapte. Atunci am primit prima naștere, fiindcă eram de gardă și nu avea cine să mă mai ajute. A mai venit un medic și împreună cu stomatologul am primit nașterea pacientei. De asemenea, cât am lucrat acolo, a fost necesar să cos o rană. Pentru prima dată, în viață am cusut o rană, dar trebuia să o cos, fiindcă nu avea cine – eu eram de gardă. În afară de aceasta, am fost prin sat, în Cruglic, cu așa-numita comisie care decădea din drepturile de părinte. Și astăzi văd și-mi stă în memorie una dintre casele în care am intrat atunci. Pe cuptor stăteau părinții, iar cei cinci copii, flămânzi și dezbrăcați – jos. N-aveau acasă nici măcar un litru de lapte sau o bucată de pâine. Sigur că am semnat îndată actul de decădere din drepturile părintești și așa am lucrat patru luni de zile. A fost o practică pentru toată viața. Am lucrat greu, în schimb, am învățat foarte multe [...].

Trișări la examene

Poate doar cei care aveau cunoscuți în universitate, care puteau să pună un cuvânt pentru ei. Dar nu se permitea să copiezi și se copia foarte rar. Nu se dădeau bani. N-am auzit să fie așa ceva. Pe atunci nu exista adunatul banilor pentru sesiune și pentru examene.

Colegii de facultate

Am fost opt în grupă: Igor Pușcari – starostele (șeful de grupă), care cunoștea numai limba rusă și nu vorbea în moldovenească, soții Ciumac – o pereche care s-au căsătorit în anul II, Vasilisa Adomniță – care acum este Burianova și este șefa Secției de nefrologie la Spitalul „Valentin Ignatenco”, Ana Uncu – medic de familie la Centrul de Familie Botanica, Adela Slivca – care lucrează medic de familie în Centrul de Familie Cricova, și eu. Iată toată grupa noastră. Grupele erau foarte mici, ca în timpul seminarului să fim doar câțiva studenți la patul bolnavului.

Mi-a fost foarte ușor să asimilez obiectele medicale

Datorită faptului că am trecut prin Școala de Medicină sau Colegiul de Medicină cum se numește actualmente, mi-a fost foarte ușor să asimi-

lez obiectele medicale: *Chirurgia*, *Terapia*, *Pediatria*. Consider că fiecare persoană care vrea să meargă la medicină, trebuie mai întâi să învețe la colegiu și după aceea să meargă la facultate, fiindcă în trei ani de colegiu capeți o bază puternică pentru universitate. În anul I și II am învățat chimia organică, chimia neorganică, biochimia, fizica și matematica superioară. Iată, la *Matematica superioară*, îmi era cel mai greu, fiindcă eram cam slăbuță și în timpul școlii cel mai des copiam de la fratele meu.

Ne adunam pentru un fel de discuții

Cel mai mult mi s-a întipărit conducătorul nostru de grupă, domnul Ghițâu, Victor Ghițîu, în cinstea căruia este numită Aula de la Centrul Mamei și Copilului. A fost un conducător de grupă extraordinar. O dată pe săptămână, ne adunam pentru un fel de discuții. Povesteam cum studiem, ce note avem și dumnealui ne relata multe lucruri din viața sa personală. Am avut un profesor foarte bun la *Chirurgie*. *Neurologia* ne-a predat-o Boris Ianachevici. Pentru mine, a fost foarte interesant cursul de *Neurologie*, care a durat două săptămâni la dispensarul neurologic de pe strada Korolenko. Dar cel mai mult mi-a plăcut cursul de boli infecțioase, predat de doamna Rusu. Ne-a arătat cazuri clinice, bolnavi care aveau varicelă și scarlatină. Ne demonstra bolile infecțioase chiar pe bolnav: un copil era exact în perioada de după meningită, altul avea rujeolă. În decurs de două săptămâni am văzut aproape toate cazurile de boli infecțioase la copii.

Relațiile [cu profesorii] erau calde și ei erau binevoitori cu noi. În mod deosebit, îmi plăcea profesoara de limba franceză. Profesorii ne ajutau și, dacă le adresam vreo întrebare – ne răspundeau îndată.

Научный коммунизм

Am avut ceea ce atunci se numea Научный коммунизм/ *Comunismul științific*. Numai *Comunismul științific* și *Ateismul* erau cu caracter ideologic. Îmi amintesc că lecțiile erau marți, iar eu sâmbătă sau duminică mă duceam la bibliotecă să conspectez tezele lui Lenin. Doamne, nu știu pentru ce am învățat această disciplină, că nu mi-a mai trebuit în profesia de medic. La comunismul științific am avut și examene de stat. Am susținut examenul la domnul Dobrovschi și n-am știut ceva din tezele lui Lenin, la care el mi-a spus: „Nota „4”!” Mi se pare că *Ateismul* l-am învățat prin anul IV. A fost disciplină aparte, la care, cred, am avut și colocviu.

Acolo erau toate manualele

Erau foarte puține cărți, mai ales de *Pediatrie* și *Terapie*. Pentru grupă se dădeau câte două-trei cărți. Eram opt persoane în grupă, iar într-o perioadă am fost chiar nouă și primeam doar două-trei cărți. Trebuia fie să cooperăm și să studiem câțiva din grupă împreună, fie să luăm cartea pe rând. Eu cel mai des mă duceam să studiez la biblioteca institutului, fiindcă acolo erau toate manualele.

Întâlnire cu băieții

La pediatrie erau foarte multe fete, dar fiindcă erau deja în anul V, VI – trebuiau să se căsătorească. Așa că organizam întâlniri cu băieții de la Facultatea de Juridică de la Universitatea de Stat și cu cei de la Institutul Agricol. Eu singură am organizat odată o întâlnire cu băieții de la Institutul Agricol. Adunam câte trei ruble ca să cumpărăm apă dulce și niște biscuiți sau prăjituri, ca să avem ce pune pe masă. Această practică nu era obligatorie, dar fetele care voiam (cred că vreo 30 de fete), mergeam la ospătăria universității, unde organizam aceste întâlniri. Erau diferite jocuri, cânta muzica și fetele de la medicină făceau cunoștință cu băieții de la juridică. S-au format trei cupluri cu băieții de la Juridică, iar cu cei de la agricol – două cupluri. Sâmbăta erau discoteci. Se organizau în sala unde-i biserica acum, eu n-am fost niciodată. Era cercul de dans „Veselia" sau „Miorița" – nu știu cum se numea, fiindcă n-am participat la el – mă ocupam cu atletica ușoară și cu alergarea la distanțe mari. În afară de aceasta, organizam întâlniri cu scriitorii. Chiar am organizat câteva întâlniri cu scriitorii din satul meu: Anatol Ciocanu, Aurel Ciocanu și Aurel Scobioală. A mai fost și autorul cărții „Piatra", al cărui nume l-am uitat.

Aulele

În aula în care anterior a fost biserică, nu era nimic pe pereți. Adică toate obiectele religioase au fost strânse și erau numai scaunele și pereții goi. Nici în aula de la Spitalul „Sfânta Treime" nu-mi amintesc să fi fost portrete. Aula din centru, a Institutul de Medicină, era cea mai amenajată: acustica era bună și scaunele erau aranjate unul după altul, astfel încât se vedea foarte bine. Harta URSS, portrete ale liderilor sovietici nu erau pe pereți.

Disciplinele preferate

Pediatria, *Ginecologia*, *Cardiologia*, *Reumatologia* – acestea.

Știam despre Europa

Numai din auzite. Știam despre Europa, știam despre Irina Loghin din România – a cărei melodii le-am ascultat prima dată în familia Bogdan. Mama îmi povestea despre Europa. Atunci nu ascultam *Europa Liberă*, fiindcă nu aveam acces la radio. Însă cred că nici în ziare nu se publica nimic despre Europa, ci erau în mare parte doar știri locale.

Studenții s-au răsculat

În perioada mea, nu existau astfel de manifestări. Știu doar din auzite că, înainte de noi, când rector era Testemițanu, studenții s-au răsculat ca să fie disciplinele în limba română[228]. Dar în perioada mea – nu erau.

N-am recunoscut Mălina Mică!

Era blocul central, amplasat pe strada Ștefan cel Mare, vizavi de Catedra de Limbi Străine. Biblioteca și căminele erau la Mălina Mică. După aceea, acolo s-au construit și câteva aule pentru studii. Mălina Mică era foarte frumoasă, iar după Spitalul Republican era un parc. Recent am trecut pe acolo și am rămas uimită. Pe strada Testemițanu, unde cândva era parcul, acum sunt vreo 30 de blocuri cu apartamente. Când învățam, ne duceam de la căminul nr. 9 la Spitalul nr.1 pe jos, pe o cărărușă. Era un drum mic și nici transportul nu mergea. Acum acolo sunt case mari, boierești. Aproape că n-am recunoscut Mălina Mică!

Atunci erau doar căminele și o casă cu două nivele. Erau căminele de la Școala de Medicină, căminele de la institut, Spitalul Republican și Centrul Diagnostic. Blocurile acestea nu erau. Mai jos de str. Testemițanu, atunci era loc liber. Nu era nimic. Acum sunt case particulare.

Brigadă de agitație

La facultate erau organizația comunistă și cea comsomolistă. Aveam organizație comunistă, fiindcă erau vreo trei–patru comuniști la facultate. Noi eram 200 la pediatrie – cineva era secretar al organizației și toți restul eram membri. Era așa-numita brigadă de agitație [...], mergeam pe la in-

[228] Vezi: Ion Valer Xenofontov, *„Problema națională" la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău*. În: Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 7-a, 4 iunie 2021: dedicată aniversării a 10-a de la fondarea Centrului Studii interdisciplinare „Silviu Dragomir", Chișinău–Oradea: Program. Rezumatele comunicărilor /Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie; editor: Aurel Zanoci; comitetul organizatoric: Aurel Zanoci [et al.], Chișinău, CEP USM, 2021, pp. 79-80.

ternate, pe la aziluri de bătrâni și prezentam concerte. În afară de asta, n-aș zice că se realiza mare activitate.

Prezență obligatorie

La 1 Mai și la 7 Noiembrie aveau loc demonstrații la care trebuia numaidecât să fim prezenți. Dacă nu puteai veni, trebuia să scrii o cerere. De exemplu, dacă trebuia să pleci la țară, nu puteai veni sau erai bolnav, trebuia neapărat să scrii o cerere în care să indici că n-o să fii prezent. Dar era obligatoriu să participăm [...]. De Anul Nou, ca de obicei, în cămine se organiza discotecă. Cânta muzica și dansam.

Fără sărbători religioase

Paștele Blajinilor nu exista pe atunci. Nu știu cum treceau sărbătorile religioase, fiindcă, de obicei, nu mă duceam la țară, ci ședeam în cămin. Câteodată mă duceam la Mălăiești de Crăciun. Plecam în sat de două ori pe an, inclusiv în vacanța de iarnă, când aveam câteva zile libere după sesiune. Iată atunci era și Crăciunul, așa că ne duceam la rude sau la bunica. Cu alte cuvinte, mergeam unde eram invitați sau invitam pe cineva la noi. Dar, de Paște, cred că eram la Chișinău. Nu țin minte să fi fost vreodată la țară de Paște.

Nuntă sub incidența „legii seci"

Eu aș zice că și nunta mea a fost sub incidența legii seci, doar că nu a fost organizată în anii studenției. Nunta noastră a fost în ' 87, când era сухой закон[229] – acea lege strictă, când nu se permitea să ai pe masă nici șampanie, nici vin – nimic. Cu toate acestea, toți nuntașii erau beți, fiindcă socrul meu a adus într-o mașină un butoi cu vin, acoperit cu fân deasupra și ducea nuntașii tot câte doi, câte trei la butoi[230]. Toți erau veseli și dansau, dar pe masă nu era băutură defel. În perioada studenției am fost la foarte multe nunți. Nu erau nunți comsomoliste – erau nunți frumoase,

[229] Vezi: Ion Xenofontov, *Consumul de alcool din RSS Moldovenească. Tradiție și imixtiune politică în anii '80*. În: Simpozionul internațional Stat și viață privată în regimurile comuniste. Făgăraș-Sâmbăta de Sus, 3–5 iulie 2008, Iași, Polirom, 2009, pp. 422-429.

[230] Vezi și Lidia Prisac, *„...Frumoase-s nunțile-n colhoz..." sau despre mariaj în mediul rural sovietic (1960–1980)*. În: Dupa 25 de ani. Evaluări și reevaluări istoriografice privind comunismul /Cosmin Budeanca, Florentin Olteanu (coord.), Iași, Polirom, 2017, p. 181-200; Lidia Prisac, Natalia Gradinaru, *Dimensiuni ale cotidianului sovietic în RSS Moldovenească*. În: Panorama comunismului in Moldova sovietica. Context, surse, interpretari /Liliana Corobca (coord.), Iași, Polirom, 2019, p. 710-730.

cu tradiții. Am fost la Țaul, la Edineț, la Strășeni, la Chișinău și la Pănășești. Cred că am fost invitată la vreo 15 nunți.

Amintiri…

Plăcute: Toamna și detașamentele studențești. Era foarte interesant. Ne adunam, eram flămânzi și mâncam numai terciuri – dar era vesel. Cel mai mult îmi amintesc de detașamentele studențești.

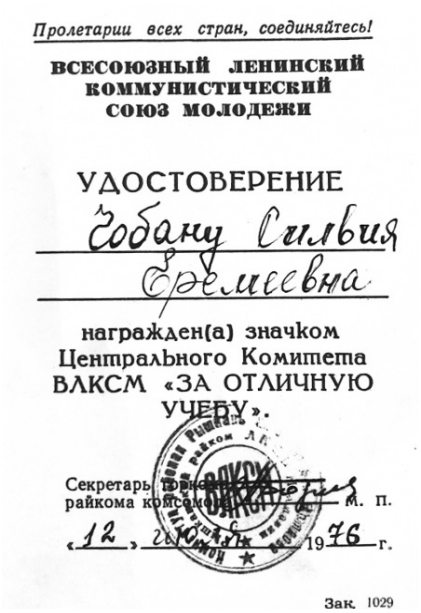
Și neplăcute: Când am dat examenul la *Topanatomie*. La acel examen trebuia să cunoști fiecare găurică a craniului. Majoritatea copiau, fiindcă nu puteai să memorizezi atât de multe denumiri. Așa că am încercat și eu să copiez, ca și alții. Dar profesoara m-a prins și mi-a scăzut nota. Aceasta este cea mai neplăcută amintire.

După absolvirea Facultății

Când am absolvit Facultatea în ' 85, repartizarea a avut loc pe 4 martie. Deoarece am adus certificat că mătușa mea a participat în cel de-al Doilea Război Mondial, am fost repartizată la Budești, ca să pot veni să îngrijesc de ea. Și iată că m-am pornit duminică pe jos la Budești. Atunci a fost o iarnă cu troiene până la brâu și nu mergea niciun transport. Am mers jumătate de drum, până când, în sfârșit, m-a ajuns o mașină din urmă. M-am dus la Budești ca să văd ambulatoriul unde urmează să activez. Fiind duminică, totul era închis. M-am uitat la acea clădire și m-am pornit înapoi. Am primit diploma pe 26 iunie și a doua zi m-am dus la Budești, care pe atunci era în componența raionului Criuleni. M-am dus la vicedirectorul care răspundea de pediatrie și i-am spus: *Uitați-vă, eu am repartizare de serviciu în satul Budești. O să vin de la 1 august*, dar el mi-a răspuns: *Toți din Budești fug la Chișinău, că-i alături, ai să fugi și tu*. În luna iulie am avut liber, așa că la 1 august m-am dus prima zi la lucru în Criuleni. Deja îl cunoșteam pe vicedirector, care mi-a făcut cunoștință cu colegii din policlinică și am început lucrul. Iată că deja de 36 de ani activez în domeniu.

ANEXE[231]

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ВСЕСОЮЗНЫЙ ЛЕНИНСКИЙ КОММУНИСТИЧЕСКИЙ СОЮЗ МОЛОДЕЖИ

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Чобану Сильвия Ефимовна

награжден(а) значком Центрального Комитета ВЛКСМ «ЗА ОТЛИЧНУЮ УЧЕБУ».

Секретарь [illegible] райкома комсомола [illegible] м. п.

«12» [illegible] 1976 г.

Зак. 1029

Anexa 1. Certificatul de decorare a Silviei Ciobanu cu Insigna Comitetului Central al Uniunii Tineretului Leninist-Comunist din Uniunea Sovietică pentru merite excepționale la învățătură, 12 iulie 1976

Anexa 2. Silvia Ciobanu (a cincea de la dreapta spre stânga) în primul an la Școala de Medicină, 1 Mai 1977

[231] Surse iconografice: arhiva privată Silvia Matei.

Anexa 3. Silvia Ciobanu (dreapta) alături de colega Nina de la Școala de Medicină

Anexa 4. Studente în anul I studiind anatomia pe craniu. De la stânga spre dreapta: Liubov Grajdian, Silvia Ciobanu, Elena Olărașu și o colegă mai mare de facultate

Anexa 5. Silvia Ciobanu studiind anatomia împreună cu colega Ana Arventi (Uncu), anul II de facultate

Anexa 6. Silvia Ciobanu studentă în anul II la facultate

Anexa 7. Silvia Ciobanu în anul II de facultate, primăvara anului 1980

Anexa 8. Silvia Ciobanu în anul VI, după nunta fratelui Igor, 1984

Anexa 9. Silvia Matei (Ciobanu) și fratele geamăn Igor la ziua lor de naștere, 30 mai 1986

ДИПЛОМЭ

КВ № 581084

Чебану Силвия Еремеевна

ДИПЛОМ

КВ № 581084

Настоящий диплом выдан Чебану Сильвии Еремеевне

в том, что он в 1979 году поступил в Кишиневский государственный медицинский институт

и в 1985 году окончил полный курс названного института

по специальности педиатрия

Решением Государственной экзаменационной комиссии от "26" июня 1985 г.

присвоена квалификация Врача-педиатра

Председатель Чебану С. Е.

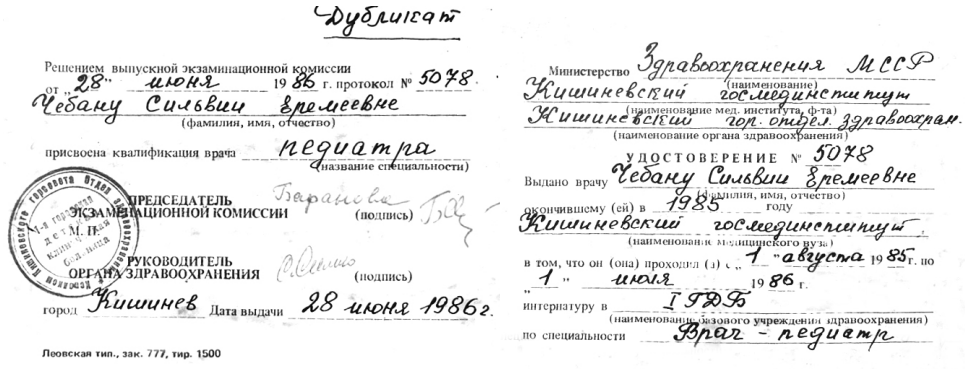
Протокол № 591

Кишинэу 26 июня 1985

Регистрационный № 591

Московская типография Гознака. 1982.

Anexa 10. Diploma de absolvire a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău, specialitatea „pediatrie", 1985

Дубликат

Решением выпускной экзаменационной комиссии от "28" июня 1986 г. протокол № 5078

Чебану Сильвии Еремеевне

(фамилия, имя, отчество)

присвоена квалификация врача педиатра

(название специальности)

Председатель экзаменационной комиссии (подпись)

Руководитель органа здравоохранения (подпись)

город Кишинев Дата выдачи 28 июня 1986 г.

Леовская тип., зак. 777, тир. 1500

Министерство Здравоохранения МССР

(наименование)

Кишиневский госмединститут

Кишиневский гор. отдел здравоохран.

(наименование органа здравоохранения)

УДОСТОВЕРЕНИЕ № 5078

Выдано врачу Чебану Сильвии Еремеевне

(фамилия, имя, отчество)

окончившему (ей) в 1985 году

Кишиневский госмединститут

(наименование медицинского вуза)

в том, что он (она) проходил (а) с "1" августа 1985 г. по "1" июля 1986 г.

интернатуру в I ГДБ

(наименование лечебного учреждения здравоохранения)

по специальности Врач - педиатр

Anexa 11. Copia Certificatului de absolvire a rezidențiatului, 28 iunie 1986

„MULȚI ERAU LENEȘI, NU SE DĂDEU LA ÎNVĂȚAT, EI MAI BINE SE DUCEAU PE DEAL, LA PRĂȘIT”

Născută în satul Cuhnești, raionul Glodeni, **Valentina Munteanu** absolvă Școala Pedagogică din orașul Călărași „N.K. Krupskaia” (1967), apoi Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău (1975), la specialitatea „matematică”. S-a căsătorit în s. Mingir, raionul Hâncești. A lucrat învățătoare în școală între 1967 și 2010. În prezent, Valentina Munteanu are 74 de ani, este pensionară și își petrece timpul scriind poezii.

Rude în România

Mama avea două surori în România și tata a avut un frate, și bunica [...], și bunica de pe mamă, fiicele, surorile mamei erau din România. Țin minte că atunci când eram mică, ele au venit acasă la noi în ospeție. Era greu de venit, [fiind necesare] fel de fel de documente. Dar așa, în familie nu discutam, noi eram mici, știam că ei sunt în România, că au plecat, dar de ce au plecat, de ce au rămas [...].

Părinții

[...] Erau colhoznici, nu aveau studii. Mama la colhoz și tăticu tot.

O mamă tare serioasă

Mama a fost cea care ne-a oferit-o [educația], ea era tare serioasă. Noi eram trei fete și un băiat și ea era, mă rog, cum era pe acele timpuri. Pedepse n-au fost, dar a fost cuvântul, căci eram fată ascultătoare, cuminte, frumoasă [...][232]. Ea a făcut patru clase la români, dar nu s-a ocupat cu noi [să ne facă temele], noi am fost de sine stătătoare. Cea mai mare soră a mea nu a învățat din cauza bolii. Următoarea soră, Ana, a absolvit Universitatea de Stat, Facultatea de Matematică, cu diplomă roșie. Și ea mă ajuta, era mai mare, după mine, am mai avut un frate, care a fost medic, dar, din păcate, nu mai este. Sora mai mare n-a învățat, [doar] noi trei.

Munceam

[...] Mai ales eu. Am păscut vaca până m-am dus la Școala Pedagogică. Munceam, cum să nu muncim?! Aveam fiecare însărcinare, una adă apă, alta – mătură [...]. Eu îngrijeam vaca, mă duceam să o pasc[233] [...]. Trebuia să-i dau apă, să-i dau mâncare, să fac curățănie [...]. Fratele, era mai alintat, că era, mă rog, mezinul și era unicul băiat. Sora mai mare, zicea că ea e de casă, ea era fata babei, iar eu a moșneagului, că ea era mai nervoasă, mai bolnăvicioasă, dar eu [...] de asta și m-am măritat la Mingir și muncesc și acum. Ea [...] e mai mare decât mine cu trei ani și numai noi două am rămas, căci fratele nu-i, sora – nu-i, mama nu-i. Casa părintească, sora a donat-o preotului, ca să nu rămână pustie [...] nu-i o casă mare, dar [...].

Eu am fost cea mai muncitoare [...], cu mama făceam și dulceață. Mă duceam la pădure și aduceam coarne, scoteam cu [...] o pană de gâscă sâmburele, ședeam lângă mama și făceam dulceață din caise, făceam treabă. Mama [fiind de] la nord, în general, [unde] se coc fel de fel de rulade, copturi, mă punea s-o ajut și astfel învățam și eu.

Studii gratuite, cu bursă

Cu toate că era o perioadă grea, am învățat, că ne era drag. La Școala Pedagogică primeam bursă 20 de ruble, ne ajungea și încă și strângeam. Da, 20 de ruble era *stipendia* (bursa). Era frumos că învățătura era gratuită. După ce finalizam, ne repartizau la lucru. Eram asigurată cu serviciu ; du-te și lucrează, dar în ziua de azi, singură caută-ți, mama și tata o să plătească contractele și așa mai departe.

[232] Râde (*n.n.*).
[233] Râde (*n.n.*).

Formarea educațională

Părinții și școala. Am avut părinți buni, foarte buni, muncitori, dar [...] și sora, și școala. Ea s-a dus la universitate, în sat la noi nu era școală medie, numai școală de opt ani, trebuia să mă duc în alt sat ca să pot învăța. Așa a fost, m-am dus la Școala Pedagogică, ea – la universitate, și am învățat împreună.

Omul *dișteptt* e om mare

Mama des spunea că e săracă, pentru că a lucrat în colhoz și ne spunea: voi trebuie să învățați [...], căci omul învățat, omul *dișteptt* e om mare [...]. Chiar și bunica ne spunea: vezi cât e de greu? Mă lua la sfeclă, la prășitul sfeclei de zahăr, întâi o răream, apoi o prășeam, și spunea: *vezi cât îi de greu? La carte, la carte* [...]. Bunica spunea: *omul învățat se cunoaște după ochi, după toate celelalte* [...].

Evlavioșii

Bunelul de pe linia mamei a fost dascăl și soțul unei surori de-a mamei tot a fost dascăl, iar acum am nepot dascăl, secretarul Mitropoliei, Vadim Cheibaș. Îl știi? Uită-te, duminica, la Catedrală, este un bărbat; păi, e al surorii mele băiat, l-am botezat [...], îi tânăr, frumos [...]. Aveam cărți religioase, dar nu ne duceam la biserică că nu se putea atunci. Bunicul repede a murit, bunica recent [...]. N-avea un picior, de la război.

Era ușor de învățat

Programul era ușor, era ușor de învățat, puișor, nu era greu, foarte ușor era. Puțini, căci mulți erau leneși; nu se dădeu la învățat, ei mai bine se duceau pe deal, la prășit.

Medicina nu, matematica - da

Sora a absolvit Facultatea de Matematică la Universitatea Stat și a lucrat la Institutul Pedagogic *Ion Creangă*, apoi la fostul Institut Politehnic, la Facultatea de Arhitectură, până anul trecut. Are 76, dar și acum mai lucrează, îi place, face lecții adăugătoare de merge fum. Dar pe acea vreme trebuia să te duci sau la pedagogie, sau la medicină, nu era fel de fel de specialități ca acum. Mama zicea: tu ești naltă, ești bălaie și o soră medicală ar fi bine; ei, dar dacă nu stăteam bine cu medicina [...], nu m-am dus.

Tare mi-a mai plăcut [lucrul], chiar și la Mingir [...], îmi părea că alt lucru nu-i, îmi plăceau și elevii, îmi plăcea să-i ajut, să dăm examene, chiar și cele mai complicate probleme de matematică mi se păreau frumoase.

Lectura

Citeam operele din programul școlar, cărțile care ni le dădeau la școală, dar nu aveam bibliotecă [...]. Bunelul citea cărți religioase. Sunt păstrate într-o ladă [...] și cărți vechi, de demult, alte cărți nu citea, dar religioase – da.

Tort cu verde de briliant

Cel mai frumos, țin minte, balul de absolvire din clasa a VIII-a. Doamne ferește! Mama a făcut un tort, l-a făcut ca o ruladă, sub formă de trunchi, numai din albuș cu zahăr... Știi cum se fac cucoșeiii? L-a pus pe *sârnic*[234] și a format niște ciuperci, [iar în interior] a pus cremă. Ca să vopsească crema, a pus o picătură de *zelioncă*[235]. Eu zic: *Mamă! Ce faci?* Dar ea îmi răspunde: *Da când te pălești la gură, ai o bubă și te ungi, ce mori? Nu mori!* [...] *Dacă nu vă place, nu mâncați cremă*, așa ne-a spus [...]. Ei, d-apoi acum ce boieli sunt [...]. Tare frumos, țin minte, acel bal de abolvire a fost.

Colegii din clasa a VIII-a

Am și fotografii. A fost unul pe care nu l-am văzut de atunci, eram în mahala, am păscut vaca împreună. Am auzit că Slavic s-a dus, a lucrat la Grigoriopol, [unde] a avut probleme și s-a dus tocmai în Cehoslovacia. Apoi a venit acasă, a venit și la mine, ne-am văzut [...]. Suntem puțini, mulți au murit.

Cea mai bună colegă de școală

Este și acum în sat – Lara. Am trăit în mahala, am învățat și la Călărași împreună, eu [însă] am venit la Mingir să învăț copiii a scrie [...], mânca-iar să-i mânânce norocul, și a citi, dar ea s-a întors în sat, a fost și director de școală [...], este și acum. Ne sunăm [...]. Mai mult o sun eu, îi spun poezii [...].

Poetă

Îmi place tare să compun și să recit [...]. „Mai frumoasă amintire, nu mai poate exista, decât cele cinci cuvinte: Te iubesc, nu mă uita”[236]. Cineva a spus-o.

---

[234] Papanaș (*rus.*).
[235] *Rus.*, зелёнка, limba română – verde de brilliant.
[236] Începe a recita (*n.n.*).

[Din propria creație] Casa părintească

Eu am venit acasă, stau pe prag, și mă privește lacătul de la ușă,

Iar prin zăpadă nicio cărăruș㠄 la cuibușorul părintesc atât de scump și drag.

E rece soba și pereți-s reci și geamurile-s înghețate,

Casă părintească, cum iernezi nopțile de viscol spulberate?

Aș da tot pentru o oră, să ne știm cu toții adunați,

Fratele cuprins de soră, mama tânără cu cartea-n brațt (sau cu furca).

Asta când am fost la spital în Chișinău, la operație cu piciorul rupt [...]. M-au așezat pe masa ceea și stătem cuminte. Atunci una dintre asistente a spus: *Da matale, poți grăi?* Zic pot: *Ia spune-ne și nouă ceva!* Eu mă gândeam, ce să le spun? Matematică, teorema lui Pitagora? Zic: *să Să vă spun o poezie, se poate*? Dar erau mulți doctori și practicanți [...]. Da, mi-au zis ei [...]. Și am început a recita:

Ușor, ca frunzele în vânt, pe căi fugare și răzlețe,

Se duc, și nu se mai întorc, frumoșii ani ai tinereții.

Au rămas cu gura căscată, și, când am ieșit de acolo, au spus că tare frumos m-am comportat [...], eu și cânt frumos. Le-am cântat celor de la cardiologie, toți se întrebau: *Oare cine cântă acolo* [...].

La Școala Pedagogică am avut o învățătoare la limba română, Iulia Vasilievna, [care] spunea: Valea, tu nu trebuie să fii învățătoare de matemtică, tu trebuie să fii de limba română, că așă de tare-ți place [...][237].

Matematica sau româna

Îmi plac amândouă, îmi place să și recit, dar și să mă ocup cu elevii, de asta mi-am luat ore adăugătoare [...], am avut elevi și din Chișinău care veneu la consulații sâmbăta și duminica. [Elevii] mă iubeau și eu îi iubeam pe dânșii. Dar poezia de Adrian Păunescu, *Viața*, o știi?[238]. Că mi-s dragi [...]. Acum citesc cartea lui Dabija „Temă pentru acasă". Dar acum când el [a decedat], doamne [...], o țin minte, dar vreau s-o mai citesc o dată, tare mi-a plăcut. Am mai citit „Soția plantatorului de ceai", străină. Am citit multe cărți, mai ales romane din România, nu știu autorul la „Fluturi", 3 volume de Irina Binder.

[237] Recită o altă poezie (*n.n.*).
[238] Începe a recita (*n.n.*).

Cel mai cărturar om din localitate

Pe vremea ceea erau învățătorii, dar în familia noastră era bunelul, care era dascăl, el se socotea mai, [dacă] mama n-a învățat, tăticu n-a învățat. El era cel mai cărturar [...], altcineva, nu. Aveam și un vecin chiar peste drum, *buhgalter*.[239] Era [...] deștept, ca și profesorii.

Amintiri despre învățători

Ei, cum nu-mi aduc aminte, Doamne, Maica Domnului! Directorul școlii, învățătorul de fizică. Țin minte, în clasa a VI-a odată, ori într-a VII-a, am ridicat mâna, am trecut și am povestit la fizică, și a doua zi mă gândeam că n-o să mă întrebe, dar el m-a întrebat și a doua zi. Învățătorea preferată a fost cea de matematică, Larisa Mihailovna Popovici. Ea era așa frumoasă, m-a învățat întâi la clasele primare. Ea învăța prin corespondență la Bălți, matematica, și mi-a fost și dirigintă până în clasa a VIII-a. Trăiam nu departe, prin mahală, iată ea, da, învățătoare, jos pălăria. Așa spuneau și despre mine elevii. Un băiețel, Mișa Țurcanu, îl țin minte încă din clasa I, stătea cu mamă-sa de mână și-i spunea: *Mama, dă-mă la învățătoarea asta, uite cât e de frumoasă*! Și la mine în clasă a fost. Mai târziu, am devenit cumătre cu mama lui.

N-am avut televizor atunci

N-am avut televizor atunci, nici radio nu țin minte să fi avut. Abia când am venit în Mingir, trebuia să te abonezi numaidecât la șapte-opt ziare și neapărat la revista „Pedagogul sovietic" [...], da acasă nu primeam ziare.

Cerințele față de elevi

Normale, pe înțeles. Tabla înmulțirii în clasa a IV-a o învățam, dar acum îi încarcă pe copii cu fel de fel. Acuma e catastrofă!

Activități extrașcolare

Da, da, era interesant! Îmi plăcea, căci cântam cu corul, luam premii, aveam dansuri, ne duceam la spectacole, la festivaluri [...]. Restul erau lecții obișnuite. Nu se făceau serate cum se face acum, nu – la lecție și acasă, acasă la păscut vaca [...]. În cor m-am dus și la Școala Pedagogică, patru ani de zile, am fost și la televiziune. Apoi am învățat la Dobroș, am cântat în ansamblu, mă lua să cânt și cu vocea.

[239] Contabil (*n.n.*).

Dragostea interzisă

Mama era aspră [...], nu-mi dădea voie să mă duc la întâlnire, la club – nu. Dar am avut băieți buni, da [...][240]. Până la urmă, am ales să fac în ciudă la unul și m-am măritat cu altul, [dar] mi-am făcut mie în ciudă. El este și acum, ne sunăm, vorbim [...]. E căsătorit, are copii, a lucrat director de școală vreo 20 și ceva de ani. Eu n-am vrut, amintirile [...] te distrug. Care dragoste este interzisă? Dragostea interzisă este dragostea adevărată [...], așa a spus Dabija [...].

Căsătoria

M-am căsătorit tare repede. Am venit la lucru, el era la Chișinău, cu un an mai mare decât mine. Am venit aici, la Mingir, și Munteanu, a prins a se ține din urma mea și ne-am certat *olecuțică*. Am revenit la Mingir și am zis că, dac-așa-i vorba [...], celălalt era mai mare, 27 de ani, era băiet bun, dar [dragostea adevărată nu se uită] niciodată [...]. Există foarte rar când e la amândoi [...]. De ce, bărbații iubesc unele fete, dar se căsătoresc cu altele, majoritatea, rar care se căsătoresc din dragoste [...].

Manualele

[...] Școlărești, care erau [la] *Matematică*, *Istorie*, *Limba moldovenească* [...]. Erau manuale școlare de calitate, ni le dădeu pe gratis [...].

La bibliotecă

Întâi am început cu povești, apoi le citeam pe cele care ni le dădeau de la școală. Știi că trebuia de citit nuvele de genul „Frunze de dor" de Ion Druță; pasteluri de-ale lui V. Alecsandri[241], Eminescu, „Luceafărul". Mai rău am știut limba rusă, căci m-a învățat o învățătoare venită de la Moscova, măritată la noi în sat cu un țigan. Nu trăia departe de noi, venea la mama și lua lapte, și dacă venea Taisia Alexeevna după lapte nu mă mai motivam să învăț[242]. Nici acum n-o vorbesc bine, un cuvânt moldovenesc, unul rusesc [...]. [În bibliotecă, cărți în limba rusă se găseau], dar nu citeam [...]. Ea ne povestea unele romane, dar țin minte că eram obraznici și n-o ascultam. Ea spunea să citim, dar noi nu citeam.

[240] Oftează (*n.n.*).
[241] Recită „Oaspeții caselor noastre" (*n.n.*).
[242] Râde *(n.n.)*.

Limba rusă

În școli nu era numai limba rusă. Și la Școala Pedagogică tot în limba moldovenească am învățat, era Русский язык, *Gramatica* și *Literatura*. Nici la Institut n-am învățat în limba rusă. Tot am studiat în limba moldovenească. La Politehnică se învăța foarte mult în rusă, dar la pedagogie – nu. La facultate – nu, la matematică nu s-a mai învățat în limba rusă. Am avut *Algebră*, *Geometrie*, *Logică*.

Înainte era strict, dar era credință, acum tot e deschis, dar nu-i nici un fel de credință

Era strict, foarte strict dusul la biserică [din cauza] ideologiei. Țin minte, odată de Paști, m-a trimis mama la biserică în alt sat și am sfințit pasca. Era un sat ca la Cărpineni, acolo soră-mea învăța zece clase. Am dormit la ea la internat, am sfințit pasca, am venit acasă dimineața pe jos, căci erau vreo 5 km, și m-am dus la școală, cineva m-a pârât, m-a scos directorul școlii și m-a întrebat: *De ce ai fost la sfințit pasca?* M-a trimis mama [...] și trebuia s-o ascult, nu mi-a făcut nimic [...]. Dar era strict.

Era strict și când lucram. Era interzis să-ți botezi copiii, că te dădeau, Doamne ferește, afară de la lucru! Am botezat-o pe Lilea aici, la Mingir, dar Miluș s-a dus la biserică, însă mă temeam de nu știu [...], n-am fost cununați, tocmai hăăăăăt, eram bătrâni, căci Grișa, soțul meu, era comunist [...] și era secretarul Organizației de Partid în „Pobeda". Înainte era strict, dar era credință, acum tot e deschis, dar nu-i nici un fel de credință.

Îmi plăcea cum era atunci

[...] Învățământul era gratuit, se scria examen de intrare, se făcea concurs, cei mai buni intrau la facultate [...], când terminai te-ndreptau la lucru, dar acum, ce-? Ia să-mi spui, ce-i acu în învățământ? Dacă tata-i ministru, treci Nistru [...]. Noi [...] am fost șapte pe un loc, am avut de dat examene de admitere și la matematica, și la limba [...]. Dar acum ce e? Îi primește pe toți și nici unul nu învață, nu că nici unul, sunt care învață, dar puțini [...].

Vestimentația

Când am învățat noi, vestimantație multă nu era, dar mama m-a purtat multă vreme cu guleraș alb și brodat. Forma era din rochiță albastră și pestelcă și guleraș, în clasa a VIII-a era deja cafenie, cu acea m-am dus și la Școala Pedagogică. Numai am lepădat pestelca și gulerașul, am luat o vestă [...], că n-avem ca acum haine.

Chiar și la Mingir, când au început [să învețe] copiii mei. În tot anul îi cumpăram formă școlărească lui Miluș, iar Lilei – rochie și pestelci, albă și neagră. Era frumos, și cravata îmi era dragă, cu toate că era de-a comuniștilor, și banturile celea frumoase, și toate concursurile [...].

Fără demonstrații

Nu se făceau pe atunci demonstrații ca acum, era liniște și pace, acum este rău.

Metode pedagogice

Exact, puișor, pe care le-am folosit și eu [...]. Maria Nicolaevna mă punea să fac lecții în grup, că așa era și la noi la sat. Țin minte, ne lămurea învățătoarea lecția, ne dădea tema care era, reducerea termenilor asemenea, și cu o linie subliniam 2a, 7 ab cu două linii subliniam, de-atunci țin minte. [Nu prea se diferențiază metoda], mai ales la matimatică. Acum la limba română sunt fel de fel de eseuri, văd pe la examene, ce *prostologii*.

Învățătoare în școală

Până în 2010 am lucrat, iar când s-a îmbolnăvit Grigori Fomoci, am plecat din școală. Am zis că mă duc, căci am lucrat din '1967 până în 2010.

Școala

Școala, n-o uit, Doamne ferește! Ne-am întâlnit noi în 2008, mi-au dat cuvântul și le-am spus poezii. Școala n-o uit, că tare mi-a fost dragă, mai ales clasa noastră. La Școala Pedagogică chiar eram copii străini din lumea mare. Făceam lecțiile, mâncam împreună.

La facultate

Matematica a fost visul meu. Am vrut, din start, după Școala Pedagogică să mă duc direct la universitate, dar nu era voie. Trebuia să lucrez trei ani, iar apoi am venit la Mingir. În 1968 m-am căsătorit, în 1969 l-am născut pe Miluș și în 1970 am mers la învățat. Trei ani am lucrat la clasele primare, din 1967 până în 1970.

Întrebări la examen: ce face Grișa, ce face Miluș, ce face nașul meu

[Concursul de admitere] nu era chiar mare și sora mea lucra lector la „Creangă"[243]. Chiar ea mi-a primit examenul oral. M-a așezat în față și m-a

[243] Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" (*n.n.*).

întrebat ce face Grișa, ce face Miluș, ce face nașul meu și mi-a pus nota „4". Țin minte că mi-a căzut biletul: „Criterii de divizibilitate", pe care le știam foarte bine. Al doilea examen a fost matematica scrisă, apoi am dat compunerea. [Compunerea era despre Lenin]. Lenin era oricând. În anul 1970 erau patru examene, deci am susținut și fizica.

Grupa proastă care nimic nu știe

Eu știam tot, dacă soră-mea lucra acolo... La *Logica matematicii* era un învățător frumos și la colocviu ne dădea să rezolvăm probleme. Nici unul dintre noi nu le putea rezolva, iar el se ducea la catedră și spunea că i-a căzut o grupă proastă care nimic nu știe.

Atmosfera la facultate

Totul era bine. Acum cred că este mai greu, căci, mă rog, mergem înainte. Reușeam să învățăm, chiar se învăța înainte, dădeam examene, iarna și vara, două sesiuni aveam, trebuia să intri, să tragă biletul și să răspunzi, dar nu ca acum [...].

Se copia la examene

Se copia, iată un coleg de la Călărași, căruia i-am rezolvat problema, a luat notă mare, acum, zilele acestea, am discutat și cu el.

Eram tare uniți

Anii de studenție sunt cei mai frumoși ani, la balul de absolvire am dormit cinci perechi într-o cameră, era interesant. La balul de absolvire, când am finalizat institutul, soră-mea trăia în cămin, la „Creangă". Am mers la un restaurant la Râșcanovca[244], după care ne-am întors la cămin. Sora, fiind prietenă bună cu comendantul[245], s-a înțeles cu el și noi am putut dormi toți acolo, într-o cameră de cămin. Eram tare uniți.

Cele mai grele discipline

[...] Au fost *Comunismul științific*, *Filosofia* și *Economia politică*. Acestea nu-mi erau dragi deloc. [Se preda] tot ceea ce nu-mi plăcea mie.

Profesori

Unul de la Călărași, de la Școala Pedagogică, Ivan Dimitrievici Pitoroagă, unde am învățat numai pe „5", ulterior m-a învățat și la institut.

[244] Cartier în or. Chișinău (*n.n.*).
[245] Intendent.

Mi-a predat teoria numerelor, era așa un obiect, cu niște teorii lungi. Când am mers la examen, am tras biletul și am răspuns, dar ceva nu i-a plăcut și nu mi-a pus notă. Eu trăiam la soră-mea, în căminul institutului „Creangă". Și când Pitoroagă a venit la cămin și m-a văzut acolo, la soră-mea, mi-a luat matricola și mi-a pus nota „4". Ei erau prieteni [...]. Era un profesor de fizică, tot bătrân, el ne demonstra fel de fel de materiale.

Exemplu de profesor

[...] În Mingir a fost Vasile Alexandrovici Armaș, învățător de chimie, nu era o lecție să nu o facă. La 08:10 noi, profesorii, trebuia să fim deja în școală, iar el întotdeauna era mai devreme și se primbla prin curte, iar dacă cineva întârzia, îi arăta cu degetul la obraz. Controla cataloagele și, dacă la data cutare nu aveai nicio notă sau nicio lipsă, însemna că la data aceea tu n-ai făcut ora.

Un profesor bun

În primul rând, trebuie să iubiască copiii, pe toți în egală măsură, să nu-i obijduiască. Cu un copil trebuie să ai răbdare, să-l înțelegi; copiii veneau la mine și mă netezeau pe cap, spuneau că sunt o profesoară bună la suflet. Eu tare susțineam copiii...

Cretă de la Mingir

Foarte bună era. Mai ales la grupa noastră. Îi duceam lui Miron Serghei Ivanovici cretă de la Mingir, că scria mai bine.

Mai mult din conspect învățam

Citeam doar ce era la dispoziție, conspecte, mai mult din conspect învățam. Cărțile erau și în limba rusă, dar noi nu prea le luam, învățam din ceea ce preda profesorul.

Fără surse interzise

La matematică nu era lucrări interzise, poate la alte obiecte.

Vestimentația și hrana

Rochii foarte bune aveam, rochii fel de fel, erau curățele, nu era ca acum. Mâncam la ospătărie.

Cămin, gazdă

Doi ani am trăit la cămin și apoi la gazdă; era bine, ne duceam la filme, la dansuri. În cămin pregăteam cartofi prăjiți, beam chefir și cu pâine. [Condițiile în cămin erau] bune. La Școala Pedagogică a fost mai greu, eram 18 fete în cameră. Un an de zile am stat 18 fete într-o cameră, WC afară, nu ca acum, cu toate condițiile.

Ajutor de la părinți și bursa

D-apoi cum, de unde bani? Nu erau, puică. Atunci țăranilor le dădeau pâine, grâu, altele, dar bani nu le dădeau, dar mama avea vacă, vindea viței și strângea banii. Mai mult era *stipendia*[246], o bucurie mare, ne dădea și pe vară *stipendia*, 3 luni de zile, 60 de ruble erau, Doamne! La școala Pedagogică era 20 de ruble, dar la facultate – 35, *mătincă*[247]. Pâinea era 16 copeici, chefirul 13...

Lucrul în perioada studiilor

Când învățam la institut, deja lucram la Mingir, dar la Școala Pedagogică nu lucram. Doar vara lucram acolo, făceam reparații prin cămine.

Auditoriile

Erau simple – bănci, tablă, portertul lui Lenin era pe perete, sărbătoream ziua de naștere a lui Lenin. Se organizau matinee, poezii, cântece.

Materia preferată la facultate

Dacă la Matematică, apoi numai *Matematica, Geometria restrictivă, Matamalizul*[248]. Obiectul preferat era *Algebra*, mai mult ca *Geometria*. *Algebra* era mai pe înțeles; *Pedagogia*, *Istoria Pedagogiei*.

Viața religioasă

Nu erau biserici așa de multe, așa de deschise.

Organizații comuniste la facultate

Erau, căci erau chiar unii studenți membri de partid, mai ales băieții care erau veniți din armată, erau mai mărișori, dar nu erau mulți.

[246] Bursa (*rus.*).
[247] Pare-mi-se (reg.).
[248] Analiza matematică (*rus.*).

Criticau, pedepseau, lăudau

Eram toți membri ai organizației comsomoliste. Adunări comsomoliste mai mult se făceau prin școli decât la facultate. La adunările comsomoliste se critica, se pedepsea, se lăuda.

La parade mai întâi și apoi la pădure

La 9 Mai coseam rochii la atelier, în tot anul coseam. Ieșeam mai întâi la paradă, apoi ne ducem să sărbătorim la pădure. La 2 mai se făceau mitinguri și tot la pădure mergeam. Anul Nou mai întâi îl făceam la școală și apoi la club. Erau organizate serate pentru lucrătotii din școală, spital, brutărie...

Sărbătorile religioase

Sărbătorile de Paște erau interzise. De Paște se făcea *subtonic*. Pe ascuns se sfințea pasca, tot pe ascuns. Crăciunul tot nu era sărbătorit public, doar în familie, nici vorbă de dus la biserică. Nu mergeam la biserică, căci ne temeam [să nu fim dați afară de la serviciu]. Am botezat fata acasă, în lighean, căci nu se putea de dus la biserică; preotul a venit noaptea, ca să nu-l vadă nimeni.

Cunoștințele acumulate

[...] Sunt necesare și sunt de un mare folos, fără cunoștințe nu faci nimic, ajută mult cunoștințele.

Fără examen de stat

Examen de stat am avut. Am susținut examen la matematică, la metodică și la istorie, trei examene am dat. Apoi, mai târziu, au apărut și lucrările de diplomă[249]. Era la alegere: ori susții examenele, ori scrii și susții public teza.

Colectivul de profesori

Era foarte bun, în primul rând, era foarte mare, 130 și ceva. La secția de matematică eram 12, uniți, la examene îi ajutam pe copii. Mai ales, pe medaliști trebuia să-i ajutăm, să folosim metoda cea mai rațională. Toți erau buni, era interesant să lucrezi în colectiv, lucram, nu ne jucam, ca acuma.

[249] Teze de licență.

Întâlniri cu colegii

Scrisori nu prea ne scriam, dar acum, dacă sunt telefoane, vorbim mai des. Ne-am întâlnit o singură dată după 50 de ani de la absolvire, ne-am adunat la monumentul lui Ștefan cel Mare și Sfânt din Chișinău. Atunci ne-am înțeles că următoarea întâlnire va fi la mine, dar așa și nu ne-am mai întâlnit. Între timp, a decedat Grigori Fomoci și nu ne-am mai întâlnit.

Viața de atunci

Uite, era bună. Nu degeaba unii spun că era mai bine atunci. Învățătura nu era cu plată, să fi fost atunci cu plată, nu mai învățam noi; era concurs, dădeai examen și intrai. Totul era cinstit.

ANEXE[250]

Anexa 1. Valentina Ungureanu, 19 ani

[250] Surse iconografice: arhiva privată Valentina Munteanu.

ДИПЛОМ

Р № 626722

Настоящий диплом выдан Максимчук Валентине Сергафимовне

в том, что он-а в 1963 году поступил-а в Кагарлыкское педагогическое училище им. Н.К.Крупской

и в 1967 году окончил-а полный курс названного училища

по специальности учитель начальных классов общеобразовательной школы

Решением Государственной квалификационной комиссии от "6" июля 1967 года

гр. Максимчук Валентине Сергафимовне

присвоена квалификация учитель начальных классов

Председатель Государственной квалификационной комиссии

Директор

Секретарь

М. п.

Город Кагарлык "6" июля 1967 года.

Регистрационный № 1376

Московская типография Гознака. 1967.

Anexa 2. Diplomă de absolvire a Școlii Pedagogice din Călărași „N.K. Krupskaia", învățător la clasele primare, 6 iulie 1967

Anexa 3. Practica pedagogică la tabăra pionierească

ДИПЛОМЭ

Я № 260863

Диплома де фацэ есте датэ Мунтяну Валентина Серафимовна дрепт адеверинцэ, кэ ea ан анул 1970 а интрат ла Институтул Педагожик де Стат дин Кишинэу ши ан анул 1975 а терминат курсул деплин ал ачестуй институт ла специалитатя „математика"

Прин хотэрыря Комисией де екзаминаре де стат де ла „3" июлие анул 1975 Мунтяну В.С. и се акордэ калификация де институтор де математикэ ын школа медие

Председателе ал Комисией де екзаминаре де стат

Ректор

Секретар

ну „7" июлие анул 1975

рул де ынрегистраре 9872

ДИПЛОМ

Я № 260863

Настоящий диплом выдан Мунтяну Валентине Серафимовне в том, что она в 1970 году поступила в Кишиневский государственный педагогический институт им. И. Крянгэ и в 1975 году окончила полный курс названного института по специальности „математика"

Решением Государственной экзаменационной комиссии от „3" июля 1975 г. Мунтяну В.С. присвоена квалификация „учитель математики средней школы"

Председатель Государственной экзаменационной комиссии

Ректор

Секретарь

М. П. Город Кишинев „7" июля 1975 г.

Регистрационный № 9872

Московская типография Гознака. 1972.

АКАДЕМИЧЕСКИЙ ДИПЛОМ ВЫДАН НАГРУДНЫЙ ЗНАК

Anexa 4. Diplomă de absolvire a Institutului Pedagogic de Stat din Chișinău, 7 iulie 1975

Anexa 5. Insigna de absolvent al Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău

Anexa 6. Întâlnirea cu colegii de la Școala Pedagogică după 50 de ani

„COMUNIȘTII AU RĂSTURNAT COMUNISMUL”

Anatol Petrencu s-a născut la 22 mai 1954, la Căușeni[251], devenit oraș în anul 1964. Provine dintr-o familie de muncitori, rădăcinile trăgându-i-se din regiunea Odesa (Ovidiopol), străbunicii stabilindu-se, probabil, cu traiul dincoace de Nistru, la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX. Mama, moldoveancă, pe nume Cernean, provenea din Feștelița, sat constituit în majoritate din români. Studiile le-a început la Școala Medie nr. 1 din Căușeni și le-a absolvit în anul 1971. A fost admis la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău abia după câțiva ani, timp în care a lucrat în construcție (în Căușeni) și și-a îndeplinit stagiul militar la Stavropol, în Bataisk, în apropierea Rostovului-pe-Don, și la Kotelnikovo, lângă Volgograd. Propunerea de a rămâne la facultate a venit din partea profesorului Alexandru Moșanu, care abandonase funcția de secretar științific la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești și fusese numit șef de catedră la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău. Între timp, în perioada 1982–1985, Anatol Petrencu și-a continuat studiile de doctorat la Institutul pentru Economia Țărilor Socialiste al Academiei de Științe a URSS. Lucrarea a susținut-o în

[251] Cea mai documentată biografie a dr. hab., prof. univ. Anatol Petrencu a fost realizată în baza Arhivei curente a Serviciului personal, secretariat și arhivă a Universității de Stat din Moldova (Dosarul personal Anatol Petrencu, P-20, P.I) de către dr. hab., prof. univ. Valentin Tomuleț, *Profesorul și istoricul Anatol Petrencu la 60 de ani.* În: Anatol Petrencu, Un scurt popas necesar drumului, Chișinău, Tipografia „Balacron”, 2014, pp. 6-10.

1986, dar a publicat-o în 1993[252]. După susținerea tezei de doctor, a urmat o altă susținere, în 1997, cea de doctor habilitat[253].

În calitate de tânăr specialist, Anatol Petrencu și-a început cariera la 23 septembrie 1980, urmând, gradual, treptele de asistent universitar (noiembrie 1985) la Catedra de istorie universală la *Alma Mater*, conferențiar universitar (noiembrie 1988), profesor universitar (iulie 1998), unde activează până în prezent la Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie.

A fost ales decan al facultății în anul 1990. Între anii 1998 și 2006, Anatol Petrencu a fost președintele Asociației Istoricilor din Republica Moldova, fiind reales în această funcție în 2021. În perioada în care a fost în fruntea Asociației, Anatol Petrencu a fost antrenat într-un amplu proces de comunicare dintre istorici, societate și putere. În cea mai recentă monografie[254] prezintă statutul istoricului în Republica Moldova, „spațiu marcat de clivaje identitare"[255]. Printre alte funcții exercitate de profesorul A. Petrencu mai menționăm pe cea de președinte al Partidului Mișcarea Acțiunea Europeană (2006–2010), membru al Comisiei pentru Studierea și Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova (2010), directorul Centrului de Excelență – Institutul de Istorie Socială „ProMemoria" (din 2010). Membru de onoare al: Academiei Oamenilor de Știință din România (2014); Academiei Civice; Institutului de Istorie „Gheorghe Barițiu" din Cluj-Napoca al Academiei Române (2020). Doctor honoris causa al: Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul (2017); Universității de Stat „Alecu Russo" din Bălți (2021). Cetățean de Onoare al orașului Căușeni (2014). Autor al mai multor monografii, manuale universitare și școlare, culegeri de documente, studii și articole științifice, materiale de popularizare a cunoștințelor istorice. A fost distins cu ordinele „Gloria Muncii" (Republica Moldova, 2010), „Crucea de Merit de Argint" (Polonia, 2011), „Serviciul Credincios" în grad de *Comandor* (România, 2014); cu medaliile „Universitatea de Stat din Moldova" (2006, 2019), „ProMemoria" (Polonia, 2013), „Premier i mąż stanu Ignacy Jan Paerewski" (Polonia, 2018), „Nicolae Milescu Spătarul" (Academia de Științe a Moldovei, 2018), „Dimitrie Cantemir" (Academia de Științe a Moldovei, 2019), Premiul pentru Științe Istorice al Academiei Internaționale „Mihai

[252] Anatol Petrencu, *Relațiile româno-italiene: de la confruntare la colaborare. 1945–1985*, Chișinău, Editura Universitas, 1993, 216 p.

[253] Anatol Petrencu, *Politica României privind Basarabia. 1940–1944*. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice: Specializarea 07.00.02 – Istora Patriei, Chișinău, 1997, 44 p.

[254] Anatol Petrencu, *A fi profesor de istorie în Republica Moldova. Cu prilejul conferirii înaltului titlu de Doctor Honoris Causa de către Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți*, Chișinău, S.n., 2021, 216 p.

[255] Ion Valer Xenofontov, *Condiția istoricului într-un spațiu marcat de clivaje identitare*. În: Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă, nr. 3 (62), 2021, pp. 153-154.

Eminescu" (România, 2018), Premiul Academiei de Științe a Moldovei în domeniul istoriei și filosofiei „Alexandru Boldur" (2020), Diploma Guvernului Republicii Moldova (2014) etc.

Intervievat cu experiență

Am mai dat așa un interviu, doamnei Rodica Ursu Naniu [...][256]. Dar nu m-a întrebat nimeni despre influența spațiului nativ asupra formării mele ca istoric, ești prima care mă întrebi!

Părinții. Familia

[...] În mahalaua în care m-am născut și am copilărit se numea Rusească, pentru că însuși Căușenii, se numeau Noi, spre deosebire de cei Vechi unde erau români din talpă, aceștia din Căușenii Noi erau veniți din alte părți și mahalaua în care trăiam, eram amestecați în mai multe etnii, naționalități. Buneii mei după tată s-au născut și au trăit în Chițcani. A fost o perioadă când se permitea românilor să emigreze în America. Astfel, ei și-au vândut gospodăria, iar cât s-au *fâțâit* cu documente, permise, nu știu ce, posibilitatea s-a închis. Era în perioada interbelică. În felul acesta, n-au mai putut să se întoarcă înapoi la Chițcani [...].

Când eram mic, am fost pe locurile celea, nu departe de mănăstirea [...] Noul Neamț, cam pe acolo era moșioara, terenul lor [...]. Dar deja era înstrăinată, și atunci și-au cumpărat ei teren aici, în Căușeni. Ei erau etnici ucraineni, dar știau limba română. Alde dânșii mai erau, tot ucraineni, și ruși, și evrei [...]. Bunicul era prezbiter la baptiști[257]. Om cărturar, citea *Biblia* în fiecare zi, era o tradiție la ei [...]. Tata era ateu, el nu mai credea în nimic [...]. Protestanții erau disciplinați, nu beau, nu fumau, nu înjurau și nu permiteau nici altora să înjure. Tata fuma, dar o făcea pe ascuns, se ducea în dosul casei, să nu-l vadă, adică un fel de disciplină și un fel de rigoare [...] față de viața noastră, este adevărat, totul vine de acolo [...]!

Deocamdată, nu mi-am făcut arborele genealogic, dar mă gândesc! În general, bunicii mei după tată se trag din Ovidiopol, regiunea Odesa. Ei

---

[256] Vezi: Rodica Ursu Naniu, Igor Șarov, *Patrimoniul educațional universitar: dascăli și discipoli*. Vol. I, Chișinău, 2019, pp. 195-214.

[257] Despre istoria bisericii creștine evanghelice baptiste din Basarabia în perioada țaristă a se vedea recenta monografie elaborată de doctorandul profesorului Anatol Petrencu, Vasile Filat. Vezi: Vasile Filat, *Istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă*, Chișinău, Lexon-Prim, 2021, 272 p.

aveau rude, ceea ce înseamnă că rădăcinile se trag de acolo. Dar, din câte am înțeles, născuți erau în Chițcani, deci, dincoace de Nistru [...]. Aceasta a fost atmosfera în care am crescut.

În familie vorbeam limba română. Mama era moldoveancă, româncă din Feștelița. Numele ei de fată e Cernean, cei din Feștelița erau români. Tata, în pașaport, era scris ucrainean, dar vorbea limba română și rusă, ucraineana mai puțin. Numai bunicii vorbeau ucraineana și româna. Deci, noi am crescut într-o atmosferă trilingvă – ucraineană, română și rusă.

Tata a fost un om mai deosebit pentru acele timpuri, citea foarte mult, scria, avea un scris foarte frumos, caligrafic, de multe ori veneau oamenii din sat [...] și-l rugau să scrie caligrafic, știa gramatica [...]. Tata era meteorolog. La Căușeni era stație de meteorologie (nu știu acum dacă mai este?!); la râul Botna, și în fiecare zi, la 8:00 și la 20:00 măsura temperatura și înălțimea apei, temperatura aerului [...], tot intelectual, nu!? O chestie de observație, analiză, comparație.

Mama era bucătăreasă, și bună, din câte înțeleg, a trecut toate treptele în perioada sovietică, mai trebuia să ajungă la categoria a VI-a, ceea ce însemna că trebuia să creezi un fel de mâncare nou, și ea a creat, ceva cu miez de nucă, dar n-a mai ajuns să susțină examenul. În orice caz, făcea mâncare la nunți de 300 de oameni, 500 de oameni [...]. Noi n-am fost alintați la mâncare, mâncam ce ni se dădea [...] – mămăligă, fasole, murături [...], adică nu era ceva deosebit ca să te alinte cu ceva anume.

Creșteam porci, aveam iepuri, găini, rațe multe, pentru că Botna era aproape [...]. Noi eram chiar din centrul orașului, 1 km, spre Zaim, pe loc drept. Dacă te uiți din deal, vezi Căușenii ca pe un căuș [...]. Botna era șerpuită, și când dădea apa primăvara, ajungea până la pragul casei. Era șes și apa se întindea. Iarna ne dădeam cu sania și cu schiuri făcute din doage de poloboc [...]. Eu sunt din anul 1954, iar sora este din 1959. Între noi au mai avut părinții două fete de gemene, dar care au murit. Erau Vera, Nadejda și Liubov. Părinții mei erau romantici; Vera și Nadejda au murit, dar Liubov trăiește, lucrează la Universitatea de Stat „Ion Creangă".

La Căușeni era școală sportivă, ne duceam de două ori pe săptămână la stadion, vineri și marți după masă, pe la vreo 16:00, mi-a plăcut atletica ușoară. Acolo erau din tot orașul, erau și ruși, mai mulți ruși, moldoveni mai puțini. Tata și mama ne permiteau să facem sport, fotbal, așa am mers la întreceri sportive, pe urmă în armată am făcut obligatoriu gimnastică, exerciții de alergări.

Cartea și mamutul

Noi am avut acasă, la părinți, bibliotecă (nu așa mare pe care o am acum), dar atât cât era, și citeam. Am păstrat un calendar vechi din 1913, elaborat în legătură cu 300 de ani ai Casei imperiale Romanov, editat de ruși, buneii l-au păstrat. Tata mă îndemna tot timpul să fiu atent la obiecte vechi, și acum țin minte – caietele pe care le-am avut în clasa I, îmi zicea să nu le arunc: „Lasă-le în pod acolo, cândva o să ai interes să vezi cum ai scris". El era un fel de amator. Țin minte, ca să ajungem în stradă, erau câteva trepte, la care erau niște cărămizi, în afară de ele, era un obiect mai ciudat, și tata zicea: *Poate fi ceva de la mamut, căci nu poate fi așa ceva în natură! Ia cheamă-l pe profesorul de istorie, să vadă el!* Și l-am chemat. Era Maxim Popușoi, care a venit, s-a uitat și a zis: *Da, într-adevăr, e ceva*! Nu știu cum a ajuns, dar l-am dat la școală, acolo m-au lăudat, iată, elevul Petrencu, contribuie [...]. Aceasta era atmosferă din familie față de lucrurile vechi [...].

Școala. Învățătorii. Dragostea de istorie

Părinții ne spuneau să învățăm, ne ajutau, țineau la carte. La școală am avut noroc de un învățător bun, din Volintiri – Maxim Popușoi. Ea – Ludmila Vasilievna Popușoi, trăiește și acum, cred că are vreo 90-100 de ani, am zis că am să mă duc în vizită, cu atât mai mult că am terminat școala în 1971, iar acum e 2021, se împlinesc 50 ani, e o ocazie [...].

[Maxim Popușoi] – înalt, frumos, povestea foarte frumos, era erudit; când povestea nici musca nu se auzea, de exemplu, și acum țin minte *Bătălia de pe lacul Ciud*, cu Aleksandr Nevski. El spunea: *Și Aleksandr Nevski l-a străpuns pe adversar drept în inimă* [...]. Cine știe? L-a străpuns în inimă sau alături de inimă (*râde*) [...]. Iată el mi-a cultivat dragostea față de istorie. Pe urmă am început să citesc literatură. Deja în școală se știa că acesta știe istoria mai bine. Cine pricepea mai bine matematica, aveam o colegă foarte bună, eu la matematică făceam cele mai elementare exerciții, dar la istorie, dimpotrivă, știam toate datele, evenimentele, citeam și literatură adăugătoare, părinții ne stimulau; am avut noroc și de o învățătoare de limbă moldovenească, cum se numea atunci, ne îndemna să cumpărăm cărți, erau 5 kopeici, ieftine, și părinții ne dădeau bani – cumpără, dacă îți trebuie la școală!

Un pictor abstracționist

Am avut un caz interesant. La școală au venit doi scriitori, noi eram la lecție. Vine învățătoarea de limbă moldovenească și zice: *Elevi, vin la noi*

– Iurie Barjanschi și Vasile Vasilache, cine dintre voi știe din opera acestor scriitori? Eu ridic mâna [...]. Aveam cartea lui Iurie Barjanschi, „Pe drum" se numește; acolo, îmi plăceau poeziile sarcastice. Are o poezie, se numește *Tabloul*, și critică abstracționiștii (citez din memorie):

Un pictor abstracționist, / văzând că-n stilul realist / nu poate face nicio brânză,

A făurit o nouă pânză. / S-a dezbrăcat până la piele, / Și-a uns șezutul cu vopsele /

Și plin de aer inspirat, / Pe pânză mi s-a așezat, / Tabloul nou e finisat și pe perete-i atârnat [...].

Am zis atunci că știu foarte bine poezia, am cartea și mă duc să o aduc – *hai, du-te!* Până au venit scriitorii, am venit de acasă cu cartea, ne-au adunat în sala sportivă, care era sala de festivități [...]. *Iată Petrencu o să spună o poezie*. Am ieșit, am recitat poezia, nu știu unde m-am împiedicat într-un cuvânt și Barjanschi m-a corectat [...]. Învățătoarea mi-a pus nota „5" la literatură [...].

Am avut un măhălean, cu doi ani mai mare ca mine, Anatolie Donțu; este foarte erudit, îi plăcea poezia, s-a ocupat și se ocupă cu sportul [...], noi ne-am împrietenit, el citea primul și după citeam și eu. De exemplu, Andrei Lupan, *În loc de hăitură*:

Pe drumul de costișă, / Ce merge spre Vaslui,
Fugea von Hans fascistul, / Zicând în gândul lui;
„Ce strașnică mardeală, / Acum, la-ntors acasă..." [...]

El le știa, iar eu le imitam [...].

Istorie! Istorie! Istorie!

Profesorul de istorie m-a susținut să vin la Facultatea de Istorie, în 1971, după zece clase. Am susținut pe trei de „5" și un „4". La trei din patru examene am primit nota maximală – „5". Și n-am trecut concursul, îți dai seama ce concurs mare era?! În primul rând erau avantajați membrii de partid, aceștia cu armata făcută, grupa de 25 de oameni, deci, numai pe „5" trebuia să susții [...]. Am venit acasă mâhnit, dar la examenul de limbă franceză, era o șefă de catedră, care zice: *Vino la franceză, că noi avem numai fete, tu știi franceza*! Am refuzat categoric [...]. Cine știe, dacă îi spuneam, poate mă lua [...]. Cealaltă (erau doi examinatori) a zis: *El o să treacă și la istorie*! Dar, n-am trecut [...]. Am venit acasă și-i spuneam mamei, care zice: *Hai la Maxim Popușoi* [...]. A plătit taxiul, am venit la

universitate, în blocul vechi, dar era prea târziu, de-acum ordinul de înmatriculare era semnat.

Doamna de la franceză îmi spunea: *O să fiți traducător, o să mergeți în Algeria*, fel de fel de povești, ca să mă convingă să accept. Eu eram sigur că trec la istorie, cred că ele mi-au pus un „4" la franceză!

Prima meserie

M-am dus să lucrez în domeniul construcției. Și am lucrat un an de zile, prima inscripționare în cartea de muncă – este notată meseria de pietrar. La Căușeni am fost un gen de ajutor de constructor [...]. Apoi am mai încercat o dată, deja în 1972, dar am susținut examenele și mai rău – doi de „4" și doi de „5", sau trei de „4" și un „5", nu mai țin minte! Elanul nu mai era acela [...].

Armata

Pentru doi ani m-au luat la armată, din 1972 până în 1974. Am făcut armata la Stavropol, 6 luni, școală de sergenți. Cred că și acum sunt în Federația Rusă, se numesc unități militare de asistență terestră a avioanelor/ a aviației. Avioanele sunt, de fapt, niște turbine, foarte mari, care propulsează avionul. Ca să pornești turbina, trebuie să-i dai curent electric, care vine de la un generator de curent electric, montat pe un automobil. Meseria noastră era să te duci la avion și să bagi furca în priză, accelerai și apăsai un *tumbler*[258], așa se numea. Când, în automobil, se aprindea becul roșu, la aviator (în cabină – n.a.) tot se aprindea becul roșu [...], și el dădea drumul la turbină, iar noi repede ne retrăgeam de la avion [...], aceasta ne era misiunea.

Când am fost la școala de sergenți am învățat și construcția avionului – „Mig 19", „Mig 21", îmi pare; intram, ne arătau cum funcționa. După 6 luni, am venit în Bataisk, nu departe pe Rostov-pe-Don, la vreo 6 km. Și acolo era școală de aviație militară, unde am făcut serviciu militar, vreo 4 luni de zile, la avioane de acestea, și după am nimerit într-un Batalion de ingineri. S-a întâmplat că era la Volgograd, fostul Stalingrad, nu departe, la Kotelnikovo, unde a fost încercuită armata lui Paulus, în timpul războiului acolo a fost un aerodrom militar. Acum rușii au vrut iar să-l facă, să-l construiască acolo și ne-au mobilizat pe noi. Am construit în al doilea an de serviciu militar, la Kotelnikovo, o pistă de decolare. Când săpam, găseam gloanțe și se mai vedeau urme de tranșee, vara e mai ceva ca la noi. E

[258] Întrerupător, buton (*n.n.*).

stepă, foarte cald, cu mult soare. Acolo mi-a slăbit vederea, m-am dus cu 100%, dar era așa de puternic soarele acolo că mijeam tot timpul [...]. Când am venit acasă, la universitate, comisia medicală mi-a zis că am vederea slabă – 1,5. Astfel, am făcut doi ani de armată, de la început până la sfârșit (serviciul militar obligatoriu).

Și din nou la istorie

În 1974 m-am demobilizat și iar la istorie. Atunci se organizau cursuri de pregătire pentru clasa muncitoare, reprezentanții colhoznici, inclusiv cei cu armata făcută. Ca azi țin minte – decan era Afanasie Vasilievici Repida[259], în stângă lui era Constantin Mihailovici Drachenberg[260] și în partea dreaptă – Vladimir Ivanovici Potlog. Aceștia doi nalți, și, decanul, josuț. Am venit la convorbire [...]. Țin minte cum vorbea Afanasie Repida: Și-ai mai citit mata, di și ai vinit la istorie? Îți place istoria, ce-ai citit?

Iar eu chiar citisem, era un autor, Zlobin – „Stepan Razin", carte în două volume. Și el zice: *În câte volume este cartea*? *Două*, zic eu. *O, iaca știe*! *Ce culoare are coperta*? *Albăstrică*, zic. *Dacă știe culoarea, înseamnă că știe și conținutul*, a completat A. Repida. Așa am vorbit cu dânșii, au dat din cap și m-au acceptat. Dacă treceai cursurile de pregătire, care erau din decembrie, 9 luni de zile, prin iunie sau iulie terminam cursurile, și nu era foarte greu, trebuia să frecventezi orele și trebuia să susții examenele. Eu am trecut școala și pentru mine nu mai erau grele examenele, poate pentru alții, deci, am susținut cu „5" pe linie, am promovat examenele de admitere și am fost înmatriculat în 1975, în anul I. Cinci ani am făcut studiile la facultate, anii erau altfel și studiile erau fundamentale, după părerea mea, într-un anumit sens, mai aranjate. La anul I – *Arheologia* și *Antichitatea*; anul II – *Evul Mediu*; anul III – *Moderna*; anul IV – deja *Contemporana*. Și anul V erau deja specializările, teza de licență.

O facultate ideologică

Facultatea de Istorie a fost prin excelență una ideologică. Istoria era predată prin prisma concepției PCUS despre dezvoltarea omenirii ca re-

[259] Vezi: Ion Eremia, *Biografia unei personalități marcante – Afanasie V. Repida*. În: O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere. Lucrări prezentate la Conferința națională cu participare internațională *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*, Chișinău, 15–17 octombrie 2020 /Coord.: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chișinău, 2020, pp. 257-279 (*Historia Universitaria*).

[260] Vezi: Rodica Ursu Naniu, Igor Șarov, *op. cit.*, pp. 33-48.

zultat al luptei de clasă, care era absentă doar în comuna primitivă și în viitoarea societate comunistă. Toate programele de studii, cu excepția *Istoriei Moldovei*, erau trimise de la Ministerul Învățământului al URSS. Ele erau deja acolo „pieptănate", la centru. Apoi, în marea lor majoritate, profesorii erau membri ai PCUS, cunoșteau bine directivele de partid (deciziile congreselor PCUS, a plenarelor CC al PCUS, discursurile liderilor de partid etc.). Am avut și ore numite „educative": o dată pe săptămână, lunea, de regulă, aveam așa-numitele *Informații politice*. La care discutam diverse probleme apărute în societatea sovietică sau în lume.

Apoi, erau organizațiile primare ale PCUS, atât la facultate, cât și la nivelul USM, la adunările cărora din nou se discutau probleme politice, ale disciplinei de partid etc.

Scos din minora funcție de lider comsomolist al grupei

Exista organizația comsomolistă a universității, la facultăți, inclusiv – la cea de Istorie, erau organizații primare ale UTC (Uniunea Tineretului Comunist din URSS), și în fiecare grup de studenți era organizație primară de UTC. Membrii UTC plăteau sistematic (lunar) cotizații (2 copeici, mai mult simbolic, dar era important – asta demonstra legătura membrului UTC de organizație). La primul an de studii am fost chiar organizator al UTC din grupa noastră de studenți (rus.: *comsorg*). La anul II am intrat în conflict cu liderul UTC de la Facultate; ca rezultat – am fost chemat la discuție la comitetul de conducere al UTC din USM (secretar al organizației era cunoscutul – acum academician Gheorghe Duca[261]). Am fost *scărmănat*, mi s-a aplicat o mustrare aspră cu înscrierea în fișa personală și, respectiv – scos din minora funcție de lider comsomolist al grupei.

Imediat, colegii de grupă m-au ales în alt post – lider al grupului sindical (rus.: *proforg*).

În URSS sindicatele erau „cureaua de transmisie" între truditorii simpli și conducerea instituțiilor, colhozurilor, sovhozurilor, întreprinderilor industriale etc. Peste tot era la fel: URSS a fost un stat totalitar; totul în cadrul statului, totul sub controlul statului. Ca *proforg*, ca și la UTC, adunam cotizații, organizam o dată pe lună adunări ale grupului de studenți, la care discutam reușita la studii, disciplina etc. În pofida

[261] Vezi: *Academician Gheorghe Duca: biobibliografie* /Ed.: dr. hab. Constantin Manolache; resp. de ed. Ion Valer Xenofontov, bibliogr.: Janna Nicolaeva, Lidia Zasavițchi, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan" (Institut), 2022, 352 p. (Seria: Biobibliografie).

faptului că statul sovietic era considerat ca unul perfect, unde totul era planificat, aranjat, cu scopuri clare de realizat etc., în realitate nici pe departe nu era așa. Starea aceasta de lucruri era prezentă și în sindicate. [...]. Astfel, la sfârșitul anului de învățământ 1976, ca un fulger a venit vestea că sunt câteva foi turistice „în flăcări" (tradus din rusă, ceea ce înseamnă că nu au fost cumpărate de nimeni și, ca să nu se piardă, sindicatul trimitea gratis doritorii de a călători). Așa am călătorit, alături de alți colegi studenți, în Armenia.

Profesorul și partidul

Am avut profesori buni, la anul I, bineînțeles – Ion Niculiță; avea un magnetism [...], niciodată n-am crezut că este membru al Partidului Comunist. Dar a fost. Vorbea românește frumos, îți povestea așa, de ziceam că nu poate să fie membru al Partidului Comunist [...]. Pe urmă, Vladimir Potlog – aristocrat în ceea ce privește materia de istorie, cunoștea foarte bine *Istoria antică*[262]. Ne-a predat la anul I. Am realizat un interviu cu el, pe care l-am publicat. Era vorba despre primii ani de după război, despre foametea organizată de sovietici în RSS Moldovenească, despre deportarea oamenilor gospodari din satele noastre [...].

Afanasie V. Repida a fost veteran de război, cu pieptul plin de medalii. Tot povestea interesant. Profesorii pe care i-am avut nu erau răutăcioși [...]. Profesorul A. Repida din regiunea transnistreană vorbea pe nas (*râde*). La anul II aveam *Istoria Partidului* cu Andrei Vasilievici Grecul, care era veteran de război, *liotcik*, cum spunea el, adică aviator. Era un stalinist înveterat, foarte sever. Deseori spunea că are cerul gurii negru. El era, de asemenea, de peste Nistru.

Apropo, Stalin niciodată n-a avut geantă pentru cărți, le purta tot timpul subsuoară. Apoi iată și profesorul Andrei Grecu, tot așa le ducea! Venea la lecție cu cărțile subsuoară, exact cum era Stalin. Și-l apăra pe Stalin, de Doamne ferește! Profesorul A. Grecu a vrut să mă pice la examenul de stat, la *Istoria PCUS*. Pentru că la anul II, la prelegerile de Istoria PCUS, mereu critica România. Eu am ridicat mâna: *Andrei Vasilievici*, am spus, *România este o țară de asemenea socialistă, de ce atâta îi criticați!* De atunci a pus ochiul pe mine și la examenul de stat a vrut să mă prăvale!

[262] Vezi: Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Profesorul Vladimir Potlog, un aristocrat al pedagogiei istorice*. În: O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții rețele sociale, biografii /Ed.: Sergiu Musteață (coord.), Chișinău, Arc, 2017, pp. 126-134.

Noroc de profesorul Alexandru Moșanu, care era șef de catedră, membru al comisiei, care vorbise deja cu mine să rămân la catedră! Și acela – să-mi pună nota „3" și gata! Alexandru Moșanu mi-a luat apărarea și mi-a zis mai pe urmă că acesta a vrut să mă pice! Eu mi-am amintit de ce, era răutăcios, ranchiunos! Mai erau niște băieți acolo, care îi șopteau, am avut prin grupă de aceștia care erau legați cu Securitatea [...].

Patriarhii facultății

Am rămas cu amintiri foarte bune despre Vladimir Potlog, Ion Niculiță, Constantin Drachenberg. Cu atât mai mult că profesorul Ion Niculiță era și un fel de conducător al grupei noastre. Îl știu foarte bine, am fost la săpături arheologice, conduse de el. Profesorul Ion Niculiță este unul dintre puținii oameni care citește cărți. A citit întotdeauna și nu doar la specialitate, dar tot ce aude că merită citit [...], în domeniul lui, în arheologie; este un om foarte erudit, asta o spun și specialiști. Totodată, profesorul Ion Niculiță cunoaște foarte multă istorie/cultură generală, fapt care, sigur, impresionează. Noi toți scriem, dar cine citește? Aproape nimeni, iată el este unul din oamenii care citesc.

Pe profesorul Vladimir Potlog l-am cunoscut tot așa, fiind la facultate. El ne preda *Istoria Greciei* și *Romei Antice*, mituri ale Antichității [...]. Cunoștea bine materia și obiectele predate erau interesante. Istoria Orientului Antic ne-a predat-o profesoara Eugenia Until.

La Istoria Evului Mediu l-am avut pe profesorul Iosif Șlaen; nu avea grad științific, dar cunoștințele lui nu aveau margini. El era asistat de tânărul, pe atunci, Pavel Cocârlă, care organiza seminarele. Profesorul Pavel Cocârlă a avut și are realizări formidabile în cunoașterea Istoriei Evului Mediu Occidental. Era împătimit de cronologia evenimentelor (multe în Evul Mediu) și de hărțile istorice. Aici picau studenții, inclusiv eu. Profesorul Pavel Cocârlă[263] rămâne un fenomen la noi la facultate. El a cercetat „Marea Enciclopedie Sovietică" în 52 de volume și a scos din ea tot ce este la Evul Mediu, a scris cu mâna. Are o memorie formidabilă, cântă foarte frumos și cunoaște materia la perfecție.

Cu multă nerăbdare am așteptat predarea cursului *Istoria Moldovei*. Titularul cursului era profesorul Mihail Muntean, veteran de război, pe care Andrei Grecu îl poreclea „feudalul" pentru că preda *Istoria Medievală*.

[263] Vezi: Rodica Ursu Naniu, Igor Șarov, *op. cit.*, pp. 71-100.

Profesorul Constantin Drachenberg a predat *Istoria Modernă universală*, perioada omenirii când s-a manifestat burghezia. Eu am tras concluzia că profesorul Constantin Drachenberg a însușit spiritul acesta burghez, lui îi plăceau aranjamentele gen revoluția fără sânge din Marea Britanie. Știa foarte bine materia. Toți profesorii care i-am avut știau foarte bine materia pe care ne-o predau. Adică, Marea Revoluție Franceză – pe de rost, asemănările, deosebirile, războaiele dintre Marea Britanie și Franța, războaiele napoleoniene, figurile proeminente. Păcatul mare că nu au scris niște suporturi de curs, să rămână pentru noi. Totodată, așa de al naibii era creat sistemul acela comunist că profesorii erau nevoiți să cerceteze ceea ce nu le-a plăcut. De exemplu, teza de doctor a profesorului C. Drachenberg era „Presa comunistă ilegală din Basarabia", care e ideologie pură.

Facultatea de Istorie a avut profesori excepționali, erudiți, pasionați de cercetarea trecutului. Între aceștia s-a impus profesorul Alexandru Moșanu. Venise de la Academia de Științe a RSS Moldovenești, devenise șeful Catedrei de istorie modernă și contemporană universală și luase decizia de a forma o catedră cu tineri specialiști. Printre ei m-am numărat și eu.

Fiecare profesor merită menționat cu cele mai frumoase cuvinte. În acest sens i-aș aminti pe Rudolf Engheligardt, șeful Catedrei de istorie antică și medievală universală, veteran al celui de-al Doilea Război Mondial, care a elaborat un curs special, consacrat evenimentelor principale ale conflagrației. Este și cazul profesorului Nicolae Costin, care preda cursul intitulat oarecum ciudat *Comunismul științific*. Dar el folosea timpul pentru a expune critica partidelor euro-comuniste, adresată liderilor PCUS.

Catedra militară

Am avut mare furie pe această catedră. Eu făcusem serviciul militar obligatoriu doi ani, eram sergent în rezervă, dar Catedra militară îi scutea de activitatea-i specifică doar pe ofițeri în rezervă, începând de la locotenent inferior în sus. Astfel, de la cursurile mai mari, în fiecare vineri, făceam instrucțiuni la Catedra militară. Apoi am fost la exerciții, la trageri (poligonul de lângă Bălți). Am devenit locotenent în rezervă.

Rebeli [...] dar, până la urmă, tot comuniștii au răsturnat comunismul

Eu și mai erau vreo doi cu armata făcută, care ne permiteam să mai vorbim, nu pot să zic că eram foarte mari disidenți sau opozanți ai regi-

mului, totul sau aproape tot era ideologic, dar ceea ce citeam era literatură sarcastică, critică. De exemplu, „12 scaune" de Ilf și Petrov. Mai este o carte – „A 14-a vertebră!". Am citit *Peripețiile bravului soldat Švejk*. Câțiva colegi ne mai permiteam să ne *hlizim*! Nu criticam regimul foarte tare, îl ridiculizam doar. Noi, aici, în RSSM, nu am avut mișcări disidente de care să fi auzit și la care să fi aderat. Regimul sovietic a lovit prea dur în poporul nostru. Poate, cu mici excepții, toți erau niște fricoși! Pacea și liniștea erau asigurate prin frica impusă de regim, dar, până la urmă, tot comuniștii au răsturnat comunismul!

Comunismul științific

Cu comunismul științific a fost o chestiune curioasă. Cel care ne-a predat cursul a fost conf. univ. dr. Nicolae Costin, viitorul primar de Chișinău. A fost un profesor inteligent. Era obligat să critice eurocomunismul, adică partidele comuniste din Europa Occidentală, care s-au dezis în activitatea lor de dogmele leninist-staliniste (de exemplu, revoluție proletară, naționalizarea bunurilor, dictatura proletariatului etc.). Partidele comuniste din Europa de Vest au acceptat lupta parlamentară pentru a veni la putere, au declarat că respectă proprietatea privată etc. Astfel, criticând eurocomunismul, profesorul Nicolae Costin ne familiariza cu doctrinele de stânga, dar nu bolșevice, sovietice. În rest, comunismul științific a fost un obiect de futurologie, de vis idealist.

În căutarea timpului pierdut

Adunările de partid ne furau din timp. Și adunările, și diversele clăci colective (*subotnice*, *duminicale*), și aiuritele deplasări spre Ialoveni în cazul unui bombardament atomic (Se considera că într-un viitor război cu Occidentul va fi posibilă aplicarea bombei atomice).

Fără restanțe și fără diplomă cu mențiune

La facultate am trecut toate cursurile, n-am avut nicio restanță, nimic, am învățat normal! Nu zic că eram de excepție, dar am învățat normal. Era pusă problema să-mi dea diplomă cu mențiune (roșie) sau nu, nu știu cât nu-mi ajungea atunci. Decanul zice: *El oricum rămâne aici, ce-i trebuie diplomă roșie,* adică diplomă cu mențiune [...]. Și n-am regretat, pentru că oricum mă lăsau la catedră.

Societatea „Știința" - îndoctrinarea maselor

Societatea „Știința" a fost una din pârghiile PCUS de propagare a politicii lui. Bineînțeles, scopul societății era îndoctrinarea maselor, dar felul cum a fost gândită, organizată, cum funcționa – toate acestea merită un studiu aparte. Conferențiarii erau aleși din rândul profesorilor (am fost membru al Societății „Știința"), temele erau propuse ori de conferențiari, ori de conducerea Societății. În localitățile în care mergeam, lumea era deja organizată; în fond, veneau la întâlnire persoanele interesate de politică; noi ne prezentam mesajul, apoi intervenea sesiunea de întrebări-răspunsuri.

Societatea „Știința" unională publica o broșură cu aceeași denumire, în volum de 64 pagini, în care erau expuse cele mai arzătoare subiecte, bineînțeles, din punctul de vedere al Kremlinului. Și Societatea „Știința" republicană publica broșuri ale autorilor locali.

Cel mai important: deplasările erau plătite de societate, nu foarte mult, dar, oricum.

Noua generație de istorici

Așa cum am spus, profesorul Alexandru Moșanu era tânăr venit la noi la facultate, pentru că anterior a activat în calitate de secretat științific la Institutul de Istorie al Academiei de Științe[264]. Cu entuziasm și cu bune intenții a adus tineri la facultate. Profesorul Dumitru Sârghi a fost primul, pe urmă Vladimir Solonari (păcat de el, că până la urmă s-a dus în SUA), eu și încă cineva, Ion Stăvilă, probabil, nu mai țin minte. Adică, profesorul A. Moșanu a împrospătat catedra cu tineri. El preda istoria țărilor din Europa de Vest și America, prima perioadă, până în 1939, și-apoi din 1939 preda profesorul Vadim Storojuc [...].

Eu mă pregăteam la seminare, mai ales când era vorba de Germania nazistă, îmi plăcea, și acum îmi place istoria germană. Există niște lucruri de spus aici cu istoria Germaniei. Ca acum țin minte – întreprinderile care au susținut Partidul nazist [...]. Într-o zi, deja eram în blocul acesta de mijloc [...]. Eu, în general, mă specializam încet, încet în domeniul istoriei antice. Titlul tezei mele de licență a fost „Orașul antic Tyras". Am zis că profesorul Ion Niculiță avea un magnetism, atrăgea studenții[265]. El mi-a zis foarte clar că rămân la Catedră la istoria Greciei și a Romei antice. Ion

[264] Vezi: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei*. Dosarul personal „Alexandru Moșanu". F. 1, inv. 3, d. 7504, 52 f.

[265] Vezi: Rodica Ursu Naniu, Igor Șarov, *op. cit.*, pp. 49-70.

Niculiță dorea să aibă un specialist pentru seminare, și avea niște planuri. Trebuia să știi obligatoriu limba latină și începusem să o învăț, să mă pregătesc, și teză am scris [...].

Profesorul Rudolf Engheligardt, șeful catedrei, a făcut demers la ministerul de resort al URSS pentru un loc la „Istoria universală", solicitare susținută. Dar aici a intervenit profesorul A. Moșanu. Ei, șefii celor două catedre, s-au înțeles între ei. În demers era scris „Istorie universală", dar nu era specificată perioada. Se putea de acceptat specializarea la Antichitate, dar și la Perioada contemporană. Și Alexandru Moșanu a luat locul oferit de Ministerul Educației la Istoria contemporană. L-a delegat pe Dumitru Sârghi[266], iar cu mine a vorbit așa: *Tu rămâi la catedră și vei preda doi ani, după care te voi trimite și pe tine la doctorantură* [...]. Dumitru Sârghi preda Evul Mediu în țările din Asia și Africa. Mi-a revenit mie predarea acestui curs, deosebit de complicat, în plus – expus în limba rusă. Dar, cu răbdare, am studiat dinastiile chineze, Japonia medievală etc. Și încă ceva, cred, deosebit de important: am avut susținerea studenților.

Politica externă: subiect abordat în baza informațiilor oficiale

Subiectele, mai ales de politică externă, erau dezbătute în cadrul orelor educative în baza informațiilor oficiale, a presei sovietice (Apropo, eram îndemnați de profesorii noștri, dar și pe linia UTC, să ne abonăm la ziare, în mod special – la „Pravda"; abonarea, care nu era scumpă, fiind un semn de loialitate față de guvernarea URSS). În aceeași cheie s-a vorbit și despre evenimentele din Afghanistan. Din 1979; PCUS i-a atras o atenție sporită. Asta pentru că intervenise cu forțe militare acolo, mulți militari fiind originari din RSS Moldovenească.

Secția a 5-a

Ce înseamnă „Secția a 5-a a Organizației de securitate"? Care Securitate? Probabil, este vorba de KGB, abreviere de la Comitetul Securității Statului din limba rusă, poliția politică secretă. Din câte știu, era secția nr. 1 a KGB, care urmărea cu mijloace specifice organizației viața universitară. Persoana numită „curator" din această secție nu era una secretă. Dimpotrivă, asista, de exemplu, la ședințele Comisiei de admitere, prezidată de rectorul Universității de Stat. În rest – nu știu prea multe. Bănuiam că, în grupurile de studenți, KGB are informatorii, ei, dar probe irefutabile nu sunt.

[266] *Ibidem*, pp. 215-240.

Ciocnire directă cu ofițerii KGB

Am avut o ciocnire directă cu ofițerii KGB. Era deja în anii Restructurării. Studenții de facultate în frunte cu regretatul Valeriu Mutruc (recent a fost scoasă de sub tipar monografia „În așteptarea reformelor. Viața agrară a Basarabiei în primele decenii ale stăpânirii imperiale ruse" – este teza lui de doctor, îngrijită de dr. Flavius Solomon[267]), au organizat un cenaclu „Bogdan Petriceicu Hasdeu", la care puneau în discuție diverse probleme de istorie mai vechi sau mai recente. La una din ședințe am fost invitat și eu, unde am vorbit despre una din odioasele crime, comise de comuniștii din Căușeni – lichidarea cimitirului evreiesc. Peste o zi–doua, am fost acostat de doi ofițeri KGB, în blocul I de studii (acum acolo este Biblioteca USM), și luat la întrebări: *De ce mi-am permis astfel de vorbe cu studenții?* Dar – măria sa întâmplarea! Chiar în acea dimineață cumpărasem la chioșcul de ziare gazeta „Pravda"[268], în care era dat răspunsul CC al PCUS la o scrisoare deschisă, semnată de Nina Andreeva – «Не могу поступаться принципами» („Nu pot face compromisuri pe principii")[269]. Autoarea s-a împotrivit deschis politicii de transparență, promovate de Mihail Gorbaciov, care prevedea, între altele, și condamnarea crimelor comise de comuniști. Reacția CC al PCUS a fost de încurajare a *transparenței*. Eu reușisem să citesc titlul replicii CC al PCUS și câteva alineate, dar tonalitatea era clară, asta dădea curaj. Și în discuția cu tovarășii respectivi i-am îndemnat să citească declarația CC al PCUS. Era în primăvara anului 1988, iar la conducere era marele Mihail Gorbaciov!

Teza de doctorat

Inițial, Dumitru Sârghi s-a dus la doctorat la Moscova, al doilea – Vladimir Solonari și al treilea – eu. Profesorul A. Moșanu a avut un coleg, de la Academia de Științe a RSS Moldovenești, Mihail Alexeevici Munteanu, nu știu dacă mai trăiește; cu regret, am pierdut legătura. Acesta s-a dus la Moscova, trăia și lucra la Institutul pentru Economia Țărilor Socialiste.

[267] Valeriu Mutruc, *În așteptarea reformelor. Viața agrară a Basarabiei în primele decenii ale stăpânirii imperiale ruse* /Ediție îngrijită și prefață de Flavius Solomon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"din Iași, 2021, 542 p. Cartea reprezintă teza de doctorat a autorului, intitulată *Viața agrară în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea (până la reformele din anii '60 – '70)* și susținută la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași în anul 1999 (*n.n.*).

[268] Принципы перестройки: *Революционность мышления и действий*. În: Правда, 5 апреля, 1988, с. 2.

[269] Нина Андреева, *Не могу поступаться принципами*. În: Советская Россия, № 60 (9611), 1988, с. 3.

Era șef de sector și studia istoria României, politica internă și externă, economia, dar și celelalte aspecte ale vieții: filosofia, literatura etc. Profesorul Mihail Munteanu s-a născut în Basarabia, știa limba română, o vorbea cu accent, fost în România, a lucrat la Ambasada URSS la București.

Și eu am venit cu relațiile româno-italiene.

La întâlnirea pe care am avut-o cu Mihail Munteanu am aflat că înaintea mea, în același institut, a susținut teza de doctor în istorie Valeriu Opincă pe tema de cercetare „Relațiile româno-franceze în perioada postbelică". Prin analogie și ca o continuare a direcției de studii, am acceptat tema relațiilor româno-italiene în anii postbelici. Îmi părea că tema este ușoară, dar am fost nevoit să citesc un munte de literatură în limbile rusă, română, să învăț și limba italiană. *Un poco*, nu foarte mult, să citesc [...] ziare. Știi cum era: din Italia venea *L'Unita*, ziarul Partidului Comunist [...]. La Biblioteca „V.I. Lenin" era un sector cu literatură străină la care se aplica parafa *DSP* – для служебного пользования[270]. Materialele erau deschise pentru lectură și puteai să le folosești, să le citezi. Dar la susținerea tezei am fost obligat să accept regula: teza avea statut *DSP* (adică pentru uz intern) și susținerea nu era publică, ci doar în fața comisiei.

În 1986 am susținut teza, dar am publicat-o după ce s-a destrămat URSS, în 1993[271]. Am examinat perioada 1945–1985; în raporturile româno-italiene au fost anumite trăsături specifice: pe de o parte – spiritualitatea comună latină, iar pe de altă parte – ideologia comunistă, dominantă în România. În Italia, Partidul Comunist era cel mai numeros, chiar și în Europa Occidentală. În teză am analizat relațiile economice între cele două state, relațiile politice, culturale, precum și cele dintre partidele comuniste, dintre Luigi Longo și Nicolae Ceaușescu etc. Teza de doctor a fost publicată sub formă de micromonografie la propunerea istoricului dr. Ion Țurcanu. Ceva mai târziu, el a publicat două cărți despre istoricii basarabeni și cei de peste Prut („Istoria istoriilor mele"[272] și „Din răsărit până spre amurg. Amintiri"[273]), în care a scris foarte și foarte rău despre confrații lui de breaslă (Alexandru Moșanu, Demir Dragnev, Gheorghe Buzatu etc.), oameni care l-au ajutat efectiv. Între istoricii supuși denigrărilor m-am pomenit și eu. Ion Țurcanu a scris și despre mine, doar că ceea ce a expus

[270] Pentru uz intern (*rus.*).

[271] Anatol Petrencu, *Relațiile româno-italiene: de la confruntare la colaborare. 1945–1985*, Chișinău, Editura Universitas, 1993, 216 p.

[272] Ion Țurcanu, *Istoria istoriilor mele*, Chișinău, Ed. Cartier, 2013, 242 p.

[273] *Idem*, *Răsărit până spre amurg. Amintiri*, Chișinău, Ed. Arc, 2016, 352 p.

nu corespunde adevărului. Între altele, Ion Țurcanu a menționat că lucrarea *Relațiile româno-italiene* este foarte „slabă", în același timp „uitând" că anume el a insistat s-o publice!

Sportul

La universitate, o perioadă de timp, am locuit în cămin. Eram câțiva băieți care făcusem armata, între ei și Maxim Gaiciuc, la Facultatea de Drept, maestru suplinitor în sport (până nu demult a lucrat secretar în Parlamentul Republicii Moldova). Făcea sport în fiecare dimineață, și noi, câțiva studenți de la Istorie, ne-am asociat cu el. Fiind elev, am frecventat Școala sportivă din Căușeni, secția atletica ușoară. Am participat la întreceri sportive raionale și republicane. Am păstrat câteva diplome din acei ani. În Armata Sovietică, gimnastica de dimineață era obligatorie. Așa m-am deprins: dimineața fac sport, nu de performanță, ci de întreținere. Îndemn și pe alții să mă urmeze [...].

Studentul perfect de la Istorie

În primul rând, studentul care citește! Nu trebuie să aibă capacități excepționale, să aibă capacități ca toată lumea, dar care să fie disciplinat, să aibă un regim al zilei, să facă sport așa cum fac eu, în toată dimineața, să ducă un mod sănătos de viață și să citească; să citească norma zilnică, să-și facă o normă zilnică de lectură, să citească, și, în măsura posibilităților, să și mai scrie, să facă niște cercetări, cât de cât. Condițiile de astăzi sunt cu totul deosebite de cele când eram noi studenți: prezența computerului ajută esențial munca studenților. Informația poate fi ușor dobândită pe internet. Problema este că nu toată informația mai este și corectă. Cu atât mai mult cu cât suntem martorii unui război hibrid, în care istoria are un rol fundamental. Așa cum au declarat unii demnitari ruși, pentru ei istoria nu mai este știință, ci unealtă ideologică. Asta se referă la spațiul post-comunist din Europa de Est, inclusiv România și Republica Moldova. În astfel de condiții este deosebit de important ca tinerii noștri să poată analiza și discerne informațiile privind istoria, să poată despărți adevărul de minciuni (*fake news*). Este important să educăm la studenți capacități analitice. Dar asta se dă numai prin lecturi, prin muncă; de la sine nu vine, doar prin muncă. Numai dacă știi tema, cunoști mai multe aspecte, păreri și opinii și știi să o selectezi pe cea adevărată. Astea ar fi deprinderile unui specialist în istorie, plus ceea ce mai spunem noi, profesorii-îndrumători.

E bine ca studenții să meargă în arhive, să citească documente, să le analizeze. Este rău când o persoană se limitează să citească o singură carte la una din temele mari, fundamentale.

Așa ar fi un student exemplar – să fie erudit, să fie flexibil, să fie tolerant la alte idei, să accepte realitatea și atunci când greșește.

Profesorul de istorie perfect

Profesorul perfect trebuie să fie, în primul rând, un bun specialist în domeniul pe care îl profesează. Ca istoric, nu pot să știu toată istoria, și chiar nu o știu, știu istorii din spațiul românesc și istoria statelor pe care o predau, mă strădui să citesc ce apare, în limba română și în limba rusă, în măsura în care pot rezumativ să traduc din engleză, din franceză, prin *google*, să fiu la curent cu tot ce se întâmplă. Noi, la predare, nu putem să cuprindem necuprinsul, ne folosim de lucrările colegilor noștri, specialiști în domeniu, și atunci și memoriile sunt bune, și culegerile de documente, tot ce scriu alții, dar de la noi, ceea ce se cere, e să fii profesor ideal, să fii la curent cu tot. Trebuie, ești obligat, e meseria noastră, să fii la curent cu ceea ce apare nou, și dovadă să mai scrii câte o recenzie ca lumea să știe că într-adevăr, ai citit.

Asta ar fi primo. Secundo – să facem niște cercetări proprii, în arhive, în domeniul istoriografic, în domeniul unde suntem specializați, în ceea ce privește specialitatea, dar un profesor de istorie, în situația în care este rugat sau impus, sau alte circumstanțe, să trateze un subiect, trebuie să fie capabil să-l trateze în două zile, deci timp de două zile să poți să te documentezi. Sigur, computerul ne ajută mult, dar aceasta este puțin, de aceea trebuie și literatura pe hârtie, elaborată de specialiști în domeniu. Computerul este o primă etapă de documentare, dar ca să faci o expunere de 15-20 de minute, trebuie o mică istoriografie, cine s-a ocupat, niște izvoare care le folosești, și deja pe urmă este text și concluzii. Atunci, orice subiect trebuie să fii capabil să-l abordezi.

Decan

Am fost ales, în 1990, după ce profesorul Alexandru Moșanu a fost ales în înalta funcție de președinte al Parlamentului. Am fost decan doi ani, ani când tocmai s-a destrămat URSS, perioada când era o fierbere și aici; dar știi care e partea bună – că era strada și lumea era entuziasmată, era solidaritate, mitinguri, domina același spirit, era ușor, nu era greu, și studenții erau entuziasmați.

Descompunerea Imperiului Sovietic

Trecusem la cupoane, salarii aveam, ca toată lumea, nici mai rău, nici mai bine. Partea proastă era că Federația Rusă și-a declarat independența față de URSS, dar, fără să spună nimic nimănui, a introdus rubla rusească a Federației Ruse și noi am rămas cu cele ale URSS. Acesta a fost un șoc foarte mare. Mircea Snegur nu a putut să introducă deodată leul, s-au introdus cupoane, care erau niște hârtii, care nu aveau asigurare la bănci, nici bancă națională nu aveam, pe urmă, cu încetul, cu încetul [...]. Cum ne descurcam? N-am murit de foame, produse erau, cu aceste cupoane se puteau cumpăra produse alimentare, n-am suferit de foame, iar în ceea ce privește energia electrică, aici nu s-a deconectat. Când a fost războiul de pe Nistru în vara lui 1992, nici gaz n-am avut, nici energie electrică, și atunci, noi, trăind în centru și având curte, făceam mâncare afară. Venise un coleg, istoric american, care era în ospeție și era uimit. Iată așa trăiam, doar era război.

Perspectivele unei facultăți de istorie on Republica Moldova

Eu cred, am mare speranță în stat, doar atunci când pune statul umărul, atunci [...], dar singuri, din capul nostru, nu putem să supraviețuim, orice am face. Este bine că universitatea este de stat, este bine că avem minister de resort, că dă niște comenzi, dar mai trebuie ceva, anume din partea statului. Jumătatea noastră de drum o facem, mă refer la profesori, decanat, universitate, dar mai trebuie un ajutor din partea statului, în sens de deschidere a unor perspective, dacă-i vorba de cercetare. Noi înainte cu asta ne mândream – la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, pregătea cercetători, iar Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" – pedagogi. Acum, uite, am ajuns și noi să pregătim de toate, dar ar trebui statul să pună umărul și să deschidă niște perspective pentru societatea noastră. Noi n-am avut niște analize clare, nici chiar Maia Sandu [...] ; a venit cu acest mesaj de Anul Nou[274], dar n-a spus despre niște perspective clare, ce ne așteaptă în patru ani, în cinci ani viitori, nu mai zic de 20 de ani [...]. Înainte regimul comunist făcea niște totalizări pe cinci ani (râde) și niște perspective pentru viitor. Poate că era rău ceea ce a fost, dar acum e și mai rău, pentru că nu am răspuns la întrebarea aceasta. Cum să o vezi dacă tot ce a fost se prăbușește [...].

[274] Vezi: *Mesajul Președintelui Republicii Moldova, Maia Sandu, cu prilejul Anului Nou – 31 decembrie 2020*. Disponibil la: *https://www.youtube.com/watch?v=-PQVH-iQCMQ*

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

La această instituție de învățământ superior am un curs la masterat – *Cultura memoriei și patrimoniul*, în care vorbesc masteranzilor despre monumente, memoriale și muzee. Pentru că sunt o mare problemă monumentele, pentru că nu așa ușor se ridică, trebuie aprobări fel de fel, pe urmă sunt monumente care se demolează, sunt monumente care sunt stropite cu vopsea, roșie sau albă. Deci legat de monumente – când se ridică, cui se ridică, memoria colectivă, memoria individuală, plus istorie.

Alte activități la Universitatea „Ion Creangă”: am fost președinte al Comisiei de stat la examene de licență și masterat, vreo doi ani. Am fost membru al Seminarului științific specializat, acum sunt președinte al Consiliului științific specializat la Istoria Românilor și Istoria universală. Am fost conducător de teză de masterat, tot legat de patrimoniu, la doi masteranzi. Am fost în Colegiul de redacție al publicațiilor elaborate de Sergiu Musteață, fost decan al Facultății de Istorie și Geografie la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”.

Istoric de meserie

Este adevărat că sunt istoric de meserie, recunosc lucrul acesta, nu mă sfiesc și nu mi-i rușine; dimpotrivă, sunt mândru [...]. Asupra formării mele ca istoric au influențat mai mulți factori[275].

Cartea pe care visez să o scriu îl are în vizor și pe controversatul Rasputin

Vreau să scriu o *Istorie a Rusiei* în perioada contemporană. Deja am publicat monografia „Rusia, 2019: „Acesta a fost un an greu”[276]. La facultate predau cursul „Probleme actuale ale istorie contemporane”, în care un loc aparte îl are istoria Rusiei și a URSS. Acest spațiu geografic și popoarele care îl populează au trecut prin experiențe sociale irepetabile. Este vorba de căderea Imperiului rus (Revoluția din Februarie 1917), urmată de lovitura de stat bolșevică cu politici utopice, care s-au soldat cu milioane de victime omenești nevinovate. În acele vremuri tulburi s-au impus personalități care stârnesc interesul publicului cititor până în prezent. Este vorba de Grigore Rasputin, de Nicolai al II-lea, politica și soarta lui. În 2019 am avut prilejul să vizitez locul unde au fost aruncate rămășițele umane

[275] Mai multe, vezi: Anatol Petrencu, *A fi profesor de istorie...*

[276] Anatol Petrencu, *Rusia, 2019: „Acesta a fost un an greu” [«Это был тяжелый год...»].* Monografie. Chișinău, Tipografia Balacron, 2020, 296 p.

ale familiei imperiale, la 17 km de Ekaterinburg, în numita „Ganina iama" („Groapa lui Ganin"). Locurile sunt îngrijite de o mănăstire impunătoare, cu multe biserici, muzeu al epocii lui Nicolai al II-lea, hotel etc. Am vizitat acele locuri, am fotografiat, m-am documentat. Interesul față de soarta familiei imperiale ruse este uriaș: în fiecare an, în iulie, de la Ekaterinburg spre locul unde au fost găsite rămășițele umane ale familiei țarului se organizează deplasări ale credincioșilor, care vin din diverse regiuni ale Rusiei, dar și din Bulgaria, Serbia. Au fost ani când au mers pe jos până la 160 000 de oameni, cu steaguri, icoane, cântând melodii religioase.

Biblioteca privată

Am început să adun biblioteca în clasa a IX-a, a X-a. Am și niște cărți de la părinți, nu foarte multe, o etajeră, între care erau și unele foarte prețioase, cum ar fi calendarul de la 1913. În perioada sovietică se dădeau premii pentru diverse activități, de pildă – cărți. Astfel, am avut acasă două volume cu opera lui Mihail Lermontov; tata citea poeziile acestui clasic al literaturii ruse. Am avut și din opera lui Aleksandr Pușkin și altele.

La îndemnul profesoarei de limbă și literatură moldovenească am cumpărat cărți de la librăria din oraș (am mai spus-o). Ea ne îndemna: *Cumpărați cutare sau cutare carte* și ne dădea sarcina pe vară. Iar când reveneam la școală, în septembrie, povesteam fiecare ce a citit.

Când am venit la facultate, tot așa: profesorii ne recomandau monografii pe care le puteam procura la librării și care ne serveau ca sursă la seminare. Cărțile nu erau scumpe, ne puteam permite. Am păstrat acele cărți. Pe parcursul anilor am cumpărat, am primit cadou sau donații. Astfel, am în bibliotecă o parte din revistele „Viața Basarabiei", făcută cadou de regretatul Romulus Rusan. La Biblioteca Națională a Republicii Moldova este colecția de reviste „Viața Basarabiei", dar incompletă. Și Iurie Colesnic are numere ale acestei reviste. Dacă le-am aduna, probabil, am întruni toată colecția. Am un manual românesc de *Istorie contemporană* din perioada interbelică, credcă 1923–1924. Fiind la București, conducătorul meu științific Mihail Muntean a cumpărat într-un anticariat cărțile lui Nicolae Iorga, în 10 volume, publicate în perioada interbelică[277], și mi le-a dat mie; a zis că lui nu-i trebuie. Pe urmă am avut noroc în viața mea că m-am întâlnit și am fost în relații bune cu nepotul lui Nicolae Iorga,

[277] N. Iorga, *Istoria Românilor*. Vol. I-X, București, 1936-1938. Sinteză tradusă și în limba franceză – N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*. Vol I-X. Bucharest, 1937-1945.

istoricul Andrei Pippidi, care mi-a oferit mai multe cărți scrise de Nicolae Iorga, primele ediții. Eu am cărți doar de istorie, în marea lor majoritate – de istorie contemporană.

În anii stagnării brejneviste, bibliofilii adunau maculatură primind o confirmare (de ex., am dat 20 kg) pe baza căreia puteam cumpăra cărți deficitare (de autori ruși și sovietici).

Maculatura, gunoiul și ecologia

Și acum duc maculatură. Contribui la salvarea naturii [...]. Am scris un articol, cred că sunt unicul istoric din spațiul românesc, european și mondial, care a scris despre istoria gunoiului din Chișinău[278]. Să știți că nu este ușor de examinat acest subiect, s-ar părea minor. Gunoiul din Chișinău se adună sistematic și este dus la un „poligon" de la Țânțăreni, raionul Anenii Noi. Dar, se pare, că autoritățile nu au luat toate măsurile pentru a proteja solul, apele subterane. De multe ori, sătenii au protestat, în unele cazuri chiar au barat autostrada Chișinău–Tighina, cerând închiderea gunoiștii. Problema rămâne actuală. Gunoiul din Chișinău trebuie prelucrat, nu stocat.

ANEXE[279]

Anexa 1. Anatol Petrencu (băiatul cu cartea în mână) alături de familia sa, 1962

[278] Anatol Petrencu, *Chișinău: istoria gunoiului. Contribuții*. În: Identitățile Chișinăului: orașul subteran. Conferință internațională (Ediția a 6-a, 24-25 octombrie 2019, Chișinău 2019) / Coord.: Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu, Chișinău, Arc, 2020, pp. 182-186.

[279] Surse iconografice: arhiva privată Anatol Petrencu.

Anexa 2. Împreună cu camaradul Nicolae, ostași în Armata Sovietică. Stavropol, 7 aprilie 1973

Anexa 3. În Armata Sovietică

Anexa 5. Militar sovietic. Bataisk, 2 februarie 1974

Anexa 4. Antrenamente în cantonament

Anexa 6. Anatol Petrencu (al doilea din dreapta), în anii studenției la Facultatea de Istorie, Universitatea de Stat din Chișinău, anul de studii 1976–1977

Anexa 7. La munci agricole, alături de Ion Bârcă, anul de studii 1976–1977

Anexa 8. Anatol Petrencu (primul rând, primul din stânga) la nunta colegului Pantelei Sandulache. S. Clocușna, rn. Ocnița, 2 septembrie 1979

Anexa 9. Anatol Petrencu (rândul doi, primul din dreapta) alături de colegii de facultate

Anexa 10. La o manifestare din luna mai

Anexa 11. Studenți în jurul chitarei

Anexa 12. Pregătiți pentru o excursie

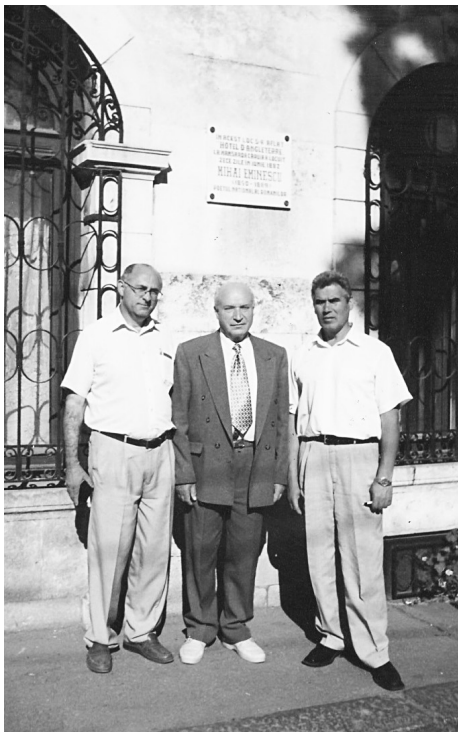
Anexa 13. Împreună cu profesorul Ion Niculiță

Anexa 14. Membrii Catedrei de istorie modernă și contemporană. De la stânga la dreapta: Petrencu, D. Sârghi, Al. Moșanu, Vl. Solonari. Chișinău, 1986

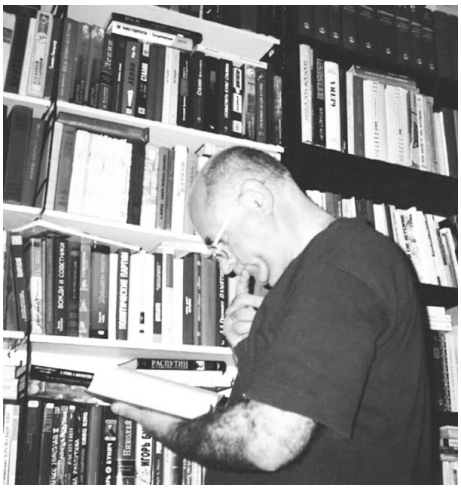
Anexa 15. Alături de Ioan Ciupercă, 29 iunie 2001

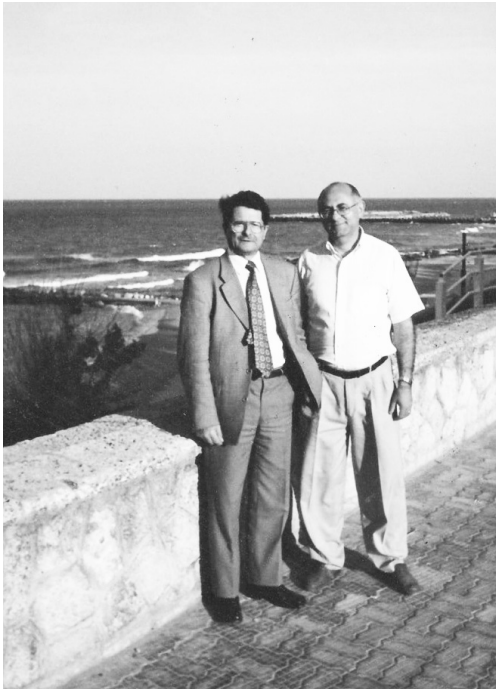
Anexa 16. Împreună cu profesorii Alexandru Moșanu și Gheorghe Palade

Anexa 18. Alături de profesorul Ioan Caproșu, 27 august 2004

Anexa 17. Cercetătorul Anatol Petrencu în biblioteca privată

Anexa 19. Alături de istoricul Ioan Chiper

Anexa 20. Istoricul Anatol Petrencu în *vâltoarea*[180] istoriei, 11 martie 2018

Anexa 21. Profesorul Anatol Petrencu le vorbește elevilor despre semnificația Zilei naționale a tuturor românilor, 1 decembrie 2021

[280] *Vâltoare* – instalație tradițională care funcționează pe principiul hidraulic utilizat pentru spălarea și limpezirea textilelor de mari dimensiuni

Anexa 22. După lansarea volumului „Arhivele memoriei” (consultant: Anatol Petrencu) la Primăria s. Olănești, rn. Ștefan-Vodă, 5 iulie 2022. De la stânga la dreapta: dr. Ion Valer Xenofontov, dr. hab. Anatol Petrencu, profesoara Natalia Rusu și Andrei Arpenti

„CÂND NE PREGĂTEAM DE SESIUNEA DE VARĂ, ÎNVĂȚAM ÎN CIMITIRUL ARMENESC; ERA O LINIȘTE NEMAIPOMENITĂ”

Vladimir Potlog s-a născut la 1 august 1927, în comuna Sinești, plasa Cornești, județul Bălți, Basarabia. De fapt, membrii familiei și însuși Vladimir Potlog considerau că anul nașterii a fost 1926. Formatul școlii românești interbelice este acel marcaj care și-a lăsat o amprentă puternică asupra vocației profesionale și a „felului de a fi”. În anii 1949–1953, Vl. Potlog a studiat la Institutul Pedagogic Moldovenesc de Stat. După absolvirea instituției a început cariera la *Alma mater,* având cea mai longevivă carieră didactică universitară a unui profesor care a activat în două epoci: sovietică și postsovietică. A conferențiat în mediul universitar din 1953 până în 2011. Inițial, a fost angajat în calitate de lector de istorie universală (15 august 1953 – 27 iunie 1956), lector superior (28 iunie 1956 – 2 iulie 1960) la Catedra de istorie universală. În 1960, după fuziunea Institutului Pedagogic Moldovenesc de Stat cu Universitatea de Stat din Chișinău, Vl. Potlog a activat, în noua structură, în calitate de lector superior (1 septembrie 1960 – 21 mai 1974), conferențiar universitar (22 mai 1974) la Catedra de istorie universală, conferențiar la Catedra de arheologie și istorie antică (27 februarie 1991 – 29 august 2011). Alături de cariera didactică a exercitat și funcții administrative: prodecan (pe baze obștești) (1972–1974), prorector la Secția de studii cu frecvență redusă (26 septembrie 1974 – 24 octombrie 1983), decan interimar (24 octombrie 1983 – 27 decembrie 1983) și

decan (27 decembrie 1983 – 12 ianuarie 1989) la Universitatea de Stat din Chișinău. S-a eliberat din funcția de conferențiar universitar la 30 august 2011[281].

Opera științifică a profesorului Vl. Potlog însumează cca 50 de publicații științifice și metodice, inclusiv 25 de articole și studii referitoare la viața și activitatea „domnului între cărturari și cărturar între domni", Dimitrie Cantemir. În 1973 a susținut cu brio teza de doctor: „Dimitrie Cantemir – istoricul". Este un reprezentant de vază al cantemirologilor din Republica Moldova. A editat studii în domeniul religiei, articole enciclopedice în domeniul istoriei antice, este coautor de manuale, a realizat traduceri, considerate mostre de limbaj științific și literar.

A fost distins cu Diploma de Onoare a Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM (1972), Insigna „Eminent al Învățământului Public din RSSM" (1973), Diploma de Onoare a Ministerului Învățământului Public din RSSM/Ministerului Învățământului, Tineretului și Sportului al Republicii Moldova (1977, 1987, 1997), Diploma de Onoare a Universității de Stat din Moldova (2001, 2004, 2007), titlul onorific de „Lucrător emerit al școlii superioare din RSS Moldovenească" (1985). Pentru activitatea pedagogică și științifică prodigioasă a fost decorat cu medaliile de stat și departamentale „Veteran al Muncii" (1983), „Meritul Civic" (1998), „Alexie Mateevici" (2008).

Profesorul Vladimir Potlog a decedat la 19 februarie 2022.

Baștina

Sunt născut la 1 august 1927, în comuna Sinești[282], plasa Cornești, jud. Bălți, din părinți de stare socială mijlocie, erau mazili și se mândreau cu aceasta. Majoritatea în Basarabia erau mazili, oameni liberi. Nu au cunoscut iobăgia din moși, strămoși. Am fost cinci copii: trei frați și două surori. Sora mai mare Maria, iar mezina – Profira. Veneam la rând trei frați.

Părinții

Părinții mei erau din sec. al XIX-lea, născuți prin 1896. Erau analfabeți [...], în 1940 însă sovieticii i-au impus să facă carte [...], pentru ei, care aveau o vârstă, era dificil [...]. Eu mă chinuiam cu mama, îi luam mâna și îi spuneam că trebuie măcar să știe să semneze, și nu putea nicidecum.

[281] A se vedea: *Arhiva Universității de Stat din Moldova*. Dosar personal Vladimir Potlog. F. 1, inv. 8, d. 3989, 206 f. + anexe.

[282] Vladimir Potlog a vizitat baștina pentru ultima dată în anul 2005 (*n.n.*).

Mama era foarte evlavioasă. Taică-meu, în schimb, avea Livret Militar, făcuse armata la țarism și fusese pe front [...] pe urmă românii l-au luat la un fel de instrucție militară, *la concentrare* (se numea), acasă ne spunea că a fost *la lună*, probabil că erau luați pe o lună de zile [...]. Și tot spuneau ei în felul acesta – când o fost taică-tău *la lună* [...], eu cred că nu eram încă pe-atunci, era doar fratele meu [...]. Țin minte că tata avea acel Livret Militar românesc cu amprenta degetului tras cu penița în două, tot acolo erau descrise și calitățile fizice ale lui [...] pe urmă l-am tot căutat, acel livret, dar nu l-am mai găsit. Ei au fost evacuați [...].

Vrei să te duci la școală? Eeee!

Am avut norocul că am avut doi frați mai mari și soră. Astfel, forță de muncă era. Părinții mei nu m-au sustras de la școală nicio zi: din clasa I până în clasa a VII-a. Apropo, sora mea mai mare, Maria (în familie în spuneam Mașa), nu a plecat la școală. Mama a întrebat-o: *Mașa, vrei să te duci la școală? Eeee! Nu prea.* Nu a fost nicio zi la școală. Mai sever era cu bărbații. Trebuia să faci serviciul militar și atunci autoritățile obligau băieții neapărat să meargă la școală.

Poveștile lui Ion Creangă

Când eram în clasa a II-a sau a III-a erau poveștile lui Ion Creangă, nu știam de Harap-Alb [...]. Dar toate poveștile mai scurte erau știute de noi [...].

Școala am pornit-o noi vreo șase inși, dar am terminat-o doar doi

Am făcut școala primară și complementară, de șapte clase, în sat. În România Regală, obligatorii erau patru ani de învățământ, doritorii în schimb puteau să continue școala, de la cea complementară la cea primară. Școala am pornit-o noi vreo șase inși, dar am terminat-o doar doi. Școala era la vreo 100 m de casă.

Satul meu, până a avea o școală nouă, arenda de la un țăran două camere.

Clasa a V-a au terminat-o mai mulți, în clasa a VI-a s-au cam rărit, iar într-a VII-a s-au rărit și mai mult și, astfel, am rămas doar doi care am absolvit în 1940. La 13 ani și ceva începeau examenele de promoție. La examene, copiii erau adunați din mai multe sate. Noi, pentru a susține examenele, am mers la Năpădeni. Era un sat care din perspectivă economică și intelectuală domina în regiune.

Pe atunci, școala complementară de la oraș era diferită de cea de la sat. Noi, cei de la sat, studiam agricultura, tehnica mecanică, uneltele agricole etc. Se mai studia istoria, matematica, geografia universală.

În 1940, în sat erau obligatorii doar patru clase; eu și colegul meu, în schimb, ne-am dus să continuăm studiile la Cornești, trebuia să trecem în clasa a V-a, dar așa cum nu era cămin, ne-am lăsat păgubași și ne-am întors acasă. În sat ne-au obligat să urmăm școala, și am mers iar în clasa a IV-a. Împreună cu cei care aveau patru clase făcute în perioada României Mari și cu noi, proaspeți învățăcei, au făcut două clase.

Pentru noi, care eram de pe băncile școlii, n-a fost dificil, alfabetul chirilic l-am învățat înaintea tuturor. Eu am învățat alfabetul chirilic înainte de a veni puterea sovietică și chiar înainte de a mă duce la școală. Mătușa noastră Ioana, care făcuse școală pe timpul țarului, ne-a învățat alfabetul dintr-o carte din perioada țaristă și n-a fost o problemă [...].

Aveam patru unchi care nu făcuse niciun an de școală. De vârsta lor în sat erau vreo 10-15 oameni care făcuse totuși patru ani de școală în perioada țaristă [...].

Limba rusă

[...] Ne-o predau tot moldovenii care o cunoșteau, deși aveau școli normale românești. Învățătorii mei în 1940 erau acei care au finalizat școli normale la români. Erau printre ei și de acei care nu le terminase. Era un tânăr care încă nu terminase școala normală din Chișinău [...]. Pe la jumătate de an însă ne-au venit directori de școli de dincolo, cu o limbă pocită [...], îndată se vedea diferența [...]. Ai noștri de-aici știau rusa [...]. Îmi amintesc, învățătorul meu care în clasa a IV-a preda Естествознание[283]. Ne ducea și matematica [...]. Aveam și o carte de citire cu alfabetul [...]. Aveam un manual în clasa a IV-a de la sovietici, cu caractere latine, care a fost în circuit în RASSM din 1932/33 până în 1938 [...], au ajuns și la noi. Erau cărți de citire cu r rusesc, apoi cu litera *h* care avea deasupra un punct de trebuia să citești – *hulpe, hoț* [...]. Mi-aduc aminte, era o povestie lungă – *Kaștanka*[284] de o citeam la fiecare lecție, nu mai țin minte cât timp a durat lecturarea poveștii aia cu cățelul [...].

[283] Științele naturii (*rus*.).
[284] Lucrare scrisă de A.P. Cehov.

Citea Maria Neagă în loc de Marea Neagră

Când s-au început cursurile școlare, ne-au obligat pe toți să le învățăm, nu avea importanță câte clase aveam [...]. Toți începeau cu alfabetul. Țin minte, o colegă citea Maria Neagră în loc de Marea Neagră, nu știa să-l pronunțe pe *ia* chirilic.

De frică la școală: *likbezul*[285] sovietic

Oamenii aceștia în etate trebuiau cumva adunați [...], sigur era și tineret, chiar de vârsta mea, care nu făcuse nicio clasă, mai ales fetele [...]. Sora mea mai mare, născută în 1919, n-a fost nicio zi la școală. Românii ne amendau dacă nu frecventam școlile, cu toate acestea, mai mult fetele erau acelea care nu urmau școala [...].

După clasa a IV-a, împreună cu alți colegi am terminat școala. Colegii erau din diferiți ani. Mi-aduc aminte, în perioada aceea mai erau tineri care nu făcuse școală.

Când am început eu să învăț, la școala din sat erau două clase paralele [...]. Fratele unui cumnat de-al meu, inclusiv cumnatul meu (care era de vârsta mea), n-au făcut niciun an la școală deoarece trăiau în pădure, fiind împărțiți în insulițe mici pe ici pe acolo (în pădure erau vreo 20 de case, risipite, pe unde aveau pământ). Unde să vină ei la școală la 7-10 km de sat.

În 1940 au venit să învețe de frică în clasa I, trebuind să înceapă de la zero școala. La venirea sovieticilor, deja tineret de seama mea sau mai în vârstă erau fără carte. Cumnatul de vârsta mea a venit în 1940 la școală, în clasa I. Evident, trebuia să învețe alfabetul. Eu îl învățam. Îl chema Vladimir, exact ca pe mine [...].

Și-n 1940, de frică, toți s-au adunat la școală! Și cei de vârsta mea au venit în clasa I (cu toate că eu deja aveam șapte clase). Uite-așa, oameni în etate de 40–50 de ani în majoritate erau necărturari. Mi-aduc aminte, în sat erau vreo 4–5 femei care au făcut carte la țarism, fiind născute prin 1903–1905. Puteai să le numeri pe degete [...], făcuse școala în sat. Printre bărbați erau mai mulți știutori de carte, chiar dacă și aceștia puteau fi numărați pe degete.

Pe mine și pe-un coleg de-al meu ne trimiteau să facem carte la școală, pe bătrâni însă îi trimiteau să facă școală pe la case. Se întrunea câte-o mahala într-o anumită casă și-acolo trebuia să-i învețe alfabetul și să scrie

[285] *Likbez* (acronim din *rus.*, ликвидация безграмотности), program educațional de lichidare a analfabetismului, acțiune inițiată de bolșevici la 26 decembrie 1919.

[...]. Mai mult chiar, fiind elev la școala din Cornești, ne-au ales pe câțiva să facem carte cu cei mai în etate decât noi. Veneau femei din sat și ne întruneam seara într-o cameră dintr-o casă anumită. Pentru procesul de școlarizare, autoritățile ne dădeau special gaz și caiete pentru a învăța să scriem [...]. Noi primeam chiar și ceva bani pentru a pune la punct scrisul și însușirea alfabetului etc., uite așa avea loc *likbezul* sovietic – lichidarea necărturăriei rămase încă de la români [...].

Așa s-a început anul 1940, cu lichidarea analfabetismului, dar mare socoteală n-a ieșit din aceasta. Ce puteai să faci la școală cu oamenii care aveau sub 40–45 de ani [...], mâinile lor erau muncite de îndeletnicirile câmpului, ce creion puteau ține ei în mână?!

Celor mai tineri sigur că le era mai ușor, dar dacă erau în etate le era mult mai greu. La final trebuia să facem un gen de raport [...], aveam un învățător în școală sub a cărui comandă ne aflam și el verifica tot lucrul efectuat [...].

Școala Agricolă de la Cricova

În septembrie 1943 am intrat la Școala Agricolă de la Cricova „I.G. Cioresc”, nu departe de Chișinău. Are și o istorie aparte școala.

Evacuarea: 30-40 km pe zi

Noi am fost evacuați în România în primăvara lui 1944, în martie. Atunci când frontul era aproape [...], din Basarabia s-au refugiat masiv [...] toate școlile [...]. Se retrăgeau departe în Transilvania, în Oltenia, în Banat. Drumurile erau încărcate de lume care se refugia [...].

Basarabia golită de învățători

Basarabia a fost golită de învățători [...], mulți s-au refugiat în 1940, alții au rămas însă [...] și-n 1944, știind deja ce-a fost [...], nordul a fost ocupat mai devreme, la Soroca au ajuns undeva pe 12 martie, în partea aceasta centrală au ajuns mai târziu. Frontul s-a oprit pe la Ungheni, la Cornești au staționat până prin august [...]. La nord era altă socoteală ș-acolo au rămas mai mulți învățători vechi, de aici în schimb au plecat foarte mulți [...]. Ulterior, o parte dintre cei care au plecat au fost întorși [...], mulți s-au ascuns [...], și-au făcut pașapoarte [...], s-au mutat pe la munte ca să-și spele urmele, deoarece știau cum a fost în 1940.

Revenirea la școală: era așa de frig că nu puteam ține tocul în mână

În toamna lui 1944, când am venit din România, m-am înscris la școala din Cornești, în clasa a VII-a. Având șapte clase românești și două la sovietici, am intrat deodată la Cornești, unde deja se deschisese școală deplină de 10 ani, în anul II de studiu. Școala avea, de bine de rău, cămin și chiar dacă o dată pe zi, totuși, ne dădeau mâncare.

Am învățat acolo vreo două luni și m-am îmbolnăvit de tif, care bântuia pe-atunci. Am părăsit școala și m-am internat în spital. După ce m-am făcut bine, era deja iarna și nu m-am mai dus la școală, mai ales că nu era internat.

În 1946 am revenit la școală grație unui evreu de la noi din sat, eram vecini. Părinții lui cu ai mei erau foarte apropiați, mai ales în timpul războiului. Acesta a venit într-o zi și mi-a spus: Știi ce, la Cornești deschid școala medie și-o să fie internat cu întreținere acolo, hai să mergem! Școala era de 10, nu de 7 ani. El a făcut clasa a VII-a, și mersesem de ne-am înscris la școală. Acolo, deși era internat, nu se făcea focul și-atunci împreună cu colegul meu am decis să mergem la o gazdă particulară. La ei pe timpul foametei era aceeași situație ca și la noi. Gazda la care am stat n-a suferit așa grozav, precum a fost în cazul meu [...].

Cu mine învățase vreo patru fete și un băiat de la Chișcăreni (acum rn. Sângerei). A învățat o elevă care venise tot de-acolo cu surorile ei și încă alții din satul lor, deoarece în raionul lor încă nu era școală medie.

Acasă veneam (cu colegul meu) de la Cornești în fiecare sâmbătă, 7 km. Iar duminica ne întorceam înapoi. La școală nu scriam, pentru că era așa de frig că nu puteam ține tocul în mână [...], și stăteam îmbrăcați, numai dacă citeai, dar a scrie era imposibil, mâinile înghețau [...].

Norocul nostru că, în gazda la care am stat împreună cu colegul meu, aveam paturile lângă sobă și în felul ăsta ne adăposteam, uite așa a trecut vremea. Foarte cumplită vreme [...].

[...] Tatăl meu murise în timpul foametei în 1947 [...], un frate îmi era în armată, o soră mai mică era acasă, între timp venise fratele meu și fusese demobilizat [...].

[...] Aveam cursul de franceză, pe care eu nu-l făcusem și i-am zis profei să mă înscrie la franceză. Ea a rămas surprinsă: Ты что? Там одни девушки идут![286] Pe urmă am întâlnit-o la universitate, preda germana

[286] *Cum așa? Acolo vin doar fete!* (*rus.*).

[...]. Ea era din Ucraina Apuseană, unde majoritatea erau antiruși [...].

La școală am avut parte de diferiți învățători, și de-aici, și de dincolo de Nistru. Cei mai buni erau de aici, basarabeni, aveau 4-5 clase de liceu, unul chiar avea doi ani de universitate din Iași, făcuse litere [...]. La celelalte obiecte erau de dincolo de Nistru, majoritatea însă erau de-aici, din Basarabia. Erau învățători vechi, formați încă pe timpul țarismului [...]

Am făcut *Istoria*, da știi ce *Istorie* făceam? Fiecare învățător, după ce se făcea ascultarea, ne puneau să citim, la o lecție unul, la altă lecție – altul [...], nu se dădea nicio explicație, nimic [...], uite așa istorie se făcea! În clasa a VIII-a mai ales, în timpul foametei, în școală nu se făcea focul, era atât de frig că nu puteam scrie, înghețа cerneala în călimară, stăteam îmbrăcați așa cum umblam afară [...], se făcea focul dacă aduceam din pădure vreascuri [...], Corneștiul avea pădure [...], focul se făcea însă periodic [...], a fost un an de studii foarte greu [...].

În clasa a IX-a tot n-am avut noroc de lecții de istorie pe măsură [...], venise de la Institutul Învățătoresc de la Bălți doi absolvenți și tot după metoda veche făceam *Istoria* [...]. În clasa a X-a ne-a venit un alt învățător de *Istorie*, fost liceist la Telenești, nu sunt sigur dacă absolvise liceul sau era aproape s-o facă [...], păi el ne ținea lecția așa cum cereau legile, doar că-n clasa a X-a deja toată istoria era politizată [...].

Când eram în clasa a X-a, am avut foarte buni învățători de limbile rusă, engleză și franceză [...], venise profesori de-acum tineri de la universitate [...].

În 1949 am absolvit școala de la Cornești[287] și am fost admis la Institutul Pedagogic [...].

Învățătorul și Cricova [...], și nostalgia după Școala de Agricultură

[...] Apropo, învățătorul acela de istorie din Telenești, evreu, a lucrat la Cricova și când a aflat care e istoria acestei localități a umblat pe la instituțiile de stat, a scris și colectat semnături de pe la oameni și astfel autoritățile au decis să schimbe numele [...], acum se numește Cricova Nouă [...]. Cricova și atât, fiindcă satul era Cricova, da o habă de vreme nu se numea așa [...], am uitat cum se numea în timpul sovietic [...]; după perioada sovietică s-a dovedit că școala a fost făcută din donația unui boier.

[287] „Școala de la Cornești [...] era într-o clădire veche, de cărămidă, foarte frumoasă, de pe timpurile țariste. Au distrus-o apoi". Vezi: Lucia Bacalu, *La aniversare. Nonagenar despre satul său de baștină, Sinești*. Disponibil la: https://expresul.md/2017/08/la-aniversare-nonagenar-despre-satul-sau-de-bastina-sinesti/ (accesat: 18.02.2022).

Studentul eminent

În 1949 am fost admis la Facultatea de Istorie, studiile erau de patru ani. Am absolvit în 1953, fiind eminent. Examenele de stat le-am promovat toate cu note de „5", cum era atunci (nota „5" maximală). Adevărul este că în timpul studiilor nu am fost totdeauna eminent. După anul I am fost eminent, iar la anul II, la limba rusă profesoara mi-a pus nota „4". Nu aveam bursă de eminent, aceasta pare-mi-se îți dădea încă 20% adaos la bursă. În anul III am devenit eminent, însă în al doilea semestru iar am luat un „4". În anul IV am fost eminent în ambele semestre.

Mă temeam la început pentru că nu știam limba rusă [...], cursurile se țineau în „limba moldovenească", chiar și *Istoria Partidului*, ce-i drept, într-o limbă tare pocită. Dar am avut profesori cu limbă română fluentă, mai ales la *Istoria Antică*.

La anul III am avut mai multe obiecte în limba rusă și din ce în ce mai mult ne îndreptam spre cursurile în limba rusă. La sesiunea din anul II, primul meu răspuns în limba rusă la *Istoria Partidului* a fost remarcat cu succes. Mi-aduc aminte că mi-au spus că am răspuns bine! Îmi părea că am făcut o mare, mare cucerire, îmi era frică, deoarece nu cunoșteam limba rusă fluent, ca acum.

Pregătirea de sesiune [...] **în Cimitirul Armenesc**

Când ne pregăteam de sesiunea de vară, învățam în Cimitirul Armenesc; era o liniște nemaipomenită, multă iarbă, era frumos [...], ne căutam un locușor unde era mai liber și învățam [...]. Cimitirului i se mai spune și polonez/catolic. Polonezi erau mulți aici.

Profesorii de la Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău

Am avut diferiți profesori [...]. Din cei mai calificați erau doar câțiva. Ei au finalizat universități în România și-n special la Iași.

Profesori din perioada stalinistă

Prin anii 1930, la Institutul Pedagogic din Tiraspol, pe unii puteau să-i numească șefi de catedră, iar peste două luni – îi deportau.

Mai mulți erau de la Tiraspol care predau istoria. În 1940 a fost deschis la Chișinău Institutul Pedagogic, însă a funcționat un an, după care a fost evacuat la Buguruslan [...]. Acolo au terminat evreii – Roitman și profesorul care ne-a învățat la *Istoria Evului Mediu*.

Am avut un profesor evreu, Coifman. Era cu bagajul făcut, știam de la colegii mei că fusese numit, iar la scurt timp l-au dus [...], așa de furios era regimul.

Literatura antică ni s-a predat în limba rusă. Când profesorul Grinbau a început să ne predea perioada homerică, ne-a spus: Слушайте, как звучит на греческом языке «Илиада»![288] Și începea limba greacă cu „Iliada". L-am ascultat cu plăcere, deși nu posedam bine limba rusă [...].

Arheologia am făcut-o de-abia în anul III. Era un cercetător în etate de la Baza Moldovenească a Academiei de Științe a URSS, Smirnov[289], care ne-a predat-o în fugă, iar practică arheologică nici nu era.

Un alt profesor foarte bun de care am avut parte era un evreu și a terminat Liceul de la Tighina. Institutul Pedagogic însă l-a terminat în evacuare la Buguruslan, unde fusese evacuată instituția. Poseda limba română la perfecție și ne-a predat la superlativ *Istoria Evului Mediu*.

Istoria Uniunii, *Istoria Universală* am ascultat-o în limba rusă la Korolev. Acesta absolvise facultatea la Moscova și era specialist pe *Istoria Modernă* și *Istoria Contemporană*. Preda toată *Istoria Universală*. El ne-a predat totul (și cursurile speciale, și celelalte) în limba rusă. Limba însă deja o posedam și nu-mi era frică că n-o să pot face față lucrurilor, răspundeam deja [...].

Un altul, care ne-a predat *Istoria Partidului*, a fost Kiricenko. Acesta avea o limbă total transnistreană.

Uite asta a fost soarta Basarabiei, vai de capul ei [...].

Timp pierdut

După mine, cel mai mult timp îl pierdeam la obiectele despre partid – *Istoria Partidului*, după aceea era *Economia politică*, *Filosofia*, cu materialismul dialectic și materialismul istoric. Erau atât de politizate [...], prin intermediul lor se demonstra superioritatea regimului politic sau că în Vest domina exploatarea, criza și șomajul, aici, în schimb, așa ceva nu era [...].

Limba rusă

Eu venisem de la țară și nu prea o știam [...]. Când am răspuns la seminar prima dată în limba rusă, mi s-a părut că am făcut o cucerire extraor-

[288] *Ascultăți cum sună „Iliada" în limba greacă!* (*rus.*).

[289] Gheorghe D. Smirnov (1903–1978), arheolog. În anii 1940 – începutul anilor 1970, G.D. Smirnov a coordonat cele mai importante investigații arheologice din Moldova sovietică. Vezi: *Arhiva Națională a Republicii Moldova*, F.P. 3330, inv. 1, d. 59, 10 f.; d. 66, 30 f.; d. 151, 2 f.

dinară, pentru că nu o știam, dar nu m-au tradus niciodată. În tot cazul, am avut colegi (evrei) care la seminar la *Istoria Partidului* (apoi și colegul meu) vorbeau în „limba moldovenească".

Era unul Kanițchi care traducea, avea o pregătire foarte bună și făcea o traducere extraordinară. Am fost într-o grupă mare, de vreo 30.

Am început să cunosc rusa mai bine prin anul III, până atunci însă mă confruntam cu mari dificultăți. Manualele lipseau, chiar și cele de limbă rusă erau doar câte unul venite din or. Gorki, Moscova, sub formă de donație [...]. Acestea erau la catedră și acces la ele nu prea aveam, dar trebuia să cunoaștem rusa [...]. Aveam evreii care venise din evacuare și ei știau limba rusă. Colegul meu din sat, la fel, cunoștea rusa bine, fusese evacuat împreună cu familia prin Kazahstan și acolo a învățat-o. Mama lui știa limba rusă foarte bine, grație faptului că făcuse școala pe timpul țarismului. Atunci școala se începea din clasa I cu limba rusă. În satul de unde sunt originar știu patru femei care au învățat limba rusă la țarism, restul nu prea [...].

Obiecte și profesori plictisitori

Am avut profesori și de dincolo de Nistru, mai slabi [...]. În primul rând, nu cunoșteau bine limba română [...]. Orele de *Istorie a Uniunii*, nemaivorbind de cele ale *Istoriei Partidului*, ne provocau o senzație de respingere, nu doar că era *Istoria Partidului* (de care nu știam noi ce mâncare de pește este), dar de cine o preda [...]; Kornițov, după nume, pare să fi fost rus, dar, de bine de rău, știa limba, adevărul, foarte pocit, așa cum o vorbește un țăran totalmente necărturar [...]. Perioada cea începătoare cu lucrările lui Lenin era foarte plictisitoare [...].

Istoria Partidului am făcut-o doi ani, ore teoretice și seminare [...], la ele trebuia să facem conspect! Pierdeam o mulțime de timp cu ele, și ce era de conspectat? Lenin? Cel mai greu și complicat pentru noi era *imperialismul* și *impercriticismul*! Nu ne descurcam, totul era în limba rusă, trebuia s-o știm, nu aveam manuale; totul învățat din conspect, la bibliotecă era un singur manual pentru toată grupa. Ei ne predau moldovenește, adică într-o limbă pocită, or, la Institutul Pedagogic totul se preda în limba moldovenească, cel puțin la anul I și II.

Moartea lui Stalin: sfârșitul lumii

Era 5 martie [...], Stalin încă nu murise, dar au început să anunțe despre agravarea stării sănătății lui [...], era de-acum inconștient, nu mai pu-

tea să vorbească. Se transmitea un fel de buletin despre starea sănătății „Marelui Stalin", până când s-a anunțat deja decesul [...]; toți eram copleșiți [...].

Aveam un profesor evreu de *Filosofie*, Șlaen [...]. Deși avea liceul terminat la români, preda cursul de *Istoria filosofiei* în limba rusă din cauza că fusese unite grupele: de istorie, filologie și filologi ruși [...]. Când ținea el cursul, era și înmormântarea lui Stalin [...]. I s-a oprit un nod în gât, nu mai putea vorbi și noi de asemenea [...]. Era sfârșitul lumii, o tragedie întreagă. Seara, la intrare în Parcul Pușkin (așa se numea Grădina Publică „Ștefan cel Mare"), se afla o namilă de statuie dedicată „Marelui Stalin" [...], o coadă lungă, depuneri de flori și-un plânset pe-acolo [...]; domina o mâhnire totală, o durere care se suprapunea cu starea de sfârșit de lume [...]. Mergea lumea, când s-a terminat torentul ăsta, lumea era buimăcită [...].

La momentul funerariilor care urmau să se desfășoare începând cu ora 12, sirenele trebuiau să dea semnale, totul se oprea din mișcare [...], noi am oprit prelegerea, împreună cu profesorul noi eram afectați enorm [...].

Nu știu de ce și noi eram implicați în această tragedie [...], fusese atât de mult zeificat, știam pe de rost cele десять сталинских ударов[290], începând cu deblocarea Leningradului, operația Iași–Chișinău și tot așa mai departe [...].

A fost o perioadă urâtă, chiar șefii cei mari de la Moscova se întrebau ce vor face fără Stalin, – Malinkov, Beria, Hrușciov, pe de altă parte [...], nu-mi amintesc exact, dar toți vorbeau despre сила партии в твердых руках[291]. Atenționau că pierderea era mare, dar trebuie să se încurajeze, țara trebuia să prospere, în felul acesta încercau să îmbărbăteze poporul pentru a face să nu piardă cumpătul, curajul etc.

Angajarea la facultate

După absolvire, chiar de la bun început am fost programat pentru facultate. Examenele de stat le susținusem toate pe „5" și aveam diplomă de eminent. M-au repartizat la Catedra de istorie universală. Șef de catedră era N. Koroliov.

---

[290] „Zece lovituri staliniste" (*rus.*) – terminologie militar-politică utilizată în timpul vieții lui I.V. Stalin, care identifica cele mai importante zece operațiuni ofensive, inclusiv operația Iași–Chișinău, ale Armatei Roșii în anul 1944. Aceste operații au fost enumerate de însuși Stalin pe 6 noiembrie 1944, în cadrul discursului cu ocazia aniversării a 27 de ani de la Revoluția Bolșevică. După moartea lui Stalin, sintagma a fost simplificată – „10 lovituri".

[291] Forța partidului în mâini forte (rus.).

La începutul carierei profesionale

Mi-a fost foarte greu pentru început, fiindcă știam mai bine *Istoria Modernă* decât *Istoria Antică*, pe care o uitasem de-a binelea și trebuia s-o iau de la zero. Țin minte că eram trei colegi care ne pregăteam: eu și doi evrei. Unul era consătean de-al meu, altul orășean de-aici. Și fiind noi tustrei [...], hai să ne aducem aminte ceva din istorie, ce ținem minte. Să luăm o dată istorică. De exemplu, răscoala lui Spartac. Ne-am sucit noi, ne-am sucit, dar niciunul n-a ghicit anul răscoalei, fiind la anul IV de-acum [...]. Cel mai aproape dintre noi trei a fost Kalnițki, cu care eram la curs [...].

În felul acesta a trebuit s-o încep de la zero.

A fost foarte, foarte complicat. În grupele în care se preda în „limba moldovenească" era mai simplu, dar trebuia să predau *Istoria Romei* la cursul seral, unde erau maturi. Ei ascultase *Istoria Orientului* și *Istoria Greciei*, dar nu audiase *Istoria Romei*. Cursul era destul de mare, în jur de 50 de ore, plus seminare. Celor de la seral trebuia să le predau în limba rusă, pe care n-o posedam într-atât ca să țin cursuri. În tot cazul, un an mi-a fost extrem de greu pentru a putea asimila materia, dar și limba rusă, pe care n-o cunoșteam la nivelul cerințelor. Era și o normă considerabilă de prelegeri și seminare, 800 de ore la un număr uriaș de studenți. Adică, era o normă didactică pentru un om cu experiență bună, dar pentru un începător, a fost foarte complicat. Trebuia să stai și să te pregătești, mai ales în două limbi, și pe una care n-o posedai bine, mă simțeam foarte stingherit la grupa în care trebuia să duc orele. În grupa serală erau persoane mai în vârstă decât mine, oameni cu experiență, care lucrau în diferite domenii, printre ele era și o profesoară de educația fizică, care a vrut să facă cursuri serale și a ales *Istoria Antică*.

Primul an a fost foarte complicat, al doilea an de-acum îmi venea mai ușor. Acum mă gândesc eu – ce norme didactice ne dădeau ei, la un începător?

Îmi mai găsise încă pe lângă *Istoria Antică* și *Istoria Angliei și Franței de la Antichitate până la contemporaneitate*. Trebuia să parcurg istoria Angliei și Franței, două țări cu o istorie bogată, în două limbi (rusă și română). Istoria acestora se preda la grupele de filologie, care învățau limba franceză și limba engleză, eram la anul doi de activitate. Începuturile erau foarte complicate [...].

Mai lejer după vreo 5-6 ani de predare

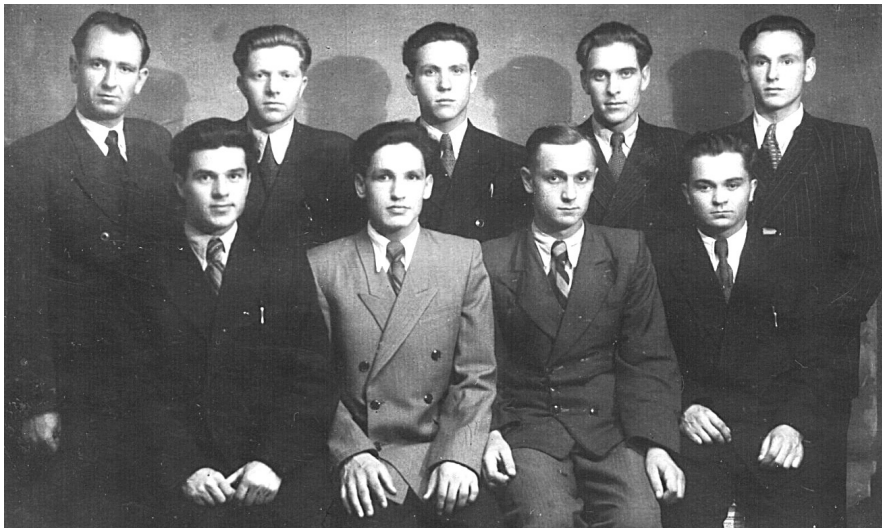
M-am simțit mai lejer și mai stăpân pe situație după vreo 5–6 ani de predare, dar până atunci era obositor și suprasolicitant. Plus la aceasta, începând cu anul 1956, trebuia în fiecare an să plecăm cu studenții la munci agricole, o lună de zile, de la 1 septembrie până la 1 octombrie. Și eu, și Drachenberg, și nu numai [...], le dădeam un curs și mergeam într-un colhoz, într-un sovhoz și chiar la fabricile de conserve. Am fost la trei fabrici de conserve. La Glinoaia, într-un orășel unde erau foarte mulți pușcăriași, unde chiar locuiau după ce trecuse pușcăria, era foarte periculos. Fabrica de Conserve „Mikoyan" în perioada ceea era RASSM; de două ori am fost la fabrica ceea, în 1959 și pe urmă, în 1963. Pare-mi-se, după asta mai fusesem când eram decan. Am fost și la Ungheni, uite așa perindam [...].

ANEXE[292]

Anexa 1. Student în anul I, 1950

[292] Surse iconografice: arhiva familiei Potlog.

Anexa 2. Alături de colegii de facultate, 1951

Anexa 3. Vinieta absolvenților Facultății de Istorie și Filologie (Secția Istorie) a Institutului Pedagogic Moldovenesc de Stat. Promoția anilor 1949–1953. Rândul 1, sus, al 11-a din stânga: Vladimir Potlog

Fragmente din monografia: Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Profesorul Vladimir Potlog (1927–2022): povestea vieții. Studiu de istorie orală* / Redactor științific: Liliana Rotaru, Chișinău, Lexon-Prim, 2022.

„POLITEHNICA NU AVEA TIMP DE DESCĂRCAT VAGOANE!”

Ștefan Prisac s-a născut la 2 ianuarie 1949, în s. Antonești, rn. Olănești (actualmente Ștefan-Vodă). A absolvit Institutul Politehnic „Serghei Lazo” din Chișinău (1975) la specialitatea „electrificarea agriculturii”. Interviul a fost realizat la 27 iunie 2021. Cu anumite completări, pe parcursul intervievării, a venit și soția sa, Maria Prisac, ale cărei informații le-am inclus tacit în corpusul textului.

Educați în spirit baptist

În familie am fost educați în spirit baptist [...], la masă când ne așezam, tata binecuvânta masa [...]. Adunarea baptiștilor din Antonești se afla în locul unde era Lăptăria, acolo a fost o casă frumoasă cu flori de grădină, dar, pe urmă, le-a fost luată. Nu le-au dat voie [...]; aveam pe atunci vreo 13 ani. Erau persecutați, prin anii 1955–1956 [...]. Pe urmă, acolo au făcut Dom Pionierov[293] și copiii se duceau acolo [...], iar baptiștii se întruneau la nenea Arseni Banari, peste drum, în casa lui. Nu se aninau (de ei), că era casa lui [...]. Acolo au făcut bazin de botez [...]; în casa cea mare era adunare și era *bâcșită* cu oameni [..., peste râpă, la Mișa Midrigan; s-au dus deja hăt încoace, pentru că nu încăpeau [...]. Aceea deja au făcut-o ei,

[293] Casa Pionerilor (*rus*.).

dar era înregistrată după nenea Mișa, pentru că tot nu le dădea voie [...]. În perioada ceea aveau mulți copii, la care erau 8, la alții iar, la nenea Mișa erau 10, mulți copii erau [...]. Tanti Naghia a lui nenea Nică avea medalie de aur de „Mamă eroină". Cred că adunarea a prins un pic la bani, era de-acum altă perioadă și au hotărât să facă o biserică mai mare[294] [...].

Bunelul Arion

În familie, cel mai înțelept îl consideram pe bunelul Arion, el a fost și în pușcărie [politic], a fost prizonier la nemți, în 1917/1916. A stat un an sau doi în Germania, ca prizonier [...]. Spunea că trăia bine, dar el stătea unde erau animalele, în grajd [...].

Educația în familie

Nenea Arion ne povestea semnele de pe cer, ne povestea ceva [...]. Dar mai și suduia cu: *păhărușul vostru!* Sau: *S*ă veniți de-a oul roșu când va fi Paștele joi! Tata, Simion, a învățat foarte bine, dar n-a avut tată și l-au luat de suflet în Olănești [...]. L-au luat de argat, nu ca să învețe; nu aveau oamenii ceea copii și nu avea cine le înhăma căruța, spunea tata că-l obijduiau, nu-l hrăneau, îl băteau, mai mult era argat [...]; mama lui, bâta Marica, avându-l pe Nicolae mic, fratele tatei, s-a măritat după Grib, iar el a rămas [...] și a stat la Olănești vreun an [...]. Tata a mai avut un frate, de la Grib, care a murit pe front [...].

Tata îmi spunea că primul învățător în sat a fost unul Paruta, român, și avea doi băieți, așa de tare lucrau băieții ceeia [...], după aceea nu mai știu cine au fost învățători; școala era mică (era în locul unde e grădinița, „Concordia"), de tot erau trei clase [...]. Paruta acesta cred că era de clasele primare (4 clase) [...]. Mama a terminat două clase, nenea Colea – două clase, dar așa s-a dus și a învățat de felcer de animale; tăia, steriliza porcii [...], s-a dus și a spus că are patru clase în loc de două, și așa a învățat de veterinar [...].

Un rol educațional esențial în familie l-au avut părinții. Tata ne lua cu dânsul și lucram împreună și ne spunea – iaca așa, așa (trebuie de făcut) [...]. M-a învățat cum să altoiesc un copac, via cum să o îngrijesc etc. Am împletit cu el la panere, dar ca să le împletești trebuie să strângi mlajă, dar n-am avut timp să strâng lozie [...]. Ne punea la citit. În casă aveam o *Biblie*

[294] Astăzi s. Antonești are oficial două lăcașuri sfinte, creștin-ortodox și creștin-baptist, care reprezintă patrimoniul localității. Ultimul a fost construit cu susținerea comunității baptiste în anii 1990.

foarte veche, citeam [...]. Tata tare multe pilde ne dădea din *Biblie,* pilde educaționale. În familie se citeau fel de fel de cărți, îl aveam pe Eminescu, pe Creangă [...]; Lenin, Karl Marx erau *obeazatelnîe*[295]! (râde). În cărțile de școală era despre ei [...].

Eram patru băieți (Pavluța, eu, Andrei și Slav) și ne educam unul pe altul! Ne luam unul la altul *oghelile*[296]; cine reușea și se trezea primul, acela se încălța! Cât am fost mici, am dus vaca la păscut [...], mama zicea că, dacă nu aveam vacă,muream de foame![297] Făcea lapte cu miez de șioclej[298] [...].

Radioul și televizorul

Radio mai ascultam, dar era numai radio de perete. Mama când și o vedeam asculta la *radiolă* „Europa Liberă" [...]. Avea un unchi, nenea Andrian Malancea (frate cu nenea Arion), care a fost în Sfatul Țării [...], primul radio era la el [...], ea mai asculta „Micul Samaritean", [...], care înainte era la „Europa Liberă".

La radio atunci se transmiteau cântece populare – *Mărioară, Mărioară* [...], și-apoi: *Măi Volodea dealu-i mare*!, atâta bucurie avem când ascultam piesa *Lumina*! Mai era «Пионерская зорька»[299] pentru copii/elevi. Și atât. Altceva nu era!

Dimineața la 7 era *fizzareadka*[300] și la 11:00 era *proizvodstvennaia*[301], pentru cei de la lucru se transmitea, când auzeam *proizvodstvennaia ghimnastica* mă gândeam că încă nu mi-am făcut lecțiile, pentru că învățam după masă. În URSS, la ora 11:00, la uzine, fabrici, toți *lepădau* lucrul și făceau gimnastică. Era pare-se 15 minute sau jumătate de ceas [...]. Se considera că jumătate de zi deja s-a lucrat! La cei de la sapă așa le mai trebuia gimnastica asta. La sat noi numai râdeam de asta! Era și prin jurnale, gazete, fotografiat, unde vedeam cum se promova gimnastica.

---

[295] Obligatorii (*rus.*).
[296] Obiele (*reg.*).
[297] Despre foametea de la Antonești, a se vedea: Alexei Vakulovski, *În gura foametei. Mărturii ale supraviețuitorilor,* București, Editura Tracus Arte, 2013, 263 p.; Ion Valer Xenofontov, *Foametea în memoria individuală și colectivă*. În: Enciclopedica. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice, nr. 1 (8) 2015, pp. 100-102.
[298] Cioclej (*reg.*).
[299] Emisiune zilnică pentru copii, inițiată în URSS la 19 aprilie 1925. Inițial se numea «Радио-пионер».
[300] Gimnastica (*rus.*).
[301] De producție (*rus.*).

Televizor am avut atunci când ne-am mutat în casă![302] Da acasă (la părinți) n-am avut! Ei (părinții), când au avut televizor, noi de-am' nu eram acasă! La badea ne duceam la televizor, în general televizoare erau puține în sat! Prima dată televizor a avut un învățător, și mai era un televizor la fermă! Ne-am dus cu școala la fermă să privim televizorul!

Munci

Primăvara lucram la rărit răsărita, toamna la cules poama [...]. La toți este dat loc sub soare și toți trebuie să trăiască [...]! Viața te pune la lucru [...].

Învățătorul

Învățătorii erau cel mai bine pregătiți! Bacalov, Chiril, învățătorul, fratele lui Bacalov, pe urmă s-a dus în România [...]. Primul învățător mi-a fost Dumitru Imanuilovici Spatari, și-apoi a fost una străină, apoi Nina Ivanovna, așa până în clasa a IV-a. Maria Andreevna (Vaculovschi) era bibliotecară.

Disciplina școlară

(În școală) se punea accentul pe disciplină. Purtarea să fie bună! Elevii nedisciplinați erau scoși în fața clasei; uneori mai aninai și câte o vargă, dar varga era așa, de frică numai! De urechi trăgeau, da nu prea tare [...]. Ursul la deal – te apuca de păr și te întindea!.. Erau unii care învățau așa rău că îi scoteau la tablă și le ziceau: *Hai, zbierați,* că totuna tâ*lk din voi nu-i!*

Ne era totuna

Am fost deodată octombrel, și-apoi pionier, mari emoții nu-mi aduc aminte, ca un copil. N-am avut emoții pentru că ai noștri (părinții) erau baptiști și erau împotrivă. Și nouă ne era totuna!

Științele umanistice

Științele umanistice le-am învățat la Olănești deja, aici[303] numai istoria am învățat și geografia.

Biblioteca

Manualele toate erau particulare, le cumpăram, nu era bibliotecă pentru școlari, biblioteca era doar cu literatură artistică. Așa și a fost până hăt

[302] În 1972 (*n.n.*).
[303] Adică, Antonești (*n.n.*).

încoace! Erau multe cărți vechi în pod, să vezi ce scris frumos era în ele! Limba era urâtă, special o făceau să fie „moldovenească", nu românească. Era foarte *stâlcită* [...].

Pregătirea ideologică

La noi n-a fost *Zarnița*[304]! Se făceau parade la 1 Mai, 7 Noiembrie, se organizau mitinguri. Despre Lenin se vorbea în toată ziua!

Vestimentația de după război

După război, nu aveau cu ce se îmbrăca. Purtau terfele celea pe dânșii care erau cusute pe cusut! Hainele erau foarte vechi. O dată în an ne cumpărau pantaloni, care dovedeau să se roadă, pentru că mergeam să ne dăm de-a lunecușul! (râde). Bunelul avea cârpală peste cârpală și când mergeam la școală, bunelul așa ne spunea: *S*ă fie cârpală peste cârpală*, dar să fie curată și să fie cusută!* Noi nu cârpeam colțunii că nu-i luam, aveam obiele, când eram mici, mama ne cumpăra șosete; ei, da dacă le încălțam odată! Obielele erau făcute din ce se nimerea, din șfartuhuri[305], pantaloni răi [...] de încălțat și înfășurat te învățai singur, de două ori te rodea și te învățai [...] în armată erau unii care nu știau a înveli picioarele în obiele [...], eu în armată n-am avut obială murdară!

Lunea [...] zi grea

În toată lunea se făcea *lineika*[306], îi scotea pe păduchioși, care n-aveau uniformă, care n-aveau guleraș, care era zoios, care întârzia! (Maria Prisac).

Geantă școlărească și jocurile copilăriei

Am avut geantă școlărească, și-apoi m-am săturat de geantă și am rugat-o pe mama și mi-a făcut o traistă! Geanta trebuia dusă în mână, da traista o atârnam în gât! Mâinile erau ocupate cu praștia! (râde). Eram băieți [în familie], și în mahala numai băieți eram! Aveam arcuri, pistolete, *aftomate*[307] [...]. La lutărie erau borți, noi ne ascundeam ca în tranșee, ne dădeam pe pantaloni de-a lunecușul în loc de sanie [...]. Pantalonii îi făceam șiușiuleț![308]

---

[304] Jocuri militar-sportive (*n.n.*).
[305] Șorțuri (*reg.*).
[306] Aici: careuri (*n.n.*).
[307] Automate jucărie (*n.n.*).
[308] Zdrențuiți (*reg.*).

Hrana

La școală nu ne hrăneau, după clasa a II-a, a III-a, a IV-a – ne ofereau lapte, câte un pahar! Era afumat! Îl fierbeau în *castruli*[309] mari de aluminiu și nu reușea să se fiarbă, laptele trebuie să-l fierbi în fontă [...]. Era veșnic afumat și nu-mi plăcea, și-apoi nici fără pâine nu-mi plăcea!

Călimara

Vai de haina ceea unde puneam călimara. De obicei, o puneam în buzunărel. Puteam să o punem în geantă, dar uneori ne mai băteam cu geanta! Când veneam de la lecție, mai aruncam când cu geanta, când cu traista și se mai vărsa, cu ce nimeream. Care băiat nu se bătea, curgea călimara ceea?! Cerneala o luam din *bunghi* așa, *bunghii* cea îi vopseai și turnai în șip (flacon), din șip turnai în călimară. Călimara, dacă turnai în ea, îți ajungea o săptămână-două, se împuțea în călimară și nu înțelegeam de ce se întinde! Deodată, când puneai cerneala, se scria frumos [...].

Învățătorii fără „subsidii" din partea părinților

N-aveau bani oamenii, învățătorii nu aveau dreptul să ceară de la părinți, nu luau o copeică! Absolut nimic nu se lua de la părinți [...].

Statutul învățătorului în sat

Pe vremea ceea, învățătorul era considerat primul om în sat! Era exemplu pentru sat [...]. Eu mă uitam la el ca la Dumnezeu! Credeam că nu mănâncă mămăligă, cartofi fierți, nu merge la WC, nu vorbește prostii, este om ideal!.. Și nu se îmbată! (Maria Prisac). Tata îmi spunea că învățătorul meu bea, dar eu nu l-am văzut beat, poate și așa a fost! Se vede că cinstea el – Dimitrie Imanuilovici! A murit cu motocicleta, s-a ucis [...]. Și învățătoarele beau [...].

Atitudine ca față de feciori de baptiști

Se făceau diferențe, care era copil de învățător – mai bine învăța! Da noi așa, care și cum! Față de noi aveau atitudine ca față de feciori de baptiști, nici acolo, nici încolo, drept că noi nu le cam dădeam voie să-și bată joc de noi! De asta, la unele obiecte, din „3" nu ieșeam. Și când m-am dus la Olănești, am început să am toate notele bune! De exemplu, erau fel de fel de cercuri, dar noi nu aveam acces la ele tot timpul, nu aveam trecerea

[309] Cratițe (*rus.*).

cuvenită, pentru că nu eram într-o anumită categorie socială! Să nu iasă mari specialiști dintr-înșii [...]. Să nu influențeze asupra celorlalți, ca să nu-i atragă și pe ceilalți [...], de asta îi înlăturau (marginalizau) [...].

Clasa a X-a și a XI-a le-au terminat împreună

Clasa a X-a și XI-a le-au terminat împreună! S-a anulat legea să nu învețe 11 clase, doar 10. Și am terminat și cei dintr-a 10-a și cei dintr-a 11-a. Ne-am dus mulți (la facultate)!.. de nu erau bucuroși, erau 10 pe un loc; aveau de unde alege, uite așa! Au fost și medaliști; când am terminat, au fost cinci sau șase clase, eram 34 de copii în clasă, în Olănești, și aici la fel! Au fost clase de antoneni și clase de purcăreni la Olănești.

Vestimentație școlară

Dacă fetele aveau vestimentație școlară obligatorie, atunci băieții – nu! Celor de la Copceac li se zicea *bortari*, cei de la Olănești se temeau să ne zică ceva (de genul acesta), pentru că îi *bocăneau*[310] antonenii [...]. Când am învățat eu, Olănești ul era centru raional.

Manifestări naționaliste

Prima dată am auzit despre manifestări naționaliste atunci când m-am dus la Tiraspol. Am auzit că a fost răscoala studenților. În 1967 a fost, când au mutat tancul [...]. În Parcul „Pobeda" erau foarte mulți (tineri) și s-au bătut. Îmi spunea femeia ceea, la care stăteam, ce se întâmpla în Tiraspol[311].

Învățătorii

(La Olănești), învățători erau la toate obiectele. La *Geografie* era Vasili Cozmovici [...]. Din Olănești îi știu – Stepan Ivanovici, directorul de școală. Ceban a fost educator, nu ne-a învățat, el era de limba moldovenească. Era deosebit cel de fizică, pentru că venea la lecție și punea mâna sub barbă și întreba lecția, noi eram 34, dintre care numai opt băieți și restul fete. Se uita în jurnal, ieșea o fată și-i spunea: *Hai, fetițo, spune!* Dar dacă ele erau foarte tare speriate, învățau lecțiile pe de rost. Și ieșea (una), stătea la

[310] Băteau (*reg.*).

[311] Despre ciocnirile de la Tiraspol din 24–25 aprilie 1967 între tineretul din oraș și studenții de la Institutul Pedagogic, a se vedea: Igor Cașu, *Violențe etnice la Tiraspol în anii '60*. Disponibil la /adevarul.ro/moldova/politica/arhivele-comunismului-violente-etnice-tiraspol-anii-60-1_50bd412e7c42d5a663c9330d/index.html (accesat: 27.09.2021).

tablă; el cu spatele la ea, se uita la noi în bănci și nu spunea nimic, ceasul întreg de fizică, și întreba:

- Ai spus tot?

- Tot!

- Treci la loc – „2”!

Altă fetiță spunea tot ce era scris în carte [...]. Și-și aducea aminte:

- Gata?

- Gata!

- Treci la loc – „2”!

Cum o asculta, nu știu! Eu stăteam, cum era masa, n-am avut obicei în școală să stau în urmă, pentru că eram mai jos și stăteam primul sau în a doua bancă! Eu fiind înainte, mă gândeam că o să-mi pună și mie „2”. A mai întrebat vreo câteva fete și a trecut la băieți. A început să răspundă colegul meu Vologhea a lui nenea Ifrim; spunea și acela povești, el mai rău ca fetele celea a răspuns, dar i-a pus „3”. A doua sau a treia lecție mă scoate pe mine, eu deja înțelesesem politica, la dânsul să nu mănânci mult la *borș*, lui nu-i trebuia să vorbești mult. M-am dus la tablă, am scris formula, am explicat-o și-i spun: *Gata! Treci la loc – „4”!* Am înlemnit, și ceilalți toți! După aceea mă întâlneam cu el în Ștefan-Vodă... Am început a primi note de „4”, „5”, la *Fizică* luam note bune; Vologhea știa mai bine, el lua doar „5”, dar eu eram strengar la ale mele, nu ascultam. La matematică eu eram mai bun ca Vologhică. Astronomia o știam foarte bine. Peste un timp, fetele au început să facă gălăgie – de ce numai pe noi ne întreabă (pe ele, adică)!? Era o lecție consacrată căderii libere, balistica; trebuia să socotești sub un unghi oarecare, care înălțime, să socotești acasă și să aduci graficul. Eu am socotit și am pus punctele la nu știu câți metri, n-am unit-o cum zboară piatra, dar cum computerul o face. Profesorul vine la mine, el controla tot ce dădea pe acasă, controla imediat ce intra în clasă. Și zice: *Da la tine, băiete, nu-i drept, oare bolovanul așa zboară?!*

Țin și acum minte. El pe urmă a fost profesor la Ștefan-Vodă la *uciliș-ce*![312] Noi învățam foarte bine [...].

Din școală îmi era interesant și voiam să știu multe. În școală mi-a predat Victor Fiodrovici. El era cam *rezkii*[313], supărăcios [...]. Ne-a predat *Geometria*, *Matematica*, *Fizica*, la început se încreștea și așa caraghios era, și-apoi ne-am dat și noi cu el. Liusea nu-l știa, când a venit prima dată a

[312] Școală profesional tehnică (*rus*.).

[313] Aici: brutal (*rus*.).

bufnit în râs, și eu îi zic: *Taci Liuse, cap' acuș o s-o anini*! Lui nu-i plăcea copiii să fie neascultători, dar oricum era gălăgie la el la lecții, dar iată Maria Ivanovna (profesoara de *Chimie*), nu făceai un pas [...]. Victor Fiodrovici ducea *Algebra* [...]. Odată am fost la păscut vacile și nu am reușit să-mi fac temele, vin și-i zic lui Vologhea:

- *Da-mi să copii!* Îi zic: *Dar la tine nimic nu-i corect*!

- *Taci,* măi, ți-am dat să copii, și încă nu-ți place!?

Numai am terminat și intră învățătorul, la mine:

- *Ia arată!* Mă apucă de urechi: *Hî, ai copiat?!*

- *Am copiat, dar n-am ce face!*

- *De ce ai copiat, nici nu trebuia să copii atunci!* Și m-a tras de ureche! (râde).

Influențe în formarea personalității

Pe mine m-a influențat mult literatura, personalitățile din literatură! Am început să citesc din clasa a II-a. M-au influențat cărțile lui Jules Verne[314].

Pe baptiști nu-i primeau la instituții superioare

În perioada ceea, pe baptiști nu-i primeau la instituții superioare! Ei nu se duceau, învățau *tokari*[315], *svarc*șici[316], fetele – croitorie, dar să capete studii superioare, nu era așa ceva! Acum ei sunt primii (la multe), dar atunci nu-i primeau!

Și pe vremea ceea, noi nu știam, dar mergea dosarul din urma noastră, la fiecare! Oricine avea dosar, dar noi nu știam! Când ne-am dus la serbarea secerișului la baptiști cu Marusea[317], eram student, dar și cu Vitalie[318], mititel, și a doua zi m-a și chemat președintele de colhoz că eram la practică. El:

- *Ce ai căutat? Să vedem! Da tu știi că eu îl știu pe partorgul*[319] *de la institut? Iar partorgul* mi-a citit *Istoria Partidului*, mă știam bine cu el. Și îi spun:

- *Îl știu!*

---

[314] Jules Verne (1828–1905), scriitor francez, considerat părintele genului literar al ficțiunii științifice.

[315] Strungari (*rus.*).

[316] Sudori (*rus.*).

[317] Soția (*n.n.*).

[318] Feciorul (*n.n.*).

[319] Conducătorul organizației de partid (*rus.*).

- Și eu îl știu și îmi pare că o să-i spun!

- Spuneți-i!

Puteau să te elimine, să-ți găsească altă pricină și să te alunge (de la universitate)!

La facultate

Faptul că proveneam din baptiști nu a jucat (mare) rol, pentru că nu dovedea dosarul să vină până dădeai examenul! Eu am încercat să intru la facultate până la armată. Când ne-am dus, era Medicina[320], Politehnica, *Selhozul*[321] și Universitatea. Politehnica de abia se deschisese în 1964[322]. Eu am încercat în 1966 și nu m-am mai dus în altă parte. Politehnica e desprinsă de la Universitatea de Stat. *Selhozul* a fost *umflat*, pentru că toți de la sat s-au dus la *Selhoz*, la fel și Politehnica.

Pregătirea pentru admitere

Pentru admiterea la facultate ne pregăteam din cărți, nu din manualele școlare. Aveam la matematică – Antonov, fizica – «Поступление в ВУЗ», da la limbă trebuia să scrii compunere – trebuia să fii hâtru la cap.

Admiterea

Am decis să merg la facultate demult, încă de pe când învățam la școală [...]. După ce n-am intrat, am lucrat un an și după armată; la cei care au făcut armata, din nota generală le mai scădea o unitate. Concursul era foarte mare. În grupă eram 10 băieți cu armata făcută și 10 fără [...]. În armată aveam manual din care mă pregăteam.

Trebuia să dai examen scris la matematică, oral la matematică, fizica și limba moldovenească (compunere). Am susținut bine, dar nu țin minte, nu ne-au spus notele la limbă [...], pentru că am plecat, am mers acasă și am primit invitație la facultate [...], am primit „4" la scris, „4" la matematică (oral), și-mi pare că „4" la fizică. Pe un loc erau 4-5 persoane. Din toate instituțiile, cel mai mare concurs era la Politehnică. Era o instituție de învățământ prestigioasă, numai medaliști erau admiși mai lejer. Era electronica, informatica la energetică [...]. M-am dus la facultate în 1968 [...].

---

[320] ISMC (*n.n.*).

[321] Institutul Agricol „M.V. Frunze".

[322] Об организации Кишиневского политехнического института: Постановление Совета Министров СССР, nr. 209 от 13 марта 1964 г. În: Собрание постановлений Правительства СССР, 1964, nr. 4, art. 30.

„Primăvara de la Praga”

Eram în armată, stăteam gata pe alarmă [...], în orice moment trebuia să luăm armele și să mergem la înregimentare (*postroenie*) [...]. Eu m-am eliberat în iunie sau la sfârșitul lui mai 1968. M-au oprit să mă duc în *golubaia divizia*[323], care se forma primăvara și mergea la țelină![324]

Am ascuns toți permisurile

Șoferii trebuiau să se ducă la țelină, făceau *uborka*[325] la grâne [...], armata era cea mai ieftină [...] și noi am ascuns cu toți permisurile ca să nu ne trimită, le-am trimis acasă, noi n-am slujit șoferi, da ei aveau pretenție că ne-au învățat șoferi, mare pretenție nu era că tot pentru *selskoe hozeaistvo*[326] învățam [...]; când slujeam s-a terminat *srokul*[327] de trei ani și s-a trecut numai la 2. Alții mai slujeau încă câte o bucată de an. Vecinul Pavluța a slujit din mai până la Anul Nou, a fost șofer. Și a venit unul din știab[328] să ne spună: *Mâine la postroenie*[329] [...]. Noi ne găteam, schimbam hainele [...]. Acela vine: dacă voi până mâine nu ascundeți permisurile, o să vă ia la țelină, încă jumătate de an o să mai slujiți. Trebuia să ne formeze undeva o divizie de mașini, să ne trimită. A doua zi, noi, gătiți, că ieșeai la poartă și nu mai intrai înapoi; ai ieșit, la revedere, îți dă autobuz și te duci la Moscova, până la care era de mers 30 minute. Am ieșit și au început să numere – *Prisac, afară din stroi*[330]*! Permisul unde e?*

- Nu-i!

- La dreapta și în cazarmă!

Da înainte de asta ne luase livretele militare să ne înregistreze, pe care nu mi l-au dat, fără de care unde puteam să plec? În Moscova, unde era control la tot colțul? Și ne-am dus, apoi încă vreo 20 de zile nu am făcut ni-

---

323 În argoul ostășesc, astfel erau numiți militarii demobilizați ce urmau să fie încadrați la *desțelinirea* pământului din Kazahstan (*n.n.*).

324 Mișcarea tinerilor din toate republicile sovietice organizată sub formă de „activitate patriotică”, la munci sezoniere în Kazahstan și Siberia. Soldații se plasau astfel în perimetrul unei *mobilități geografice și sociale.* Era o politică de deznaționalizare promovată intens de autoritățile sovietice. Vezi: Ruslan Șevcenco, *Migrația populației băștinașe și elitei acesteia din Moldova (1944–1991): cauzele și urmările*. În: Moldoscopie (probleme de analiză politică). Revistă științifică trimestrială, nr. 4 (XLVII), 2009, pp. 106-118.

325 Adunau recolta (*rus.*).

326 Sectorul agrar (*rus.*).

327 Termenul (*rus.*).

328 Statul-major (*rus.*).

329 Aliniere (*rus.*).

330 Aliniament (*rus.*).

mic, mergeam și mâncam și dormeam, nu ne ziceau nimic, n-aveam nicio indicație să ne ducem la vreun obiect. Lucrau alții – *dembelskaia rabota*[331], venea un *podpolkovnik*[332] și zicea:

- *Hai cu noi, măcar nu v-a fi urât!*

- *Nu, nu, noi lucrul nostru l-am făcut*, așa îi spuneam! Așa am stat până au fost alegeri, știu că l-am ales pe Topolev! Când ne dă, ca să te duci la alegeri îți trebuie document, pașaport! Când m-am uitat la alegeri în pașaport am văzut că au îndreptat data de eliberare, au șters-o! Da la alegeri nu te duceai în *stroi*, era libertate, chipurile se numea democrație în Rusia! Ne ducem, votăm, venim înapoi, în ziua aceea, din *drugii*[333] noștri care erau *svobodnie*[334], nu știu pe unde au ajuns că s-au îmbătat! Dar aveai dreptul să te duci să te jelui la *zampolitceasti*[335], care avea în subordine 2 ooo oameni și era *polkovnik*[336]. Acum le spun eu la niște băieți – chirghizi, uzbeci erau șoferi, moldoveni erau puțini – și zic: *Ce am de pierdut, o să dansez cu dânșii*? Și după ce am mâncat m-am dus, da știabul era nu departe, și-mi cer voie la *zampolit*, după lege aveam voie să mă duc la el în orice timp, și-i zic: *De ce ne țineți aici?* Documente nu avem, noi doar stricăm imaginea armatei! Unii vor mai face prostii! Am vorbit cu el în numele la toți și el îmi zice că până mâine hotărâm. A doua zi, numai ce văd... strigă, alarmă și la *postroenie*[337], și gătiți-vă acasă, cei care s-au îmbătat s-au dus la *gaupvahtă*[338], d ' apoi uzbecii și chirghizii, niște băieți buni, îmi pupau mâinile, că am fost și i-am salvat [...], și imediat am și venit acasă!

În primele zile de facultate

Ne-au trimis prin poștă invitația că am fost admiși [la facultate]. Dintâi ne-au cazat la Râșcanovca[339]; am mers și ne-am cazat, am dat cu var camerele, și ne-am dus la lecții de fizică, matematică, chimie. Știu că cea de la chimie ne speria; erau laboratoare, și, dacă lipseam, se anula tot, nici la examene nu te primea, dacă nu ai trecut laboratoarele. Acestea erau prioritare pentru că acolo făceai practica.

---

331 Activități date celor care se demobilizau (*rus.*).
332 Locotenent-colonel (*rus.*).
333 Prieteni (*rus.*).
334 Liberi (*rus.*).
335 Instructorul politic din unitatea militară (*rus.*).
336 Colonel (*rus.*).
337 Aliniere (*rus.*).
338 Aici: au fost pedepsiți (*n.n.*).
339 Sector al orașului Chișinău (*n.n.*).

Obiectele de studii la facultate

Foarte buni erau profesorii [...]. Lecțiile toate-n limba rusă. La mine în grupă, dar era o grupă cu care am început să învăț *Istoria Partii*[340] în limba moldovenească, foarte curată, literară, și am zis că nu mai dau examenul pentru că nu puteam vorbi moldovenește! Eu învățasem totul în rusă, și obiectele le trecusem în rusă, și încearcă și învață istoria în moldovenească. Era un profesor, Ion Buga[341] [...], și m-am dus înapoi la limba rusă [...]; toți cei cu armată s-au dus înapoi [...]. Buga era foarte bun, dar mă temeam că n-o să pot răspunde, aveam complex că nu mă voi putea exprima, pentru că gândesc în rusă. Limba o știi atunci când o gândești ori o visezi! Eu visez în rusă, gândesc în rusă și apoi traduc în română. Tu mă întrebi și eu cuvântul îl știu în rusă. Dacă mă grăbesc, așa și îl spun în rusă.

Îmi era dificil să asimilez la facultate engleza, pentru că am învățat franceza și am trecut direct la engleză!

Condițiile de trai în cămin

Erau camere de patru și de cinci persoane. Acei care nu aveau cămin, uneori se băgau în acestea de cinci și trăiau cu noi. Masă și scaun erau, șcaf (dulap) aveam, unde puneam cartofii, hainele. Paturile erau din *setk*ă[342], tare ca în armată. Noi le *zapravleam po armeiski*[343], (dacă erau lăbărțate) le desfăceam tot și le întindeam înapoi strună! Educație nu era ca la [...], iată, era Tehnicumul Tehnologic, la ei se stingea lumina, dar la noi nu era legea asta, la noi era democrație [...].

Profesori și studenți

Foarte buni erau profesorii [...]. Relațiile dintre profesori și studenți nu erau de genul *panibratstvo*[344], acesta e un termen militar, nu aveai voie să treci peste anumite limite. Era distanță între student și profesor, nu erau reci relațiile, dar era distanță, pentru că profesorul era învățat [...].

Mișin ne-a predat la mașini, Parsadanean mai preda, nu nouă direct, era decan la Facultatea de Energetică. Stankov, a mai fost, moldovean,

[340] Istoria Partidului (Comunist).

[341] Vezi: Valentin Burlacu, *Ion Buga – istoric, om politic, patriot*. În: Profesori ai Facultății de Istorie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chișinău: culegere de studii / Ed.: Valentina Ursu, Vol. 2, Chișinău, S.n., 2019, pp. 68-74.

[342] Aici: cu arcuri (*rus.*).

[343] Aici: le organizam după regulile din armată (*rus.*).

[344] Familiarism (*n.n.*).

preda «Теоретические основы электротехники»[345]. Suslov era la practică. Mai erau și laboratoarele pe care le făceam separat, probleme [...] și teoria pe care o citea Stankov.

La început nu am avut un profesor care să ne coordoneze, pe urmă n-am mai avut, în primul curs a fost un îndrumător, după aceea n-am mai avut; cursul 2, 3, 4, 5 era *staroste*[346], unul din grupă se alegea dintre noi; n-aveau cum să ne propună nouă, dacă eram cu armata făcută!

Sursele bibliografice utilizate

Nimic nu era interzis de studiat, literatură era în biblioteca institutului și la cea republicană!

Bursa, hrana, însuratul și vestimentația

Bursa era de 40 ruble, din ea nu-ți ajungea să te îmbraci. De 30-35 ruble doar mâncai, mai luai de acasă [...]. Mergeam la lecție și după asta mâncam în centru, la cantina institutului; cât am fost student, pâinea nu a fost gratis. M-am căsătorit la cursul II, aveam 24 de ani. Am cumpărat costum de mire frumos, dar ce l-am mai îmbrăcat vreodată?! Mi-a zis: *Aha, tu te vei duce cu el la fete!* Și, când am dat să-l îmbrac, nu m-a mai încăput! Un costum îl puteai cumpăra o dată în an, aveai haine, și mai făceai câte o copeică – vara, când te duceai la practică!

Lucru suplimentar

Politehnica nu avea timp de descărcat vagoane! Unii din băieții noștri au mai fost paznici la grădiniță, dar nu mulți; care aveau cămin, nu se duceau! Dar erau băieți care rău învățau și ei căutau [...] Andrei al nostru, chiar dacă era student la medicină, a fost însă paznic la o *stroikă*[347]; eu m-am dus de vreo două ori să-l înlocuiesc! Dar restul ne descurcam [...].

Blocul de studii

Facultatea de Energetică se afla unde e Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Unde e lupoaica[348], acolo era corpusul 3 de tehnologie, acolo am învățat *Chimia*, am dat examene la *Filosofie*, și din spate era Catedra militară, dar era închisă, nu oricine putea intra acolo!

[345] Bazele teoretice ale electrotehnicii (*rus.*).
[346] Șef de grupă (*rus.*).
[347] Construcție (*rus.*).
[348] Monumentul din fața Muzeului Național de Istorie a Moldovei (*rus.*).

La restaurant

Poate o dată în an mergeam la restaurant, ne duceam la vreun eveniment, *stavka*[349] era 3 ruble, dar mai luam cu noi băutură, ce ne mai trebuia [...]. Fiecare grupă avea locul ei prin oraș, noi ne duceam la „Porumbița". Când te ridici pe str. C. Negruzzi la deal, în partea dreaptă era un atelier de fotografiat, și acolo era [...]. În cafeneaua ceea, îți dădeai drumul pe scări.

Noi am fixat după 5 ani să ne întâlnim, da acasă aveam de muruit, și am mers singur, am luat cu mine niște sticle de vin, mi-am luat geanta și m-am pornit seara [...]. Am ajuns, dar am fixat să ne întâlnim în centru, la Arcă [de Triumf] – m-am dus, nu-i nimeni; unde să mă duc – la „Porumbița". Când mă duc, da ei stăteau toți la masă, eu intru pe scări cu geanta:

- *Iată, bre, și znamenitîi*[350] *Prisac*!
- *Da cum de ne-ai găsit?*
- *D-apoi unde puteați să vă duceți?*

Dotarea auditoriilor

În auditoriu nu era nimic, în afară de bănci, ferestre curate și tablă – ca în școală, cum am apucat eu când eram în clasa I. Erau auditorii unde responsabil era o anumită persoană, cum erau laboratoarele, acolo erau și placate, și standuri, și echipament; la noi și-a tăiat unul și degetele [...] din neatenție, era o centrifugă [...].

Brejnev era pe pereți, dar în alte părți, nu era în auditoriile mari, pentru că în ele nu era stăpân și puteau să-i facă și mustăți [...]. Acolo se adunau câte 100 de studenți, dar uneori încăpeau și peste 100 de studenți. Lângă rectorat era un loc unde bâzâia lumina, și îți era somn, era înalt. În laboratoare erau [...], doar că noi nu atrăgeam atenția la conducere, scopul nostru era să învățăm!

Materii de studiu cu caracter ideologic

În fiecare carte de specialitate erau scrise hotărârile PCUS, ce a spus Lenin, și când făceam [teza de] diplomă, trebuia să scrii măcar ceva, ceva ce ai învățat, scriam *predislovie*[351] la lucrare. Trebuia să copii de undeva citate, puteai să copii jumătate, dar era limită în pagini, 100 trebuia să aibă lucrarea.

---

[349] Aici: plata (rus.).
[350] Renumitul (*rus.*).
[351] Introducere (*rus.*).

Ideologia și specialitatea

Lucrările lui Lenin, Karl Marx trebuia să le cauți în bibliotecă [...]. Te întreba cel de la *Istoria Partidului*, un volum așa de gros, și dacă nu știai [...], dacă citeai din carte *Istoria*, apoi acesta o cunoștea, și zicea: *Tu spune-mi din lucrările lui Lenin ce a spus*, și erai terminat dacă nu ai citit lucrarea; acolo era un alineat scris, ce lucrări are Lenin și din ce carte să le găsim, să citim, și erai nevoit să te duci la bibliotecă să le găsești, dar nu așa, trebuia să și conspectezi, noi aveam atâta de lucru [...].

Era o piedică în formarea profesională, da, mult! Era *Istoria Partidului*, apoi *Filosofia* care am învățat-o, tot nu trebuia, *Economia politică* am considerat că trebuia să o învățăm! Se învăța *Economia politică* a capitalismului până la Anul Nou, și după Anul Nou *Economia politică a socialismului*. Cea a capitalismului era cu mult mai simplă, era dat cum era format capitalul, ce e acela ban, ce este business, toate teoriile acestea trebuia să le știi foarte bine!

Istoria Partidului

Noi eram sătui de *Istoria Partidului*. Cum a dat examenul colegul meu, Doric, ucrainean? Tabunșcic a fost secretar de partid, el a fost la Politehnică, și ne citea *Istoria Partidului*, când să dăm examen, colegul meu a răspuns [...], s-a pregătit și răspundea, iar profesorul îi spune: *Slab, slab de tot! Nu știu ce notă să-ți pun!?* Ca atare, notă nu punea, dar avea o fișă (borderou), unde însemna toți studenții, și punea calificativul, dar în matricolă nu-ți punea nimic, trebuia să dai încă o dată. Iar el: *Cum așa, eu am învățat! Matale măcar „3", dar ești dator să-mi pui!*

- De ce?

- Păi, eu trăiesc în URSS, numai din considerentul acesta! Așa mai râdeam de fiecare dată! [...] (râde).

Vă facem să fiți conducători!

Nouă ne-a plăcut la Научный коммунизм[352], era o femeie bătrână care ne citea [...] obiectul acesta – îl predau în cursul IV, în primul era *Istoria Partidului*, în cursul II învățai *Filosofia*, cursul III – *Economia politică*, ori invers, am uitat, și cursul IV – *Comunismul științific*. Aceste discipline te puneau jos! Ei așa și ne spuneau: *Noi nu vă facem să știți, noi vă facem să fiți conducători!* O parte din studenți, cu care am lucrat, nu erau speci-

[352] Comunismul științific (*rus*.).

aliști, erau diletanți; ei mă rugau să le fac lucrul, Melnicenco, din Olănești; tot aceeași specialitate a terminat, dar s-a dus instructor de partid, pentru că lucrul nu-l știa, era la ameliorație [...]. Dar lucrul de bază [...], alții mai mult stricau, decât făceau [...], și încurcau pe alții [...]. Băgau bani aiurea, și la final nu era efect.

Nu era atmosfera chiar bună, se resimțea

La Politehnică nu s-a constatat o stare de lucruri [care ar fi afectat procesul de învățământ universitar], nu puteau să fie, pentru că [învățământul] era strict tehnic![353] Puteau să fie afectate specialitățile de *Filosofie*, *Istoria Partidului*, dar ele atunci erau la nivel [...], dar, totuși, se simțea că în Institut nu este atmosfera chiar bună [...]. Tot timpul cei de partid căutau să bage zâzanie în rândurile [studenților], dar [...].

Organizația comsomolistă

Plăteam câte 10 copeici cotizație. În partid era Melnic, *staroste*[354], și noi râdeam zicându-i *partiinâi boss*[355]! Îi ziceam, tu ești *partiinâi* și nici nu înveți, dar îl lăsam și noi [...], el nu ne ajuta cu nimic, dar partidul nici atât [...] da *komsomolskii*[356] și *profsoiuznîe vznosî*[357] plăteam noi. Ultimul era obligatoriu [...].

Distracții [...] fără naționalism

În oraș erau dansuri pentru studenți, la biserica ceea de la Medicină[358], se bătuse clienții noștri, niște băieți din sat [...], la noi la cămine la Râșcanovca (erau dansuri) [...]. Ne duceam la teatru, la filme, mai aveam și bilete libere la teatru [...], a fost o politică atunci când fusese profesorii învinuiți de naționalism[359], ne spuneau să nu ne ducem la spectacolele lui

---

353 С. И. Радауцан, *Кузница инженерных кадров*: *[о подготовке инженерных кадров в Кишиневском политехн. ин-те]*. În: Советская Молдавия, 1964, 12 нояб., с. 3.

354 Șeful grupei (*rus*.).

355 Șeful de partid (*rus*., *eng*.).

356 Comosomolist (*rus*.).

357 Cotizații sindicale (*rus*.).

358 Vezi Ion Valer Xenofontov, *Biserica Sfântul Ierarh Nicolae, transformată în casă de cultură*. În: Spiritualitate și cultură în spațiul pruto-nistrean în secolele XIX–XX. Materialele Simpozionului Științific Internațional consacrat împlinirii a 200 de ani de la editarea în limba română a Bibliei de la Sankt Petersburg/ Coord.: Octavian Moșin, Ion Gumenâi, Chișinău, Tipogr. „Lexon-Prim", 2020, pp. 117-122.

359 Vezi: Gheorghe Negru, *Campanii împotriva României și a naționalismului românesc din RSSM în anii '60 –'80 ai sec. XX*. În: Destin românesc. Revistă de istorie și cultură, Serie nouă, 2010, nr. 1 (65), pp. 152 -157.

Druță, că el ar fi naționalist. La lecțiile de filosofie băteau în Druță, și-apoi ne spuneau că se duc cu flori la monumentul lui Ștefan cel Mare. După aceea, profesorul nostru de *Matematică*, din lector superior a devenit lector, a terminat MGU[360] și era foarte deștept [...].

Terci cu viermi

Studenții erau periculoși, pe noi mai nu ne-au arestat în Tiraspol. Noi eram în grupă, dacă studentul a stat cinci ani, este ca frate cu celălalt, și țin unul cu altul. Noi ne-am dus la Tiraspol, și acolo nu știu cine din băieți a făcut scandal că au dat terciul cu viermi [...], ai noștri au văzut și-au venit și au spus: *Noi nu mâncăm!* Da șeful era din Tiraspol, *polkovnik*, noi am cerut să ne facă mâncarea din nou!

Soldații așa lucru nu puteau să facă! Noi eram îmbrăcați în militari, dar eram studenți, eram grup pregătit de asalt, nu un oarecare soldat din Uzbekistan (care) nu știe nici cum îl cheamă, de ce îi aduna? Ca ei să nu se grămădească să facă grevă, dar noi am protestat! Eu mâncam și cașa, doar de scandal să n-am parte, da ei făceau [...] până la urmă, *polkovnikul* a luat vreo doi studenți din detașamentul nostru să-i trimită la *gaupvahtă*, de ce au vorbit în cantonament!? Și i-am zis *polkovnikului*: *Nici un fel de arestare! Voi sunteți vinovați, mergeți și faceți mâncarea din nou!* Ei s-a dus și s-au plâns pe noi, ne-a arestat *vzvodul*[361] și ne-a dus în altă parte! Ne-au scos în câmp; dacă mergeau mai departe, trebuia să ne aresteze pe toți, și nu puteau pentru că unii erau cu armata făcută, alții nu! Puteau să-i anuleze și să-i trimită în armată fără nicio vorbă! A venit de la Tiraspol șeful și a început să citească morală – *rebeliune!* Și la urmă și-a cerut scuze și ne-a dat drumul! Asta a fost în 1975. Lor, dacă noi făceam gălăgie, le zburau *pogoanele*[362]! Pentru faptul că am ridicat *bunt*[363], trebuia să fie *rassledovanie*[364] mare! Dar așa, au simțit că suntem putere și nu ne lăsăm cu una cu două!

În serviciul Armatei Sovietice

Din colegii mei s-au dus și au slujit mulți. Aveam un coleg din Ermoclia, e în Kiev, nu știu dacă mai trăiește; și pe mine m-au chemat – pe vapoare, energetică pe vapor! Și mulți se duceau, pentru că trebuia să-i ia în

[360] Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова (Universitatea de Stat din Moscova „M.V. Lomonosov").
[361] Pluton (*rus.*).
[362] Epoleții (*rus.*).
[363] Rebeliune (*rus.*).
[364] Anchetare (*rus.*).

armată și să slujească o jumătate de an, un an, ca *leitenant*[365], deja ofițerii ca *leitenant* trebuiau să se ducă să slujească, și au slujit mulți, atunci nu era că învață la institut și este eliberat din armată. Nu era nimic, se ducea și slujea un an de zile. Numai cei cu armata făcută nu slujeau, lor li se dădea *zvania*[366], și tot! Eu odată am venit acasă de la Tiraspol, nu știu ce mașinație au făcut și l-am amăgit pe leitenantul acela și mi-a dat voie acasă. Ei pierduse un *magazin*[367] de automat, da eu m-am dus într-un *sklad*[368], mă uit, stau mai mult, întreb soldatul, da el îmi zice că pot să iau unul, și i-l dau; după aceea, l-au găsit și pe acela (pierdut), da eu am luat *uvolnitelinaia*[369].

La lucru în colhoz

Noi am fost în colhoz de două ori. În primul an, când ne-am dus la studii, în septembrie, ne-au dus la cules poamă pe 10 zile în Dubăsari, la Doibani, și-apoi vara am fost la practică, la lucru la Chițcani, la pătlăgele, și alt fel de fel de lucrări mărunte. După asta nu ne-am mai dus! După anul I nu era practică, toate lecțiile erau teoretice [...].

Disciplinele preferate

Toate disciplinele legate de specialitate erau preferate, dar mai ales *electromașinile*. La laboratoare, de obicei, mă duceam primul și le realizam, controlam *rascioatele*[370], eram câte patru în grupă, și de vreo câteva ori am *doverit*[371] la băieții mei și pe urmă nu credeam în ei, pentru că mă mirau cum au intrat la institut, pentru că nu știau să facă socoteli elementare [...]; erau și *po blatu*[372], dar după primul, al doilea curs s-au dus [...], n-au rezistat; în primul rând, n-au dat[373] sesiunea [...].

Geometria descriptivă

Eveniment mare am avut când am dat *Geometria descriptivă*; pentru băieți era complicat, pentru mine n-a fost așa complicat! Când am intrat

[365] Locotenent (*rus.*).
[366] Gradul (*rus.*).
[367] Încărcător de pistol-mitralieră (*n.n.*).
[368] Depozit (*rus.*).
[369] Eliberare (*rus.*).
[370] Calculele (*rus.*).
[371] A avut încredere (*rus.*).
[372] Cu pile (*rus.*).
[373] Aici: susținut.

la examen, primul curs, prima sesiune, nu știu al câtulea examen; intru și-i spun profesorului: *Eu de aici nu ies fără „5”*! 20 de băieți dau examen, îți închipui!? Tot în grafică, trebuia să desenez! Și îi spun:

- *S*ă nu trageți atenția la mâzgâleli!

- *Bun, bun!*

Eram în relații bune cu profesorul. Susținem noi examenul și ieșim toți afară. El a rămas să controleze lucrarea, dar ce era pentru el să o facă? Iată, cum ar fi banca asta trebuie să o tai într-un plan, s-o pui pe hârtie și după aceea să o poți pune înapoi. S-o desenezi. Nu e așa simplu, dacă nu știi nu o faci... După ce am susținut și am ieșit toți, el ne-a chemat și ne spune: șapte de „2”, la 90 de oameni, îți închipui ce este asta? Pentru mine era stres; cum așa, dacă băieții au învățat? Acum îl cheamă pe Doric – „5”! Și-a luat matricola și a ieșit! Pe mine, al doilea mă cheamă, și-mi zice: Prisac – „5” cu minus! Dar în matricolă a semnat 5! Iau matricola; băieții stăteau în bănci și se uitau la mine; eu sunt omul care nu sunt deprins să tac și zic: *A*ș vrea să știu de ce!? Da el îmi zice: *Ieși, ieși, vom vorbi altădată!* Ies; cei care ieșeau ce au început să mă mai suduie! *Tu cu „5”, ție minus acela ți-a încurcat!? Fără soveste*[374]*, noi acolo șapte de „2”, nu știm de-a cui suntem, nu-ți ajunge?!* Am tăcut și eu [...]. Ceilalți nu știu cum s-au lămurit, obiectul acesta nu toți pot să-l înțeleagă! S-au mai înțeles o dată să mai susțină, nu știu [...]. Dar obiectul acesta nu-l poți învăța! Trebuie să-l înțelegi, cum ai picta, unul pictează, dar altul nici creionul nu-l poate ține!

„Europa Liberă”

„Europa Liberă” n-am încercat să ascult, că nici nu aveam, și nu aveam timp să ne ocupăm cu așa lucruri; asta voi aveați când pentru că sunteți în [domeniul științelor] socioumane [...].

La România ne gândeam

La România ne gândeam pentru că aduceau multă literatură a profesorilor la *Mecanica teoretică* și noi citeam în română, dar jumătate știam în rusă, jumătate în română [...], dar tehnic – nu!

Moldovenii [erau] setoși de români

Am prins în 1970, vara, când au fost la Chișinău, știu că au venit diferiți reprezentanți din diferite țări, și români, și au făcut întrunire; după asta

[374] Neobrăzat (*n.n.*).

s-a adunat o ceată și toți s-au dus la Teatrul Verde, doar cu românii, acolo să *vâstupească*[375], a fost și muzică! Atunci am înțeles cât de mult moldovenii erau setoși de români. Atunci, țin minte că lui Dan Spătaru nu i-au mai dat voie să vină în Moldova. Și-apoi multor li s-a interzis să vină încoace [...]. În toată data cu scandal era, și-apoi și cu „Noroc" atunci, cât ne-au citit lecții și de „Noroc", că ei au făcut așa și așa [...]. Eu eram în armată prin 1968 când s-a pornit „Norocul" prin țară. N-am putut să mă duc la concert în Moscova. Ofițerii s-au dus, când au venit, au zis: *Noi am fost la concert la bulgari* [...]. Unul, Konikov, îmi spunea: Mă, ce concert am văzut noi de la voi – „Noroc", nicăieri n-am văzut [...]. Ofițerii în Moscova erau ca acasă, noi eram soldați și nu aveam voie să umblăm din capul nostru, ne duceam și noi, dar trebuia să te duci cu grupa, n-aveai dreptul să mergi singur, se temeau. [...] Și ne spunea acela: *A*șa un ansamblu n-am văzut niciodată, așa de frumos! Una îmi spunea:

- *Ce înseamnă dorlé, dorlé?!*[376]

- *Măi, eu așa cuvânt nu știu în limba mea! Ce înseamnă dorlé?!* Așa și nu i-am tradus, îi spuneam: ты неправильно выражаешься! Как неправильно, но так он пел?![377] [...].

În 1968, atunci se formase, pe urmă mi-am dat eu seama, dar nu mai era lângă mine să-i spun, după ce am venit acasă, l-au descompus, dar era vâlvă în Chișinău, cu fel de fel de scandaluri, și cu naționalismul acesta de care spuneți voi [...].

Nouă ne citeau lecții: ce, că ei au luat maniera de la „The Beatles"[378]. În subsoluri la cămine erau săli, și acolo ne citeau lecții, da studenții când credeau, când dădeau din urechi [...]. Da, dar după aceea au trecut doi ani și ei au format altă formație, „Contemporanul". La care am fost și eu, și cânta pe scenă Suruceanu, și cu femeia lui Dolgan într-o parte, Lidia Botezatu, și Ștefan Petrache [...]. Dar, deja mulți din ei nu mai participau așa (ca în „Noroc") [...]. Pe urmă, în URSS au apărut alte formații [...], „Norocul" a dat imbold de a se forma alte ansambluri.

---

375 Să vorbească (*rus.*).

376 Dorule (*n.n.*).

377 Formația „Noroc", *Dor, dorule* (1968). Muzica: Mihail Dolgan, versuri: Andrei Strâmbeanu, vocal: Ion Suruceanu. *V*ezi: https://www.youtube.com/watch?v=r6D_vaeHPAE (accesat: 23.09.2021).

378 Trupă engleză de rock formată la Liverpool în anul 1960.

Chișinăul de altădată

Orașul era acoperit cu *toli*[379], case în centru încă nu erau, dar cele când te duci la Mălina Mică toate erau acoperite cu *toli*; acum văd că s-au făcut roșii [...]. Noi trăiam pe str. Florilor, lângă Tipografie, atunci nu era parc [...]. Când m-am dus, în 1966, aici nu erau nici căminele, era teren viran, și doar începute clădirile. Deja în 1970 erau și clădiri, și căminele, și *Stroitelnâi fakultet*[380]; acum l-au dat la școală! Troleibuzele mergeau repede, și apăruse cele noi, primele erau *pazikurile*[381][...], mașini erau destule în timpul zilelor lucrătoare, da duminica mergeau doar troleibuzele, era liniște în Chișinău, mergeai pe str. Lenin de-a lungul [...].

La odihnă

Institutul avea bază de odihnă, doar că studenții nu aveau acces, doar profesorii [...]. Studentul era bucuros să iasă mai repede în vacanță, mai mare odihnă era să se ducă la practică undeva și să nu-i vadă pe nimeni; era sătul de carte și de Chișinău [...].

Evenimente cu caracter festiv

La 1 Mai ne duceam, fiind nevoiți neapărat să fim la paradă, cu cravată la gât; la 1 Mai, la 7 Noiembrie. 9 Mai nu era! Brejnev când a murit, dar n-a fost, era 9 Mai, se socoteau, dar nu făceau manifestații. Au început să facă 9 Mai în Chișinău, când a dispărut 1 Mai! Au scos *voenîi parad*[382] și l-au pus pe 9 Mai. Dar noi deja nu eram în Chișinău.

Sărbătorile religioase

Se duceau băieții la [sărbătorile de] Paști, mai ales cei de la nord, se duceau la hram, la noi la sud nu se făcea hramul satului [...]. De Paști, ne duceam care și cum, la biserici nici nu se duceau, nici biserici nu erau [...]. Noi eram 60 de băieți, vreo 20, a treia parte, erau din Chișinău.

Nuntă fără comsomol[iști]

Nunți se făceau, dar numai nu erau comsomoliste; de unde comsomoliste? Cine făcea așa nunți?! N-a fost așa ceva, prima dată aud, poate s-a încercat dar nu a prins în rândul oamenilor [...]! La noi erau nunțile tradiționale; când s-a început povestea cu restaurantele, nunțile s-au stricat, toți făceau nunțile

[379] Carton gudronat (*n.n.*).
[380] Facultatea de Construcții (*rus.*).
[381] Autobuze mici (*n.n.*).
[382] Parada militară (*rus.*).

acasă, au început în cort hăt încoace, dar făceau în casa cea mare cu neamurile. Nunta mergea prin sat, se duceau la mireasă, veneau, dar fără comsomol[iști]! Așa spunea mama! (râde). Nu-și aduceau aminte la nuntă de comsomol! Sovietul sătesc înregistra nou căsătoriții, dar nu era comsomol, mai cârțâia Margareta[383] – comsomoliști, nu știu ce! Dar nu aveau treabă!

La nunta mea am invitat colegii de la institut, dar erau în vacanță taman! De la Marusea au fost! Cea mai plăcută veste a fost când s-a născut Vitalie[384] și eu eram la sesiune! Eram acasă, dar soția a născut la Suvorov!

Am mai învățat o dată facultatea

În timpul vieții am învățat și tare m-a ajutat [facultatea]! Un fundament enorm, dar în timpul cât am mai lucrat, în acești 50 de ani, am mai învățat o dată facultatea, am prins alte specialități care mi-au prins bine, dar institutul a fost locomotiva care a mișcat lucrurile din loc! Am avut cunoștințe profunde la specialitatea mea! Cunoștințele obținute la facultate am încercat să le ofer și altora, mulți vin la mine după sfaturi (ajutor). Chiar și pe copiii mei i-am învățat la anumite obiecte școlare axate pe științele exacte. Acum fac lecții de *Fizică* și *Matematică* cu nepoții.

ANEXE[385]

Anexa 1. Ștefan Prisac

[383] Activistă de partid.
[384] Fiul, născut la 16 iunie 1972 (*n.n.*).
[385] Surse iconografice: arhiva privată Ștefan Prisac.

Anexa 2. Ștefan Prisac împreună cu colegii de facultate, 1971

Anexa 3. Ștefan Prisac împreună cu colegul de facultate N. Dudnic, 1972

Anexa 4. Un chef studențesc, 1972

Anexa 5. Ștefan Prisac, mire, 1971

Anexa 6. Mirele Ștefan Prisac și mireasa Maria, 1971

Anexa 7. Fiul,
Vitalie Prisac, 1972

Anexa 8. Coperta albumului studențesc (trad. din l. rusă: Ministerul Învățământului Public al RSSM/ Institutul Politehnic „S. Lazo”/ Facultatea de Energetică /Promoția a XII-a /Anii 1970–1975 /inginer-electrician Șt.S. Prisac/

Anexa 9. Vinieta promoției a XII-a de ingineri-electricieni a Institutului Polititehnic din Chișinău „S. Lazo”

Лешану С.Г.

Цуля Г.И.
Коваленко Н.П.

Плацинда В.Я.
Имбировский М.А.

НОГА А.О.
ФЛОРИНУ Ф.К.

ДУДНИК Н.А.
ЖЕРЕГИ Г.Ф.

ПУРЧЕЛ А.К.
ПЛАЧИНДА В.С.

Anexa 10-17. File din vinieta promoției a XII-a de ingineri-electricieni ai Institutului Politehnic din Chișinău „S. Lazo”

ПРИГЛАШЕНИЕ

ФАКУЛЬТЕТ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ КПИ им. С. Лазо

Приглашаем выпускников 1975 г. энергетического факультета КПИ им. С. Лазо на встречу, которая состоится каждые 5 лет в последнюю субботу мая, в 15 00 ч. около Арки Победы.

Ежегодные встречи состоятся в этоже время, в томже месте.

Оргкомитет

Anexa 18. Invitație (trad. din l. rusă: *Invitație/Invităm absolvenții anului 1975 ai Facultății de Energetică a IPC „S. Lazo" la întâlnirea care va avea loc la fiecare cinci ani în ultima sâmbătă a lunii mai, ora 15:00, lângă Arcul de Triumf. Întâlnirile anuale se vor organiza în același timp, în același an.* Comitetul organizatoric

ДИПЛОМЭ

Ю № 429790

Присак Степан Семёнович

Институтул Политехник дин Кишинэу

Присак С.С.

ДИПЛОМ

ВЫДАН

Ю № 429790

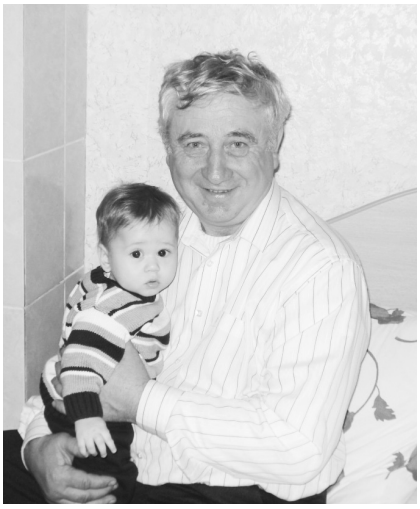
Присаку Степану Семёновичу

Кишиневский политехнический институт

Присаку С.С.

Anexa 19. Insignă și Diplomă de absolvire a Institutului Politehnici din Chișinău pe numele lui Șt. Prisac, 1 iulie 1975

Anexa 20. Ștefan Prisac cu doi din cei șapte nepoți – Anastasia și Simion (2008/2009)

Cuplul Prisac la cea de-a 50-a aniversare a căsătoriei, 7 noiembrie 2021

„ȘCOALA SOVIETICĂ ERA FOARTE RIGIDĂ, ÎȚI BLOCA FOARTE MULTE INIȚIATIVE, ASCUNDEA UNELE ADEVĂRURI ȘI EU AM ÎNȚELES ȘI AM ÎNVĂȚAT DE ATUNCI CUM SĂ LUPT ȘI CUM SĂ REZIST”

De 30 de ani profesează jurnalismul, meseria la care visa de mic copil. **Alina Radu**, născută la 24 august 1967 într-un sat din rn. Călărași, este în prezent directoarea săptămânalului „Ziarul de Gardă”, singura publicație de investigație, prezentă deja de 16 ani pe piața mediatică din Republica Moldova. Alina Radu și-a început studiile în 1985 la Facultatea de Jurnalistică a Universității de Stat din Chișinău. Cariera propriu-zisă în jurnalism a început-o imediat după finalizarea studiilor, în 1989. Până a ajuns la decizia de a înființa propriul ziar, a schimbat mai multe locuri de muncă: în televiziune, la ziar și într-un ONG a activat. Reieșind din presiunile puse asupra presei și propaganda din perioada sovietică, Alina Radu și-a dorit ca în redacția ei să lucreze jurnaliști liberi. Spune că statornicia și rezistența a învățat-o încă de mic copil, din familie.

Educația aplicată în familie

A fost o educație, într-un fel, strictă. Era o familie sovietică și era satul moldovenesc unde, în special, pentru fete sunt o grămadă de restricții. Totuși, părinții mei au fost printre cei mai liberali părinți din localitate. Ei ne-au îndemnat și ne-au determinat să învățăm, să facem studii, să ne gândim la o profesie.

Mama și învățătorii

Maică-mea a fost cea mai insistentă, pentru că ea a vrut să facă facultate, dar n-a avut condiții; a încercat, dar părinții ei au solicitat-o să vină înapoi, că era sora mai mare, și ea trebuia să muncească, să ajute la întreținerea familiei. Deci ea a fost și este și până azi cea care îi determină și pe copiii mei să facă studii, pentru că, consideră ea, studiile sunt foarte importante. De altfel, am avut și niște învățători foarte buni, care m-au susținut, m-au ghidat, m-au încurajat și m-au determinat să fac studii.

Lucruri spuse în șoapte

Cea mai dureroasă [temă în familie]... erau deportările. Noi n-am avut în familie persoane deportate, dar părinții mei au avut rude care au fost deportate, și vecini apropiați ai bunicilor mei au fost deportați. O altă problemă dureroasă era participarea la război a bunicilor mei, care au fost înrolați în Armata Română, dar după ce au revenit, au fost înrolați în cea sovietică. Era o dramă, care se discuta în semișoaptă. Lumea era traumatizată și încerca să nu vorbească public despre asta. Dar trebuia să le povestești copiilor tăi despre trecutul tău și era inevitabil ca, mai devreme sau mai târziu, să le spui cum a fost în trecut. Chiar și la școală, unde deloc nu se pronunța faptul că avem identitate românească, uneori se scăpa câte ceva. Țin minte că eram foarte pasionată de limba și literatura moldovenească, știam din Eminescu. Eram pasionată să discut despre asta, și la un moment, profesoara ceva ne mai povestea de Eminescu și a zis: *Hai să mergem în vacanța de iarna, să vizităm bustul lui Eminescu pe Aleea Clasicilor*. Și eu am zis: *De ce nu mergem la Ipotești?* În manualele de atunci scria că Eminescu e născut la Ipotești, dar nu scria că e România. Și profesoara s-a schimbat la față, ei nu i-a ajuns curajul să zică că Ipotești e în România. Eu insistam, de ce să ne ducem la un bust, dacă putem merge la locul unde s-a născut Eminescu, sau unde s-a născut Creangă. Ea tot schimba vorba și eu mai tare insistam. Abia acasă, părinții mi-au spus, că e în România, nu puteam pleca în România, nu aveam voie. Totul era pe șoptite, totul era pe ascuns.

Temele făcute cu maximă responsabilitate

Erau munci care trebuia să le faci. Dar familia noastră era oricum diferită de familiile din mahala. Noi aveam obligații. Trebuia să faci focul în fiecare zi, să aduci lemne, să aprinzi focul, să încălzești apă, să speli vesela,

să măturăm, să faci curat. Dar era foarte important să avem temele făcute și să fie făcute cu maximă responsabilitate și complexitate dublă. Nu se aplica violența fizică, dar se aplica un limbaj foarte dur. Eu am fost eminentă, am absolvit cu medalie de aur și nota maximă, „5". Deci, era bine să învăț numai pe „5", iar dacă primeam un „4", trebuia să-i dau maică-mii multe explicații, ea considerând că eu sunt capabilă de „5". A fost o severitate, dar nu am fost scutiți de sarcini, care țineau mai mult de mentenanța casei. Trebuia să participi la muncile casei, să faci ceva din bucate, să faci curat. Atunci ne plictiseau aceste munci, dar consider că ne-au făcut să fim autonomi și să știm a face fiecare totul pentru sine. Și eu am aplicat aceast principiu în educația copiilor mei.

Mama și fiica: lecturi diferite

Maică-mea era un cititor foarte activ și noi am preluat de la ea dragostea pentru lectură. Eu mergeam la biblioteca școlii, ea mergea la biblioteca satului. Dar nu cred că citeam cărți comune. Țin minte că ea discuta cu alte femei: uite ce carte a citit, despre ce este. Eu aveam interesele mele. Citeam în copilărie povești, în adolescență citeam romane *sience-fiction*, iar pe ea o interesa cu totul altceva.

Ne uneau subiectele cu tentă umanistică

Poate, discutam uneori ceva [referitor la materialele publicate] în revista „Femeia Moldovei". De altfel, nu prea aveam timp să ascultăm radio împreună. Doar serile puteam urmări un film împreună. Erau filmele acelea sovietice și se mai discuta despre patriotism. Ceea ce ne unea, erau elementele de umanism, cum să fii uman în diferite situații, cum să ajuți pe cineva, dacă a ajuns la greu. Țin minte câteva filme care le urmăream cu întreaga familie. Eu cu maică-mea mai plângeam, dacă era o istorie mai tristă; ea îmi ștergea mie lacrimile și eu pe ale ei.

Dintr-un sat înfundat, a făcut studii

Maică-mea se mândrea mereu cu un frate de-al bunicii, care a fost preot și se considera că a făcut studii serioase. Altfel, în sat mai era un preot care ajunsese departe și era în Karlovy Vary. Maică-mea prietenea cu mama acestui preot și comunicau – că a ajuns departe. Fratele mamei mele, despre el se vorbea în termeni foarte frumoși. A fost un băiat foarte conștiincios la școală; fiind frate mai mic, maică-mea a avut grijă să-l instruiască,

să meargă să facă studii. El a ajuns la Facultatea de Drept; dintr-o familie foarte simplă, poate săracă, a ajuns să lucreze procuror la Procuratura Generală. Ei îl prezentau ca pe un exemplu, că, uite, dintr-un sat înfundat, a făcut studii și a ajuns să lucreze într-o instituție importantă la Chișinău. Mai erau câteva familii de intelectuali, de învățători, de medici, la care priveam cu respect și înțelegeam că, dacă faci studii, ajungi un om respectat.

Din toate celea înveți

Totul e educațional. Din toate celea înveți ceva și te educi. În Uniunea Sovietică, societatea era destul de militarizată și fetele erau foarte implicate în cunoașterea serviciului militar și în acordarea primul ajutor medical. Cred că acele informații le țin minte până azi, deși urăsc dimensiunea aceea militarizată și foarte strictă, deși să știi din copilărie cum trebuie să acorzi primul ajutor unui înecat, unei persoane care și-a fracturat un picior, unei persoane care a înghițit ceva greșit, este foarte util. Ne-au rămas acele [deprinderi] până acum, le știu și le-am aplicat pe întreg parcursul vieții. A fost o chestie foarte bună, pe care aș relua-o și astăzi, și aș recomanda școlilor să o folosească. Asta mie mi-a rămas pentru toată viața. Mi-a mai rămas rezistența și lupta. Școala sovietică era foarte rigidă, îți bloca foarte multe inițiative, ascundea unele adevăruri și eu am înțeles, și am învățat de atunci cum să lupt și cum să rezist. Știam că au să mă reprime, dar dacă am să insist în sinea mea și voi fi rezistentă, voi reuși. Cred că asta mi-a fost o lecție extrem de dură. Dar asta am învățat, asta am folosit și în jurnalism, în investigații și în toate dificultățile pe care le-am avut. Eu una nici nu pot să zic care dintre cunoștințe le-am folosit, dar, sigur, ceea ce am învățat m-a ajutat să mă dezvolt și să am o cultură generală.

Învățătoarea reprezenta sistemul

La clasele primare aveam o singură învățătoare și e o amintire frumoasă. Știam a scrie și a citi deja când m-am dus la școală (*râde*). Totuși, era foarte dură și asta ne durea pe mulți dintre noi. Erau durități din acestea, că nu era voie să te așezi cu altcineva decât cu cine a decis ea, nu era voie să întrebi altceva decât a decis ea și chiar dacă întreg procesul a fost foarte bun, aceste derapaje și durități oricum îți rămân în memorie, era dezumanizată treaba. Elevul nu era considerat om care are opinie (*râde*), a cărui opinie se bazează fie pe niște experiențe ale lui sau fie pe niște particularități ale lui peste care nu poate păși. Duritatea asta m-a necăjit în clasele

primare, până am învățat cumva să fac slalom între ce ordonează și decide sistemul, pentru că învățătoarea reprezenta sistemul. Eu am fost o elevă eminentă; nu cred că învățătorii puteau să spună că nu m-am supus, dar știu în sinea mea cât de greu mi-a fost să mă supun.

Forța fizică

Se aplica forța fizică în sens că se trăgea o palmă, se trăgea de păr, se arunca cu creta, se arunca cu arătătorul, se dădea cu capul de bancă. Nu-i omora pe nimeni, nu ieșea nimeni cu fracturi, dar cu sechele ieșeau și nu exista un comitet unde să se discute. [...]. Și nu prea aveai unde să te plângi. Asta era o normalitate.

Manuale cu fotografia lui Lenin

Cred că [manualele sovietice] sunt și acum în biblioteci. Erau doar în grafie chirilică și, desigur, erau stereotipe. Toate manualele începeau cu fotografia lui Lenin și despre mitul că, fără el, nu o să putem trăi. Erau pline de minciuni istorice, semiadevăruri, pe jumate [spuse].

Biblioteca

Era controlat fluxul de carte, nu veneau orice cărți. De literatură artistică erau inclusiv cărți de autori străini, dar, desigur, controlați. Mi-au plăcut *science-fiction*, pentru că acolo nu se vorbea despre capitalism sau socialism. Se vorbea despre o lume inexistentă. Erau cărți de Eminescu și Creangă, dar erau redactate. Nu se știa că ei sunt scriitori români, se zicea că-s moldoveni. De altfel, la literatură artistică autentică, românească, am avut acces abia când eram la facultate și mergeam la Odesa, la magazinul de carte internațională, ca să putem cumpăra cărți. Până atunci nu prea am avut acces la cărți românești.

Educația politică

Eram obligați. Aveam în fiecare zi de luni o oră de educație politică. Și trebuia să povestim ce scriu ziarele. Mie îmi era foarte ușor pentru că noi acasă chiar aveam; maică-mea, părinții mei se abonau la multe ziare și reviste și aveam din ce alege. Eu eram prima la problemele astea și eram mereu solicitată să organizez această oră. Eu eram în mediul meu, dar pentru toți era dificil, că ziarele, majoritatea, aveau un limbaj foarte greu de înghițit. Ziarele erau pline de informații ideologice despre congresele

partidului: ce a decis partidul, ce vrea partidul – lucruri neînțelese. Eu pur și simplu începusem foarte devreme să citesc presa și mă descurcam în aceste ziare și reviste. Acestea erau sursele alternative.

Îmi părea că partea proastă e să nu vrei să lași copilul să fie pionier

Eram înrolați, înregimentați. Cum ai ajuns la școală, deveneai octombrel, era organizația politică pentru clasele primare. După care deveneai pionier , o altă organizație politică cu aceeași umbrelă, și deja în clasele superioare deveneam comsomoliști. Toată treaba asta avea un substrat ideologic. Nu știu cum îl înghițeam, dar nu exista alternativă, nu exista altă organizație. Și, la un moment, nici nu puneam la îndoială că trebuie să fii octombrel sau pionier, pentru că asta era obligatoriu. Țin minte că mi-a apărut gândul că pot să nu fiu, atunci când unii copii din familii religioase au venit la școală și au zis că părinții nu le permit să poarte cravata roșie, o puneau doar la școală și pe urmă o scoteau, prin sat nu o purtau, ca părinții să nu afle. Atunci a fost prima dată când am început să îmi pun întrebări de ce acești părinți nu vor ca copiii lor să fie pionieri? Deci e posibil și să nu fii pionier [...]. Dar, la momentul acela, acei părinți erau foarte categorici cu acești copii, chiar violenți. Îmi părea că este incorect să nu-i permiți copilului să fie pionier. Ideologia pionieriei și a acelor organizații politice era să ajuți. Pe noi asta ne inspira. Mergeam pe stradă, ajutam bătrânelele să treacă strada, să ducă apa (*zâmbește*), vedeam sau alegeam partea umanizată a organizației ideologice. Dar întotdeauna apăreau, mai devreme sau mai târziu, momente în care înțelegeai că ideologia lor e greșită, mai ales când veneau sărbătorile religioase. Era Crăciunul și Paștele, atunci se activau aceste mesaje. Să urmărim să nu meargă nimeni la biserică, acasă eu găseam alt mesaj, părinții mei venise din familii religioase, ei păstrau tradițiile, se făceau și crăciunei, și cozonaci. Și atunci începeam să am dileme – de ce este atât de rigidă această organizație politică, dacă noi facem atât de bine, ne simțim atât de bine să ajutăm bătrânii și pe urmă tot noi trebuie să-i reprimăm și să le spunem să nu se ducă la biserică, asta ne istovea într-un fel.

Zece ani de studiere a francezei, iar la Paris vorbesc [...] în engleză

Am învățat franceza cinci ani la școală, cinci ani la facultate, și nu am putut să o folosesc, chiar dacă eram foarte bună la franceză. În schimb,

am învățat engleza un singur an și o vorbesc. Mă duc la Paris și vorbesc engleza, pentru că noi atunci n-am avut acces la surse, la ziare franceze, la cărți în limba franceză.

Pe ruinele destrămării URSS

Cel mai bine a fost să văd când s-a destrămat Uniunea Sovietică. Eram la Facultatea de Jurnalism. Era o tragedie, nu mai puteam să văd profesorii care îmi spuneau că trebuie să scriu în grafie chirilică, că limba română nu există, că România e inamică, că-s toți fasciști în România. Eram în ultimul an de facultate și foarte mulți dintre noi riscau să nu primească diploma de studii pentru că nu ne supuneam acestor prostii. Știu că, la un moment, unul din profesori ne-a impus să semnăm un document, în care spunem că ne dezicem de grafia latină. Doamne!

Cumpărați cărți despre partid

[Unii profesori] ne forțau să cumpărăm cărțile lor scrise aiurea pentru Partidul Comunist, din care nu aveai ce lua. Ei le scriau la comanda partidului și pe urmă forțau studenții să le cumpere; așa o disonanță n-am mai trăit în viața mea (*zâmbește*). Și eram pe cale să nu primesc diploma de absolvire, dar fără această diplomă nu te puteai angaja nicăieri, erai deodată scris în lista „dușmanilor poporului". Și mergeam la toate protestele, lăsam lecțiile și plecam la proteste și studenți de la Facultatea de Drept; studente chiar au fost arestate, li s-au făcut dosare. Noi toți știam că regimul se prăbușește, dar nu știam unde merge, pentru că asta nu ni s-a mai întâmplat niciodată, regimul durase 70 de ani. Era o problemă foarte confuză, știam doar că vrem o schimbare, că adevărul e altul, că acest adevăr a fost ascuns, cred că asta a fost atât de dominant, încât celelalte mi s-au părut floare la ureche.

Lucruri totalitare

Erau lucruri atât de totalitare încât nu reușeai să-ți pui întrebarea îți plac ori nu, dar trebuia să accepți totalitarismul. Purtam uniformă: pentru fete era rochie cafenie și șorț alb sau șorț negru, dar lumea creativă devia ușor de la acest standard. Eu eram tare creativă cred (*râde*), inventam tot felul de gulerașe, tot felul de manșete, tot felul de modificări la rochia ceea cafenie și tot felul de modificări la șorț. Să vezi cum se dezvoltă creativitatea, când totul era interzis și aveai doar ceva și din acel ceva trebuia să faci

altceva [...]. Dar, în linii generale, respectam regula de a purta rochia aceea cafenie și șorțul.

Toți au tăcut

[Manifestări naționaliste] la școală nu [erau]. Eu într-un fel sunt supărată că școala nu mi-a dat nimic de felul acesta, nu mi-a dat niciun mic impuls. Dar îl iubeam pe Eminescu, știam că Eminescu e moldovean și gata. Știam de Ipotești, dar nu știam că nu puteam să ne ducem la Ipotești (*râde*). Doamne, când îmi amintesc [...]. Învățătoarea de limbă rusă era o femeie pe care noi o respectam foarte mult că preda într-un mod foarte interesant, era foarte prietenoasă și noi țineam la ea. Abia când am terminat facultatea și făceam jurnalism, am aflat că această învățătoare a fost un copil deportat în Siberia și a revenit, nu li s-a dat voie să locuiască în satul lor de baștină și ea a fost trimisă de sistem în acest sat, a fost un om străin și, probabil, a urât Siberia cu limba ei rusă. Dar nu ne-a spus nouă, cred că a fost atât de traumatizată. Ea ne-a insuflat așa o dragoste pentru literatura rusă, pentru literatura clasică – e și firesc, literatura oricărui popor e o valoare. Pe urmă m-am întâlnit cu ea, din întâmplare, la un miting al persoanelor deportate și am rămas șocată: *Ce faceți, doamna Raisa aici?* – am întrebat-o. Ea mi-a răspuns: *Păi, eu sunt din deportați* [...]. Ne-am aflat într-o școală, dar nu știam nimic despre aceste episoade din viața ei, deși eram foarte apropiați spiritual de ea. Sau învățătoarea și diriginta mea Vera [...], de literatură moldovenească, care avea un mare respect față de mine și eu față de ea, acum comunicăm foarte mult, e o româncă, o luptătoare pentru România, de mare calitate în satul ei, dar atunci – nu. Toți au tăcut.

Am găsit ceva bun în toate obiectele

Toți [învățătorii] care mi-au rămas în minte aveau ceva bun. Părți bune, părți rele (*râde*). Eu am făcut și școala de arte plastice, și pe cea de muzică, am făcut vioara. Deci, într-un sat prăpădit era școală de arte plastice și noi mergeam în fiecare joi și făceam pictură, (învățătorul) cumva ne-a dezlegat simțurile. Noi ne temeam să amestecăm albastru cu roșu, dar el ne spunea: *Curaj, curaj, bagă culoare aici, nu te teme!* Simțul estetic l-am prins de acolo și după asta m-a ajutat foarte mult în viață și mă duc cu mare plăcere la orice muzeu sau expoziție pentru că înțeleg arta și această dragoste el ne-a cultivat-o. Îmi plăceau lecțiile de biologie, mai multe lec-

ții, dar, în fond, eu am învățat foarte bine, am avut nota maximă la toate obiectele și asta însemna că am găsit ceva bun în toate obiectele.

Modelul risipit [...] de ideologie

Încercam să aplic un model sau altul, dar ele repede se risipeau, pentru că totul era cu caracter ideologic. Nu mai țin minte [...].

Cea mai importantă calitate

[...] Pentru mine, în viață și în jurnalism a fost rezistența, modul de a rezista, asta, cred, am învățat de la maică-mea. Aveam tendința să fiu pesimistă. Prima mea reacție la orice problemă era că totul s-a prăbușit, totul e pierdut. Am avut câteva situații foarte dramatice, când mi se părea că s-a oprit planeta Pământ, și am văzut cum a restricționat (mama) [...], care a rezolvat problema în cinci minute. Atunci am înțeles că, dacă crezi că totul se prăbușește, chiar poate să se prăbușească, iar dacă nu crezi că totu-i prăbușit, poți să rezolvi lucrurile chiar foarte repede.

Problema e în capul nostru

Am zis că am fost eminentă și în ultimul an de școală m-a înaintat școala, candidată, la medalia de aur și mi se părea o onoare, numai că tot anul după asta, una-două și mi se reproșa: *Ești candidată la Medalia de Aur, de ce ai făcut asta?!* Practic, nu mai puteai să respiri, trebuia mereu să te comporți de parcă ai înghițit 10 medalii de aur. La un moment, deja doream să renunț și ziceam să ne lese cu medalia ceea că n-o mai voiam. Dar nu mai puteam să renunț la acest statut, doar Chișinăul a fost informat că aici sunt niște candidate la medalia de aur. Când s-a terminat școala, erau șapte examene, primul a fost la limba moldovenească; compunere trebuia de scris. Eu deja făceam cursuri de jurnalism la Chișinău, plecam dimineața devreme, veneam seara târziu. Mă frământam, scriam pe la ziare, toată lumea știa că sunt cu un pas înainte la scris. Cred că în compunerea ceea am mai folosit niște neologisme. Îmi amintesc că am fost chemată în cabinetul directorului; țin minte era directoarea-adjunctă, foarte furioasă, și diriginta mea, care avea încredere în mine ca în ea, plângea. Când am văzut-o prima dată pe dirigintă plângând, am înțeles că ceva foarte rău s-a întâmplat, și directoarea-adjunctă zice: *Uite, avem o problemă foarte mare cu tine, cu lucrarea ta. Eseul tău a mers la Direcția de învățământ a raionului și s-a stabilit că tu ai plagiat. Sorry*, aproape că nu știam ce în-

seamnă cuvântul „plagiat". *Ai o grămadă de cuvinte acolo, trebuie să spui de unde ai plagiat, că tu ai furat, că tu ai copiat*. Eu n-am avut ce-i răspunde, țin minte că pur și simplu am tăcut; învățătoarea plângea, la mine se striga și cu asta am plecat acasă. Eram distrusă, a zis că o să-mi pună „2", asta însemna că nu absolvesc școala, culmea tragediei. Acum poți să nu termini școala și nu se întâmplă nimic, dar atunci era un control, toți trebuiau să termine școala. Cum eu să nu termin școala, aveam de făcut jurnalism. Atunci viața mea era ruinată. Țin minte că a venit maică-mea de la serviciu și am buhnit într-un plâns isteric și maică-mea nu înțelegea ce s-a întâmplat. Până i-am lămurit, așteptam ca ea să plângă cu mine și o să considerăm că viața s-o terminat, dar acțiunile ei au fost foarte simple. Absolut diferite de tot ce credeam eu; a zis să mă îmbrac, am prins repede ultimul autobuz care mergea din sat spre centrul raional. Maică-mea a mers direct la Direcția de învățământ raional și a zis: *Bună ziua, vreau să înțeleg ce s-a întâmplat cu lucrarea acestei eleve?* Acum nimeni nu știa nimic. La Direcția de învățământ au zis că toate lucrările au fost verificate și transmise la Chișinău. Dar ea, i-a forțat să deschidă safeul și să arate unde-s lucrările. El a deschis și i-a arătat că acolo lucrări nu-s, că toate au fost duse la Chișinău și nu există niciun proces-verbal în care s-ar spune că lucrarea Alinei Radu are vreo problemă. Atunci totul s-a risipit și eu am înțeles că am fost o proastă, că am crezut că lumea s-a terminat. Atunci am învățat că orice problemă mare trebuie s-o pun la îndoială. Acesta mi-a fost un model, până acum fac asta. Atunci când apare problema, încep s-o verific de la origini și foarte des mi se întâmplă s-o rezolv repede, tocmai pentru că ea e în capul nostru, dar nu se întâmplă în realitate.

Alegerea: jurnalismul

Nici nu știau ai mei de profesia de jurnalist. De mică voiam să fac totul altfel, să fie diferit. Mai ales, la *Arte plastice*, niciodată nu desenam un soare exact așa cum îl făceau toți, un cerc galben cu niște raze. Trebuia să fac foarte diferit, mă plictisea monotonia. După ce am avut, cum aveam toți în copilărie faza, vreau să fiu educator, pentru că am ajuns în contact cu educatorii și cam acesta e universul profesional pe care îl cunoști. Pentru că maică-mea era sora mai mare într-o familie în care a decedat bunica și ceilalți copii veneau în permanență la noi și erau deseori discuții, unii dintre ei erau studenți la Chișinău, și se vorbea despre studenție și despre „tu ce vrei să faci, ce vrei să devii?". Eu am întrebat ce profesii mai sunt afară de medic și educator. Știu că mi s-au enumerat specialitatea de chimist,

biolog, fizician, și s-a rostit cuvântul jurnalist, și am zis, asta ce este. Rudele au zis că e persoana la televizor care pune întrebări cu microfonul. Și eu am zis; asta vreau să fac. De atunci, nu mi-am trădat opțiunea. Partea foarte bună era că maică-mea se abona mereu la multe ziare și reviste, era mereu plină casa de piese jurnalistice. Desigur, erau de origine comunistă, dar găseai lucruri să citești. Am început din clasele primare să corespondez cu unele redacții, să public niște scrisorele, pur și simplu am crescut în mediul acesta, urmărind ce face presa și încercând și eu să fac ceva.

Admiterea la facultate: un stres enorm, mureai de frică

Concursul era foarte mare. Eu aveam Medalia de Aur, pe care nici nu am mai luat-o, din protest. Dar aveam, în actul de absolvire a studiilor, scris că sunt cu medalie de aur. Modelul era acesta: dacă medaliatul de aur de la școală susține primul examen la admitere cu nota maximă, care era nota „5", atunci el nu le mai susține pe celelalte și este admis la studii. Aveam șapte examene de absolvire la școală și la facultate – patru examene de admitere. Dar la Jurnalism mai erau și trei etape de preadmitere. În prima etapă, trebuia să prezinți dosarul jurnalistic cu articolele proprii, publicate în presă. În a doua etapă, ne adunau pe toți într-o aulă și scriam un eseu la tema care ni se dădea. Și eram triați la fiecare etapă. Dacă ai trecut de etapa dosarelor și ai fost invitat la eseu e *ok*, după eseu iar triați și aveai un stres enorm, mureai de frică (*râde*). A treia etapă era o convorbire. Am trecut și de asta și speram să susțin un singur examen, să scap, că eram foarte obosită, surmenată, dar nu l-am susținut. Eram trei, patru pe un loc, din câte țin minte. Cu Medalie de Aur eram vreo 20, dintre toți, colegul meu Gheorghe[386] care acum e directorul Editurii „Cartier" și colega mea Erica; în rest, nu știu dacă a trecut cineva din prima. A trebuit să promovez următoarele examene, pe care deja le-am susținut pe notă maximă.

Prima zi la facultate

A fost proastă (*râde*). Pentru că facultatea era cu caracter ideologic și eu eram, oarecum, obosită după aceste examene care erau la început de august. Spre sfârșit de august, una din rudele mele, student, era la mare și a zis să mă duc pe câteva zile să stau cu ea într-o oarecare căsuță. M-am dus. Mi se părea firesc să mă fi dus la mare și să mă odihnesc puțin. Acolo era un grup de studente, era foarte distractiv (*râde*).

[386] Gheorghe Erizanu (*n.n.*).

Regula era să vii cu câteva zile înainte de începutul anului școlar, ca să te cazezi la cămin, pentru că aveam cămin asigurat. Dar ele spuneau: *Pentru ce să te duci să pierzi timpul, stai la mare, ai să te duci la 1 septembrie*. Și așa am făcut, le-am ascultat pe ele, m-am dus la 1 septembrie. Dar atunci era o obligație să te pui la evidență la organizația comsomolistă. Trebuia să te iai de la evidență de la organizația din satul tău și să te duci să te pui la evidență la organizația comsomolistă a facultății. Eu asta n-am știut că trebuie să o fac cu mare urgență. Am fost la lecții, a fost *ok*, am făcut cunoștință cu colegii, dar după asta, toți mă întrebau de ce nu m-am pus la evidență. Când m-am dus la acel oficiu să întreb cum se poate de pus la evidență, m-au certat atât de urât de parcă eram o criminală. Mi-au creat o amărăciune profundă. Și mi-a rămas acest gust amar. Nu erai tu important, era important să te pui la evidență la comsomol, nu era important că tu ai fost admis la facultate, că vrei să înveți. După asta, întreg primul an a fost cumva dominat de acest hipercontrol.

Atmosfera generală la facultate

Totul e în capul omului. Eu eram un copil care știam că trebuie să respect reguli și când am venit mi se cereau niște reguli pe care nu le înțelegeam, nu le puteam consuma. Pe urmă am învățat să fac slalom printre aceste reguli, am învățat să mă bucur mai mult de comunicarea cu colegii decât să fiu stresată de ce îmi cere profesorul de la Jurnalismul Partidului Comunist. După asta, desigur că am învățat și mi-a părut bine că am avut colegi interesanți, ne-am distrat (râde), dar procesul de studii nu a fost prea activ, nu ne-a ajutat, nu ne-a oferit un suport pentru a deveni jurnaliști. A fost o facultate care m-a învățat ce înseamnă represiunea ideologică. Dar studenția, viața la cămin și comunicarea cu colegii au fost drăguțe.

Învățam să interacționăm și să supraviețuim

Era frumos că veneam fiecare din zone diferite, din localități diferite, cu obiceiuri diferite, cu băuturi diferite; învățam să interacționăm și să supraviețuim din mijloace foarte puține.

Bursa

[...] Era foarte mică, părinții nu-ți ofereau prea multe și era o bucurie să vedem cum noi supraviețuim fără bani, dar erau o mulțime de momente vesele.

Notă de „3” - sfârșitul planetei

Eu, de exemplu, eram cam depresivă de la școală. Venisem ca o elevă eminentă și voiam totul să fie pe nota maximă, dar am înțeles că nu pot să învăț pe nota maximă, că erau lucruri care nu le înțelegeam, nu mă descurcam, deci, din eleva eminentă, am devenit piesă rătăcită. Aveam nevoie de ceva ca să înțeleg ce fac mai departe, nu mă regăseam, dar am avut colege care nu luau în serios dacă primeau o notă proastă la nu știu ce obiect. Odată am primit o notă de „3”, nu mai primisem niciodată o notă de „3” și consideram că e sfârșitul lumii. Nu aveam nici un respect față de mine, cum, eu am primit nota „3”, dacă trebuia să primesc doar note de „5”. Eram absolut distrusă. Am luat-o în derivă pe străzi, nu știam ce să fac acum cu mine, eram pierdută. Când am ajuns la cămin, în cameră era o veselie mare. Eram patru fete. Ce fel de veselie, dacă eu sunt pierdută, și zic, probabil, ele au primit nota maximă și normal că sunt fericite. Când întorc capul, ele au agățat de ușă manualul cela de *Istorie a Partidului Comunist*, la care am primit „3”. Din el au lipit patru foițe pe care scria nota „3”. Inițial, mi s-a părut că sunt umilită, dar de fapt am învățat de la ele că nu trebuie să te pierzi. Bine, s-a întâmplat ce s-a întâmplat, dar nu-i nimic, chiar dacă lucrurile ne depășesc. Mai ales că la facultate notele deseori se puneau pe principii ideologice.

Studenții comuniști primeau note pozitive

Studenții care erau membri ai Partidului Comunist primeau din oficiu note pozitive, chiar dacă nu răspundeau. Studenților care erau copii unor lideri de partid sau ai unor personalități din sistem li se puneau note mari în mod automat, pe când ceilalți, dintr-un sat rătăcit, ca mine, erau supuși diferitor umilințe, și asta-mi venea foarte greu să o înghit pentru că o consideram o injustiție [...]. De altfel, îmi pare rău că nu toți au rămas în jurnalism, au rămas foarte puțini, dintre fete, îmi pare că sunt doar eu, care am rămas în jurnalism din Moldova, actualmente. Mai sunt câțiva băieți care fac jurnalism.

Să înveți papagalicește

Nu vreau să se întoarcă niciodată, nici pentru o zi sistemul acela. Erau cerințe excesive ca să înveți papagalicește niște bucăți din niște cărți politice. Nu era despre jurnalism. Jurnalismul propriu-zis a apărut mult mai târziu în viața noastră, pe la anul III. Dar primii doi ani a fost doar școală

politică și predată într-o manieră agresivă, abuzivă, neinteresantă; nu puteai să reziști. Au rezistat doar câțiva cu note foarte bune, pentru că aveau capacități de memorare și puteau reproduce, în rest a fost foarte prost.

Activitatea practică

Marea bucurie erau săptămânile de ore practice, când puteam merge în redacții și exersa, face munca jurnalistică propriu-zisă. Asta am învățat la facultate, să mă retrag și să ajung cât mai des prin redacții și să colaborez cât mai mult cu redacțiile. Practic, ultimul an am lucrat toate *week-end*-urile, toate vacanțele, toate sărbătorile într-o redacție, ca să prind la experiență și să mă orientez în jurnalism. Mulțumesc pentru această oportunitate că aveam niște vacanțe și niște posibilități să merg până la redacție.

Nu puteam trișa

[...], Trebuia să ai dexterități (*râde*). Știu că se foloseau copiuțe, eu nu le puteam folosi, că eram tipajul de om stresat și se vedea pe față dacă am ceva. O dată am încercat ceva să deschid și m-a prins. Mie nu-mi reușea, pentru mine era o sursă mai mare de stres să am vreo copiuță. Dar altfel se trișa, acum nu-i pot condamna pentru că trebuia să înveți ceva care nu te reprezenta, nu-ți folosea. Dar se trișa.

Dificil de asimilat

Mă tem să nu greșesc cu terminologia, dar asta era: *Istoria presei comuniste*, *Istoria presei de partid*, *Istoria presei din străinătate*, totul era împărțit doar pe criterii politice. N-am învățat cum să faci jurnalism pentru drepturile omului, jurnalism despre corupție – totul era să scrii în slujba partidului.

***Istoria Moldovei* în limba rusă**

Am avut și cursuri de literaturi, *Literatură universală*, *Literatură moldovenească*, *Literatură rusă* și cursuri de *Franceză*; acestea țin de cultura generală, îmi plăceau și avem note mai bune, în sfârșit mă simțeam eu om la aceste cursuri. Dar era și o altă prostie, ni se preda *Istoria Moldovei* doar în limba rusă, adică eu eram în grupa de limbă moldovenească/română, dar erau câteva obiecte care se predau obligatoriu în rusă și nu înțelegeam de loc, de ce trebuie *Istoria Moldovei* în rusă și, desigur, era un curs cu

caracter ideologic, fals. Se spuneau lucruri care conveneau Moscovei. Mai era și această mare inegalitate între grupa de limbă română/moldovenească și grupa de limbă rusă. Spre exemplu, eram împreună la cursul de *Istorie a literaturii ruse*, dar ei au învățat toată viața *Literatura rusă*, eu însă n-am învățat *Literatura rusă* la nivelul lor, pentru că am învățat *Literatura moldovenească*, română. Și obțineam mereu note mai slabe, iar ei râdeau de noi că suntem mai slabi, era o inegalitate care se accentua și te simțeai prost, erai mereu stigmatizat că ești țărancă de la sat și nu ai să te descurci, că nu ai capacități intelectuale. Pentru că ei sunt orășeni. Mai știu că cei din grupa rusă învățau *Limba engleză*. Erau inegalități care ne sufocau.

Limba rusă

La școală, îmi pare că din clasa a II-a am început a învăța rusa și la facultate am compilat tot timpul. Cred că toți cinci ani, nu doar limba rusă, era literatura rusă sau alte obiecte predate în rusă, cum am zis, *Istoria Moldovei*. Deci rusa a dominat.

Surse bibliografice utilizate

Erau sursele indicate de profesori și erau la biblioteca facultății, universității, care erau controlate. Dar ne permiteam să alergăm la Odesa, să cumpărăm și să citim și noi o carte în grafie latină.

Cu prețul propriului sânge ne-am cumpărat cărțile românești

Nu puteai lipsi de la ore că era verificat. Dacă ai lipsit, singurul argument era că ai fost bolnav, dar trebuia să prezinți certificat medical. Ca să ajungi la Odesa și să vii înapoi, e nevoie de ceva timp. Modelul pe care îl acceptasem împreună cu colega mea Lilia Biceg era să donăm sânge. Puteai să fii donator de sânge și primeai trei zile libere, în care nu trebuia să dai raport la facultate ce ai făcut. Prezentai certificatul că tu ai fost donator de sânge. Și ni se dădea și trei ruble, din banii aceștia ne ajungea foarte bine să luăm bilet Chișinău-Odesa, Odesa-Chișinău. Și ce mai aveam salvat din bursă, cu prețul propriului sânge ne-am cumpărat cărțile românești, dicționarele române, tot ce vroiam noi, ce era în magazinul de literatură străină. Era și la Chișinău magazin de literatură străină, dar categoric nu erau cărți de limbă română acolo.

Asta era regula. La Chișinău să nu existe nimic românesc, să nu ne amintim că suntem români. Puteai să găsești la Odesa, în magazinul de

literatură străină, la Moscova, oriunde nu erau români puteai găsi cărți românești, dar unde erau români nu puteai găsi.

Viața de student

Dacă ți-o făceai veselă, era veselă. Dar trebuia să ținem cont că erau în condiții, desigur, austere.

Căminul

Era o cameră de cămin cu patru paturi și patru noptiere, o masa, două scaune; poate, se găsea un dulap, atât, mai mult nimic. Căminul era plin, doldora de gândaci. Doamne, câți gândaci erau! Era o singură cameră de duș la tot căminul și trebuia să stai la rând. Era o singură cameră de bucătărie, pe coridor, la mai multe camere. Acolo m-am convins că viața nu-i despre mâncare, viața e despre cum reușești în orice condiții să discuți lucruri, să te distrezi, să-ți păstrezi simțul umorului și să-l dezvolți, să comunici. Noi puteam vorbi ore în șir și ne puteam veseli ore în șir, ziua, noaptea, seara. Puteam să râdem oricând și asta era foarte frumos. Mâncarea era și ea austeră. Deseori se terminau banii și, dacă mai venea un pachet de acasă, dacă nu, studenții veneau cu o tigaie de mâncare și ce era în tigaia ceea, ultima ceapă și o sfeclă rasă, prăjită, asta era pentru toți și era bine. Erau atât de puține localuri, încât, cred că mergeam la un restaurant o singură dată pe an sau o dată pe trimestru. Nu era cafea. Să bei cafea era un lux și erau, cred, patru-cinci localuri unde puteai servi o cafea. Mergeam în scuar, acuma se numește scuarul Eminescu, de lângă primărie, acolo, dacă ajungeam o dată pe lună sau „Hai în scuar să bem o cafea", era culmea, cum te-ai duce acum la Veneția (*râde*). Erau câteva discoteci organizate de facultate care se țineau, mă rog, poate o dată pe lună sau mai mult. Restul, ni le făceam noi singuri, nu era nevoie de localuri ca să ne distrăm.

Vestimentația [...] cu interes

Era deja mai liber la îmbrăcăminte, nu aveai uniformă. Începuse să apară această piață neagră de vestimentație. Era doar magazinul sovietic și cel de la fabrica sovietică. Dar fabrica sovietică, pur și simplu, făcea un model de rochie într-un milion de exemplare și tot satul, tot orașul trebuia să se îmbrace într-un singur model. Dar toată lumea vrea să fie un pic diferit, un pic mai creativă, și căutam alte oportunități. Apăruse *talciokul*, unde se vindeau blugi, felurite tricouri aduse din străinătate. În cameră,

una dintre fete avea mașină de cusut și începuseră să apară diferite stofe; noi cumpăram și mai coseam o bluză, o fustă, o rochie ca să fie diferit. Vroiai să fii diferit, nu vroiai să fii ca toți. Pentru că această interdicție permanentă, sau posibilități foarte limitate, te făceau creativ și te făceau să identifici o posibilitate să te îmbraci altfel, din puținele care erau. Pur și simplu, când ai acces la toate, nu te mai interesează hainele, dacă nu ai acces, atunci tare te interesează.

Bursa cheltuită cu chibzuială

Bursa era 40 de ruble sovietice. Și nu îți ajungea de mare lucru. Se cheltuia, o treime, cred, pe transport în Chișinău, dar plecam și acasă la Călărași, era 80 de copeici biletul. Pe niște produse alimentare și gata. Dacă rămâneau 10 ruble, a patra parte, încercam să o păstrez pentru bilet la teatru, la un concert, poate să-mi cumpăr o eșarfă că nu puteai mare lucru să-ți iei de 10 ruble. Dar organizam să pun de-o parte 10 ruble ca să avem pentru o carte, mergeam la teatru cam în permanență și la concerte.

Surse de venit

Inițial, făceam practica pe vară, dar spre sfârșit deja aveam în permanență un mic onorariu de la televiziune, că lucram la televiziune.

Auditoriile

Când am ajuns la Jurnalism, tocmai se dăduse în exploatare blocul central. Inițial, de fapt, am fost în blocul în care acum este Liceul „Prometeu”[387], dar apoi s-a dat în exploatare și ne-am mutat aici. Pe mine nu m-a impresionat niciun auditoriu ca să zic că, iaca îmi plăcea sala de clasă [...]. Erau simple, mese și scaune.

Probabil, unele dintre lecțiile de literatură rusă le făceam la Facultatea de Literatură Rusă și acolo știu că erau portrete de ale scriitorilor ruși. Dar, de scriitori români, cu siguranță, nu erau. Hărți nu mai țin minte [...]. Poate erau, dar nu le mai țin minte [...]. Nu țin minte nimic, poate a fost, poate nu a fost, nu vreau să zic, să greșesc.

Munca agricolă

Nu mai periclita nimic. Pentru că procesul educațional, în general, nu a folosit la nimic. Eu vin dintr-un raion, din Călărași, unde noi din copi-

[387] Pe str. Nicolae Iorga, 2.

lărie am lucrat la munci agricole și acasă, și la școală, în fiecare toamnă, o lună de zile lucram. La cules struguri în fond, uneori în livezi, la cules mere. Pentru mine nu a fost ceva nou și nu am îndoială că trebuie. Noi simțeam că ajutăm comunitatea. Pentru mine, în sat să lucrezi pământul era normal. Trebuia să ajuți și statul, să ajuți altă familie. Acolo așa era. Eu am venit din așa tradiție și când a zis că ne ducem la colhoz, la munci agricole, n-am pus la îndoială, trebuia să ajutăm. Mai ales la anul I, când începuse procesul de învățământ cu caracter ideologic pe care nu-l înțelegeam, nu mă reprezenta și nu-mi oferea nimic; am fost fericită să mergem la munci agricole. Bine, orășenii desigur că protestau că nu cunoșteau, nu se simțeau bine în acest proces, dar majoritatea în grupă erau copii de țărani și eram în mediul nostru, știam ce avem de făcut. Din câte țin minte, ni se oferea alimentație și nu eram deranjați cu nimic. Eram cazați, ni se oferea și niște distracție, deci nu pot să zic că a fost periclitat procesul de studii, mai degrabă m-am simțit utilă la cules struguri, decât să pierd atâția ani învățând ceva, când eu aveam nevoie de altceva.

După primul an de studii

În următorii ani, deja au fost mai multe literaturi, mai multe cursuri de limbă, mai multe cursuri specializate de jurnalism. Dactilografia, învățam a scrie la mașina de scris. Cum să faci o emisiune radio, cum să faci o emisiune TV, cum să stai în fața camerei; lucrurile acestea, desigur, nu mai erau atât cu caracter ideologic. Am învățat chiar și istoria cinematografiei. Lucruri care ne-au fost mai utile.

Am înțeles că există altă lume

În primii ani eram mai modești, mai speriați, dar spre sfârșit desigur că am început a înțelege lucrurile. Bine, sistemul sovietic ținea prețurile mici și din primul an mi-am permis să călătoresc. Cea mai bună prietenă de școală a fost admisă la Moscova la o instituție de învățământ și eu, în prima vacanță, am mers la Moscova, ca să stau cu ea și să vizitez orașul câteva zile. În anul II îmi pare că am mers în țările baltice și am vizitat Riga, am vizitat Kaunas. Am vizitat câteva orașe și acolo am înțeles că e altă lume, era altă cultură, alt nivel. Acolo am văzut că nu se întâmplă nimic dacă nu vorbești peste tot limba rusă, pentru că la Chișinău trebuia, în fond, în localuri sau în instituții să vorbești rusa. Eu am fost atât de șocată, să intrăm în Riga, într-un local să luăm masa și nu ni s-a răspuns la limba

rusă. Am zis că vreau această salată, m-am uitat în jur, alți oameni cereau, desigur, în limba letonă, și am zis în română, atunci bufetiera aceea mi-a zâmbit și mi-a răspuns în rusă. Am înțeles că eu trebuie să zic în română și apoi lor le apărea o simpatie. Au fost represați și ei de regimul sovietic, care a venit cu represiuni și cu limba rusă peste ei. Și ei au protestat și nu vroiau să folosească limba rusă obsesiv în detrimentul limbii lor naționale. Atunci am venit înapoi cu idei, de ce trebuie limbă rusă, stai că putem vorbi româna. Pe lângă faptul că statele baltice erau deja atunci foarte diferite prin ce au păstrat. Cultura națională, arhitectura națională. Capitalele statelor baltice nu arătau ca Chișinăul, numai cu clădiri sovietice. Desigur că am venit de acolo cu un cap plin de întrebări și cu un bagaj de cunoștințe că lucrurile pot fi schimbate și există altă lume.

Manifestări naționaliste versus manifestări de identitate

Hai să nu le numim naționaliste, să le numim de identitate. Asta era identitatea noastră și am început să o manifestăm. Desigur, deja în anul V, era 1989, a început să se prăbușească Uniunea Sovietică și toți participam la manifestări de renaștere națională. Dar până atunci am aflat și eu de la alți colegi că ei merg la Odesa să cumpere cărți și ne-am dus și noi să cumpărăm. Apoi împreună am discutat cărți și scriitori, făceam schimb de cărți și de autori în limba română și desigur că ne întrebam. Am început să discutăm de ce nu ni se permite, de ce ele nu se vând la Chișinău, de ce nu le putem găsi la bibliotecă, deci acest lucru poate fi considerat un discurs de orientare spre identitatea noastră națională. Numele meu era Radu și toți ziceau cum mi s-a permis să mi se pună numele Radu. Erau discuții despre identitatea de nume, de limbă, de literatură de cultură. Pentru că majoritatea oamenilor pe care îi chemau Ion au fost forțați să fie scriși Ivan, toate numele au fost rusificate. Și au fost discuții despre renașterea și cunoașterea entității noastre și a culturii noastre naționale.

Chișinăul de atunci

Dacă îl comparăm cu cel de azi, Chișinăul era mai ordonat și mai curat, nu era atât de poluat [...] că nu erau atâtea mașini. Nu era poluat de aspecte vizuale, de acest mic business criminal. După ce s-a destrămat, a apărut libertatea, dar a fost folosită într-un mod greșit, dezorganizat, când fiecare și-a pus *budka*[388] unde a vrut, fiecare și-a pus panoul de publicitate

[388] Aici: tarabă (*n.n.*).

unde a vrut. Imaginați-vă un Chișinău fără *budci*, fără panouri publicitare, fără coșterețe de acestea. Și destul de plin de flori și, desigur, cu verdeață.

Turnul de Apă mie îmi plăcea și atunci. Muzeele de artă și acum, și atunci erau frumoase. Acum au mai degradat unele, dar ne plăcea. Nu era lupoaica, dar era Muzeul de Istorie și pe urmă eu am participat la reinstalarea lupoaicei. Desigur, monumentul lui Ștefan cel Mare, care era mai în spate, în parc, și a fost readus înapoi la locul lui. Dintre clădirile istorice, celea care au fost cam acelea au și rămas. Unele au mai fost și distruse.

Organizațiile comsomoliste, comuniste și sindicale de la facultate

Începând cu prima zi, am fost atât de certată, deși am fost o comsomolistă exemplară la școală. Am fost și lidera organizației comsomoliste la școală și aici, când m-au luat la trei parale, mi-a apărut o repulsie. Eu m-am pus la evidență, dar nu i-am mai putut respecta și nu am mai putut participa activ. Între timp, mai mult sau nu, colegii din grupă au fost captați, atrași în rândurile Partidului Comunist și erau ei mai mult activiști. Dacă sincer, nu țin minte foarte multe activități, deși eram, mă rog, bună și responsabilă. Eram mai mult implicată în organizația sindicală, care milita pentru drepturile studenților, și acolo cumva mă regăseam mai bine decât în aceea care era atât de politizată, comsomolul și partidul. La un moment, eram lidera organizației sindicale și, din timp în timp, eram adunați grămadă, liderul comsomolist, cu cel de partid și cu cel sindical, să discutăm situația din grupă. O, Doamne! Trebuia să facem muncă de educație cu cei care fumau, cu cei care lipseau de la ore. Dar așa am avut câteva experiențe când încercam să facem această muncă și înțelegeam că greșim. Eu vedeam că treaba e greșită. Nu ai ce interveni în viața omului. Dacă a decis să fumeze, nu partidul trebuie să-l pună la punct, sau dacă a decis să lipsească înseamnă că are o problemă. Dar începuse să piardă teren organizația comsomolistă și se privea tot mai sceptic, după asta s-a și destrămat, pentru că ea nu mai reprezenta tinerii, reprezenta o nomenclatură de partid.

Activități extracurriculare

Se făceau unele conferințe științifice și participam. Dar ca festivități era mărțișorul, la care noi, mă rog, participam, pentru că o consideram sărbătoarea noastră națională.

Sărbătorile oficiale [...] un fel de Ziua Studentului

La 9 și 1 Mai se făcea parada și eram toți obligați să ieșim în centru, să stăm pe străzile lăturalnice, să așteptăm când ne vine rândul ca să mărșăluim prin fața Guvernului (actualmente), atunci era monumentul lui Lenin și o tribună, unde stăteau liderii de partid și de stat. Mie nu mi-au displăcut aceste lucruri. Bine, trei minute în care treceai prin fața Guvernului era o prostie. Dar îmi plăcea foarte mult că toate facultățile erau adunate pe străzi și aveam posibilitatea să comunicăm cu alți studenți. Era și Institutul Politehnic, și cel de Medicina, și cel Pedagogic, o mare de studenți; aveam prieteni cunoscuți la alte facultăți, era o zi în care ne întâlneam și comunicam, că nu era ca acum Ziua Studentului. Era singura oportunitate unde se întâlneau toate universitățile, la aceste sărbători de 1 și 9 Mai. Sigur, unii colegi le urau, mai ales cei care aveau posibilitatea să plece acasă, cei care locuiau la nord sau la sud. Ei aveau de mers patru-cinci ore cu autobuzul și vroiau să plece, să petreacă timpul cu părinții. Dar eu eram aproape, îmi trebuia o oră sau maxim două până acasă. Era ok să mă distrez întâi, să comunic cu colegii și după asta, poate, să plec la țară. Dar, sigur, nu avea niciun sens să forțezi studenții sau tot poporul, fabricile și uzinele, toți erau scoși, că trebuia să mergi, să mărșăluiești și să saluți liderii.

Erau două lumi paralele

Anul Nou era considerată o sărbătoare civilă, nu religioasă, dar acasă la țară era Sfântul Vasile, pentru că Anul Nou coincidea cu Sfântul Vasile și se făceau obiceiurile respective. Crăciunul se făcea pe stil vechi în localitatea noastră. Practic, toți îl sărbătoreau, dar la facultate nu se vorbea nimic. Și Paștele se sărbătorea la fiecare acasă, iar la facultate nu se spunea nimic. Noi toți ne duceam de Paște acasă și veneam înapoi cu toate darurile pascale, cozonaci [...]. Și la Sfântul Vasile tot așa. Dar în cămin și la facultate nu se vorbea nimic de asta, nu se felicita nimeni de Paști, nu se spunea că e Crăciunul. Era Moș Gerilă, și nu Moș Crăciun. Erau două lumi paralele, viața noastră cu sărbătorile de familie, care acum sunt naționale și atunci le sărbătorea fiecare familie, iar în instituțiile oficiale nu se spunea nimic, de parcă n-ar fi existat.

Nunți studențești

N-am participat la nicio nuntă comsomolistă. Îmi pare că deja nu se mai făceau, noi am învățat la facultate în ultimii cinci ani [de existență] a Uniunii Sovietice. Eu tot m-am căsătorit în studenție, dar nu s-a discutat nimic de comsomol. Totuși, existau elemente sovietice care erau impuse.

Eu am fost prima în istoria satului soțului meu, pe lângă obligații și tradiții moldovenești cu nași, trebuia să te duci la nași să-i iei de acasă cu muzică, era o condiție civilă să depui în acea zi flori la monumentul lui Lenin (*râde*). Ce fel de monument al lui Lenin? Eu nu depun flori la acest monument. Toată nunta e în spatele tău, toți așteaptă, dar am zis că nu pun flori la acest monument, nu mă reprezintă, nu-l înțeleg și asta a fost un șoc. Nu știu cine a reușit să încetățenească tradiția, înțeleg că în 70 de ani oamenii s-au deprins să depună flori și la nunți, și la cumetrii, toți la Lenin. Am acceptat să depun [...] la Monumentul Eroului căzut în război. Nu am nimic și sunt de acord că au murit milioane de oameni în război, dar eram deja conștientă și cunoșteam de la bunicii mei că ostașii armatei României au fost respinși. Ei nu sunt recunoscuți, n-au niciun monument nicăieri, și atunci de ce trebuie să ridicăm în slăvi doar ostașul sovietic și să-l denigrăm pe cel din armata română. Așa am privit cu scârț la treaba asta, dar era singurul moment ideologic în nunțile pe care le-am prins eu.

Amintiri neplăcute și plăcute din studenție

Am avut un vis, neplăcerea vine din faptul că am avut o așteptare care nu s-a fructificat. Am crezut că vin aici să învăț a scrie jurnalism, texte, chiar cărți, că voi întâlni scriitori care îmi vor preda, că voi întâlni cei mai buni jurnaliști care îmi vor preda. Dar în prima jumătate de an a fost o tragedie, toate obiectele erau cu caracter ideologic și despre asta, nu știu de ce, nu m-a prevenit nimeni. Probabil, dacă mă prevenea cineva, poate treceam mai ușor. Am avut o depresie profundă, nu mi-am putut reveni mult timp. Asta a fost cel mai stresant.

Absolvirea facultății a coincis cu prăbușirea Uniunii Sovietice. Ultimele luni de facultate le petreceam, practic, în stradă cu mulțimea de protestatari – [scandam] că vrem alfabet, vrem limba română, suntem români. A fost o viață foarte frumoasă. La aceste manifestări, proteste am învățat curajul, am învățat istorie, am învățat informația, am văzut jurnaliști care filmează, am văzut jurnaliști străini. Așa a început cariera mea jurnalistică și am înțeles, totuși, că am o profesie bună [...]. Dacă în prima jumătate de an am fost depresivă și foarte nefericită, în ultimul an am fost fericită din toate punctele de vedere, chiar dacă nu-mi plăceau unele discipline, dar deja învățasem să-mi impun părerea, să spun ce cred, învățasem să protestez, să conving profesorii că trebuie să fie altfel și ei începuseră să înțeleagă; unii din ei înțelegeau că este nevoie de schimbări. Colaboram de-un an cu televiziunea, cu departamentul știri, văzusem deja reportaje publicate la

televiziuni, știam cum se face această muncă. În ultimul an, am fost chiar fericită, împlinită, îmi plăcea foarte mult profesia și vedeam că se deschide o nouă epocă, în care eu voi putea profesa exact ceea ce am vrut.

Teza asta nu o să treacă niciodată [...] dacă nu pui Lenin, du-te și lucrează!

Pentru că lucrasem în *week-end*-uri și vacanțe la televiziune și deja mă simțeam integrată (după ce am lucrat acolo ca redactor la știri), am ales tema de teză „Metodele noi în abordarea reportajului jurnalistic de televiziune". Era o abordare progresivă și am folosit exemple de la colegii mei, am muncit cu plăcere, satisfacție; mie îmi plăcea tema, îmi plăcea că era despre televiziune, despre schimbări. Numai că fiecare student avea un conducător științific și majoritatea dintre colegi au avut câte un profesor de la facultate cu care se cunoștea și când cunoști omul deja ai un confort psihologic, știi cum e să vorbești cu domnul X sau cu doamna Y. Mie însă mi-a fost repartizat în calitate de conducător științific directorul televiziunii. Un om hiperideologizat și speriat de comunism. În toată perioada aceea am muncit mult și îmi plăcea ceea ce fac, dar când mă duceam la el [...](*râde*). Când am mers prima dată la el și a citit teza, a zis: *Bine ai muncit tu, dar unde-i opera lui Lenin*. Care Lenin? E vorba de metode noi în prezentarea reportajului televizat, ce a avut Lenin cu televiziunea. *Nu, teza asta nu o să treacă niciodată, nu o admit niciodată dacă nu îl pui Lenin, du-te și lucrează!* M-am dus și am citit iar din Lenin, nu a spus omul nimic despre televiziune, ce pot eu să fac. Am revenit și am zis că nu am găsit nimic la Lenin despre metode noi de prezentare a reportajului televizat și era riscul că n-am să pot susține. M-am opus, și el deja, până la urmă mi-a spus: *Tu chiar nu poți ceda de la tine să pui și tu un citat din Lenin*. Atunci am pus un citat din Lenin și mi-au dat nota maximă. Iar acum mă gândesc că am să scriu într-o zi o carte și am să povestesc despre aceste experiențe, cum erai terorizat cu acest Lenin [...]. De altfel, teza mi-a plăcut pentru că am acumulat o grămadă de experiență, a fost o plăcere.

După absolvirea facultății

De atunci și până astăzi am scris în fiecare zi. Sunt 30 și ceva de ani, am scris nonstop, m-am oprit doar când am dat naștere celor doi copii. Bine, cu primul copil a fost o oarecare pauză, dar cu al doilea am scris în ziua în care am mers la maternitate și în ziua când am revenit. Am rămas fidelă jurnalismului, îl consider important, interesant, cea mai interesantă profesie din lume.

Participantă la crearea primului buletin de știri independent și la formarea primei televiziuni independente

Primul meu job a fost la televiziunea publică. Am fost parte la o activitate foarte interesantă, când echipa de la știri s-a adunat și a zis: oameni buni, gata, trebuie să facem altfel de știri [...]. S-a schimbat timpul și m-am considerat o norocoasă, o fericită să particip la acest proces, de creare a primului buletin de știri independent, era fascinant. Până atunci buletinul de știri se numea „Panorama". Am decis să-l restructurăm și l-am redenuit „Mesager", era pentru prima dată în viața Moldovei când era un buletin de știri în care se vorbea despre oamenii de rând, se luau interviuri în stradă, se spunea opinia oamenilor. Într-o zi a venit un grup de oameni la televiziune și au zis: *V*ă rugăm să ne susțineți, pentru că noi vrem să schimbăm numele străzii noastre în strada „Mesager", pentru că ne place atât de mult buletinul vostru de știri, vă apreciem atât de mult ca jurnaliști, încât vrem ca strada noastră să se numească „Mesager". Când oamenii apreciază ceea ce faci, îți dă atâta inspirație și putere. Doar că după ce mi-am început cariera în această revoluție și suflu de libertate, peste vreo patru ani, au revenit la putere nonmenclaturiștii și au început iarăși cu controlul politic la televiziune. Am simțit că nu mai pot să mă întorc înapoi. Nu mai vreau să fac jurnalism la comandă și n-am să fac. Eram o bună parte a echipei care nu au vrut să facă asta și în acest mod a fost creată prima televiziune independentă[389]. Eu iarăși am participat la nașterea acestei prime televiziuni, nu existase până atunci niciodată. A fost atât de interesant, atât de inspirat, în sfârșit, a fost primul loc unde puteam să spun – limba română. În România nu existau restricții, niciun control ideologic. Dar până la prima campanie electorală, când patronul televiziunii a venit și a zis: pe acesta îl criticăm, pe acesta îl lăudăm! A impus cenzura [și unii nu au putut]. Câteva persoane am plecat. Era tot mai dificil să-ți găsești de lucru, erau doar două televiziuni în Moldova. La televiziunea aceea nu mai aveai cum să revii, la televiziunea asta nu aveai cum să rămâi, și atunci singura posibilitate a fost să ne angajăm altundeva, și asta era un ziar.

[389] Primele posturi private TV din Republica Moldova au fost Catalan TV (31 august 1995 – februarie 2002) și NIT [Noile Idei Televizate] TV (1997–2012). Vezi: Boris Parfentiev, *Istoria primelor posturi private TV din Republica Moldova: Catalan TV și NIT TV*. În: Integrare prin cercetare și inovare. Conferință științifică națională cu participare internațională, 10–11 noiembrie 2021, Chișinău, CEP USM, 2021, pp. 120-122.

Instituții de presă lansate de oameni din umbră

Atunci am participat la lansarea primului cotidian din Republica Moldova și a fost atât de inspirat să apară ziarul în fiecare zi, să participi și să ai articol pe prima pagină și articolul tău să fie discutat în Parlament și lumea să te telefoneze. Numai că iarăși a apărut controlul politic, pentru că instituțiile de presă erau lansate de niște oameni din umbră, care aveau agendă politică. Și iată, după ce am lucrat în trei locuri, a trebuit să plec. Am lucrat într-un ONG câțiva ani. Consideram că nu mai pot să lucrez în jurnalism, pentru că apare controlul politic, dar m-am gândit tot restul vieții cum să fac să existe jurnalismul în care nu există control politic și în acești doi ani cât am fost într-un ONG am învățat despre cum să muncești cu granturi, cu finanțări străine, cu donații. După doi ani, împreună cu colega mea, Aneta Grosu, cu care lucrasem în redacțiile precedente, ne-am propus să facem un ziar care să nu fie controlat politic. Și l-am făcut, există până azi și considerăm că e o redacție liberă. Am avut monitorizări, care arată că nu există cenzură, iar reporterii gândesc liber.

ANEXE[390]

Anexa 1. Alina Radu (primul rând, a treia din stânga) împreună cu colegii la munci agricole, 1985

[390] Surse iconografice: arhiva privată Alina Radu.

Anexa 2. Alina Radu (prima de la dreapta) la o sărbătoare oficială, 1987

Anexa 3. Alina Radu (a doua de la stânga spre dreapta) împreună cu colegii la Lacul Comsomolist, mai 1988

Anexa 4. Alina Radu (cu coroniță de flori), alături de colege

Anexa 5. Alina Radu cu colega Ana Moraru Tătaru la promenadă prin Chișinău

ДИПЛОМЭ

РВ № 717622

Диплома де фаць есте датэ Рэду Алене Константиновна

дрепт адеверинць кэ ел анул 1984 а интрат ла Университатя де стат „В.Алеки" дин Кишинэу

ши ел анул 1989 а терминат курсул деплин ал университэций респективе

ла спечиалитатя „Журналистика"

Прин хотэрыря Комисией де екзаминаре де стат де ла „21" июнье анул 1989 Рэду Алене Константиновне

и се атрибуе калификация де журналист

Председатель Комиссией де екзаминаре де стат — Ректор — Секретар

Л. П.

Орашул Кишинэу 30 „июнье" анул 1989

Нумэрул де инрегистраре 21

Молдавский ъъ.

ДИПЛОМ

РВ № 717622

Настоящий диплом выдан Рэду Алене Константиновне

в том, что он(а) в 1984 году поступил(а) в Кишиневский государственный университет им. В.Алеку

и в 1989 году окончил(а) полный курс названного университета

по специальности „Журналистика"

Решением Государственной экзаменационной комиссии от „21" июня 1989 г. Рэду Алене Константиновне

присвоена квалификация журналиста

Председатель Государственной экзаменационной комиссии — Ректор — Секретарь

М. П.

Город Кишинев 30 июня 1989 г.

Регистрационный № 21

Московская типография Гознака. 1987.

Anexa 6. Diploma de absolvire a Facultății de Jurnalistică din anul 1989

„NU AFIȘAM ASTFEL DE CĂRȚI, LE PĂSTRAM ÎN ÎNVELITORI ȘI VORBEAM DESPRE ELE ÎN ȘOAPTĂ, DE PARCĂ ERAM COMPLOTIȘTI”

Valeriu Reniță s-a născut la 11 iulie 1959, în s. Horjești, rn. Cotovschi (astăzi, Hâncești). A activat la ziarul „Tinerimea Moldovei” și a colaborat la alte periodice din acea vreme. Radioreporter pentru Republica Moldova la Radio „Svoboda” (Liberty) și BBC (1991–1993). A activat pe post de manager, conducător al diferitor instituții de presă din Republica Moldova. A înființat, împreună cu alți colegi jurnaliști, prima agenție de presă independentă din Moldova – „Basa-Press”. În prezent, este comentator politic, muncind și la propriul său proiect – „Rățușca cea urâtă”, în cadrul căruia realizează articole (ne)politice, satirice; scurte reportaje, filmări, chiar cicluri de miniemisiuni despre viața social-politică a Republici Moldova.

Părinții

M-am născut într-o familie de slujbași, mama – felcer, șefă a Centrului medical de familie din sat (pe atunci, punct medical), tata – merceolog la Uniunea Cooperației de Consum. Părinții munceau de dimineață până seara târziu, îi vedeam rar, dar mă încurajau să învăț bine la școală și să citesc.

Primele lecții de educație sexuală

Acasă aveam o mică bibliotecă (pe o etajeră cu cinci rafturi, începeau aproximativ 100 de cărți), improvizată din exemplare dăruite, ori, rareori, cumpărate de mama, ei îi plăcea îndeosebi să citească. Acolo se află și o enciclopedie medicală a mamei în limba rusă, o carte foarte groasă, din care am luat pe ascuns primele lecții de educație sexuală.

Am învățat în trei școli diferite

[În formarea mea educațională] pot numi, alături de părinți și bunici, pe primul meu învățător, apoi pe ceilalți învățători din școală, iar eu am învățat în trei școli diferite din satele megieșe, părinții fiind în căutarea unei instruiri mai temeinice pentru mine. Am avut norocul să învăț din clasa a VII-a la Școala Internat Cărpineni, unde activa un corp pedagogic select, profesionist; acolo am primit o instruire bună, inclusiv sportivă, am devenit ulterior și fotbalist profesionist. Am absolvit școala medie cu medalie de aur.

Bătaia făcea pe atunci parte organică și din educația în familie

Discutam doar cu bunicii despre perioada când au învățat ei în școlile din România regală. Bunelul după tată a învățat și de lemnar la Școala de Arte și Meserii, o școală profesională, care pregătea meșteri de toată mâna, se pare că la Brașov. Tot ce se vorbea în sat pe timpul copilăriei mele despre instruirea în perioada interbelică începea în aprecierea „patru clase la români", ceea ce însemna mai curând, cel puțin în comunitatea noastră, o instruire mai bună, decât cea sovietică, deși era folosită rareori și cu sens ironic de anumiți șefi de partid (unicul partid pe atunci – PCUS). Bunicii ne povesteau despre maltratarea elevilor de către învățători în acea perioadă, afirmau că luau bătaie, ori erau puși în ungher în genunchi pe grăunțe, dacă nu învățau temele, sau aveau un comportament nedemn la lecții. Nu era un tratament cu totul deplasat din partea învățătorilor României regale, pentru că bătaia făcea pe atunci parte organică și din educația în familie.

Mai mult, pe vremea sovietică, în clasele primare de la școala din Horjești eu personal am primit deseori vergi la palmă pentru neascultare, iar unii colegi de-ai mei, care nu însușeau bine temele din varii motive, erau bătuți crunt de învățător. Nu era ceva cu totul neobișnuit. Și educatorii Școlii Internat Cărpineni, chiar dacă se considera o școală elitară, foloseau des palma și varga în instruirea elevilor.

Personal, știam despre România mult mai multe, decât unii dintre semenii mei, deoarece bunica avea rude în România, cu care ducea corespondență, iar scrisorile erau citite de întreaga familie. Rudele din România ne vizitau o dată la 3-4 ani. Părinții mei, la fel, au mers în vizită în România, iar în clasa a IV-a, cred că în 1970, am mers și eu împreună cu părinții și frații într-o vizită la rude în București și Brașov, unde am stat în jur de două săptămâni. După cutremurul cumplit din România din 1977, am pierdut legătura cu rudele.

Bunica mi-a dat primele lecții de credință

Bunicii au avut și ei, bineînțeles, alături de părinți, un rol important în educația mea, pentru că respectau valorile rurale și religioase, iar eu îmi petreceam foarte mult timp la bunici. Parabolele înțelepte, dar și poveștile cele mai frumoase cu zâne și zmei le-am auzit prima dată la bunici. Bunica mi-a dat primele lecții de credință, deoarece părinții, obligați de cariera profesională la loialitate regimului sovietic, nu mergeau la biserică, iar la școală se propaga ateismul. Bunica m-a învățat să-mi fac cruce. Bunicul îmi povestea, deși foarte rar, despre al Doilea Război Mondial, la care participase și a fost grav rănit. Era un lemnar foarte iscusit și mă lăsa să privesc cum lucrează în atelierul său de acasă, pe pereții căruia atârnau instrumente de tot felul necesare meseriei. Mi-a meșterit odată din lemn un pistol automat, leit copia *PPȘ*[391], modelul cu care luptase el în infanteria sovietică. Mai târziu mi-am dat seama, amintindu-mi crâmpeie din povestirile lor din tinerețe, că ei mă familiarizau cu realități nu numai din altă țară în care își trăiseră o bună parte din viață, ci și din altă formațiune social-economică, cu alte relații de producție și interumane. Odată, ajutându-i la prășit în via colhozului, bunica mi-a spus că pământurile pe care le lucrau i-au aparținut altădată familiei sale, Jurăvlenilor. Dar, repet, și bunicii, și părinții, pentru a-și întreține material familiile, depuneau foarte mult efort la locurile lor de muncă, iar pe loturile de pământ de pe lângă casă stăteam foarte puțin timp împreună.

Trebuia să „scăpăm de sapă"

Un rol foarte important în educația mea l-a jucat școala și biblioteca sătească, de unde împrumutam cărți, pe care le citeam cu nesaț. Părinții ne-au încurajat mereu, pe mine și pe cei trei frați și o soră, să citim cărți

[391] ППШ (Пистолет-пулемёт Шпагина) (*rus.*), pistol automat Șpaghin.

și să învățăm bine la școală; de instruirea calitativă se lega viitorul nostru. Părinții ne repetau mereu metaforic că trebuia să „scăpăm de sapă", adică să ne ridicăm deasupra condiției de viață rurală. Dar prășitul în grădină era, la fel, încurajat și apreciat pe atunci ca și învățătura. Eram puși zilnic să ajutăm pe lângă casă, râneam la vite, măturam în ogradă, făceam curățenie în casă, ajutam la crescutul și culesul roadei în grădină și la reparațiile ori construcțiile care se inițiau aproape în fiecare vară în gospodărie.

Ajutorul cumnaților tatei

Cumnata tatei, Claudia Reniță, era învățătoare de matematică, care în jur de un an, în clasa a V-a, mă ajuta la teme dificile la acest obiect. Un rol deosebit asupra instruirii mele în domeniul limbii și literaturii l-a avut un cumnat de-al tatei, Iftenie Caraman, un foarte bun învățător de limbă maternă, care mi-a recomandat o listă de cărți spre lectură, îmi împrumuta cărțile din biblioteca lui personală, foarte bogată, mi-a citit și redactat în clasa a X-a primele mele încercări literare, versuri și texte de proză.

Lecție care a eșuat într-o situație anecdotică

Cărți speciale de educație nu au citit, din câte știu și îmi dau seama, nici tata, și nici mama, Dumnezeu să-i ierte. Poate doar ocazional să fi citit crâmpeie din cărți ori broșuri propagandistice, care circulau pe atunci. A fost o întâmplare, care m-a convins de acest lucru. Mi-aduc aminte de o încercare a tatei de a ne preda mie și fratelui o lecție specială de educație, ca la școală, de fapt, niște reguli de comportament, lecție care a eșuat într-o situație anecdotică, subiect, apropo, a primului meu text de proză publicat – „Lecții de etică" în culegerea „Dintre sute de catarge" (1990, Editura „Literatura artistică").

Cult pentru carte și instruire

Puteam prinde din întâmplare câte ceva din emisiunile [cu tentă educațională] de la televizor, ca de altfel și mama, și tata, și ceilalți membri ai familiei. Exista o atracție și un cult chiar pentru carte și instruire, dar, surprinzător nu exista aceeași pietate pentru modul de educație sovietică propagat de stat, pentru așa-zisa reeducație, sau educația omului de tip nou, sovietic. Oamenii pe alocuri intuiau, iar alteori înțelegeau limpede și detestau amestecul grosolan al ideologiei marxist-leniniste în educație.

Familia mea nu a avut idoli în politică

Părinții mei erau ei înșiși parte din elita intelectuală a satului. Familia mea nu a avut idoli în politică. Uneori discutam cu părinții, mai ales cu mama, sigur – la nivel de diletanți, calitățile unei poezii ori a unui șlagăr, discutam în câteva replici o carte pe care o citisem ambii ori un film privit împreună. Sigur că asemenea somități ca Lenin, Marx, Engels, ori secretarul general al PCUS treceau, indiscutabil, drept un fel de zeități, era o percepție în general cultivată și impusă poporului sovietic. Deși tata a fost un timp membru al PCUS, nu din convingeri, ci din considerente de carieră, după obișnuitele timpului, despre ideologie în familia noastră nu se vorbea. Primele discuții politice în familie au început abia pe vremea *perestroikăi*, prin 1985, când nu mai eram demult copil.

Evenimente educaționale

Dacă le-aș enumera la întâmplare, cred că ar fi vorba de careurile școlare solemne, întâlnirile cu veteranii de război, paradele la care participau elevii de 1 Mai, Ziua solidarității muncii și de 9 Mai, Ziua Biruinței, apoi sărbătorile de 23 Februarie – Ziua Armatei Sovietice, 1 și 8 Martie – Mărțișorul și Ziua Internațională a Femeii, pentru că la aceste sărbători ne dăruiam reciproc, fetele și băieții, cărți poștale cu felicitări, semne de atenție sau de simpatie, chiar mici cadouri (băsmăluțe, săpunele parfumate și apă de colonie ieftină «Гвоздика» ori «Кармен», din câte țin minte). Da, unii dintre noi, din familii înstărite, dăruiau la aceste sărbători flori ori cadouri profesorilor.

M-au marcat, cu siguranță, și olimpiadele raionale, la care am luat locuri de frunte, la fel și festivalurile școlare anuale de artă și cultură, eu fiind membru al corului școlii și al ansamblului de dansuri populare. Pe mine m-a marcat la fel sportul, am participat de copil la faimosul joc sportiv „Cine-i cel mai sprinten”și am ajuns chiar într-o finală a lui (e vorba de o competiție între școlile Moldovei). De la 15 ani, am început a juca și mi-am primit primele onorarii într-o echipă semiprofesionistă „Rapid”, Cărpineni, care juca în divizia moldovenească „Grupa a II-a între orașe”, pe care am putea-o omologa acum cu eșalonul doi al fotbalului moldovenesc, divizia A, fapt ce mi-a deschis drumul în cariera profesionistă, scurtă de altfel.

Învățătorii

Mi-a rămas adânc în memorie învățătorul de clasele primare din Horjești, Fiodor Stepanovici Mahu, pentru că, în ciuda faptului că folosea în

educație varga și ne maltrata sistematic, avea talent la predarea lecțiilor. El m-a învățat a scrie și alte multe lucruri, pentru că a citi m-a deprins până la școală o mătușă, sora mai mică a tatei, Maria. Tot Mahu a învățat băieții din clasă să joace fotbal. La educația fizică, dar și la repausul mare juca fotbal împreună cu noi, copiii, pe terenul școlii.

Am avut doi învățători de fizică, învățători emeriți, care m-au marcat și datorită cărora am decis să intru după absolvirea școlii la Institutul Politehnic: pe Serghei Burlacu la Școala Medie din Mingir, și pe Nicolae Calin, la Școala Internat Cărpineni. La fel, mi-a rămas adânc în memorie învățătorul de limbă și literatură maternă de la Școala Medie din Mingir, Ion Boțan, pentru dragostea cultivată față de scriitorii clasici și atitudinea plină de responsabilitate și de acuratețe față de gramatica limbii. La fel, am avut la Școala Internat Cărpineni o învățătoare talentată de istorie, Vasilița Tomașevschi, care, apropo, a fost primul om care ne-a povestit în secret despre mișcările studențești din anii ' 60, legate de strămutarea monumentului lui Ștefan cel Mare în centrul Chișinăului. Am aflat mai multe despre aceste evenimente ulterior, în universitățile la care am învățat în Chișinău. Pe mine personal acest eveniment m-a marcat din adolescență. Era prima dată când mă ciocneam cu elemente antisistem, antisovietice, când mi-am dat seama că Moldova ca țară și moldovenii aveau anumite drepturi nerespectate în URSS.

Bineînțeles, păstrez un deosebit respect pentru educatoarea și diriginta mea, Maria Sâli, învățătoare de limbă și literatură de la Școala Internat Cărpineni.

Învățătorii de fizică Serghei Burlacu de la Școala Medie din Mingir și Nicolaie Calin de la Școala Internat Cărpineni, învățătorul de limbă și literatură maternă din Mingir Ion Boțan, învățătoarea de istorie de la Școala Internat Cărpineni, Vasilița Tomașevschi. Aș vrea să mai remarc învățătoarele de limbă și literatură rusă din aceste școli, care erau rusoaice de naționalitate. Îmi aduc aminte și acum de pasiunea lor pentru obiectul predat și profesionalismul impecabil. Toți aceștia se deosebeau de ceilalți învățători printr-o gândire dezinvoltă, nestrâmtorată de ideologie, deși trebuiau să respecte, desigur, regulile și principiile școlii sovietice. În predare se bazau pe exemple simple din viață, la îndemână, încurajau gândirea creativă a elevilor, remarcau ideile generate de aceștia în mod independent. Toți învățătorii de care vorbesc ne învățau că disciplina, silința și acuratețea sunt drumeții buni și necesari ai unei învățături temeinice.

Manuale supuse cenzurii sovietice

Erau manuale sovietice, care, din câte înțeleg, erau concepute și elaborate centralizat la instituții specializate unionale, poate în afară de manualele de limbă maternă și istorie, care însă tot erau supuse cenzurii sovietice. Dar, după cum îmi dau acum seama, sub aspect pedagogic și de instruire, erau niște manuale foarte reușite, simple în abordare și accesibile, raportate la vârsta și psihologia școlarului. Bineînțeles, aveau și cusurul cu caracter ideologic, dar mai puțin științele exacte, care mie îmi plăceau la fel ca și cele umanistice.

Lecturi

Nu știu ce cărți anume predominau, citeam mai ales traduceri din literatura clasică mondială și cea rusă: Jules Verne, Alexandre Dumas, Lev Tolstoi, Serghei Esenin. Bineînțeles, și cărțile obligatorii pentru citire, recomandate la lecțiile de literatură moldovenească și rusă.

Surse alternative, surse adăugătoare

Nu pot spune că pe atunci putea fi vorba de surse alternative, mai curând – surse adăugătoare. În acele timpuri, de la radio se informau mai ales bunicii, ei aveau obligatoriu în casă rețeaua sovietică de radio prin fir (așa-zisa, „radiotocika"), comparabilă ca răspândire cu internetul de acum. Programe la televizor erau doar două, și în copilăria mea televiziunea difuza două–trei ore dimineața și patru–cinci ore seara. Pentru noi erau interesante pe atunci doar anumite filme și animate. Principala sursă de informare erau ziarele și revistele, care erau abonate parte de școală, parte de elevi. Da, și proprietarii de televizoare care locuiau mai aproape de frontiera cu România puteau prinde, dacă își confecționau un anumit tip de antenă, programul Televiziunii Române, care era, la fel, încătușat rău de ideologia comunistă. Dar se puteau urmări filme istorice românești de calitate, ori chiar detective, ori comedii de producție străină. Cei de vârsta mea țin, probabil, minte serialele cu Charlie Chaplin și Stan și Bran.

Tradiționalul salut bustului

În școala internat, în vestibulul de la intrare era instalat bustul din ghips al lui Vladimir Ilici Lenin, fondatorul statului sovietic și conducătorul Revoluției Socialiste din Octombrie. Dimineața bustul era flancat de doi elevi de serviciu, care urmăreau ca octombreii și pionierii să dea tradiționalul salut bustului, ridicând oblic brațul drept la nivelul frunții.

Elevii de serviciu aveau la fel obligația să întoarcă înapoi pe fiecare, care nu purta, în funcție de vârstă, cravată roșie de pionier, ori insigna de octombrel, ori cea de comsomolist. În clasele superioare aveam săptămânal o oră de instruire politică, unde citeam și analizăm mai ales știri din politica internațională, în care se cultiva o atitudine negativistă față de țările capitaliste, cum numeam pe atunci țările de azi cu democrații avansate. La științele umanistice, istorie, științe sociale erau capitole în care studiam congresele PCUS, în general istoria PCUS, principiile socialismului și codul etic al comunismului, principiile politicii interne și externe ale URSS.

Câte 5 copeici pentru copiii suferinzi

În perioada cât am învățat în școală, anii 1966–1976, nu am observat ori simțit ca anumite evenimente istorice să fi afectat direct sistemul de învățământ. În afară, poate, de acțiunile de solidarizare cu țările lumii a treia din Africa și Asia, sprijinite de URSS, care se exprimau în colectarea banilor (câte 5 copeici – mai puțin de un cent la curs oficial – de la fiecare elev). Trebuia să cerem acești bani de la părinți și nu sunt sigur acum că ne dădeam exact seama ce facem, poate că învățătorii reușeau să ne insufle un sentiment de compasiune pentru copiii suferinzi din acele țări afectate.

„Incubator"

Da, dar îndeosebi pentru fete, care purtau rochii de culoarea ciocolatei și șorț alb. Obligația băieților era să fie tunși scurt și să poarte la vârstele respective, ca și fetele, desigur, insignă de octombrel, cravată de pionier și insignă de comsomolist. De regulă, în organizațiile ideologice de octombrei, pionieri și comsomoliști, subordonate PCUS, erau acceptați toți, cu mici excepții. La școala internat existau uniforme și pentru băieți. La lecții purtam costume de culoare închisă, în afara lecțiilor costume din catifea. Altfel de îmbrăcăminte, în afară de uniforme, nu aveam voie să purtăm nici chiar în afara școlii, decât dacă plecam la părinți ori la rude. De aceea, în Cărpineni elevii școlii internat erau porecliți „Incubator".

Exemplu de personalitate

Pot spune, fără tăgadă, că am avut în adolescență un asemenea model. E vorba de Martin Eden, eroul principal al romanului lui Jack London[392]

[392] Jack London (1876–1916), romancier, jurnalist și activist american. Pionier al ficțiunii comerciale și al revistelor americane, unul dintre primii autori americani care a devenit celebritate internațională, câștigând o avere mare din scris.

cu același nume. Am citit aproape tot ce-a scris London și l-am avut mult timp pe acest scriitor drept personalitate exemplară. Desigur, în copilărie am fost prins și în mreaja ideologiei sovietice și m-am împătimit de anumiți eroi pionieri, ori comsomoliști, ori revoluționari din Imperiului Rus înainte de 1917. Am fost obsedat mult timp de moartea fratelui mai mare al lui Lenin, Aleksandr Ulianov, condamnat și executat de regimul țarist. Dar în clasele superioare am pus la îndoială aceste modele și am renunțat încet-încet la ele.

La facultate

Studiile la facultate erau o continuare firească a educației din familie; părinții visau să mă vadă cu o profesie de prestigiu și, bineînțeles, era o urmare logică a rezultatelor pozitive obținute în școala medie. Pentru mine, a fost o dilemă să aleg între facultatea de litere și una tehnică, deoarece după absolvirea școlii, la 17 ani, nu alesesem încă între pasiunea pentru literatură, pe de o parte, și fizică, pe de alta, mai ales că din punct de vedere utilitar, sfătuitorii mei de atunci, părinții, rudele, unii învățători, mă îndrumau (în pofida faptului că învinsesem într-un concurs literar republican, organizat de ziarul „Tinerimea Moldovei") să aleg profesia de inginer, ca fiind prestigioasă și de perspectivă sub aspect material. M-am decis pentru Facultatea de Electrofizică la Institutul Politehnic, deoarece îmi părea că îmi va fi asigurată și cariera sportivă, cum aveam șansa să nimeresc în echipa „Politehnica" din eșalonul de frunte al fotbalului moldovenesc, după cum s-a și întâmplat. După anul III, atunci când parcursul meu sportiv a fost supus serios îndoielilor, am intrat, totuși, la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Chișinău.

Surse bibliografice pentru înmatriculare la facultate

Erau suficiente cunoștințele din programul școlar, dar unele instituții de învățământ superior organizau în zilele de duminică cursuri gratuite de pregătire pentru elevi, viitorii studenți.

Admiterea

La Institutul Tehnic, din câte îmi aduc aminte, erau cinci candidați pentru un loc, iar la Facultatea de Litere – trei pretendenți pentru un loc de studii. Singurul criteriu era cunoștințele, pe care urma să le demonstrezi la patru examene de concurs. Fără concurs intrau un anumit număr de

aspiranți de la așa-numita facultate de pregătire, la care studiau un singur an tinerii după demobilizarea din armată și cei cu o anumită vechime de muncă. Tinerii demobilizați din Armata Sovietică și membrii PCUS aveau prioritate în concurs, chiar dacă nu studiaseră la facultatea de pregătire.

Prima zi la facultate

Țin minte sala festivă, din prima zi la Facultatea de Electrofizică. Toți colegii mei păreau mai bine pregătiți ca mine, adevărați genii, pentru că majoritatea erau de la școli prestigioase din mediul urban, iar profesorii păreau extratereștri. Senzații explicabile pentru un tânăr catapultat în capitală direct din mediul rural. Se părea că din acea zi voi fi pregătit, cel puțin, pentru a face revoluții în știință și tehnologii. La Facultatea de Litere am intrat când aveam 20 de ani și știam foarte bine ce vreau și ce am de făcut.

Romantism tineresc

Și la Institutul Politehnic, și la Universitatea de Stat din Chișinău, atmosfera generală era una de creație și aspirație spre culmile științei amestecată cu mult romantism tineresc. Bineînțeles, academismul promovat de corpul profesoral era serios afectat de pasiunile studențești, mai ales, de diferite mode de muzică, dans, sport, vestimentație, dar și de relațiile de dragoste inerente vârstei ori necesitățile elementare ale tinerelor familii studențești, care încercau să-și facă loc în viață, pornind de la o existență materială incertă într-o cameră de cămin.

Preferam biblioteca

Era evidentă exigența profesorilor, la care studenții răspundeau în măsura potențialului intelectual și pregătirii și instruirii lor din școală. Dar, cine dorea, putea să facă carte serioasă fie la facultate, fie la bibliotecă. Eu, bunăoară, preferam biblioteca.

Toleranța profesorilor

Se trișa în măsura în care puteai folosi uneori bunătatea ori toleranța profesorilor, care nu prea atrăgeau atenția la fițuici, ori, mai rar, la alt fel de suporturi de informație mai performante. În tot cazul, de trafic de influență, ori, Doamne ferește! de mită, nu se știa, nu se auzea, chiar dacă arau cazuri izolate.

Colegii de facultate

La Facultatea de Electrofizică învățau, în special, orășeni, mulți dintre care frecventaseră școli de pregătire avansată în domeniul științelor exacte. La Facultatea de Litere, majoritatea covârșitoare o formau fetele de la țară. Prin urmare, la prima facultatea predomina net cultura urbană, bazată în mare măsură pe raționament și analiză, iar în cea de-a doua – cultura rurală, bazată pe emoții și moralitate. În mare parte, colegii aveau o bună pregătire din școală, se deosebeau doar după potențialul intelectual. Nu se vădeau deosebirile după categoriile sociale, se făceau remarcați exterior cei care mergeau în pas cu moda vestimentară occidentală. Atmosfera din acea vreme în rândul tinerilor se remarca prin solidaritate, ajutor reciproc dezinteresat, romantism și multă încredere în faptul, că statul ne va ajuta să ne rezolvăm problemele materiale; mă refer, în primul rând, la apartament, salariu, posibilități de tratament în spitale și chiar stațiuni balneare.

Discipline dificile de asimilat

Dacă vorbim de Institutul Tehnic, pentru majoritatea, tradițional erau greu de asimilat *Geometria descriptivă* și *Rezistența materialelor*. Eu, bunăoară, am avut probleme și cu *Chimia*. Dacă e vorba de Facultatea de Litere, obiectele care erau greu de însușit, dar fără de care nu puteai primi licența, erau *Istoria PCUS* și *Comunismul științific*. Pentru mulți băieți erau insuportabile lecțiile la Catedra militară, obligatorii ca și *Comunismul științific*. Aproape toate materiile predate, poate uneori cu excepția științelor exacte, făceau trimiteri la lucrările marxism-leninismului și la obligațiile care reveneau fiecărui membru al societății sovietice pornind de la programele trasate de congresele PCUS.

Materiile preferate

La Facultatea de Electrofizică – *Algebra liniară*, la Facultatea de Litere – *Literatura universală*.

Limba rusă

Am cunoscut de mic limba ucraineană, mama fiind ucraineancă, și mergeam uneori vara în vacanță la bunicii din regiunea Vinnița. Prin urmare, mi-a fost mai ușor să învăț rusa. Am învățat-o inconștient de la televizor, așa încât în clasa a V-a, așa se pare, când a apărut ca obiect în

programul școlar, n-am avut mari probleme să mă descurc. Dar pentru majoritatea nu era simplu. Colegii mei de școală învățau bine rusa doar în armată. În școală nu o cunoșteau mai bine ca franceza. La Facultatea de Electrofizică, toate obiectele se învățau doar în limba rusă. Pare-se că erau doar seminare la *Istoria PCUS* și la *Economia politică* în limba maternă. La Facultatea de Litere am avut un curs, ori două, de *Literatură rusă*.

Profesori

O să-mi aduc aminte întotdeauna cu recunoștință de profesorii de la catedrele de literatură maternă, literatură universală și lingvistică – Nicanor Țurcanu, Ion Osadcenco, Sergiu Pavlicenco și Ion Dumeniuc. Își cunoșteau excelent obiectul. Prețuiau cunoștințele, dar și talentul, gândirea dezinvoltă. Erau maximal deschiși cu studenții în sens că își puteau permite să fie ironici în adresa sistemului politic de atunci, bineînțeles în limitele raționalului, ca să nu bată prea tare la ochi, deși cred că erau permanent în vizorul serviciilor speciale, care aveau reprezentant la fiecare universitate.

Relațiile dintre profesori și studenți

În general, pline de respect sincer ori mimat al studenților față de profesori și mai rar invers. Deși erau excepții fericite. Erau foarte mulți profesori îndoctrinați, poate buni, dar care nu riscau să încerce trăinicia sistemului politico-ideologic, cum o făceau profesorii pomeniți mai sus.

Surse bibliografice

De regulă, utilizam surse bibliografice recomandate de profesori, pe care le găseam în biblioteca bogată a universității. Erau, bineînțeles, surse bibliografice restricționate sub aspect ideologic. Dar în grupele de la facultate puteau fi cel mult doi–trei studenți care se interesau de cărți la index. Educația sovietică din școală își făcuse treaba, i-a făcut pe majoritatea tinerilor circumspecți, ori fricoși. Cărți interzise, cum ar fi «Один день Ивана Денисовича» a lui Aleksandr Soljenițin, ori, să zicem, romanele absurdului ale lui Franz Kafka le puteai găsi la scriitori, ori actori cunoscuți, uneori în format „samizdat", adică lucrări dactilografiate clandestin la mașina de scris, care circulau din mână în mână. Ori le puteai găsi la Secția cărți străine din Biblioteca Națională, pe atunci „Nadejda Krupskaia". Dar, dacă aveai înscriere la acea secție, erai imediat luat la creion

de un departament special – KGB. Altă cale de-a avea cărți restricționate, mai ales din literatura română, era procurarea lor din magazinele de carte străină din Odesa ori Cernăuți, localități în care ne deplasam o dată, ori de două ori pe an cu trenul, ori autobuzul, când adunam ceva bani pentru călătorie. „Istoria literaturii române" de George Călinescu am procurat-o în 1981 din Cernăuți cu 30 de ruble, o am și acum în biblioteca mea. Bineînțeles, nu afișam astfel de cărți, le păstram în învelitori și vorbeam despre ele în șoaptă, de parcă eram complotiști.

Viața cotidiană studențească

Ceea ce pare acum de o importanță greu de subestimat, este faptul că universitățile nu percepeau taxă pentru învățătură, iar un pat de cămin costa pe durata unui an jumătate din bursa lunară. Învățământul în URSS era fără plată, astfel s-a asigurat accesul în școlile elitare și universități la cele mai diferite categorii sociale, indiferent de venituri. Conta, bineînțeles foarte mult, dacă ai ori nu bursă, pentru că, în general, ea îți putea garanta o alimentare normală pe parcursul unei luni. Conta și dacă te puteai angaja pentru un câștig suplimentar în anumite servicii de noapte și, mai ales, având în vedere însușirea viitoarei profesii, la jumătate de salariu în organizații din domeniul tău profesional. Nu se puteau găsi întotdeauna în magazine produsele alimentare de primă necesitate, cum ar fi untul, salamul, ca să nu mai vorbim de anumite produse cu statut „deficitar", cum ar fi mezelurile afumate, măslinele ori citricele. O parte din alimentele necesare studenții și le asigurau de acasă, cărând cu genți mari cartofi, legume, conserve, ulei, din care-și preparau, de regulă, cina.

Îmbrăcămintea și încălțămintea de calitate și comodă era o problemă eternă, pentru că putea fi procurată în mod special în magazine de consignație, ori, mai des, la negru. Blugii, adidașii, lenjeria de corp pentru femei se aduceau ca marfă de contrabandă de turiști ori șoferi de TIR pe rute internaționale și se distribuia în mod semiclandestin, de comercianții ambulanți, ziși „farțovșciki", care erau, de regulă, urmăriți și deseori sancționați dur de ОБХСС[393], poliția economică a vremii. Aceste interdicții urmăreau, sub acoperirea protecției pieței economice sovietice, protecția ideologică, adică se dădea o luptă acerbă cu influența nefastă a culturii occidentale. E cunoscut cazul „Rokotov–Faibișenko" de la începutul anilor

[393] ОБХСС: Отдел по борьбе с хищениями социалистической собственности (*rus.*). Secția de luptă contra înstrăinării proprietății socialiste.

’60, când doi tineri au fost condamnați la moarte prin împușcare pentru comercializarea blugilor în Moscova.

Distracțiile tradiționale de epocă erau micile agape din odăile căminelor studențești cu puțină mâncare, vin și dansuri la modă, însoțite de muzica plăcilor turnante, ori magnetofoanelor, de regulă muzică a grupelor pop ori rock din străinătate. Cu timpul, distracțiile au luat forme mai apropiate timpurilor moderne, se organizau discoteci în sălile de odihnă ale căminelor, mai târziu –în sălile festive ale universităților.

Auditoriile

În aulele Institutului Politehnic atârnau portretele savanților de celebritate mondială, în cele ale Facultății de Litere – ale clasicilor literaturii moldovenești și universale. În coridoare erau, de regulă, afișate portretele membrilor Biroului Politic al PCUS. În școală, propaganda ideologică, inclusiv mesajele de placat, era mai intensă ca la universitate.

Muncile agricole cu spirit dionisiac

Muncile agricole la care eram atrași, de regulă, în lunile octombrie-noiembrie a fiecărui an, periclitau procesul de instruire și eram nevoiți să facem eforturi simțitoare, lecții și seminare suplimentare pentru a recupera. Pe de altă parte, această perioadă agricolă era adorată de majoritatea studenților pentru spiritul ei dionisiac, plină de aventură și veselie în condițiile seminomade din barăci și, parțial, pentru posibilitatea de a câștiga un ban în plus la colectarea roadei în colhozuri și sovhozuri, ori la fabricile de prelucrare a fructelor și legumelor.

Semnele lumii libere

Semnele lumii libere pătrundeau prin moda vestimentară, muzicală (plăci și imprimări la casetofon), prin anumite filme străine difuzate la TV și în cinematografe, reviste și cărți străine, aduse de peste hotare de turiști, marinari de pe vasele comerciale ori militari, prin povestirile devenite folclor ale oamenilor care reușeau, mulțumită statutului lor special profesional ori ideologic, să treacă dincolo de așa-zisa *cortină de fier*, adică de frontieră, care era închisă pentru oamenii sovietici de rând. Cele mai periculoase surse de propagandă a modului de viață capitalist se considerau emisiunile, bruiate până la *perestroika*, ale stațiilor de radio devenite ulterior legendare, cum ar fi BBC ori Liberty.

Manifestări naționaliste

La Facultatea Electrofizică erau vii amintirile participării studenților de la UTM la revolta din anii ' 60 contra strămutării monumentului lui Ștefan cel Mare. Eram un grup restrâns de studenți, care ne adunam în camerele de cămin și vorbeam despre istoria adevărată a Moldovei și cântam la chitară cântece tradiționale și haiducești.

La Facultatea de Litere, la începutul anilor ' 80 era în vogă Cenaclul „Flacăra"; cântam cu colegii la agapele studențești, ori la muncile agricole, șlagărele cenaclului. Citeam cărți românești, mai ales literatură artistică, pe care le discutam în cercuri restrânse. Toate aceste acțiuni le făceam cu mare atenție, pentru că eram conștienți că printre studenți sunt informatori ai KGB, așa cum au demonstrat ulterior evenimentele legate de deconspirarea activităților serviciilor speciale sovietice. S-a demonstrat, bunăoară, în cazul nostru, un lider comsomolist de la Institutul Politehnic era informator KGB la Facultatea de Electrofizică, după care insul a făcut carieră la SIS, ajungând director adjunct (Nu vreau să-i dau numele, ca să nu apară ca o răzbunare personală, pentru că sunt sigur că a fost informator în cazul pe care îl voi descrie mai jos).

Personal am participat la două manifestări naționaliste de rezonanță, la un spectacol cu elemente antisovietice, desfășurat în ianuarie 1985 în sala festivă a Facultății de Litere. Mai devreme, în 1977, am făcut împreună cu alți trei colegi de la Facultatea Electrofizică inscripții naționaliste și antisovietice pe pereții coridorului de cămin. În ambele cazuri, participanții au fost sancționați dur. În cazul de la Institutul Politehnic, am scăpat de organele de represiune datorită decanului, care a trimis participanții în concediu academic, sau în armată. În cazul spectacolului de la Universitatea de Stat din Chișinău, de la exmatriculare și chiar de la pușcărie ne-a salvat *perestroika*. Dar am avut discuții îndelungate, cu tentă de educație, cu reprezentanți ai conducerii facultății, care, l-a rândul lor, le întreținеau (mai bine zis, intermediau) cu organele KGB.

Cred că e locul să relatez aici și povestea tristă a lui Sergiu Gaiu, a colegului meu de clasă de la Școala Internat Cărpineni. În anul 1978, el, student la anul II al Institutului Agricol, a fost arestat și condamnat la 10 ani de închisoare pentru naționalism și activitate antisovietică. Până la arestare ne întâlnisem de câteva ori, dar abia mai târziu mi-am dat seama că făcea încercări subtile de a-mi verifica convingerile naționaliste, în eventualitatea atragerii mele într-o mișcare politică clandestină, despre

care n-am mai aflat nimic nici atunci, nici mai târziu. Știu doar că la ședințele închise de judecată a fost invitată și diriginta de clasă, educatoarea noastră. Ea ne-a povestit, deja după căderea URSS, că în instanță au fost prezentate ca probe ale activității subversive felicitările poștale de sărbători, adresate de Sergiu Gaiu foștilor învățători, unde, în afară de tradiționalele urări, erau adăugate și apeluri scurte, nepretențioase, care chemau la sprijinirea independenței Moldovei și la studierea nepărtinitoare a istoriei ei. Lucruri nevinovate din punct de vedere al zilei de azi.

Nici *perestroika* nu a fost în stare să-i scurteze lui Sergiu Gaiu termenul de pușcărie și, întors acasă după detenție, a murit peste trei-patru ani, fără a se mai regăsi în societate, cu atât mai mult, nu și-a găsit locul binemeritat în rândul martirilor care și-au data viața pentru independența Moldovei. A fost un om închis și a rămas pentru mine un om neînțeles, pentru că n-a răspuns niciodată încercărilor mele (care poate nu au fost suficient de insistente) de a obține spre publicare informații mai largi și detalii privind cauza condamnării.

Atunci și acum

Facultatea de Filologie era în blocul I al USM, Chișinău, unde s-a și aflat până nu demult. Facultatea Electrofizică – în blocul central al Universității Tehnice. Ambele sunt clădiri istorice și monumente arhitecturale ale capitalei suficient de cunoscute. Singura deosebire între încăperile de acum și de atunci este că în prezent interiorul nu mai este decorat cu elemente de propagandă comunistă, busturi de ghips ale fondatorilor marxism-leninismului, portrete ale liderilor sovietici, cabinete ale liderilor locali ai PCUS etc.

Am văzut comuniști convinși doar în filme

Obiectivele pregătirii ideologice a studenților se realizau prin intermediul obiectelor de instruire specială, care erau obligatorii la orice universitate: *Istoria PCUS*, *Economia politică* și *Comunismul științific*. Științele umaniste erau cu caracter ideologic în sens că se bazau, în cea mai mare parte, pe teoria social-politică marxist-leninistă. La fel, principiile ideologiei sovietice se promovau prin intermediul organizațiilor comsomoliste sau ale PCUS, care activau energic la facultate. Organizațiile comsomoliste numeroase, cum ar fi cele de la Institutul Politehnic ori Universitatea de Stat, aveau lider comsomolist „eliberat”, adică angajat de organizație ca

salariat. De exemplu, fostul ministru al educației în Guvernul Filat (anii 2009–2011) regretatul Leonid Bujor, a fost, pe timpul când eram student, secretar al organizației comsomoliste a Universității de Stat.

În general, studenții, ca și majoritatea oamenilor sovietici, mai ales după 1970, tratau ideologia comunistă și sistemul sovietic ca pe o convenție. Oamenii sovietici credeau, de regulă, că construcția comunismului e o utopie. Dar această utopie trebuia formal acceptată, de dragul carierei profesionale și pentru a nu isca conflicte de natură ideologică, care erau sancționate penal; oamenii au învățat să mimeze în fața liderilor comuniști și sovietici atașamentul față de ideologia comunistă, pentru că asta îi scutea de probleme de la serviciu în relație cu șefii și cu colectivul de muncă. Personal, am văzut comuniști convinși doar în filme. De regulă, oamenii intrau în PCUS de dragul carierei profesionale. Sigur că persista nomenclatura de partid, elita PCUS, care ducea o existență îndestulată sub aspect material, cultural și al securității personale. Privilegiile lor se bazau, la fel, pe mimarea fidelității față de ideologia comunistă, așa cum s-a demonstrat ulterior, când destrămarea imperiului sovietic i-a adus în fruntea privatizării bunurilor comune ale societății, iar foarte mulți dintre ei au devenit milionari în dolari.

Perestroika lui Gorbaciov

Evenimentul istoric care a afectat cert, radical și direct, sistemul de învățământ de la USM a fost *perestroika* lui Gorbaciov. Omul sovietic a fost pus în fața unei alegeri: să trăiască ca înainte în minciună, privat de multe libertăți politice și economice, ori să se restructureze, adică să-și modeleze convingerile în conformitate cu noile idealuri democratice, propuse de Gorbaciov și adepții lui. Trebuie să spun că la Facultatea de Litere, unde învățăm în acei ani, corpul profesoral a avut, în majoritate, o reacție apatică și de profund conservatism față de noile schimbări. Majoritatea profesorilor nu-și doreau schimbarea. Eram student și, deși eram jurnalist începător, mă aflam în mijlocul cetățenilor activi din punct de vedere politic și, la sfârșitul anului 1986 ori începutul lui 1987, am publicat în revista „Orizontul" un articol mare – „De ce am plecat de la Universitate", unde am descris starea de lucruri și de spirit de la facultate, despre faptul cum se opunea conducerea facultății *perestroikăi* gorbacioviste și despre conflictul meu cu decanul în acest sens și cu Catedra militară, conflict care m-a obligat să părăsesc pentru o vreme Universitatea.

Organizațiile comsomoliste și comuniste de la facultate

La activitățile organizației de partid a facultății aveau acces doar membrii de partid, cunoșteam doar deciziile care priveau întreaga facultate și care erau afișate pe panoul de anunțuri. De regulă, era vorba de angajamentele organizației față de deciziile organelor de partid ierarhic superioare, angajamente care se refereau la realizarea planurilor PCUS și directivelor congreselor PCUS. Pentru majoritate, chiar și pentru majoritatea membrilor de partid, acestea erau mai curând formalități. Esențial era să se raporteze la timp și cu exces de zel despre pretinse realizări. Organizația comsomolista a facultății îndeplinea, de regulă, sarcinile puse în fața ei de organizația de partid a facultății: liderii de partid și comsomol lucrau mână în mână. Majoritatea comsomoliștilor era o masă, care se lăsa conștient manipulată, acceptând ceea ce am numit mai sus convenție ideologică. Atitudinea studenților față de comsomol era ironică, dar această atitudine nu se afișa, de regulă, de nimeni și nicăieri, pe motiv că, la anumite instituții, întreprinderi ori organizații, unde doreai să te angajezi, ți se cerea, de la caz la caz, recomandarea în scris a organizației comsomoliste a cărei membru ai fost. Studenții erau atrași în activitatea comsomolistă prin participarea la adunările de dare de seamă ale organizației, mitinguri solemne, parade, ori la așa-zisele *subotnice*, muncă voluntară în folosul societății în zilele de sâmbătă.

Adunările comsomoliste ale grupei erau supravegheate, de regulă, de diriginta grupei și un reprezentat al organizației de partid a facultății. La adunări se luau în discuții planurile organizației, pornind de la directivele organelor de partid superioare, precum și comportamentul nedemn al unor membri, care încălcau regulamentul ULCT, ori etica de student. Personal, am fost discutat la o adunare de grupă, pentru că purtam barbă. Diriginta mi-a recomandat, cât a putut de delicat, să mi-o rad. Această situație anecdotică a rămas, m-am convins cu anii, pe un timp îndelungat, în memoria colectivă a grupei noastre.

Evenimente cu caracter festiv

Participarea la parada de 1, 9 Mai, ori 7 Noiembrie era obligatorie, eram avertizați cu câteva zile înainte, chiar în unele cazuri sub semnătură, din câte îmi aduc aminte. Lipsa de la paradă te plasa în lista celor nedisciplinați, ori chiar celor dubioși sub aspectul fidelității ideologiei comuniste. În zilele de paradă, era bine organizat comerțul stradal; se vindea de

la ora 07:00 dimineața, alcool și produse alimentare greu de găsit în zilele obișnuite. De dimineață puteai întâlni cetățeni cercheliți de-a binelea, care nu erau sancționași de miliție (poliția sovietică). Studenții erau obligați să se afle în coloana oficială a universității, care trecea sub tribunele improvizate în fața Guvernului, în fața monumentului lui Lenin de atunci (demontat în 1990), unde se aflau miniștrii și liderii de partid ai republicii. Sarcina noastră era să purtăm drapelele RSSM și URSS, precum și să împingem cărucioarele cu placate și alte decorații de paradă.

Sărbătorile religioase

Restricțiile în privința slujbelor și sărbătorilor religioase pe vremea copilăriei și studenției mele (1965–1980) nu erau impuse fățiș, ci semioficial. Ele nu purtau caracter de campanii, nu erau gălăgioase ca alte restricții promovate în presă, ci vădeau caracter de recomandări și directive de partid de caracter educațional; e adevărat, de foarte multe ori cu accente ideologice pronunțate și cu avertizări dure la adresa responsabililor de activitatea și educația ideologică. Sărbătorile religioase aveau loc strict în sânul familiei și nu erau încurajate de autorități. Era oprită prin exerciții de convingere și avertizări desfășurarea liberă a obiceiurilor populare și tradițiilor religioase. În comunitatea mea, patrule de comuniști, în care era antrenată și elita rurală, inclusiv învățătorii, inspectau seara și dimineața străzile și nu lăsau copiii să organizeze cete de colindători, ori să meargă cu Steaua, ori cu ouă sfințite. Aceleași inspecții improvizate interziceau copiilor să se afle la biserică la mari sărbători religioase. Totuși, majoritatea membrilor acestor patrule își îndeplineau obligațiile formal, pentru că se considerau creștini, fie deschis, fie nu. Singura sărbătoare religioasă care nu era oprită atunci de autorități așa ori altfel era Paștele Blajinilor, pentru că se încerca transformarea ei într-un ritual civil de cinstire a părinților și înaintașilor.

Cea mai plăcută amintire

Întâlnirea cu viitoarea mea soție.

Cea mai neplăcută amintire din anii studenției

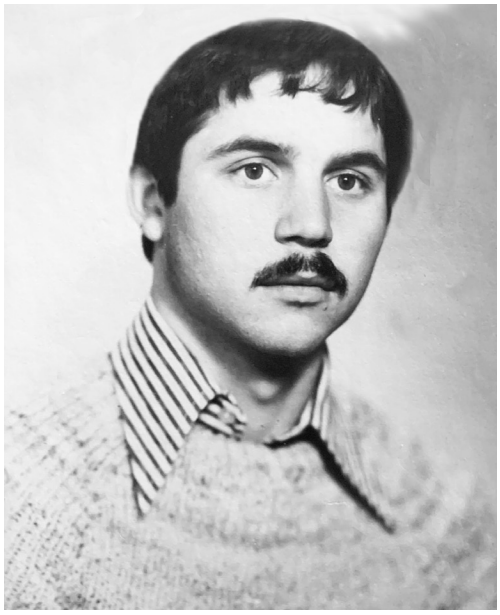
Înrolarea abuzivă și fără acceptia mea în Armata Sovietică.

ANEXE[394]:

Anexa 1. Vinieta promoției anilor 1966–1976 a Școlii Medii Internat din s. Cărpineni, rn. Cotovschi

[394] Surse iconografice: arhiva privată Valeriu Reniță.

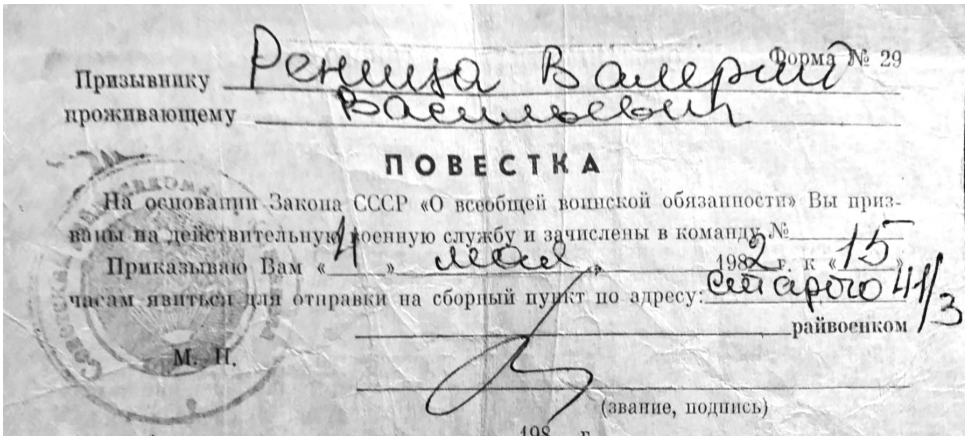
Anexa 2. Valeriu Reniță, student

Anexa 3. Studenți în activități de muncă fizică

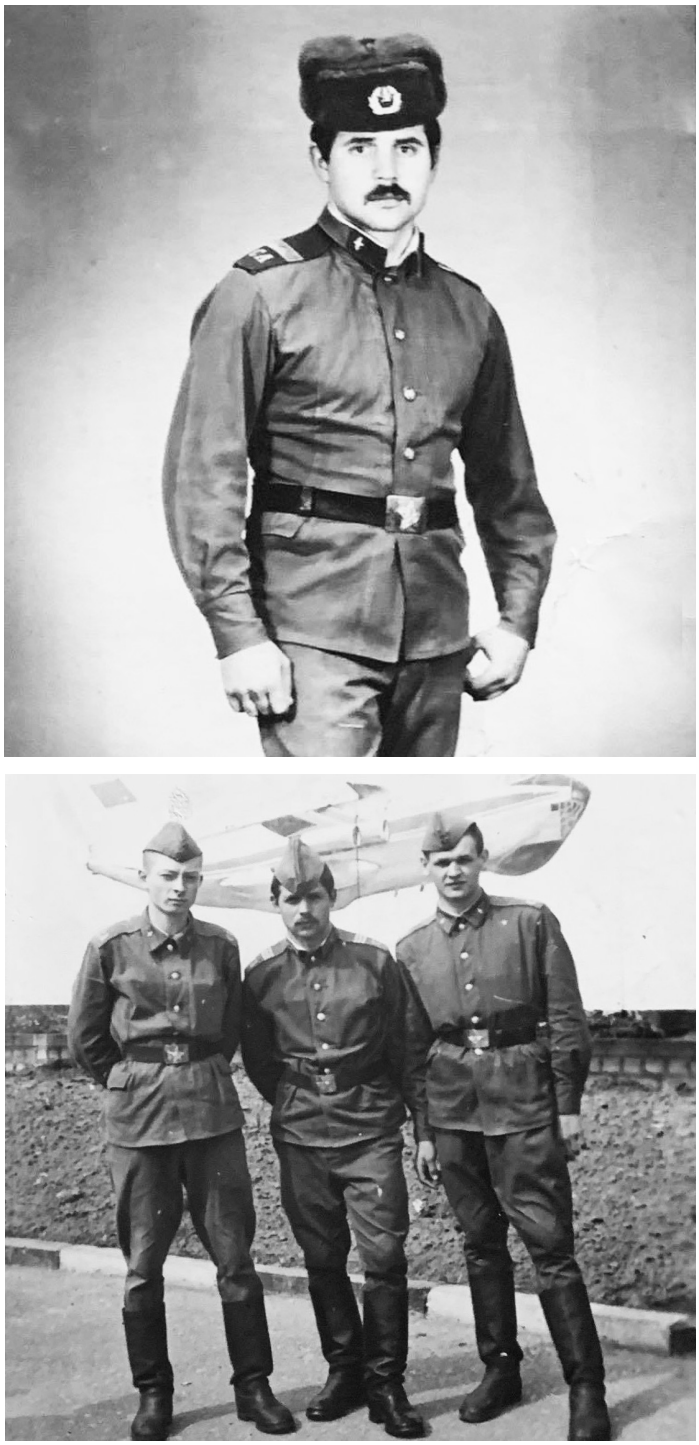
Anexa 4. Bancnotă de 10 ruble, păstrată din perioada studenției

Anexa 5. Înștiințarea despre încorporarea în rândurile Armatei sovietice, 4 mai 1982

Anexa 6. Bilet de trolebus, păstrat din perioada studenției

Anexa 7-8. Valeriu Reniță, militar în Armata Sovietică

Похвальная грамота

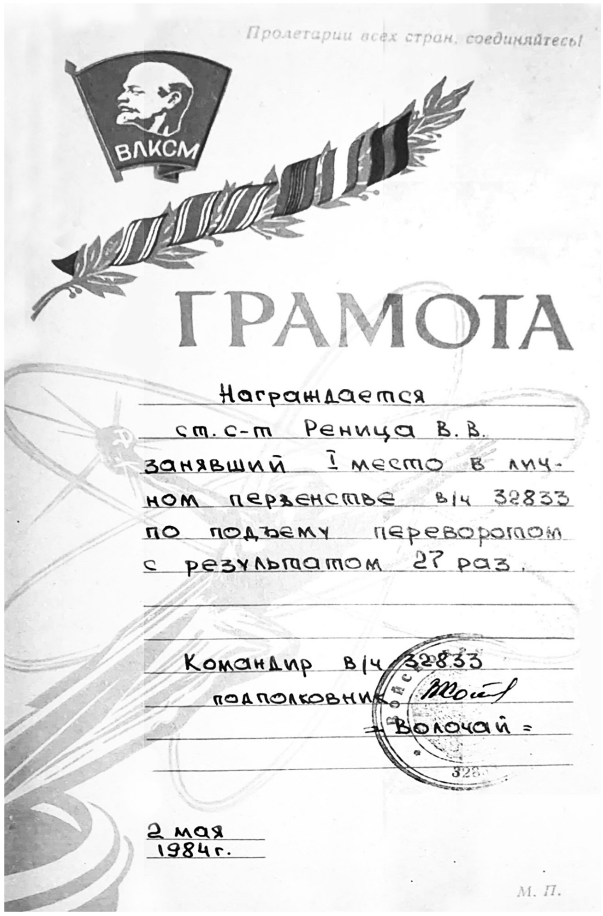
СТ.СЕРЖАНТ
РЕНИЦА В.А.

За отличные успехи в боевой и политической подготовке, примерную дисциплину и безупречную службу в рядах Вооруженных Сил Союза ССР Вы занесены в Книгу Почета части и награждаетесь Похвальной грамотой.

Выражаю уверенность, что Вы и впредь будете служить примером добросовестного исполнения своего патриотического долга перед нашей великой Родиной — Союзом Советских Социалистических Республик.

КОМАНДИР В/ЧАСТИ 06937
Полковник =ГОРЕВОЙ=
Командир части (корабля)
№ п/п 06937
28 ноября 1983 г.

Anexa 9. Diplomă de Onoare decernată sergentului superior V. Reniță, 28 noiembrie 1983

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ВЛКСМ

ГРАМОТА

Награждается
ст.с-т Реница В.В.
занявший I место в лич-
ном первенстве в/ч 32833
по подъему переворотом
с результатом 27 раз.

Командир в/ч 32833
подполковник
=Волочай=

2 мая
1984г.

М. П.

Anexa 10. Diplomă decernată sergentului superior V. Reniță, 2 mai 1984

КУПРИНСУЛ

ПРЯ-КУВЫНТАРЕ Емилиан Галайку-Пэун.....I
О АЛЕЕ ДЕ ПЛОПЬ Санду Спину.....2
МАЕСТРУЛ Емилиан-Галайку-Пэун.....6
ЛА БУСТУЛ ЛУЙ Дорел Нану.....I0
Диана ДЕЛАМУНТЕ.....I2
Апостол Болога.....I4
АРТИКОЛ НЕТЕРМИНАТ Влада.....I7
МЫНЧЯЦЬ ДЕ БЛЯНДЕЛЕ ПРИВИРЬ Диана Деламунте.....I8
ПОЕЗИЙ ДЕ САНДУ СПИНУ.....20
...СЭ ОКОЛИМ ЧИМИТИРИЛЕ Апостол Болога.....25
ТРИСТЕЦЬ ДЕ Штефан Фугару.....28
МАЕСТРУЛ ШИ ДИАЛЕКТИКА Емилиан Галайку-Пэун.....32
РУБРИКА"БАТЕ БЫНТУЛ".....41

15 январие, 1986.

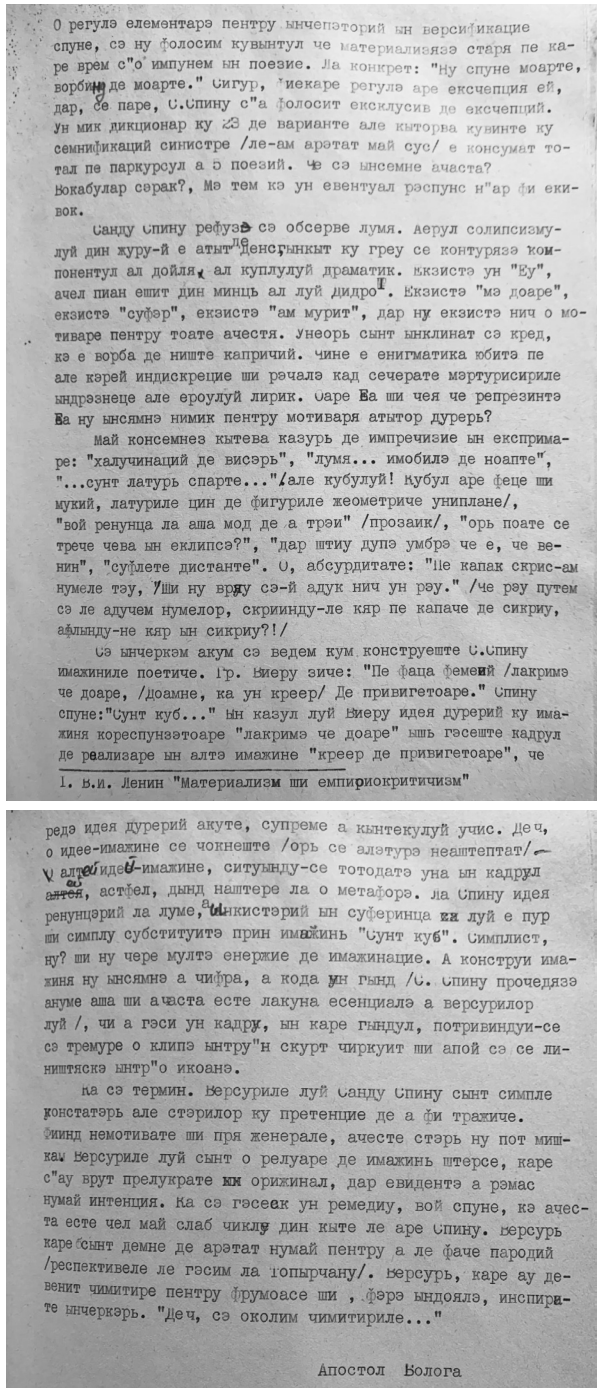
Апостол Болога

Юбито,
Ырба ши черул сынт тоате фрумоасе
Апроапе ка ын поезииле ноастре.
Ши домнишоара, че мэнынкэ ынгецатэ
де паркэ мэ юбеште,
Ши клэдиря ченушие,
Ши привиря та, каре
Се атинже де лукрурь
Ка флутурele де флориле дин пяцэ.
Опреште-те сэ стригэм:
"Че бине е!"
Нумай ну таре, ну ка тунетул.
Плоая ва спэла тотул пынэ ла реал
Пынэ ла секул норилор,
Пынэ ла кулоаря трэдэрий
боерулуй
Иеремия Голия.

... Сэ околим чимитириле /орь о таблетэ пентру ындолияць/

"Деч, сэ околим чимитириле", не инвитэ С. Спину, дар имедиат не трече принтр"о галерее де имажинь синистре:"пэдуре де салкымь, унде сынт ынгропате кытева илузий, дин нескаре моарте /деалтфел, жонглэрь де ачесте ку феномене моарте ын жермене се атестэ апроапе ын орьче пажинэ литерарэ курентэ/, апой "кытева мэртурисирь... арункате ка пе о амбразурэ" /че дуреросэ ынтр"адевэр, нон-сенсибилитатя юбитей, дар с"о компарэм ку о амбразурэ...? ш"апой, мэртурисириле сынт май деграбэ симпле, нехотэрыте, декыт ероиче/ ши"моарте фэр"нич ун рост" /аич сынт де акорд ку ауторул/. Ын континуаре, пе ачеляшь коридоаре субтеране "а ла Печерска Лавра" ведем "капак де сикрию", ун "апус сынжериу", "оасе сечь", "вара ачаста апроапе... моарте", оамень, каре "мор рэтэчиць прин дилеме", морць, каре "трекприн ноянул де линиште...", висе "неынкэпынд ын морминте де-арипе..." /орь поате де мулте че сынт/, скынтей "де-але инимилор моарте", ярэшь илузий, де дата ачаста н"ау доведит с"акунгэ ла гроапэ, пур ши симплу "дор илузиile моарте", се мэржинеште сэ декларе ауторул ши, урмынду-не ку девотамент каля, ынтылним флорь "лэсате морминтелор дешарте", "ун семн ынтымплэтор де моарте" адэугат "лумий де кавоурь", - ачеста тоате коментате "инжениос" де гидул аутор: "ши-й долиу..." /май ынкапе ын ворбэ/, "еу мор непротежат... дин де"нтрегул эст шувой/ ку моарте орь ку вяцэ, трекынд дупэ перете.", ка дупэ ачаста сэ ренаскэ ши сэ декларе ла урма урмей "вой ренунца одатэ ла аша мод де а трэи, /кынд акчепта-вой поате, орькаре фел де моарте." Дар аста ну е тот. Требуе сэ май околим ши "чимитирул инвизибил", ка ын сфыршит, дупэ че ам пус мына пе атыта лукрурь дефункте, апроапе дескомпусе, дупэ че не-ам лэсат пур ши симплу араць де музика фунебрэ а оркестрей чоклилор, С. Спину конкиде: "Ам околит атыта чимитире" /кум сэ ну!"/.

Апропо, деспре музика фунебрэ. Ка се кындзэ перманент декламатору.Се келтуе, ынсэ, пуцинэ енержие пентру а о скэпа пластик ын корпул поезией. "Ревин ку портативе спарте," "ку"н портатив сау нота-й", деч, ын доуэ казурь, ун сингур

О регулэ елементарэ пентру ынчепэторий ын версификацие спуне, сэ ну фолосим кувынтул че материализязэ старя пе каре врем с"о импунем ын поезие. Ла конкрет: "Ну спуне моарте, ворбим де моарте." Сигур, ориекаре регулэ аре ексчепция ей, дар, се паре, С.Спину с"а фолосит ексклусив де ексчепций. Ун мик дикционар ку 23 де варианте але кыторва кувинте ку семнификаций синистре /ле-ам арэтат май сус/ е консумат тотал пе паркурсул а 5 поезий. Че сэ ынсемне ачаста? Вокабулар сэрак?, Мэ тем кэ ун евентуал рэспунс н"ар фи екивок.

Санду Спину рефузэ сэ обсерве лумя. Аерул солипсизмулуй дин журу-й е атыт де денсынкыт ку греу се контурязэ компонентул ал дойля ал куплулуй драматик. Ексистэ ун "Еу", ачел пиан ешит дин минць ал луй Дидро I. Ексистэ "мэ доаре", ексистэ "суфэр", ексистэ "ам мурит", дар ну ексистэ нич о мотиваре пентру тоате ачестя. Унеорь сынт ынклинат сэ кред, кэ е ворба де ниште капричий. Чине е енигматика юбитэ пе але кэрей индискреций ши рэчалэ кад сечерате мэртурисириле ындрэзнеце але ероулуй лирик. Оаре Еа ши чея че репрезинтэ Еа ну ынсямнэ нимик пентру мотиваря атытор дурерь?

Май консемнез кытева казурь де импречизие ын експримаре: "халучинаций де висэрь", "лумя... имобилэ де ноапте", "...сунт латурь спарте..."/але кубулуй! Кубул аре феце ши мукий, латурile цин де фигуриле жеометриче униплане/, "вой ренунца ла аша мод де а трэи" /прозаик/, "орь поате се трече чева ын еклипсэ?", "дар штиу дупэ умбрэ че е, че венин", "суфлете дистанте". О, абсурдитате: "Не капак скрис-ам нумеле тэу, Уши ну врэу сэ-й адук нич ун рэу." /че рэу путем сэ ле адучем нумелор, скриинду-ле кяр пе капаче де сикриу, аднынду-не кяр ын сикриу?!/

Сэ ынчеркэм акум сэ ведем кум конструеште С.Спину имажиниле поетиче. Гр. Виеру зиче: "Не фаца фемеий /лакримэ че доаре, /доамне, ка ун креер/ Де привигетоаре." Спину спуне:"Сунт куб..." Ын казул луй Виеру идея дурерий ку имажиня кореспунзэтоаре "лакримэ че доаре" ышь гэсеште кадрул де реализаре ын алтэ имажине "креер де привигетоаре", че

1. В.И. Ленин "Материализм ши емпириокритичизм"

редэ идея дурерий акуте, супреме а кынтекулуй учис. Деч, о идее-имажине се чокнеште /орь се алэтурэ неаштептат/ ~~алтей~~ идее-имажине, ситуынду-се тотодатэ уна ын кадрул ~~алтей~~, астфел, дынд наштере ла о метафорэ. Ла Спину идея ренунцэрий ла луме, инкистэрий ын суферинца ей луй е пур ши симплу субституитэ прин имажинь "Сунт куб". Симплист, ну? ши ну чере мултэ енержие де имажинацие. А конструи имажиня ну ынсямнэ а чифра, а кода ун ынд /С. Спину процедязэ ануме аша ши ачаста есте лакуна есенциалэ а версурилор луй /, чи а гэси ун кадру, ын каре гындул, потривиндуи-се сэ тремуре о клипэ ынтру"н скурт чиркуит ши апой сэ се лиништяскэ ынтр"о икоанэ.

Ка сэ термин. Версуриле луй Санду Спину сынт симпле констатэрь але стэрилор ку претенцие де а фи трэзиче. Фиинд немотивате ши пря женерале, ачесте стэрь ну пот мишка Версуриле луй сынт о релуаре де имажинь штерсе, каре с"ау врут прелукрате ка орижинал, дар евидентэ а рэмас нумай интенция. Ка сэ гэсеак ун ремедиу, вой спуне, кэ ачеста есте чел май слаб чиклу дин кыте ле аре Спину. Версурь каре сынт демне де арэтат нумай пентру а ле фаче пародий /респективеле ле гэсим ла топырчану/. Версурь, каре ау девенит чимитире пентру фрумоасе ши , фэрэ ындоялэ, инспиратe ынчеркэрь. "Деч, сэ околим чимитириле..."

Апостол Болога

Anexa 11-15. Creații literare realizate de Valeriu Reniță (cu pseudonimul Apostol Bologa) în revista studenților, 15 ianuarie 1986

„PROFESORII DE ORIGINE EVREIASCĂ LUCRAU NUMAI CU ELEVII CARE ÎNTR-ADEVĂR DOREAU SĂ ÎNSUȘEASCĂ MATERIALUL”

Marian Romaniuc s-a născut pe 12 iulie, 1967, în orășelul Noua Suliță, 28 km de Cernăuți. Unicul copil al Mariei și al lui Alexandru Romaniuc și-a petrecut primii ani din viață în orașul Zaleșiki din regiunea Ternopil, după care s-a reîntors la Noua Suliță, în casa bunicilor. Deoarece și-a dorit din tot dinadinsul să studieze într-o instituție românească, Marian Romaniuc a mers în clasa I la Școala Medie nr. 2 – unica școală cu predare în limba română din oraș. După ce a finalizat zece clase, în anul 1984, tânărul a decis să își facă studiile superioare la Chișinău. A învățat la Facultatea de Istorie a Universității Pedagogice ,,Ion Creangă”, însă, spre deosebire de colegii săi, Marian Romaniuc a finalizat cu doi ani mai târziu studiile, deoarece în anul 1986 a fost înrolat în armată. A efectuat serviciul militar între 1986 și 1988, în unitatea de trupe antiaeriene din Berdeansk, regiunea Zaporojie, Ucraina. După absolvirea facultății, în anul 1992, Marian Romaniuc a activat în domenii care au avut tangențe directe cu istoria, preponderent cu istoria contemporană.

Acasă se vorbea doar în română sau în rusă

În educația mea de până la înmatricularea la facultate și-au adus un aport mai semnificativ, în primul rând, bunica, bunelul și, desigur – mama.

Am crescut într-o familie numai cu mama, deoarece tata a ales o altă cale în viață. Până în anul 1971 am locuit într-o regiune din vestul Ucrainei, regiunea Ternopil, orașul Zaleșiki. Primele amintiri referitor la educația din această perioadă sunt foarte sumbre, ca la orice copil, deoarece nu-ți poți aminti tot ce a fost la o vârstă atât de fragedă. Îmi aduc aminte plimbările prin parc, pinii înalți și grădinița. Aproximativ la trei ani și jumătate, mama a revenit la părinții ei.

Inițial, mi-a fost destul de complicat, deoarece cunoșteam doar câteva noțiuni elementare, pe care le folosea mama în discuție cu mine, când locuiam în Zaleșiki. Însă, după cum am mai spus, principala „povară" de a mă româniza corect o avea bunica. Din acel moment, bunica și-a adus aportul la educația mea. Specificul consta în faptul că eu, practic, nu cunoșteam limba română. Astfel, în mod intenționat, bunica vorbea cu mine numai în limba română. Utilizam numai limba ucraineană, cu un accent puternic din Ucraina de Vest, cu multe cuvinte poloneze, deoarece în orașul Zaleșiki – unde am locuit și am frecventat grădinița, majoritatea covârșitoare a prietenilor mei erau fie ucraineni, fie polonezi, și într-o mai mică măsură, evrei. Bunica, insista să învăț limba română, deoarece îmi spunea că nu are de gând să educe în casă un „huțan"[395], referindu-se la huțulii din nordul regiunii Cernăuți, care locuiau într-o zonă montană. Bunica de obicei, proceda în felul următor: dacă eu luam cina, îmi arăta și îmi spunea „lingură", „pâine" – începea de la noțiuni și cuvinte elementare. Eu îi răspundeam în ucraineană, ea îmi răspundea permanent în română. Dacă nu înțelegeam ceva, bunica îmi arăta așa, de parcă ar fi fost un extraterestru, însă evita cu tot dinadinsul să lămurească cu cuvinte ucrainene. Niciodată nu trecea la limba ucraineană și asta m-a făcut să manifest interes pentru a înțelege ce spune bunica. Al doilea aspect erau, desigur, poveștile ei. Bunica cunoștea foarte multe povești cu specific bucovinean și îmi pare foarte rău că am memorizat numai două sau trei povești. Ele erau spuse într-o limbă foarte țărănească, asemănătoare cu poveștile lui Creangă, numai că purtau un specific bucovinean și abundau în cuvinte locale, de limbă germană, poloneză sau limbă maghiară, care dădeau un colorit deosebit acestor povești. La început, limba română, practic, a devenit a doua mea

[395] Huțul – populație slavă din regiunea muntoasă de la izvoarele Siretului și Ceremușului din Carpații Pădurоși, din Munții Maramureșului și din regiunea Obcinelor Bucovinei și care vorbește un dialect ucrainean; persoană care face parte din această populație, care aparține huțulilor; privitor la huțuli. Vezi: https://dexonline.ro/definitie/Hu%C8%9Bul (accesat: 06.11.2021).

limbă și apoi, treptat, într-un mod latent, a înlocuit limba ucraineană, iar aproximativ la cinci ani vorbeam deja și în limba rusă.

Nu în ultimul rând, prietenii mei din mahala cu care mă întâlneam vorbeau atât limba română, cât și ucraineana – în cele din urmă reieșind un fel de „asorti" lingvistic. Treceam foarte ușor de la limba română la cea ucraineană, și invers. Deja cu timpul, fiind școlari, ne străduiam să ne debarasăm de anumite deprinderi. Din clasa I, sau a II-a, am început să folosim activ elemente de limbă rusă chiar și între noi, fiind foarte stimulați de către profesori. Venind acasă de la școală sau de la grădiniță și întrebuințând cuvinte rusești sau încercând să vorbesc în rusă cu bunicii și cu mama – primeam o ripostă destul de dură. Ei mi-au spus: în limba rusă la noi în casă nu se discută. Dacă dorești ceva să vorbești, să-ți exprimi gândurile, opiniile, te rog – limba română sau, în cel mai rău caz – limba ucraineană, pe care noi toți o înțelegem.

Bunicul și unchii: amintiri despre Imperiului Austro-Ungar

În ceea ce privește învățatul de mai departe a diferitor aptitudini casnice, desigur, a contribuit mai mult bunelul, care mă învăța ce trebuie să știe un bărbat lângă casă, cum să țină ciocanul în mână, ferăstrăul. Foarte des bunelul își aducea aminte de perioada școlii vechi românești. Era vizitat des de către niște unchi de-ai săi, care erau încă în viață și țineau minte perioada Imperiului Austro-Ungar. Din discuțiile celor maturi am înțeles că persista un respect și o pietate foarte mare față de tot ce însemna Austria, cultura germană și educația nemțească. Atât bunelul și unchii lui, cât și majoritatea rudelor care erau în vârstă, indiferent dacă au făcut școala românească sau școala austriacă – vorbeau la perfecție limba germană. Aproximativ la cinci ani, bunelul a început să mă învețe elementele și bazele limbii germane, spunând că îmi vor prinde bine în viață, poate mai bine decât limba rusă. La fel, bunelul atrăgea atenția asupra modului de comportament în societate, respectul față de cei mari, comportamentul cu prietenii, permanent făcând paralele cu copilăria sa. El adesea zicea: *Noi, bucovinenii, trebuie să ne ținem împreună și să muncim, fiindcă nu știm a cui va fi Bucovina mâine: fie a rușilor, fie se vor întoarce austriecii*, dar îmi dădea de grijă ca eu să nu spun nimănui acest lucru.

Limba rusă, bună pentru funcții de răspundere

Dacă nu mă înșel, pe la cinci ani, fiind deja în grădiniță – cunoșteam deja tot alfabetul. Citirea desigur că inițial am început-o cu poveștile în

limba rusă, iar apoi am trecut la cea ucraineană și, în paralel, la cea română. Așa că de la grădiniță au fost puse bazele limbii ruse. În pofida faptului că educatoarele, dădacele, precum și personalul auxiliar, cu mici excepții, erau români, moldoveni – toate discuțiile erau purtate în mod obligatoriu în limba rusă. Până și limba ucraineană nu era permisă, iar noi nu puteam înțelege de ce. Deja fiind într-o grupă preșcolară, am înțeles că locuim într-un stat în care se vorbește numai rusește și că, pentru a ocupa funcții de răspundere, e nevoie să cunoști limba rusă – de dorit fără a avea vreun accent și fără a menționa undeva că faci parte dintr-o minoritate națională, dintr-o minoritate etnică.

Formarea educațională

Primul meu îndrumător și povățuitor a fost bunica. Inițial, ea dorea foarte mult să devin pădurar și explica de ce. În primul rând, spunea că pădurea dă forță omului, îi dă vigoare. În al doilea rând, în pădure poți foarte ușor să-ți menții echilibrul, să te bucuri de viață și să nu ai probleme cu vecinii, cu atât mai mult, în caz de primejdie, cum spunea ea, nu e nevoie să te ascunzi de dușmani. În al treilea, lucrând pădurar, permanent vei avea și un ban în plus, spunea dânsa: *copacii în pădure nu îi numără nimeni*. Desigur, nu prea mi-a plăcut această atitudine a bunicii, însă așteptam cu mare nerăbdare venirea de la Chișinău a mătușilor mele, care își făceau studiile la instituții medicale. Le întrebam cum sunt studiile și mă miram că în Moldova se vorbește limba română, ca la noi, în Bucovina. Ele confirmau că se vorbește limba română, însă are un anumit specific. Mi-au spus că nu e limba aceea cu anumite regionalisme și arhaisme, pe care o vorbeam în zona de lângă Cernăuți, și au mai spus că, la fel, sunt anumite deosebiri lingvistice între diferite regiuni. Aceasta mi-a părut interesant și mi-am propus să fiu profesor de limbă română, însă foarte curând mi-am dat seama despre incompatibilitatea dorințelor mele de a profesa limba română și realitatea de a vorbi în viața de zi cu zi întruna în limba rusă.

Amintiri din Bucovina aflată în componența României

[În familie] foarte mult se discuta. În primul rând, era vestită expresia: „Patru clase la români, care făceau cât zece clase la ruși". Bunelul recurgea foarte des la diferite paralele istorice pe când eram elev prin clasele a V-a, a VI-a, după ce am finalizat ciclul primar. Recita pe de rost poeziile lui Eminescu, ale lui Octavian Goga, ale lui Coșbuc – ținându-le minte încă de la

școală. Făcea referințe foarte mari la istorie, mai cu seamă istoria regiunii, istoria Europei și, era foarte mândru că a făcut școala românească, care apoi, după război, l-a ajutat să se aranjeze foarte ușor în calea profesională pe care și-a ales-o – în construcția drumurilor. El spunea: *Iată, eu cu șapte clase românești am reușit să fac tehnicumul*[396] *la ruși*. Și aceste șapte clase contau cât șapte clase de școală elementară sovietică. Bunelul și bunica apreciau școala românească; însă rudele mai mari care ne vizitau și țineau minte educația austriacă – o elogiau. O elogiau cu niște cuvinte neînțelese de către mine: *Nu, la nemți școala era mai bună! La ruși școala nu-i de nimic, e de râsul găinilor. La români era foarte strict, dar la nemți era școală adevărată!* Așa se exprimau ei și îmi părea foarte straniu, deoarece și numele lor erau destul de stranii. De exemplu, un unchi purta numele Franz Joseph[397] și odată l-am întrebat: „Nenea Franz, dar de ce ai așa nume?". Mi-a lămurit că a fost născut în timpul când în Imperiul Austriac se serbau 80 de ani de la nașterea împăratului Franz Joseph și familiile copiilor care se nășteau în acel an jubiliar primeau câte zece goldeni de aur și doi viței. Așa că, practic, atât în toate satele românești, cât și în cele ucrainene – au apărut Franzi Josephi, Franzi Ferdinanzi și alte nume ale membrilor dinastiei imperiale austriece. În ceea ce privește școala românească, bunelul avea niște caiete și cărți, dar le ținea ascunse în pod, într-o ladă veche. Fiind copil, odată, cât bunelul era la serviciu am coborât câteva cărți din pod și am început să le răsfoiesc. Înțelegeam anumite caractere, însă foarte greu – limba era aceeași, așa-numita limbă moldovenească, însă cuvintele erau scrise, după cum îmi dădeam seama atunci – cu litere franceze. La această ocupație am fost surprins de către bunica. Am fost mustrat verbal și mi-a fost arătată până și o vărguță. Mi s-a spus să duc cărțile înapoi cum știu și să nu spun niciun cuvânt prietenilor și copiilor cu care mă jucam în mahala. Îmi era interesant de ce nu se permite, însă acest subiect a rămas tabu până aproximativ în clasa a VIII-a, a IX-a, când deja la biblioteca sătească am găsit niște cărți. Majoritatea erau cărți românești, dar nu din perioada antebelică, ci editate în anii '50–'60.

---

396 Tehnicum – instituție de învățământ mediu de specialitate din perioada sovietică.

397 Franz Joseph, numit și Francis Joseph (18 august 1830, Schloss Schönbrunn, lângă Viena, Austria – 21 noiembrie 1916, Schloss Schönbrunn), împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916), care și-a împărțit imperiul în monarhie dualã, în care Austria și Ungaria au coexistat ca parteneri egali. În 1879 a format o alianță cu Germania condusă de Prusia, iar în 1914 ultimatumul său către Serbia a inclus Austria și Germania în Primul Război Mondial.

Chișinău, orașul în care vorbești limba română

Opinia [mătușilor] era că trebuie să fac școală, și școala bună nu se face la Cernăuți, unde ele inițial au picat examenele, din cauza faptului că erau din familii românești, bucovinene, or, în acea instituție erau promovați mai cu seamă vorbitorii de limbă rusă, nici nu cei de limbă ucraineană. Aproximativ prin clasa a IV-a, a V-a, deja știam că îmi voi face studiile la Chișinău, că orașul Chișinău este de trei ori mai mare decât Cernăuți, că acolo se vorbește românește și nu trebuie să te ascunzi pe stradă sau să-ți fie rușine că vorbești limba română, așa precum o vorbești la Cernăuți sau în alte orașe din regiunea Cernăuți, din nordul Bucovinei istorice.

Forme de stimulare a educației

De exemplu, dacă doream să ies la joacă pe toloacă, cu prietenii și colegii care locuiau un pic mai departe de mahalaua noastră, trebuia întâi de toate să dau dovadă de sârguință școlară – adică să arăt mamei sau buneilor carnetul de note, caietele școlare și să demonstrez că nu am nici o restanță în ceea ce privește pregătirea temelor de acasă sau recapitularea întregului material, care a fost dat pentru acasă în ziua cutare. În afară de aceasta, bunica practica, cum spunea ea, „un obicei, pe care îl țin minte încă de la bunica mea". Dacă veneai de la școală, după ce îți luai masa, neapărat trebuia să o ajuți prin gospodărie, cel puțin să ai grijă de animalele din curte, să seceri iarbă (că eu umblam cu secera mică, practic, până în clasa a IX-a, a X-a; mâna pe casă îmi era interzis să pun) sau să faci ceva prin casă: să ștergi praful, să faci ordine. Eram foarte des implicat în treburile casei, care, pur și simplu, știam că-i plac bunicii. De pildă, o ajutam la pregătirea aluatului pentru mâncarea tradițională bucovineană, așa-numitele *pampuști*, care un pic diferă de gogoașele standard moldovenești sau de *pampușt*e ucrainene, care se fac în centrul Ucrainei, ele fiind dulci. Îmi plăcea foarte mult să o ajut la bucătărie. Atunci mi-a venit al doilea imbold: să nu mă fac pădurar – cum dorea bunica, ci bucătar. Interesul de bucătărie mi-a trecut foarte repede, îndrăgostindu-mă de științele umanistice: la început de limba română, după cum am mai spus, iar apoi deja de istorie și de tot ce ține de acest domeniu istorico-social. În afară de aceasta, un stimulent mai deosebit, pe care nu-l înțelegeam și apreciam la început, era faptul că puteam să-mi câștig singur banii pentru ziua de sâmbătă și duminică, ca să pot pleca la cinema, să pot procura o înghețată, o prăjitură dulce sau niște bomboane. Pentru aceasta, bunica ducea evidența faptelor bune pe care le făceam în decursul săptămânii

și mă stimula, de obicei, cu cinci sau cu trei copeici – o sumă destul de mică. Însă dacă nu aveam restanțe la învățătură, aveam un comportament exemplar acasă și nu mă reținеam la joacă (orice întârziere însemna lipsa banilor de buzunar) – puteam să acumulez până în după-amiaza zilei de sâmbătă aproximativ o rublă sau 80 de copeici. În perioada respectivă, era o sumă destul de mare pentru mine.

Încurajările unchiului Ștefan

Ștefan, fratele tatălui meu, era profesor de istorie. Am păstrat contactul și corespondam în limba ucraineană, deoarece era profesor de istorie în raionul vecin, preponderent populat de ucraineni. El îmi spunea: „Istoria te va ajuta să-ți alegi o cale corectă în viață". Corespondența noastră a durat aproximativ doi-trei ani, după care a fost întreruptă. În măsură esențială, anume încurajările din partea unchiului Ștefan m-au determinat să aleg profesia de istoric.

Lectura și „voci străine" în familie

[Se citea în familie] foarte puțin. Majoritatea cărților procurate în familie erau cele aduse de mătușile mele. Așteptam cu nerăbdare venirea mătușilor de la Chișinău, deoarece știam că fiecare vizită acasă la Cernăuți însemna cel puțin o carte–două. Cărțile le citeam eu, fiindcă buneii nu aveau timp de așa ceva. Ocupația bunelului din timpul liber era să compare știrile oficiale din presa sovietică, cu ceea ce auzea la așa-numitele „voci străine" – la *Europa Liberă*, *Vocea Americii*, *Radio București* și își făcea socotelile sale. Cum spunea el: „Eu îmi fac socotelile mele" și probabil că în perioada respectivă numai el înțelegea în ce constau ele. Nu înțelegeam de ce trebuia să te supui riscului, ascultând știrile politice la *Radio București* sau ascultând emisiunile de peste hotare, ale așa-numitor „posturi burgheze". În ceea ce privește literatura educațională de specialitate, noi nu aveam așa ceva în casă, în afară poate de doar două cărți care erau în pod, în lada bunelului – *Didactica limbii române* și o carte care ținea de organizarea sistemului școlar primar. În rest – nimic.

Cărturarii

În familia noastră, cel mai cărturar om din localitate era considerat unchiul Franz Joseph, fratele bunicii. În primul rând, el a făcut cursul complet la școala austriacă și un an la Facultatea de Limbă Germană a

Universității din Cernăuți. În al doilea rând, vorbea mai multe limbi; desigur, vorbea limba germană, limba ucraineană, limba română, limba rusă, limba maghiară și limba poloneză. Ajuta foarte mulți oameni care aveau nevoie să traducă anumite acte din alte limbi sau să expedieze scrisori peste hotare, însă avea probleme cu autoritățile locale sovietice. Era considerat o persoană periculoasă și ostilă regimului. În '45 a evitat să fie deportat, datorită aptitudinilor sale, aranjându-se în primărie ca traducător, deoarece autorităților ruse le era foarte greu să comunice în mai multe limbi cu băștinașii. Un mic exemplu: satul de alături era satul vornicului Ionică Tăutul, care, după legendele vechi din sat și după cronicile moldovenești, a închinat țara la turci după moartea lui Ștefan cel Mare, în timpul lui Bogdan cel Orb. În timpul ocupației sovietice, satul Tăutu a fost redenumit în satul Zelionîi Gai – o denumire ucraineană. Însă în acest sat au coexistat timp de mai multe secole trei comunități: ucraineană, poloneză și românească. Evident, românii erau ortodocși, ucrainenii – greco-catolici și polonezii – catolici. Trei cimitire, trei biserici și, inițial, trei școli primare. Aceeași situație era în mai multe sate din preajma Cernăuțiului.

După Franz Joseph, desigur, era bunelul meu. Indiferent de dorința mea, era obligatoriu să merg cu el în fiecare duminică la piață, fiindcă el spunea că pentru un bărbat așezat și viitor cap de familie vizitarea pieței duminica este ceva foarte important, deoarece trebuie să știi prețurile la producția agricolă. Îi ziceam: *Bunele, d-apoi noi nu trăim din producție agricolă. N-avem nimic cu aceasta! Nu, asta e tradiția, trebuie să știi permanent chestia aceasta*. Mă mira foarte mult că, trecând pe stradă, foarte mulți, când se salutau cu el, mai ales persoanele de vârsta lui, cei născuți în anii '20 ai secolului trecut, până în anii '20 (care erau foarte puțini, deoarece războiul și gripa spaniolă i-au secerat pe toți), se adresau cu *domnule* și ridicau pălăriile. Chiar și după ce s-a pensionat, bunelul a mai rămas să activeze în calitate de casier, deoarece poseda cunoștințe matematice. De asemenea, desena destul de frumos. Îi plăceau foarte mult caii și se pricepea la ei. Prietenii săi și persoanele cu care a învățat îi spuneau: *Tu te pricepi la cai, mai ceva ca un ungur, mai ceva ca un țigan!* (țiganii și ungurii fiind considerați specialiști în ceea ce privește caii).

Evenimente educaționale din copilărie

În primul rând, copilăria mi-a fost marcată de matineele tematice de la grădiniță, care erau pentru mine mai mult decât o sărbătoare, mai cu

seamă matineele de Anul Nou. Cel mai mult îmi plăcea perioada de pregătire pentru matinee, deoarece nu trebuia să faci ora liniștită (adică să dormi) și aveai niște ocupații suplimentare: pregătirea scenetelor sau repetiții și așa mai departe. Al doilea moment au fost tradiționalele evenimente doctrinale: primirea în rândul octombreilor, a pionierilor. O decepție deosebită îmi trezeau adunările detașamentului de pionieri și serbarea Zilei Pionierului, pe 19 Mai, cu un rug obligatoriu și cu o înghețată de trei copeici oferită gratis – cea mai ieftină înghețată. Cel mai tare însă detestam orele de informare politică, care aveau loc în fiecare luni și începeau cu jumătate de oră înainte de prima lecție. Asta mă făcea să mă trezesc mai devreme, ca să ajung la timp la școală, cu atât mai mult că trebuia să lecturez ziarele sau să ascult știrile din principalele programe informative ale televiziunilor centrale, pentru ca apoi să le expunem în cadrul acestor adunări. Practic, toți colegii mei de școală aveau o anumită repulsie față de aceste ore educative, deoarece nu înțelegeam de ce ne trebuie să știm ce se întâmplă la Moscova, ce decizie a fost luată la Kiev sau cum ni se va îmbunătăți traiul peste 10–15 ani.

Primii învățători

Prima învățătoare a fost cea de la școala primară de trei clase de la noi din sat, care era o filială a Școlii Medii nr. 2 din orașul Noua Suliță. Numele ei era Valentina. Cu părere de rău, s-a stins foarte degrabă din viață, fiind bolnavă de cancer. Era o profesoară extraordinară și un om de suflet, la care țineau toți copiii din clasa noastră. Specificul primilor ani de studii la școală consta în aceea că în clasa I eram opt copii din sat, iar în clasa a II-a – nouă copii. Aceasta se datora faptului că majoritatea copiilor din sat învățau în școli ucrainene. Vorbea despre necesitatea de a păstra tradițiile și cultura națională românească. Vorbea despre demnitatea poporului nostru. De la ea am auzit pentru prima dată baladele mai vechi despre Ștefan cel Mare și despre boierii și haiducii de prin partea locului, ceea ce mi s-a părut foarte interesant, deoarece la grădiniță auzisem doar poezioare hazlii și copilărești despre Lenin și alte lucruri destul de banale, care erau în vogă atunci peste tot. M-am despărțit foarte greu de această primă profesoară, când deja am trecut în clasa a IV-a, în școala mare, care se afla la o distanță de 4 km de casa mea și spre care urma să ajung sau cu autobuzul orășenesc sau mergând pe jos, pe parcurs de aproape 40 de minute sau jumătate de oră.

A doua profesoară de care m-am atașat nespus de mult a fost de limbă română, doamna Alexandra, care mi-a fost o perioadă îndelungată și diriginte. Era o femeie foarte sfătoasă, iubea să vorbească pe îndelete, fără suspiciuni în ceea ce privește familiile din care proveneau elevii, starea lor materială și așa mai departe. Ne trata pe toți de la egal la egal. Însă cel mai interesant consta în aceea că ea era soția primului secretar de partid, lucru despre care noi am aflat mult mai târziu de clasa a IV-a, deja fiind aproximativ în clasa a VII-a, a VIII-a. Atunci relațiile cu ea un pic s-au răcit, din cauza faptului că ne temeam că doamna Alexandra îi aduce la cunoștință soțului tot ce se întâmpla în clasa noastră, ceea ce nu era adevărat. Anume de la ea am auzit despre scriitorii notorii din Moldova, cu care ea făcuse facultatea împreună. Era prietenă de corespondență cu Lidia Istrati. Deja prin clasa a IV-a, la ea am văzut, cu o anumită teamă, mai multe cărți cu grafie latină, editate în perioada României Populare, adică în anii ' 50 – începutul anilor ' 60. Din aceste cărți ne citea la ore fragmente din opere clasice. La început, din cronicari, iar după aceasta deja din marii scriitori ai sec. al XIX-lea. Spre invidia colegilor de clasă, îmi făcea o deosebită plăcere că anume pe mine mă invita în fața clasei și scotea primul volum al „Istoriei Literaturii Române" sau volumul II, unde era deja însemnat cu creion roșu ce se poate de citit. Anumite foi erau acoperite cu hârtie de caiet, pentru a nu vedea ce este scris acolo. Astfel, am înțeles că ceva există comun între limba moldovenească și limba română și nu este totul așa de superficial și îndepărtat cum ne spuneau nouă așa-numiții ideologi la școală.

Îmi aduc aminte un caz în care, la tablă, am încurcat niște noțiuni, la o lecție de limbă moldovenească. Doamna Alexandra, având un inel destul de masiv pe deget, m-a lovit de două ori cu el în cap, spunând: *Aceasta îți va ajuta să-ți amintești prin ce se deosebește gerunziul de adjectiv*.

Profesorii

Cum nu-i straniu, cei mai buni profesori din școala noastră erau evrei. Erau considerați specialiști foarte buni, însă erau în vârstă. De pildă, domnul Moisei, cum îi spuneam noi – Moisei Abramovici, profesorul de fizică, care a absolvit Universitatea la Cernăuți, încă în perioada antebelică, cum se exprima el, „în timpul românilor". Mai era și doamna Faina, Faina Isakovna, profesoară de limbă română, cu universitatea făcută la Iași, la fel, în perioada interbelică. Domnul Lev, noi îi spuneam Leon, însă el

prefera să-i spunem Lev. Domnul Lev era profesor de *Biologie*, la fel, cu universitatea absolvită în Cernăuți. Profesorii respectivi mi s-au întipărit în memorie prin faptul că aveau o limbă română desăvârșită. În afară de aceasta, cunoșteau materialul la perfecție și, într-adevăr, erau împătimiți în profesia lor de pedagog. Specificul acestor profesori de origine evreiască mai consta în faptul că ei lucrau numai cu elevii care într-adevăr doreau să însușească materialul. Nu impuneau cu forța pozițiile lor pedagogice, nu recurgeau la pedepse drastice, însă puteau atrage copiii prin bunătatea, prin abilitatea lor, prin disponibilitatea de a discuta în afara orelor, precum și prin organizarea anumitor „cercuri" foarte interesante la care se făceau experimente. Alți profesori nu recurgeau la asemenea metode.

Mai era un grup de profesori, care se comportau loial cu elevii și aveau o atitudine prietenească față de ei, însă prea mari studii la aceste obiecte nu făceam. De obicei, aceștia erau profesorii de muncă, de educație fizică și de învățământ militar pregătitor. Ei puteau să-și permită să glumească și uneori chiar să plece la pescuit cu copiii în zilele de odihnă, mai cu seamă, cu băieții din clasele superioare, sau să îi invite să-i ajute să facă ordine în garaj.

A fost una dintre puținele abateri totale de la norme: profesorul de matematică foarte sever și profesoara de limbă franceză – doamna Raisa. Cei doi, practic, terorizau elevii prin diferite modalități și aveau un comportament destul de straniu.

Această stranietate consta în faptul că doamna Raisa vorbea permanent numai cu franțuzisme, atât când comunica în limba rusă, cât și atunci când comunica în limba moldovenească/limba română. Folosea multe cuvinte franceze și întruna făcea comparație cu traiul din Franța: „Iată, în Franța e așa, dar aici e așa", cu toate că nu a fost niciodată în Franța. Ne părea stranie această chestie. Era o francofilă înrăită.

Profesorul de matematică era foarte dur cu elevii, își permitea să ridice mâna la elevi, adică puteai fi pedepsit de el cu palma sau cu arătătorul, putea folosi cuvinte indecente, chiar vulgare – fapt pentru care a fost de câteva ori reclamat de către părinții elevilor. Însă, la nivel de predare, era considerat drept foarte bun. Odată cu intrarea lui în clasă, în elevi intra o frică totală, deoarece nu știai la ce te poți aștepta.

Profesorul de istorie, regățean - exemplu de urmat

În timpul școlii era un profesor de istorie, care a fost repartizat în școala noastră deja când eram în clasa a IX-a. Cum spuneam noi, profesorul de

istorie era „din partea regatului", adică din ținutul Herța, care s-a aflat în componența României regale și în componența Moldovei istorice până în 1940. Într-adevăr, el era un promotor al culturii românești pure. Ne mira foarte mult că la cei din partea regatului, din ținutul Herța, în pașaport era indicată naționalitatea „român", pe când la noi era în mod forțat indicată naționalitatea „ucrainean" sau „moldovean". Primul lucru pe care îl făcuse acest domn Gheorghe după venirea în școala noastră a fost organizarea unui colectiv de dans popular moldovenesc, ceea ce era o noutate pentru noi. În al doilea rând, a organizat un cerc de muzică rock, lucru care era ceva de neconceput pentru noi în anul 1981. Muzica pe care o promova era în mare parte de speță occidentală, dar se reducea la trupele și interpreții oficial admiși în Uniunea Sovietică. Acest profesor a stabilit o undă specială de comunicare cu noi, elevii, ceea ce ne plăcea la nebunie. În afară de aceasta, practic, a fost inima tuturor activităților extrașcolare: diferite serate dedicate anumitor evenimente, anumite matinee tematice care chiar dacă aveau preponderent o tentă istorică, erau dedicate evenimentelor locale, cum ar fi fost Războiul Crimeii și rezultatele acestuia pentru Principatele Române și așa mai departe. Era un popularizator de istorie europeană. Acest om, pur și simplu, a dat un suflu nou situației care s-a creat la noi la școală. Ulterior, aproximativ în 2002–2003, a devenit directorul unicei școli moldovenești de atunci din Noua Suliță. Anume el a fost cel care a avut cuvântul decisiv în hotărârea mea de a îmbrățișa profesia de istoric.

Limba rusă în școală

În afară de ei, o țin minte pe profesoara de limba rusă, Tatiana, care întruna cerea de la noi să cunoaștem rusa. După anul 1980, limba rusă, practic, a devenit obiect de bază în școlile românești, mai ales, în școlile alolingve. În clasele a VIII-a, a X-a, aveam câte patru ore de limbă rusă și cinci ore de literatură rusă pe săptămână, ceea ce era mai mult decât în școlile rusești de pe teritoriul Ucrainei. Acesta era obiectul cel mai detestat de elevi. În cadrul acestor lecții era o rusificare teribilă și, în afară de faptul că le ducea doamna profesoară, mai veneau și diferiți specialiști atât din cadrul departamentului de învățământ raional, cât și regional. Ei ne organizau lecții suplimentare despre rolul decembriștilor și al lui Pușkin în trezirea conștiinței naționale a poporului, efectele revoluționare asupra activității lui Maiakovski, pe care noi le consideram absolut absurde și inutile.

Informația politică și „rebelii" politici

În clasele primare această tematică era abordată foarte superficial și se crea impresia că înșiși profesorii doresc să se debaraseze de aceasta ca de o chestie inutilă, ca de o însărcinare care e în plus; vine peste orele lor de bază și, pur și simplu, încurcă procesului didactic. S-a terminat, bine că s-a terminat – cam așa atitudine aveam noi față de ora de informare politică sau educație patriotică. Pedepsele pentru cei care lipseau de la educația politică și patriotică erau foarte dure – puteau fi chemați părinții la școală și lor le puteau fi aplicate anumite sancțiuni pe linie de serviciu, deoarece, cum spunea șefa de studii: *E una să lipsești de la o lecție simplă de la școală și e cu totul altceva să absentezi la informarea politică sau la adunarea Uniunii Tineretului Comsomolist*. Era considerată o rușine, cu toate că unii, mai cu seamă băieții, se mai rățoiau un pic, spunând că *noi nu ne temem de comsomol și ne mândrim cu faptul că ignorăm indicațiile partidului*. Însă erau foarte repede puși la punct, după niște discuții profilactice cu șeful organizației de comsomol a școlii, poate chiar și cu directorul sau uneori cu instructorii de partid, care poposeau la școală dacă era vorba de comsomoliști. Contestatarii comsomolului momentan deveneau foarte docili, cuminți și destul de supuși îndoctrinării de mai departe.

La discuțiile profilactice cu scop educativ, în general, mustrări fizice nu erau. Dar cei care erau duși la discuțiile profilactice, mai cu seamă băieții – foarte rar își aminteau despre ce s-a discutat acolo sau evitau aceste discuții.

Manualele

Majoritatea manualelor din care studiam la școală erau tipărite la Chișinău, în primul rând, manualele de științe exacte. Manualele de științe umanistice erau tipărite la tipografia din Ujgorod, regiunea Transcarpatică, la Cernăuți sau la Odesa. Deci tot ceea ce ține de îndoctrinare era despre Ucraina. Tot la Chișinău se tipărea literatura adăugătoare și compendiile la științele exacte. În ceea ce privește literatura suplimentară, adică așa-numita *Carte suplimentară de citire la istorie*, era tipărită în Ucraina, cu caractere chirilice, în limba moldovenească.

Surse alternative de informare

Eram foarte puțini elevi, atât în clasa noastră, cât și în clasa paralelă, care ne puteam permite să ne satisfacem interesul prin consultarea anumi-

tor surse alternative. De obicei, aceasta era în primul rând, biblioteca. La început, era biblioteca din sat, unde am citit majoritatea cărților. În ceea ce privește sursele alternative, precum radioul și televiziunea, deloc. Doar în cadrul informațiilor politice, adică al orelor de îndoctrinare politică, eram obligați să știm ce s-a discutat la principala emisiune informativă unională – «Время». Faptul că frecventam biblioteca la început sătească, apoi biblioteca orășenească, ulterior, mi-a prins bine în procesul de pregătire.

Pregătirea ideologică în școli

După standardele actuale, pregătirea ideologică în școli era polivalentă: în primul rând, pe linia organizațiilor de octombrei, pionieri și comsomoliști, iar în al doilea rând – deja strict pe linie educațională – ceea ce ține de ore, adunările cu părinții, adunările cu participarea anumitor invitați din organele de conducere ale orașului, ale raionului și așa mai departe. Aceste adunări erau destul de plictisitoare pentru noi, copiii. Erau recitate diferite lozinci, poezioare, cântece patriotice. În afară de aceasta, pentru a implementa spiritul colectivismului, se obișnuia să se recurgă la diferite măsuri de activitate patriotică, cum ar fi recoltarea maculaturii și adunarea fierului vechi. După aceasta, exista Mișcarea lui Timur (după un erou din lucrarea „Timur și echipa sa" de Arkadi Gaidar[398]), în cadrul căreia elevii ajutau bătrânii; săptămânile faptelor bune, decadele ajutorului celor în vârstă sau ajutorului veteranilor și așa mai departe. Se recurgea foarte des la vizionarea colectivă a filmelor de propagandă în cinematografele orașului. O dată pe lună, elevii din anumite categorii de vârstă erau duși în afara lecțiilor la cinematografe (uneori, chiar și în timpul lecțiilor), unde erau prezentate diferite filme de propagandă sovietică, realizările cincinalului, lupta cu naționaliștii burghezi ucraineni sau combaterea religiei.

Elevii și religia

Îmi aduc aminte că aveam în clasă doi elevi pe care părinții îi duceau la adunările bisericii penticostale. Ei erau regulat scoși în fața clasei și criticați dur de către profesori. Apoi, ne impuneau și pe noi să-i criticăm sau să avem o atitudine foarte ostilă față de ei. Nu puteam înțelege de ce trebuie să-i supunem unor asemenea umilințe – să fie permanent puși să stea în picioare în colțul clasei sau la tablă în timpul orelor, doar din cauza

[398] Lucrarea a fost publicată în România cu următorul titlu: Arkadi Gaidar, *Timur și băieții lui*, București, Editura Tineretului, 1955.

faptului că își manifestau într-o oarecare măsură spiritul de apartenență la o biserică. Noi ceilalți, fiind în majoritate copii din familii ortodoxe, nu eram supuși unor asemenea presiuni. Excepție era perioada sărbătorilor de iarnă, când ni se interzicea să umblăm cu colindul și cu uratul. Atunci se formau echipe de comsomoliști superiori, de profesori și de miliționeri, care patrulau orașul și suburbiile lui. Ei adunau toți copiii care umblau cu colindul și îi aduceau la sectorul de poliție sau la direcția de învățământ, unde le scoteau din buzunare copeici, bomboane, și ce ne mai dădeau nouă pe atunci. Dar, în mod special, dacă frecventai biserica ortodoxă în timpul marilor sărbători religioase sau de sărbătorile domnești puteai fi exmatriculat și trimis într-o școală disciplinară.

Aveam prieteni în rândul copiilor de profesori, care ne spuneau: *Iată, ruta noastră va fi pe strada cutare și strada cutare. Pe străzile acestea, după orele opt, puteți veni liber,* când o să plece părinții noștri acasă. De exemplu, știam că anumite zone vor fi patrulate de către echipe de profesori, însă nu știam unde vor fi echipele de milițieni. Puteau să apară din neant, de unde dorești, și cu ei situația era mult mai serioasă. Cu profesorul mai puteai găsi limbă comună, însă cu miliționerul niciodată, nici într-un caz. Însă băieții mai mari le comunicau celor mai mici: *Sectoristul s-a pornit pe drumul cutare. Puteți pleca liber în treaba voastră, măi mărunțeilor*!

Evenimente istorice care au afectat sistemul de învățământ preuniversitar

În primul rând, cred că foarte mult a influențat anul 1979, atunci când Uniunea Sovietică se pregătea să organizeze Olimpiada din 1980 de la Moscova. În 1979 s-a declanșat războiul între Vietnam și China, și anume atunci în toate școlile a fost început un întreg șir de măsuri educativ-politice, diferite mitinguri de susținere a poporului vietnamez, mitinguri antichineze, mitinguri antiamericane. Atunci a început o nouă perioadă de îndoctrinare dură a poporului, inclusiv a elevilor și a școlarilor[399].

A doua perioadă a survenit odată cu moartea lui Leonid Brejnev, primul secretar al PCUS, în 1982; în noiembrie, când la putere a venit fostul șef al KGB-ului Uniunii Sovietice, Iuri Andropov. În acea perioadă a înce-

[399] În acest context, mai trebuie inclusă și intervenția sovietică în Afghanistan în decembrie 1979. Occidentul a boicotat Olimpiada de la Moscova anume din această cauză. Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Războiul din Afghanistan (1979–1989) în memoria participanților din RSS Moldovenească*, Ediția a doua, revăzută și adăugită /Resp. de ed.: Liliana Rotaru, Larisa Noroc, Iași, Lumen, 2020, 532 p.

put lupta cea mare cu disciplina de muncă și disciplina de partid. Peste tot se organizau razii, nu raiduri simple, ci razii întregi: la cinematografe, la magazine, la case de cultură. Fiecare trebuia să-și motiveze prezența la cinematograf sau în piața colhoznică în timpul orelor de muncă. Dacă nu existau motive întemeiate, amenzile erau foarte mari. Putea să se ajungă până la arest preventiv de 15 zile sau să fii declarat drept trântor. Exista până și un articol în Codul penal al Uniunii Sovietice, unde era indicat că, dacă ai fost declarat trântor, urma să încasezi doi ani de zile de muncă silnică în tabără. Poate au fost mai multe, însă în memoria mea s-au întipărit aceste două evenimente: pregătirea pentru olimpiadă și însuși faptul că americanii și majoritatea statelor occidentale au boicotat această olimpiadă.

Vestimentația școlară

Exista vestimentație școlară obligatorie. Dacă în clasele primare eram foarte entuziasmat să port o uniformă școlară, aproximativ în clasa a II-a m-am dezamăgit complet în utilitatea acestei uniforme și în necesitatea de a o purta, deoarece mă făcea, practic, o parte a unui tot întreg. De obicei, dacă ieșeam din casă, sacoul îl puneam în geantă sau mă străduiam să-l port pe mână. Deja după aceasta, în clasele medii și în clasele mari, uniforma nu mai era atât de obligatorie și un pic s-a relaxat situația, mai cu seamă pentru băieți, care, de obicei, motivau că nu pot găsi în magazine uniformă școlară strictă. În cele din urmă, s-a revenit la faptul că ni s-a permis să avem uniformă standard, care consta într-un sacou simplu, de orice culoare de nuanță închisă, și o cămașă albă. Însă, desigur, insigna de comsomolist, precum și cravata de pionier erau obligatorii. Mai greu le era fetelor, deoarece ele erau impuse să poarte o uniformă standard, care, practic, nu s-a schimbat cu nimic: niște șorțuri tipice negre, care în zilele de sărbătoare erau albe. Dacă un băiat, nemaivorbind de fată, venea la școală în pantaloni, mai cu seamă în blugi sau în vestimentație occidentală, era un caz excepțional, o catastrofă. În asemenea situație se putea ajunge până la chemarea părinților la școală. Chiar am fost martor la un asemenea caz. Doi colegi de clasă au fost învinuiți la o adunare comsomolistă de promovarea stilului de viață burghez și a culturii americane, după ce au venit la școală în blugi. În timpul mai multor adunări, li s-a spus în față: „Dacă dumneavoastră o să purtați obiecte de vestimentație străină, în ceea ce privește adidașii sau blugii sau niște pulovere cu simbolică străină (atunci erau puloverele com-

paniei aeriene americane „Panamerican"), o să vă fie notat în caracteristică că sunteți un promotor al culturii burgheze și al modului de viață burghez. O să aveți «волчий билет» („biletul lupului") și o să vă puteți angaja doar ca măturători". Și lucrul acesta ne punea oarecum în gardă.

Manifestări naționaliste

Nu erau asemenea manifestări publice, cu toate că am auzit că anumite manifestări erau organizate în școlile ucrainene, mai cu seamă în satele care țineau nu de biserica ortodoxă, ci în cele unde era promovată ideologia bisericii interzise greco-catolice. Ea a trecut în clandestinitate și avea enoriași în satele care se aflau la o anumită depărtare de Noua Suliță și de Cernăuți, unde accesul era îngreunat de munți. Acolo tendințele naționaliste au existat întotdeauna, însă mai mult s-au manifestat în rândul populației ucrainene. În rândul populației românești – unica manifestare naționalistă era portul hainelor populare în timpul marilor sărbători creștine și uneori duminica, doar că asta se manifesta mai cu seamă la oamenii în vârstă. Dar, în instituțiile de învățământ, manifestări naționaliste nu s-au produs niciodată, erau excluse *ab nitio*, cum spun latinii.

În primul rând, acest fapt se datora fricii și temerii de represalii. În al doilea rând – din cauza îndoctrinării. Un mic exemplu: dacă elevii alolingvi din școlile ucrainene studiau limba rusă după manuale speciale, simplificate, noi, cei din școlile moldovenești, adică românești, studiam limba rusă la nivelul școlilor ruse. La fel, învățam literatura rusă la nivelul școlilor rusești. Inițial, nu puteam înțelege care este cauza. Deja după absolvirea școlii mi-am dat seama că doreau să opună o puternică contrapondere a populației rusificate moldovenești-românești populației ucrainene, care era predispusă către naționalism radical, foarte puternic manifestat în anumite momente, precum și populației poloneze, mai ales la nivel de familie. Bucovinenii erau mai flexibili în cazul dat, putând conviețui sub oricare orânduire. Dacă erau anumite manifestări de spirit național, să nu spunem naționalist, se limitau la cele din sânul familiei sau al comunităților mici, restrânse, de rude. Se limitau la interpretarea anumitor cântece populare sau șezători, și atât.

La facultate

Am decis să plec la facultate pe când eram încă elev în clasa a V-a, deoarece îmi plăcea foarte mult obiectul istoriei. Am îndrăgit inițial obiectul

atunci când am început să vizionez niște filme, iar după asta – pe parcursul lecțiilor. Desigur, literatura adăugătoare m-a ajutat foarte mult. Îmi plăceau foarte mult romanele istorice, dar în perioada în cauză, când eram elev în clasa a V-a, a VI-a și mai târziu, majoritatea erau în limba rusă. Romane în limba română, practic, nu existau, nici în vânzare și nici în biblioteci. Abia mai târziu au apărut câteva cărți, doar că și acelea erau traduse din operele clasicilor ruși, mai cu seamă în ceea ce privește istoria Rusiei. Profesorul meu din clasele superioare, de asemenea, a avut o influență foarte mare asupra opțiunii mele de a alege profesia de istoric. El a fost cel care m-a îndrumat, m-a ajutat cu niște cărți adăugătoare și cu sfaturi destul de utile în ceea ce privește obiectul de studiu: la ce trebuie să atragi atenția, ce trebuie trecut cu vederea, care sunt opțiunile prioritare, ce nu prezintă interes, și alte lucruri de o natură pur subiectivă.

Admiterea

În anul 1984, concursul de admitere la Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic „Ion Creangă" din Chișinău a fost destul de mare. Pentru un loc candidau cinci oameni. Criteriile de selecție erau următoarele: nota medie de absolvire, participarea la olimpiade și anumite mențiuni la disciplinele alese, cum, de exemplu, au fost, în cazul meu, istoria, limba și literatura moldovenească și limba străină. Am participat la olimpiadele raionale și regionale din Cernăuți la toate aceste discipline și aveam mențiuni pentru activitatea extrașcolară în cazul dat. Însă s-a simțit un decalaj foarte mare între studenții care veneau din Cernăuți (erau foarte puțini atunci, patru sau cinci) și majoritatea care erau din Republica Moldova. Noi trebuia să acordăm în pregătirea pentru examene o atenție mai mare istoriei Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, deoarece la școala generală noi învățasem mai mult istoria Ucrainei, pe când istoria Moldovei nu o posedam deloc. Anume aceasta a devenit pentru mine una dintre problemele esențiale în vederea pregătirii pentru examenele de admitere. Examenele de admitere erau foarte dure. Îmi părea că profesorii sunt neîndurători cu noi, candidații în studenți, punându-ne diferite întrebări provocatoare și ghidându-ne mai mult prin istoria Uniunii Sovietice de după Revoluția Socialistă din 1917 și pe diferite documente și materiale care țineau de activitatea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, ceea ce, desigur, îmi displăcea. Priveam acest lucru drept destul de neplăcut pentru mine, dar totodată îl simțeam necesar, fiindcă știam că nu voi pu-

tea susține examenele dacă nu voi cunoaște aceste lucruri și nu mă voi expune asupra lor.

Pentru înmatricularea la facultate m-am pregătit din manualele școlare și mici compendii, care atunci se aflau la dispoziția candidaților în studenți: materiale la istoria Uniunii Sovietice, la literatura moldovenească, precum și la limba franceză. Erau ghiduri standard special concepute, care nu depășeau cerințele programului de admitere.

Prima zi la facultate

În prima zi la facultate a fost o mare adunare generală a tuturor studenților din anul I, care a avut loc în incinta actualului Teatru Național ,,Mihai Eminescu" (pe atunci, ,,A.S. Pușkin"), cu luări de cuvânt ale rectorului Ion Borșevici, ale principalilor profesori, așa-numitei elite de atunci din cadrul facultății, ale invitaților din Comitetul Central al Partidului Comunist și din Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești de atunci, precum și ale anumitor persoane marcante, care au absolvit Institutul Pedagogic, mai cu seamă absolvenți ai facultății noastre de istorie. După ședința generală a urmat deja o reuniune a studenților anului I în sala de ședințe a universității. Nu am avut lecții în prima zi; în schimb, după masă a fost iarăși convocat întreg torentul, pentru a audia ora politică despre situația actuală a Uniunii Sovietice. În cadrul orei am fost puși în fața unui vast asalt ideologic și ni s-a lămurit că în viitor, după absolvirea facultății, aceasta va fi una dintre preocupările noastre.

Atmosfera generală la facultate

La facultate era o atmosferă destul de apăsătoare, din cauza „dictaturii" care a fost impusă de organele comsomoliste și cele de partid. Era foarte răspândit un așa fenomen precum activitatea în afara orelor, ca și în cadrul școlii: ore educative de propagandă sovietică, activitate pedagogică suplimentară – deoarece am studiat la Institutul Pedagogic ,,Ion Creangă", actualmente Universitatea ,,Ion Creangă", diferite subotnice, adică activități de muncă în folosul societății la uzine și așa mai departe. În afară de aceasta, se organizau foarte multe adunări cu tentă propagandistică și ideologică, ceea ce ne crea o stare destul de șocantă, mai ales la anul I. Acesta este primul lucru. Al doilea ține de faptului că, deși învățam în grupă cu predare în limba moldovenească, majoritatea obiectelor erau în limba rusă. Pentru mine, acest lucru nu constituia o piedică, însă simțeam

un anumit disconfort, deoarece colegii de grupă nu cunoșteau la perfecție limba rusă și toate subtilitățile ei. Deseori se iscau diferite conflicte și situații hazlii. De exemplu, deoarece nu înțelegeau limba, studenții nu puteau să-și exprime corect gândurile, se enervau și treceau la limba moldovenească, pe care, desigur, profesorul nu o cunoștea, și alte lucruri de genul acesta.

Cerințele față de studenți

Cerințele față de studenți erau extraordinar de rigide și, dintr-un punct de vedere, exagerate. În primul rând, se acorda o atenție foarte mare aspectului exterior, să nu fie elemente ale așa-numitei înfățișări burgheze de peste hotare și ca toți să fie îmbrăcați în același stil. Prezența insignei comsomoliste era obligatorie, deoarece ne spuneau nouă: *Nu uitați, voi sunteți nu numai istorici, ci și eventuali lucrători ai frontului ideologic și propagandistic al Uniunii Sovietice!* Băieții care își puteau permite să lase părul mai lung aveau probleme foarte mari – erau impuși, practic, să se tundă. Dacă erau surprinși în discoteci, erau impuși să se tundă până la zero.

Denunțurile

În rândul studenților era foarte răspândit fenomenul denunțurilor. De obicei, aceste denunțuri erau specifice pentru așa-numiții activiști comsomoliști. De obicei, denunțurile erau anonime și se efectuau împotriva studenților care își permiteau să asculte „Vocea Americii" sau „Europa Liberă", cu precădere emisiunile muzicale. Totodată, erau denunțați cei care criticau orânduirea socialistă și cei care exprimau anumite sentimente religioase sau erau supuși influenței naționalismului burghez moldovenesc pe atunci, deoarece de un naționalism românesc pronunțat nu putea fi vorba. Aceste denunțuri erau inițial adresate organelor comsomolului și după ce persoana era denunțată de către colegii săi, pe care nu-i cunoștea, era invitată la adunarea comsomolistă, unde era discutat comportamentul său și unde erau făcute anumite observații. Cea mai mare pedeapsă putea fi excluderea din rândurile comsomolului, ceea ce însemna primul pas spre excluderea din instituție. Îmi amintesc două asemenea cazuri, care au avut loc pe parcursul studiilor mele. În anul 1984, au fost excluși doi băieți. Unul dintre ei era din regiunea transcarpatică. La el a fost găsită o carte a lui Manole Neagoe –„Ștefan cel Mare". A fost exclus de la facultate pentru faptul că a ascuns că este deținătorul acestei cărți, procurate dintr-o libră-

rie din Ucraina, de unde era el. Al doilea student era de origine rusă, din Chișinău, fost combatant în Afghanistan. După două luni de studii, practic, a spus că la facultate este dictatură și că n-are de gând să învețe *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, lucru care a însemnat excluderea sa imediată de la facultate.

La examene

La examene se trișa, însă nu la toate obiectele. De pildă, la *Istoria partidului*, la *Economia politică* și la *Materialismul dialectic* era imposibil să induci profesorii în eroare. Însă la celelalte obiecte, care aveau o importanță minoră, precum și la anumite probleme de specialitate la istorie – se recurgea des la diferite copiuțe și subtilități de ajustare sau ascundere a materialului și așa mai departe. Dar cazurile date erau răspândite doar în anumite grupe, mai cu seamă în grupele ruse. Studenții din grupele moldovenești erau mai fricoși și nu recurgeau la asemenea șiretlicuri.

Colegii de facultate

Mă strădui să mențin legătura cu majoritatea colegilor de facultate cu care m-am împrietenit. Am făcut cunoștință cu ei la cămin, și în mare parte prietenia cea mare s-a creat în colhozuri, atunci când activam la muncile agricole. După aceasta, ne ajutam foarte des din punct de vedere material, ne organizam timpul liber și încercam să ne amenajăm camerele în cămin. După absolvirea facultății, majoritatea băieților cu care am învățat s-au dezis de profesia de istoric, fiind deja schimbate timpurile, perioada *postperestroika* și apoi declararea independenței. Mulți au ales să activeze în organele de poliție sau au părăsit pur și simplu țara, actualmente fiind stabiliți peste hotare. O parte dintre colegi s-au specializat adânc în arheologie, în istoria modernă și au activat o bucată de timp în cadrul Academiei de Științe [a Moldovei] la Institutul de Istorie, dar și la o serie de instituții de învățământ din Chișinău. Câțiva dintre ei au reușit să ajungă la instituții de prestigiu de peste hotare și s-au specializat deja în științe politice și în sociologie.

Discipline dificil de asimilat

Cel mai dificil de asimilat era *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, deoarece această disciplină era impusă din anul I și era foarte greu de făcut notițe în mai multe caiete, caiete speciale. În primul rând, aveam un caiet în care erau conspectele (notițele) lecțiilor. Caietul de

conspecte era verificat o dată în săptămână și, practic, trebuia să învățăm stenografia *mot á mot*. Alte două caiete erau pentru conspectele operelor clasicilor marxism-leninismului, unul pentru Marx și Engels și al doilea pentru Lenin. Al patrulea caiet era destinat rezumatelor conferințelor și congreselor Partidului Comunist. De asemenea, în cadrul acestui obiect se făceau mese rotunde și discuții în afara orelor, unde se discutau cele mai recente evenimente politice și rolul făuritor al Partidului Comunist în dezvoltarea țării, Uniunii Sovietice, precum și rolul progresist al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și conducerii URSS pe arena internațională. Acest lucru ne dădea bătăi de cap extraordinar de mari și ne răpea foarte mult timp.

Limba rusă

Fiind vorbitor nativ de limba ucraineană, am studiat limba rusă destul de repede, nici n-am observat când. După cum am menționat și mai înainte, la grădiniță, la vârsta de cinci ani, deja vorbeam fluent limba rusă, și în clasa I o cunoșteam destul de bine. În cadrul învățământului universitar, limba rusă nu a constituit niciodată o problemă pentru mine, deoarece majoritatea covârșitoare a materialului didactic, literatura suplimentară, toate materialele, precum și documentele de arhivă cu care lucram erau în limba rusă. Comunicam cel mai des în limba rusă și pe atunci, practic, era moda ca, până și studenții din grupele moldovenești, să discute între ei în afara orelor de studii în limba rusă.

Profesorii

Am avut foarte mulți profesori pe parcursul meu, însă vreau să atrag o atenție deosebită domnului Gheorghe Postică[400], profesorul de arheologie, care m-a îndrumat foarte mult în acest domeniu. Era un bărbat destul de calm, versat în problemele care țin de specialitatea sa și un împătimit al istoriei antice și al celei medievale. Mi-a plăcut foarte mult faptul că domnul Postică era atât apologet, cât și pionier al introducerii în știința istorică moldovenească. Ulterior, a deținut funcția de decan al facultății noastre, deja în perioada independenței, apoi a deținut funcția de director al Institutului de Arheologie și Istorie Veche, ca deja în perioada 2009–2018 să dețină funcția de viceministru al culturii.

[400] Vezi: *Gheorghe Postică la 50 de ani. Biobibliografie* /Ed. îngr.: Zinaida Sochircă, Chișinău, ULIM, 2004, 111 p.

Al doilea profesor a fost domnul Alexandru Nudelman, evreu. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității din Iași încă în perioada interbelică, promoția anului 1939, așa că în ' 84, era deja în vârstă. Disciplina lui aduna toți studenții, chiar și pe cei mai mari chiulangii și pe cei mai irecuperabili trântori, deoarece dânsul poseda o limbă română perfectă, vorbea într-un ton destul de clasic cu studenții și în discursurile sale se simțea o aromă a perioadei interbelice. Obiectul său se numea *Discipline istorice auxiliare*, cum ar fi heraldica, numismatica, știința despre monede și alte obiecte, care erau considerate destul de importante în anumite cazuri pentru noi. Importanța acestor obiecte consta în faptul că ele se aflau într-o anumită măsură sub zodia interdicției în acea Uniune Sovietică, de pildă, genealogia, știința despre proveniența diferitor familii nobiliare sau a dinastiei țărănești a răzeșilor ș.a.m.d. Cursurile sale erau în permanență un eveniment. Întotdeauna așteptam cu nerăbdare venirile lui, deoarece în perioada respectivă, la mijlocul anilor '80, până a emigra în Africa de Sud, dumnealui activa în cadrul Academiei de Științe. Lecțiile lui erau o sărbătoare.

De asemenea, foarte mult ne plăceau lecțiile de *Istoria Moldovei*, care erau duse de către Boris Vizir, fost director al Institutului de Istorie în anii 1968–1972, care a fost destituit din funcție în '72 pentru simpatii naționaliste, printr-o decizie a lui Ivan Bodiul, și a revenit la munca de simplu profesor. Lecțiile sale, la fel, erau destul de simptomatice pentru noi, deoarece ne povestea foarte mult, bazându-se în primul rând pe activitatea sa arhivistică și pe izvoarele care atunci erau considerate interzise: ale fruntașilor Sfatului Țării și ale așa-numiților istorici „burghezi" români, europeni sau nord-americani ș.a.m.d. Uneori, asta chiar reprezenta un șoc pentru noi.

Relațiile dintre profesori și studenți

[...] Erau diferite. În cazul relațiilor noastre cu profesorii de *Istoria Partidului*, *Economie politică*, și *Filozofie*, era practic o relație de subordonare, un gen militarist, adică de la șef la subaltern. Se simțea o frică, care era înrădăcinată în noi din cauza că acești profesori puteau opera cu diferite injurii la adresa noastră, de pildă, să ne numească oportuniști sau dușmani ai poporului. O altă categorie de profesori erau cei considerați prieteni ai studentului oropsit. Majoritatea veneau din familii intelectuale de la țară, erau fii de profesori de istorie sau de alte obiecte. Foarte mulți dintre ei locuiau la cămin și desigur că ne ajutau în afara orelor cu

ce puteau, deoarece erau în aceleași condiții sociale și de trai ca noi. Nu era nicio problemă să venim după doi-trei cartofi la un profesor de *Istorie Medievală* sau, din contra, dânsul să se adreseze la noi după o cană de ulei sau după sare. În ceea ce privește activitățile extracurriculare, la fel, erau anumite restricții, deoarece cel mai apropiat profesor pentru noi era curatorul, care răspundea de petrecerea diferitor serate, inclusiv a zilelor de naștere și a altor manifestații de asemenea gen. Însă se simțea o oarecare distanțare. Această distanțare se resimțea destul de mult atunci când profesorul în cauză deținea un titlu științific, fiind doctor sau doctor habilitat. Atunci se sesiza faptul că suntem la niveluri destul de avansate unul față de altul pe scara ierarhică.

Surse bibliografice utilizate

Pentru a avea acces la surse bibliografice restricționate, era nevoie de o adresare sub semnătura rectorului către conducerea Bibliotecii Naționale, pe atunci Biblioteca Republicană „N.K. Krupskaia". Am obținut o asemenea permisiune scrisă și un permis special în «спецхран» (fondul de păstrare a literaturii speciale), după absolvirea anului I, înainte de a pleca la armată, și m-am familiarizat cu anumite cărți, considerate secret de categoria III, la care aveau acces și studenții. În mare măsură, aceasta constituia literatură religioasă, care ținea de evidența bisericilor și a mănăstirilor din Moldova în sec. XIX. În perioada respectivă, nu aveam accesul la opere politice, ceea ce reprezenta secret de categoria II și I. Accesul la ele era permis doar profesorilor, care trebuiau să fie vizați de către un responsabil pe lucrul ideologic de la Comitetul Central sau de la Ministerul Învățământului. Majoritatea literaturii cu care lucram era de limbă rusă, însă unele cărți erau destul de rare, deoarece repartizarea lor nu era efectuată într-un mod cuvenit în Moldova. De pildă, cărțile de *Istoria Partidului* erau disponibile la orice librărie, în timp ce cărțile de specialitate îngustă erau destul de rare, unele practic inexistente. Trebuia să faci comandă printr-o depeșă specială și atunci cartea putea veni de la biblioteca din Kiev, din Odesa sau uneori chiar din Moscova.

Viața studențească

[...] La instituția noastră era una standard și nu se deosebea prin nimic de viața studenților din alte instituții de învățământ superior, poate cu excepția Institutului de Medicină. Întreaga activitate o împărțeam între

sălile de studii, bibliotecă, arhivă și cămin. Distracții erau foarte puține, mai cu seamă la sfârșit de săptămână. Doar că, atunci când ajungeam la acest așa-numit week-end, nu mai aveam putere și forță să ne dedăm unei distracții sănătoase, cum ar fi dansurile, discoteca sau o serată. În cazul în care se organizau serate, ele semănau mai mult cu niște adunări monotone și mohorâte, în care prevala spiritul civic și cel de epocă. Era destul de plictisitor să asculți din nou diferite discursuri elogioase la adresa conducerii țării și a Partidului Comunist. Noi așteptam partea finală a acestor distracții – dansurile. Însă ele nu durau prea mult, aproximativ jumătate de oră – 40 de minute, după care eram nevoiți să ne retragem.

Vestimentația

[...] Era standard. Ne bucuram de ceea ce era în vânzare în magazine, niște haine care nu se deosebeau prin nimic, care, după cum am menționat, erau practic uniforme și standardizate. Poate, fetele se simțeau mai bine, deoarece puteau să apeleze la serviciile diferitor ateliere de croitorie și aceasta se întâmpla doar în timpul vacanțelor sau în cazul în care ele înseși posedau această artă a frumosului – arta croitoriei.

Alimentația

În ceea ce privește mâncarea, ea la fel, practic, era uniformă – ceea ce se servea la cantina universității de atunci. În cămin pregăteam mâncare studențească standard. De obicei, se rezuma la cartofi prăjiți și uneori paste. Am început să preparăm mâncare mai complicată pe când eram în anii superiori, anul IV, anul V, cu toate că, la fel, această ocupație necesita foarte mult timp și foarte multă dedicație.

Auditoriile

[...] La noi erau clasificate în două părți: aulele mari, unde puteau încăpea până la 200 de studenți și în care trona o catedră foarte mare și un fel de prezidiu; și, desigur, auditoriile mai mici, în care puteau încăpea nu mai mult de 50–70 de persoane. Peste tot erau prezente portretele liderilor Partidului Comunist sau ale clasicilor marxism-leninismului. Hărți nu prea observam, deoarece, studiind istoria și fiind vorba de epoci diferite, hărțile acestea se perindau întruna și se schimbau una după alta. Harta Uniunii Sovietice era prezentă doar într-o aulă mare, unde se țineau adunările festive sau lecțiile teoretice pentru întregul nostru torent.

Muncile agricole

Pe parcursul lunilor septembrie și octombrie eram nevoiți să abandonăm studiile, dedicându-ne culesului strugurilor în raioanele de centru ale Moldovei sau muncii în fabricile de fructe și legume. După ce reveneam [...], cum spuneam noi – din colhoz, urma să recuperăm aceste ore și sarcina era foarte supraaglomerată: ore în plus, imposibilitatea de a găsi literatură suplimentară, deoarece toți se dădeau în vânt după ea, o trecere superficială a materialului și, desigur, foarte puțin timp liber pentru o pregătire temerară și adecvată pentru sesiune.

Materii de studiu cu caracter ideologic

Acest lucru se sesiza chiar la fiecare lecție, deoarece toate introducerile la cursurile facultative, la orele de bază ș.a.m.d., se începeau și se terminau cu citatele clasicilor marxism-leninismului sau diferite slogane comuniste, enunțate la congresele Partidului Comunist al Uniunii Sovietice sau cele ale Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. Cu atât mai mult, literatura, inclusiv cea de specialitate, care la prima vedere nu are nimic în comun cu perioada socialismului dezvoltat, abunda de aceste pasaje care reflectau trecutul glorios al poporului sovietic sau ideile pline de tâlc ale clasicilor marxism-leninismului, și cu aceasta noi ne ciocneam în permanență. Cu atât mai mult, fiind student la Facultatea de Istorie, nu exista o zi în care să nu ni se spună că suntem viitorii activiști ai frontului ideologic și că de asta trebuie să acordăm o atenție deosebită acestei pregătiri ideologice, fapt care nu ne convenea deloc multora dintre noi.

Materiile preferate

[...] Erau *Arheologia*, Științele *istorice auxiliare*, *Istoria Antică* și *Istoria Evului Mediu*. Totul varia în funcție de profesor și de modul în care dânsul putea să prezinte materialul didactic. De exemplu, profesorul care ne-a predat *Istoria modernă a Europei* și a Americii, era sever și pedant. Noi detestam acest obiect. O cu totul altă situație era în cazul psihologiei. Aveam o profesoară extrem de versată, care, pe lângă faptul că prezenta teoriile psihologilor sovietici de epocă și a celor contemporani, recurgea foarte des la analiza operelor vestiților psihologi occidentali, care erau într-o oarecare măsură interziși pentru studiere: Sigmund Freud, Jung, Jean Piaget.

Arheologia

Fiind student, am participat la patru expediții mari arheologice: la Hansca în anul 1984; în anul 1985, înainte de armată, am participat la o expediție arheologică la Răciula, raionul Călărași, fiind vorba de niște așezări ale populației getice; mai târziu, deja după revenirea din armată, am participat la săpăturile arheologice de pe teritoriul mănăstirii Căpriana, unde au fost descoperite niște vestigii mult mai vechi, din perioada medievală timpurie.

Altă lume

Cu cât progresam mai mult în studii (studiam mai multă literatură, deoarece trebuia să demascăm așa-numiții istorici burghezi și dușmani ai poporului), ne dădeam bine seama că există o altă lume, în care puteai cât de cât să te exprimi liber. Însă discuțiile între noi pe aceste teme erau destul de complicate, deoarece foarte mulți studenți nu aveau încredere unii în alții și peste tot ni se năzăreau niște informatori ai decanului sau ai Comitetului Central de Partid. Cele mai multe detalii despre viața de dincolo de Cortina de Fier le-am aflat din cadrul emisiunilor Radio *Europa Liberă*, mai cu seamă în cele muzicale, cum ar fi *Metronom* și *Muzică la cerere*, precum și celor de la BBC, a vestitului ziarist fugar din Uniunea Sovietică, Seva Novgorodțev.

Manifestări naționaliste

În primii ani de învățământ, aceste manifestări practic lipseau. Îmi aduc aminte o singură manifestare: aflându-mă într-o periegeză arheologică în raionul Nisporeni, unul dintre profesori s-a exprimat destul de dur la adresa profesorilor de etnie rusă, pe care îi aveam la facultate, numindu-i ocupanți. Din cauza aceasta, profesorul a fost nevoit să abandoneze temporar activitatea sa de lector la instituțiile superioare de învățământ, apoi a revenit.

Institutul Pedagogic

Instituția de învățământ unde am studiat se afla în sectorul Buiucani, Buiucanii Noi. Aveam o deosebită bucurie că alături se afla parcul Dendrarium, în care puteam foarte des să ne plimbăm în afara orelor de curs. Intrarea era liberă și era o plăcere să te afli în sânul naturii: cât de cât uitai de problemele cotidiene și puteai să te dedai lecturii, unei conversații cu prietenii sau, pur și simplu, o mică plimbare la aer liber, care era mereu binevenită. În ceea ce privește clădirile, ele aparțineau standardului tipic

sovietic, o manifestare a socialismului târziu. Practic, nu se deosebeau cu nimic de celelalte clădiri din oraș și poate că erau tipice pentru întreaga Uniune Sovietică. În zona în care era amplasată instituția mea de învățământ nu exista ceva deosebit sau clădiri de importanță istorică.

În cutia de conserve - *Manifestul Partidului Comunist*

Ținând cont de faptul că eram studenți la istorie, pregătirea ideologică era propulsată zilnic, în cadrul orelor de orice natură, cu excepția educației fizice; începând cu orele de *Istoria Partidului* și terminând cu obiecte care, la prima vedere, păreau inofensive din punct de vedere ideologic, cum ar fi *Limba rusă* sau *Limba franceză*. Până și în cadrul acestor discipline erau amplasate diverse pasaje din operele clasicilor marxism-leninismului, al scriitorilor proletari ș.a.m.d., care urmau să fie traduse. În afară de aceasta, se acorda o atenție deosebită ședințelor pe diferite teme politice, așa-numitele ore patriotice, ore educative sau informațiile politice, în cadrul cărora erau discutate ultimele evenimente politice atât din țară și din Uniunea Sovietică, cât și pe plan mondial. Desigur, o atenție deosebită se oferea demascării diferitor intrigi ale naționaliștilor burghezi, care au fost nevoiți să se refugieze peste hotare și de acolo încercau să submineze statul nostru ,,iubit", Uniunea Sovietică, și să erodeze imaginea pozitivă a constructorilor comunismului de mai departe. Vorbind despre ideologie, ea era practic peste tot. După cum glumeam noi: dacă vei deschide chiar și o cutie de conserve cumpărată de la magazin, vei găsi acolo *Manifestul Partidului Comunist*.

Morțile subite ale secretarilor generali

La morțile subite ale secretarilor generali ai Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, când au fost efectuate diferite măsuri de comemorare cu o tentă pretins patriotică, erau niște așteptări destul de dure în legătură cu schimbarea liniei oficiale a partidului și introducerea diverselor restricții, în ceea ce privește modul de învățământ sau ulterioara noastră repartizare la locurile de muncă ș.a.m.d. Altceva, în mod deosebit, nu a fost.

Comisarii - amestec în viața personală

Amintirile mele în legătură cu organizațiile comsomoliste și comuniste de la facultate nu sunt din cele mai plăcute. În primul rând, ele sunt legate de o evidență acerbă asupra tuturor activităților noastre, un ames-

tec în viața personală și introducerea diverselor restricții: vestimentare, de comportament, de activitate ș.a.m.d. Practic, majoritatea studenților îi detestau pe pretinșii activiști comsomoliști, care în permanență doreau să-și pună în evidență capacitățile de lider și de organizator. Între noi, îi numeam comisari. Desigur, ei ne răsplăteau cu aceeași monedă, aplicând diferite sancțiuni pe linie de comsomol. În ceea ce privește organele de partid, persoanele care erau membri de partid se țineau separat în rândul studenților. Majoritatea erau băieți care au efectuat stagiul militar, în cadrul căruia au devenit membri sau candidați la funcția de membru al Partidului Comunist. Noi preferam să ne ținem deoparte de ei, deoarece simțeam un fel de superioritate din partea lor, ei considerându-ne niște papă-lapte, persoane care nu merită nicio atenție din partea lor – persoane inferioare.

Evenimentele festive

Pentru noi, participarea la evenimentele solemne și sărbători oficiale era un lucru destul de neplăcut, deoarece ne scotea din ritmul obișnuit de învățământ și ne strica planurile noastre cotidiene. De pildă, prezența la diferite parade dedicate Zilei Solidarității Muncitorilor de 1 Mai sau zilei de 7 Noiembrie – aniversarea revoluției socialiste, pentru noi însemna participarea la niște manifestații pe care le consideram din start inutile – o pierdere de timp și lipsa unei zile în care puteam pleca acasă să ne vizităm părinții. Sărbătoarea de 9 Mai, la fel, era destul de plictisitoare, deoarece urma să participăm la întrevederi cu veteranii celui de-al Doilea Război Mondial (atunci se numea Războiul pentru Apărarea Patriei), în cadrul cărora ei depănau diferite amintiri și povesteau anumite lucruri, care erau destul de îndepărtate de realitate și care pe noi practic nu ne interesau, ci doar ne plictiseau enorm. Manifestările solemne dedicate altor evenimente, la fel, erau destul de plicticoase, însă, din punct de vedere organizațional, erau petrecute la un nivel foarte înalt. Acest lucru se datora atât implicării structurilor din cadrul instituției noastre, cât și structurilor comsomoliste și a celor de partid de nivel orășenesc sau chiar poate și a Comitetului Central al Partidului.

Religiozitatea

Noi nici nu știam când au loc sărbătorile religioase. Doar uneori aflam de la părinți, prin intermediul scrisorilor sau al discuțiilor pe telefon că pe

data cutare sau cutare va fi Paștele. Pentru noi, sărbătorile religioase nu existau. Anumite restricții în ceea ce privește sărbătorile religioase au fost eliminate abia în anii terminali, în anul IV, anul V. Atunci am început cât de cât să ne familiarizăm cu religia, însă într-un mod destul de superficial.

Nunta comsomolistă

Îmi amintesc o singură nuntă comsomolistă, cea a șefului organizației de tineret comunist a facultății cu o activistă comsomolistă din cadrul altei facultăți, care s-a petrecut în anul 1984. Atunci se vorbea foarte mult despre evenimentul dat, însă ni s-a părut anormal acest subiect. Alte nunți nu au mai fost. Această nuntă comsomolistă mi s-a întipărit în minte printr-o abordare ideologizantă a întregii ceremonii de înregistrare și a însăși nunții, a interpretării cântecelor patriotice sovietice, a lipsei totale de dansuri și a lipsei de alcool. În opinia mea, semăna mult mai mult cu un tradițional miting comunist, decât cu o petrecere moldovenească.

Cea mai complicată sesiune

Rezultatele primei sesiuni reprezintă cea mai plăcută amintire din anii studenție. Atunci deja am simțit că sunt student în sensul deplin al cuvântului, cu atât mai mult că prima sesiune era considerată drept cea mai complicată.

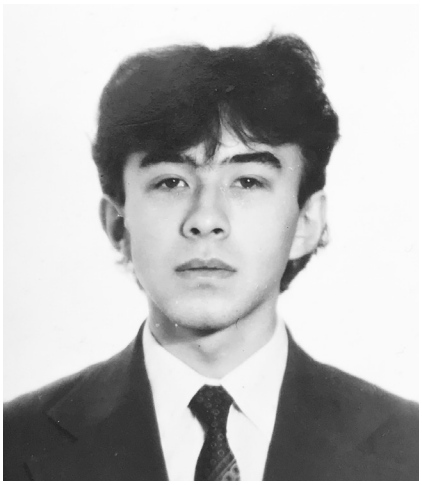
Restanța

Cea mai neplăcută amintire din anii studenției este o restanță la *Istoriografia Uniunii Sovietice*, pe care consider că am obținut-o pe nedrept.

Viața post-studii

Studiile din cadrul facultății m-au ajutat foarte mult, ținând cont de faptul că o perioadă am activat în sfera învățământului superior, iar după aceea am ales practica de liber profesionist, specializându-mă în domeniul istoriei contemporane.

ANEXE[401]

Anexa 1. Marian Romaniuc în clasa a X-a, 1984

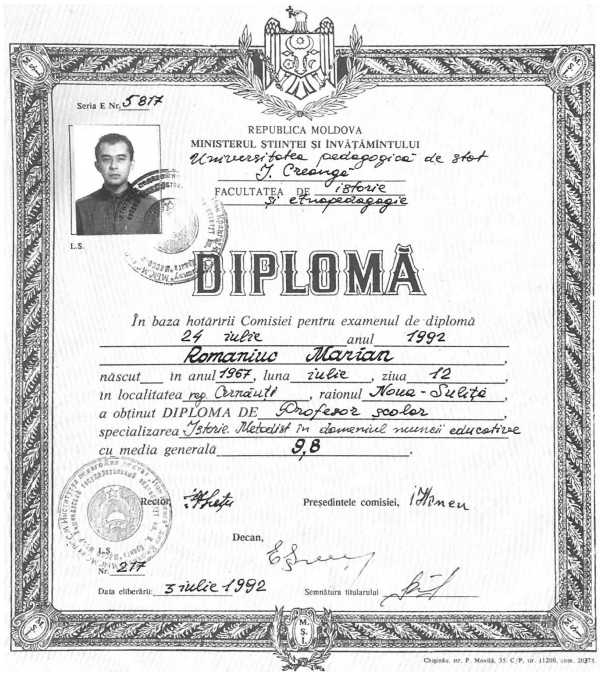

Anexa 2. Marian Romaniuc în anul II de facultate, după revenirea din armată, Chișinău, 1989 În rândul de jos, de la stânga spre dreapta: Marian Romaniuc, verișoara Raluca, verișoara Liliana (în spatele Ralucăi) și verișorul Dan. În rândul de sus, de la stânga spre dreapta: unchiul Alexandru, mătușa Elena, mătușa Domnica, unchiul Mihai, unchiul Tudor și mătușa Lucia

[401] Surse iconografice: arhiva privată Marian Romaniuc.

Anexa 3. Marian Romaniuc alături de soția Minodora, Chișinău, 1999

Seria E Nr. 5817

REPUBLICA MOLDOVA
MINISTERUL ȘTIINȚEI ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI
Universitatea pedagogică de stat
I. Creangă
FACULTATEA DE istorie
și etnopedagogie

L.S.

DIPLOMĂ

În baza hotărîrii Comisiei pentru examenul de diplomă
24 iulie anul 1992
Romaniuc Marian,
născut în anul 1967, luna iulie, ziua 12,
în localitatea rep. Cernăuți, raionul Nova-Sulița,
a obținut DIPLOMA DE Profesor școlar,
specializarea Istorie. Metodist în domeniul muncii educative
cu media generală 9,8.

Rector
Președintele comisiei,
Decan,
L.S.
Nr. 217
Data eliberării: 3 iulie 1992
Semnătura titularului

Chișinău, str. P. Movilă, 55. C/P, str. 11200, com. 20375

Anexa 4. Diplomă de absolvire a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 1992

„ÎMI SCRIAM CONSPECTELE ÎN GRAFIE LATINĂ”

Sofia Rusu (Grosu) s-a născut la 11 noiembrie 1951 în s. Borogani, rn. Comrat, astăzi raionul Leova, Republica Moldova. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău (1974), obținând calificarea *istoric, învățător de istorie și științe sociale* (potrivit specificării din diploma de studii superioare). Profesoară de istorie și științe socio-umane la Liceul Teoretic *Mihai Eminescu* din Comrat. Experiență pedagogică – 48 de ani (din ei, 29 de ani în Liceul *Mihai Eminescu,* pe care l-a fondat cu sprijinul soțului Ion Rusu, absolvent al USM, a celor mai devotați prieteni, a părinților celor 19 copii și a celor 19 elevi, care au stat la baza fondării pimei clase și a Liceului Teoretic *Mihai Eminescu.* Primii 4 ani după absolvirea universității, a activat în scoala medie din satul de baștină Borogani în calitate de profesor de istorie, după care a fost transferată la Direcția raională de învățământ Comrat în calitate de metodist și învățător de istorie și limba moldovenească la școala tineretului muncitor din or. Comrat, la școala medie nr. 1 și la primul liceu *Gavriil Gaidarji.* unde a și fost deschisă prima clasă cu predare în limba română, care a stat la baza Liceului Teoretic *Mihai Eminescu.* A activat și în alte școli din rn. Comrat. În cei 34 de ani de activitate la Direcția raională de învățământ Comrat a avansat de la metodist la specialist principal, apoi și șefă a Centrului metodic din cadrul Direcției generale de învățământ a UTA Găgăuzia. Pe parcursul activității profesionale a participat la realizarea diferitor proiecte educaționale (manualul și ghidul la disciplinele *Noi și legea, Explorarea Dreptului umanitar, Edu-*

cația de calitate în mediul rural din Moldova, Predarea disciplinei *Educația civică în limba română în școlile alolingve, Școala pentru democrație, Limba română pentru alolingvi etc.)*; a fost membră a grupului de lucru de elaborare a curriculumului disciplinar la *Istoria Românilor și Universală și Noi și legea;* a Comisiei naționale de elaborare a testelor de evaluare finală la Istorie pentru clasele a IX-a, a XI-a și de BAC, a fost membră a Comisiei de evaluare a examenului de bacalaureat la *Istoria Românilor și universală,* co-președinte și președinte al Comisiei de evaluare de bacalaureat la *Istoria Românilor și universală;* membră al Comisiei de recenzare a manualelor școlare de *Istorie, Educația pentru societate, Organizarea procesului educațional* etc. Mulți ani a activat ca formator republican și local în cadrul proiectelor menționate și al altor proiecte sociale. De mai bine de 30 de ani este voluntar al Societății *Crucea Roșie din Moldova,* membră a Biroului permanent a acestei *Societăți* și continuă să mai facă voluntariat și până astăzi. În 2001 a obținut gradul didactic superior. A realizat stagieri la instituțiile de specialitate din Republica Moldova, România, Germania, Ucraina, Estonia, unde a acumulat noi experiențe în domeniul predării, învățării și evaluării la disciplina *Istorie, Educația civică, Educație pentru societate, Managmentul educațional* etc., experiențe care le aplică în cadrul sesiunilor de formare cu cadrele didactice și manageriale și, desigur, cu elevii în cadrul lecțiilor și activităților extracurriculare. Mulți ani a organizat și coordonat formarea continuă a cadrelor didactice și manageriale din cadrul Direcției Generale de Învățământ din UTA Găgăuzia. La moment, continuă să activeze la Liceul Teoretic *Mihai Eminescu* din Comrat în calitate de profesor de *Istorie și Științe socioumane* și mai are o misiune – este *Bunica Liceului* (în anul de studii 2021/2022 are peste 600 de nepoți). Are trei copii biologici, un ginere și două nurori, care i-au dăruit șase nepoți. Toți au studii superioare, lucrează conform specialității acasă, în țară. Primul nepot, Dan Pădure, a absolvit Universitatea din Groningen, Olanda unde după absolvire a și fost angajat ca profesor pentru disciplina academică *Managmentul artelor.* Toți copiii și nepoții sunt pasionați de istorie și, când se adună, istoria e în centrul atenției, mai ales cea locală. Este convinsă că istoria e în mâini de nădejde. Este Cetățean de Onoare al municipiului Comrat, iar în anul 2019 i s-a conferit titlul de *Pedagog de Onoare al UTA Găgăuzia.* A fost decorată cu Diploma de Onoare a Ministerului Educației al Republicii Moldova. La 18 iunie 2021, cu ocazia celor 75 de ani de la fondarea Universității de Stat din Moldova, a fost distinsă cu Diploma de excelență la nominația *Pedagog de nota 10,* în semn de recunoștință pentru dedicație, profesionalism și perseverență în educația tinerei generații.

Originară dintr-o familie internațională

Mă numesc Sofia Rusu, dar am fost Sofia Grosu. Sunt născută la Borogani, raionul Comrat, astăzi raionul Leova, Republica Moldova, într-o familie mixtă sau, aș spune, internațională. Tata vine din moldoveni și ceva greci și găgăuzi, mama este bulgăroaică, dar în familia bunelului, al tatălui mamei mele, au fost bulgari și moldoveni. Bunica este get-beget bulgăroaică, provine dintr-o familie venită din Veliko Tarnovo, Bulgaria. Cum am spune astăzi, avem cele trei principii de predare a istoriei: de la local la național și la universal; principiul multiperspectivității și al multiculturalității.

Satul cu două hotare și cu multe povești la gura sobei

Vreau să vă spun câteva date din istoria satului Borogani, care este unicat în Republica Moldova prin faptul că prin mijlocul satului a fost stabilit, pe o perioadă de 22 de ani de la 1878, hotarul dintre două imperii: Imperiul rus și Imperiul Otoman.

La noi în casă părinții, mai ales iarna, ne spuneau amintiri din copilărie. După ce luam masa, ne așezam pe lângă sobă și se povestea foarte multă istorie. Tata a făcut numai două clase românești, fiindcă s-a început războiul. El era cel mai mare în familie. Pentru că rămăseseră fără părinte și erau câțiva copii mai mici, el a înțeles că este stâlpul casei. Din aceste considerente, nu-l înțelegeam la început pe tata, când lua să citească [o făcea] pe silabe și noi ne amuzam. Ca să înțeleg, pe urmă, că nu știa să citească în alfabet slavon, iar manuale, cărți în limba română nu erau și iată din aceste considerente mama s-a abonat foarte mulți ani, cât a fost permis, la revistele *Scânteia, Săteanca, Femeia*.

Eu am învățat la început să citesc românește și apoi moldovenește. Citeam foarte multă istorie. De la tata și mama am auzit pentru prima dată de Horea, Cloșca și Crișan, despre Decebal și Burebista, despre Ștefan cel Mare și Alexandru Ioan Cuza. Mama avea o voce extraordinară și ne cânta de câte ori avea ocazia. Primul cântec pe care l-am auzit de la ea – Rodica, a fost pe când eram copilă. L-am învățat și toată familia noastră îl cânta. La un moment dat, când am început a citi, mergeam la bibliotecă de două ori pe zi. Biblioteca era nu departe de noi. Odată, luându-l pe Vasile Alecsandri, răsfoisc și găsesc că, de fapt, mama cânta poezia *Rodica*. Foarte entuziasmată, am pus cartea subsuoară și fug la mama, care era contabilă la colhoz. *Mamă*, zic eu, *ai spus că nu știi cine este autorul. Da știi cine este autorul? Vasile Alecsandri!* Mama, într-adevăr, nu știa că cuvintele îi

aparţin lui Vasile Alecsandri. Vin acasă, mai răsfoiesc şi văd poezia *Sergentul:* „Pe drumul de costişe ce duce la Vaslui /Venea un om cu jale, zicând în gândul lui" ş.a.m.d. Aşa am înţeles că, de fapt, noi cântam în familie din versurile lui Vasile Alecsandri. Tata îmi povestea, mama îmi cânta istoria şi asta într-atât de mult mi-a stârnit curiozitatea.

Pune mâna pe carte!

Foarte mult m-au ajutat părinţii. Ei erau cei [care ziceau]: *Vrei să trăieşti mai bine? Învaţă. Ai timp liber, nu ai ce face? Pune mâna pe carte!* Din considerent că ei voiau să ne vadă [...]: , noi suntem doi în familie, ambii suntem cu studii superioare. Şi ginerele şi nora, la fel, sunt cu studii superioare, dar am fost susţinuţi.

Ecourile războiului

M-am născut la 11 noiembrie 1951. Trecuse abia şase ani de la finalizarea războiului celui de-al Doilea Război Mondial şi tema aceasta a fost discutată permanent în familia noastră: un bunel, Grosu Toader, a fost ucis la 10 martie 1945 nu departe de Berlin, altul a luptat până la sfârşitul războiului şi s-a întors rănit, fratele cel mai mare al mamei s-a pierdut fără veste în ultimile zile de război şi toate eforturile depuse pe parcursul anilor de a găsi vreo informaţie despre el au rămas fără răspuns... (continuăm căutările).

Plâns de bucurie

Am avut norocul să trăiesc în perioada când încă mai erau ziare în format de hârtie. *Pravda* era ziarul principal şi în fiecare ziar era portretul lui Stalin, înlăturat mai apoi. Ştiţi, lumea la sat nu era atât de conştientă, luminată, şi îmi povesteau părinţii că în 1953, când a murit Stalin, toată ţara plângea. Tata era foarte şotios, un om deosebit, şi zice să-l întreb pe un vecin: *Măi Vasile, ce plângi? /Nu plâng că a murit, plâng că am scăpat de dânsul*. În sens că ei au fost incluşi în lista culacilor, au fost deportaţi. S-au întors din Siberia, unde au fost deportaţi, dar, şi după moartea lui Stalin, se temeau să nu fie din nou trimişi în «Северный Алтай».

Cu *de-a sâla*[402] în colhoz

Unul din bunicii mei dinspre tată nu a ajuns trei săptămâni până la victorie şi bunica a fost inclusă în lista culacilor. Doar caracterul a salvat-o

[402] Cu forţa (*reg.*).

și i-a salvat familia de la deportare în Siberia. Le-au luat pământurile. Tata plângea și povestea că, la organizarea colhozurilor, era căruțaș și avea căruța lui. Când se duce într-o dimineață, nu e căruța cu cai. Era tânăr și întreabă de mamă cui i-a dat căruța. Bunica a început să plângă și să spuie: *Măi, Alexandre, nu am dat-o nimănui, dar au venit și au luat-o cu de-a sâla în colhoz*. Fiindcă ei nu erau dați încă în colhoz. Mama, cu care numai se căsătorise, lucra contabilă la unul din colhozuri, a făcut tot posibilul și l-a angajat căruțaș la propria căruță. Dar [...] într-o zi se duce la grajd, pentru că lăsau caii la o fermă, și caii nu mai erau. I-au luat la carne, la cârnați. Tata a leșinat când a auzit, caii erau cei care îi hrăneau, îi îmbrăcau, iarna îi încălzeau. Se pierduse. Gata, ne prăpădim! zicea el.

La grădiniță

Eu nu am frecventat grădinița. O singură zi am fost și nu mi-a plăcut și nu m-am mai dus. Jumătate din copiii satului ședeau acasă. La grădiniță mergeau 6-7 din familiile nevoiașe. Dar știți că educația începea atunci la grădiniță, căci majoritatea părinților erau prea ocupați cu lucrul în colhoz ca să se mai ocupe de copii. În copilăria mea, mai mult ne educa satul.

Lenin alături de Dumnezeu

Până prin anii 1956-57, în fiecare ziar, revistă și pe pereții clădirilor administrative erau portretele lui Lenin și Stalin. Al lui Lenin mai mult, apoi prin ”56 după congres, au început să dispară. Pentru mine nu era ceva deosebit. La școală ni se insufla că Lenin este pe primul loc, că este un Dumnezeu pe pământ. Lenin alături de Dumnezeu! Ce ipocrizie! Știu și acum poezia:

El ni-i tată și bunel,
Și un om mai bun ca el
Nu-i și n-a fost niciodată
Nicăieri în lumea toată [...].

Noi eram o familie deschisă, democrată în vocabularul contemporan, dar tot era o frică de autorități. Vin odată acasă și-i zic mamei: *Da cum adică, nu găsești în lumea toată? Chiar nu a mai fost nimeni ca Lenin?* Părinții aveau frică să ne spună ce credeau, temându-se că vom spune la școală ce mi-a spus mama, ce mi-a spus tata. Deseori, ca să ocolească răspunsul, ne povesteau diferite întâmplări din viața lor, dar erau atât de fine că, cu greu deosebeam politicul de realitate.

Am vrut ca și voi să trăiți ca noi!

A fost un caz când m-am dus la școală și-l întreb pe învățătorul de istorie despre ceva ce am auzit de la bunicul, care, bulgar de origine, a rămas în viață în timpul războiului și s-a întors rănit în Bașcalia. Odată, mâncam, și eu mi-am dorit cârnați. Tata zice: *De unde să iau cârnați acum, noaptea*? Și bunelul, care, după ce s-a terminat războiul, a mai rămas la Berlin o perioadă de timp, povestește că l-a luat un neamț să-i arate beciul lui. Și, când a intrat în beci, a văzut cum la neamț erau atârnate de tavan cârnați și jamboane, iar pe polițe – borcane cu fel de fel de conserve. Bunelul îl întreabă: *Voi trăiți așa de bine, ce ați cătat la noi?* Și neamțul i-a zic: *Am vrut ca și voi să trăiți ca noi*! Eu, fiind copil, am memorizat ce o spus bunicul și mă duc a doua zi la școală și-i spun acest fapt și învățătorului. Noi taman învățam Marele Război pentru Apărarea Patriei și despre rolul Armatei Sovietice în război. Eu îi zic învățătorului: *Știți, bunelul meu,* și-i spun fraza, cuvânt cu cuvânt. El zice: *Idioato, să te duci acasă, să le spui părinților tăi să nu mai vorbească prostii!* Sigur, le-am spus părinților. Dar asta a fost o lecție pentru părinții mei, de-a nu mai vorbi așa de deschis. Provin dintr-o familie simplă, dar din niște țărani corecți și înțelepți. Mai târziu, amintindu-mi de acest caz mi-am zis că dacă ajung învățătoare n-am să insult sau nu voi obijdui copiii. Și așa și fac...

Nu se divulga nimic din familie

Poștașul sau poștărița ne aduceau jumătate din geantă de ziare în familia noastră, inclusiv ziarul *Pravda*. Tata, când lua ziarul, zicea *Pravda iz pravdî*[403]. Noi ca și copii eram foarte șotioși. Zicea: *Lenin prost kak Pravda*[404] și multe lucruri de acestea. Uitați-vă, de unde vine la mine educația adevărului istoric. Mama venea și ne spunea să nu-l mai ascultăm pe tata și, dacă auzim ceva, să nu mai spunem la nimeni. Adică, mama ne preîntâmpina și ne spunea ce s-ar putea întampla. Iată noi în sensul acesta am fost un pic ascunși. Nu divulgam ce se vorbea în familie. Nu era obicei la noi cum veneau copiii și spuneau: iată mama a zis asta, noi eram mai rezervați. Nu povesteam ce se vorbește acasă. Nu că eram înfricoșați, dar am înțeles ce ne-au spus părinții. Am înțeles că nu este bine de a divulga totul ce se vorbește în familie.

[403] *Adevărul* (ziarul, *n.n.*) din adevăr (*rus.*).
[404] Lenin simplu ca Adevărul (*rus.*). Aici e joc de cuvinte: prost (din *rus.*, simplu).

În taină ascultam *Europa Liberă*

La noi acasă se adunau toate rudele apropiate, pentru că aveam radiou și în taină ascultam *Europa Liberă*. Duminică dimineață se ascultau slujbele religioase de la Vatican și participam și noi, copiii. Iar tata avea o vorbă: „Vezi acolo!". Asta însemna, *Aici rămâne*!, mai departe nu.

Istorie vie, cu pâine idealizată

Am fost educată pentru a fi istoric încă din copilărie, din familie. Când s-a mai descătușat lumea, au început să discute despre deportările din '41, despre foametea din '46–'47. Părinții mei erau o istorie vie. Eu n-am găsit nici într-un manual de istorie ceea ce ne spuneau ei. Acum se scriu multe, dar atunci cunoșteam istorie doar din povestite.

După cum îmi povestea tata, a fost și o iarnă foarte grea în timpul foametei. Era omătul de vreun metru și ei au strâns din sat cei mai voinici bărbați, băieți tineri și umblau din casă în casă, depistau pe cei care au murit și se duceau la cimitir să-i înmormânteze. Îmi povestea, când, primăvara s-a topit omătul, a văzut cum câinii care au mai rămas în sat cum trăgeau din trupurile celor morți și neînhumați [...].

Ne așezam la masă, se lua pâine atâta cât puteai mânca; nu poți mai mult mânca, lasă acolo sau o fărâmătură să vadă că a căzut jos, o lua, nu mai sufla și o punea în gură. Permanent ne spunea: *Voi nu știți ce înseamnă foamete*. În posturile religioase, mama se străduia să țină post. Tata lucra șofer și lucra [până] târziu. Mama făcuse borș cu fasole. Tata a mâncat, dar după masă s-a dus în poiată, a scos o găină și a taiat-o, zicându-i: Când voi veni acasă să fie zeama gata! Dar mama: *Of mi-ai tăiat cucoșul, n-am să am pui la primăvară*! Amândouă plângeam. Mama, ascultătoare din fire, i-a gătit zeama din cucoșul tăiat, dar noi nici nu ne-am atins. Iar tata mănâncă și-i zice mamei: *Marusea, câtă foame am îndurat eu și ție îți jale de o bucată de carne? Eu am ținut post nu numai pentru mine, dar și pentru toți cei care nu sunt*. Cât a trăit tata, n-a fost la noi în familie tradiția aceasta de a ține post. După, ne-am reîntors și, încetul cu încetul, am început să păstrăm acele tradiții: ce înseamnă un post, cum se ține post, dar de fiecare dată a fost la noi grija pentru o fărâmătură de pâine, care era idealizată.

Muzică românească

La sat nu se prea știa de restricții. Aveam un radio, pe care îl porneam de cum veneam de la școală. Deschideam ferestrele și ascultam la volum

tare numai muzică populară românească. Dacă cumva eram ocupată sau intervenea ceva și vecinii nu auzeau muzică după amiază, se găsea tot timpul câte unul din mahală care întreba: *Sonica, da unde-i radioul, de ce nu-i dai drumu'? Tu dă-i drumu' și du-te și fă ce vrei*. Nu-mi imaginam că pot să fiu pedepsită pentru faptul că ascult muzică românească.

Istorii din generație în generații

De fiecare dată, în familie și până astăzi, ne amintim istorii povestite din generație în generații, faceam istoria familiei noastre. Cercetând surse istorice, am găsit că printre membrii neamului meu au fost și primari, au fost membri ai consiliului primăriei, portărași, iar unul din stră-strămoșii mei, care a pus bazele Grosenilor în Borogani, a fost 7 ani grănicer din partea Moldovei pe râușorul Ialpugel la Borogani, unde a și rămas să trăiască. Știu multe despre neamul mei și pot să vă povestesc o zi întreagă cine a fost Doftoroaia Iordana, cum lecuia; cine a fost baba Tiha, care a avut trei feciori participanți la războiul ruso-japonez, și altele. Au fost bulgari de origine, dar în familie au avut o atitudine deosebită față de statul în care trăiesc, anume față de stat, stimă păstrată chiar și în perioada sovietică. Poate ei în familie vorbeau altceva decât ne spuneau nouă, dar ne-au insuflat o atitudine de respect față de statul în care trăim. Adică, să păstrăm ierarhia care exista. Îți place, nu-ți place, astăzi el este președinte de colhoz, este *predsetateli de selsovet*, trebuie să avem o atitudine, fiindcă este în funcție. Tata așa și spunea: el la serviciu e *predsedateli*, acasă la dânsul tu poți să fii și rudă și oaspete, te manifești față de el cu totul altfel.

Cuvântul învățătorului era lege

Era o distanțare dintre elevi și învățători. Cuvântul învățătorului era lege. Și bătaia era sfântă. N-am trecut pe la Sfântul Nicolae, fiindcă am fost ascultătoare, învățam bine, am fost activă, dar erau colegi de clasă pe care îi *măciucăreau*[405] *foarte des;* îi pedepseau fizic pentru orice încălcare a disciplinei. N-am să dau numele directorului de școală, dar era așa o tradiție, care menținea acea mustruială ca în trecut. Doamne ferește să te cheme în cabinetul directorului! Se știa că nu ești chemat să te laude, dar pentru că ai făcut ceva grav și trebuia să primești la palmă atâtea vergi, câte socotea directorul că le meriți. Vărgușele erau din copac de vișină. Dacă ai

[405] Probabil, cuvântul a *măciucări* provine de la substantivul măciucă *și are sensul de a bate, a pedepsi.*

făcut vreo faptă de gravitate mai medie – vărguțele erau mai mici, dacă ai făcut ceva mai grav – și vărguța era mai groasă. În majoritatea cazurilor, prea puțini se plângeau părinților, pentru că le era frică să nu primească dublă pedeapsă. Așa era, doar învățătorul avea dreptate. Așa era atunci. Conținutul acelei educații din școala sovietică, mai ales la sat, cu vărguța, țipătul și umilința a format generații de oameni neîncrezători, lipsiți de inițiativă, fără o opinie proprie. Dar, chiar și în aceste condiții, s-au găsit oameni care au îndrăznit să se opună sistemului, să fie responsabili, să inițieze schimbări și să-i implice pe cei care-și doreau o altă viață.

Istoria colhozului

În clasa a VII-a am avut un profesor de istorie și geografie – Ștefan Cevdari, deosebit prin atitudinea față de elevi, prin vorba cu adevărat românească, prin inteligența deosebită manifestată prin permanenta curiozitate de a descoperi ceva nou. Ne motiva să învățăm prin laudă la tot ce reușeam. Felul lui de a-i trata pe elevi cu laudă, încurajare, obiectivitate, cu mare stimă față de colegii de breaslă, față de părinții elevilor din sat îmi sunt exemplu și le aplic și eu în activitatea didactică. Era foarte stimat. Punea accent nu doar pe cunoștințe, dar și pe calitate. În perioada vacanței de primăvară ne-a dat o sarcină pentru acasă să scriem istoria colhozului. Eu eram foarte responsabilă. Cum am venit acasă, îi spun mamei ce am de făcut în vacanță paralel cu lucrările agricole care erau în toi în fiecare gospodărie și la care eram alături de cei maturi. Dar, cu ajutorul părinților, am scris o scurtă istorie a colhozului „Lenin". Am găsit și imagini, și fotografii; am intervievat martorii colectivizării, și toate acestea le-am anexat la lucrarea mea. Iată așa am făcut o carte „Istoria colhozului". A fost o lucrare elaborată ca la facultate! O cercetare individuală, care a fost apreciată cu nota „5" (cum ar fi „10" acum) și care a fost o provocare pentru decizia de a învăța la Facultatea de Istorie.

O elevă fruntașă [...] obosită la [...] Facultatea de Istorie

La școală am învățat în limba moldovenească. Am făcut opt clase la Borogani. Am învățat bine. Eram printre elevii fruntași, activiști ai școlii, și după clasa a VIII-a ambii părinți și-au dorit să fac studii aprofundate, deoarece în sat numai se deschisese școala medie, iar cadrele didactice nu aveau practica predării în școala medie; părinții m-au dus la Școala nr. 2 din orașul Leova. Am absolvit această școală în anul 1968. Școala este și as-

tăzi, a devenit liceu vestit. Fiind elevă în clasa a X-a, am participat la prima olimpiadă raională la istorie, unde am luat locul I. Acest fapt mi-a oferit posibilitatea să particip la prima olimpiadă republicană la istorie, organizată de Facultatea de Istorie a Universității, în frunte cu decanul Repida.

Afanasie Vasilievici, care mulți ani a fost decanul Facultății de Istorie. Și iată, prima dată am făcut cunoștință cu el undeva pe la Buiucani. Participarea mea la prima olimpiadă mi-a determinat alegerea profesiei. Doar că până în clasa a X-a mă vedeam medic și iată, din această întâmplare, poate fericită, am venit și am depus dosarul la Facultatea de Istorie. Concursul era foarte mare. Am susținut examenele de admitere în vara lui ”68 și, la momentul când terminam examenele, am venit să văd care sunt rezultatele. Când colo, mă regăsesc pe lista celor înmatriculați. Nu pot explica nici până astăzi care a fost motivul că mi-am retras documentele de la Comisia de admitere. Nici numele profesorului care era președinte al Comisiei de admitere nu l-am reținut. Doar atâta știu că era fostul decan de la Facultatea de Limbi Moderne, unde se studia spaniola. Acest domn [josuț de statură], m-a rugat: *Fată-hăi, nu-ți lua documentele! Ești admisă de acum*. Iar eu i-am răspuns: *A*șa de tare am obosit, vreau să mă odihnesc [...]. *Ești de la sud, ai prioritate, rămâi!* Și se uita cu regret că mi-am retras documentele.

După o pauză de un an, din nou la facultate

După ce m-am întors acasă, un an de zile m-am temut să recunosc gafa pe care am făcut-o. Le-am spus părinților doar că n-am trecut concursul. În anul următor, am depus din nou actele la Facultatea de Istorie. Am susținut examenul foarte ușor și am fost a doua pe lista de înmatriculare după rezultatele obținute. Concursul era de 13 persoane pe un loc. Primul pe lista Ordinului de îmatriculare a fost Victor Timoșenko, colegul meu care a lucrat mulți ani director de școală la Bujor, rn. Hâncești. Cu regret, nu mai este. A doua pe listă eram eu. Cinci ani de facultate au trecut foarte repede și interesant. Au fost cei mai frumoși ani din viața mea, mai ales că patru dintre ei i-am trăit în căminul studențesc. Nu degeaba se spune că studenția adevărată e doar la cămin, cu bucătărie comună, unde niciodată nu vei fi flămând și însetat, unde vei găsi bani în împrumut și chiar un loc suplimentar în cameră. Repartizarea locurilor în cămin se făcea după anumite condiții: aveau prioritate studenții care proveneau din familii cu mulți copii, studenții orfani sau semiorfani, băieții după serviciul militar,

cei care plecau la Țelina Mare în Kazahstan sau cea Mică la șantierele de construcții în Moldova etc. Dar și în aceste condiții se găseau rezerve, mai ales pentru fete. Ne înțelegeam cu fetele care au primit cămin să dormim două pe un pat de un metru lățimea «de-a valet» și nu era nimic eșit din comun. Trăiam în aceleași condiții cu cei oficializați. Eu am locuit într-o cameră de patru persoane, dar în realitate eram șapte. Aveam un regim bine stabilit. Fiecare din noi aveam o zi pe săptămână când trebuia să asigurăm de trei ori pe zi alimentația pentru toate colegele de cameră. Aveam și un meniu stabilit, care trebuia să reiasă din suma de 10 ruble pe lună de la fiecare, pe care îi depuneam la o «Bancă de economii» comună, cu un registru de cheltuieli zilnice. Era o practică foarte reușită, care ne permitea să ne alimentăm normal și la timp. Uneori reușeam să economisim și, din rezervele care se formau, mai adăugam și cumpăram haine, încălțăminte și ne și distram. Era o modalitate de manifestare a responsabilității de formare a abilităților de viitoare gospodină, de ajutor reciproc, de a trăi într-un colectiv în condiții de egalitate etc.

Limba rusă la facultate

La facultate am fost două grupe de moldoveni și o singură grupă care studia în limba rusă. Noi am fost 54, iar în grupa rusă erau doar 27 de studenți. Cu toate acestea, când aveam prelegeri, le făceam în limba rusă pentru că spuneau – «так как они не знают молдавский язык»[406]. A fost trist că majoritatea era supusă minorității, dar...și bine pentru unii, eu, de exemplu, am reușit să învățat limba rusă mai bine decât o știam. După absolvirea facultății, soarta m-a adus la Comrat, unde a trebuit să activez într-un mediu de limbă rusă.

Teza de licență consacrată istoriei satului

În anul IV de facultate, conturam tema pentru lucrarea de diplomă[407] și m-am gândit de ce să copii cărțile din bibliotecă, când aș putea să fac ceva mai bun. M-am apropiat de Mihail Munteanu[408], de la Catedra de istorie a Moldovei, și l-am întrebat dacă pot să-mi iau o temă referitoare la istoria sa-

[406] Deoarece ei nu cunosc limba moldovenească (*rus*.).

[407] Licență (*n.n*.).

[408] *Mihail Munteanu* (22.09.1922, s. Cioburciu (stânga Nistrului), RSS Ucraineană – 1983) – doctor habilitat în istorie, profesor universitar. Absolvent al Facultății de Istorie a Universității „T.Gr. Șevcenko" din Kiev (1946). Asistent, lector, conferențiar, profesor și șef al Catedrei de istorie a Moldovei și decan (1950, 1957–1960) al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău.

tului. *Da,* i-a fost răspunsul. M-a ajutat foarte mult. Ceea ce am scris despre istoria satului Borogani, am descoperit în Arhiva centrală de stat a RSSM. Pentru acel timp era greu să nimerești și să faci cercetări în arhiva de stat. Și iată că Mihail Pavlovici m-a ajutat. A făcut și niște cheltuieli din contul Facultății de Istorie. Mi-a recomandat să fac o istorie a satului mai aprofundată pentru o perioadă mai scurtă – până la începutul perioadei contemporane. Am descoperit atâtea lucruri despre istoria satului, că tot mă gândesc să continuu, dar nu știu când va veni acel timp!!! Rămân optimistă că va veni și acel timp. Eu mă grăbesc încet!!! Lucrarea a fost apreciată cu nota „5", astăzi este nota „10", și până astăzi este în căutare la apărarea tezelor de licență, organizarea diferitor manifestări legate de istoria satului etc. Chiar și mi-a fost furată de autorii monografiei Borogani, fără a-mi cere consimțământul, dar principalul este că îmi simt contribuția la istoria satului natal.

Înmatriculată la facultate

Nu aveam răbdare să aștept până îmi vor trimite înștiințarea că am fost înmatriculată la facultate. M-am suit în autobuzul Comrat–Chișinău să văd singură rezultatele. Am venit la Facultatea de Filologie, blocul I, și văd în lista celor înmatriculați numele Grosu Sofia. Eram în al zecelea cer, mai ales că în listă era și numele prietenei mele Marein Nadejda de la Cazangic, raionul Leova, căreia am decis să-i fac o surpriză. Bucuroasă foc, am reușit să mă reîntorc înapoi acasă. Dar, înainte de-a ajunge, am făcut un cerc prin Cazangic [pe la prietena mea], care a rămas foarte surprinsă și aceasta ne-a legat și mai strâns prietenia. De acolo, cu o mașină de ocazie am ajuns până la Iargara, iar de la Iargara la Borogani am mers pe jos 7 km și am reușit să ajung acasă seara. Obosită, dar foarte mândră. Mai mândri erau părinții mei, care au organizat o masă festivă în familie, care s-a încheiat cu povața lui tata: *Vezi acolo!* A mai trecut un timp și am primit chemarea, unde era scris să fim pe data de 30 [august] la Chișinău. Pe data de 30 am venit la Chișinău pentru 5 ani de studii și amintiri frumoase.

De unde ați venit voi, tinerilor, terfoșilor și [...]?

Ne-au chemat la adunarea festivă la Teatrul Verde. Acolo s-a adunat toată studențimea anului I, care își făcea studiile la instituțiile din Chișinău. A fost un concert, în timpul căruia a apărut să ne felicite Emilian Bucov[409]. Noi, cu foarte mare stimă și respect față de personalitățile lite-

[409] Emilian Bucov (1909–1984), poet, prozator și traducător din RSS Moldovenească.

rare și alte personalități, așteptam să ne spună ceva deosebit. Dumnezeu să-l ierte, că nu mai este, apare în fața publicului studențesc cu o carte în mână și ni se adresează: *De unde ați venit voi tinerilor, terfoșilor și* [...]*?* Eu m-am gândit: Doamne, unde am nimerit? De fapt, am venit la Facultatea de Istorie. A mai spus ceva, dar deja nu-mi mai amintesc, atât de mult m-a dezorientat, că nu mă dumeream unde am nimerit! De la Teatrul Verde ne-am dus la „40 de Ani”[410], unde ne găsisem o gazdă, deoarece nu am primit cămin la anul I. Eram complet dezamăgite și nu ne dădeam seama dacă ne-am ales corect facultatea. Ne-a trecut. A doua zi, la 31 august, am venit la Universitate (căreia tata îi spunea Cea mai Mare Școală din Moldova), am făcut cunoștință cu orarul lecțiilor, iar de la 1 septembrie 1979 am început să cuceresc lumea cunoștințelor!

La gazda „conspirativă”

Fiind dintr-o familie mai înstărită decât ceilalți, nu mi s-a oferit cămin. Mi-am găsit o gazdă nu departe, lângă *Gaudeamus*[411], atunci era „40 de Ani”, «Сорок лет без урожая»[412] [...]. Eram cinci fete într-o cameră, dar ușa nu se încuia, eram fericite că ne-am găsit gazdă.

Dar până la această gazdă am locuit în casa mamei lui Vasile Badiu[413], fost director de școală la noi în sat. A suferit pentru atitudinea lui față de Uniunea Sovietică, pentru limba română și România. Aveam discuții mai mult cu mama lui, căreia noi îi spuneam baba Sonea. Ea mai mult ne divulga decât ne spunea Vasile Badiu. El fiind supus represiunilor, trimis cu forța la Borogani, a fost primul director al școlii de opt ani din sat. A fost un om deosebit. A contribuit foarte mult la modernizarea școlii și dezvoltarea culturală a satului, chiar și după întoarcerea lui la Chișinău. Iată acolo am făcut cunoștință cu literatura română adevărată. Am și fotografii în biblioteca lui. Îmi propunea cărți pentru lectură, pe care nu le găseai nici

[410] Cinematograful *40 лет ВЛКСМ* din Chișinău, după 1991 – redenumit *Gaudeamus*. A fost construit în anii ’50 ai sec. XX pe locul cimitirului luteran, care ocupa spațiul cuprins între actualele străzi Vasile Alecsandri, Pantelimon Halippa și scuarul Complexului Memorial „Eternitate” din Chișinău. Clădirea, realizată după proiectul arhitectului Valentin Voițehovski, este astăzi în proces de demolare (*n.n.*).

[411] Cinematograful (*n.n.*).

[412] „40 de ani fără roadă”. O interpretare a denumirii Cinematografului „40 let VLKSM [Всесоюзный ленинский коммунистический союз молодёжи]”.

[413] Este vorba despre Vasile Badiu (26 septembrie 1933, s. Măgurele, jud. Bălți – 25 mai 1994, Chișinău) – critic și istoric literar. Referință la opera criticului Vasile Badiu (1933–1994) a se vedea în *Bibliografia selectivă a scrierilor lui V. Badiu*. În: Revistă de lingvistică și știință literară, nr. 6, 1993, p. 98.

într-o bibliotecă publică, cărți care erau interzise. Astfel, prima dată la el în bibliotecă am citit *Ion*, *Ciuliandra*, *Pădurea spânzuraților*[414]. Cu grafie latină, desigur. La Moscova era un magazin special unde se vindea literatura popoarelor lumii. El comanda și-i veneau colete cu literatură românească. Acolo prima dată i-am văzut pe Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, personalități care veneau foarte des la el. Atâția eroi naționali [am cunoscut] din rândul scriitorilor care au contribuit mai târziu la trezirea conștiinței naționale, care și-au adus contribuția la declararea Independenței Republicii Moldova. Au fost momente de neutat. Să vezi în carne și oase personalități remarcabile. Eu de la sat, unde cei mai de seamă oameni erau președintele de colhoz și secretarul de partid, văzându-i – am pierdut graiul.

A fost critic literar și a știut chiar și în acele timpuri să organizeze la discuții oameni deosebiți. Sub pretextul că aveau nevoie de niște recenzii, produceau opere care au fost apreciate la justa lor valoare. Cartea de poezii a lui Grigore Vieru *Numele tău* a apărut în 1968, după evenimentele din Cehoslovacia, a avut un ecou nemaivăzut, fapt pentru care a și fost scoasă din vânzare, iar autorul a avut de suferit. În contextul conținutului versurilor, coperta a fost de culoare neagră, culoarea protestului împotriva acțiunilor URSS – lucru pe care eu l-am înțeles mai târziu. Am avut această carte chiar cu autograful lui Grigore Vieru, dar mi-a cerut-o o prietenă de-a mea, care acum e undeva peste hotare. Acum îi zic: *Te rog, întoarce-mi cartea lui Grigore Vieru, vreau să fie la mine în familie, acolo e scris „pentru Sofica de la Grigore Vieru”.*

Prima lecție cu ministru

La 1 septembrie 1969 am avut prima pereche cu ministrul învățământului Postovoi[415] – *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*. Nu s-a prezentat că e ministru, pe parcurs am aflat. Ne-a uimit simplitatea lui. Țin minte cum a intrat în auditoriu și nu știu de ce s-a oprit în ușă. Eram la etajul I, blocul II, unde era și muzeul. Și nu știu cum s-a oprit și pune

[414] Opere ale scriitorului român Liviu Rebreanu (1885–1944).

[415] Evgheni Postovoi (1921–1971), membru al PCUS. Pedagog și funcționar în domeniul învățământului din RSS Moldovenească, ministru al învățământului din RSSM (1955–1958, 1962–1971), candidat în științe istorice (1969). *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol. 5, Chișinău, Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1975, p. 304. Vezi și E.S. Postovoi, *Învățământul public – pe o treaptă nouă*: [interviu cu E. S. Postovoi, ministrul învățământului public din RSSM]. În: Comunistul Moldovei, 1971, nr. 2, c. 30-34; Е.С. Постовой, *Народное образование Молдавской ССР на новом этапе,* Кишинев, Лумина, 1971, 149 p.

mâna pe banca unde stăteam. Eu eram foarte timidă, pe urmă m-am făcut mai îndrăzneață, dar nu știu cum am îndrăznit și am pus mâna pe mâna lui. El așa s-a uitat la mine atent și cu blândețe, văzând că m-am speriat, a spus: *Nu-i nimic*! Dar așa a avut un zâmbet părintesc. Era datoria lui să-și facă misiunea, ca om mi-a lăsat o impresie foarte bună.

Am fost colegi cu Lidia Moldovanu, Ion Șișcanu, Vasile Cujbă, Alexandru Ciuvaga, Viorica Ciobanu, Vladimir Tcaci – personalități care s- au consacrat mai mult istoriei naționale. De câte ori îmi amintesc de anii de studenție, de fiecare dată îmi apar în fața ochilor doar momente plăcute. Cred că e din pozitivismul care mă caracterizează.

Profiluri de profesori

... La următoarele ore am făcut cunoștință cu Ion Niculiță. A fost pentru prima dată când am auzit noțiunea de spațiul carpato-danubiano-pontic. Pe urmă a fost etnografia lui Tutrov, și el vorbea serios, dar prin seriozitatea aceasta își permitea să spună o glumă, dar tot serios, cu conținut sarcastic. Despre Enghelgard am aflat mai târziu. Cu el am avut cursul special Вторая Мировая Война, cu Storojuc – *Istoria contemporană*. Era trufaș, în sens că parcă și fudul, parcă și toată expresia lui de a se prezenta, îți spunea: *S*ă-ți știi locul [...]. Noi nu am știut că a lucrat la ambasada sovietică la București. El își permitea să spună – *Escrocilor și escroacelor,* dar noi am înțeles că ne-a făcut poarce. Când am ajuns la relațiile sovieto-române, ascultam, și la un moment, auzim că ne spune: *Da curva aia de România!!!* Am rămas trăsniți [...], să aud eu de la un profesor așa vorbă? Am fost educată într-o familie unde astfel de expresii erau de prost gust. Doamne ferește! Pe urmă am aflat, de la băieții care erau mai mari ca noi, despre biografia lui. El ne spunea că a participat la război. El a folosit expresia care am amintit-o mai sus, făcând aluzie la foametea din '46–'47. Spunea așa: *Eu am lucrat și am văzut cum se lua pâinea din Basarabia și se ducea în România, ca ei să nu moară de foame,* și hrăneau porcii cu pânea noastră. El avea un adevăr istoric personal. Era interzisă tema României, era tabu, să nu pronunți – România, românesc.

Și Lazarev ne-a învățat[416]. Când a fost rector, ne-a dus un curs de *Istoria Uniunii Sovietice*. Era domol, nu era repezit, nu am auzit de la el să

[416] Vezi: V. Coțofan, *Consacrare*: [A. M. Lazarev, ministrul educației (1947–1951); rectorul Univ. de Stat din Chișinău (1968–1974)]. În: Moldova socialistă, 1974, 5 decembrie; Я. Гросул, *Большой путь*: [А. М. Лазарев, министр просвещения МССР (1947–1951); ректор Кишиневского гос. ун-та (1968–1974)]. În: Советская Молдавия, 1974, 30 окт.

aibă o atitudine în batjocură față de student. Era foarte onest, în sens că avea o inteligență deosebită. [...] Poate că eu sunt așa un om că văd mai mult pozitivismul decât negativismul. Ne preda în română. Prelegerile lui erau ascultate cu interes. Constantin Drachenberg ne-a fost conducător de grupă. Am fost cu el și la munci în colhoz, la nunți, în excursii. Ne captiva cu vocea lui deosebită și conținuturi care nu le găseai în manuale.

Cei mai tineri profesori erau Niculiță și Cocârlă. Noi, când l-am văzut pe Cocârlă, idee nu avem că este profesor la facultate. Josuț, slăbuț... Învățam într-o clădire pe str. A. Șciusev. Și acum este. Toată clădirea scârțâia și aveam impresia că la orice moment se poate prăbuși. Citeam orarul pus pe tabla de anunțuri și nu știu cine mă întreabă dacă nu știu cine o să ne ducă *Istoria Evului Mediu*? El [Cocârlă], stătea lângă mine, dar eu, dacă nu știam cine este, zic: *Nu știu. Am auzit că un pațan*[417]*, dar nu știu cine-i. A învățat la Moscova*. Când a intrat în auditoriu și l-am văzut pe „pațan", am crezut că tot atunci „termin" facultatea. A făcut, apelul, iar când a ajuns la Grosu și m-a recunoscut, s-a uitat lung și mi-a dat de înțeles că îți arat eu cine-i *pațan*! Cât m-a învățat, am stat cu frică, tot așteptam când o să se răzbune. Era tânăr, era aproape de mintea noastră. Am fost împreună la munci în colhoz, în excursii. Avea un aparat de fotografiat cu care a imortalizat multe evenimente importante din viața noastră studențească. Locuia cu noi în căminul nr. 9, dar a ținut distanța...

Pedagogia și caloșii lui Crăciun

Timofei Antipovici Crăciun. Soția lui era secretara Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, Agripina Crăciun [...]. Prima frază care am reținut-o la pedagogie, în primul moment când am început a o învăța: *Pedagogia sovietică este cea mai sovietică pedagogie din lume*. Noi tot conspectam. În cămin ne întrebam: *Cum poate fi pedagogia sovietică cea mai sovietică pedagogie din lume?* După asta el spune: *După cum a spus Iana Moscomeschi*[418]. Noi absolut toți care am trecut prin pedagogia lui Grăciun așa și pronunțam „ianamoscomenschi" și alte capodopere din limbajul lui T.A. Crăciun.

[Crăciun] era venit din regiunea transnistreană, de peste părău, cum se spunea acolo. Se deosebea prin vocabularul transnistrean. El ne spunea*:* Și *iaca o venit tovarășul nu știu care și avea un gâtlegău (cravată) așa de*

[417] Băietan (*rus*.).

[418] Jan Amos Komensky (1592–1670), fondatorul pedagogiei moderne. Vezi: Otilia Dandara, *Comenius – părintele pedagogiei moderne*. În: Didactica Pro, nr. 5 (9), 2001, pp. 47-50.

*frumo*s! Ce-i dracu, gâtlegău? Da asta era cravată. Avea niște noțiuni stranii, dar conspectam toate bijuteriile expuse în conținuturile prelegerilor lui.

Mișa Arteni, un coleg deosebit de noi, era mai descătușat, mai îndrăzneț, mai deschis, care își permitea ceea ce nu-și permiteau alții. La un seminar la pedagogia lui Timofei Antipovici, după ce s-a epuizat tot conținutul seminarului și Timofei Antipovici întreabă dacă mai sunt întrebări, Mișa zice: *Timofei Antilopovici, am auzit că a*ți fost la război. După răspunsul afirmativ, Mișa continuă: *Am auzit că ați luptat cu polonicul.* Câți nemți ați împușcat cu polonicul? Mișa aflase că a fost bucătar la război. Imaginați-vă cum am mutit noi care eram prezenți. Am devenit pe dată muți, chiori și surzi. S-a supărat rău Timofei Antipovici. N-am intenția să supăr pe cineva, dar am dat un exemplu de un alt tip de comportament, decât cel permis. După asta, băieții i-au făcut observație lui Mișa, l-au mustrat că a supărat un om bătrân, în etate.

Altă situație, tot cu Timofei Antipovici. La una din prelegeri, la o recreație, o colegă a observat, sub tribuna de la care ne ducea ora, caloșii lui Timofei Antipovici. În lipsa lui, i-a scos și a bătut hârtie în ei. Martori ai acestei acțiuni, eram curioși cum îi va încălța. Trebuia să părăsim sala căci venea anul IV la alte ore. Am făcut un careu prin care trecea anul IV, mirați că nu ne mișcăm. La un moment, Timofei Antipovici nu-și poate încălța caloșii, i-a călcat și cu greu se deplasa spre ieșire. În acest moment, i-a ieșit în cale un student, care a și suferit pe nedrept. Profesorul, înfuriat, a început să-l lovească cu mapa în cap. Neștiind nimic, colegul s-a schimbat la față și a devenit la fel de furios ca și Timofei Antipovici. Cazul a ajuns până la rectorul universității care ne-a chemat la o discuție pe seama cazului și care s-a terminat cu fraza: *Măi băieți, ce vă bateți joc de moșneagul ista? Dați-i pace, el deja e la pensie*. Când am auzit așa vorbe domoale, ne-am liniștit. Am promis că vom fi cuminți. Nu chiar mult ne-am ținut de cuvânt. Întâmplările continuau. Studenția e incomparabilă cu alte etape ale vieții.

Conspecte în grafie latină și [...] brânză, brânză, dar cu bani

În anul I și mai pe urmă, scriam conspectele în grafie latină, fără să conștientizez că pot avea probleme. Dar nimeni nu m-a pârât. Poate că eram cu prietenele mele alături, poate că nu am dat nimănui conspectele mele. Le-am avut foarte mult timp, dar, la momentul când am trecut în oraș, undeva s-au pierdut. Au fost date unui viitor istoric, care acum este

peste hotare, și zice: *Tu nu te-ai temut?/ Nu mă mai speria*, i-am zis, că am trecut de acum prin asta. Nici prin cap să-mi treacă că pentru asta pot să fiu pedepsită.

Am să vă spun un moment cu Repida. După anul I, am fost câțiva studenți care am susținut cu brio *Istoria Uniunii Sovietice*. Ne-a chemat la el în birou pe noi, eminenții, și pe câțiva care mai aveau niște restanțe și ne-a zis: *Iată, împărtășiți-vă experiența, cum așa de bine învățați*. Eu am spus prima: *Noi nu lipsim de la ore, la fiecare lecție facem conspecte și socotim că chezășia succesului nostru este frecvența și faptul că facem conspecte, lucrăm la bibliotecă* [Primii 3-4 ani chiar lucram foarte mult în bibliotecă]. După ce s-a terminat «schimbul de experiență avansată», decanul Repida îmi spune: *Grosu, rămâi, te rog, oleacă. Iată bine ai spus. Tu ești de la Sud? Nu ai să poți să-mi cumperi câteva kilograme de brânză,* că cea mai bună e acolo? Zic: *F*ără probleme. Eu stam cu caietul de conspect și el mi-l cere. Îl deschide, îl cercetează și-mi zice: *S*ă nu-l mai arăți la nimeni...și mai mult nimic! M-am înfricoșat, o să mă dea afară! Eu abia atunci mi-am dat seama că s-a referit la grafia latină. Toți studenții știau de bunătatea lui.

Noi învățam șase zile pe săptămână, dar eu căutam un motiv să plec de sâmbătă acasă – aveam de îndeplinit o misiune «vajnică și nujnică» – brânza. Conform procedurii, trebuia să înaintăm o cerere decanului. Mă duc la el cu cererea și zic: *Afanasie Vasilievici, semnați,* vă rog, că tare îmi trebuie să plec acasă.

- De ce să te duci acasă?

- Că am rămas fără bani.

A scos 5 ruble și zice: Ți *le dau să te duci acasă* [dar nu mi-a amintit de brânză], *dar să mi le întorci*.

M-am dus acasă, dar nu știam cum să-i spun lui tata despre brânză Ascultându-mă, mi-a zis că, cu prima ocazie când vine la Chișinău, va aduce brânza. Tata a adus brânza. Trebuia să vedeți care a fost uimirea lui Afanasie Vasilevici că n-am uitat. Tata a zis să nu iau nicio copeică. Atunci era plină lumea de brânză. Cele cinci ruble nu a vrut să le ia, plus la asta, mi-a plătit și brânza. Mă gândeam cum să-i spun lui tata că mi-a plătit brânza. Doar mi-a spus să nu iau bani. M-a mustrat conștiința și au trecut ani de zile până i-am spus lui tata că brânza a fost plătită. Pentru mine, au fost niște momente deosebite, nu cred că astăzi ar impresiona pe cineva.

Literatura, limba rusă și evaluarea

De la bibliotecă, majoritatea [manualelor] erau în limba rusă. Iată aici am învățat tehnica traducerii, fiindcă se făcea foarte multă traducere. Era foarte puțină literatură în limba română, majoritatea era în limba rusă și făceam traduceri. *Istoria Orientului Antic, Istoria Partidului, Istoria Uniunii* atâtea erau și toate în limba rusă. La Enghelgardt, Totrov susțineam tot în rusă. Vă spun, sunt multe lucruri cu care nu eram de acord, dar să ne pronunțăm deschis – nu era posibil .

Erau care nu știau [limba rusă], dar se perfectau. Vă spun un caz. Cu toate că la noi în familie până azi se vorbește bulgara, limbă apropiată de rusă, dar nu știam rusa așa de bine ca să susțin un examen în această limbă străină mie. De la anul II se începea studierea cursului de medicină generală la Catedra militară din cadrul Universității. La prima sesiune de iarnă trebuia să susținem examen la farmacologie. Orele de medicină se citeau în rusă și n-a fost o zi să ni se citească în limba română. Majoritatea care citeau erau militari. Era o frică mare să nu primim nota mai jos de patru. Nota mai mică însemna lipsa bursei. Având în față un bilet cu trei sarcini unde trebuia să știi a scrie o rețetă corect, să scrii denumirea corectă în latină a medicamentului pe care îl propui conform diagnosticului și să răspunzi în rusă, noi toceam/învățam pe de rost, scriam și fișe pe care le ascundeam unde era posibil. Am ieșit în fața comisiei de examinare cu răspunsurile mele. Și, la un moment dat, comisia, din trei persoane, toți vorbitori de limbă rusă, ca să se convingă că într-adevăr cunosc și pot aplica cunoștințele expuse, mă întreabă: Для чего используется йод?[419] Stau și mă gândesc, ce mai e și asta? N-am mai folosit niciodată iod. Președintele de comisie, care cred că a vrut să-mi dea un indice, zice: Внутреннее или наружно?[420] Pentru mine era totuna, pentru că nu știam ce înseamnă nici внутреннее, nici наружно. Stau și mă gândesc că prima variantă poate fi corectă, și răspund внутреннее. Trebuia să vedeți reacția lui! S-a ridicat și a trântit o dată cu pumnul în masă de au sărit toate hârtiile, stricând: идиотка, убьёшь человека! Вон отсюда![421] Eu ies plângând, pentru că era lupta pentru bursă și era Doamne ferește fără ea! Stau în coridor și plâng. Iese președintele comisiei și-mi zice: придешь завтра на пересдачу[422]. Eu am învățat toată noaptea tot ce era posibil despre iod. A doua zi intru să

[419] *Pentru ce se aplică iodul?* (*rus.*).
[420] *Interior sau exterior?* (*rus.*).
[421] *Idioato, vei omorî omul! Piei de aici* (*rus.*).
[422] *Vei veni mâine ca să mai susții o dată* (*rus.*).

susțin restanța. Ану, рассказывай, как используется йод?[423] – zice președintele comisiei de examinare. I-am spus tot ce am învățat despre iod. Молодец, но пятерку не могу ставить. Четвертка![424] Eram mulțumită, că mi-am păstrat bursa.

Erau cazuri când mă gândeam: bine că știu bulgara și mai bine înțeleg rusa, dar cei care nu înțeleg rusa o știu mai greu decât mine, desigur că suferă. Câte tragedii erau din cauza necunoașterii limbii ruse. De ce nu aș învăța eu în limba mea de acasă, ca să înțeleg și să spun pentru ce, unde și cum se folosește iodul și nu numai. Asta m-a făcut să fiu mai curioasă, mai atentă, să cunosc mai mult decât știu. Orice curiozitate, orice lucru nou, mă străduiesc să-l înțeleg, să-l știu, să-l aplic. Lasă, că poate cândva o să-mi prindă bine. Astfel de cazuri erau frecvente. Necunoașterea limbii ruse ne limita posibilitatea să înțelegem unele lucruri corect sau să dăm răspunsuri adecvate.

Un alt episod a fost la *Istoria filosofiei*. Ce înseamnă *Istoria filosofiei*? Manualul avea 870 de pagini și era scris în limba rusă. Toată lumea tremura. Nu îmi amintesc cine era profesorul, dar știu că era bătrân. Era participant la război și tot timpul zâmbea. Majoritatea care au venit să susțină examenul își făceau fițuici (șpargălci). Rămăseseră vreo 3-4 și cel care deacuma susținea examenul, transmitea următorului în ce bancă a rămas manualul. Dar cum să răsfoiești un manual de 870 de pagini în timpul examenului? Mă uit eu care sunt sarcinile și nu mi-a trebuit manualul. Am primit nota „5”... la *Istoria filosofiei*. Când răspundeam, profesorul mereu zâmbea, zâmbea, zâmbea. Eram a patra de la urmă. După mine intră trei colege, care au primit notă, „4”, „5” și când intră o colegă, Zina, răspunde nu mai rău ca noi, însă profesorul începe să studieze minuțios borderoul de note și zice: нет, я слишком много пятёрок и четвёрок поставил. *Тебе* поставлю тройку. A fost unica notă de „3”, și care a lipsit-o de bursă pe colega noastră.

Bursa și mâncarea

În primul an de studii, până la prima sesiune, toți primeam o bursa de 21 de ruble. Dar la prima sesiune se ducea lupta pentru bursă. În primul rând, nu trebuia să ai nicio notă de „3”. Ne străduiam cu adevărat să învățăm. Nu cunosc ca cineva să aibă vreo protecție. Poate și o avea vreunul, dar nu se știa. Nu pot zice că am dus lipsuri materiale, dar nu mă stimula

[423] *Ei, bine, spune-mi, la ce ne se folosește iodul?* (*rus.*).
[424] *Bravo, dar nu-ți pot pune cinci, un patru!* (*rus.*).

doar bursa. Era o dorință adevărată de a face carte. Pe mine mă mira faptul că veneau colegii mei de acasă [Noi ne duceam acasă pe rând ca să aducem de fiecare dată produse alimetare] cu 2-3 ruble, dar nu duceau foame. Era acea solidaritate studențească care te scotea din multe situații. În afară că plătea drumul, din acești bani [De exemplu, drumul de la Comrat până la Chișinău costa 1 rublă 75 copeici, dar de la 1 octombrie până la 1 Mai, plata pentru drum se reducea cu 50%, adică cu 1 rublă și 50 de copeici veneiai și te întorceai de acasă].

Mai era o tradiție, mai ales la fete. Dacă eram câte 5-7 în cameră, acumulam în fiecare lună de la fiecare câte 10 ruble pentru alimentație. Erau cazuri când rămâneam fără bani și atunci se apela la rezervele din *Casa neagră*[425], unde se acumulau banii care erau cheltuiți cu destinație specială. În fiecare lună se cheltuiau pentru cineva. Adică, era o susținere reciprocă. Băieții ne făceau vizite atunci când erau în dificultate financiară. Erau băieți la noi în grupă, care găteau mai gustos decât fetele. Printre altele, odată eram de serviciu și am vrut să fierb fasole. M-am luat cu târgul și am uitat că le-am pus la foc, până au început să ardă. Umbla comendantul din cameră în cameră să afle cine a ars fasolea, care au produs un miros insuportabil. Dar nimeni nu vroia să recunoască. Pentru că nu s-a găsit stăpânul fasolelor, ne-au închis bucătăria. Așa se manifesta solidaritatea studențească. Nimeni nu a spus a cui era *castrulea*[426]. Au cunoscut ei *castrulea*, dar nu m-au pârât. Și situații de acestea erau dese la cămin.

Într-un an, nu-mi mai aduc aminte exact care, am susținut ultimul examen din sesiunea de iarnă pe 13 ianuarie. Cei care au susținut sesiunea cu o zi înainte, au reușit să plece acasă până la masă. După amiază a început un viscol și o vijelie, că n-am putut să ieșim trei zile din cămin. Rezervele alimentare erau pe sfârșite. La fel și finanțele. Ne-am adunat în camera 78, unde locuiam șapte fete la care s-au mai adăugat încă vreo șapte colegi și fiecare a adus rezervele pe care le mai avea: ceapă, usturoi, un pic de ulei, pâine. Am găsit și niște fasole din care am împlut o cratiță de vreo 5 kg (dar le-am păzit ca nu cumva să ardă). Când am pus *castrulea* pe masă, nu am mai scos farfurii de servit. Toți luau cu lingura din cratiță și după fiecare lingură își exprimau imaginația în glas: *Da, ce răcituri face mama în seara de Sfântul Vasile!* altul: *Da ce cighiri în cuptor mănâncă acum familia mea! Dar ce friptură prepară tatal meu! Dar ce urături se*

[425] Pușculiță (*n.n.*).
[426] Cratița (*rus.*).

căntă la noi!... Și așa până am golit cratița cu bunătățile de pe masă și fără picătură de băutură potrivită evenimentului. A fost un Sfântul Vasile deosebit, despre care continuu să-mi amintesc, dar despre care povestesc atunci când cineva se plânge pe timpurile grele de astăzi.

Demonstrațiile [...] și peținul

Era obligatoriu de două ori pe an să participi la demonstrațiile de 7 Noiembrie (Октябрьский) – Ziua Revoluției din Octomdrie 1917 din Rusia și la 1 Mai – Ziua Internațională a Muncitorilor. Doamne ferește să lipsești. Cel mai des ne adunam lângă magazinul *Bucuria*. Acolo, fiecare instituție, fiecare întreprindere avea locul ei, de unde regulamentar trebuiau să iasă pe Piața Biruinței, astăzi Piața Marii Adunări Naționale. Eram în anul III. Avem de-acum un cavaler. Era din raionul Cimișlia, iar eu de la Comrat. Și ne-am înțeles să plecăm cu același autobuz acasă. După ce ne-am făcut văzuți de conducătorii de grupă, am evadat. Trecem înaintea Universității de Stat și am nimerit în cadru; când ajung acasă, părinții urmăreau parada și-mi zic: *Noi te-am văzut la televizor și erai cu un băiat. Cine-i băiatul?* Eu, desigur zic: *Nu știu tată!* Ca apoi, *când să vină să mă pețească, tata îi zice: Aista tu erai care ai trecut cu fata mea la paradă!* Au fost cazuri când agenți de aceștia au spus că, iată, a venit a stat puțin acolo și nu a fost, la adunarea comsomolistă.

Trebuia să ai o motivație foarte serioasă ca să-ți permită să nu participi la sărbătorile de stat. Dar acolo ne întâlneam, dansam. O luam ca pe o distracție. Nu aveam sentimentul că eram foarte atașați față de evenimentul care se produce, dar urmăream să ne întâlnim, să dansăm, să discutam, să demonstrăm moda anotimpului. Prea puțin eram preocupați de politica statului.

Infiltrații

În fiecare grupă erau infiltrate persoane de la Securitate. Am aflat asta după terminarea studiilor. Nici prin cap să-mi treacă că poate exista această practică de informare despre tot ce se petrecea în sala de studii, la cămin și chiar la distracțiile pe care le organizam, unde spuneam ce gândim...

Studenți protejați

Au trecut anii și am înțeles că unii din ei, colegii mei de facultate, au fost protejați. Au fost protejați nu doar în anii de studii, dar și la angajarea

în câmpul muncii și la locul de muncă. Noi, cei veniți de la sate, neavând absolut nicio protecție, ne bazam doar pe propriile puteri. Nu-mi imaginam că există protecție la Universitate și că nici nu poate exista...

Munca în colhoz

În URSS nu se ajungea forță de muncă, mai ales toamna la strânsul roadei, și noi, studenții, acopeream acest deficit. Câte o lună, o lună și jumătate lucram în colhoz la culesul poamei, a fructelor și legumelor. Care era partea pozitivă? Mai câștigam ceva bani, dar nu asta era principalul. Anume aici ne evidențiam cine e mai harnic, cine e mai darnic, cine e mai șmecher, cine e mai haios, cine e mai timid...ne evidențiam ca personalitate. Nu mai câștigam noi mulți bani la colhoz, dar ne împrieteneam mai mult decât în timpul studiilor. Unii și-au găsit chiar și jumătatea, ca apoi să se căsătorească. Orele nerealizate nu erau recuperate și bursa se păstra. Nu făceam ore adăugătoare. Poate, se comasau temele sau poate programa, dar nu era chestiunea noastră cum se va realiza programa de învățământ. Noi aveam același orar până la colhoz, și după colhoz., Nimeni nu ne reproșa că am pierdut ore sau să fim impuși să facem ore suplimentare: *Astăzi rămâneți,* măi băieți, că iată noi am fost la colhoz și nu am făcut atâtea ore, nu a fost niciodată. Orarul era din 3-4 perechi pe zi. Acum, când am intrat în pielea profesorului, am înțeles ce înseamnă să coordonezi programa de învățământ cu timpul rezervat realizarii orelor planificate sau să comasezi temele.

Examenele de absolvire

... Au fost o etapă deosebită. La încheierea studiilor am manifestat acea maturitate și responsabilitate pe care trebuia s-o transferăm în instituțiile în care am fost repartizați. Spre exemplu, eu eram mândră că am studii universitare (la acel moment, în RSS Moldovenească era o singură Universitate). În același timp, aveam o frică că nu voi putea face față noilor cerințe în calitate de profesor și absolvent al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău. Cei care își *apărau*[427] lucrarea de diplomă[428], dădeau un singur examen *Istoria Partidului*. Era examen obligatoriu. Cei care nu scriau lucrarea de diplomă, trebuiau să susțină două examene. *Istoria Partidului* era examen obligatoriu, *Pedagogia* și nu mai știu ce examen era.

[427] Susțineau (*n.n.*).
[428] Lucrarea de licență (*n.n.*).

Lucrarea de diplomă am susținut-o pe „5". *Istoria Partidului* la fel. La final a fost foarte bine, fiindcă cine ne-a dus obiectul *Istoria Partidului* n-a mai fost la examenul de stat. Dar a fost un alt profesor, foarte cunoscut la universitate[429] un fost aviator, care nu ne-a învățat nicio zi, dar a fost foarte îngăduitor. Luând în considerație că nu ne-a dus ore, a fost loial, ne-a permis să ne obținem diploma și să ne încadrăm în viața de sine stătătoare la locul repartizării – pentru unii absolut necunoscut, iar pentru mine a fost o reîntoarcere în familie, acasă lângă părinți ...

Propunere de angajare la Enciclopedia Sovietică Moldovenească

După repartizare, mie, spre exemplu, în conformitate cu conținutul lucrării de diplomă *Istoria satului Borogani*, mi s-a propus [să activez] la Academia de Științe. Acolo se deschisese Secția enciclopedică[430], se scria *Enciclopedia Sovietică a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești*. Dar din motivul că nu aveam viză de reședință la Chișinău și nu știam că se poate face pe bani, am decis să mă duc în satul de baștină Borogani (Mai bine fruntaș la sat, decât codaș la oraș). Așa mi-am început activitatea pedagogică pe care o continuu și astăzi.

Repartizarea

Absolvenții erau repartizați din timp. Se afișau la decanat locurile vacante din republică și din această listă îți puteai alege școala în care erai mai apoi angajat. Dar tendința era să alegi un loc de muncă cât mai aproape de satul tău. Dacă era ofertă în satul de baștină sau undeva prin apropiere, majoritatea se străduiau să-și ia câte un lucru cât mai aproape de casă. Spre exemplu, eu am fost repartizată în satul Sadaclia, raionul Cimișlia. M-am dus acolo cu gândul că voi lucra unde am fost repartizată. Ajung acasă și directorul școlii, Melinte Șipitca, mă întâlnește și mă întreabă: *Cum ai absolvit și ce ai de gând să faci mai departe?* După ce i-am spus că

[429] Andrei Vasilievici Grecu (*n.n.*).

[430] La 2 noiembrie 1966, Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei și Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești au dispus publicarea *Enciclopediei Sovietice Moldovenești* (ESM). Redacția principală a ESM a fost creată sub cupola Prezidiului Academiei de Științe a RSS Moldovenești și a fost condusă de membrul titular al Academiei de Științe a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, membru corespondent al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, Iachim Grosu. *Enciclopedia Sovietică Moldovenească* (8 volume, 1970–1981), în grafie rusească, a fost o primă încercare de a realiza la Chișinău o ediție enciclopedică conform standardelor editoriale sovietice și metodologiei de epocă. Vezi: Ion Valer Xenofontov, *„Enciclopedia Sovietică Moldovenească" între politică, ideologie și știință*. În: După 25 de ani. Evaluări și reevaluări istoriografice privind comunismul, Iași, Editura Polirom, 2017, pp. 167-180.

am fost repartizată în Sadaclia, el îmi zice *că are nevoie de învățător de istorie.* Fă ce vrei, *și vino în sat! îmi spune* și m-a învățat cum pot să-mi schimb repartizarea. Bucurie mare pe capul meu. A doua zi, am plecat la Ministerul Învățământului, fără să știu cui sa mă adresez. Aveam impresia că mă așteptau toți acolo cu covor poșu și cu pâine și sare. Atunci, la minister, nu era pază, intra cui nu-i era lene. Întru în anticamera ministrului învățământului, unde era scris „Ministru". Iese un bărbat și mă întreabă: *Mata ce cau*ți aici? Mă prezint și spun că am fost repartizată în s. Sadaclia, dar vreau să mă duc la mine la mine în sat. *Din ce sat ieșt*i? – mă întreabă omuleanul. *Din Borogani, raionul Comrat*, zic eu. Și el îmi ia îndreptarea/ repartizarea și, peste câteva minute, se întoarce și-mi spune: *Na, du-te la tine în sat.* A luat documentul cu care am venit, l-a rupt și mi-a urat: Sănătate și voie bună! Credeam că o să cad în genunchi să-mi fie schimbată repartizarea, dar a fost așa repede și neașteptat, încât la început n-am conștientizat ce s-a întâmplat. *Eu susțin pe aiștea care se duc la dânșii în sat!* mi-a spus ministrul, despre care se spunea că e o fire aprinsă și de la el te poți aștepta la orice. Această întâmplare cu ministrul mi-a dat curaj și îndrăzneală mai apoi, mai ales în rezolvarea problemelor de ordin profesional și nu numai...

Libertate și responsabilitate

Când a început procesul de restructurare, mulți oameni care au trecut prin școala sovietică au rămas dezorientați. Ei nu știau ce să facă cu libertatea care le-a fost dată. Tot așteptau să fie dirijați de partid sau de la centru. Mai urmăresc și astăzi activitatea unor absolvenți ai scolilor din acea perioadă, nu după studiile care le au, dar după atitudinea față de oameni, după felul cum se descurcă cu funcționalul, mai ales cei care au devenit manageri/ начальники. Ei folosesc aceleași metode sovietice, я начальник ты, дурак[431]. Mă refer la faptul că nu erau susținute persoanele creative, cu inițiativă și responsabilitate. În majoritatea cazurilor, erau presați să procedeze uneori neadcvat cu subalternii, își permiteau să ridice vocea , să-i amenințe , să-i concedieze nemotivat sau la comabdă. Desigur că un astfel de conducător nu era pe plăcul nimănui, chiar și adus în fotoliu. A fost o perioadă în care s-a manifestat conținutul educației birocratice, dar și în acele contexte educaționale puteai să manifești inițiativă, să contribui la schimbări. Și nu a fost numai la noi. Astăzi mă bucur

[431] *Eu sunt șeful, tu ești prostul* (*rus.*).

că sătenii mei, foștii mei elevi, sunt oameni cu niște priviri democratice, mai sunt și din cei care tânjesc după trecut. Schimbarea, mai ales în învățământ, era absolut necesară. Cu toate că sunt la vârsta când s-ar părea că mai puțin ar trebui să mă intereseze schimbările în țară, dar indiferența nu e calitatea mea. M-am implicat și continuu să mă implic în schimbările calitaive care se produc, căci îmi doresc o țară prosperă în care să-mi fie copiii acasă, lângă familiile lor. Cum ne spuneau nouă că cineva s-a jertvit pentru noi, și noi, foștii absolvenți ai Facultății de Istorie a USM, la rândul nostru, cu bună credință, ne-am dedicat familiei, dar mai mult lucrului – copiilor străini și mai puțin copiilor noștri. Sunt sigură că merităm un trai decent, o atenție mai deosebită față de cadrele didactice, căci, cum e școala, așa e și societatea. Din pozitivismul și optimismul care îl posed, sper că avem un viitor, doar cu implicarea tuturor, de la opincă până la vlădică. Sunt implicată până în prezent în schimbările care se produc în societate. Aș putea să susțin că atunci era mai bine decât acum. Adevărul este că eram tineri, plini de energie, frumoși, iar la vîrsta la care am ajuns, îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru ce mi-a dat și cât voi fi în puteri voi continua să fiu de folos.

Studenții de azi

Îi invidiez prin faptul că au atâta libertate în alegere, că viața le oferă foarte multe oportunități. Noi eram limitați: de aici până aici. Ce ar fi însemnat să te ridici la vreun seminar și să spui: Î*n opinia mea, eu cred, eu socot*. Nu se permitea lucrul acesta. Care încerca, era apostrofat: *Da de când ai tu opinia/părerea ta?* O puteau face doar cei mai îndrăzneți...

Le doresc tinerilor studenți să fie mereu în căutare, să fie rsponsabili față de sine și față de cei care îi înconjoară, față de ceea ce fac, să se realizeze în domeniul preferat, să nu piardă legătura cu trecutul...

ANEXE[432]

Anexa 1. Sofia Rusu (Grosu) la aproape un an, 5 iulie 1952

Anexa 2. La practica arheologică pe șantierul de la Hansca, 1970. Surprinsă de aparatul foto al colegului de facultate Vitali Andrievschi în timpul mesei

[432] Surse iconografice: arhiva privată Sofia Rusu. Vinieta promoției anului 1974 a Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău „V.I. Lenin" și anexa vinietei pot fi consultate în interviul din această carte cu Alexandru Ciuvaga, coleg de facultate cu Sofia Rusu (Grosu).

Anexa 3. Alături de Afanasie Repida, decanul Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău, care a venit să ne petreacă la culesul strugurilor în s. Pervomaisc (astăzi, Marienfeld), raionul Cimișlia (Sofia Rusu, în stânga decanului, cu colegele Zina Cibotari, Eleonora Șchiopu, Silvia Lisnic, Iulia Carauș, Elena Isac, Lidia Moldovanu și Zina Coșleț)

Anexa 4. Promenade studențești. Sofia Rusu împreună cu viitoarea cumătră Silvia Lisnic-Coșciuc

Anexa 5. La o demonstrație de 1 Mai 1973

Anexa 6. La o demonstrație de 1 Mai. De la stânga la dreapta: Tamara Straton, Elena Iachim, Zina Coșleț, Victor Timoșenco, lângă viitoarea soție Eleonora Șchiopu și Sofia Grosu

Anexa 7. La o lecție a profesorului Anton Ursu, cu genericul „Organizarea științifică a muncii", anul 1973 (În centru: profesorul Ursu; în rândul întâi, de la stânga la dreapta: Elena Cucereanu, Ion Duca, Claudia Gorbatencu, Lidia Ciofu; în rândul II și III: Ion Șișcanu, Vasile Cujbă, în picioare: Ion Niculăescu, Ion Popescu,Vladimir Tcaci, Lidia Saranciuc-Moldovanu; în spate: Elena Isac; alături cu capul pe umărul lui Balteancu – Victor Darie, și cu barba în pumn – Alexandru Ciuvaga)

Anexa 8. Împreună cu profesorul Ion Niculiță la situl arheologic de la Hansca în vara anului1970. De la stânga la dreapta: Iulia Carauș, profesorul Ion Niculiță, Liuba Boldescu și Sofia Grosu, în momentul când prezenta rezultatele activității zilnice

Anexa 9. La ziua de naștere a Iuliei Carauș în căminul nr. 9. Iulia prima din stânga, Sofia Rusu, Liuba Boldescu, Viorica Ciobanu și Claudia Gorbatenco

Anexa 10. La un *subotnic* de amenajare a căminului nr. 9 al Universității de Stat din Chișinău. De la stânga la dreapta, în față: Vera Negruța și Zina Cibotaru; în picioare de la stânga la dreapta : Olga Gârbea, Sofia Rusu cu grebla pe umerii Mariei Cotelea; în spate: Vlad Tcaci, Elena Iachim și Zina Cobâlaș sprijinită în hârleț

Anexa 11. La „Țelina moldovenească" în timpul unei volante, organizată într-o groapă de siloz, împreună cu o grupă de studenți vietnamezi. La vederea acestei poze, părinții Sofiei Rusu au crezut că ea fost la o pușcărie și nu vrea să recunoască. Au rugat-o să distrugă fotografia

Anexa 12. În anul II, la o promenadă în oraș, după lecția de franceză. De la stânga la dreapta: Sofia Grosu, starostele grupei – Anatolie Coșciuc, Olga Gârbea, Elena Isac, Vasile Cujbă, Nadejda Marin, Zina Cobâlaș și Petrică Zelencu

Anexa 13. Studenți moldoveni și vietnamezi într-un moment de repaus de la „Țelina moldovenească" în s. Dancu, rn. Hâncești. Colegi de facultate: Vlad Darie, Vlad Tcaci, Grigorie Iovu, Sofia Grosu, alături de Iulia Carauș, Petrică Zelencu, Valeriu Capcelea. Indispus și „cu coarne" Anatolie Coșciuc, șeful grupei

Anexa 14. La culesul strugurilor în colhozul din s. Pervomaisc (Marienfeld). Sofia Rusu, Iulia Carauș și Tudor Budeci – aruncă strugurii în mașină colectoare

Anexa 15. Într-un moment de odihnă după culesul strugurilor pe podgoriile colhozului din s. Pervomaisc (Marienfeld)

Anexa 16-17. La culesul strugurilor în colhozul satului Pervomaisc (Marienfeld). Foto din stânga: Sofia Rusu cu colegii Nicolae Radu, Ion Popescu și Petrică Harbur. Foto din dreapta: Sofia Rusu, Iulia Carauș și Tudor Budeci, la cântar Silvia Lisnic

Notă: fotografiile de la Pervomaisc au fost făcute de lectorul universitar Pavel Cocârlă, care a fost alături de studenți pe toată perioada activității în colhoz

Anexa 18. La un subotnic de amenajare a căminului nr. 9. La văruit bordurile, susținuți de colegul Griț Iovu

Anexa 19. Practica de muzeu. Moscova, Piața Roșie, august 1973. După o excursie la Galeria „Tretiakov" cu Hartina Mișoglu, Silvia Lisnic, Sofia Grosu, Elena Iachim

Anexa 20. La practica muzeistică la Moscova. În picioare: Zinaida Coșleț, Liuba Boldescu, Vera Negruța, Claudia Gorbatenco, Nadia Marin, Sofia Grosu; jos: Zinaida Cibotaru, un băiat din Siberia care a insistat să se fotografieze cu studenții și Nadea Vulpe

Anexa 21. La Teatrul de Operă și Balet, Odesa, 1971. De la stânga la dreapta: Elena Cucereanu, profesorul Mihail Munteanu, Nadia Marin, Nadia Vulpe, Sofia Grosu,Vera Dănuță, Ion Popescu. În primul rând: Liuba Boldescu, Fima Joloncovschi, Hartina Mișoglu și Clavdia Gorbatenco

Anexa 22. La Cimitirul Militar „Eternitatea" din Chișinău împreună cu colegii Viorica Ciobanu, Liuba Boldescu, Claudia Gorbatenco, Sofia Grosu, Valentina Eremeeva

Anexa 23. Excursia Pe drumurile gloriei militare. Cetatea-Albă (Belgorod-Dnestrovski), mai 1974

Anexa 24. Împreună cu colegele Tamara Straton și Olga Gârbea după înmânarea diplomelor de absolvire a Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău, 1974

Anexa 25. Soțul Ion Rusu, absolvent al Facultății de Pedologie, specialitatea Agrochimie, Universitatea de Stat din Chișinău (1974), repartizat ca specialist la Asociația Intercolhoznică din Comrat, apoi șef al Asociației „Fertilitatea”

Anexa 26. Sofia Rusu distinsă cu Diploma de Excelență a Universității de Stat din Moldova, iunie 2021

Anexa 27. După 40 de ani de la absolvire a Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău, 2014. Alături de Victor Timoșencu, Zina Cobălaș-Batcu, Vasile Ambroci, profesorul universitar Pavel Cocârlă, Valeriu Capcelea, Nadia Vulpe, Tolea Coșciuc, Parfenie Ursu, Lidia Saranciuc-Moldovanu, Olga Gârbea-Dubăsaru, Fima Joloncovschia, Eleonora Șchiopu-Timoșencu, Sofia Grosu-Rusu, Ion Duca, Alexandru Ciuvaga, Vera Dănuță, Maria Cotelea-Margarint

„LA TIRASPOL A FOST O REVOLUȚIE ADEVĂRATĂ”

Vasile Savin s-a născut la 15 septembrie 1947 în s. Ciuciuleni, azi rn. Hâncești, RSS Moldovenească. Laborant al Cabinetului de fizică și chimie (1964–1965) în Școala Medie din s. Ciuciuleni. În anul 1970 absolvă cu mențiune Institutul Pedagogic de Stat „T. Șevecenko” din Tiraspol, la specialitatea „Matematica și fizica”. Director de școală serală, șef de studii, prședintele Comitetului Sindical al școlii medii, învățător (profesor) de fizică în s. Ciuciuleni. Interviul a fost realizat la 28 februarie 2021.

Educația în familie

Am dus o viață ca orișicare copil la țară, n-aș spune că o fost grea, dar părinții au lucrat în colhoz, ambii, și eu.

Nu era chiar așa ușor la sat

Pe vremia ceea, nu era chiar așa ușor la sat, fiindcă viața la țară, de când cunosc eu și toată lumea, îi ca la țară, de lucru aveam mult, fiindcă țineam vacă, juncan, vițel, oi, purcei; creșteam câte unu-doi pe an, așa cum era vremea, ca să avem de-ale gurii.

Elev la nici 6 ani împliniți

La școală m-am dus când nu aveam nici 6 ani. Îs născut în septembrie și m-am dus, *chipurile*, de 6 ani, dar nu-i aveam deplin; la 15 septembrie i-am împlinit, nu avem nici 6 ani, da o învățat în clasă cu mine unu Gheorghe Vasilevici Tămășciuc, acela era din 1942, cu 5 ani mai mare ca mine; închipuiți-vă la ce vârstă, diferența de vărstă, că și creierul oleacă e mai copt. Așa a fost, m-a înscris în clasa I [...] când s-a făcut recensământul.

Primii învățători

Pe învățătoarea ceea de la clasele primare o prins-o ploaia; în jos dinspre casa mea era o *hudiță* la deal și era un gard de nuiele cu *zahată*[433] și stătea acolo, eu fugeam ca un năstrușnic prin ploaie [...]. Casa noastră bătrânească era la deal, cu prispa cu fața la vale, eu fugeam încolo-încoace și mă duc și-i spun mamei: *Ia uite, acolo mătincă-i mucuța*[434], șade sub gardul cela, da mama zice: *Ia du-te și vezi, trage tu o fugă*! Când colo, era învățătoarea, ea era de-alde Jomiru, îi spunea Ecaterina Gheorghievna, a lucrat pe urmă în Drăgușănii Noi, și până la clasa a II-a ne-a învățat, apoi a venit Vladimir Feodorovici Tusă din armată și am trecut la el [...]. Am lucrat cu el în colectiv mulți ani [...]. Era cam slăbuț în carte, dar noi atunci nici nu prea înțelegeam ce înțelege un copil din clasa a II-a, ori a III-a, chiar și a IV-a, de exemplu. Eu știam că trebuie să învăț, de-am' pe urmă am înțeles și a fost problemă că fratele meu, cu trei ani mai mic, tot a căzut la el. A învățat frate-meu bine, și, mă întorc mai târziu încoace, fata mea cea mai mare, Patricia, tot nimerea la el în clasă, iar eu de-amu știiam, și zic – nu! Și-am dat-o în clasă la Elena Gheorghievna Arsene, soția lui Stepan Fiodorovici Arsene, învățător de istorie. Am zis că eu lucrez la școală și să-mi dau și eu copiii unde vreau eu. Ei, apoi, pe a doua tot am dat-o așă, dar băiatul nu a mai nimerit la el.

Învățători

Alți învățători au fost Darie Elizaveta Gheorghievna, de chimie; de geografie – Andriana Ivanovna, mai era Mihail Fiodorovici Gaidău, învățător de educație fizică, un sportiv bun, adică, puteai să iei ceva de la dânsul, nu cum la noi acum; îi duc în sala sportivă și le dă mingea și ei se joacă [...].

[433] Cu apărătoare de vreascuri și spini deasupra unui gard de nuiele. La Ciuciuleni, de regulă, se folosea *râpca*, adică coardele de viță de vie, care se obțineau primăvara, în urma curățării viilor (*n.n.*).

[434] Bunica (*reg.*).

În planul de învățământ, în programa pe care o face el, e scris că trebuie multe de făcut: și gimnastică, și acrobatică [...], dar el le dă mingea și – jucați-vă. Pe atunci făceam educația fizică în coridor, la școala veche. Mai era Arseni Stepan Fiodorovici, m-a învățat la istorie, mi-a fost și diriginte de clasă.

Mai ontвi lecțiile!

Părinții mei au fost analfabeți. N-au făcut studii deloc, tata a învățat puțin să scrie niște buchii acolo să poată face semnătura, așă și mama. Așa că, în privința pregătirii de școală, să-mi spună cineva, n-a prea avut [...]. Dar părinții mă îndemnau să învăț și au văzut că am interesul de a face carte și mă îndemnau: *F*ă carte! Eu ziceam că trebuie să mai tai și lemne, așa era vremea, dar ei ziceau: *Tu dacă ai de făcut lecțiile, du-te și fă mai întâi lecțiile*! Dar eu – cum, hai să mai ajut oleacă, aveam când face lecțiile, că n-am fost un trântor [...].

Am două surori și un frate; una a rămas, ceilalți îs morți, tot n-au făcut carte. Fratele a învățat, surorile n-au învățat la școală, poate au învățat în clasele primare ceva, dar știu că nu știau a citi, asta știu precis; înseamnă că nu au învățat, n-au avut interes, pur și simplu [...].

Partidul dicta programele

Ce înțelege, un copil, din manual, cum e manualul – bun sau rău! Atunci cum era, partidul dicta programele, tematica era pusă cum și la institut operele lui Lenin, apoi, mai târziu, pământ de țelină[435], acelea al lui Brejnev [...]. Și-apoi leniniste, tot neam de acestea, trebuie să faci un conspect al lucrărilor lui Lenin! Cui trebuie prostiile estea, nu înțeleg? Dar am citit, înțeleg ce-i acolo, așa era [...].

Bibliotecile [...] și codița lui Lenin

Cărți erau, bibliotecile erau înzestrate cu literatură, am în vedere fondul de manuale era destul. Eu nu uit, erau rafturile celea pline cu operele lui Lenin. Toate stăteau de parcă erau puse cărămizi, una lângă alta, nu știu ce s-a făcut cu ele. Era examenul leninist [...]. Când citeam despre

[435] Campania de *desțelenire*, adică de valorificare a unor imense teritorii din Siberia, Kazahstan etc., a început la mijlocul anilor 1950 și a urmărit scopul asigurării cu grâne a URSS. Ulterior, *la țelină* mergeau detașamente studențești, care nu aveau nicio legătură cu *desțelenirea* propriu-zisă: studenții construiau în Kazahstan, și în alte regiuni, depozite pentru mărfuri, case de locuit, adăposturi pentru animale pentru timpul de iarnă etc.

operele lui Lenin, știi, Lenin și muzica, Lenin și fizica, Lenin și, și, și [...]; numai nu știu unde nu și-a vârât codița Lenin, înțelegi, era așa de deștept! Înțeleg că a fost cineva, am mai auzit, am mai citit că a fost un fanat, dar cum a fost el, Dumnezeu cu dânsul [...]. Da, ca un idol, în Dumnezeu toată lumea crede, dar pe Lenin, cu de-a sila ți-l vâra pe gât, ideologia asta leninistă [...].

Și apoi mai era Marea Revoluție Socialistă, pe urmă am mai citit eu cum a fost. Of, e greu să spun, pentru că, ce oameni au fost familia țaristă [...], care au emigrat prin Franța, prin alte țări, sunt încă rude de-ale lor și acuma [...]. Au fost și alți oameni, despre care nu s-au publicat așa de multe. Troțki, de exemplu, chiar să-l luăm, sau Buharin sau câți mulți alții au fost, dar ei nu – Lenin, și gata. Era periculos atunci, era periculos să spui ceva [împotriva lui Lenin].

Soarta cărților de povești și a manualelor

Când eram mic, luam poveștile care erau, de tot neamul, și erau atunci povești populare ungare, rusești; acum mai am niște manuale din celea vechi, aprind focul cu dânsele; poveștile celea sunt în chirilică, eu le-am ținut când învățau copiii mei, mai citeau, dar ce să faci acum cu dânsele; nepoții sunt peste hotare, una-i în Italia, a băietului – în SUA, e mică, nu poate citi încă.

Îmbrăcămintea școlară

Îmbrăcămintea școlară nu era una obligatorie. Cravata pionierească era obligatorie [...], în rest, nu, nu, nu, veneam săraci, care și cum [...]. Se îmbrăca fiecare cum avea posibilități.

Oameni și neoameni

Erau și împotriva religiei, să nu te duci la biserică, să nu se ducă *băieții*-*ii* cu uratul, cu sămănatul, cu ouă roșii, cum se duceu la noi [...]. Să vă spun un banc. La Drăgușeni, directorul de școală a fost Vasile Fiodorovici, apoi el mai bea căte 50 de grame. Și într-o zi s-a dus cu președintele sovietului sătesc într-un magazin să ia câte 50 de grame; era taman în timpul când se umbla cu uratul. Au intrat și copiii în magazin, iar directorul îi întrabă: *Băi, da tu ce cauți aici? De ce nu ești la școală? Scuzați Vasile Fiodorovici, am venit* [...]*, noi am crezut că în interior sunt niște oameni, n-am știut că sunteți Dumneavoastră*.

La demonstrații

Ne duceam la demonstrații și strigam „ura”. Era unul, Dimitrie Cebotaru, el nu zicea „r”, ș-ap' când striga „ua”, noi râdeam [...], ne duceam la ceremoniile celea în parc, unde-i monumentul.

Lecții la lumina *poponețului*[436]

Când eram în clasele primare, vremurile erau grele, nu era lumină electrică, făceam lecțiile la lumina *poponețului* și așa am terminat patru clase primare, la Școala nr. 4.

Prima promoție de 11 clase

După aceea am trecut la școala medie și am terminat 7 clase, la noi [atunci], erau obligatoriii șapte ani de studii, după cursul, cum îi spunem acum, gimnazial, apoi am continuat studiile, am învățat și am terminat școala medie, unsprezece clase. În anul 1964 a fost prima promoție de elevi care au absolvit 11 clase.

Școala am terminat-o cu succes, am fost în clasă numai 14 elevi din sat și doi elevi erau din satul vecin, de la Drăgușenii Noi. Eu am învățat bine la școală, am fost undeva al doilea, al treilea din clasă, după Gheorghe Vasilievici Eremia, care a terminat școala cu medalie de aur, dar eu am mai avut și câteva note de „4”, cum era sistemul de cinci puncte. Am terminat în total 16 elevi, 12 băieți și patru fete. Din acei care am terminat, 13 au absolvit și studiile superioare. Unul nu a dorit să se ducă deloc la studii, noi atunci am învățat în școală și viticultură, și pomicultură, și vitărit, și tractorul. Unul, Gheorghe Timofti, a rămas să lucreze tractorist în sat; a răposat, săracul, Dumnezeu să-l ierte! Dintre ceilalții, unul a terminat tehnicumul de vinificație și celălalt, de asemenea, a terminat un colegiu. Iaca din acei 16 doi au obținut studii medii de specialitate, unul a rămas să lucreze în sat, iar 13 au obținut studii superioare.

Laborantul cărturar

Am terminat școala în anul 1964 și tot în acel an s-a deschis Institutul Politehnic, și am mers să întru la o facultate de acolo. Am susținut examenele, dar în anul acela au venit și au dat actele la Institutul Politehnic de prin toată Uniunea Sovietică, și eu n-am trecut concursul.

---

[436] Lampă primitivă constând dintr-un fitil introdus într-un vas cu ulei sau untură topită. Capătul liber al fitilului se aprindea, iar grăsimea menținea arderea lentă a lui (*n.n.*).

Ei, ce trebuia să fac? Tatăl meu tare mult ținea la mine și zice: nu te teme, că am eu cu ce crește un băiat. Așa am rămas în sat. Era pe atunci la școală Gheorghe Vasilievici Dandara, învățător de fizică și matematică; foarte și foarte bun, avea capacități de a face cu elevii carte. A auzit el că n-am intrat și îmi propune un serviciu la școală. Așa am lucrat laborant în cabinetul de fizică și chimie la școala unde am învățat. În laboratorul cela am găsit o culegere de probleme, autor Znamenski[437], la fizică, pentru școala medie. Am luat și am rezolvat toate problemele într-un caiet, toate; unde nu știam ceva, aveam poate greutăți, îl întrebam pe învățătorul Dandara. A văzut că am interes față de fizică și-mi zice: *Vasilică*, da eu cum eram mășcat anapodă[438], mic de statură cum eram, așa îmi ziceau la școală (și la facultate mi-au spus Vasilică, și până acum am rămas așa), *unde vrei să mergi la studii*? Eu zic: *Știu, nici nu m-am gândit încă*, iar el zice: *Știi, ai să te duci la Tiraspol, la Institutul Pedagogic din Tiraspol*. Pe atunci se făceau cursuri pregătitoare de o lună de zile înainte de anul de studii, și a zis să mă duc acolo! M-am dus; din sat de la noi a mai mers Vasile Botezatu; ne-am dus amândoi la cursurile celea și ne predau ore profesorii care erau acolo. Ne mai treceau pe câte unu la tablă să rezolvăm câte o problemă; eu, dacă treceam, aveam pregătire bună și rezolvam repede, eu și vorbesc repede, și, zicea profesorul: *Acum, după ce ai rezolvat, șterge tot și ia-o de la început și lămurește clar, ca să înțeleagă toți, cum ai făcut*! Pe urmă am dat examenele de admitere, am susținut cinci examene; fizica oral, matematica scris și oral, chimia și compunerea. Examenele le-am dat, a rămas compunerea, am dat toate pe „5"; compunerea de-amu ne-au spus că este necesară doar o notă trecătoare. Am susținut, am fost înmatriculat la facultate, am învățat în ' 65.

Problemă în fața elevului

Eu n-aveam plănuit să mă duc la Tiraspol, la pedagogie, mă temeam, cum o să mă duc eu să învăț; hai că de învățat am să învăț, dar pe urmă mă duc în fața unui elev și îmi dă el o problemă și n-o pot rezolva, cum am să mă simt? Înțelegeți? Și nu m-aș fi dus, dar m-am pregătit un an de zile [...]. A mai fost la noi unu Rusu Feodor Nicolaevici. La început a fost la istorie la universitate și s-a prăvălit, apoi s-a dus la Tiraspol [...]. A făcut

[437] Este vorba de una din edițiile lucrării: П.А. Знаменский, С.С. Мошков, М.Ю. Пиотровский, А.А. Рымкевич, А.М. Швайченко, *Сборник вопросов и задач по физике* /Под ред. П.А. Знаменского, 5-е изд., М., Учпедгиз, 1953, 192 с.

[438] Autoapreciere ironică la statura proprie nu prea înaltă (*n.n.*).

fizică și matematică, a intrat și el la Tiraspol, dar a intrat nepregătit, i-am dat eu niște manuale și s-o dus la Tiraspol și a intrat, dar eu am pierdut un an. Soția lui era învățătoare de biologie și chimie. Au răposat amândoi, săracii [...].

La cămin

Am nimerit la facultate în cameră cu trei băieți dintr-un sat, raionul Leova, satul Lărguța. Ei erau la facultate într-o grupă, cu ei am locuit într-o cameră primul an [...]. Unul de la dânșii din sat, un profesor de analiză matematică, poate i-a susținut, că nu mai erau ei cine știe ce, unu dintre ei a absolvit facultatea, dar n-a mai lucrat nicio zi pedagog.

Profesorul cela din Lărguța, săracul, locuiau trei persoane într-o cameră la etajul 2, etaj unde locuiau cei cu familii, da noi, studenții, locuiam la etajul 1. Făceau și ei cum făceam și noi mâncarea în tigăi, cartoafe prăjite, în bucătăria ceea. Erau familii, dar el nu era căsătorit și avea 105 ruble salariu lunar. Eu mi-am zis, merg eu cu 105 ruble în oraș, și ce am să fac cu ei dacă rămân?

Viața studențească

N-am avut cum să nu mă implic în viața studențească, fiindcă, după ce am susținut examenele, mă cheamă, era unul Hariton, decan, la Facultatea de Fizică și Matematică, și mă cheamă într-o zi la el și-mi spune: Vasile, ai să fii șeful grupei, iar eu eram *i-așa ia*[439], alții erau mai [...], învățau în grupă după armată, erau și mai zdraveni. *Dar*, zic, ce *trebuie să fac, eu nu știu, nu-s la curent? Cică*, zice decanul, *o să-ți dăm un catalog*, așa mi-a spus, un catalog, și ai să în*semni care lipsesc; o să-l aduci, dimineața, îl ei de-acolo, după lecții îl aduci tot acolo*, și mi-a arătat exact locul de unde să iau și unde să pun catalogul. *Dar o să mă asculte ei pe mine*? am întrebat eu. *Au să te asculte, nu te teme*! Aceștia de-amu nu erau băieței, uneori îmi ziceau: *Eu mă duc azi de la lecții, nu mai pune acolo lipsă*, mă controlau, ori nu, totuși, dacă erau mai multe lipsuri, trebuia să-i dea la socoteală: *De ce lipsești, tu?*

Studiile

Prima sesiune am susținut toate examenele pe nota „5", toate absolut, fără nicio greutate; al doilea an, de-amu sesiunea de iarnă, tot așa. La al

[439] Arată cu mâna că era jos de statură și subțire (*n.n.*).

doilea an, în primăvară, m-am înscris să mă duc la țelină, cum erau atunci detașamente studențești, dar trebuia să susținem examenele înainte de termen, ca să ne încadrăm în timp.

Atunci învățam disciplina *Economia politică*, era un profesor, era mătincă oleacă țicnit, fata lui a învățat la facultate și au o dat-o afară, că nu învăța. Eu, fiind student bun, mi-a pus la *Economia politică* nota „4" și n-am avut bursă ridicată. Vă închipuiți? Îmi dădeau acolo ceva în plus[440], dar face mult pentru un student, că de-o rublă mâncam pe zi și n-am avut mai mult de unde lua. Ceea ce m-a indignat cel mai mult a fost atitudinea lui față de mine; după ce am susținut examenul, îmi aruncă matricola; a aruncat-o ca la un câine când îi dai o bucată de pâine și te temi să nu te muște; eu am crezut că nu mi-a pus nota [...]. Dacă nu a pus întrebări adăugătoare [...]; când am ieșit și mă uit, băieții mă așteptau afară, fetele, care erau tot de alde mine, așteptau să intre, mă întreabă: *Ce notă ai? Păi, nu știu, văd că mi-a aruncat matricola*. Când colo, nota „4", aveam dreptul s-o contestez, dar nu era timp, fiindcă trebuia să mergem la țelină. Trebuia și celelalte examene susținute, să mă pregătesc, mai în scurt [...]. Așa a fost, pe urmă toate, toate celelalte sesiuni, erau *zacioturi* (зачёты)[441] din acelea, care cu notă, care fără notă, toate le-am susținut [...].

Limba română și limba rusă

Am învățat [limba rusă] la Tiraspol, acolo orișiunde – ruși. La facultate toate obiectele erau în limba română predate [...]. În limba rusă am învățat numai Техника безопасности[442], ne citea un evreu; la examen, m-a pus alături de dânsul și primea examenul de la băieți și apoi dădea mâna cu studentul, după ce a dat examenul. De-amu trebuia să deie și cu mine, și spune: «воюй дальше»[443]. Ajunge și rândul meu să susțin examenul, da el, unde zice: *Ce să te mai întreb și pe tine dacă tu toate celea știi*. Dă mâna cu mine, pronunță fraza „воюй дальше" și cu asta s-a încheiat.

Limba engleză am învățat-o în rusă

Limba engleză am învățat-o în rusă. N-am avut unul de „limba moldovenească", cum era atunci, da era una, și femeia își făcea datoria.

---

[440] Bursa mărită față de cea obișnuită (*n.n.*).
[441] Colocvii (*rus.*).
[442] Tehnica securității (*rus.)*.
[443] Luptă mai departe (*rus.*).

Biblioteca

Noi ne ducem la sala de citire. Luam literatura pe care n-o aveam, dar aveam unele manuale, le procuram noi singuri, altele le luam de la bibliotecă și, când era nevoie, apelam la manuale, aveam și conspecte.

Kant, Hegel: aceștia au fost oameni, bre!

Să vă spun sincer, în obiecte mă orientam tare bine și, dacă vorbim de filosofie, apoi cine a fost Kant, Hegel? Aceștia au fost materialiști, dar ei, marxiștii, spuneau că sunt idealiști. Din care pot să-mi mai aduc aminte, aceștia au fost oameni! Dar marxismul nu se împăca cu ideologia lor, înțelegeți? Marx, Lenin, Engels, Luxemburg, Klara Țetkin și așa mai departe. Când i-am auzit, cu Karl Marx, cu năluca ceea, cică, se primblă prin Europa [...], ne puneau să scriem, să conspectăm. Așa era politica [...].

Materiile preferate

La facultate erau diferite obiecte pe care le-am studiat, dar am profesat fizica, matematica, și apoi fizica are și ea diferite ramuri [...], astronomia; am predat în școală și astronomia, acestea mai tare m-au atras, eram interesat anume în acestea. Dar citeam tot ce era posibil de citit pe atunci.

Mă culcam cu „Europa Liberă"

Mă culcam cu „Europa Liberă" și mă sculam cu „Europa Liberă" aproape zilnic. Am fost tare amator de aparate de radio, din astea portative [...]. Prima dată când am fost la țelină mi-am cumpărat unul de marcă „Selga"; era, mă rog, la modă, umblam pe drum cu radioul cela în mână și puneam muzică de care se transmitea. Apoi am schimbat încă vreo trei. Unul mi l-au furat. M-am dus la șfăruit tiutiun[444] [...]; după lecții, ne ducem la șfăruit titiun. Și l-am pus într-o sârmă, unde legau șferile să se usuce, pe urmă l-am închis ca să nu se treacă bateria, și l-am uitat acolo și nu l-am mai găsit.

Ne-am bătut cu orășenii

Pe vremea ceea, dacă-l țineți minte pe Ghimpu, Gheorghe Ghimpu[445], el a terminat la Tiraspol, atunci am fost și eu [...]. Când era Ghimpu, era un nucleu format, ei au ajuns și prin veceuri, editau foi clandestine, le încleiau, până și prin veceuri. Da, da, făceau adunări, ne spuneau, ne lămureau,

[444] Înșirat tutun.

[445] A absolvit Facultatea de Fizică și Matematică din Tiraspol (1960), apoi un timp a activat în calitate de cadru didactic la Institutul Pedagogic de Stat „T. Șevecenko" din Tiraspol.

că iaca, ocupanții, și așa mai departe [...]. Țin minte, l-au arestat [...]. A fost o revoluție adevărată la Tiraspol[446], ne-am bătut cu orășenii [...]. Rusofonii, nu știu, [...] îi băteau rușii, dacă-s moldoveni, îi prindeau la colțuri și șiocăneală[447]. Ne-am unit, dar vedeți, ei erau înarmați, aveau магнитные кастеты[448] [...]; îl pui pe mână. Cu curent electric, bate cu *bateria* și te anina oleacă, se paraliza sistemul, cădeai jos și puteau să facă cu tine ce vroiau [...]. D' apoi, Doamne ferește!

Am să vă spun un caz. Trăiam la Tiraspol, pe strada Păcii (Мира), paralelă cu strada centeală; la vale, am petrecut o domnișoară acasă și veneam încetișor, când mă uit din urma mea trop, trop, trop, iar în seara ceea se începuse bătăile [...], nu am știut [...]. Între moldovenii și rușii din Tiraspol, da, și mă ajunge unul din urmă, când mă uit, avea o curea din aceea soldățească, sovietică, cu pafta mare, grea, înfășurată pe mână, și lăsată numai paftaua liberă. Se apropie de mine [...]: *Ты откуда?*[449], întreabă el brutal. Zic: Провожал девочку[450]. *A где живешь?*[451], întreabă iarăși brutal. Da eu repede: *Pe* «Мира»[452]. Pe această stradă era căminul nostru, dar am spus alt număr, căminul era pe «Мира, 16», eu am zis că locuiesc pe «Мира, 24», „возле стадиона"[453], că așa era. *A где работаешь?*, mă ispitește mai departe vocea brutală. Завод Первого мая[454], răspund eu. В каком цехе?[455], continuă vocea brutală interogatoriul. В томатном цехе[456], răspund [...]. Am spus [...] și m-a crezut, dar mă uitam la dânsul, la ce avea în mână – să mă lovească odată în frunte, ce poți să faci, dar am scăpat.

Pe studenți anume îi atacau, pe studenți. Apoi, o venit a doua zi un șef mare de la Chișinău, șeful miliției, au venit în sala festivă, în Tiraspol, la noi, și m-au luat și pe mine la trei parale: *Ce cătai acolo când ei veneau?*

---

[446] Vezi: Igor Cașu, *Violențe etnice la Tiraspol în anii '60*. Disponibil la /adevarul.ro/moldova/politica/arhivele-comunismului-violente-etnice-tiraspol-anii-60-1_50bd412e7c42d5a663c9330d/index.html (accesat: 27.09.2021).

[447] Îi băteau (*n.n.*).

[448] În mod obișnuit, armă rece sub forma unei plăci de oțel, purtate pe degete și încleștate într-un pumn. Aici este vorba de armă de asomare, dispozitiv de autoapărare, dar poate fi folosit și ca armă de atac, care provoacă un șoc grav, dar nonfatal, unui atacator. Acest lucru duce la dezorientarea sa și paralizia musculară temporară. Câteva secunde din acțiunea paralizantului sunt suficiente pentru a neutraliza complet și a face inamicul inofensiv.

[449] *Tu, de unde ești?* (*rus.*).

[450] *Am condus încolo o domnișoară (rus.).*

[451] *Unde locuiești?* (*rus.*).

[452] Strada Păcii (rus.).

[453] *Pe strada Păcii, lângă stadion* (*rus.*).

[454] *Fabrica „1 Mai"* (*rus.*).

[455] *În ce secție? (rus.*).

[456] *În secția de tomate (rus.).*

Da zic: *Eu am venit aici, m-a trimis tata să fac carte, să învăț, nu am venit să mă bat cu cineva, că nu-mi place una, că nu-mi place alta, nici nu am dreptul eu să judec pe cineva, dar am venit să fac carte*; și i-au prins, dap' ai noștri studenți fugeau, intrau prin ogrăzi și se ascundeau, mai în scurt... [Toate s-au întâmplat] în 1967, așa ceva, 1966–1967. Erau studenții moldoveni [...], erau cazuri în care cineva îi provoca. Se vede că i-au provocat pe studenți și studenții l-ar fi *ciocănit* pe vreo unu-doi, și atunci aceia, ca răspuns, au pornit treaba. Da știți cum era situația, și acum mă uit prin orașe, sunt care declară: Я не знаю по молдавски, говорите на русском[457]. Măi, nu știi [...], când te uiți și când o vezi, mă iertați, vroiam să spun un cuvânt, dar se înregistrează, când o vezi cine-i ea, că se cunoaște, nu? Se cunoaște [...]. Și pe accent se cunoaște, eu, de exemplu, pot să nu am așa accent, clar de tot, pot să vorbesc rusește, aproape că pot să fiu luat drept rus, dar când îl vezi pe câte unu și încă vorbește în limba rusă [...].

Tiraspolul

Era o poezie *Tiraspolul*, de Petrea Cruceniuc[458], „cu trei oloiniți și-o morișcă" și așa mai departe [...]. Tiraspolul era pe malul Nistrului, acolo era și este tancul, ca „simbol al eliberării", Suvorov călare stă acolo, străzile aranjate, verdeață multă, piața era bună, mare piață, magazine, restaurante. Noi, băieții, ne duceam și mai *ciupeam*[459] câte o bere de la «Пивбар»[460], mai în scurt, orașul era frumos.

Vizite

Atunci mai erau satele celea, începând de la marginea Tiraspolului și până pe la Ciobruciu, că aveam băieți din Corotnaia, din Ciobruciu, și mă ducem deseori la dânșii în ospeție. Eram șeful grupei, eram stimat, ne duceam și la pescuit [...].

TVC

Am participat la un TVC, КВН[461], pe facultăți, apoi din echipa facultăților o ales o grupă care jucau între instituții de învățământ, dar eu n-am fost printre dânșii acolo, dar în TVC la facultate am fost.

---

[457] *Eu nu știu moldovenește, vorbiți rusește* (*rus.*).
[458] Petrea Cruceniuc (29 iunie 1917, s. Ploti, Râbnița – 1988), poet și publicist, scriitor al poporului din RSS Moldovenească (1982).
[459] Sorbeam (*n.n.*).
[460] Berărie (*rus.*).
[461] Клуб весёлых и находчивых (din *rus.*, Clubul celor veseli și descurcăreți).

Examenul de stat

Așa a venit și examenul de stat. La examenul de stat am susținut patru examene, dar un examen de stat, limba engleză, l-am susținut după cursul 2, *pisănică* (pe semne că)[462] așa a fost programa. Și am susținut, de-am'acele de bază, care, mă rog, la facultate erau trei examene, le-am dat toate iarăși pe nota „5" și președintele comisiei de examinare, era un profesor, am uitat, că de-amu-s o grămadă de ani, era de la Academia de Științe [...]. Da, și după ce am susținut examenele, mă întreabă: *Ce ai de gând să faci mai departe?*

Oferta

Au fost băieți care s-au dus[463] la Universitatea „M.V. Lomonosov" din Moscova, dar se pierdea un an, trebuia să începi iarăș cursul de la început, și-apoi au fost unii care au plecat și la Academia Agricolă „Timireazev". Un băiat de la noi din clasă a fost acolo și tot așa, pe un an [...]. Zic, știu, dar trebuie să mă ia la armată după ce termin facultatea [...]. *Mai pe scurt*, zice el, *dacă vrei să studiezi undeva mai departe, te apropii de mine, eu am să-ți spun unde și cum, și am să-ți dau sfaturi, poate vei avea nevoie de ajutorul meu*!

Mi-au propus să rămân la facultate asistent la catedră, zic: *Nu, mă duc eu*. Ei, și dacă am dat examenele bine, eram printre primii de la facultate, că erau multe grupe, aveam dreptul să-mi aleg locul.

Repartizarea

După lista ceea, unde era necesar, locuri în Nisporeni erau, dar era foarte greu de ajuns de la noi din sat, Poltava[464] încă nu era făcută, dar prin Lozova, e-he-he [...]. Era foarte greu de ajuns la Nisporeni, de aceea am luat îndreptare la Căpriana; 22 de km de la noi din sat până acolo. Acolo, am lucrat un an de zile, cum am venit; era o profesoară dirigintă la clasa a X-a, dar a plecat în *decret*[465] și m-au pus pe mine diriginte în clasă. În clasă erau niște fete bine făcute, mai zdravene ca mine, mergea câte una, când mergea, călca pe călcâie, dârdâia podeaua! Ei așa-i, ce să-i faci, și de-amu primăvara, în luna mai, m-au mobilizat în armată.

---

[462] Probabil (*reg.*).
[463] Să studieze (*n.n.*).
[464] Așa se numește în popor șoseaua de beton care leagă Chișinăul cu localitatea Leușeni de la hotarul cu România (*n.n.*).
[465] Concediu de maternitate (*n.n.*).

Demonstrații

Ne duceam la demonstrații, era obligatoriu, ne dădea câte un плакат[466] în mână și ne duceam încolo; când veneam înapoi, îl strângeam și-l aruncam, și gata! Nu puteai să nu te duci [...]. Veneau unii băieți de la mine din grupă care spuneau că vor să se ducă acasă, mă mai întrebau că vreau acasă, că nu au fost demult; ei zic: *Du-te, ia uite, ce problemă?* Lasă că am să văd, dacă nu intenționează profesorii să controleze, că printre profesorii ceia mai era câte unul, lua catalogul, mai ales dacă era la cursuri teoretice, făcea apelul, și-i controla, și-apoi trăgea câte o *săpunea*lă la staroste, șefului de grupă, *d' apoi ce nu puneți? Da cum*, ziceam eu, *că a fost aici, azi l-am văzut, da unde s-o dus, nu știu*.

Nunți studențești [...] și diplomă cu mențiune

Din grupă de la mine s-o căsătorit doi; chiar soția lui o născut; ea nu era studentă, numai el învăța. Ea era vânzătoare, încă am fost și la [...], m-au luat de cumătru la fetiță. Erau, să zic, și familii închegate din diferite facultăți, dar nu numaidecât.

După ce am dat două examene de stat, rămăsese ultimul să-l dau și m-am dus la o nuntă, la un verișor de-al meu; el o făcut nunta, nu la dânsu, dar la soră-sa Ileana, îi de prin ' 49. Ea o învățat tot bine, o terminat cu medalie de argint; medic; m-am dus la ei la nuntă, că-i verișoară, și-am stat toată noaptea la nuntă; a doua zi dimineață am venit cu trenul, dimineața tare, dormeam încă în tren, că la nuntă n-am mai putut să mă odihnesc; a doua zi trebuia să dau examenul. Dacă îl dau pe nota „5", îmi dă diplomă roșie (diplomă cu mențiune), dacă nu-l dau, nu-i diplomă cu mențiune. Ei, m-am concentrat, l-am dat, mai în scurt.

Fete rele

La noi era Facultatea de Litere, de limba rusă; noi îi spuneam *filfleaku*, *filfakul*, și ei *trăiu* acolo, aveau un cămin aparte, da fetele acestea, că *rușoaicele* îs distrăbălate, *ședeau* dezbrăcate pe geam și se bronzau, chipurile, își scoteau [...], da razele ultraviolete nu trec prin sticlă, ea le absoarbe, da ele gândeau că o să facă bronz. Erau rele, mai în scurt [...], da tineretul, la urma urmei [...].

[466] Poster (*rus.*).

Tata

Să vă spun ce am făcut când eram student; trăiam în căminul numărul 5, cămin nou. Tata a murit în '67, când eram în cursul II, primăvara a murit. Până atunci, când veneam acasă, mă întreba: *Ei, cum?* Cum merge acolo, nu faci și tu cum fac alții, nici nu învață la facultate; poate o fost dat afară demult, da spune că merge treaba, ca să-i dea bani să aibă de cheltuială [...].

La *țelină*

Am fost la țelină de trei ori [...], Янгикурганский район[467], sovhozul Красная звезда[468] [...] la Amu-Daria, știți apa ceea, că-i numai *nisip ia așa-ia*[469] [...], chiar și apa de la automate. Din paralele celea pe care le-am făcut acolo mi-am cumpăram un costum, încălțăminte, cămașă. Am lucrat acolo, făcem noi ce făceam, da ne plăteau puțin, 400 de ruble, dar lucram în condiții inumane, 12-14 ore pe *sutkă*; construiam case, făcem chirpici, clădeam, штукатуре*а*м[470], așezam uși, ferestre; pe acestea le aduceau gata făcute; acoperem, făcem sobe, totul făceam.

După absolvirea facultății

Am venit în Căpriana. Directorul, când m-o văzut, m-o văzut cu diplomă, i-am arătat-o, m-o strâns în brațe, m-o îmbrățișat, și a zis: *Iaca aista îmi trebuie mie*! Nu le-am mai spus la toți cum am fost primit de director, când am prezentat documentele, dar așa, eram în relații tare bune. Era un învățător de la geografie, unul Puiu Gheorghe, era din Transcarpatia; cu dânsul am și locuit la gazdă, dormeam pe un pat, așa era situația atunci; pe urmă l-au ales primar, și a murit, a fost un incident [...]. Am fost doi, trimiși acolo pe îndreptare. Am lucrat în Căpriana până în mai ' 71. Dar vroiam să fac și armata; eu m-am dus de 26 de ani în armată, nu cum se duc de 18 ani, și cum m-am dus [...].

În armată

Am făcut serviciul militar șase luni în orașul Lomonosov, lângă Leningrad, patru luni, o să vă sperieți, în Kamceatka, în orașul Elizovo; două luni în orașul Ussuriisk, situat între Habarovsk și Vladivostok. Inițial, pri-

[467] Raionul Ianghikurgansk (*rus.*).
[468] Steaua Roșie (*rus.*).
[469] Apă galbenă (*n.n.*).
[470] Tencuiam (*rus.*).

mele șase luni am făcut cursuri de ofițeri de rezervă, am învățat meseria de mecanic pentru elicoptere. De la cursurile de ofițeri, direct în Kamceatka, unde am făcut serviciul militar la un aerodrom militar, dar unitatea militară nu era mare, îi spunea Отдельная вертолетная эскадрилья имени Суворова[471]. La facultate, când am învățat, nu era Catedră militară.

În armată, cum e дедовщина[472], nu se uită cine ești. Eu am făcut șase luni la учебка[473] ceea, acolo ne-au scos, ca dintr-un cuibar [...]; toți eram de o vârstă; ei, poate erau vreunii cu vreo câțiva ani mai mari, dar, în temei, eram egali. Dar când m-am dus în Kamceatka. Acolo s-o uitat cu alți ochi la mine. Știi, eu m-am dus și-mi coseam gulerul alb la cămașă, da nouă ni-o dat haine de acestea din material mai bun, din material ca la ofițeri, așa se dădea la Дальний Восток[474] și la Север[475][...]. «Ooo, как раз подходит для меня»[476], face unul cu ochi îngușți și tot așa, de vârsta mea, înălțimea mea, și s-apucă să mi-o ieie, să-mi smulgă cămașa din mâini. Da acolo, în armată, unde-i каптёрка[477] ceea, unde se păstrează uniforma militară de paradă, este pusă așa ca o *perilă*[478], și se apucă să-mi ia cămașa; trece el dincoace de *perilă*, la mine, eu oleacă mă ocupam cu sportul, cu boxul, și când i-am *tuflit*[479] un pumn, o mers așa, drept unde trebuie, iaca așa un ochi i s-a făcut[480]. Ceilalți ostași erau foarte îngrijorați: Вася, что ты наделал? Они же убьют тебя?[481]. Da eu ce fac, o făceam și eu pe eroul, altă ieșire din situație nu era: Я должен кого-то убить сегодня вечером. Убью[482]. Am mai adăugat la toate acestea și niște cuvinte necenzurate, am mai strigat, am mai făcut oleacă pe eroul, apoi m-am dus seara să mă spăl, și la culcare. Când m-am dus la lavoare, m-am dus într-un colț ca să nu mă poată ataca [...]. Dar, m-am dus acolo, văd că vine unul, dar cureaua era pregătită, am pus-o la mine mai comod, eram în cămașă și cu cureaua, ca să o pot repede pune pe mână; m-am dus, m-am spălat, dar când

[471] Excadrila de elicoptere separată, în numele lui Suvorov (*rus*.).
[472] Intimidarea ostașilor nou sosiți de către cei care deja se aflau un timp în serviciul militar; relații neregulamentare (*rus*.).
[473] Instruirea militară inițială pe parcursul a 6 luni (*rus*.).
[474] Orientul Îndepărtat (*rus*.).
[475] La Nord (*rus*.).
[476] Ooo, tocmai mi se potrivesc (*rus*.).
[477] Loc de păstrare (*rus*.).
[478] Rampă, parapet.
[479] A lovi (*reg*.).
[480] Arată cu mâna cum s-a umflat ochiul (*n.n*.).
[481] Vasile, ce-ai făcut? Ei au să te omoare (*rus*.).
[482] Eu trebuie să omor în seara asta pe cineva. Îl omor (*rus*.).

ieșeam, tot mă uitam, așa din urmă, măi, se suie în *schinare* unu, te apucă și își bate joc de tine. Ei, de-amu, hai, am ajuns la pat, eu dormeam jos, patul era двухьярусный[483], m-am culcat, dar cureaua mi-am pus-o lângă mine. Ce crezi că am mai dormit noaptea aceea, când auzeam un scârțâit, mă trezeam imediat [...]. A doua zi mă numește secretarul comsomolului, și gata, băieții [...]. Перед строем командир части[484], îmi pronunță numele și iaca: С сегодняшнего дня он будет секретарь комсомольской организации нашей части[485], ș' apu ei s-au liniștit [...].

După armată [...], cu principialitate în sistemul de învățământ [...]

[...] Am venit tot în mai '72. După ce am venit din armată, nu m-am mai dus în Căpriana; am venit în sat la noi, director era Tașcă Ivan Nicolaevici [învățător de istorie] la școala medie [din s. Ciuciuleni], și mi-a dat ore. Am trecut la școala de seară, m-o pus director la școala serală, la aceea serală, numai hârtii și bani pierduți, da primeam 180 de ruble [...]. Erau bani, nu șagă! Veneam seara, nu era niciun elev, mai stăteam oleacă și – acasă [...]. Corlat Nicolai Nicolaevici îmi dă ore de fizică numai la clasa lui, unde era băiatul lui[486], și el venea, dar mi-o trebuit tare, erau probleme și eu, încă fără practică, cum n-ar fi, dar învățătorul toată viața lui învață [...]. Dacă vrea, dar dacă te mărginești la aceea, apoi [...] așa și rămâi. Făceam lucrările, adică corectam, apoi al doilea, de-amu în 1974, am trecut la școala nouă, acolo de-acum mi-au dat cabinet de fizică; atunci eram fizicieni mulți – Zuza, Raisa Alexandrovna Cătană. Trei eram, dar erau și multe clase; am învățat și băiatul lui, al doilea [...] Sergiu, Serioja[487], tot eu l-am învățat; pe urmă el a intrat la facultate.

Cea mai bună școală din raion [...], laudă [...] și intrigi

Am fost șeful sindicatului [din școală], vreo 18 ani [...]. Școala noastră din Ciuciuleni ocupa un loc de frunte în raion, poate era cea mai bună [...]. Mă întorc oleacă înapoi; am avut un control la predarea, starea predării fizicii în școală și au fost la mine două persoane, adica la noi în școală, Chirca a fost unul, și încă unul, un evreu, Mușic Pavel Iacovici. Mușic,

[483] În două niveluri (*rus.*).
[484] În fața combatanților, comadantul unității (*rus.*).
[485] Începând cu ziua de astăzi, el va fi secretarul organizației comsomoliste a unității noastre (*rus.*).
[486] Feciorul Andrei, a absolvit Facultatea de Matematică, USM (*n.n.*).
[487] Sergiu Corlat, actualmente prorector pentru digitalizare, USM (*n.n.*).

acela a fost baza, mai în scurt, fizicieni de bază, din republică; ei predau la cursurile de perfecționare a cadrelor. Eu am fost la cursurile acestea după fiecare 5 ani. Am fost și ca formator pentru clase, o dată, o lună, pentru clasele gimnaziale, și al doilea an am fost pentru clasele liceale, iar ca formator, studiam curriculum nou la profesorii din întreg, atunci era județul Lăpușna, la Hâncești; veneau toți și eu le citeam lecția, eram eu și încă unul din Cărpineni, Vasile Darie; le-am citit cursul de formator.

Dar să mă întorc înapoi, cum am spus, la lecții, la mine, au fost acei doi și ne-au adunat pe toți profesorii de fizică; ei au controlat tot raionul, și odată ne-o adunat la o totalizare la rezultatele controlului, mă lăudau într-atâta că mie îmi era rușine să ridic capul în sus. De față erau și colegii mei, care ședeu deoparte și de alta, care mă cunoșteau tare bine; ne întâlneam la olimpiade, eu făceam materiale pentru olimpiadă la fizică, le-am făcut de vreo 5-6 ori pentru tot raionul. Și ei mă întrebau: *Ce-ai făcut,* măi*, acolo; uite, numai pe tine și pe tine te laudă. Ei*, zic, *ce-am făcut, am lucrat cum trebuie și gata*. Printre altele, fratele meu lucra instructor la comitetul de partid, la raion era. După aceea, mie trebuia să-mi dea *Emerit al învățământului public*, da Zuza[488] se temea; nu cumva să o iau eu înainte, să-i iau locul, o pus cruce. Când se dă câte o distincție de asta, trebuie localnicii să deie acordul. Ei, și a spus că eu nu-l ascult. Și-ap' mai era încă una, când treceam atestarea o dată în 5 ani, apoi tot așa mi-o scris, lui Mironică Vasile Nicolaevici și lui Gheorghe Feodorovici Darie, noi eram cei mai de treabă băieți; mi-o scris; mi-o trimis la raion, când duci referința acolo; ne-au chemat la raion ca să ne mustreze, nu ca să ne laude. Și scrie în referința aceea că lecții duce tare bune, elevii îl ascultă, dar n-ascultă direcția școlii. Amu, când ne citea nouă, era în cabinetul metodic șeful Direcției raionale de învățământ, mai erau încă inspectori; ei, dar el singur se neagă pe dânsul, tot îi bun, da la urmă, n-ascultă direcția. *Da ce trebuie să asculte el*, mă întreabă. *Ce să ascult eu, doamnă, dacă eu cât am lucrat la școală, n-am întârziat o secundă, eram totdeauna cu 15 minute înainte de sunet*, nu m-am *cerut*[489] niciodată să plec undeva, am avut cumătrii, am fost nun mare de câteva ori [...]. Și când am făcut odată „Casă nouă", nu știu ce am mai făcut eu acolo, l-am chemat și pe Zuza, colectivul o venit. Și m-a întrebat: *Vasile Nicolaici, da de ce nu v-ați luat, nu v-ați cerut voie, poate mai ai de făcut ceva?* Măi, eu ți-am spus că nu mă cer, țîi minte în

[488] Directorul școlii (*n.n.*).
[489] Învoit (*n.n.*).

referința ceea ai scris, că n-ascult, și iaca așa, nu mi-au dat distincția ceea. Dar zic, în sinea mea: *Dap' stăi că îți arăt și eu unde iernează racii*[490]. M-am dus într-o zi și i-am stenografiat șase lecții directorului; m-am dus la dânsul în cabinet, am închis ușa. Am rugat să nu ne deranjeze nimeni, că noi am să stăm oleacă de vorbă; facem analiza orelor, și nu numai eu ziceam că, iaca, ce-ai făcut matale aici, da îi indicam cum trebuie de făcut! Ei, și la urmă o ajuns, *uite ce zile am ajuns eu*, directorul *face*[491]: *Ce zile am ajuns eu să-mi citească el mie morală cum trebuie să fac și ce să fac. Da cum ai vrut dumneata, domnule? Cum ai vrut dumneata, nu te teme, eu locul nu ți-l iau, dacă intru director*, zic, *pe un sfert îi dau afară, pe cei care-i știu eu, că nu-și fac datoria cum trebuie, că vine cu întârziere de 10 minute din lecție* [...]. El întârzie, da copiii ceia umblă toate coridoarele și nu pot face alții lecții, sau când, la noi e o tradiție, nu știu ce o intrat în școală când e vorba de Anul Nou, elevii ultimele zile mai că nu fac lecțiile, că se pregătesc de Anul Nou, când e vorba de 8 Martie, se pregătesc de 8 Martie, păi e 8 Martie! Ei nu înțeleg că trebuie să facă lecțiile toate până la urmă. Amu, eu chem elevii la lecții [...], da toți, Vasile Stepanovici, toți ceilalți ne-au învoit să ne ducem acasă, da dumneavoastră – facem lecții! Eu mă duc și-i spun: Măi, de ce nu se fac lecții? Că am lucrat și un an de zile șef de studii, și, când am ajuns primăvara, nici n-am așteptat să primesc concediu, știi că mai erau câteva luni [...]. Mă duc și-i spun: *Doamnă directoare, poftim, de azi eu nu mai sunt directorul adjunct, nu mai sunt. Cerere*, îmi spune dânsa. *Iaca cererea, matale ți-o dau, nați-o și duceți-o la raion; da ce,* să mă duc eu la raion? Nați-o, și gata! D' apoi principialitatea asta a mea [...].

Comsomolul

Eu cu comsomolul, nu prea; știți când am intrat în comsomol? În clasa a XI-a, că ni se spunea că, dacă nu ai să fii membru al organizației comsomoliste, n-ai să poți intra la facultate, n-au să te primească. Da. Și am intrat. Atunci eram în raionul Călărași, am uitat familia celui care era mai mare pe comsomol acolo; se pare, cu litera G... începea [...]. Am intrat, și acolo m-au întrebat, mă rog, în fața comisiei, de ce așa [...] târziu? Cum, ia uite, nu mă lăsau părinții, am zis și eu, că du-te șă-l întrebi pe tata, dacă nu mă crezi pe mine; nu m-o lăsat părinții, eu am vrut să intru, că lucrul nu-i rău, așa a fost.

[490] Calchiere din *l. rus*ă.: где раки зимуют.
[491] Zice (*n.n.*).

La facultate nu, nu, nu, n-am participat în acestia[492]. În armată, când eram în unitatea ceea militară din Kamceatka, eram 75 de soldați numai și ostașul care a fost secretarul organizației comsomoliste s-a demobilizat, pe urmă am intrat eu, organizația era «на правах райкома»[493]. Aveam ștampilă, safeu, și-apoi organizam sărbători, 23 Februarie și altele. Organizam cu soldații diferite [măsuri]. Câteodată ziceam câte unuia: *S*ă știi dacă îți faci de cap, în fața ofițerilor, de la tribună, zic, *am să-ți arăt eu ție* [...]!

În partid

Of, mi-au propus, dar deodată am spus: *Nu încercați, mie mi-i bine și așa cum sunt acum*! Pe urmă și soția mea a lucrat în colhoz, contabilă. Secretar de partid era unul Puica Anatoli Pavlovici. Era pe atunci cercul politic, ne făceau la școală diferite organizații, acei de la cârmuire, de la правление[494] de la colhoz [...], tot în școală făceau. Mă întâlnește într-o seară[495] și mă întreabă: *Vasile Stepanovici, da de ce Ana Vasilievna*[496] *nu intră în partid?* Da eu zic: *Știți de ce*? *Nu-i dau eu voie*. *Da cum așa*? întreabă el [...], da o iau eu și așa, și așa, și zic: *Încă nu s-au copt condițiile obiective și subiective, trebuie să înțeleg eu bine, și-ap' am să intru, și când* o să intrăm, o *să intrăm amândoi odată cu soția, în comun, în partid, și* o să fie o familie tânără. *Da când asta* o să fie? *Da*, zic, *da nici nu-mi dă nimeni recomandare, că trebuia ca trei membri să deie recomandare*. Dap' zice că: *Da Andriana Ivanovna, da Zuza, da acela, da acela*, că erau [...]. *Păi, da nu s-a apropiat nimeni de mine, da ce, am să mă duc eu, dă-mi, mă rog, dacă nu s-au apropiat, înseamnă că încă nu-s pregătit*. Политически подкован[497], cum se spunea [...].

[492] Adunări comsomoliste (*n.n.*).
[493] Cu statut de comitet raional (*n.n.*).
[494] Organul de conducere (*rus.*).
[495] Puica (*n.n.*).
[496] Soția domnului Savin (*n.n.*).
[497] Apt din punct de vedere politic (*n.n.*).

ANEXE[498]

Anexa 1. Vasile Savin (în rândul al doilea, la mijloc) împreună cu colegii de clasă. Clasa a II-a, 1955

Anexa 2. Vasile Savin (în dreapta) cu un măhălean. Clasa a VIII-a

Anexa 3. Vasile Savin (în stânga) cu un coleg de clasă. Clasa a VIII-a

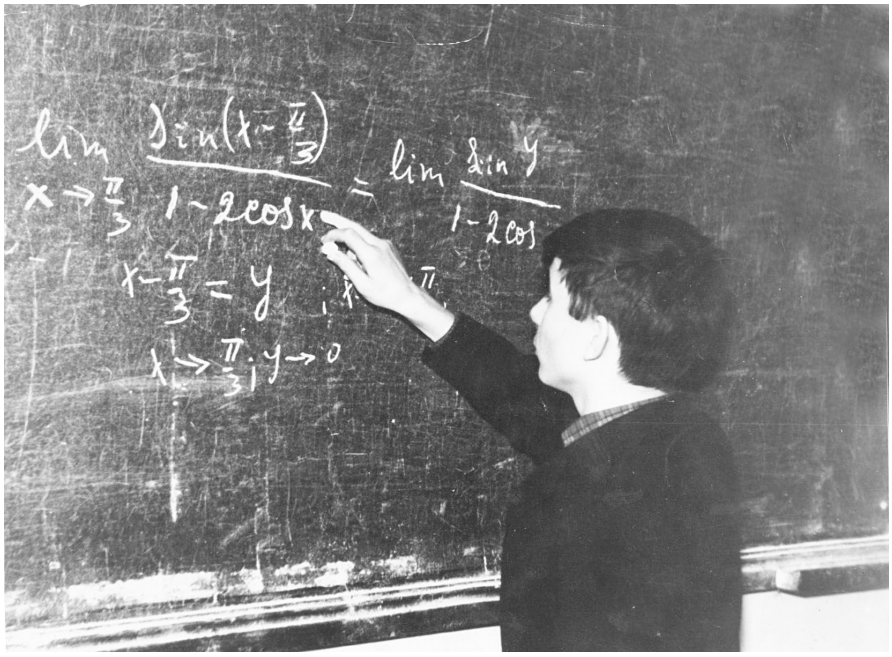
[498] Surse iconografice: arhiva privată Vasile Savin.

Anexa 4. Vasile Savin, absolvent a 11 clase, 1964

Anexa 5. În fața Institutului Pedagogic de Stat „T. Șevecenko”, 1967

Anexa 6. Vasile Savin la unul dintre examenele de la prima sesiune. Fotografia a fost plasată pe Tabla de Onoare a Institutului Pedagogic de Stat „T. Șevecenko”

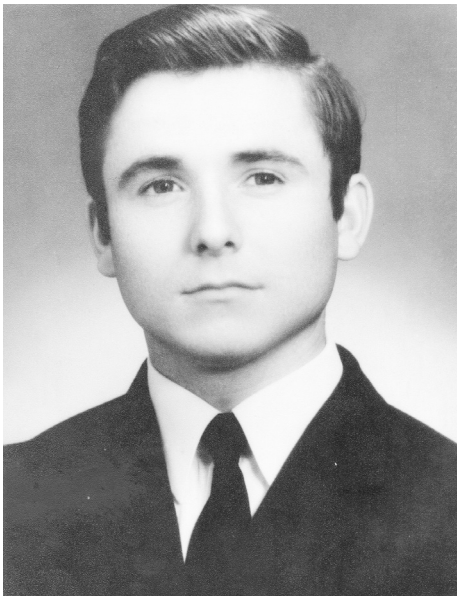
Anexa 7. La țelină. Kazahstan, 1968–1969

Anexa 8. Un detaliu din activitatea studenților la țelină: imitând hora moldovenească, se călca lut. Kazahstan, 1968–1969

Anexa 9. Grupa 510. Facultatea de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic de Stat din Tiraspol „T. Gr. Șevecenko", 1969–1970

Anexa 10. Vasile Savin, absolvent al Institutului Pedagogic de Stat din Tiraspol „T.Gr. Șevecenko", 1970

Anexa 11. Vinieta absolvenților Facultății de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic de Stat din Tiraspol „T.Gr. Șevecenko”,1970

Anexa 12. „Diplomă de *otlicinik*” a lui Vasile Savin, 1970

Anexa 13. Tânărul profesor de fizică Vasile Savin (în dreapta) împreună cu un coleg. S. Căpriana, 1971

Anexele 14-15. Ostaș în armata sovietică, 1971–1972

Anexele 16-18. Secvențe de la nunta lui Vasile Savin cu Ana Andronic, 1972

Anexa 19. Vasile Savin, nun mare la fratele său, 1972

Anexa 20. Vasile Savin cu cele două fiice ale sale, 1978

Anexa 21. Vasile Savin împerună cu un grup de pedagogi din s. Ciuciuleni

REPUBLICA MOLDOVA
MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI
TINERETULUI ȘI SPORTULUI

CERTIFICAT DE CONFERIRE A GRADULUI DIDACTIC

Seria CDD Nr. 018448

la specializarea fizica

CONFIRMAT B-75 26.05.2004

Conform ordinului ministrului învățămîntului nr. 431
din 28 iunie 1999
profesorului Savin Vasile
(funcția, numele, prenumele)

L.Ș. Președinte al Comisiei Republicane de Atestare,

i se conferă gradul didactic DOI

Nr. de înregistrare 18448
Eliberat la 22 iulie 1999

Anexa 22. Certificatul de conferire a gradului didactic doi profesorului V. Savin, 22 iulie 1999

Anexa 23. Vasile Savin și soția sa Ana Savin, 28 februarie 2021

„GRUPELE MOLDOVENEȘTI ERAM CU O TREAPTĂ MAI JOS DECÂT GRUPELE RUSEȘTI”

Olga Soroceanu Petrenco s-a născut pe 9 ianuarie 1956 în satul Slobozia Mare, raionul Cahul. Vine dintr-o familie cu patru copii, părinții – tata Nicolae și mama Vasilisa. A absolvit Institutul Politehnic din Chișinău, specialitatea „evidența contabilă”. De mai bine de 45 de ani activează în calitate de contabil-șef la mai multe întreprinderi, una dintre ele fiind Compania Producătoare de Dulciuri „Colombus”.

Ajutor în gospodărie

De când ne ținem minte, eram de ajutor la părinți. Ei plecau la lucru. Tata pleca la ora 6:00 dimineața, mama la ora 7:00 și noi rămâneam cu toate grijile casei, să hrănim animalele, păsările care erau în gospodărie. Când veneam de la școală, fiecare aveam o misiune. Eram patru copii, trei frați și eu. Fiecare avea o funcție prin casă. Era prezentă educația prin muncă. Prin lucru mama ne educa. Vara mama ne lua 15 ari de tutun, pe care îi primeam răsădiți. Ne duceam la 2:00 de noapte cu mașina la 15 km de sat, rupeam frunzele, le puneam în saci, ne urcam în mașini cu sacii la un loc și la ora 7:00 dimineața eram acasă, mâncam; ni se dădea de la colhoz câte o jumătate de litru de lapte la fiecare copil, pentru că era greu de

lucrat cu tutunul, era foarte lipicios pe mâini și cred că și pe suflet. Eram chinuiți, dar eram fericiți când vedeam toate frunzele înșirate, puse pe ață, legate în căsuțe. Așa trecea toată vara. După 1 septembrie, ne duceam la școală fericiți, în uniformă, toți la fel, frumoși, veseli, rumeni, sănătoși.

Toată pedagogia o făcea școala

Părinții erau foarte ocupați. Toată pedagogia o făcea școala. Educația sovietică totală venea din școală. Numai ieșeam, dar poate nici că nu ieșeam după poartă, și cum vedeam un sătean numaidecât îi dădeam „Bună ziua". Aveam stimă, care se educa de la primii pași, când încă ne duceam la grădiniță, acolo ne citeau cărți foarte frumoase, prin exemple la toata grupa de copii.

Mâncarea călduță și mândria părinților

Când veneam de la lecții, eram așteptați cu mâncare călduță, cu o povață, [părinții] mereu ne întrebau cum ne-am făcut lecțiile, ce note am avut? Noi toți învățam foarte bine, eram mândria părinților. Când venea la adunarea părintească, mama mergea mândră acasă de rezultatele pe care le aveam. Tata venea mai târziu, venea seara când mâncam, dar oricum eram toți la masă. Era o regulă, să mâncăm împreună. Nu aveam multe feluri, nu aveam așa asortiment de produse cum sunt acum în magazine. Era o singură alimentară într-un sat atât de mare și unul de produse industriale. Două magazine erau, în rest trăiam cu tot ce creșteam acasă: fasole, cartofi, mere, carne de găină, de porc. Oamenii își puteau permite să țină numai căprițe, oițe, iepurași, găini, fiindcă nu aveam pășuni pentru animale mai mari. Toate câmpurile erau foarte departe de sat și oamenii aveau căruțe, căluți, măgăruși, cu care se deplasau. De aceea, era organizat de colhoz transportul în toate direcțiile necesare. Am avut o copilărie foarte fericită. Nu am trăit bogat, dar am avut absolut de toate. Am crescut sănătoși și cu amintiri pentru toată viața. Nu eram maximaliști, toți eram la fel. Toți ne încălțam aproape la fel, ne îmbrăcăm la fel, cărțile le primeam de la școală.

Clasa a III-a și a IV-a la români

Mama mea a învățat clasa a III-a și a IV-a la români și era satisfăcută de calitatea cunoștințelor pe care le-a acumulat în acea perioadă.

Viitor orientat spre cifre

Sigur că mama și tata, fratele mai mare, care deja învăța la Institutul Politehnic „Serghei Lazo" din Chișinău, era cursul II la facultate, mi-a spus că mă vede în viitor lucrând contabil. Pentru prima dată am mers atunci la Chișinău, când învăța fratele la facultate, și mi-a plăcut, mi-au plăcut condițiile, facultatea, profesorii. A trecut jumătate de an, am absolvit școala și am depus la economie.

Lectura

Nu erau cărți ca acum, erau cărți de educație. Librăriile au apărut când eram în clasa a VII-a, a VIII-a, a IX-a. Era magazinul de cărți unde puteai să cumperi cărți, pixuri, caiete. Și mama mergea cu mine și mă întreba ce cărți îmi doresc și clar că ea accentua că trebuie luate cărți pe care avea să le citească frații mai mici. Nu am dus lipsă de cărți și nici de educație.

Eram înscriși la bibliotecă, aveam două biblioteci în sat. O bibliotecă foarte bogată și cu multe cărți. Le luam și aveam o rânduială: trebuia să citim într-o săptămână ca sa reușească toți copiii să citească, fiindcă nu ajungeau, eram foarte mulți copii. Ne străduiam să cumpărăm cărți. Mama ne dădea în fiecare zi 25–50 de copeici. Dacă atunci o pâine costa 16 copeici, atunci mama ne dădea la patru copii câte atâtea pâini. Nu le cheltuiam, le strângeam și ne cumpăram cărți. Le citeam și apoi le dăruiam, fiindcă erau familii cu mulți copii; noi eram patru și pentru noi era normal, eram o familie medie, dar erau câte 9–11 copii în familie. În rest, citeam noaptea, din timpul nostru de odihnă și somn. Foarte mulți colegi învățau cu lampă de gaz, ceea ce copiii de azi nici nu știu cum arată. La noi, seara, deseori nu era lumină și eram pregătiți pentru asta. Ștergeam sticla de la lampa de gaz ca să vedem cum scriem, fiindcă ziua nu reușeam, eram obligați să lucrăm, iar seara ne rămânea să ne facem lecțiile. Mama ne ajuta unde putea, dar în general ne descurcam singuri.

Cei săraci erau ajutați

Eram educați foarte frumos, știam că trebuiesc ajutați și dacă aveam cu ce – îi ajutam. Dar, în general, îi ajuta colhozul. Le cumpăra încălțăminte, uniformă școlară, o haină de iarnă. Și nu erau lăsați la voia întâmplării. Nu le dădeau în fața clasei ca să vadă copiii, dar erau chemați la cancelarie, fiindcă profesorii știau ce măsuri aveau ca să le cumpere hainele. Și ei umblau îmbrăcați ca și noi.

Verișoara exemplară

Aveam o verișoară care a fost în «Артек»[499]. Era o tabără de vară multinațională cu copii veniți din toată lumea, chiar și din Africa. A fost un exemplu pentru mine. M-a marcat faptul că a plecat sa învețe la medicină. A terminat facultatea și are deja 40 de ani de când lucrează ca pediatru în sat.

Să faci carte, sa înveți!

Nu mi-am pus scopul să mă întorc în sat. Bunica vedea în mine un viitor, fiindcă îi citeam (nu erau cărturari pe atunci). Multă lume nu știa a citi, jumătate de sat, precis, nu știa a citi, cei care erau născuți prin 1890, n-au trecut nici clasele primare. Pe vremea aceea, le dădeau acasă un abecedar simplu, făcut cu literele mari, cu desene, ca ei să învețe a citi, să învețe literele. Mai tare m-a marcat momentul în care bunica mea îmi zicea: *S*ă faci carte, sa înveți! Chiar dacă ea nu avea carte. Puțin am învățat-o eu, ea învăța paralel cu mine, dar era în vârstă deja, avea 70 de ani; era bolnăvicioasă și nu am putut-o învăța mai mult. Mereu mă sfătuia: *S*ă mergi, sa înveți la Chișinău. Asta totuși era pentru dânșii ceva, să mergi la Chișinău, să obții studii superioare. Și mama tot foarte mult și-a dorit ca să fac studii și să lucrez undeva într-un sediu, să am posibilitatea să lucrez la cald, să fac oamenilor bine și lor o bucurie, să se mândrească cine am devenit.

Tata: *mă cheamă Partidul!*

Din familia mea, tata a fost cel mai cărturar, dar nu a avut studii superioare, a avut tehnicum. Pe vremea lui, nu erau atâtea oportunități. A vrut sa învețe, dar avea deja patru copii, avea de construit casă, serviciu care întreținea familia și mai avea de condus un colectiv mare de oameni, fiindcă a fost secretar de partid în colhoz, într-un colhoz foarte mare. Și eram mândri de tata și de mama (mama, în felul ei).

Țin minte la 1 Mai, 9 Mai, 7 noiembrie, încă eram micuți; atunci ieșea tot satul în centru, iar tata lua cuvântul și felicita toată lumea. Vorbea fără hârtie, ceva pregătit dinainte, vorbea foarte frumos, pe înțelese la orice om. Avea trecută școala vieții, fiindcă a fost luat la război când abia împlinise 18 ani. A fost unicul băiat la bunici, mai aveau două fete, dar țineau la el ca la ochii din cap. Când au fost luați la război, a mai fost luat un bărbat

[499] Tabără pionerească de nivel unional (*rus*.).

(undeva de peste 40 de ani) și a fost dat în primire, fiindcă bunelul era în vârstă și nu a fost luat la război. L-a rugat să ia seama de dânsul; la război, într-adevăr, a fost salvat de acest om. A venit peste trei ani cu gândul să se întoarcă înapoi, dar venind acasă, văzând ce se făcea în sat după război; oameni fără mâini, fără picioare, femeile care munceau ca bărbații, erau multe văduve. A hotărât să nu se mai ducă acolo. Pe vremea ceea nu erau decât două tractoare în sat și nu avea cine le *mâna*[500], nu avea cine lucra pe dânsele. În 1949 au primit vreo trei mașini și împreună cu alți săteni au început să învețe șoferia, tractorul. Pe urmă a fost ales secretar de partid în colhoz. Au trecut vreo 10 ani. A fost și a făcut școala prin corespondență. A învățat de zootehnic și a lucrat la o fermă foarte mare de 4 500 de oi. După asta a trecut la un complex de vaci, porci, păsări. Mulți ani a lucrat. Colhozul s-a făcut foarte bogat, cu multă tehnică, brigăzi de tractoare, mașini, diferite, fiindcă lumea trebuia să fie organizată. El mereu spunea: *M*ă cheamă Partidul! Mama mai făcea gălăgie și îi reproșa: *Te duci la 5:00 dimineața și vii la 11:00 noaptea. Copii ăștia dorm și nu te văd câte 2–3 zile. Vii prea târziu*, dar el era foarte responsabil. Nu putea lăsa așa lucrul, știa că mama acasă ține gospodăria.

Octombrei, pionieri, comsomoliști

Am fost octombrei, când ne-am dus în clasa I. Eram foarte fericiți că ne-au primit, ne spuneau că cei care nu ascultă, nu învață materialul n-o sa fie acceptați, primiți în octombrei. Eram foarte fericiți. După vreo trei ani am fost primiți în pionieri, umblam cu cravată roșie, în fiecare dimineață o călcăm, o puneam frumos la uniformă. Eu am fost conducătoare de pionieri încă din clasa a IV-a. Toți erau primiți solemn în pionieri la careul festiv. Aveam un fel de stimul: trebuie să mă port frumos, altfel n-o să mă accepte în pionieri. Pe urmă am fost primiți în comsomol. Chiar și când am fost primiți acolo stăteam cu gruj foarte mare, fiindcă fiecare în parte primea bilet de comsomolist. În încăperea pregătită special, eram invitați câte unul și ni se înmâna biletul și insigna de comsomolist, care se punea la piept. Eram mândri că suntem pe lista comsomoliștilor. Aveam deja lista unde semnam că am primit acest bilet. Dacă undeva un comsomolist a greșit cu ceva, a insultat sau se bătea cu cineva, era lipsit pentru o vreme de insignă și bilet. Până nu se corecta.

[500] Conduce (*n.n.*).

Școala medie

În școala medie ne-am deosebit de ceilalți copii, fiindcă aici se străduiau, era centrul satului. Satul era împărțit în partea de sus, care avea o școală de opt ani, și partea de jos, care se numea Sărăieni, aveau partea satului până la Câșlița-Prut.

Prima învățătoare

Când ne-am dus în clasa I, prima învățătoare ne-a primit ca o mamă. Așa de mult ne iubea pe toți și nu știu cum a putut, căci eram 33 de copii și erau cinci clase la școala medie. Dar mai erau încă două clase la școală până la patru ani și încă două clase de opt ani. Vă închipuiți ce mulți copii erau atunci, și satul era mare.

Bulgărele de omăt

Eram în clasa a IV-a și a nins, patru ani nu a fost omăt. Așa de fericiți am ieșit, ne uitam cum ninge cu fulgi mari, în timpul lecțiilor. La sud nu prea ningea, că e mai cald decât la centru. Am ieșit la repaus, era o veselie; zglobii, toți râdeau, ne-am jucat în omăt în timpul recreației, următoarea lecție era istoria. În timpul pauzei, toate clasele deschideau ferestrele să se aerisească. La al doilea etaj aveam istoria. Ne-am jucat în omăt. A sunat la clasă, dar nu ne puteam lipsi de fericirea de-a pune mâna pe zăpadă. În clasă au mai rămas două fete, care au deschis ferestrele, au aerisit, au șters tabla, și colega mea, stând acolo mă strigă: *D*ă un bulgăre de omăt! Fac eu un bulgare, vin mai aproape de fereastră și îl arunc. În acest timp, cât a zburat bulgărele, apare profesorul de istorie în locul unde se ducea bulgărele. Și îl prinde în mână și zice: *Olguțaaaa, mulțumesc!* Eu m-am făcut ca și cravata de roșie, nu știam cum să mă duc în clasă să-mi cer iertare, dar Lenuța, colega mea, râdea în hohote. Iar el numai îmi arăta din deget și-mi zicea: *Olguța, de unde ai știut că vin aici la fereastră?* Așa momente nu se uită.

Manualele, literatură suplimentară

Ni se dădeau din clasa I până în clasa a VIII-a cărți noi. Când le primeam și ne duceam cu ele acasă, era un miros plăcut de tipar, le răsfoiam, voiam într-o săptămână să știu tot ce era în ele. Din clasa a IX-a, am început a primi cărți mai folosite, nu știu din ce cauză.

Lecturam cărți suplimentare pentru matematică, fizică, istorie, chimie, cu diferite probleme, pentru cei care voiau sa meargă la diferite concursuri. Era un fel de motivație pentru copii să studieze mai mult.

Ziare numaidecât. Citeam foarte multe gazete: „Moldova socialistă", „Femeia Moldovei". Ne străduiam să citim și în rusește, pentru că știam că vom veni la Chișinău și o să ne trebuiască limba rusă. Citeam «Человек и Закон»[501], revista „Nistru", „Calea Socialistă", gazetă raională, «Путь к коммунизму»[502]. Le luam special să citim rusește. Nu avem unde învăța în afară de lecțiile de limba rusă, unde povesteam superficial în câteva propoziții. Citeam multe cărți care nu erau traduse din rusă în româna și ne era greu să citim literatură rusă.

Educație școlară

Învățam munca, nu erau haine ca acum în magazine [...]. Fetele învățau croitoria la lecțiile de muncă, pe care le făceau într-o clasă amenajată cu mașini de cusut. Erau trei patru croitorese în sat, ce primeau comenzi. Salariile erau mici la părinți și cei care aveau mai mulți copii nu își permiteau să cumpere îmbrăcăminte din magazin, dar cumpărau material și coseau la comandă.

Mi-a plăcut foarte mult literatura și limba moldovenească. Aveam o profesoară extraordinară, care ne iubea foarte mult și cred că prin dragostea ei mi-a cultivat pasiunea pentru cultură. Așa am început să scriem compuneri, poezii. Într-o zi, am făcut o compunere frumoasă, ei i-a plăcut și mi-a spus: *De ce nu încerci să scrii poezii*? Dar nu dispuneam de timp liber, aveam multe activități acasă; la școală, făceam ore adăugătoare, ne duceam la filme. Zice lumea că atunci satele nu erau atât de dezvoltate, noi însă aveam cinematograf pentru maturi și pentru copii. Veneau filme pentru copii, noi trebuia să le vizionăm și mai apoi să le discutăm în clasă. Era un fel de educație prin filme. Ne făcea să gândim că într-adevăr vrem să facem ceva.

Corespondent la *Tânărul leninist*

Am scris poezii pentru gazeta „Tânărul leninist". Au fost publicate și am primit foarte multe scrisori, un sac de scrisori din România și din Rusia. Voiam să devin scriitoare, dar pe urmă m-am lăsat de scris; mama m-a ocărât de ce atâtea scrisori, stă poșta plină toată vremea de scrisori. Eu clar

[501] „Omul și legea" (*rus.*).
[502] „Calea spre comunism" (*rus.*).

că n-am răspuns la nimeni, fiindcă nu m-a lăsat mama, dar îmi scriau și scrisori bune, pe care era plăcut să le citești, dar și scrisori rele. Mama nu mi-a mai dat voie să scriu și nu am mai scris.

O vară de muncă pentru un televizor

Am lucrat foarte mult o vară la tutun, fiindcă ieșise primele televizoare care se comandau la poștă. Și veneau la comandă, nu erau în magazine. Mama mi-a spus: *Dacă doriți... A primit o familie din sat un televizor și eu tot pot să vă comand, dar e scump, lucrăm toată vara și toamna comandăm televizor*. Așa și a fost. Am primit banii pe tutun și mama a cumpărat televizor. Eram undeva a doua familie în sat care am avut televizor. Nu era televizor ca acum: să meargă programe noaptea împrejur. Era un film, noutăți seara când lumea termina lucrul afară și privea ce se spunea acolo, seriale. Așa de tare ne stimula să facem tot lucrul, pentru că știam – la ora 8:00 seara, o să fie filmul care mergea până la ora 9 și jumate, maxim 10:00. Radioul tot așa, la 6:00 dimineață se deschidea cu imnul Uniunii Sovietice, iar seara la 12:00 se închidea.

Teme politice

Erau ore speciale la care fiecare elev se pregătea, vorbeam pe teme politice, de economie. Din gazete se lua un articol pe care ni-l indica profesoara și fiecare conducător de clasă lucra adăugător. De trei ori pe săptămână pregăteam o oră politică, unde citeam situația în țară, cele mai actuale evenimente.

Cea mai puternică țară

Am învățat pe vremea când țara era condusă de Leonid Brejnev, iar noi ascultam toate noutățile ce erau legate de relațiile dintre americani și ruși. Atunci era cursa înarmărilor cu bombele atomice, aveam mari emoții în raport cu relațiile dintre SUA și Uniunea Sovietică. La lecțiile care erau opționale, eram convinși mereu că Uniunea Sovietică este bastionul [păcii] de pe pământ, cea mai puternică țară.

Uniforma școlară

Nici nu știam că poate să fie altfel. Toți elevii aveau posibilitatea să își procure uniformele, fiindcă aveam un magazin industrial în sat și se aduceau atâtea uniforme de diferite măsuri. Șorțulețe albe, manșete albe,

gulerașe – purta fiecare după buzunar, după posibilitatea părinților. Noi voiam cele mai frumoase, dar purtam ceea ce își permiteau părinții să ne cumpere. Costumele pentru băieți, tot așa, erau costume dintr-un material mai bun și mai obișnuit. Erau din aceeași culoare, lâniță, erau călduroase, dar cât am învățat [...], glumeam că în cursul I putem să ne luăm formele școlare și să le purtăm la facultate.

Admiterea la facultate

Concursul era foarte mare, ni s-a spus că erau mai mult de 15 pe un loc și ne-am uitat cu colega mea și am zis: *Doamne,* așa de mult ne-am dorit*; dacă sunt 15 pe un loc, te miri dacă rămânem la facultate*. Dar am susținut examenele foarte bine, pe vremea ceea nota „5" era ceva. Am dat examenele, trei examene le-am dat pe „5" și un examen pe „4". M-am pregătit numai din manualele școlare. Suplimentar am avut niște consultații care au fost organizate la facultate pentru viitorii studenți.

Prima zi la facultate

A fost pe neașteptate. Am venit, au făcut apelul, ne-am dus în auditoriu, am făcut cunoștință cu tutorele.

Eram comsomoliști

Eram comsomoliști, eram membri ai comsomolului de la facultate. Nu aveam dreptul, mai târziu de ora 9:00, să intrăm în cămin. Era o disciplină totală.

Fără lipse și vigilenți

Nu aveam dreptul să lipsim de la lecții. Auditoriul era foarte mare, eram 100 și ceva de studenți în auditoriu unde se citeau lecții și trebuia să fim foarte atenți, fiindcă nu era literatură.

Limba rusă

Ne venea foarte greu, neștiind limba rusă; nevorbind limba rusă în sat, aici peste tot, în troleibuz, la magazin, unde te duceai, chiar de erau cunoscători ai limbii noastre, vorbeau rusească. Dar nouă ne venea foarte greu.

Noi răspundeam în limba rusă, ne dădeau voie să răspundem în rusă, mai stâlcit, cum puteam. Când ne-am dus la lucru, totul era în limba rusă.

De fapt, nu ni s-au dat condiții și nici drepturi de a învăța și lucra în limba noastră. Când lucram, trebuia să ne supunem. Dacă erau doi sau trei care vorbeau limba rusă, noi toți trebuia să ne adaptăm și să vorbim rusește, pentru că așa am fost educați încă din școală. Dacă cineva vorbea în limba rusă, înseamnă că toți trebuiau să se străduiască să vorbească în limba rusă, pentru ca ei să înțeleagă. Nu el trebuie să ne înțeleagă pe noi și să vorbească sau să învețe limba moldovenească, dar noi trebuia să învățăm rusa ca el să înțeleagă ce vorbim noi. De aceea, tot lucrul era scris pe hârtie în rusește. Toate formularele și absolut toată programa din anii ' 90. De fapt, până acum, programa de evidență este în limba rusă.

Cerințele față de studenți

[...] Erau destul de severe. Noi aveam toată literatura în rusă. Nu aveam de unde ne pregăti, stăteam serile cu dicționarul și traduceam *Filosofia*; s-o traduci e ceva extraordinar, traduceam *Comunismul științific*, *Finanțele*, *Contabilitatea*. Pe toate trebuia să le traducem ca să răspundem la lecții, fiindcă aveam seminare și făceam *conspecte*[503], dar nu dispuneam de nimic absolut. Tocul, hârtia și cunoștințele [...]. Cunoștințe pe care le obțineam foarte greu.

Pedepse pentru cei care trișau la examene

[...] Cei care încercau și erau prinși, erau lăsați fără bursă. Rămâneau și fără cămin. Rezultatele de la examene influențau oricum modul nostru de trai. Cu toate că alții socoteau că dacă se străduiesc să copieze și vor primi notă mare, vor avea bursă. Dar erau diferiți. Majoritatea au învățat. Care au învățat bine, au primit post de lucru bun și au devenit cineva. Dar care au învățat așa și așa, stau cu bătrâni în Italia acum.

Timpul liber

Ne duceam la Institutul Agricol, care era lângă Banca Națională. Acolo, în curte, se făceau dansuri și erau mulți băieți. Iar la facultatea noastră de economie erau mai multe fete. Ascultam muzică, ne plimbam prin parc, ne duceam la filme. Noi eram opt în cameră. Cu jumate de grupă plecam în oraș după examene. În oraș nu ne puteam permite să ne ducem undeva, că erau și atunci cafenele, dar ne duceam să mâncăm o înghețată, vizionam un film împreună [...].

[503] Notițe (*n.n.*).

Discipline greu de asimilat

Automatizarea evidenței era foarte grea. Acum un calculator ocupă puțin loc pe masă, dar atunci un calculator ocupa o cameră de 3 pe 4 m și trebuiau învățați foarte mulți termeni în limba rusă. Trebuia să răspundem tema și ne ruga să o răspundem cum puteam, numai să răspundem corect. Ne deprinserăm că ni se dă voie, cu toate că începusem deja a ne rusifica. Ei spuneau că prea gramatical vorbim, prea corect, ca din carte, adică noi ne dăm aere de intelectuali.

Profesorii

Erau profesori cunoscători buni ai obiectelor pe care ni le predau, erau și severi. Erau profesionaliști. În ziua de azi, aceștia scriu la revistele specializate – *Contabilitate și audit*.

Relațiile dintre profesori și studenții

[...] Erau frumoase, colegiale. Erau profesori atașați de studenți, dar erau și profesori care ne țineau la distanță.

Grupe moldovenești, grupe rusești

Noi, grupele moldovenești, eram cu o treaptă mai jos decât grupele rusești. Se simțea asta, ne mai poticneam din cauza necunoașterii termenilor din domeniul economic, financiar, fiindcă astea-s cuvinte deosebite, nu-i ca vorba de la bucătărie; în filosofie, în domeniile de business, că atunci nu era business, atunci totul era planificat, totul ținea de stat, economia era planificată. Apoi în toate domeniile, neavând cunoștințe după 10 clase, vreo doi ani ne-am simțit mai prejos decât ei, chiar dacă ne duceam la lucru, la strâns roada, lucram cu mâinile goale, cum am lucrat până a intra la facultate, ne murdăream, ne spălam. Aveam o cisternă cu apă pusă la soare, în care se încălzea apa și seara cu lighenașele de aluminiu ne spălam, dar fetele care erau fiice de director, care erau din grupele ruse nici nu veneau la lucru. Își făceau niște certificate, nu știu pe ce cale, ca să nu muncească, dar și dacă veneau vreo câteva acolo, lucrau în mănuși și foarte puțin. Noi lucram să facem bani, fiindcă după ce terminam lucrul ne duceam și ne îmbrăcam, ne încălțam, ne era rușine să luăm bani de la părinți, care nu primeau așa de mulți bani și aveau mai mulți studenți. La sud, oamenii trăiau foarte cinstit, trăiau doar din ceea ce câștigau, iar salariile erau destul de mici. Mama primea 60 de ruble. Îmi dădea mie 20

de ruble, 20 – fratelui mai mare și ea rămânea acasă cu 20 de ruble din salariul ei. Închipuiți-vă, ea rămăsese cu trei copii acasă și din acest motiv noi ne străduiam să muncim. Eu culegeam câte 100 de lădițe de roșii. Nu putea culege nimeni atâta, dar eu, dacă eram deprinsă cu munca de acasă, pentru mine era foarte ușor să culeg această cantitate și am primit bani buni pentru această muncă. M-am încălțat, m-am îmbrăcat, mi-am cumpărat palton. Mama voia să-mi dea bani și eu i-am zis: *Mamă, eu singură am să mă îmbrac, eu singură am să-mi fac tot*.

Fete păzite de un paznic

Aveam profesori care mergeau cu noi, nu eram lăsați de capul nostru. Era ora de culcare, trăiam pe deal, în Cahul, într-o cazarmă de soldați. Eram 110 fete și 15 băieți, trăiam la palatul culturii din sat. Fetele erau păzite de un paznic. Într-o seară însă a venit o grupă de băieți și au început a bate prin ferestre să ne sperie, noi aveam fiecare sub pat câte un lighean și când am început a bate fiecare cu încălțămintea în lighenele celea și a face gălăgie. Au rupt-o la sănătoasa. Într-un sat mâncam, și-n alt sat lucram. În ceilalți ani s-a întâmplat că am fost trimiși la lucru la noi în sat: trăiam la sovietul sătesc, unde au făcut camere speciale, paturi, curat, frumos, în centrul satului. Cu noi era un reprezentant de la facultate și un bărbat din partea colhozului, secretarul organizației comsomoliste. Eram toate de 17–18 ani și în fiecare seară ne citea pe listă și controla dacă suntem toate. Încuiau ușa și dimineața ne descuia. Nu ne lăsau să ne ducem să dormim acasă, deoarece eram luați de la Chișinău sub răspundere. Se temeau dacă ceva se întâmplă cu noi. Amândouă din sat (împreună cu prietena Lenuța) n-am avut dreptul să ne ducem decât ziua. Duminica ne duceam cu colegii până acasă. Ca atare, toți stăteau și se odihneau, fiindcă lucram mult, și duminica somnul ne ocupa jumătate de zi.

Viață de student: atunci când cartofii erau gata, puteau fi luați de altcineva

Ne distram puțin fiindcă aveam mult de învățat. Puteam să ne distrăm după sesiuni, în vacanța de vară, dar în rest, rar ne duceam la film, la întâlniri, la diferite dansuri. Ne duceam tot la sărbători, deoarece petrecerile nu se organizau în fiecare sâmbătă sau duminică. Cu banii stăteam destul de prost. Prețurile erau mici, dar și bani aveam puțini. Din 40 de ruble, cât primeam bursa, economiseam, mâncam numai o dată în zi și seara luam

un ceai. Dacă prăjeam o tigaie mare de cartofi, eram opt și ne ajungea câte puțin la fiecare, dar în ziua în care primeam bursa puneam câte opt ruble deoparte într-un borcan. Făceam mâncare și curat pe rând. Mâncam toate dintr-o tigaie. Aveam farfurii, dar nu aveam când să umblăm cu ele. Bucătăria era comună pe coridor, se mai întâmpla ca, atunci când cartofii erau gata, să fie luați de altcineva și să rămâneam fără cartofi. Erau mai flămânzi ca noi. Ne cumpăram dinainte toate produsele. Nu aveam frigider, nu aveam posibilitate să păstrăm produsele, nu aveam televizor în cameră. Studenții care erau mai mari ca noi, aveau luate televizoare micuțe în cameră, dar așa, ca atare, în cameră aveam numai câteva haine, fiecare puse în dulap, câte o poliță de fiecare, iar sub pat ne țineam o pereche de încălțăminte, dacă o aveam. Restul hainelor, dacă se schimba vremea, le trimiteam acasă la părinți. Să zicem că am avut tare multe momente de distracție – nu pot, au fost rare, dar foarte interesante, vesele, dorite. Scopul nostru era de a învăța, de a obține cunoștințe, de a deveni buni specialiști.

Disciplinele de studiu preferate

Materiile preferate erau *Economia*, *Planificarea*, *Finanțele*, *Contabilitatea*, *Filosofia*, învățam *Limba franceză*, *Educația fizică* mi-a plăcut foarte mult.

Ideologia

Nu mi-a intrat în cap ideologia comunistă, fiindcă atunci când am terminat facultatea și am ieșit la lucru am văzut ideologia asta, dar la facultate nu. Erau și reprezentanți ai KGB-ului printre noi, neoficiali, dar erau, nu știam; pe urmă am aflat că ascultă ce discutăm, cum ne revoltăm, deși mari revolte nu au fost.

Aveam ore de politică, se numea *Economia politică*, și aveam orele astea de trei ori pe săptămână, la care ni se citea tot. Poate nici nu conștientizam că suntem ideologic îndreptați în direcția care le convenea lor, dar după specialitatea pe care o învățam trebuia să lucrăm după lege. Am în vedere că atunci când eram studenți ne învățau să ne supunem legii.

Un caz tragic

Nu aveam dreptul să sărbătorim Paștele, Crăciunul. S-au dus de Paște trei colegi acasă, erau din Camenca, și au plecat la mănăstire să sfințească

pasca. Au luat alcool, l-au întrebuințat, nu știu cum s-a întâmplat că de la mănăstire au luat-o împrejur prin pădurice. Și acolo era o râpă mare și unul dintre ei, un student de 19 ani, a căzut în râpa ceea. Ceilalți, dacă consumaseră alcool, nu s-au dus să-l ajute să iasă, ci au mers mai departe, s-au dus acasă și s-au culcat. A doua zi l-au găsi mort. După ce a fost cercetat cazul, au scris la facultate. Celorlalți doi studenți le-au fost luate biletele de comsomolist și au fost exmatriculați din institut, deși erau foarte buni studenți. În anul II, noi, toată grupa, am scris o scrisoare colectivă și am rugat să-i ierte, să le dea o șansă, fiindcă oricui i se poate întâmpla așa ceva. N-a ajutat nimic.

Absolut liberi

(Totuși) am fost liberi. N-am fost încătușați. Eram absolut liberi. Ne-am dus de acasă, de la părinți, și părinții nu ne mai țineau din scurt. Aici eram liberi și știam că totul este pe răspunderea noastră.

Comsomoliștii

[...] Făceau control total în cămine în fiecare sâmbătă și mergeau în fiecare cameră; se controla totalmente curățenia pe sub paturi, pe dulapuri, întreținerea cărților, mai aveam luate de la bibliotecă, întreținerea bucătăriei. Comsomoliștii făceau grupe speciale de control, care mergeau apoi și făceau curățenie în jurul căminelor. Dacă cineva îndrăznea să arunce de la balcon hârtii, era pedepsit. Comsomolul neapărat se ocupa de aceasta. Se urmărea ca studenții să nu folosească alcool, să nu facă gălăgie în timpul nopții. Era pusă disciplina și intram cu pașaportul, era scris pe hârtie – a intrat la ora 17:00, peste jumătate de oră – la ora 17:30 a ieșit. Era o disciplină foarte bună. Era și organizație de partid.

Partidul făcea ordine

Noi depindeam de partid, care făcea ordine. Erau cazuri când fetele erau înșelate de băieții cu care prieteneau, care apoi nu doreau să se căsătorească cu ele și atunci aceștia erau trași la răspundere de partid. Era destul ca studenta să scrie cerere la decanat, că a fost necinstită și imediat tânărul era chemat și i se punea ultimatum: ori alege să se căsătorească, ori alege să fie exmatriculat. Cunosc așa cazuri. Cam forțat au întemeiat familii, apoi au făcut copii. Acolo unde nu era ordine, venea partidul și se implica. Dacă nu ai fost disciplinat, înseamnă că culegi consecințele.

Facultatea de Economie

Clădirile erau cu cinci etaje. Facultatea de Economie din sectorul Râșcani era cu patru etaje, încăperile erau luminoase, foarte încăpătoare, băncile erau foarte îngrijite, căminele erau curate. Noi ne făceam singuri reparație. În auditorii erau portretele savanților din diferite domenii de specialitate sau hărți schematice legate de specialitate. Nu țin minte să fi fost ceva ieșit din comun.

În cămin

[...] Primeam camera. Chiar dacă era frumos și bine, dădeam tapetele jos, încleiam, făceam din nou curat, după placul nostru; ne făceam condițiile singuri, nu depindeam de șefii de facultate sau de cămin. Țineam curățenie la bucătărie, fiindcă era comună la un etaj întreg. Aveam baie comună în subsol și ne duceam și făceam baie pe rând. La sărbători, în încăperile unde făceam lecțiile se strângeau băncile și se făceau dansuri la cămin, care voiau coborau [...], tot în cămin, la primul etaj, chiar când intram în cămin era «красный уголок»[504], cum i se zicea în rusește, acolo era televizor și priveam filme, erau scaune, ne duceam, ne așezam și ne uitam. Dacă aveam posibilitate, ne uitam la un serial sau noutăți. De la cămin până la universitate mergeam pe jos printre clădiri șapte minute, era foarte aproape.

Evenimente deosebite

Când am învățat, totul a fost constant, însă s-a întâmplat un eveniment tragic. A fost în 1977, un cutremur foarte puternic, care a afectat tare Chișinăul. Toți colegii făceam practică la Florești și nu eram în Chișinău atunci, dar colegii au ieșit din dezbrăcați cu păturile în mână, au fugit afară. S-au dărâmat case. Prin anul IV erau puține produse prin magazine, era mai scump deja, mai greu de descurcat cu bursa, fiindcă prețurile s-au ridicat.

Prezență obligatorie și frumoasă

Sărbătorile se făceau de 1 Mai, 7 noiembrie, Anul Nou, 8 martie, 9 Mai. La 9 Mai, la 1 Mai și la 7 noiembrie neapărat ieșeam la paradă cu drapele și pancarte[505]. Înghețam cu ele în mână, era frig. Deja la 1 Mai era mai cald și ieșeam cu flori. Venea primăvara, toți eram îmbrăcați în ceva nou.

[504] „Ungherașul roșu" (*rus.*).
[505] Postere (*n.n.*).

Toți erau bucuroși c-a mai trecut un an, fiecare grupă era cu conducătorul de grupă și toți erau citiți de pe listă. Prezența era absolut obligatorie, era frumos. Eram nu știu cum fericiți, cu flori, patrioți, socoteam că așa trebuie să fie. Primeam un instructaj despre cum să ne comportăm și cum să ieșim, cum să mergem, defilăm, cum să strigăm. Era frumos.

La nunți studențești

Erau niște nunți frumoase. Ne organizam toată grupa cu autobuzul. Ne duceam prin satele de baștină de unde erau colegii, colegele și toți eram cu buchețele de nuntași, de tineret. Băsmăluțele ne scoteau în evidență din toți nuntașii. Eram primiți de părinți în mod special. Studenții veneau flămânzi de la facultate, ne cinsteau, nu era fără asta. Nu aveam dreptul să *cinstim*[506] nimic. Trebuia numai apă să luăm, dar cu noi totuși nu mergea conducătorul de grupă. Ne străduiam să fim toți grămăjoară, să nu se întâmple, Doamne ferește! ceva, dar ne ducem foarte frumos înapoi la Chișinău. Erau studenți chișinăuieni. Era foarte veselă studența și aveam o vârstă foarte fericită.

Cea mai plăcută amintire este de la nunta noastră studențească, pe care am jucat-o în 1976 cu două grupe de studenți. Ne-am înscris fără părinți. Anterior au venit părinții soțului la Slobozia Mare, am făcut cunoștință, ne-au binecuvântat și ne-am dus să învățăm mai departe, dar de îndată ce am ajuns la Chișinău, am scris cerere și la 16 aprilie 1976 ne-am înregistrat. În ziua aceasta, ne-a trimis mama soțului de la Florești vreo trei cârlani prăjiți, două galoane de vin și am mai cumpărat noi pâine și alte produse, am făcut o masă în sala «красный уголок». Am pus câteva mese și au venit două grupe de studenți, și care au mai fost pe acolo pe la cămin. Cu noi la înscriere au fost toți studenții; avem fotografie, 20 și ceva din grupa soțului. Eu eram în anul III, soțul era în anul IV și fetele de la soțul meu din grupă se uitau, mai cu invidie, că colegul de la Facultatea lor de Economie a plecat. Aveau cel mult cinci băieți în grupă și restul fete, și cu douăzeci și ceva de fete în grupă soțul a venit în grupa mea. A fost vesel. Eram fericiți, ne-au rămas amintiri extraordinare.

Sărbători religioase

Ne duceam în ospeție, mergeam la părinți, mergeam pe ascuns. Ne duceam mai mult la 8 martie, la Anul Nou. Ni s-a spus că putem fi pedepsiți

[506] Să consume alcool (*n.n.*).

și ne țineam departe de sărbătorile religioase. Nu ne întâlneam cu colegii exact pentru Paște. Nu țin minte cât am învățat să fi făcut sărbătorile astea.

Despărțirea

Cea mai neplăcută amintire a fost atunci când am terminat și trebuia să ne despărțim. Eram o grupă foarte unită și nu ne închipuiam că ne ducem și nu ne vom mai întâlni. Ce e drept, nu ne-am întâlnit vreo 15 ani, dar și când am început a ne întâlni, nu ne mai opream. Pe mulți colegi nu i-am mai văzut de când am terminat facultatea. N-au avut posibilitate să se prezinte. Erau duși peste hotare sau probleme de sănătate mai au alții. Avem o vârstă când te uiți în urmă și multe le vezi altfel decât le-ai văzut atunci când erai tânăr student. Și alte vremuri au fost, au fost vremuri mai sărace material, dar mai bogate spiritual.

ANEXE[507]

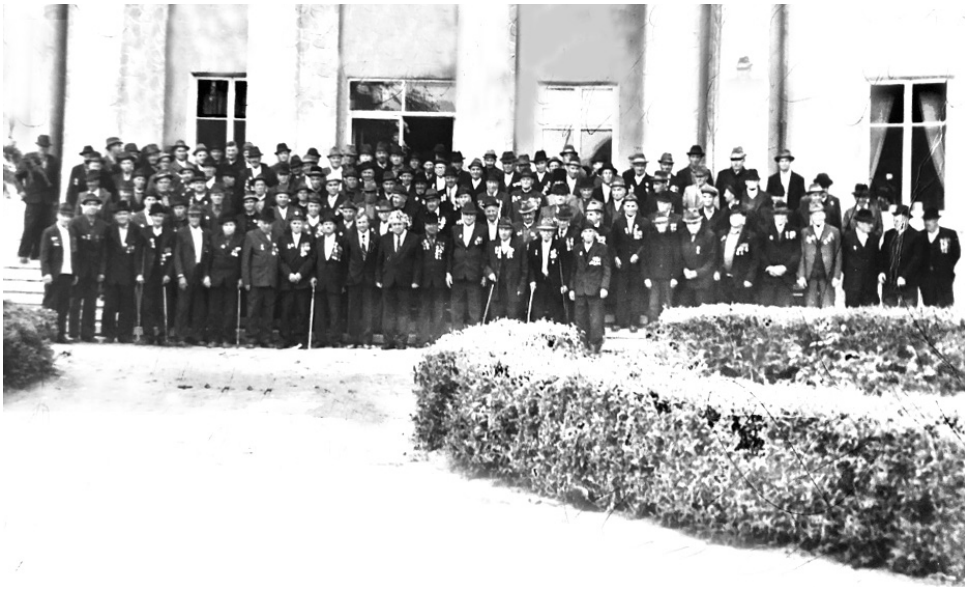

Anexa 1. Părinții Nicolae și Vasilisa, alături de nașul lor, 1949

[507] Surse iconografice: arhiva privată Olga Soroceanu Petrenco.

Anexa 2. Alături de prietene, clasa a VIII-a

Anexa 3. Tata Nicolae Soroceanu a ținut un discurs în calitate de secretar de partid, Slobozia Mare, 9 Mai 1972

Anexa 4. Alături de tata, 9 Mai 1973

Anexa 5. Alături de prietena Lenuța Chiperi, în centrul capitalei, 1973

Anexa 6. Olga Soroceanu Petrenco în anul III de facultate, 1975

Anexa 7. La strâns roadă, anul I, septembrie 1974

Anexa 8. La cules roșii. Slobozia Mare, 1975

ДИПЛОМЭ

Я № 258736

Диплома де față este dată Сорочан Ольга Николаевна

drept adeverință că ea a anul 1973 a intrat la institutul politehnic din Kișinău

și că anul 1977 a terminat cursul deplin al institutului respectiv

la specialitatea evidența contabilă

Prin hotărîrea Comisiei de examinare de stat de la „27" iunie anul 1977

Сорочан О.Н.

i se atribuie calificarea de economist

Orașul Kișinău „1" iulie anul 1977

ДИПЛОМ

Я № 258736

Настоящий диплом выдан Сорочан Ольге Николаевне

в том, что она в 1973 году поступила в Кишиневский политехнический институт

и в 1977 году окончила полный курс названного института

по специальности бухгалтерский учёт

Решением Государственной экзаменационной комиссии от „27" июня 1977 г.

присвоена Сорочан О.Н.

квалификация экономиста

г. Кишинёв „1" июля 1977 г.

Регистрационный № 77

Московская типография Госзнака. 1977.

Anexa 9. Diploma Olgăi Sorocean de absolvire a Intitutului Poltehnic din Chișinău la specialitatea „Evidența contabilă", 1977

Anexa 10. Mireasa Olga și soțul Nicolae, fratele Vasile și soția lui, Elena, 1975

Anexa 11. Olga Soroceanu Petrenco la parada de 1 Mai 1987, Florești

Anexa 12. Alături de soțul Nicolae, fiul Vitalie și fiica Diana, 1981

„CONSPECT, CONSPECT ŞI ÎNCĂ O DATĂ CONSPECT, ŞI ATÂT!”

Natalia Tomșa s-a născut pe 8 august 1955. Primii cinci ani din viața sa i-a petrecut în satul Samașcani, alături de părinți și bunei. La vârsta de 5 ani, împreună cu familia s-au mutat în orașul Șoldănești. Aici, Natalia Tomșa a absolvit Școala Medie (actualmente, Liceul Teoretic „Ștefan cel Mare”). După absolvire, un an a lucrat la Fabrica de Vin din oraș. Mai târziu, s-a căsătorit și a adus pe lume doi copii. În anul 1981, a fost înmatriculată la Institutul de Stat „T.Gr. Șevcenko” din Tiraspol, Facultatea de Geografie. După absolvirea facultății, în 1986, Natalia Tomșa s-a angajat ca profesoară de geografie, concomitent activând și la Comitetul Raional de Partid. Pe parcursul vieții a fost cadrul didactic în mai multe instituții: Liceul Teoretic „Alexei Mateevici” și „Ștefan cel Mare” din Șoldănești, Liceul Teoretic Cotiujenii Mari, Liceul Teoretic „Miron Costin” din Florești. La moment, Natalia Tomșa locuiește în satul Cotiujenii Mari, raionul Șoldănești, și activează ca profesor de geografie la Gimnaziul Dobrușa, din același raion.

Un autodicat harnic

Până a fi studentă la facultate, am muncit foarte mult asupra mea. Au contribuit și părinții la educația mea, care mereu m-au îndrumat, m-au

sfătuit, mi-au spus ce e bine și ce nu este bine. Noi eram copii ascultători, munceam foarte mult și acasă, ajutam părinții la treburile prin gospodărie, iar seara îmi făceam temele pentru a doua zi.

Tata, un pedagog înnăscut

Tata a muncit mai mult cu mine. Mama era ocupată mai mult în lucrul casnic și tata avea grijă de noi, venea la adunările părintești, asista la ore să vadă cum însușesc materia, cum mă comport la școală, care e atitudinea mea, dacă sunt serioasă la învățătură. Mă asista poate o dată sau de două ori pe an. Eu eram în mahala cu dirigintele meu și tata foarte des se întâlnea cu dirigintele, Dumnezeu să-l ierte, Șpahmel Efimovici. El îl informa permanent pe tata despre toate noutățile de la școală.

Vreau să zic că tata a studiat patru ani la români. Mama era pe atunci necărturară. Oamenii mai mult se axau pe bogăție, adică pe pământuri, și mama avea mult pământ. Părinții mamei, bunicii, erau bogați. Tata era mai sărac, în schimb, a făcut carte și știa să citească, să scrie, de aceea și era mai mult implicat în activitatea mea la școală.

Bunicii

Foarte mult m-a îndrumat bunica, Natalia. Și eu sunt Natalia, în cinstea bunicii. Eram vecini cu bunica și seara mă duceam la ea să dormim împreună. Era singură, bunelul deja decedase. Bunica permanent îmi spunea: *Învață, învață și iar învață,* că pentru tine înveți!

Forme de educație

Eu cu sora mea, mult am muncit acasă. Poate soră-mea mai puțin, că era mai mică cu șapte ani decât mine, dar eu am fost încadrată în muncă. Pe lângă faptul că învățam bine la școală, eram pusă la muncă și acasă. Am fost educată prin muncă. De aceea le-am spus copiilor și nepoților mei să învețe, fiindcă e tare greu să trăiești și zilnic să muncești fizic. Îmi amintesc că ziua munceam cu mama la câmp, iar seara veneam și puneam mână pe cărți și învățam până la ora 23:00. Așa erau vremurile pe atunci, în perioada sovietică.

Tradițiile în familie

Printre valorile tradiționale erau, aș spune, sărbătorile de iarnă, Crăciunul, Paștele. Înainte de aceste sărbători, părinții ne cumpărau haine.

Eram două surori la părinți. Înaintea Paștelui ne făceau rochii la fel, chiar dacă diferența era mare de vârstă. Familia noastră era una credincioasă. Seara când ne culcam, bunica mă învăța *Crezul*, mă învăța cum să îmi fac cruce în copilărie, cum să țin degetele corect. Eu încă nu știam, eram mică. Cea mai îndrăgită sărbătoare era Paștele, fiindcă știam că tata o să ne cumpere cadouri de Paște, o să îmi dea bani ca să mă duc la film cu prietenii. Fiindcă în ajunul sărbătorii aveam posibilitatea să merg la casa de cultură, unde vizionam un film.

Pedagogia, vocație din copilărie

Mi-a plăcut foarte mult să fiu pedagog. Când eram acasă copil, duminica chemam toți vecinii din mahala și ne jucam. Ei erau elevii, iar eu – profesoara. Și iată am înțeles că profesia aceasta ar trebui s-o îmbrățișez fiindcă îmi plăcea să fiu învățătoare, pe vremuri așa se zicea.

Lectura și violența

Tata citea cărți, mama – nu, deoarece nu era cărturară. Și tata mereu ne îndruma cum este mai corect să procedăm într-o anumită situație. În general, la noi în familie a fost un pic de violență, fiindcă așa erau vremurile. Pe vremea sovietică nu se ținea cont de democrație. Dar violență am avut, adică nu mi se permitea să mă duc la club; numai la școală aveam dreptul să particip la diferite activități, dar așa, în afara școlii – nu. Și tot timpul eram urmărită, să fiu la timp acasă, să nu întârzii. Cum puțin înserа, trebuia să fiu acasă.

Întâlniri cu personalități

Se organizau diferite întâlniri cu scriitori, poeți, oameni de cultură. Îmi aduc aminte că am avut o astfel de întâlnire cu scriitorul Andrei Lupan, care era de baștină din satul Mihuleni, Șoldănești. Întâlnirea s-a desfășurat la casa de cultură, iar eu am rămas profund impresionată; dumnealui ne-a citit poezii, nu am putut să uit nici până acum acele momente.

Prima învățatoare, profesori

Mi-aduc aminte de prima învățătoare, Lăzărescu Valentina Sergheeva, a decedat demult. Nu am învățat odată o poezie și, când m-a apucat *de-o falcă și m-a tras*. M-am dus acasă cu falca roșie. Când m-a văzut mama, m-a întrebat ce am pățit, dar nu i-am spus că n-am învățat poezia, ci că

m-a lovit un băiat. Vă spun că atunci era violență, acuma – nu, dar în anii sovietici violența se practica și în școală, și acasă.

Îmi amintesc profesorii care m-au învățat în școală. Astăzi au rămas în viață numai doi. Profesoara de matematică, care încă activează la Liceul Teoretic „Ștefan cel Mare" din Șoldănești, Elena Volociuc. Și profesoara de franceză împreună cu soțul, profesor de matematică, Bejan Margareta Efimovna și Bejan Nicolae Terentievici. Îmi aduc aminte de profesoara de limbă rusă. Tot timpul mă uitam la ea ca la o icoană. De ce? Era atât de frumoasă, inteligentă, avea ținută, venea la școală îmbrăcată elegant, semăna că e profesor! Eu tot timpul, dar nu numai eu, ci și colegii mei, o admiram, ne plăcea cum preda lecția, avea ceva ce m-a impresionat.

Am luat ceva bun de la niște profesori care m-au învățat, dar atunci era o perioadă că fiecare muncea așa cum muncea, clasic. Elevii stăteau mai mult în ascultare și toceam, toceam pe de rost alineate întregi la limba rusă, la literatura moldovenească.

Metode pedagogice

Se citea și se povestea manualul; asta este o metodă primitivă de predare-învățare a obiectului. Nu se practicau metodele acestea moderne, poate eram lăsați în umbră la capitolul învățământ. N-am fost și niciodată nu voi fi de acord cu metodele de predare din regimul sovietic. Cum astăzi desfășurăm o oră, de exemplu, de geografie, este mare diferență. Atunci unicul material didactic era harta și aceea era în limba rusă, adică noi eram complet rusificați. Metoda de predare-învățare era clasică, monotonă, pasivă, la care elevul era lăsat uitării la lecție, el putea să adoarmă că vorbea numai profesorul. Așa că nu accept așa metode de predare-învățare. Astăzi se practică mult mai multe activități; copilul este mereu activ, împlinit, se învață a vorbi, a se promova.

Literatura didactică

Manualele toate erau în chirilică, erau vechi, uzate. Materialul nu era complicat, era mai simplu în comparație cu materialul din prezent. Erau cărți mai mult orientate în stil comunist, cu fotografia lui Lenin pe prima pagină. Când am învățat eu, nu era fotografia lui Stalin, dar am înțeles de la alți colegi, din clasele mai mari, că la ei era fotografia lui Stalin, la fiecare manual, pe prima pagină. Dar la noi era fotografia lui Lenin și imnul, cântece pionierești. Învățământul era orientat în politică, era legat cu politica.

Mass-media

Acasă am avut televizor. Prima dată când au apărut televizoarele, eram prin clasa a V-a sau a VI-a. Îmi aduc aminte televizorul „Volhov". Am avut și radio – un aparat simplu, care lucra de la curent electric. Ascultam multă informație, dar permanent ascultam doar știrile la ora 21:00. În afară de aceasta, noi primeam ziare. Eram abonată la revista „Scânteia leninistă" și la ziarul „Tânărul leninist". Dar toată școala, în mod centralizat, eram abonați la ziarul „Tânărul leninist".

Pionieri și comsomoliști

Erau diferite activități unde trebuia să învățăm teoria marxism-leninismului, ne adresau întrebări legate de Lenin, de Karl Marx. Mi-aduc aminte când am intrat în rândurile organizației pionierești, am învățat un șir de întrebări ce țineau de organizația pionierească. Întrebări la care trebuia să le știu răspunsul; dacă nu cunoșteam, nu eram primită în organizație. Mai târziu, am fost primită în Organizația Consomolistă. La fel, am învățat multe întrebări. Știu că era o comisie specială în frunte cu пионервожатая[508], care era cu cravată roșie, ea conducea această activitate.

Comsomoliștii erau cei mai buni elevi, o dată în lună era adunarea de comsomol. Elevul trebuia să învețe foarte bine, să participe la activități în cadrul școlii, să aibă un comportament adecvat, să fie respectuos, acasă să ajute părinții, să fie la nivel ca să poată fi membru al organizației. La adunare se întocmea planul pentru un an de studiu. La fel, trebuia să prezentăm diferite activități împreună cu membrii organizației. Îmi aduc aminte că de ziua lui Vladimir Ilici Lenin, pe stadionul școlii „Ștefan cel Mare" din Șoldănești a fost o mare activitate. S-a făcut un rug foarte mare, muzică, noi dansam. Evident, pentru noi era o distracție. De asemenea, comsomoliștii, ne duceam la bătrâni pe acasă și îi ajutam, le duceam apă, le cumpăram pâine de la magazin, le făceam ordine în ogradă, în curte.

Atitudini vechi, atitudini noi

Fac o comparație între anii în care am fost elevă și acum, în prezent. Consider că anii sovietici au fost ani cu impact negativ nu numai asupra învățământului, dar și asupra mai multor domenii ale economiei naționale, a fost o stagnare a țării. Din motiv că, era o anumită planificare, iar dacă

[508] Instructoare de pioneri (*rus.*).

se planifica trebuia de realizat. Însă nu se punea accent pe calitate, dar pe cantitate. Vreau să zic că noi eram transformați, eram obligați să vorbim mai mult în limba rusă. La toate activitățile care erau și se petreceau în școală se vorbea mai mult în limba rusă, deși majoritari eram moldoveni. Personal, nu sunt de acord și salut ceea ce se face astăzi în țară la noi. S-a trecut brusc la o altă atitudine față de tineret și față de oamenii din republică.

Vestimentația

Am purtat rochii cafenii. Aveam două rochii cafenii, soră-mea la fel, cu guler și manjete albe. Aveam *fartuc*[509] negru, care îl purtam în fiecare zi la ore și aveam fartuc alb care îl îmbrăcam atunci când aveam o oră deschisă sau când aveam o activitate în cadrul școlii. Dar practic, mai mult era rochia cafenie cu șorț alb. Când am fost pionieră, era obligatoriu să port cravată roșie la gât, dacă nu aveam cravată, mă alunga acasă și îmi spunea să o aduc.

Lenin

Era corul școlăresc, unde cântam cântece patriotice, Lenin, Lenin și încă o dată Lenin.

Timpul liber

În afara orelor, citeam, frecventam biblioteca sătească și școlară, am avut două biblioteci. Îmi plăceau cărțile patriotice și le luam să citesc. Timpul liber era duminica, știam că părinții se odihnesc, iar eu mă ocupam cu cititul, priveam un film la TV, mă jucam cu sora.

Activități extracurriculare

Erau la chimie activități extracurriculare, ore facultative la chimie. Îmi aduc aminte că era școală de radiști și profesoara de fizică ne-a învățat cum să lucrăm la *rație*[510], așa cum era pe vremuri, în timpul războiului. Oamenii care plecau în căutarea informației și transmiterea acesteia de peste hotare, transmiteau date informative despre ce se întâmpla acolo, informau țara noastră. Atunci se numea spionaj.

[509] Șorț (*rus.*).
[510] Stație de radio (*n.n.*).

M-am gândit eu, și m-am gândit

Mi-a plăcut să fiu învățătoare, pe atunci așa se spunea. M-am gândit eu, și m-am gândit și totuși am decis să mă duc, profesoară de geografie. Am plecat la Tiraspol, unica instituție pe atunci la care se învăța geografia, Institutul de Stat în numele lui Taras Grigorievici Șevecenko. Am vrut și eu să devin om, să am studii superioare, să am și o viață mai decentă și un salariu mai bun.

Admiterea

La geografie era concursul mare, dar am avut noroc și am intrat, am trecut concursul. Trebuia să susții examenele bine. Îmi amintesc că am susținut patru examene – matematica, geografia, biologia și istoria. Trebuia să am la toate măcar nota „4" sau „5", dacă primeam „3", nu treceam concursul. Am muncit mult asupra mea și am reușit, iar astăzi îmi pare bine că sunt așa cum sunt. Am luat programa de la institut la toate cele patru obiecte la care trebuia să susțin examene și conform programei, am început să învăț. Învățam din manuale din care am învățat și în școală, de la biblioteca școlară și sătească.

Impresii după primele ore

În primul rând, îmi păreau colegii mei retrași, poate din motiv că nu ne cunoșteam. Și mi-aduc aminte, prima lecție pe care am făcut-o era geologia. Când a venit profesorul de geologie, ne-a amenințat de la prima ora. A zis așa: *Auziți măi, voi dacă nu o să învățați, nu mai* ***mântuiți***[511] *facultatea!* Adică era ca un fel de avertizare, ca un fel de terorizare a studenților.

Atmosfera generală la facultate

Vreau să zic că la facultate am avut o grupă unde am fost 24 de studenți, colegi buni. Mulți dintre ei azi nu mai sunt în viață, sau sunt bolnavi la pat; anii au trecut. Dar am fost un colectiv unit.

Cerințele față de studenți

Cerințele erau aspre, profesorii erau foarte serioși. Foarte mult conspectam, pentru că nu erau materiale didactice. Era totul în limba rusă, dar noi în limba rusă nu înțelegeam nimic. Ca să citești în limba rusă și să înveți pentru noi era foarte dificil. Și scriam de aveam *mozol*[512] la degete.

[511] Aici: terminați (*rus.*).
[512] Bătătură (*rus.*).

Scriam, scriam, scriam, apoi când mă întorceam să citesc nu înțelegeam ce am scris. Mi-a fost foarte greu. Toate materialele didactice erau în limba rusă, toate hărțile, atlasele, tot ce era în cabinetele de geografie, de biologie, geologie, pedologie, toate erau în limba rusă. Vreau să zic că eram rusificați totalmente.

Trișări la examene

Copiau care și cum puteau. Făceau hârtiuțe micuțe sau pe mână scriau, dar cât poți să scrii, trebuia să înveți.

Profesoara deosebită

Îmi aduc aminte de profesoara în etate Șiglova Tatiana, venită din România. Vorbea pur românește. Șotul ei tot era profesor, de matematică. Ea atât de frumos vorbea. O femeie de statură mijlocie, căruntă, îmbrăcată simplu. Avea un vocabular atât de frumos că noi o ascultam cu nesaț. Avea o manieră și o atitudine atât de blândă. Îmi aduc aminte când am dat examenele de stat la geografia fizică generală, ea a fost în comisie. Și ca orice absolvent am avut emoții. Dar ea s-a apropiat de mine și îmi spune: *Natalia, tu doar știi, tu ai învățat, adu-ți aminte*. Mie mi-a căzut subiectul referitor la clima mondială. Mi-a spus: *Tu doar știi întrebarea asta*, m-a încurajat ea. Inițial, m-am pierdut cu firea și, când am luat biletul, am crezut că nu știu nimic; posibil, din cauza emoțiilor mari care le-am avut. Mi-a dat timp de pregătire vreo 15 minute. Apoi mi-a spus: *Natalia, tu nu treci să răspunzi acuma? Treci acuma*. Dar clima mondială este unul dintre cele mai grele subiecte de la geografie. Aici sunt și zonele climatice, și vânturile permanente, și vânturile periodice, determinarea amplitudinii, determinarea temperaturii anului în curs de o zi, în curs de o lună, curs anual, factori climatogeni. După ce am terminat de vorbit, ea îmi zice: *Vezi că știi, dar tu te-ai emoționat, așa-i?* Am stimat-o pe această profesoară mult.

Metode de predare

Conspect, conspect și încă o dată conspect, și atât! De acuma aveam aplicații practice unde aveam hărți de contur, atlase.

Limba rusă

Am învățat în limba moldovenească, dar era și grupă care studia geografia în limba rusă. Însă ne-a fost foarte dificil, că manualele erau toate

în limba rusă. Pentru noi era complicat, totul era în limba rusă, trebuia să traducem termenii, diferite forme de relief, noțiuni climatice. La fel am avut „colocvii"; dacă dădeai colocviu erai admis la examen, până nu dădeai colocviu, nici la examen nu erai admis.

Relațiile dintre profesori și studenți

Erau la distanță, așa ne țineau profesorii. Ei aveau o manieră autoritară, se considerau că sunt cineva, mai presus. Așa era pe vremea mea.

Surse bibliografice

Foloseam unele manuale din biblioteca universității, dar foarte puțin, pentru că literatură în limba moldovenească nu era.

Cantina

La cantină mâncarea era ieftină. Adică cu 50 de copeici mâncam la amiază. Cumpăram felul întâi și felul doi și un pahar cu compot. Banii sovietici erau mai de valoare.

La cămin

Erau bune condițiile. Eram trei fete în cameră, dar erau camere și de două persoane. Era pe etaj plită de gaz și plită electrică, unde ne duceam și preparam mâncare caldă, dar mai mult mâncam la ospătăria institutului. În cameră eram cu fete și din alte grupe, chiar din alți ani. Mari prietenii cu colegele de cameră nu am legat, dar ne ajutam reciproc, ne explicam una la cealaltă, câteodată, luam conspectul de la colega din anul III.

Bursa

Erau burse, până la 20 de ruble. Dar 20 de ruble erau bani pe vremea sovietică. Pe atunci 20 de ruble era suficient ca să poți să trăiești o lună. Mă ajutau și părinții, desigur, primeam și pachete de acasă cu produse alimentare, mâncare. A fost când am avut bursă, au fost timpuri când nu am avut bursă. Pentru a avea bursă, studenții trebuiau să nu aibă cozi și să fie activi în cadrul instituției. Să participe la diferite activități, și atunci studentul primea bursă.

Fără venit suplimentar

Nu, nu, n-am avut. Nici nu am vrut, dar cred că nici nu avea să reușesc.

Auditoriile

Pe pereți era afișat tot ce ține de Uniunea Sovietică, 15 republici surori, harta Uniunii Sovietice, harta Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. O mulțime de materiale didactice: profil de sol, profil de roci, diferite scheme, desene, fotomontaje. Aceste fotomontaje se făceau când grupele plecau în excursie. Au fost în Carpați, în Caucaz chiar și în Pamir a ajuns o grupă; pe atunci daca era o țară, așa se socotea, era acces liber. La fiecare etaj era afișat porterul lui Lenin, Karl Marx și alții. Dar toate inscripțiile pe pereți erau în limba rusă.

Recuperam duminicile

Noi am fost la lucru în Grătiești, în satul Maiac, la culesul roșiilor, la colectarea cartofului, la poamă, ne încadrau în muncă. Ne scoteau din timpul orelor și apoi recuperam duminicile. Cred că a avut o influență mare asupra studiilor, fiindcă ceea ce noi pierdeam, treceam, dar așa, fugitiv. Nu mai prelucram materia amănunțit.

Ideologizare

În foarte mare măsură. Din motiv că Lenin era unde te întorceai; Lenin, Lenin și încă odată Lenin! La fel și Brejnev. Profesorii ne insuflau că liderii sovietici sunt idolii noștri, că ei sunt pentru bunăstarea vieții. Dar în realitate nu era așa. În realitate, noi eram o țară care am fost într-o stare de stopare a economiei, a învățământului, a dezvoltării naționale. Permanent aveam diferite întruniri, diferite ședințe, unde discutam despre cei mai mari lideri din sistemul comunist, învățam biografiile lor, a lui Brejnev, a lui Andropov. Trebuia să știm cine sunt, când s-au născut, ce activități au făcut, ce instituții au absolvit. În mod special, trebuia să-i cunoaștem pe cei care erau la conducerea URSS. Se realiza ziua de naștere a lui Lenin, diferite evenimente legate de fondarea Uniunii Sovietice. Încă de când s-a fondat URSS, cele 15 republicii, însemnau această zi cu cântece și poezii patriotice.

Discipline dificil de asimilat

Cea mai dificilă a fost geologia, un obiect pentru noi foarte greu din cauză că trebuia să vorbim despre cum s-a format pământul. Era o terminologie pentru mine foarte grea. Profesorul era destul de sever, aveam frică de el. Au fost situații când nu am susținut teza la dumnealui din motiv că avea cerințe foarte mari față de studenți.

Disciplina preferată

Era geografia fizică generală pentru mine. Ne-a învățat Mihail Coșcodan, un profesor foarte tânăr. Era și conducătorul grupei noastre. Era mai loial; posibil, din motiv că era și coordonatorul grupei. Noi îl iubeam, îl respectam cu toții.

Brejnev sau Lenin - împărații împăraților

Noi am fost totalmente închiși, nici nu ne dădeau voie să vorbim despre România, cu care eram în realitate o țară. Nu știam de nimic. Aveam unele închipuiri că peste hotarele țării lumea trăiește mai bine, că acolo e democrație. Conducerea, profesorii ne insuflau că aici, la noi, e bine, că aici e dreptatea. Dar, după cum vedem astăzi, noi eram mințiți totalmente. Nu am avut acces la informații să vedem ce e în afară. Decât țara noastră, Uniunea Sovietică, nimic nu am știut. Se spunea că Uniunea Sovietică este acea țară formată din cele 15 republici surori, consideram că cel mai bine trăim, dar de fapt am trăit cel mai greu. A fost o țară permanent manipulată, dirijată, o dictatură totală, față de astăzi. Astăzi am dreptul să vorbesc ceea ce gândesc. Atunci nu se permitea să vorbești despre cineva, despre Brejnev sau Lenin, erau împărații împăraților.

Manifestări

Se organizau sărbători. Pe data de 22 aprilie era ziua când s-a născut Vladimir Ilici Lenin și în fiecare an se marca cu mare fast. În ianuarie însă, când acesta a decedat, era mare tragedie. Peste tot se scanda: „A decedat regele nostru, cel care a făcut să fim azi o țară bună, prosperă". Se făceau manifestații, se aduceau cele 15 drapele ale republicilor, se cântau cântece patriotice. Toți studenții trebuiau să participe, la fiecare grupă ne dădea însărcinare ce trebuie să facem. De exemplu, grupa noastră trebuia să interpreteze un cântec patriotic sau să facem un montaj recital de poezii despre Lenin.

Nu aveam dreptul să vorbesc

Mi-aduc aminte când nu aveam dreptul să vorbesc. În organizația de comsomol din instituție se făceau ședințe, noi vorbeam în limba rusă, totul vorbeam în limba rusă. Câteodată eu nu puteam vorbi, că nu știam limba. Dacă vorbeam ceva greșit, râdeau de mine, râdeau rușii, nu mol-

dovenii. Adică noi, ca națiune la noi în țară, fiind băștinași, venea rusul și râdea de mine că nu vorbesc corect limba rusă. Asta pentru noi era o înjosire mare. Asupra studiilor nu a avut efecte negative, dar a avut efecte negative asupra personalității noastre. Ne simțeam înjosiți în fața publicului. Cu studenții ruși nu contactam, ei se socoteau mai presus decât noi, erau mai tolerați de către profesori. Noi eram mai înjosiți, asta se observa și era o durere mare pentru noi. Organizația comsomolistă avea peste 200 de membri. Secretarul organizației comsomoliste era rusofon. La adunările organizației se vorbea în limba rusă și noi, moldovenii, eram lăsați în umbră.

Amplasarea instituției de învățământ superior

Era în centrul orașului Tiraspol, chiar lângă Teatrul de Operă și Balet. Instituția este foarte veche, una dintre cele mai vechi. Tiraspol a fost capitala Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești. Clădirea instituției era cu două nivele, o clădire veche, care este și până în prezent, înconjurată de alte clădiri. Avea ornamentări vechi, frumoasă. Mie mi-a plăcut în interior. Erau holuri mari, cabinetele la fel mari, ornamentate în stil asiatic.

„URA!"

Mai mult sărbătoream ziua de 1 Mai, care se numea «день солидарности трудящихся»[513]. Eu țin minte deviza «Мир, труд, май»[514]. Sărbătoream și 9 Mai, dar 1 Mai în mod special. Se interpreta că noi suntem o țară muncitoare, cu mai multe naționalități. Se făceau mitinguri, parad,ă cum se spunea atunci. La paradă trebuia, vrei nu vrei, să ții un drapel în mână și să strigi „URA!". Am participat la diferite evenimente, dar numai la partea cea politică, la cea distractivă nu, nu rămâneam. Se făceau după aceea dansuri pentru studenți.

Sărbători religioase

De sărbătorile religioase eram mai mult acasă. Nu cunosc cum se sărbătorea, că noi toți eram ieșiți din instituție. Din câte știu, nu se făcea nicio sărbătoare religioasă, era interzis. Pe vremea comunistă, sărbătorile religioase erau lăsate în umbră.

[513] „Ziua solidarității muncitorilor" (*rus.*).
[514] „Pace, muncă, mai" (*rus.*).

Nuntă studențească

Am participat la o colegă de a mea, au făcut nunta în ospătăria instituției. Ei erau doi studenți orfani, erau ambii în anul IV și nunta a fost simplă de tot. Noi cu colegii am pus mână de la mână și le-am luat cadouri. Am cumpărat, țin minte, un pat de fier, o masă și două scaune, ca să aibă unde dormi și pe ce mânca. Mai târziu, instituția le-a dat o cameră separată în cămin.

Amintire frumoasă

Cea mai plăcută amintire e când am primit diploma de absolventă a Institutului Pedagogic din Tiraspol „T.Gr. Șevcenko". Am sărbătorit la restaurant cu colegii și câțiva profesori. Am fost doar vreo 14 studenți, important că a fost muzică.

După absolvirea facultății

După ce am terminat facultatea, mi-au dat câteva ore la Liceul actual „Ștefan cel Mare" din Șoldănești. Aveam acolo ore, doar ca să-mi meargă stagiul pedagogic. Concomitent, am lucrat la Comitetul Raional de Partid. După aia am trecut să predau la Liceul Teoretic „Alexei Mateevici" din Șoldănești, unde am activat timp de nouă ani.

Toate cunoștințele pe care le-am însușit la facultate le-am aplicat în practica mea pedagogică. Vreau să spun că noi am primit foarte bune cunoștințe la Institutul de Stat „T.Gr. Șevecenko". Profesorii au fost foarte buni. Am avut bază bună și am avut rezultate frumoase la toate instituțiile la care am activat. Totdeauna am avut copii care luau locul I, II la olimpiadele raionale, am avut și elev care a luat locul I la etapa republicană la geografie.

Învățăceii din trecut și cei din prezent

În trecut, copiii erau alții, erau mai modești, mai chinuiți, munceau mult mai mult, mai mult citeau. Acuma copiii sunt altfel. Înțeleg că democrația, asta e bine, dar democrația e un băț cu două capete. Acuma la copii li s-a dat libertate. Copilul își știe drepturile, dar nu și obligațiile. Nu vor să citească, mai mulți folosesc rețelele de socializare și mai puțini citesc. Nu sunt mulțumită de elevii din prezent pentru că nu vor să muncească, dar vor note mari. Actualilor studenți le-aș spune să muncească, să se autoinstruiască. Să citească literatură suplimentară. Permanent să fie în căutare, permanent să se intereseze de ceea ce face și cum face, pentru că asta e în folosul lui.

Dacă m-ași întoarce în anii studenției

Dacă aș fi astăzi studentă, aș spune liber și decanului, prodecanului, conducătorului de grupă că ajunge atâta dictatură. Aș ști ce să vorbesc, aș vorbi în folosul nostru, a studentului. Deoarece am fost tare, tare manipulați și, într-un fel, terorizați.

Legătura cu colegii

Am numai o colegă cu care mai vorbesc și astăzi, dar este foarte bolnavă. Cu ceilalți colegi am pierdut legătura, au trecut mulți ani [...]. După ce am terminat facultatea, ne-am mai întâlnit la diferite cursuri de perfecționare, dar acum cursurile deja se fac online, am pierdut cu totul legătura. Îmi amintesc, când eram studenți, am mers într-o excursie, nu departe de Tiraspol. Am avut practică la pedologie, luam probele de sol din acea regiune. Am stat vreo trei zile, am locuit în corturi, am luat mâncare, am făcut frigărui, ciorbă la rug. Mi-a lăsat o impresie plăcută, pe care nici până astăzi nu am uitat-o.

ANEXE[515]

Anexa 1. Natalia Tomșa la vârsta de 31 de ani, studentă în anul V la Tiraspol

[515] Surse iconografice: arhiva privată Natalia Tomșa.

Anexa 2. Natalia Tomșa, împreună cu colega de facultate Anghel Eugenia, care activează în calitate de profesor de geografie în raioanele din stânga Nistrului

Anexa 3. Alături de colegi și profesori în fața Institutului de Stat „T.Gr. Șevcenko” din Tiraspol, la absolvirea studiilor superioare, 1986

ДИПЛОМЭ

ПВ № 611373

Диплома де фаць сесте датэ Лисник Наталья Михайловна

дрепт адеверинць, кэ ea ай анул 1981 а интрат ла Институтул Педагожик де Стат „Т. Г. Шевченко" дин Тираспол декоратку ординул „Инсигна де Онофре" ши ай анул 1986 а терминат курсул деплин ал институтулуй нумит ла спечиалитатя географие

Прин хотэрыря Комисией де екзаминаре де стат де ла „22" юлие анул 1986 Лисник Н. М. и се атрибуе калификация де ун титлул де инвэцэтор де географие

Председатель Государственной экзаменационной комиссии

Ректор

Секретар

Л. П.

Орашул Тираспол „28" юлие анул 1986

Нумэрул де инрегистраре 80г

Молдавский яз.

ДИПЛОМ

ПВ № 611373

Настоящий диплом выдан Лисник Наталье Михайловне

в том, что она в 1981 году поступила в Тираспольский ордена Знак Почета государственный педагогический институт им. Т. Г. Шевченко и в 1986 году окончила полный курс казахского института по специальности география

Решением Государственной экзаменационной комиссии от „22" июля 1986 г. Лисник Н. М. присвоена квалификация и звание учителя географии

Председатель Государственной экзаменационной комиссии

Ректор

Секретарь

М. П.

Город Тирасполь 28 июля 1986 г.

Регистрационный № 80г

Московская типография Гознака. 1986.

Anexa 4. Diploma de studii, eliberată în 1986

II. VIAŢA STUDENŢEASCĂ ÎN MONOGRAMELE MEMORIILOR

ORIGINEA ȘI ITINERARELE UNEI PROMOȚII DE MEDICI

Dr. conf. univ., **Liliana ROTARU**

Iulian Grossu. *Originea și itinerarele unei promoții*, Chișinău, BIORITM, 2002, 688 p. ISBN 5-7790-0086-1.

Absolvent și conferențiar al Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu", Iulian Grossu, publică în anul 2002 volumul *Originea și itinerarele unei promoții,* în care își propune, așa cum afirmă în prezentarea cărții, să închege „o imagine sintetică, vie și convingătoare" a unei promoții a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău la o jumătate de veac de la absolvire. Este vorba despre absolvenții anului 1952 aI singurei facultăți la acel moment a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău – „personalități distinse nu numai prin creația lor științifică, dar și prin virtuți omenești deosebite, cât și prin opera practică inestimabilă"[1], așa cum susține întemeiat autorul lucrării pe care ne propunem să o analizăm în continuare. Înainte de a purcede la „disecția" lucrării semnate de Iulian Grossu, ne permitem să lăsăm aici o scurtă elongație istorico-statistică a promoției evocate de conferențiarul nostru. Trebuie să menționăm, de la bun început, că durata studiilor la Institutul de Medicină din Chișinău[2] era de cinci ani, astfel că vom încerca să completăm „istoria" acestei promoții (1947/1952), prezentată de Iulian Grossu în lucrarea sa cu informații documentate în Arhiva Națională a Republicii Moldova și Arhiva Organizațiilor Social-Politice ale Republicii Moldova.

[1] Iulian Grossu. *Originea și itinerariile unei promoții,* Chișinău, BIORITM, 2002.

[2] Numele pe care l-a purtat Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu" în perioada 1945–1991.

În ultima parte a lucrării, Iulian Grossu prezintă, este adevărat că fără vreo referință la sursă, statistici cu privire la absolvenții anului 1952. Astfel, autorul indică un număr total de 246 absolvenți în 1952 la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, cu o structură de gen de 113 bărbați și 133 de femei, cu una etnică de 72 de evrei, 69 de ruși, 61 de ucraineni, 40 de moldoveni, 2 polonezi, un bielorus și un bulgar[3] și cu o structura socială de 143 de studenți care provin din familii de funcționari, 60 din familii de țărani și 42 din cele muncitorești, dar mai multe alte informații – unele dintre ele contestabile în fața documentelui de arhivă.

Vom încerca, în cele ce urmează, să prezentăm cronologic o evoluție statistică a studenților promoției ' 52, în acest fel să stabilim ce „a cules" Institutul de Stat de Medicină din Chișinău în anul absolvirii lor. Astfel, conform unei note informative expediate de directorul Ipate Sorocean la adresa CC al PC(b) al Moldovei în anul 1947, la anul anul I al Facultății de Medicină au fost admiși 238 de studenți, inclusiv 126 de bărbați și 112 femei. Documentul indică și structura etnică a contingentului respectiv și ne arată, că la data de 3 septembrie 1947, la anul I erau înmatriculați 71 (29,8%) de ruși, 70 (29,4%) de moldoveni, 55 (23,1%) de evrei, 39 (16,4%) de ucraineni și 3 (1,3%) reprezentanți ai altor etnii[4]. Este interesantă această informație prezentată de directorul Sorocean, or o listă a „studenților moldoveni" din dosarul decanatului facultății înșiruie pentru același început de an 1947/1948 și pentru același an de studii – numele a doar 56 de „reprezentanți ai naționalității autohtone (*Anexa 1*)[5]. Considerăm că numărul de moldoveni admiși la medicină în anul 1947, prezentat în primul document, este unul în dimensiuni mărite față de realitate, or politica discriminării pozitive a moldovenilor, promovată insistent de regimul sovietic, determina instituțiile de învățământ superior să cosmetizeze situația reală a admiterii pentru a nu fi acuzate de inactivitate, de „neglijare" a elementului autohton în năzuințele propagandistice ale regimului de a demonstra „grija deosebită" față de locuitorii provinciei anexate. Majoritatea celor admiși la Institutul de Medicină au venit la Chișinău din afara republicii, și doar 109 (45,7%) studenți erau autohtoni, majoritatea evrei. Cealaltă parte a contingentului admis în 1947 erau veniți din Ucraina (33,2%), din RSFSR (20,2%) și ceilalți din RSS Bielorusă, RSS Uzbecă, RSS

[3] Iulian Grossu. *op. cit.*, pp. 667-668.
[4] AOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 525, f. 69.
[5] ANRM, F. 3059, inv. 1, d. 28, f. 61.

Azerbaidjan, RSS Kazahstan, RASS Tatarstan și chiar trei studenți din România, după cum menționează Iulian Grossu[6]. În scurtele amintiri, prezentate într-unul din capitolele cărții lui Iulian Grossu, majoritatea celor veniți din afara RSS Moldovenești au recunoscut că au ajuns la Chișinău întâmplător, lucru firesc, or despre existența unui institut de medicină în capitala RSS Moldovenești nu se prea cunoștea, Institutul fiind unul foarte tânăr. De exemplu, Evgheni Alhimovici, originar din or. Tomsk, regiunea Novosibirsk, își amintește că și-a dorit să fie student la Institutul Flotei Maritime din Odesa, dar nu a fost admis, fiind înmatriculat la Institutul de Inginerie Civilă din Odesa. Dar după prima sesiune a abandonat, mutându-se la Chișinău, unde fost convins de fratele său să admită la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău[7]. O parte a studenților din acest an au ajuns la Chișinău împreună cu părinții lor, delegați în RSS Moldovenească „să construiască aici socialismul", așa cum a fost cazul Lidiei Bondarenko, originară din regiunea Kiev[8], Elenei Jarkova, originară din regiunea Moscova[9], a lui Felix Zusmanovici, născut în regiunea Odesa[10], a Innei Kațap, originară din or. Minsk[11], a Elenei Kondîreva din Arhanghelsk, a Fainei Tiureva din regiunea Vladimir[12] și a multor altora. O altă parte a contingentului de studenți admiși în 1947 au constituit-o soldații demobilizați din Armata Roșie și „orientați" de autorități să vină în RSS Moldovenească pentru a admite la instituții de învățământ superior de aici. Este cazul lui Petr Kovdii, originar din regiunea Kiev, a lui Antoli Kondîrev din or. Tomsk, regiunea Novosibirsk, a lui Valentin Kornilin din regiunea Penza, a Verei Kostromenko, originară din raionul Stalinsk (Novokuznețk), a lui Mihail Saușkin din regiunea Stalingrad (Volgograd), a Muzei Ternovskaia din regiunea Stavropol[13] și a altora, biografiile și memoriile cărora au fost înregistrate și editate de Iulian Grossu. Contingentul admis în anul 1947 era nu doar unul multietnic și constituit din studenți adunați din diferite colțuri ale Uniunii Sovietice. Studenții aveau și experiență de viață diferită; dacă unii venise la facultate după absolvirea școlii medii și erau foarte tineri, de 17-20 de ani (ponderea lor era de 57%), alții au fost în evacuare,

[6] Iulian Grossu. *op. cit.*, p. 667.
[7] *Ibidem*, p. 84.
[8] *Ibidem*, p. 89.
[9] *Ibidem*, pp. 96-97.
[10] *Ibidem,* p. 257.
[11] *Ibidem,* p. 270.
[12] *Ibidem,* p. 379.
[13] Iulian Grossu, *op. cit.,* p. 363.

unde au muncit în diferite posturi și funcții, iar o bună parte aveau experiența directă a războiului, fiind mobilizați și luptând pe fronturile războiului mondial. Trecând peste această diversitate pronunțată a studenților admiși în 1947, instituția a reușit să mențină contingentul pe parcursul celor cinci ani de studii, abandonul academic fiind unul neînsemnat.

Pentru anul de studii 1948/1949, autoritățile institutului indică, în nenumăratele rapoarte prezentate autorităților statului și ale celor de partide, că la anul II al Facultății de Medicină Generală erau înmatriculați 240 de studenți, cu doi mai mulți decât au fost admiși la anul I. Diferența este nesemnificativă, dar neargumentată de raportori, deși dinamica contingentului este o situație firească în învățământul superior: studenții puteau repeta anul, unii se transferau la Institutul de Medicină din alte instituții de învățământ superior din RSS Moldovenească sau din alte instituții din Uniunea Sovietică, și invers, alții se restabileau la studii etc. Interesant este faptul că balanța numerică de gen se schimbă considerabil în favoarea persoanelor de gen feminin, documentele indicând pentru acest contingent de la anul II un raport de 112 bărbați și, respectiv, 128 femei[14] (contra celor indicate de Iulian Grossu) – o situație care rămâne inexplicabilă, dacă cifrele prezentate în statistici erau cele reale.

În anul III (anul de studii 1949/1950), aceeași promoție număra la 15 septembrie 1949 – 247 de studenți, cu 7 mai mulți decât în anul II, inclusiv 116 bărbați și 131 de femei, iar creșterea era explicată de autoritățile institutului prin restabilirea la studii a doi studenți[15]. Documentul menționează doar acești doi studenți restabiliți la studii, iar de unde au ajuns la facultate ceilalți cinci studenți, peste numărul indicat pentru anul II, autoritățile nu spun nimic, astfel aritmetica nu îndreptățește creșterea numărului total de studenți care urmează medicina la anul III. Mai mult decât atât, alt document – un raport statistic depre numărul de studenți la Institutul de Medicină din Chișinău, indică cifra de 249 de studenți la anul III în anul academic 1949/1950, inclusiv 74 (29,7%) de studenți ruși, 52 (20,8%) de ucraineni, 42 (16,8%) de moldoveni, 76 (30,5%) de evrei și 5 (2%) reprezentanți ai altor etnii[16]. Este demnă de atenție această neconcordanță de cifre despre același obiect (deși diferențele nu sunt cu totul semnificative), dar și mai ciudată pare tendința de mărire a numărului de studenți la acest

[14] ANRM, F. 3021, inv. 5, d. 340, f. 77.
[15] *Ibidem,* F. 3059, inv. 2, d. 30, f. 31.
[16] *Ibidem,* f. 31.

an de studii și totodată de reducere semnificativă a numărului reprezentanților „naționalității autohtone"; pentru ultmii se lupta greu în perioada postbelică: atât pentru înmatricularea lor, dar mai ales pentru menținerea lor la studii. Mai ales că, raportând despre abandonul academic, raportorii de la institut informează autoritățile de partid că pe parcursul anului de învățământ 1949/1950 au fost exmatriculați 8 studenți de la anul III – o parte pentru absențe nemotivate, alții au invocat probleme de familie și cei mai mulți s-au transferat la alte instituții de învățământ din RSS Moldovenească și din alte republcii ale URSS[17], dar nu arată vreo înmatriculare, transferare sau restabilire la studii în acest an a unor studenți. Astfel, avem o nepotrivire aritmetică inexplicabilă în aceste informații, or raportorii arată un număr mai mare de studenți exmatriculați, decât restabiliți la studii în anul III (anul de învățământ 1949/1950) și, cu toate acestea – o creștere a numărului total de studenți la anul III.

Pentru următorul an de studii, statisticile oficiale arată un număr de 247 de studenți la anul IV, dar indică, că pe parcursul anului 1950/1951, au fost exmatriculați 7 studenți, inclusiv 5 au fost transferați în alte instituții de învățământ din RSS Moldovenească, iar 2 persoane au plecat împreună cu familia lor în alte orașe din URSS. Astfel, la sfârșitul anului de învățământ 1950/1951, au fost promovați în anul V, după sesiunea de vară, 240 de studenți[18]. De abia în acest document raportorul menționează drept cauză a transferului celor 5 studenți în alte instituții de învățământ superior – pregătirea insuficientă prin școala generală la limba rusă, fără să sublinieze că acești transfugi sunt, de fapt, studenți moldoveni. Astfel, considerăm că numărul moldovenilor s-a subțiat pe parcursul anilor de studii la medicină din cauza proastei cunoașteri a limbii ruse, fapt ce le-a determinat și notele mici la examenele din sesiune. Deoarece bursa se stabilea în funcție de reușita academică, acești studenți, rămânând fără de vreun venit, nu-și mai puteau asigura existența și se transferau la instituții de învățământ pedagogic, pentru că în instituțiile de învățământ superior pedagogic primeau bursă toți studenții, indiferent de succesele la sesiune. Faptul este conformat și de Gheorghe Popușoi, absolvent al anului ‹52, care susține că, după ce a depus dosarul pentru a fi admis la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău a aflat că trebuie să susțină examenele de admitere în limba rusă și așa cum nu cunoștea această limbă, și ar fi putut

[17] *Ibidem,* F. 3021, inv. 5, d. 623, f. 26.
[18] *Ibidem,* F. 3059, inv. 2, d. 37, f. 7.

rămâne fără bursă, a mers să le susțină la Facultatea de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic din Chișinău[19].

Pe deasupra, studenții din RSS Moldovenească, spre deosebire de studenții din alte republici unionale, achitau și taxe de studii[20] și doar unii dintre studenți[21] beneficiau de eliberare de această taxă[22]. Deși în documentele emanate de autoritățile institutului este indicat faptul că în anul 1948/1949 doar 65 de studenți de la anul II erau eliberați de taxa de studii[23], în anul 1951/1952 – 92 dintre studenții din anul V nu-și plăteau studiile[24], niciun absolvent ,52 nu indică în memoriile lor despre faptul că se achita această taxă, deși doar studenții moldoveni și găgăuzi au fost eliberați în anul 1949 de plata pentru studii.

Judecând după numărul de bursieri ai promoției în discuție, aceștia învățau bine și foarte bine, or cea mai mare parte a lor au primit bursă pe parcursul celor cinci ani de studii. Astfel, din cei 240 de studenți de la anul III admiși la sesiunea de iarnă 1949/1950, 233 au susținut toate examenele, inclusiv 42 – „foarte bine", 57 – „foarte bine" și „bine" și doar 6 studenți au luat calificativul „nesatisfăcător" la câte o disciplină academică[25].

Pe lângă bursă, studenții nerezidenți în capitală erau asigurați și cu locuri de cazare în căminele institutului, iar celor care închiriau camere în sectorul privat al Chișinăului instituția le achita plata pentru chirie. Deși se pare că numărul de studenți care locuiau în cămin era mic rapor-

[19] Iulian Grossu, *op. cit.*, p. 78.

[20] ANRM, F. 2991, inv.1, d. 52, f. 167.

[21] Erau eliberați de taxa de studii în învățământul superior participanții la războiul mondial și orfanii.

[22] Studenții din RSS Moldovenească au fost eliberați de achitarea taxei de studii de la 1 septembrie 1949 (ANRM, F. 2991, inv.1, d. 52, f. 167).

[23] ANRM, F. 3021, inv. 5, d. 340, f. 77.

[24] Începând cu 1 septembrie 1940, elevii din clasele a VIII-a – X-a și studenții școlilor superioare din Uniunea Sovietică trebuiau să achite o taxă anuală de studii, cuantumul căreia era fixat prin hotărârea guvernului sovietic. Astfel, elevii școlilor medii din capitalele republicilor unionale urmau să achite o taxă anuală de 200 de ruble, iar cei care își făceau studiile medii în școli din alte orașe și cele din localitățile rurale – de 150 de ruble. Taxele pentru studiile superioare erau și diferite, în funcție de orașul-reședință al instituției de învățământ superior: studenții din orașele-capitale urmau să achite o taxă anuală de școlarizare de 400 de ruble, iar taxa pentru studenții din școlile superioare din alte orașe era de 300 ruble pe an. De asemenea, guvernul sovietic a stabilit taxe mai mari – de 500 de ruble pentru studenții școlilor superioare cu profil artistic, muzical sau teatral (Постановление Совнаркома СССР «Об установлении платности обучения в старших классах средних школ и в высших учебных заведениях СССР и об изменении порядка назначения стипендий». Disponibil la: http://istmat.info/node/18266 (accesat: 12.05.2017).

[25] ANRM, F. 3021, inv. 5, d. 876, f. 6.

tat la numărul total de studenți (de exemplu, 109 de studenți de la anul II (1948/1949) locuiau în cămin și pentru 28 de studenți institutul le achita plata pentru chirie[26], iar la anul III (1949/1951) – 117 de studenți locuiau în cămine și pentru 22 de studenți institutul achita chiria[27] etc.), situația este explicabilă prin faptul că mai bine de jumătate dintre studenții promoției 1947/1952 erau citadini, aceștia locuind împreună cu familiile lor în oraș.

Dinamica numărului total de studenți din promoția 1947/1952 nu a fost spectaculoasă în cei cinci ani de studii. La anul V au fost promovați, după unele date, 240 de studenți[28], după altele – 244 de studenți (inclusiv 117 bărbați)[29] și 245 de studenți[30] – diferența rămânând fără explicație. Deși documentele de arhivă prezintă cifre diferite cu privire la contingentul de studenți ai acestei promoții pe parcursul anilor de studii, numărul de absolvenți din surse și în lucrarea lui Iulian Grossu corespunde, deși nici documentul și nici în lucrarea analizată nu găsim vreun argument pentru diferența de 6 studenți.

Anii de studenție ai acelor peste 240 de studenți este reflectat într-un mod deosebit de intersant capitolul *Acorduri din freamătul neîntrerupt*[31], care adună în formă scrisă „pagini deosebite" din viața de student, scrise de chiar cei care au fost studenții Institutului de Medicină din Chișinău în perioada 1947-1952. Majoritatea celor înmatriculați la studii în anul 1947 erau foarte tineri, dar reușise să cunoască ororile războiului, penuria postbelică, unii dintre ei foametea organizată în RSS Moldovenească, alții – consecințele care erau încă foarte vii în toamna lui ,47, frigul căminelor studențești și alte greutăți ale perioadei postbelice.

În cele 61 de „medalioane" ale studenților de acum jumătate de secol, aceștia evocă în amintirile lor o multitudine de aspecte ale vieții lor de student în Chișinăul postbelic, dar aproape fiecare spune într-o frază sau mai multe impresiile despre capitala RSS Moldovenești în anii 1947/1952. Chiar în debutul lucrării, Iulian Grossu realizează o frumoasă evocare a „orașului pietrei albe", susținând că „Chișinăul era obsedant și avea ceva fermecător" chiar dacă războiul l-a lăsat „în ruine și cenușă"[32]. Autorul na-

[26] *Ibidem,* d. 340, f. 77.
[27] *Ibidem,* d. 623, f. 26.
[28] *Ibidem,* F. 3059, inv. 2, d. 37, f. 7.
[29] *Ibidem,* inv.1, d. 162, ff. 2-3.
[30] *Ibidem,* inv. 2, d. 53, f. 4.
[31] Iulian Grossu, *op. cit.*, pp. 77-147.
[32] *Ibidem*, pp. 8-9.

rează cu multă delicatețe și dragoste despre străzile orașului flancate de „mormane de cărămidă" și „ruine ale războiului împrejmuite cu gaduri", dar și despre partea de sus a Chișinăului, care a rezistat vicisitudinei, despre intensa activitate de restabilire, despre „voscresnicele" și „subotnicele", la care studenții instituțiilor de învățământ superior își dădeau obolul la eliberarea străzilor de ruine, la înverzirea orașului, la restabilirea rețelei de tramvai, a cinematografelor, a clădirilor distruse, la construcția *Lacului Comsomolist* și la alte lucrări importante de restabilire. Aproape fiecare din cei 61 de autori, creionează câte un miniportret al orașului tinereții lor. Mai bine de jumătate din studenții admiși în anul 1947 la Institutul de Medicină au venit la Chișinău din afara RSS Moldovenești și în acest sens sunt deosebit de prețioase impresiile pe care le-a lăsat orașul acestor nou veniți. Războiul a distrus cea mai mare parte vestică a Uniunii Sovietice, dar Chișinăul le-a părut tuturor studenților străini, zdruncinător de ruinat, dar mai ales „deprimant de trist"[33], sumbru și lipsit de viață în urma „recoltei proaste din anii 1945–1946"[34]. Și studenților originari din Basarabia, orașul li s-a arătat plin de ruine, dar, imediat ce pomenesc despre un Chișinău distrus, aceștia își camuflează amintirile traumante despre acest segment de istorie a orașului evocând aerul citadin, gălăgia și entuziasmul chișinăuienilor, care ieșeau voluntar la „subotnice" și „voscresnice" pentru restaurarea orașului lor, piața centrală care forfotea de lume și altele, fapt care indică aspura speranței în refacere a frumuseții capitalei lor de altădată. Sunt deosbit de prețioase aceste „schițe de portret" ale urbei Chișinăului postbelic, înregistrate de chiar martorii oculari autohtoni, dar și străini, în eventualitatea elaborării istoriei orașului.

Lectura textelor incluse în capitolele în care evocă perioada studenției[35] desprinde încercarea absolvenților promoției ,52 de a căuta expresii potrivite pentru a restitui propria experiență studențească, dar și umană. Multe dintre realitățile postbelice sunt descifrate și estimate de aceștia prin prisma experienței mature a cunoașterii acumulate pe parcursul anilor și a convingerilor determinate de provocările personale și istorice, fapt probat prin încercarea unora de a se justifica, de a „se scuza" prin sintagmele „așa au fost vremurile", „eram tineri" etc. Rămânând subiective, aceste texte nu-și pierd calitatea de izvor istoric, or, supuse cititului paralel cu documentul de ar-

[33] Iulian Grossu. *op. cit.*, pp. 88, 96, 98, 102-103.
[34] *Ibidem*, p. 88.
[35] *Ibidem*, pp.77-138.

hivă, o bună parte dintre acestea, întregesc și dau culoare istoriei perioadei postbelice a Chișinăului, a învățământului superioor și a RSS Moldovenești în general, îl înțeasă cu istorii vii ale oamenilor care au creat epoca.

Marcați de excepționalitatea și tragedia perioadei în care și-au avut studența, atunci când Iulian Grossu i-a determinat să-și răscolească amintirile printr-o retrospectivă în trecut, studenții de acum jumătate de veac au simțit necesitatea de a transmite unicitatea experiențelor vieții lor studențești, care le-au remodelat destinul. Retrospectiv, fiecare dintre ei au adunat crâmpeie ale existenței lor în anii studenției, file umane atinse de toate intemperiile istorice. Studența, într-un oraș românesc grăbit de regimul comunist să devină sovietic, a fost marcată de consecințele războiului, de suferințele cumplite ale foametei organizate și ale deportărilor din anul 1949, de penuria celor mai elementare lucruri care asigură firescul existenței umane, de lipsurile inerente, și mai mult decât atât ale unui proces de constituire a învățământului superior medical în RSS Moldovenească.

Cele mai importante probleme pe care le aveau de soluționat studenții în fiecare an de studii erau cele ale existenței materiale, în primul rând: căminul și bursa – loc și sursă de existență pentru tot anul, atât pentru studenții autohtoni, cât și pentru cei veniți din alte părți ale Uniunii Sovietice. Cei mai mulți studenți nerezidenți erau asigurați cu locuri în căminul Institutului de Medicină, inițial într-o clădire pe str. A. Pușkin (chilii ale călugărilor, după cum susțin unii foști studenți, dar mai degrabă clădiri ale complexului Mitropoliei (pe locul căreia este construită clădirea guvernului) și, mai târziu, pe strada Kiev, deși nu cunoșteau efortul pe care l-au făcut conducătorii institutului pentru a elibera acele clădiri de care au făcut rost prin hotărâri de guvern, dar care rămâneau ocupate de diferite instituții importante ale statului. Căminul Institutului de Medicină era la fel de aglomerat ca cele ale celorlalte instituții de învățământ superior din RSS Moldovenească. Studenții își amintesc că locuiau câte 10-20-27-30-35 într-o cameră, iar fetele dormeau câte două într-un pat[36] din cauza lipsei de paturi. Nu doar paturi nu ajungeau, camerele nu erau utilate cu mobilier necesar. Lipseau mese, scaune, noptiere, cuiere, etajere etc., motiv pentru care mâncarea, lenjeria, cărțile și alte lucruri erau păstrate pe paturi sau depozitate sub saltele și paturi, iar studenții erau nevoiți să învețe stând pe paturile de dormit. Studenții își amintesc că le lipseau condițiile elementare pentru respectarea igienei corporale și a hainelor: lipseau

[36] Iulian Grossu, *op. cit.*, p. 79, 80, 88, 89, 93, 98, 103, 111, 114, 118, 131, 132, 136.

băile și spălătorul comun, studenții făcând baie și spălându-și hainele în camerele de dormit, care, fiind mai tot timpul umede, prindeau mucegai și aerul devenind insuportabil. Iluminatul electric era o altă problemă – deseori aveau loc întreruperi de curent, fie intensitatea luminii era atât de slabă, încât studenții nu puteau să-și facă temele, deși mulți dintre ei lucrau și erau nevoiți să învețe noaptea. Pentru o altă parte a studenților, cei care au luptat în războiul mondial, condițiile de trai în cămin erau suportabile în comparație cu cele pe care le-au trăit în tranșee.

Pe lângă „dobândirea" unui loc în cămin, studenții de la medicină „luptau" și pentru bursă, mai ales studenții din mediile rurale, care nu aveau altă sursă de existență. Studenții lipsiți de bursă, deși studiile la medicină implică un efort de învățare constant și mult mai mare decât la alte facultăți, iar „orele începeau dimineața devreme și se terminau pe la orele 16-17"[37], se angajau la diferite munci (inclusiv la descărcat vagoane la gara feroviară din Chișinău) pentru a-și dobândi sursele de trai, fapt confirmat și de unii reprezentanți ai promoției ,52 (Ivan Grudzițki, Igor Zavat, Victor Katașinski, Anatoli Kondîrev, Mihail Maștalear[38] și alții).

Deoarece studiile la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău se făceau doar în limba rusă, mult mai greu le venea studenților care au absolvit școli românești. Aceștia sau nu cunoșteau deloc limba rusă, sau o cunoșteau superficial, astfel că trebuiau să depună efort dublu pentru învățarea disciplinelor de specialitate. Așa cum recunoaște Gheorghe Popușoi, elev al Gimnaziului Industrial din Soroca (1941-1944), chiar a vrut să „dezerteze" de la Institutul de Medicină înainte de a susține probele de admitere, or examenele se susțineau în limba rusă, pe care el o înțelegea foarte puțin[39]. Mulți dintre studenții autohtoni recunosc în memoriile lor că nu cunoșteau deloc sau foarte puțin limba rusă. Vasile Musteață, elev al Liceului Comercial din Bălți (1941-1944) și absolvent al școlii moldovenești din satul Baraboi[40], își amintește că știa în rusă doar poezia „Uznik" și definiția „Cito takoe predlojenie" și a încheiat un pact cu colegii rusofoni cu care lociua în camera de cămin ca să învețe limba rusă: „Până la ora 20:00 vorbeam numai limba rusă, iar de la 20 în sus, până la stingerea luminii – moldovenește"[41].

[37] *Ibidem*, p. 106.
[38] *Ibidem*, pp. 95, 99, 104, 106-107, 116.
[39] *Ibidem*, p. 78.
[40] *Ibidem*, p. 322.
[41] *Ibidem*, p. 81.

Necunoașterea limbii de studiu și faptul că nu înțelegeau „nimic sau foarte puțin" din ce li se preda[42] i-a făcut pe cei mai mulți să persevereze, dar pentru moment i-a descurajat, mai ales că le determina nereușita academică, care, la rândul ei, îi lipsea de bursă – pentru unii – unica sursă de existență[43]. Încă în anul 1943, guvernul sovietic a emis o hotărâre prin care bursa se acorda doar studenților cu o reușită academică bună. Guvernul moldovenesc a solicitat de mai multe ori autorităților de la Moscova să-i permită să ofere burse de studii tuturor studenților din instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească, și nu doar celor cu rezultate academice bune[44], dar cererea a rămas fără răspuns.

Totuși, statisticile oficiale arată că 237 (99%) din studenții de la anul II (1948/1949) al Institutului de Medicină din Chișinău primeau bursă conform rezultatelor sesiunii de examene[45], la anul III (1949/1950) – 225 (91%) din 247 de studenți[46] și 243 din cei 244 de studenți de la anul V (1951/1952) erau bursieri[47]. Bursa studenților de la anul I al Institutului de Medicină era de 220 de ruble, în timp ce cheltuielile minime ale unui student într-o lună se ridică la 392 de ruble. Studenții din anul III ar fi avut nevoie de circa 398 de ruble, pe când bursa lor era de 265 de ruble. Studenții din anul V, cu o bursă de 265 ruble, aveau cheltuieli calculate de 401 ruble. În medie, decalajul dintre bursa medicinișilor și cheltuielile efective ajungea la 172 de ruble în anul I, la 133 de ruble în anul III și la 136 de ruble în anul V[48].

Veniturile mici ale studenților postbelici, iar uneori lipsa lor, condiționa și o alimentație săracă, studenții amintindu-și că primeau pe cartele „500 de grame de pâine neagră pe zi, acră, cu coaja arsă și miezul crud", iar la masa de la cantina căminului primeau „o supă cu pătlăgele verzi-verzi și cu unici fluturi din crupe de arpacaș"[49]. Unul dintre studenți (Victor Katașinski) susține char că el, dar și majoritatea studenților care locuiau

[42] *Ibidem*, p. 79, 80.
[43] *Ibidem*, p. 81, 110, 130.
[44] Cuantumul burselor studenților din instituțiile de învățământ pedagogice, agricole, medicale și altele a fost stabilit prin Hotărârea Sovietului Comisarilor Poporului al URSS din 15 septembrie 1943 (valabil pe toată perioada postbelică) de la 140 de ruble la anul I până la 210 ruble în anul V. Bursa se acorda studenților cu o reușită academică bună. A se vedea: http://istmat.info/node/20313 (accesat: 21.05.2022).
[45] ANRM, F. 3021, inv. 5, d. 623, f. 26.
[46] *Ibidem*.
[47] *Ibidem,* F. 2991, inv.1, d. 52, f. 167.
[48] AOSPRM, F. 51, inv. 4, d. 323, f. 55.
[49] Iulian Grossu, *op. cit.*, p. 80, 88, 111, 114, 133.

în cămin, erau la limita distrofiei alimenatre din cauza înfometării permanente în primul semestru al anului 1947/1948[50], alții, deși vorbesc despre penuria alimentară, își amintesc cazurile în care puteau cumpăra din bursă (după anularea sistemului de cartele) cartofi sau sardeluțe pe care le împărțeau cu toți locuitorii din camera de camin. În general, absolvenții ,52 susțin că viața lor s-a îmbunătățit puțin după ce i-au mutat în căminul de pe strada Kiev și mai ales odată cu anularea sistemului de cartele în decembrie 1947[51].

Așa precum memoria umană are proprietatea de a sublima evenimentele, faptele, întâmplările, stările care au indus disconfort, trăiri traumatice și alte conținuturi indezirabile, amintirile studenților din promoția a VIII-a a Institutului de Medicină din Chișinău nu au un caracter traumatic și, trecând peste dificultățile materiale, lingvistice și de adaptare din primii ani de studenție, își amintesc cu drag de anii de studenție, invocă cazuri nostime și caraghioase din timpul lecțiilor, de exemplu, la „anatomcă"[52], relațiile de prietenie legate în studenție pe care le-au păstrat de-a lungul vieții, iubirile, căsătoriile, activitățile extracurriculare, multe dintre ele obligatorii în perioada sovietică, când studenții trebuiau „reeducați" și educați în spiritul marxism-leninismului, al dragostei pentru patria sovietică, al idealurilor comuniste (de exemplu, corul studențesc, „voscresnicele" și „subotnicele", demonstrațiile din noiembrie și mai, seratele de dansuri, activitățile sportive[53]) și tot ce însoțește viața unui student. Mai ales că „munca de educație politică" cu absolvenții anului ,52, după cum menționează direcția Institutului, a început încă la anul III prin organizarea „studiului independent al surselor primare ale marxism-leninismului", a conferințelor teoretice, la care studenții prezentau rapoarte și referate, a lecțiilor de politică curentă a statului sovietic, prin implicarea studenților în organizarea alegerilor în Sovietul Suprem al URSS în anul 1950, adunări comsomoliste, de partid, ale organizației sindicale, prin implicarea studenților în „muncile obștești", concursurile artistice și competițiile sportive[54] și alte instrumente ale regimului sovietic, prin care acesta controla inclusiv viața personală a studenților din RSS Moldovenească.

[50] *Ibidem*, p. 104.
[51] *Ibidem*, pp. 104, 79.
[52] *Ibidem*, pp. 107, 112-113.
[53] *Ibidem.*,p. 99-101.
[54] ANRM, F. 3059, inv. 2, d. 53, ff. 53-59.

Cu o deosebită căldură invocă unii absolvenți ,52 relațiile cu profesorii lor, relatând cazuri în care au fost susținuți și motivați de profesorii lor[55] de la care au „deprins cele mai nobile calități umane și care au investit în ei dragostea de carte, de om și de știința medicală”[56]. Mai mulți dintre coautorii lucrării semnate de Iulian Grosu își amintesc cu multă recunoștință de directorul Ipate Sorocean, pe care îl numeau „tătucul” (батя) și care, susținându-i, lupta la propriu pentru fiecare moldovean de la Medicină[57], dar și pentru studenții de alte etnii. Este relevant cazul celor 4 moldoveni, care, aflând că examenele de admitere la Institutul de Medicină se susțin în limba rusă, au renunțat la Medicină în favoarea Institutului Pedagogic din Chișinău. Aflând povestea, directorul Sorocean le-a „citit o morală”, după expresia lui Gheorghe Popușoi, și le-a demonstrat necesitatea medicilor în RSS Moldovenească[58], determinându-i să rămână la Medicină. Deși, alți studenți, așa precum S. Grinberg își amintește că tocmai directorul Sorocean i-a spus că nu a fost admis la facultate, el acumulând 15 puncte din maximumul de 20. Doar după intervenția CC al ULCTM, Zamvel Grinberg a devenit student[59].

De asemenea, studenții își amintesc de lecțiile interesante ale profesorilor Aleksei Lavrentiev[60], Fedor Agheicenko[61], Liubov Rozenier[62], Alek-

[55] Iulian Grossu, *op. cit.*, pp. 63-76, 81, 84-85, 90-95, 105, 108, 111.
[56] *Ibidem*, p. 78.
[57] *Ibidem*, p. 84, 119.
[58] *Ibidem*, p. 79, 104.
[59] *Ibidem*, p. 95.
[60] *Aleksei Pavlovici Lavrentiev* (1898–1958), rus, născut în or. Vitebsk, Imperiul rus. A absolvit Facultatea de Medicină a Universității din Harkov (1921). Dr. hab. în șt. med. (1946), profesor universitar (1931). În anii 1945–1955 ocupă postul de șef al Catedrei anatomie normală a omului la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, paralel exercitând și funcția de șef al Catedrei de anatomie și fiziologie a animalelor la Institutul Agricol din Chișinău (1946-1950) (Vezi: Liliana Rotaru, *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, vol. I, Chișinău: Lexon-Prim, 2021, p. 484).
[61] *Fedor Efimovici Agheicenko* (1904–1954), bielorus, născut în s. Vytreya, gub. Vitebsk, Imperiul rus. A absolvit Institutul de Medicină din Minsk (1930). Dr. hab. în șt. medicale (1943), profesor universitar (1946). Șef al Catedrei de anatomie patologică la Institutul de Medicină din Chișinău (1945–1954) și medic anatomopatolog principal al Comisariatului Poporului (Ministerului) pentru Sănătate al RSS Moldovenești (Liliana Rotaru, *op. cit*., p. 463).
[62] *Liubov Alekseevna Rozenier* (1885–1955 rr.) evreică, născută în or. Sankt Petersburg, Imperiul rus. Absolventă a Institutului de Medicină pentru Fete din Sankt Petersburg (1907), medic infecționist. Dr. hab. în șt. med. (1942), profesor universitar (1932). Șeful Spitalului de Boli Infecțioase din Omsk și șefă a Catedrei de boli infecțioase a Institutului de Medicină din Omsk (1918–1944). Din anul 1945 – șeful Catedrei de boli infecțioase la Institutul de Medicină din Chișinău (Liliana Rotaru, *op. cit*., p. 481).

sandr Korovin[63], Anatoli Zubkov[64], Faibîș Golub[65], decanul Mihil Borzov[66], ale conferențiarului Anatoli Șeinfain[67], de corul organizat de chimistul Abraam Derji[68], cu care au colindat satele republicii, participând la festivaluri, concursuri și concerte, și alții cărora le-au adus un adevărat omagiu în capitolul *Prin propriile asiprații ei au contribuit la realizările noastre*[69].

Constatăm documentat că au absolvit Institutul de Stat de Medicină din Chișinău în 1952 – 246 de studenți, 31 dintre aceștia cu rezultate eminente[70]. Tinerii specialiști au fost repartizați la muncă încă în luna aprilie 1952 de către o comisie, aprobată de Ministerul Sănătățiii al RSS Moldovenești la 25 februarie 1952 și din care făceau parte Leonid Ganul, directorul institutului, Mihail Borzov, decanul facultății, V. Malîghina, viceministru al sănătății, secretarul comitetului de partid al institutului, secretarul ULCTM, președintele comitetului sindical al institutului[71]. Majoritatea absolvenților – 207, au fost repartizați în diferite instituții din sfera ocrotirii sănătății din RSS Moldovenească, câte 3 tineri specialiști au plecat în RSFSR și RSS Ucraineană, câte unul – în RSS Bielorusă, RSS Letonă și RSS Estonă. Din cei 207 tineri specialiști rămași în RSS Moldovenească, 25 de

---

[63] *Aleksandr Anatolievici Korovin* (n. 1906), rus, absolvent al Institutului nr. 1 de Medicină din Leningrad în numele academicianului Pavlov în 1931. Dr. în șt. medicale, conferențiar universitar și șef al Catedrei de boli interne a Institutului de Medicină din Chișinău din 1950 (ANRM, F. 3059, inv. 2, d. 55, f. 24).

[64] *Anatoli Anatolievici Zubkov* (1900–1967), rus, născut la Moscova, Imperiul rus. Absolvent al Facultății de Medicină a Universității de Stat din Moscova (1923). Savant sovietic, dr. hab. (1936), prof. univ. (1937). În anul 1944 – transferat de la Institutul de Medicină din Perm la Institutul de Medicină din Kislovodsk. A înființat și a condus Catedra de fiziologie a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău (1945–1946 și 1951–1967) (Liliana Rotaru, *op. cit*., p. 825).

[65] *Faibîș* Moiseevici *Golub* (1903–1974), evreu, născut în or. Igumen, gub. Minsk, Imperiul rus. Absolvent al Facultății de Medicină a Universității din Bielorusia (1927), medic chirurg. Dr. hab. în șt. med. (1941), prof. univ. (1945). Întemeietor și șef al Catedrei de chirurgie (1945–1954), secretar științific al Institutului de Medicină din Chișinău (Liliana Rotaru, *op. cit*., p. 458).

[66] *Mihail Vasilievici Borzov* (1899–1983), rus. Absolvent al Facultății de Medicină a Universității din Azerbaidjan (1924). Dr. hab. în științe medicale (1940), profesor universitar și primul decan, șef al Catedrei de dermatologie a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. (Liliana Rotaru, *op. cit*., p. 693).

[67] Iulian Grossu, *op. cit*., p. 128.

[68] *Abram Mendeleevici Derji* (n. 1920), evreu, fără apartenență de partid. Absolvent al Institutului Pedagogic din Chișinău (1945). Angajat în calitate de asistent la Catedra de chimie a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău din 1945.

[69] Iulian Grossu, *op. cit*., pp. 63-76.

[70] ANRM, F. 3059, inv. 2, d. 45, f. 17; d. 56, ff. 80-81; d. 56, f. 80.

[71] *Ibidem,* d. 56, f. 1.

persoane – mai bine de 10%, au fost lăsați la catedrele Institutului de Mediină din Chișinău pentru activitate științifică și didactică[72].

Având avizul pozitiv al comisie de examinare, toți cei 207 absolvenți rămași în RSS Moldovenească au fost repartizați în subordinea Ministerului Sănătății al RSS Moldovenești, care, la rândul său, a numit 131 de doctori tineri în instituțiile medicale din republică, inclusiv 113 în calitate de doctori; 10 persoane au fost incluse în activități de administrare a domeniului, 63 persoane au fost repartizate în instituții antiepidemiologice, 10 – la posturi administrative și 3 persoane – în instituții de medicină legală[73]. Deși raportorul de la institut menționează că, „datorită unei educații politico-ideologice consecvente și insistente pe parcursul anilor de studii, toți absolvenții care și-au luat repartizarea au fost angajați la locurile de muncă unde au fost delegați”[74] și doar absolventa Maria Gucinskaia nu a reușit să se angajeze până la 20 septembrie 1952, din motive de sănătate[75], într-o notă informativă a Ministerului Sănătății al RSS Moldovenești din 10 septembrie 1952; se menționează că doar 150 de absolvenți au ajuns la destinație și s-au angajat[76]. Colegiul ministerului identifică o anumită deviere de la planul de repartizare a tinerilor specialiști și îi cerea directorului Leonid Ganul să asigure angajarea absolvenților la locurile unde au fost repartizați, până la 20 septembrie 1952. Ultimul a raportat Ministerului Sănătății la sfârșitul lunii septembrie că toți absolvenții sunt angajați în instituțiile medicale în care au fost repartizați[77].

Ținând cont de faptul că sistemul de ocrotire al sănătății de tip sovietic era în faza de creare, iar deficitul de medici rămânea încă unul destul de important, mi ales în mediul rural, absolvenții anului ‹52 s-au angajat plenar în activitățile de muncă, așa cum menționează ei înșișii în capitolul Început de cale și anii maturității profesionale («Начало пути и годы зрелого творчества»)[78].

---

[72] *Ibidem,* d. 45, f. 98.
[73] *Ibidem,* d. 56, f. 80.
[74] ANRM, F. 3059, inv. 2, d. 45, f. 17; d. 56, ff. 80-81.
[75] *Ibidem,* d. 45, f. 18.
[76] *Ibidem,* f. 86.
[77] *Ibidem,* f. 86; d. 56, ff. 93-95.
[78] Iulian Grossu, *op. cit.*, p. 148-190.

Foto 1. Secvență din timpul examenului la disciplina *Obstetrică și ginecologie,* 20–24 iunie 1952. Sala de festivități a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău (Sursa: ANRM, F. 3059, inv. 2, d. 53, f. 40).

Foto 2. Secvență din timpul examenului de stat la disciplina *Boli interne,* 25–29 Mai 1952. Etapa teoretică. Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (Sursa: ANRM, F. 3059, inv. 2, d. 53, f. 24).

Trecând peste dificultățile pe care le-au întampinat la locul de muncă (lipsa de drumuri, glodul toamnelor și primăverilor, deplasările constante în diferite localități din zona încredințată, condițiile dificile de viață, lipsa utilajelor medicale, a medicamentelor, conditii insalubre care provocau diferite boli contagioase etc.) [79], trebuie să recunoaștem că absolvenții promoției 1952, oriunde ar fi fost angajați – în spitale, clinici, instituții de cercetare sau de învățământ, au fost deosebiți în primul rând prin realizările lor profesionale, științifice și didactice: 25 de persoane au rămas la catedrele Institutului de Medicină din Chișinău și au contribuit la formarea a mii de doctori pentru sistemul de sănătate din RSS Moldovenească/Republica Moldova. Promoția ,52 a produs 12 doctori habiliați și 34 de doctori în medicină, dar și medici de înaltă calificare angajați în toate colțurile lumii. Realizările științifice și științifico-practice ale absolvenților promoției ,52 sunt analizate cu lux de amănunte în capitolul *Contribuția absolvenților Institutului de Medicină din Chișinău din promoția anului 1952 la dezvoltarea științei și practicii medicale* («Вклад выпускников КГМИ 1952 года в

Foto 3. Secvență din timpul examenului de stat la disciplina *Boli interne,* 25–29 Mai 1952. Etapa practică. Institutului de Stat de Medicină din Chișinău (Sursa: ANRM, F. 3059, inv. 2, d. 53, d. 53, f. 26).

[79] Iulian Grossu, *op. cit.*, pp. 149, 151-152, 155, 158.

развитие медицинской науки и практики»)[80]. Deși doar 89 din cei 246 au mai rămas în Republica Moldova după destrămarea Uniunii Sovietice, alții 39 în Israel, 35 în Ucraina, 34 în Rusia, 27 în SUA, 4 în Germania, 1 în Bielorusia, 1 în România, aceștia profesează cu succes medicina[81].

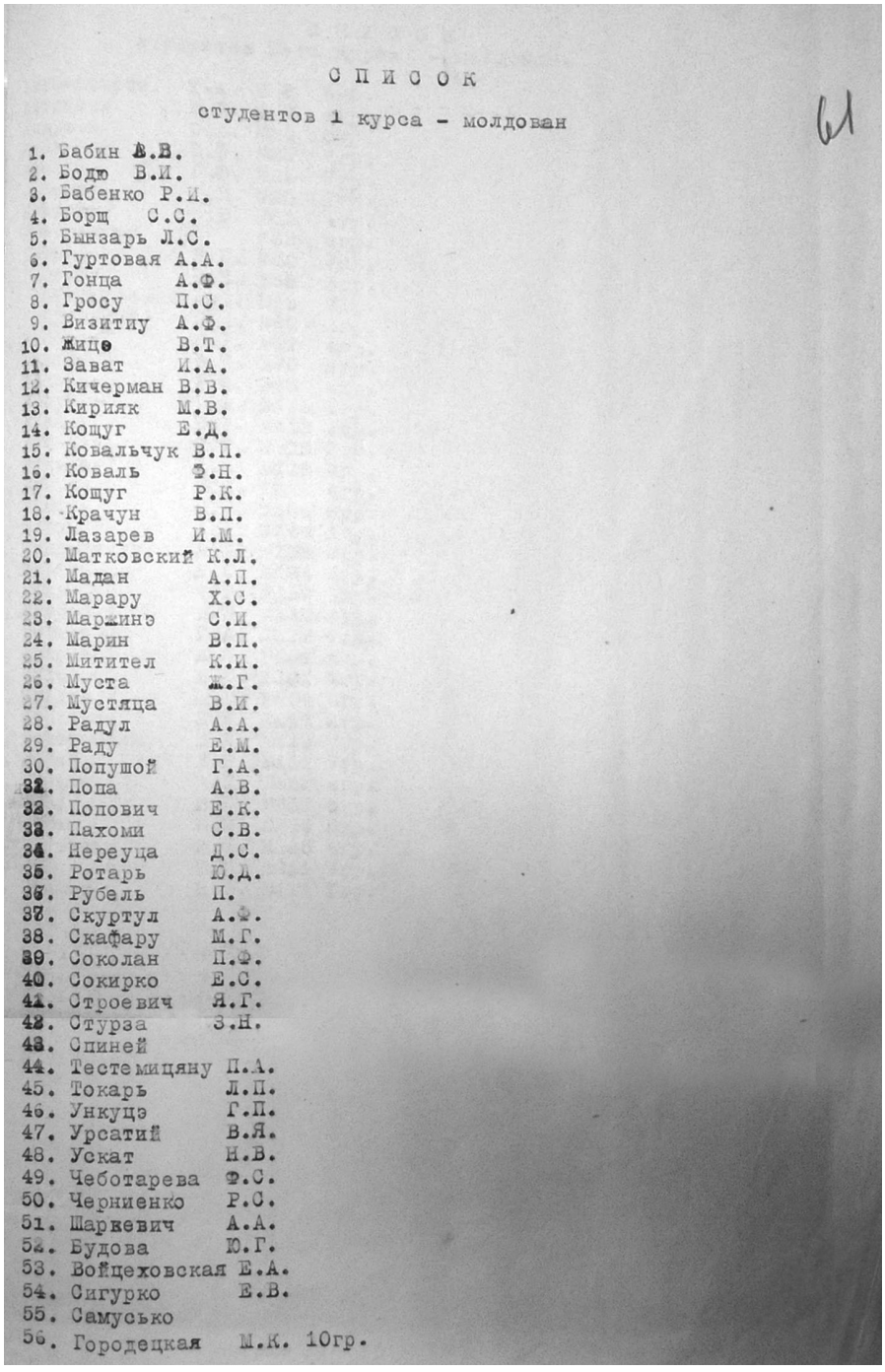
Biografiile, mai complete sau mai scurte ale fiecărui din cei 246 de absolvenți, au fost încropite și înfățișate de Iulian Grossu în capitolul *File din viață. Speranțe și realizări* («Страницы жизненого пути. Надежды и свершения»)[82]. Informațiile prezentate în acest ultim capitol al lucrării denotă o muncă titanică a autorului de colectare și sistematizare a informațiilor cu multă tenacitate și acribie științifică. Pe lângă datele biografice, autorul lucrării descrie evenimentele și schimbările care au afectat viața individuală a fiecărui absolvent ,52 și realizează o relatare concentrată a meritului individual și profesional în practica și știința medicală.

Pentru a întregi această biografie a unei promoții, autorul a inclusi în lucrarea *Originea și itinerariile unei promoții* peste 200 de fotografii – care reflectă parcursul de viață și profesional al colegilor din promoția 1952. Aceste imagini fotografice constituie un document istoric vizual și un material documentar important pentru studierea epocii, or fotografia transmite latura vizuală a faptelor istorice și fixează detalii de multe ori semnificative, pe care autorul sau autorii acestei lucrări nu le-au înregistrat în text. Fotografiile cuprinse în capitolul *Tempora mutantur, et nos mutamur cum illis!* vin să întregească „poveștile" despre perioada studenției și despre primii pași în profesie, pe care le descriu cu multă nostalgie unii reprezentați ai acestei promoții.

Deși textele, „micile memorii" ale unor reprezentanți ai promoției ,52 a Institutului de Medicină din Chișinău, sunt foarte variate ca stil, formă, conținut și chiar mărime, sunt însăilate, probabil, dupa un algoritm alcătuit de autorul scrierii. Dar Iulian Grossu nu a considerat necesar să includă în debutul volumului și o notă asupra ediției, în care ne-ar fi descriptat metodologia elaborării lucrării, în care și-ar fi argumentat ierarhia capitolelor, ar fi indicat sursele exploatate pentru scrierea textului și alte aspecte interesante ale cercetării, care ar fi transformat lucrarea într-un instrument de lucru și ar fi crescut credibilitatea ei ca sursă istorică.

[80] *Ibidem*, pp. 409-558.
[81] *Ibidem*, p. 671.
[82] Iulian Grossu, *op. cit*., pp. 191-408.

Volumul *Originea și itinerariile unei promoții* este, totuși, o cronică povestită a unei generații și evocă istoria și experiența de viață a celor care tocmai și-au trăit studenția și și-au început activitatea profesională după război, când unii plecau (dar au rămas) și alții veneau, când se distrusese totul, și la propriu și la figurat, ca să clădească „comunismul luminos"; era perioada când foametea organizată din 1946–1947 încă nu se retrăsese definitiv, iar efectele ei erau zguduitor de tangibile. Autorii „micilor memorii", absolvenții anului ,52 ai Institutului de Medicină din Chișinău, ne restituie, selectând din timp, dar reactualizat și interpretat într-o cheie subiectivă, o perioadă de timp trăită de ei cu intensitate și autenticitate, conferind scrierilor lor o valoare exemplară. Ei nu fac dezvăluiri spectaculoase în măsură să perturbeze concluziile istoricilor care studiază istoria RSS Moldovenești în baza documentelor de arhivă disponibile. Cea mai mare parte a „autorilor" lor ni s-au părut că și-au narat (involuntar sau conștient) crâmpeiele din trecutul lor din perspectiva prezentului și au mai fost marcați de constrângerile și traumele educației sovietice și realităților în care au trăit cea mai mare parte a vieții lor. Chiar și așa, deoarece istoria „obiectivă" poate fi considerată suma mai multor subiectivități, informațiile conținute în acest volum constituie un material important și interesant, care vine să întregească imaginea istorică despre o perioadă de devenire din istoria noastră.

С П И С О К

студентов 1 курса - молдован

61

1. Бабин В.В.
2. Бодю В.И.
3. Бабенко Р.И.
4. Борщ С.С.
5. Бынзарь Л.С.
6. Гуртовая А.А.
7. Гонца А.Ф.
8. Гросу П.С.
9. Визитиу А.Ф.
10. Жицэ В.Т.
11. Зават И.А.
12. Кичерман В.В.
13. Кириляк М.В.
14. Кощуг Е.Д.
15. Ковальчук В.П.
16. Коваль Ф.Н.
17. Кощуг Р.К.
18. Крачун В.П.
19. Лазарев И.М.
20. Матковский К.Л.
21. Мадан А.П.
22. Марару Х.С.
23. Маржинэ С.И.
24. Марин В.П.
25. Митител К.И.
26. Муста Ж.Г.
27. Мустяца В.И.
28. Радул А.А.
29. Раду Е.М.
30. Попушой Г.А.
31. Попа А.В.
32. Попович Е.К.
33. Пахоми С.В.
34. Нереуца Д.С.
35. Ротарь Ю.Д.
36. Рубель П.
37. Скуртул А.Ф.
38. Скафару М.Г.
39. Соколан П.Ф.
40. Сокирко Е.С.
41. Строевич Я.Г.
42. Стурза З.Н.
43. Спиней
44. Тестемицяну П.А.
45. Токарь Л.П.
46. Ункуцэ Г.П.
47. Урсатий В.Я.
48. Ускат Н.В.
49. Чеботарева Ф.С.
50. Черниенко Р.С.
51. Шаркевич А.А.
52. Будова Ю.Г.
53. Войцеховская Е.А.
54. Сигурко Е.В.
55. Самусько
56. Городецкая М.К. 10гр.

Anexa 1. Lista studenților moldoveni admiși la anul I la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău în anul 1947 (*Sursa*: ANRM, F. 3059, inv.1, d. 28, f. 61.)

MEMORIILE „STUDENTULUI ȘPILER”[83]

Dr. conf. univ., **Ion Valer XENOFONTOV**

Борис Мариан, *Штрафная зона: Воспоминания блатного студента,* Кишинэу, „Tipografia Centrală”, 2020, 503 p. ISBN 978-9975-151-90-0.

În anul 2020, la Chișinău, a fost editat volumul de memorii ale cunoscutului jurnalist, poet, traducător, activist civic Boris Marian. Titlul lucrării este unul provocator: *Careul de pedeapsă: amintirile unui student șpiler*[84]. Așa cum menționează autorul, de mai mult timp avea în vizor scrierea unei cărți referitoare la propria viață. Aplicând în ținta fixată – elaborarea lucrări –, naratorul, aflat la vârsta senectuții, aflat în cleștele temporalității și obsesiei creative, și-a conturat un obiectiv major: *să reușesc, să reușesc, să reușesc!*

Boris Marian s-a născut la 27 septembrie 1934/sau 1936, într-o localitate din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, pe atunci parte componentă a RSS Ucrainene (în prezent, în localitățile din stânga Nistrului a Republicii Moldova), la 500 m dintre hotarul Uniunii Sovietice și cel al României întregite. Este membru al Uniunilor Scriitorilor din Republica Moldova, Ucraina și Federația Rusă. Are lucrări publicate în limbile română, rusă, ucraineană și maghiară. A fost redactor-șef al oficiosului «Независимая Молдова», director general al Agenției de Presă „Moldpress”, redactor-șef al revistei „Moldova”. Este decorat cu distincția supremă de stat a Republicii Moldova – *Ordinul Republicii*; *Ordinul Revolu-*

[83] Vezi versiunea rezumativă a prezentului material: Ion Valer Xenofontov, *„Amintirile studentului șpiler” – o veritabilă sursă istorică*. În: Akademos. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 4 (63), 2021, pp. 166-168.

[84] Борис Мариан, *Штрафная зона: воспоминания блатного студента*, Кишинэу, Б.и. („Tipografia Centrală”), 2020, 503 p.

ției Maghiare din anul 1956 (Ungaria). Este laureat al Premiului de Stat în domeniul Publicisticii (1999).

Lucrarea abordată de noi prezintă o narațiune documentară referitoare la disidența sovietică în contextul epocii hrușcioviste (1956–1963), parte componentă a acesteia se consideră și Boris Marian. Autorul este în așteptarea unei comunicări, conexiuni cu cititorul său: „În pofida faptului că am peste 80 de ani, eu încă din tinerețe aștept apariția acestei cărți și a primilor referințe ale cititorilor".

Cu alte cuvinte, autorul (scriitorul) îndeamnă lectorul (cititorul) să se pronunțe asupra operei. Este o provocare dată de autor, iar noi, în urma unor lecturi, meditații pe marginea lucrării, vom încerca să urmărim discursului narativ. Din perspectivă teoretică, vom apela la exegetul român Paul Cornea, care delimitează cele trei funcții ale lectorului (cititorului): *performare*, *evaluare* și *cooperare*. Lectorul are drept deziderat decodificarea semnelor și tălmăcirea lor. Acest fapt – de performare – se realizează în perimetrul pregătirii sale intelectuale, a nivelului în care acesta deține codurile, element edificat în „competența lectorală". Cea de-a doua funcție executată de lector este evaluarea. Se are în vizor atitudinea față de textul pe care-l performează din perspectivă afectivă (reacții emotive) și axiologie (emiterea unor judecăți de valoare). Această dimensiune se realizează în funcție de personalitatea lectorului, de apartenența sa socio-culturală. Pe baza acestor funcții îndeplinite de lector se creează cea de-a treia dimensiune: cooperarea. În faza elaborării mesajului se ține cont de destinatar, anticiparea reacției publicului. Dacă, până în anii 1960, autorii se se focalizau pe text, atunci după acea perioadă s-a pus accent pe lector[85]. Or, Boris Marian și-a conturat mesajul anume în această direcție, de a conlucra cu cititorul, căruia, deseori, i se adresează în mod direct; îl pune să mediteze, îl face curios, îl pune la lucru, în sens că poate să-l anunțe și pe el cu anumite informații de care nu dispune autorul.

Suportul documentar al lucrării îl constituie notițele de jurnal, corespondența cu rudele, memoria provocată, cunoașterea surselor istorice etc. Acestea i-au permis să reconstituie în mod adecvat faptele și evenimentele istorice, fixând, totodată, și suflul epocii, „felul de gândire din perioada respectivă".

Supranumele de *student șpiler* (traducere aproximativă a argoului rusesc блатной) este un calificativ pe care protagonistul cărții memorialistice menționează că l-a obținut în lagărul de concentrare de la Dubravlaga (să-

[85] Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*. Ediția a II-a, Iași, Polirom, 1998, pp. 60-61.

tucul Leplei, RASS Mordovă), unul dintre cele mai acerbe din cadrul Uniunii Sovietice. Potrivit unor cercetători ai istoriei GULAG-ului (administrația centrală a lagărelor sovietice), prin acest sistem de penitenciare au trecut cca 25 mil. oameni, adică 1/5 din numărul total al populației statului sovietic.

Cei condamnați au sesizat că studentul, învinuit din motive politice și condamnat pe un termen de 5 ani, dispune de o anumită autoritate. Acesta asigura legătura dintre cei condamnați și administrația închisorii. Într-adevăr, Boris Marian, până la condamnare a fost student în anul IV al Facultății de Jurnalistică a Universității de Stat „T.Gr. Șevecenko" din Kiev.

Autorul scoate în evidență rolul Revoluției bolșevice din octombrie 1917, eveniment perturbator al sec. XX, care a generat dezmembrarea propriei familii. Tata, un țăran cărturar (cu capacități deosebite în domeniul matematicii), gospodar prosper, a fost condamnat la începutul anilor 1930 de regimul stalinist pentru rezistența față de colectivizare; pentru „trădarea Patriei" post 1944. Fratele mai mare a lui B. Marian, Alexandru, „bolșevic de fier", era pe deplin îndoctrinat: președinte de colhoz, activist militant, reprezintă modelul *Pavel Morozov*[86], contribuind la expulzarea tatei (acesta, în 1919, luase parte la revoltele antibolșevice din regiunea transnistreană) din satul natal și angajarea acestuia în calitate de responsabil de evidență contabilă într-un orășel din Ucraina. Tot din categoria elementelor antisovietice erau și unchiul Tudor, catalogat drept culac, sau unchiul Vasile – condamnat în 1932 pentru că se împotrivise colectivizării.

Așa cum afirmă B. Marian, „a învățat să scrie, să citească și să înjure cam de la vârsta de 5 ani" concomitent în două limbi: română și rusă. B. Marian se referă la sistemul de învățământ românesc instituit în Transnistria în anul 1941. Se referă la măsurile punitive aplicate de pedagogii români. „Am crezut în Dumnezeu, în Rege, în Marea Românie și așteptam înfrângerea bolșevicilor"[87]. Se prezintă pendularea de autorități: sovietice-românești/germano-sovietice. Clasele școlare erau înzestrate cu tablouri ale conducătorilor statului român, ale lui Hitler. Se utilizau alte gesturi, decât cele bolșevice. Dacă elevul dorea să răspundă, urma să ridice două degete ale mânii drepte, nu întreaga palmă.

După cel de-al Doilea Război Mondial, în RSS Moldovenească s-a constatat o „evadare" a intelectualității formate în perioada interbelică, spre periferie. Centrul prezenta un pericol pentru aceștia, de aceea pentru a se

[86] Erou sovietic.

[87] Борис Мариан, *ук. соч.*, с. 29.

proteja se „pierdeau" în spațiu, localizându-se în spații mai îndepărtate. A absolvit școala medie cu eminență (o singură notă de „4" [din sistemul de notare de 5 puncte] la disciplina *Darwinism*). Începând din clasa a VIII-a (anii 1950–1951) a pornit să publice în ziarul raional din Taraclia. Primul material a fost un foileton cu rezonanță în plan local, unde autorul se prezintă ca un autentic justițiar.

Biografia privată escaladează jaloanele istorice ale sec. al XX-lea. Valul de deportare din iulie 1949[88] este asociată de B. Marian cu vuietul mulțimii de motoare, lătrat de câini, împușcături, răcnete, frică, foamete[89], evadări, trădări.

În anul 1953, B. Marian a susținut examenul de admitere la Universitatea de Stat din Chișinău, urmând să fie înmatriculat la Facultatea de Jurnalistică a Universității de Stat „T.Gr. Șevecenko" din Kiev. Or, în această perioadă, în RSSM nu se pregăteau cadre în domeniul jurnalisticii. Cei care promovau examenul de admitere erau dispersați în mai multe centre universitare sovietice: Moscova, Lvov, Leningrad, Kiev, Kazan ș.a.

Universitatea de Stat din Kiev a fost edificată între 1837 și 1843, fiind o carte de vizită a arhitecturii kievene. Clădirea avea o lungime de 125 m și o înălțime de patru etaje, scări de marmură, o acustică identică ca amfiteatrele grecești și romane. Culoarea roșie a clădirii nu a fost modificată pe parcursul a 150 de ani. Localnicii o numeau „Casa Roșie". Se afirmă că această culoare a fost fixată în mod special, fiind una punitivă. Aleksandr II, supărat pe revoltele studențești, marcate de idei revoluționare, a dispus să modifice culoarea galbenă a pereților universității cu una roșie, considerată a fi una cu conținut de blam. Astfel, în optica studenților rebeli din perioada sovietică, se consideră că a menținut tradițiile revoltelor studențești de la *Alma Mater*.

Studiile, cu excepția unor discipline, erau predate în exclusivitate în limba ucraineană, fapt ce a constituit un impediment pentru studentul din Moldova sovietică. La Kiev, B. Marian se familiarizează cu lucrările semilegale ale lui Nicolae Gumilev, Maximilian Voloșin, Ana Ahmatova,

---

[88] Despre deportare a se vedea: *Arhivele Memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz: Vol.3, T. 3: Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova* /Coord.: Ion Valer Xenofontov; resp. de ed.: Lidia Prisac, Chișinău, Bibl. Șt. (Inst.) „Andrei Lupan", 2019, 336 p.

[89] Cel de-al doilea val al deportărilor (1949) a fost asociat cu cel de-al doilea val al foametei organizate. Vezi: Xenofontov Ion Valer, Prisac Lidia, *Alimentația deportaților din RSS Moldovenească în cadrul operațiunii „Iug" (1949)*, În: Akademos. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 2 (61), 2021, pp. 96-101.

Marina Țvetaeva ș.a.[90]. Nu era însă străin nici de literatura română. După a doua conflagrație mondială, Biblioteca de la Universitatea din Cernăuți a ajuns la Kiev. Aceasta se afla în demisolul Universității de Stat din Kiev... De altfel, în 1950, în contextul consemnării a 30 de ani de la formarea RSSM (*sic!*). în gazeta de perete a institutului a fost publicată o poezie de-a lui B. Marian, tradusă în limba ucraineană.

Se prezintă dihotomic prototipul studentului din mediu rural și cel „aristocratic", cu filieră din mediul urban. Ultimii erau distanțați de mulțime, nu se „contopeau" în mase. Spre deosebire de ceilalți studenți, cei de la Jurnalistică puteau obține onorariu (generos pentru statutul lor social) din articolele publicate în presă.

Naționalismul ucrainean este asociat cu elementul moderat, intelectual, direcționat împotriva represiunilor staliniste. Nu era asociat cu un naționalism antirusesc.

Raportul istoric, antistalinist, a lui Hrușciov de la Congresul al XX-lea din februarie 1956 a creat perturbări în societatea sovietică, fapt care i-a marcat și pe studenți, inclusiv pe B. Marian. Conștientizând seismul masiv din interiorul statului, dar și din cadrul lagărului socialist, N. Hrușciov realizează acțiuni de represiune. Revoluția din Ungaria (considerată de sovietici *contrarevoluție*), declanșată la 23 octombrie 1956, în urma unei revolte studențești, a fost înăbușită de Armata Sovietică. La tradiționalele demonstrații sovietice din 7 noiembrie 1956, organizate în marile orașe sovietice, grupe de tineri scandau „Jos mâinile de pe Ungaria!", „Trăiască Rusia Liberă". Printre cei mai activi protestatari au fost tinerii din republicile baltice, în mod special lituanienii. A fost și un caz de condamnare a unei clase întregi de absolvenți, împreună cu dirigintele, dintr-o școală medie din Lituania.

S-a instituit o situație paradoxală. După reabilitările hrușcioviste din anii 1954–1956 a deținuților din perioada stalinistă, s-a creat un nou val, cel al deținuților politici din *epoca lui Hrușciov*. Acest val era constituit din elevi, studenți, profesori universitari, militari, muncitori, naționaliști din republicile sovietice. Încercarea de a evada în Occident era echivalată cu „trădarea de Patrie".

În acest curent s-a inclus și Boris Marian, care s-a pronunțat deschis pentru susținerea protestatarilor din Budapesta, intrând astfel în vizorul serviciilor speciale. Gazeta de perete a Facultății de Jurnalistică a Univer-

[90] Lectura acestor autori poate fi considerată un act de rebeliune în rândurile tineretului sovietic, fapt confirmat și de acad. Mihai Popov într-un interviu pe care ni l-a acordat în decembrie 2017. Arhiva audio privată Ion Valer Xenofontov.

sității de Stat din Kiev avea un conținut antisovietic, fiind citită cu nesaț nu doar în cadrul instituției superioare de învățământ, ci de tot mai mulți citadini. Nu în zadar, în folclorul deținuților, se spunea că, datorită limbii lungi, poți ajunge până la Lubyanka[91].

Conducătorul de partid de la facultate, „în virtutea obligației comuniste", i-a furat lui Boris Marian însemnările zilnice și un caiet gros cu poezii, considerate „fără valoare și dușmănoase", pe care le-a transmis serviciilor speciale. Au urmat presiunile de excludere a lui B. Marian din componența membrilor de Comsomol. Verdictul condamnării a fost: „Pentru agitație antisovietică și propagandă, elaborarea literaturii antisovietice". Într-o formulă mai concretă, pedeapsa i-a fost aplicată lui B. Marian pentru susținerea publică a Revoluției Maghiare din anul 1956 și a elaborării „Programului-minim" de transformare a sistemului politic și economic sovietic.

„Programul-minim" era constituit din 22 de puncte și viza reforme radicale în societatea sovietică, în mod special din perspectivă ideologică: lichidarea privilegiilor de castă ale PC al URSS; a include birocrația din URSS sub incidența Codului penal; reorganizarea comosomolului, a extinde și a consolida suveranitatea republicilor sovietice, autonomie deplină universităților etc. Acest document a fost sustras de la B. Marian de Karnauh, șeful organizației de partid a universității, care l-a transmis serviciilor de securitate. Programul a constituit baza învinuirii pentru „agitația antisovietică și propagandă, pregătirea literaturii antisovietice și altor materiale cu acest conținut". Potrivit interpretărilor de epocă, orice lucrare și manuscris cu conținut antisovietic erau considerate literatură. S-a solicitat excluderea studentului rebel din universitate „pentru subminarea încrederii în politica Partidului Comunist și compromiterea denumirii de student a unei facultăți de partid". A urmat excluderea din comsomol și din universitate a celui „care a discreditat onoarea studentului sovietic". Încercarea de corecție în cadrul unui detașament de comsomoliști în Kazahstan a suferit eșec. La 12 ianuarie 1957, B. Marian a fost percheziționat în căminul studențesc. I s-au verificat toate lucrurile, notițele, toate caietele, acestea fiind minuțios inventariate. A existat o solidaritate a tinerilor studioși în contextul în care se știa că Boris Marian este deja în vizorul autorităților, camarazii studenți l-au „înzestrat" cu o pufoaică călduroasă, șosete de lână confecționate manual, pulover, aranjate cu mare grijă în rucsac.

[91] Sediul central al KGB-lui din Moscova. Vezi: Н. В. Петров, А. И. Кокурин, Лубянка. *Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 191–1991.* Справочник. Москва, Издание МФД, 2003, 768 с.

La ora 02:00, B. Marian a fost escortat într-o „Volgă", „asemenea unui președinte de stat" până la închisoarea internă a KGB RSS Ucrainene, „în lumea paralelă". Este prezentată încercarea anchetatorului duplicitar de a-l include pe studentul rebel B. Marian în structurile secrete sovietice.

Este descrisă lumea interioară din penitenciar, cu metodele de tortură, instigare și provocare. Deținuții pe criterii politice erau numiți *fasciști*... Se vorbește și despre deținuții arestați pe baza criteriilor religioase (Martorii lui Iehova, Adventiști). Cei din administrația închisorii (numiți «мусор» [din limba rusă, „gunoi"]) le confiscau deținuților crucile, icoanele, cărțile de rugăciuni. Iar cei care nu se subordonau rigorilor stabilite în interiorul penitenciarului erau aspru pedepsiți.

Se prezintă ritmul vieții din lagărul de concentrare Dubrovlaga, unde a fost condamnat studentul răzvrătit Boris Marian.

În cazul lui Boris Marian, legătura cu exteriorul (viața în afara zidurilor închisorii) a fost menținută cu Ludmila, o învățătoare din Simferopol (anume aici a făcut cunoștință cu ea, în timpul activității la muncile agricole realizate în perioada studenției), cu care a avut o bogată corespondență, estimată la cifra de 260 de scrisori. Ludmila îi transmitea cărți, ceai, cafea, ceea ce-i asigura fostului student un prestigiu în zona închisă.

Corespondența era cenzurată, cu excepția aspectelor ce țineau de viața sentimentală. Sub vizor intrau, în primul rând, „gândirea nestandardă referitoare la puterea sovietică".

În penitenciar, un statut prestigios – asemenea imunității parlamentare de care beneficiază deputații actuali – îl aveau naratorii, numiți „romaniștii", aceștia fiind filologi, scriitori, jurnaliști, actori. Deținuții cu un nivel înalt de inteligență executau lucru intelectual pentru angajații închisorii, mulți dintre aceștia fiind studenți la secția fără frecvență de la universități, inclusiv la Moscova. Deținuții le pregăteau conspecte, îi consultau profesional la unele obiecte și, evident, toate acestea se realizau contra cost: ceai, țigări, slănină etc.

Unii dintre cei condamnați de regimul sovietic au reușit să urce trepte înalte ale nivelului de pregătire intelectuală, dar și ale lumii spirituale.

În penitenciar, B. Marian i-a avut drept „colegi" pe reprezentanții mișcării de rezistență antisovietică: așa-numiții *banderoviști*, locuitori din regiunea carpatică ucraineană (cu care jucau volei); „frăția silvică" din republicile baltice. În contextul valului de represiune *intelectuală,* printre deținuți erau mulți oameni de creație (poeți, pictori, muzicanți fără instrumente muzicale). Este interesant cum numeau deținuții politici URSS

– „zona uriașă”. Se vorbește despre revolte din închisoare, dar și din diferite regiuni ale URSS. Forțele de securitate au utilizat elemente recidiviste (potrivit terminologiei din închisoare: *câțele*) pentru a înăbuși revoltele, apoi executanții au fost asasinați, pentru a exclude martorii evenimentelor. Ierarhia din penitenciar era una constituită în perimetrul unor relații neregulamentare: *câțea-activist*, turnător, planificator ș.a.

Cunoașterea etichetei și ritualului din lagăr era una esențială pentru supraviețuire. Având în vedere faptul că „bazinul de recrutare” în penitenciar era format din tineri, autorul emite ideea că „ar fi necesară o anumită pregătire a tinerilor pentru închisoare”. Aceștia nu erau inițiați în specificul vieții interne, al formelor de comportament și nimereau în cursa provocărilor, de aceea nu rare erau cazurile în care termenul de executare a pedepsei era majorat, iar situațiile de sinucideri nu erau solitare.

Cartea poate fi considerată un autentic manual de argou de închisoare. Conține un limbaj trivial, instituind un univers compensatoriu al libertății, dar și un zid împotriva lumii *celorlalți*. Ironia referitoare la desele controale care urmau să examineze reclamațiile deținuților din penitenciar redată prin expresia „Legea este taigaua, anchetatorul – ursul”. Despre administrația închisorilor se vorbea ironic că știe totul, deoarece „citesc ziare”. Referitor la atmosfera generală din „careul de pedeapsă” se spune că „acela care nu a fost acolo, acela va ajunge, iar cine a fost, niciodată nu va uita”. Despre informațiile false, neverificate se spunea cu abrevierea OBS[92]. Cel mai răspândit nou zvon era cel referitor la posibila amnistiere (de obicei, acestea se realizau în contextul unor sărbători de sorginte sovietică). Cartea include un amalgam de bancuri din lumea deținuților, care, deseori, nu pot fi înțelese, de cititorul neavizat.

Deținuții cunoșteau conținutul cărții lui Boris Pasternak «Доктор Живаго», creată între 1945 și 1955, și publicată în Occident, escaladând cenzura sovietică. În penitenciar era răspândită revista „Turnul de veghe” (ajunsă în URSS prin intermediul României) a confesiunii (numită de sovietici sectă) Martorilor lui Iehova. De altfel, reprezentanții acestei organizații religioase erau cel mai bine aprovizionați din punct de vedere material în penitenciarele sovietice.

Lucrările detestate de *kukuruznikul* (porecla liderului sovietic) Hrușciov erau în vogă în spațiul concentraționar. De altfel, bancul în vogă referitor la secretarul general al PC al URSS era că *generația contemporană*

[92] Одна баба сказала (*rus.*) – o babă a spus.

de cetățeni sovietici va trăi în comunism. Tot despre Hrușciov se vorbea că este persoana care a dovedit că orice nerod poate conduce statul. Secretarul general al PC al URSS era un circar care făcea lumea să râdă în amfiteatru și să plângă pe stradă. Vizita lui Hrușciov din 1959 în SUA a fost percepută de deținuții politici drept o „trădare" din partea americanilor. Or, aceștia se așteptau ca anume SUA să „elibereze" Uniunea Sovietică.

Cartea evocă multe figuri, oameni speciali, cum ar fi Volodea Ukurov, cu mușchi de oțel, fost student la școala militară, pasionat de istoria politică a Rusiei, istoria închisorilor și lagărelor sovietice. Un personaj colorat era *Ciuma* (Iuri Gheorghi), un bărbat înalt, slab și fără dinți, un antisovietic convins, fost adept al generalului Vlasov[93], promonarhist. Mama acestuia a lucrat ca femeie de serviciu la Casa Ipatiev din Ekaterinburg (Sverdlovsk) și cunoștea detalii despre asasinarea, în iulie 1918, a familiei imperiale, în acest spațiu funebru. Ciuma, în vârstă de 37 de ani, a încercat să evadeze, fiind asasinat la hotarul turco-sovietic.

Anatoli Lupinos, fost student la Universitatea de Stat din Kiev, era organizator de greve în penitenciare, autor de scrisori antisovietice, care au ajuns în Europa Occidentală și în SUA. Ulterior, după eliberarea din închisoare, A. Lupinos, împreună cu Dmitri Korcinski au fondat o organizație ultranațională, ce considera, printre altele, regiunea transnistreană drept pământ ucrainean și a monitorizat detașamente de combatanți în timpul conflictului armat din anul 1992. Potrivit acestuia, nu argumentele istorice sunt cele care vizează acest spațiu în Ucraina, ci dreptul „celui mai puternic". Este vorba de conturarea unui sindrom, cel al *eternului combatant*. Însuși, A. Lupinos se conducea de formula „Scopul este nul, mișcarea este totul!".

Pe baza acestui caz, B. Marian, trage concluzii referitoare la profilul de personalitate al ultranaționaliștilor, care trec prin mutații de esență psihică, ahtiați de idei fanatice, se îndepărtează de vechii prieteni, devin introvertiți și agitați în cazul în care cei din anturaj nu le sunt părtași de idei. Treptat, aceștia își pot pierde simțul umorului. Pe fundalul stărilor de stres li se periclitează sănătatea.

Este prezentat cazul locotenentului Radu Dulcescu din Bucovina anexată de URSS, patriot român, cel care a fost angajat de siguranța română și serviciile secrete sovietice pentru a-l spiona pe regele Mihai, numit de Kremlin „regele-comsomolist".

[93] Generalul Andrei Vlasov (1901–1946), general sovietic care a colaborat cu Germania nazistă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Pentru B. Marian, fiecare om este o carte vie, care prezintă interes și este necesar să o citești. În mod special, pentru un jurnalist.

În penitenciar, B. Marian a realizat însemnări zilnice, unde prezintă realități cotidiene, relațiile dintre cei condamnați, condamnați și administrația închisorii. Unele adnotări reflectă gânduri extrase din filosofia creștină, comunicarea cu Dumnezeu. O parte din textele biblice sunt ajustate la realitățile de epocă. De exemplu, a fost parafrazat cunoscutul text: „La început era Cuvântul, iar apoi cenzura". Creația artistică este considerat că poate fi obținută ca urmare a unei munci titanice sau este un dar dumnezeiesc. Alteori, apar în avanscenă exemple și fapte din domeniul istoriei. De exemplu, este parafrazat Cezar cu Rubiconul, extrăgându-se învățăminte că fiecare om în viață trebuie să aibă Rubiconul său.

Lucrarea prezintă inepții ale justiției sovietice. De exemplu, unui condamnat i s-a majorat termenul de executare a pedepsiei deoarece a glumit că intenționează să evadeze peste hotare cu ajutorul a 100 de prezervative umflate, iar altul a fost condamnat deoarece „a fotografiat fapte negândite", de fapt, fixând imagini cu rândurile interminabile la pâine din anii 1950. Justiția sovietică a fost cu mult mai tolerantă față de asasini și hoți, decât față de condamnații politici.

În penitenciar erau constituite grupări după principii religioase, naționale, politice (erau și reprezentanți ai monarhiei) etc. De menționat și grupările leniniste, marxiste, ale căror reprezentanți se considerau autentici promotori ai ideologiei clasicilor K. Marx și V.I. Lenin. Acești neoleniniști și neomarxiști erau numiți în terminologia din penitenciare *rozi*.

Cartea prezintă un izvor de cunoaștere a penitenciarelor sovietice din optică terminologică, de utilizare a argoului. De exemplu, cuvântul *tumba-lele* semnifica scandal, confruntare uriașă.

Nu este exclusă din vizor nici gastronomia. Orezul cu pârjoală se oferea doar de marele sărbători. Laptele era oferit celor bolnavi doar la recomandarea medicilor. În penitenciare funcționau și cantine cu plată pentru deținuții „bogați", care alcătuiau 10 la sută din numărul total de deținuți. Bucătăria franceză, studiată în penitenciar de la un bucătar francez, este redată în termeni de specialitate, însă deoarece lipseau ingredientele, a fost expusă într-o formă virtuală. În lucrare se specifică faptul că bucătăria franceză, moda și femeile constituie triada care a cucerit întreaga lume fără nicio împușcătură. Cartea oferă și o soluție cum să consumi mai multe feluri de tărie și să nu-ți afecteze starea de bine. Iată cum proceda aris-

tocrația franceză. Mai întâi, se consumă votcă rece cu ciuperci sărate, apoi votcă cu pește roșu. După votcă se trece la vin. Mai întâi, de cel alb, care se consumă cu mâncare de pește, apoi vinul roșu – se consumă cu carne. Apoi, după jumătate de oră – desertul, constituit din cafea, bomboane și lichior.

În lucrare se abordează dualitatea puterii: cea *de jure*, exercitată de administrația penitenciarului; reprezentanți ai statului) și *de facto*, exercitată de „hoții în lege" (în lagărele pentru bărbați) și „kobla" (în lagărele feminine).

După eliberarea din închisoare (ianuarie 1962), B. Marian o perioadă nu a putut să se angajeze la niciun serviciu. Într-un final, reușește să studieze la Institutul de Literatură „M. Gorki" din Moscova, instituție fondată în 1933 de însuși scriitorul M. Gorki. Admiterea la această instituție era cât pe ce să fie compromisă din cauza trecutului politic, Boris Marian fiind estimat drept „element social intrus". Așa cum menționează B. Marian, dacă anterior la angajare i se solicita diploma de studii, atunci, după ce a obținut-o, nimeni deja nu mai avea nevoie de acest document. Ulterior, autorul cărții a deținut funcții administrative în mass-media de la Chișinău.

Poezia din penitenciare, scrisă de B. Marian, este considerată drept una clasică în folclorul deținuților. În anul 2011, B. Marian a publicat lucrarea „Firul Ariadnei mele", în care a inclus creații proprii poetice din închisoare, dar și ale camarazilor săi. Creația poetică era considerată una elitistă în penitenciare, o adevărată pepinieră de formare a talentelor literare.

Cartea nu este eclipsată nici de elemente mistice, de sorginte gogoliană. Experiența din închisoare, B. Marian o rezumă în sintagma „camaraderia deținuților" (cei care se desolidarizau de comunitatea deținuților, erau etichetați de condamnați ca *câțele*, *canalii*, *surzi*), deopotrivă fiind amintită și formula „camaraderiei studențești". Din perspectiva clasificării valurilor de deținuți politici sovietici, B. Marian consideră că poate fi inclus în valului *antișeizeciștilor*, aflați în desuetudinea istoriei. Una din ideile esențiale ale cărții este că cei din închisoarea sovietică au cunoscut libertatea într-o măsură mai mare, decât cetățenii din „Marele careu de pedeapsă", cunoscător de drepturi și libertăți expuse doar pe hârtie, cum ar fi, de exemplu, Constituția sovietică. În optica protagonistului cărții, itinerarul vieții poate fi conchis la următoarele: experiența acumulată i-a permis să se regăsească pe sine însuși (ceea ce afirmau și latinii: *Nosce te ipsum*), să-și identifice itinerarul vieții și ora sa astrală.

INDICE DE NUME

Adam Grigore – 34
Adam – 129
Adomniță Vasilisa – 443
Agheicenko Fedor Efimovici – 748
Albu Boris – 40
Alexandrov – 121
Andrieș D. – 236
Andrieș V. – 236
Andronic Ana – 694
Andropov Iuri Vladimirovici – 378, 613, 727
Andrușcenco Grigore – 37
Anestiadi Vasile – 31
Anghel Eugenia – 732
Antonescu Mihai – 118
Aramă E. – 112
Arbuz Maria – 49
Armașu Vasile Sandrovici/ Armaș Vasile Alexandrovici – 115, 463
Arsene Elena Gheorghievna – 669
Arsene Stepan Fiodorovici – 669
Алхасов Акиф Умудварович – 230

Baban Tamara – 165, 172
Bacinschi Vadim – 325
Baciu-Bălan Maria – 32, 49
Baciu Gheorghe – 3, 12, 19, 22, 23, 30,31, 32, 40, 41, 42, 48, 49, 50, 51, 53, 55, 108, 149
Baciu Sofroni – 33, 49
Badâr Iurie – 3, 12, 19, 23, 56, 84, 85, 86
Badâr Mihai – 60
Badâr Zamfira – 58, 84
Badiu Vasile – 643
Baliura – 36
Banaru Doina – 95
Banaru Victor – 75, 95, 99
Bantea Maria – 3, 12, 15, 23, 87, 101
Barabaș – 49,
Barbieru Victor – 35, 38, 49
Barjanschi Iurie – 34, 474
Bașcov Alexandr Sergheevici – 179
Bazaochi Sofronie – 418
Bazaochi Zinovia – 376, 418
Bazic Gheorghe – 36, 50
Bălan Anicuța – 50
Bălan Dumitru – 49
Bălan Mitică – 36
Bălan Violeta Gheorghievna – 439
Bălan Vlad – 40
Băleanu Vasile – 377
Bejan Margareta Efimovna – 721
Bejan Nicolae Terentievici – 721
Belețchi Vasile – 169, 170
Belinschi Elena – 208
Belostecinic Grigore – 75
Berejnaia – 36
Beria Lavrenti Pavlovici – 37, 250, 251, 315, 511
Bersuker Iana – 384
Beșleagă Vladimir – 209, 321,
Bezdetnâi Alexei – 36
Bezrodnaia Galina Alexandru –
Binder Irina – 457
Blajin Mircea – 342
Bodiul (Bodiu) Ivan Ivanovici – 108, 116, 120, 621
Bogdan Aglaia Arcadievna – 440, 446
Bogdan cel Orb – 606
Bogdan Ioan – 247
Bogdan Vasile Constantinovici – 440, 446
Bogdanaș Constantin – 342
Bogomilov Ludmila – 320
Bohanțov Virgil – 309, 318, 319
Boico Andrei Antonovici – 376
Boico Maria Dimitrievna – 377, 378
Boldescu Liuba – 660, 661, 664, 665
Bolguță Nicolae – 120
Bondarenko Lidia – 738
Bordeniuc Elena – 3, 12, 19, 22, 24, 104, 110
Borzov Mihail Vasilievici – 749
Botezatu Eliza – 4, 17, 161, 165, 173, 208
Botezatu Ion – 165
Botezatu Lidia – 535
Botezatu Vasile – 673

Botnariuc Valentin – 42
Boțan Ion – 578
Braicov Pavel – 294
Bregovscaia Natalia – 245
Brejnev Leonid–
Brîseakin Serghei – 244, 245
Bucov Emilian – 26, 34, 209, 244, 642
Buga Ion – 21, 527
Buhbinder – 36
Bujor Leonid – 589
Bujoreanu Andrei – 382
Bulat Ana (Nina) – 237
Bulat Elena – 237
Bulat Gheorghe – 236, 237
Bulat Maria – 241, 253
Bulat Nicolae – 236
Bumacov Vasile – 162
Bunescu Boris – 45, 49
Burlacu Ilia Nicolaevici – 127
Burlac (Burlacu) Serghei – 3, 12, 17, 21, 114, 123, 124, 578
Burlacu Natalia – 3, 12, 24, 25, 125, 136, 142
Burlacu P. - 112
Burlacu Valentin – 527
Buruian Svetlana – 4, 12, 17, 26, 147, 158
Buzatu Gheorghe – 485
Buzila Varvara – 342
Богатырева Галина Дмитриевна – 230

Caba Pavel - 72
Calin Nicolae – 578
Canna Ion – 34, 379
Cantemir Dimitrie – 145, 236, 470, 501
Caproșu Ioan – 497
Caraman Iftenie – 576
Caraman Mihail Ivanovici – 383
Caranghiuc – 162
Carauș Iulia – 658, 660, 661, 662, 663
Casian Mihai – 44, 53
Caun Victor – 131
Căldare Dumitru – 317
Călinescu George – 585
Căpățână Olga – 4, 12,17, 22, 25, 26, 161, 162, 170, 172, 173, 174
Cărare Petru – 181
Cătană Raisa Alexandrovna – 683
Ceban Emil – 32
Ceban Ivan – 240
Cebotari Ion – 40
Cebotaru Dimitrie – 672
Cehov Anton – 34, 503
Cereș Nicolae – 42
Ceșuiev Visarion – 78
Cevdari Ștefan – 639
Cheibaș Vadim – 455
Cherkovets Viktor Nikitich – 130
Chirac Jacques – 101
Chircă Roman – 72
Chircă Sergiu – 75, 413
Chiriac Anatol – 181
Chiroșco Boris Pavlovici – 315, 316
Chistruga Boris – 75
Chișelev – 36
Cibotari Zina – 658
Cimbir Alexandra - 288
Cimbir Ivan Petrovici – 288
Cimpoi Mihai – 218, 219
Cioban Andrei Zazonovici – 265, 267
Ciobanu Anatol (Anatolie) – 75, 218, 219, 248, 277, 314
Ciobanu Anicuța – 43
Ciobanu Ceslav – 78, 129
Ciobanu Claudia – 434
Ciobanu Eremia – 430
Ciobanu Ion (Vanea) – 435
Ciobanu Mihai Antonovici – 434
Ciobanu Tamara – 434
Ciobanu Valerian – 342
Ciobanu Viorica – 645, 661, 665
Ciobanu Vitalie – 72
Ciocanu Anatol – 445
Ciocanu Aurel – 223, 445
Ciocanu Ion – 218, 219
Ciocănel Vasilică – 437
Ciocoi Gheorghe – 218
Ciombe Moise – 37
Ciorania Elena – 274
Ciubuc Ion – 78

Ciucium A. – 236
Ciumac – 117, 443
Ciupercă Ioan – 496
Ciuvaga Alexandru – 4, 12, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 175, 177, 195, 198, 200, 645, 657, 660, 667
Cîrstea Miron – 208
Cîrstea Nina – 4, 12, 17, 201, 212, 213, 214
Cobălaș-Batcu Zina – 661, 662, 667
Cobâleanschi Leonid – 31
Cocârlă Pavel – 184, 186, 252, 479, 646, 663, 667
Cocieru – 49
Cociorvă – 18, 295
Cociu Tatiana – 207
Coifman - 509
Cojocaru Alexei – 418
Cojocaru Iosub – 374
Cojuhari A. – 70
Colesnic Iurie – 490
Comanici Ion – 304
Comanici Toader – 306
Constantinescu Mihai – 69
Corlat Nicolai Nicolaevici – 683
Corlăteanu Mihai – 4
Corlăteanu Nicolae – 313
Corlăteanu-Granciuc Silvia – 4, 235, 250
Corman Piotr Vasilievici – 89
Costin Nicolae – 75, 76, 480, 481
Costiuc Mihail – 129, 130
Coșciug Anatol – 4, 12, 20, 216, 222, 223, 224, 225
Coșciug Dumitru – 45
Coșcodan Maria – 407
Coșcodan Mihail – 728
Coșleț Zina – 658, 659, 664
Cotelea Gheorghe – 37, 38
Cotelea Maria – 661, 667
Cotigher – 36
Cotună Nicoli Gheorghievici – 287
Cotnă Iulia – 287
Coval Dumitru – 75
Cozlovschi (Cozlovski) Arsenii Miroslavovici – 120
Cozlovschi (Cozlovski) Miroslav Ivanovici – 117, 120
Cozub – 394
Cozub Constantin – 47
Crăciun Agripina – 27, 188, 394, 646
Crăciun Timofei Antipovici – 27, 188, 394, 646
Creangă Ion – 14, 27, 34, 89, 91, 127, 147, 160, 204, 207, 218, 236, 252, 278, 293, 304, 332, 341, 374, 378, 394, 398, 455, 461, 463, 472, 488, 489, 502, 517, 527, 547, 550, 599, 600, 616, 617, 630
Croitoru D. – 112
Cruceniuc Petrea – 678
Cucer Mihai – 61
Cucer Zamfira – 58
Cucereanu Elena – 660, 665
Cucinscaia Lidia – 49
Cucuietu Sergiu – 334
Cujbă Vasile – 184, 645, 660, 662
Cușcă – 179
Cutcovețchi Iacob – 34, 288, 379
Cutovoi I. – 250, 251

D
Dabija Nicolae – 280, 457, 459
Damașcan Ana – 239
Dandara Gheorghe Vasilievici – 673
Danișevschi – 36
Darie Elizaveta Gheorghievna – 669
Darie Gheorghe Feodorovici – 684
Darie Vasile – 684
Darie Victor – 660
Darie Vlad – 662
Davnic Natalia – 4, 12, 18, 226, 234
Dănuță Vera – 665, 667
Deliu Tudor (Fedea) – 330, 334
Derescu Petrică – 164
Derji Abraam – 749
Dermenji Miron – 325
Dimcea Ion – 325
Dimitriu Pavel – 244
Diviza Ion – 342
Dobreanski Villi – 40
Dobrovolschi Constantin – 310, 321, 322
Dolciu Zinaida – 207
Dolgan Mihai – 182, 535

Donici Alecu – 437, 438
Donici Iașca – 114
Donos Ghenadie – 236
Donțu Anatolie – 474
Dovganschi Andrei – 40
Drachenberg Constantin – 185, 476, 479, 480, 513, 646
Dragnev Demir – 4, 12, 17, 18, 20, 22, 26, 46, 74, 149, 162, 182, 235, 236, 249, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 277, 388, 403, 485
Dragnev Petre – 237
Druguș Gheorghe Vasilievici – 289
Druță Ion – 278, 279, 319, 459, 532
Dubenco Grigore – 162
Dumbrăveanu Roza – 398
Dumeniuc Ion – 584
Durnea Valentina (Valea) – 164, 168

Edelman Șalom – 52
Edinac Boris – 40
Egher Mihail Davidovici – 36
Elașcu Nicolae – 40
Eminsecu Mihai – 27, 34, 99, 147, 204, 218, 241, 277, 278, 293, 377, 394, 403, 436, 437, 438, 459, 471, 517, 547, 550, 553, 561, 602, 617, 631, 632
Enghelgardt R. – 245, 260, 649
Engler Severin Azrilovici – 39
Eremia Anatol – 248
Eremia Ion – 7, 252, 476
Eremia Gheorghe Vasilievici – 672
Eriomenco Anatolie – 37, 40
Eșanu Andrei – 262
Evtușenco – 165

Fateeva Natalia – 181
Fedozofschii Vlad – 207
Feynman Feynman – 394, 399
Fiodorov – 188
Fișer N. – 249
Furtună Stanislav – 177

Gaiciuc Maxim – 486
Gaidău Mihail Fiodorovici – 669
Gaisan Nicolae – 38, 40
Gaiu Sergiu – 587, 588
Galețchi Petru – 40, 42, 44, 53
Ganea Elizaveta Alexandru – 377
Gastello – 240
Găină Ion – 334
Găină Tatiana – 5, 12, 17, 20, 23, 263, 281, 283, 284,
Gălescu Alexandra (Șura) – 41, 44
Ghețeul Victor – 38, 40
Ghifeisman Simion – 386, 387, 388, 389, 397, 400
Ghilașcu Ion – 5, 12, 18, 21, 24, 285, 290, 301, 302
Ghilașcu Natalia – 286
Ghimpu Gheorghe – 676
Ghițîu Victor – 444
Glavan Boris – 240, 377
Goldenberg – 328
Golea Anatol – 72
Golub Faibîș – 749
Goncearuc Nicolae – 40
Gorbaciov Mihail – 484, 589
Gorbatenchi – 241
Gorbatenco Claudia – 661, 664, 665
Gordienco Iurie – 36
Gorki Maxim – 34, 766
Gorobevschi/Ciubotaru Adriana – 392
Grajdian Liubov – 450
Grecul Andrei Vasilievici – 478
Grimberg Mihail – 313
Grinberg S. – 748
Grinberg Zamvel – 748
Groppa Stanislav – 162
Grosu Igor - 343
Grossu Iulian – 11, 108, 736, 737, 739, 741, 742, 743, 744, 747, 748, 749, 750, 752, 753
Grossu Silvia – 304, 342
Grosu Toader – 634
Grosul Iachim – 17, 245, 248, 260, 654
Grudziţki Ivan – 745
Gruşco Elena Petrovna – 436
Guranda Simion – 42, 44
Gurău Ion – 340

Gurău-Mârza Rima – 164
Gurnic Tamara - 49
Gusarov Anatol – 71
Guțu Lidia – 162
Guțu Serghei – 316
Guzun Mihai – 236
Гальченко А. – 234
Гарегин Севунц - 227
Григорян Иван (Ервант) – 227

HHabarova Tamara – 36
Hanganu Vasile – 43
Harcenco Daniel Vasilievici – 117
Harcenco Lidia – 397
Harea Sergiu – 72
Hemingway Ernest – 33
Hitler Adolf –37, 118, 758
Hrișcev Eugen (Evghenii Ilici) – 73, 75, 139, 140, 141, 142,
Hussein Saddam – 37

IIachimovici Gheorghe – 241
Iacunin Larisa – 47
Ianachevici Boris – 444
Iasinskaia Valentina Alexandrovna – 433, 435, 436
Iatuhno V. – 112
Iodco Nina – 43
Iovu Grigore (Grișa) – 185, 662, 664
Isac Elena – 658, 660, 662
Istrati Lidia – 608
Iuhtimovschi Jan – 35, 38, 40, 49
Iutiș Vadim – 330

JJalbă Ion – 64, 141
Jalencu Marian – 72
Japalău Mihail – 158
Jarkova Elena – 738
Javadov Gatam Agalievici – 135
Jiverdan Iustina Pavlovna – 177
Joloncovschi Fima – 665, 667
Jones Tom – 182, 184
Josanu Efim – 90
Joseph Franz – 603

KKafka Franz – 584
Kataşinski Victor – 745, 747
Kaţap Inna – 738
Kibalcici Олег Алексеевич – 139
Kiricenko – 509
Klokișner Sofia – 398
Kolker Liubov Aron – 377
Kondîrev Anatoli – 738, 745
Kondîreva Elena – 738
Korcinski Dmitri – 764
Kornilin Valentin – 738
Kornețov (Cornițov) Gavriil Mihailovici – 510
Koroliov (Korolev) Nikolai – 509, 511
Korovin Aleksandr – 749
Kosmodemianskaia Zoia – 240
Kostromenko Vera – 739
Koșevoi Oleg – 240
Kovdii Petr – 738
Krimerman Efim – 182
Krivorotov V. – 249
Kuprianov Vasili – 42
Kuznețov Anatoli – 391

LLari Leonida – 280
Lascenco – 36
Lavrentiev Aleksei – 748
Lazarev Artiom Markovici – 182, 645
Lazăr Petru – 42, 44,
Lăzărescu Valentina Sergheeva – 720
Lenin Vladimir Ilici – 20, 26, 35, 37, 92, 100, 107, 134, 142, 168, 178, 191, 193, 196, 204, 205, 209, 240, 243, 250, 263, 270, 275, 285, 290, 297, 299, 302, 321, 369, 378, 385, 391, 404, 425, 438, 444, 462, 464, 485, 510, 517, 519, 529, 530, 536, 550, 566, 567, 568, 576, 577, 579, 581, 591,607, 620, 635, 636, 639, 657, 670, 671, 676, 721, 722, 723, 727, 728, 765
Lenţa Anatol – 95
Lermontov Mihail – 34, 490
Lerner Efim Moiseevici – 377
Lichii Maria Vasilievna – 377
Lisnic Eugenia Victorovna – 377
Lisnic Silvia – 658, 663, 664
Loghin Irina – 446

London Jack – 580, 581
Luchian Aliona – 160
Lucinschi Petru – 80, 101, 107, 318
Lupan Andrei – 34, 46, 66, 74, 90, 162, 209, 236
Lupan Ilie – 5, 12, 19, 21, 25, 27, 28, 303, 304, 310, 314, 315, 320, 321, 322, 335, 341, 342, 343, 344
Lupan Nicolae - 310
Lupinos Anatoli – 764
Lupoi Claudia – 435
Lupoi Licu – 435
Lupoi Maia – 435
Левянт Майя Яковлевна – 231

MMacarciuc Stanislav – 5, 12, 19, 23, 26, 345, 364
Mahu Fiodor Stepanovici – 577, 578
Malancea Andrian – 517
Malcoci-Bacinschi Maria – 404
Malcoci Ecaterina – 114, 117
Malcoci Iulia – 5, 12, 17, 20, 27, 32, 370, 376, 378, 393, 408, 411, 414, 415, 416, 418, 421, 422, 423, 424, 425, 426,
Malcoci Nicolae – 392
Malenkov Gheorghi – 250
Maleș Petru – 319
Malikov A. – 245
Malîghina V. – 749
Manole Mihai – 75,
Manole Neagoe – 618
Marcu Anatol – 35, 38, 49
Marian Boris – 11, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766
Marin Ion – 47,
Marin Nadia – 662, 664, 665
Marin Vitalie – 313, 315
Marinciuc Alexandra – 386
Marx Karl – 107, 270, 321, 385, 517, 530, 577, 620, 676, 722, 727, 765
Maștalear Mihail – 745
Matcovschi Dumitru – 262, 280, 644
Matcovschi Ilarion – 165, 208
Mateevici Alexei – 243, 263, 265, 278, 279, 334, 391, 409, 436, 501, 719, 730
Matei (Ciobanu) Silvia – 5, 12, 19, 20, 431, 449, 451
Matrosov Alexandru – 240
Mămăligă Ion – 309, 319, 330, 342, 343,
Mămăligă Parascovia – 319
Mânăstireanu Constantin Fiodorovici – 177
Mândâcanu Valentin – 304, 409
Mârza Valeriu – 164, 165, 168, 174
Melnic Boris – 187, 403, 410,
Melnic Ștefan – 236
Melnicenco – 531
Melniciuc Ion – 277, 313, 315
Merean (Mereanu) Vasile – 75, 76
Mereniuc Ala - 52
Mereuță Mihai – 318
Meșceriuk Ivan – 245, 247
Midrigan Mihail (Mișa) – 515
Miron Claudia – 22, 168
Miron Serghei Ivanovici – 463
Mironică Vasile Nicolaevici – 684
Mișoglu Hartina – 664, 665
Mocreac Anatol – 410
Mocreac Ion Filipovici – 27, 319, 320
Model I. – 245
Mohov Nicolai Andreevici – 245, 247
Moldovan (Saranciuc) Lidia – 184, 645, 658, 660, 667
Moldovanu Dumitru – 74, 262
Moldovanu Iosif – 158
Moldoveanu Efim – 223
Molotov Veaceslav – 250
Monul Tudor – 46
Morenco Ira – 49
Morozov Pavlik – 439, 758
Moșanu Alexandru – 75, 76, 244, 246, 249, 257, 260, 261, 469, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 487, 496, 497
Moțoi Valentin – 114, 115
Muntean Mihail Pavlovici – 245, 248, 260, 479, 642,
Munteanu Mihail Alexeevici – 484, 485
Munteanu Octavian – 320
Munteanu Valentina – 5, 12, 23, 26, 453, 466, 665

Mussolini Benitto – 37
Musteață Simion – 414
Musteață Vasile – 745
Mușic Pavel Iacovici – 683
Mutruc Valeriu – 484
Миловидова Т.П. – 228

Nantoi Oazu – 191
Nastase Vasile – 72
Nechit Irina – 72
Neculce Nina – 342
Negru Gheorghe – 316
Negrușa Vera – 661, 664
Nicolăeș Petru – 37, 38
Niculiță Ion – 179, 184, 192, 252, 478, 479, 482, 483, 496, 645, 646, 660
Nistor Marian – 69
Nistor Pavel – 330
Novgorodțev Seva – 625
Nudelman Alexandru – 621

Obuhovschi Vadim – 240
Ogurțov Ion – 400
Olărașu Elena – 450
Opincă Valeriu – 485
Opopol Nicolae – 40
Osadcenco Ion – 218, 219, 584
Osadciuc Teodor – 255
Олару Александра Петровна – 228

Palade Gheorghe – 75, 497
Palamarciuc Pavel – 40
Panciu Olimpia – 69
Parascan Ivan Dmitrievici – 179
Parno Ion – 386
Parsadanean Arșo – 527
Paruș Ion – 42
Pascal I. – 241
Pavlicenco Sergiu – 313, 314, 322, 342, 584
Pavliuc Nichita – 237, 242
Pârvan Vasile – 192
Pecec Nicolae – 245
Perlin Iurie – 388, 399, 400, 401, 402, 403, 412, 427
Petrencu Anatol – 6, 12, 20, 469, 470, 471, 473, 489, 491, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499
Petrovskaia I. – 249
Pinteaca Ștefan – 271
Pippidi Andrei – 491
Pirnazarov Balagion – 401
Pitoroagă Ivan Dimitrievici – 462, 463
Plămădeală Ana Dimitrievna – 162
Plotean Mihail Fiodorovici – 377
Podgradskaia Elena – 249, 259
Podubnâi Ion – 40, 42
Pogolșa Nicolae – 313, 314, 315, 317
Pokotilov Eugen – 388
Popa Alexei – 42
Popa Andrei – 91
Popa Nicolae – 330
Popov Gavril Haritonovici – 138
Popov Mihai – 760
Popovici Iacob – 415
Popovici Larisa Mihailovna – 458
Popovici Lenuța – 431
Popovici Vlad – 207
Popușoi Gheorghe – 740, 745, 748
Popușoi Ludmila Vasilievna – 473
Popușoi Maxim – 473, 474
Porubin Andrei – 72
Postică Costică – 65
Postică Gheorghe – 620
Postovanu Gheorghe – 55
Postovoi Evgheni – 644
Poștaru Andrei – 64
Potlog Vladimir – 6, 12, 21, 252, 476, 478, 479, 500, 501, 513, 514
Preda Iosif – 302
Prepelița Elena – 398, 427
Prepeliță Corneliu – 194
Prisac Maria – 516, 519, 520
Prisac Lidia – 66, 109, 447, 514, 759
Prisac Ștefan – 6, 12, 21, 26, 516, 525, 529, 534, 537, 538, 539, 540, 544, 545
Procopenco Eudochia – 268
Procopișin Vasile – 40
Prohin Victor – 218, 219, 223
Puica Anatoli Pavlovici – 686
Puiu Gheorghe – 681

Pulbere Petru – 19, 47, 295
Pușcari Igor – 443
Pușkin Alexandr – 490, 610, 617, 744

Radu Alina – 6, 12, 20, 22, 28, 547, 555, 570, 571, 572,
Radu Zinaida – 95
Rainov B. – 259
Rădăuțan Sergiu – 70, 248
Răilean Teodora – 273
Râbacov Vladimir Lvovici – 36, 37, 38
Râjalo Mihai – 42
Rebreanu Liviu – 278, 407, 644
Reniță Claudia – 576
Reniță Valeriu – 6, 12, 16, 17, 19, 573, 592, 593, 595, 596, 598
Repida Afanasie – 64, 127, 252, 476, 478, 640, 648, 658
Reșetnic Victor (Vitea) – 180
Revenco Ana Ivanovna – 239
Revenco Anatol – 236
Revenco Ivan Ivanovici – 239
Revenco Mihai – 236
Ridlovski Iurie – 42
Roibu Nicolae – 342
Roitman – 508
Roman Maria – 88
Romaniuc Alexandru – 599
Romaniuc Marian – 6, 12, 15, 25, 599, 629, 630,
Roșca Petru – 40
Roșca Sava – 240
Roșca Serghei – 317, 318, 394
Roșu Alexandru – 342
Rotari Eudochia – 418
Rotari Gheorghe – 376, 418
Rotari Onofrei – 374
Rotaru Elena – 213
Rotaru Iulia – 409, 421
Rotaru Liliana – 3, 11, 12, 13, 18, 32, 45, 372, 476, 514, 613, 736, 748, 749
Rozenier Liubov – 748
Rugaliova-Kustova Nicoli – 342
Rusnac Gheorghe, filologul – 313, 321
Rusnac Gheorghe, politologul – 315
Russo Alecu – 14, 31, 161, 165, 171, 173, 201, 207, 214, 241, 435, 470,
Russo Gheorghe – 49
Russo Nina Ivanovna – 34, 35
Rusu Claudia – 164
Rusu Ecaterina Feodosievna – 377
Rusu Feodor Nicolaevici – 673
Rusu (Grosu) Sofia – 6, 12, 24, 25, 27, 631, 633, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 667
Rusu Ion – 631
Rusu Petru (Petrică) – 166

Sandulache Pantelei – 494
Sarî Vladimir – 40
Saruhanova – 36
Saușkin Mihail – 738
Savcenco Polina Iacov -242, 377
Savciuc Grigore – 42
Savin Ana – 693, 696
Savin Vasile – 7, 12, 25, 668, 686, 687, 688, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696
Sâli Maria – 578
Sârghi Dumitru – 482, 483, 484, 496
Scobioală Aurel – 445
Scobioală Geta – 431
Scobioală Marcela – 431
Scobioală Vasile (Vasea) – 435
Scripnic Natalia (Natașa) – 179
Scurtu Miltiad – 40
Scutelnic Octavian – 342
Secrieru Anatol – 45
Secrieru Nina – 43
Semionov Constantin (Costică) – 42, 52
Senchevici Vasili Markovici – 245, 247
Senic Valeri – 165, 170, 208, 414
Seredenco – 129
Sidorov V. - 64
Similea Angela – 69
Simonov Arseni Vasilievici – 245
Simonov Vera – 41
Sinyavskii Elerlanj – 400
Slivca Adela – 443
Slobodeniuc Catinca – 49

Smirnov Gheorghe – 509
Smirnov Serghei – 41
Smochină Andrei – 75
Snegur Mircea – 193, 488
Soljeniţin Aleksandr – 584
Solomon Flavius – 484
Solonari Vladimir – 482, 484, 496,
Soltan Petru – 64
Soltan Ştefan – 342
Soltâs Ion – 240
Sorocean Ipate – 737, 748
Soroceanu Nicolae – 714
Soroceanu Petrencu Olga – 7, 12, 16, 22, 27, 697, 713, 715, 716, 717
Spatari Dumitru Imanuilovici – 518
Spătaru Dan – 181, 535
Stalin Iosif – 16, 34, 37, 59, 60, 66, 239, 240, 241, 242,250, 251, 315, 316, 478, 510, 511, 634, 635, 721,
Starostenko Nicolae – 45
Stăvilă Ion – 482
Storojuc Vadim – 245, 645
Stratu Boris -75
Stratulat Ivan Stepanovici – 288
Stratulat Gheorghe (Jora) – 294, 302
Stukalov – 134
Suhomlinski Vasile – 148
Sulac Nicolae – 311, 434, 441
Surdu Mircea – 72
Suslov – 528
Svetenco Maria Rodionovna – 430
Svetenco Tamara – 430

Şavga Octavian – 223
Şchendrea Alexandru – 340
Şchendrea Grigore Nichitici – 177
Şchendrea Maria Andreevna – 176
Şchiopu Eleonora – 658, 659, 667
Şeinfain Anatoli – 749
Şevecenko Taras Grigorievici – 14, 73, 285, 292, 297, 301, 668, 676, 688, 690, 691, 724, 730, 758, 759
Şevţov – 36, 38
Şiglova Tatiana – 725
Şiscan Nadejda – 74
Şişcanu Ion – 184, 645, 660
Şlaen Iosif Moiseevici – 18 , 186, 252, 479, 511
Şleahu Samson – 34
Şmeliov Ghenadie – 387, 388, 397, 412
Şubernițchi – 18, 295

Tabuică Vasile – 61
Tarlapan Efim – 310
Taşcă Ivan Nicolaevici – 683
Tăbârță Victor – 224
Tămăşciuc Gheorghe Vasilevici – 669
Tcaci Vladimir (Vlad) – 645, 660, 661, 662
Teleuca Vitalie – 164
Terehov Boris – 42
Ternovskaia Muza – 738
Testemiţanu Nicolae – 22, 30, 31, 32, 41, 46, 47, 48, 104, 107, 108, 109, 446, 736
Timofti Gheorghe – 672
Timoşenko Victor – 640
Tiron Efim – 36
Tiureva Faina – 738
Tofan Veronica – 342
Tolkunova Valentina – 434
Tolstoi Lev – 34, 237, 314, 579
Toma Nicolae – 330
Tomşa Natalia – 7, 12, 17, 27, 718, 731, 732
Topală Nina – 335
Totrov Visarion – 64, 245, 649
Tulbure Alexei – 72
Tusă Vladimir Feodorovici – 669
Толоченко П.В. – 233

Ţagolov N. – 71
Ţaranu Silvia – 49
Ţăranu Ion – 49
Ţârclevici Vladimir – 49
Ţentiu – 49
Ţetkin Klara – 676
Ţipris Alexandru – 37
Ţîrfa Nicolae – 36
Ţopescu Cristian – 178
Ţurcan Viorel – 64, 75
Ţurcanu Dumitru – 236

Țurcanu Ion – 485, 486
Țurcanu Mihail (Mișa) – 458
Țurcanu Nicanor – 584

Ukurov Vladimir (Volodea) – 764
Ulian Galina – 75
Ulianov Aleksandr – 581
Ulmada Boris – 49
Umaneț Valeriu – 74, 131, 141
Uncu Ana – 443, 450
Untilă Eugenia – 479
Ursu Naniu Rodica – 471, 476, 479, 482
Ursu Parfenie – 667

Vacarciuc Tudor – 40
Vaculovschi Maria Andreevna – 518
Vartic Andrei – 395
Vasin A. – 245
Vâșcov Gavriil – 239
Verejanu Renata – 162
Verne Jules – 523, 579
Vieru Grigore – 203, 215, 280, 402, 437, 644
Vizir Boris – 621
Vizitiu Boris Spiridonovici – 318
Volociuc Elena – 721
Vulpe Nadea – 190
Востокова А.В. – 228

Xenofontov Ion – 11, 13, 46, 65, 74, 90, 107, 109, 149, 162, 182, 236, 249, 250, 253, 277, 304, 388, 403, 446, 447, 470, 476, 477, 499, 514, 531, 613, 756, 759, 760

Zac Matus Abramovici – 34
Zagorodnii N. – 64
Zaharov Vladimir – 41
Zaițev Boris Fiodorovici – 138
Zavat Igor – 745
Zbanț Alexandru (Sașa) – 40
Zidu Dimitru – 120
Zola Emil – 191
Zolotov – 34
Zubcu Iurie – 318
Zubkov Anatoli – 749
Zusmanovici Felix – 738
Zveaghin Victor – 55

INDICE DE TOPONIME

A
Almaty – 401
Anenii Noi – 335
Antonești – 515
Atena - 194

B
Balatina – 437
Batâr – 335
Bălți – 3, 14, 17, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 44, 46, 47, 50, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 79, 85, 92, 93, 95, 104, 105, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 171, 172, 201, 213, 214, 292, 361, 397, 412, 435, 458, 470, 480, 500, 501, 507, 643, 745
Beijing – 413
Bender – 181, 193, 390,
Berlin – 35, 60, 634, 636
Berșad – 14, 346
Blîndești – 177
Boldirești – 175, 193
Borogani – 631
Brașov – 574, 575
Briceni – 165, 277, 403
Buciușca – 289
București – 35, 41, 91, 178, 271, 277, 304, 314, 402, 485, 490, 517, 575, 605, 612, 645
Budești – 448
Bujor – 640
Buguruslan – 508, 509
Bulboci – 377

C
Cahul – 14, 66, 139, 303, 304, 320, 441, 470, 697, 708
Cantemir – 145, 153, 340, 341
Călărași – 14, 26, 453, 456, 462, 467, 547, 562, 625, 685
Cărpineni – 578
Căpriana – 683
Căușeni – 263, 265, 266, 469, 470, 471, 472, 475, 484, 486
Câșlița-Prut – 702
Cernăuți – 14, 25, 58, 62, 169, 170, 172, 207, 330, 585, 599, 600, 602, 604, 605, 606, 608, 609, 611, 615, 616, 760
Cernoleuca – 105
Cimișlia – 190, 335 , 652, 654
Cioburciu – 641, 678
Ciuciuleni – 668, 669, 683, 695
Ciulucani – 87, 88
Chiperceni – 290
Chișcăreni – 506
Chișinău – 13, 14, 16, 18, 24, 25, 26, 30, 31, 32, 35, 40, 41, 44, 45, 46, 51, 56, 57, 58, 61, 63, 65, 66, 67, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 87, 90, 93, 104, 105, 106, 107, 108, 116, 120, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 136, 137, 139, 140, 142, 147, 149, 152, 155, 157, 162, 175, 182, 183, 187, 190, 193, 195, 196, 200, 204, 215, 218, 221, 223, 225, 235, 236, 238, 241, 243, 244, 249, 252, 256, 257, 263, 265, 274, 279, 280, 289, 290, 303, 304, 307, 311, 314, 320, 323, 335, 339, 340, 344, 345, 352, 353, 355, 357, 363, 364, 365, 367, 369, 381, 382, 384, 390, 392, 393, 396, 397, 398, 400, 402, 403, 404, 410, 413, 425, 430, 433, 434, 440, 447, 448, 452, 453, 457, 459, 466, 468, 469, 481, 491, 493, 496, 501, 503, 505, 508, 511, 514, 515, 534, 535, 536, 540, 543, 544, 546, 549, 554, 555, 560, 562, 563, 564, 565, 572, 578, 581, 582, 588, 600, 602, 604, 605, 611, 616, 619, 629, 630, 631, 642, 643, 648, 651, 653, 654, 658, 661, 665, 666, 667, 677, 698, 699, 700, 703, 708, 711, 712, 716, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 759, 766, 780
Chițcani – 471, 472, 533
Climăuți – 104, 105
Cobani – 432, 438
Codreanca – 167
Colibași – 303, 304, 307, 311, 318, 319, 320, 324, 329, 332, 333, 338, 339
Comrat – 14, 359, 631, 632, 633, 641, 642, 651, 652, 655, 667
Condrița – 77
Corbul – 105
Cornești - 500, 501, 503, 505, 506, 507
Corotnaia – 678
Cotiujenii Mari – 285, 718
Cricova – 507
Criuleni – 442, 443, 448
Criva – 165

Crocmaz – 113
Cruglic – 443
Cuhnești – 453
Cupcini – 60
Cureșnița (General Poetaș) – 235
Cușmirca – 211

Dancu – 662
Dângeni – 57, 61
Dobrușa – 718
Doibani – 533
Dondușeni – 14, 60, 104, 403
Drăgălina – 335
Drăgușănii Noi – 669
Drochia – 14, 90, 164, 201, 383, 392
Dubăsari – 352, 533
Durlești – 188
Dușanbe – 401

Edineț – 448
Ekaterinburg – 490, 764
Elizovo – 681
Ermoclia – 265, 266, 532

Fălești – 139, 186
Feștelița – 469, 472
Florești – 166, 183, 187, 711, 712, 717, 718

Gârbova – 56, 57
Glinoaia – 513
Glodeni – 14, 453,
Gotești - 441
Grătiești – 727
Grigorăuca – 131
Grigoriopol – 98, 441, 456
Grinăuți – 57, 237
Gura Bâcului – 335

Habarovsk – 681
Hansca – 625, 657, 660
Harkov – 40, 352, 748
Hatîni – 60
Hâncești – 14, 113, 121, 123, 124, 181, 318, 335, 338, 453, 573, 640, 662, 668
Hârtop – 443
Hârtopul Mare – 443
Hârtopul Mic – 443
Horești – 139
Horjești – 573
Hristici – 377

Ialoveni – 221, 224, 257, 334, 481
Iași – 73, 126, 127, 192, 204, 237, 239, 278, 280, 304, 339, 507, 508, 511, 608, 621
Işnovăţ – 443
Izvoare - 287

Katyn – 60
Kiev – 40, 45, 73, 165, 247, 248, 360, 388, 391, 397, 400, 412, 532, 607, 622, 641, 738, 744, 747, 758, 759, 760, 761, 764
Kokcetav – 41, 42
Königsberg – 60

Lăpușna – 684
Lărguța – 674
Lencăuți – 161, 162, 163, 164
Leningrad – 66, 129, 131, 135, 206, 258, 259, 357, 397, 511, 681, 749, 759
Leova – 674
Lipcani – 201, 206, 207, 209, 211, 214
Lipnic – 61
Londra - 31, 391
Lozova – 81, 679
Lvov – 248, 759

Maiac – 727
Mălăiești – 430, 432, 433, 436, 437, 447
Malcoci – 215, 221
Mândrești – 87
Medeleni – 175, 193
Mereni – 190
Mingir – 113, 124, 578
Mireșeuca – 162
Moscova – 14, 24, 25, 31, 42, 55, 56, 60, 66, 70, 71, 72, 76, 108, 109, 120, 126, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 139, 149, 188, 220, 243, 244, 246, 247, 248, 259, 285, 286, 294, 300, 301, 302, 314, 353, 397, 400, 459, 484, 509, 510, 511, 525, 532, 535, 561, 563, 586, 607, 613, 622, 644, 646, 664, 679, 738, 746, 749, 759, 761, 762, 766
Murmansk – 244

Noua Suliță – 599, 607, 610, 615
Nisporeni – 175, 193

Ocnița – 14, 57, 61, 62, 161, 162, 164, 169, 170, 294, 494
Ocolina – 237
Odesa – 40, 117, 183, 204, 248, 263, 357, 388, 413, 469, 471, 550, 560, 564, 585, 611, 622, 665, 738
Olănești – 499, 515
Onești - 239
Orhei – 39, 74, 159
Osievka – 345, 364
Otaci – 237
Ovidiopol – 469, 471

Paris – 35, 103, 161, 166, 240, 551, 552
Pavlodar – 40
Pănășești – 448
Pelinei – 139
Pervomaisc (Marienfeld) – 658
Plop – 105
Plop-Știubei – 226, 233
Popeștii de Sus – 377
Popeștii de Jos – 377
Puhăceni – 335

Răcăria – 30, 46
Răciula – 625
Răzeni – 334
Râbnița – 300, 678
Râșcani – 14, 26, 30, 46, 243, 273, 430, 438
Rezina – 14, 190, 285, 287
Rostov-pe-Don – 14, 56, 66, 67, 68, 69, 70, 475

Sadaclia – 654, 655
Samașcani – 718
Sângerei – 506
Schineni – 369 , 377 , 423,
Sculeni – 87, 100, 101, 125, 126, 127, 129, 139, 140, 146, 175, 176, 177, 179, 190, 193, 195
Slobozia – 30, 32, 153, 285
Slobozia-Horodiște – 287, 285
Slobozia-Mare – 697, 714, 716
Smolensk – 59
Soroca – 14, 131, 165, 215, 216, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 253, 255, 337, 369, 375, 377, 378, 379, 380, 423, 505, 745
Stalingrad (Volgograd) – 68, 475, 738
Stavropol – 469, 475, 492, 738
Stoianovca – 337, 441
Stoicani – 215
Strășeni – 81, 221, 239, 448
Susleni – 39

Șaptebani – 433, 435, 436, 437, 440
Șoldănești – 14, 285, 718, 720, 721, 722, 730
Ștefan-Vodă – 13, 14, 66, 113, 265, 499, 515, 522

Tătărășeni – 227
Tăutu – 606
Tbilisi – 44
Telenești – 14, 87, 98, 507
Ternopil – 599, 600
Tighina – 181, 193, 390, 400, 491, 509
Tiraspol – 7, 14, 18, 24, 25, 45, 97, 113, 124, 188, 286, 292, 294, 295, 296, 297, 300, 301, 508, 668, 521, 532, 533, 668, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 690, 691, 718, 724, 729, 730, 731, 732
Tomsk - 66, 738
Trnava – 249
Tudora - 113, 118

Țarigrad – 201, 202, 204, 211
Țaul – 448

Ungheni – 14, 87, 100, 125 , 127, 175, 182, 185, 187, 190, 191, 193, 194, 200, 505, 513
Unțești – 175 , 193

Vadul lui Vodă – 159
Varnița – 336
Varșovia – 67
Verejeni – 162, 163
Viena – 35, 603
Vladivostok
Vulcănești – 14, 303, 320

Zaim – 334, 472
Zaleșiki – 599, 600
Zgurița – 369, 376, 380
Zvenigorod – 131

SUMMARY

The book *Memory Recourse: Higher Education in the Moldavian SSR* includes 30 semi-structured interviews with former students and professors from various higher education institutions in the Soviet Union, especially in the Moldavian SSR. The interviewees (15 women and 15 men) were born between 1927 and 1968.

The scientific approach is the result of the two years' efforts of a group of researchers engaged in the project: Academic and University heritage from the Moldavian SSR: investigating and capitalizing of the good practices (State Project 2020–2023). This volume is relevant for the historiographical ground of the Republic of Moldova, being the first work that aims to challenge the memory of former Soviet students and teachers, to recover some silent or hidden aspects of the history of higher education in the Moldovan SSR and of the stolen history of Moldova, in general.

The goal of the research is to recover history through memory. It aims to show the development of an alternative scientific approach, different from official history, a narrated and written history by state. The target group – students and teaching staff involved in the higher education system of the Moldavian SSR, from 1944 until 1991.

The paper presents profiles of the involved people, student life (from session to session, life in the student dorm, work in kolkhozes, free time, etc.), aspects of the history of the cities of Chisinau, Tiraspol, Balti, involvement of the political and ideological element in the higher education system. Meanwhile, this volume also describes student life in the rest of the Soviet Union.

The memorial register, although it had a relatively identical grid of questions. All statements, judgments, and experiences, nevertheless, are different, thus there is a variety of interpretations and visions. Some representations are factual, telegraphic, and standardized in nature, including clichés, and stereotypes of the time; however, there are also exposures "changed" by historical distance, considered to be retrospective in their own youth; a boarding in an authentic "time machine". Socratic, analytical, and comparative approaches were also recorded, which gives the present volume a special polyphony.

The rich iconographic material gives a colorful and diversified inscription to the narrative approach and fulfills the complexity of the oral sources. When compared to the Western "bourgeois" system, photographic resources demonstrate that Soviet students were more modestly dressed, and from a physical perspective they seemed to age too fast.

This volume is assigned to historians, anthropologists, journalists, and all readers interested in the inner life of the higher education system of the Soviet Union.